Redactor: Marcel DUŢĂ
Tehnoredactare: Constantin NIŢĂ
Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Educaţiei şi Cercetării

<autor>ALEXANDR SOLJENIŢÎN
<titlu>Două secole împreună
1795 – 1917
*
Evreii şi ruşii înainte de revoluţie
Traducere de
Vasile SA VIN
Darclée TOMESCU-BERDON
Laura CATTANEO
UNIVERS
Bucureşti 2004
ISBN 973 – 87199 – 2 – 5
<titlu>Cuvânt înainte în munca mea de o jumătate de secol asupra istoriei revoluţiei ruse, m-am lovit, nu o singură dată, de problema relaţiilor dintre ruşi şi evrei. Chestiunea aceasta spinoasă era prezentă mereu în evenimente, în psihologia oamenilor, trezind pasiuni aprige.

Nu pierdeam speranţa că un autor mi-o va lua înainte şi va şti să limpezească, pe larg şi cu echilibrul necesar, această chestiune incandescentă. Dar avem mai adesea de-a face cu reproşuri unilaterale: fie ruşii sunt vinovaţi faţă de evrei sau, mai rău, poporul ras este pervertit dintotdeauna, asta o găsim din belşug; fie, la celălalt pol, ruşii care au tratat această problemă relaţională au făcut-o în mare parte puşi pe hartă, exagerând, fără a vrea să-i recunoască nici cel mai mic merit părţii adverse.

Nu se poate spune că ne lipsesc jurnaliştii; cei de origine

evreiască sunt chiar mai numeroşi decât alţii. Totuşi, în ciuda abundenţei de spirite strălucite şi de condeie pricepute, nu avem o prezentare la zi şi o analiză a istoriei noastre reciproce care să satisfacă ambele părţi.

Trebuie să învăţăm să nu rupem firele deja încordate ale acestei împletituri.

Mi-ar fi plăcut să nu-mi încerc puterile pe un subiect atât de spinos. Dar consider că această istorie – cel puţin efortul de a o înţelege – nu trebuie să rămână „interzisă”.

Istoria „problemei evreieşti” în Rusia (doar în Rusia?) este înainte de toate de o excepţională bogăţie. A vorbi despre ea înseamnă a auzi tu însuţi noi voci şi a le face cunoscute cititorului.

(în această carte, glasurile evreieşti vor răsuna mult mai des decât cele ale ruşilor.)

Dar tumultul climatului social face în aşa fel încât să te trezeşti de obicei pe muchie de cuţit. Simţi cum te apasă, din ambele părţi, tot felul de plângeri şi acuzaţii, pe cât de plauzibile pe atât de neadevărate, care se tot înmulţesc.

Cuvintele care mă ghidează în această lucrare despre viaţa comună a popoarelor rus şi evreu constau în a căuta toate punctele unei înţelegeri reciproce, toate căile posibile care, debarasate de amărăciunea trecutului, pot să ne ducă spre viitor.

Ca orice alt popor, ca noi toţi, poporul evreu este în acelaşi timp subiect activ şi obiect pasiv al istoriei; nu o dată a dus la îndeplinire, fie şi într-un mod inconştient, importante planuri pe care istoria i le-a pus dinainte. „Problema evreiască” a fost tratată sub unghiurile cele mai diverse, dar întotdeauna cu patimă şi adeseori în autoiluzionare. Cu toate acestea, evenimentele care au afectat un popor sau altul în cursul istoriei nu au fost determinate, departe de asta, mereu doar de acest popor, ci de toţi cei care îl înconjurau.

O atitudine prea pasională a uneia sau alteia dintre părţi este umilitoare. Şi totuşi, nu se poate să existe aici, pe pământ, vreo problemă pe care oamenii să nu o poată aborda raţional. A vorbi despre acest lucru în mod deschis, pe larg, este mult mai cinstit, iar în

cazul nostru, a vorbi este mai mult decât necesar. Din păcate, răniri reciproce s-au adunat în memoria poporului. Dar dacă ascundem trecutul, când ne vom vindeca memoria? Atât timp cât opinia comună nu va găsi un condei care să o lumineze, ea va rămâne o rumoare confuză, chiar mai rău: ameninţătoare.

Nu putem să ne separăm definitiv de secolele care s-au scurs.

Planeta noastră a devenit mai mică şi oricare ar fi liniile de despărţire, suntem din nou vecini.

Ani îndelungaţi, am amânat această carte pentru mai târziu; aş fi fost fericit să nu-mi iau această povară, dar firul vieţii mele fiind pe sfârşite, iată-mă constrâns să mi-o asum.

Niciodată nu am putut recunoaşte cuiva dreptul de a ascunde ceva despre ceea ce a fost. Nu pot nici să cer o înţelegere care s-ar baza pe o limpezire artificială a trecutului. Chem cele două părţi – rusă şi evreiască – să încerce cu răbdare să se înţeleagă, să-şi recunoască fiecare partea sa de vină, căci este atât de uşor să te dai deoparte: cu siguranţă, nu noi suntem cei care… Mă străduiesc aici din răsputeri şi cu sinceritate, să înţeleg ambele părţi în prezent aflate într-un lung conflict istoric. Intru în mijlocul evenimentelor, nu în polemică. Încerc să arăt. Nu intru în discuţii decât în cazuri limită unde echitatea este acoperită de straturi succesive de minciuni, îndrăznesc să sper că această carte nu va fi primită cu mânie de extremişti şi de fanatici şi că, dimpotrivă, va favoriza înţelegerea reciprocă. Sper să găsesc interlocutori binevoitori atât printre evrei, cât şi printre ruşi.

Iată cum şi-a înfăţişat autorul sarcina şi scopul final: să încerce să întrevadă, în cadrul viitorului relaţiilor ruso-evreieşti, căi accesibile care să poată duce spre binele tuturor.

1995

Am scris această carte supunându-mă doar celor dictate de materialele istorice şi căutând soluţii binefăcătoare pentru viitor.

Dar să nu ne iluzionăm: în ultimii ani, situaţia Rusiei a evoluat atât de dezastruos încât problema studiată aici s-a trezit împinsă pe ultimul plan şi nu are acuitatea celorlalte probleme ruseşti de astăzi.

2000

DESPRE PREZENTUL STUDIU

Care pot fi limitele acestui studiu?

Îmi dau perfect de bine seama de întreaga complexitate şi amploare a subiectului. Înţeleg că acesta are şi un aspect metafizic. Se zice chiar că problema evreiască nu se poate înţelege foarte bine decât dintr-un punct de vedere mistic şi religios. Bineînţeles că recunosc realitatea acestui punct de vedere, dar, deşi numeroase cărţi l-au abordat, mă gândesc că rămâne inaccesibil oamenilor, că, prin chiar natura sa, este în afara puterii de cuprindere a experţilor.

Dar deşi toate finalităţile importante ale istoriei umane conţin interferenţe şi influenţe mistice, aceasta nu ne împiedică să le examinăm pe un plan istoric concret. Mă îndoiesc că este absolută nevoie să fac apel la consideraţii superioare pentru a analiza fenomenele care se află în imediata noastră apropiere. În limitele existenţei noastre terestre putem emite judecăţi asupra ruşilor ca şi a evreilor pornind de la criteriile pământeşti. Cele de sus să le lăsăm lui Dumnezeu!

Nu doresc să limpezesc această problemă decât în categoriile istoriei, politicii, vieţii cotidiene şi ale culturii şi aproape exclusiv în limitele a doua secole de viaţă comună a ruşilor şi evreilor într-un singur stat. Niciodată nu aş fi îndrăznit să abordez profunzimile Istoriei evreieşti, trisau cvadri-milenare, suficient reprezentată în numeroase lucrări şi enciclopedii meticuloase. Nu mă gândesc nici să examinez istoria evreilor din ţările apropiate: Polonia, Germania, Austro-Ungaria. Mă concentrez aici asupra relaţiilor ruso-evreieşti, insistând pe secolul al XX-lea, atât de capital şi catastrofal în destinele celor două popoare ale noastre. Bazându-mă pe dura experienţă reciprocă a coexistenţei noastre, mă străduiesc să risipesc erorile datorate neînţelegerii, acuzaţiile mincinoase, reamintind totuşi, în schimb, plângerile legitime. Lucrările publicate în primele decenii ale secolului al XX-lea nu au avut timpul să cuprindă această experienţă în totalitatea ei.

Fără îndoială că un autor contemporan nu ar putea pierde din vedere existenţa, de o jumătate de secol, a statului Israel, cât şi enorma

sa influenţă asupra vieţii evreilor şi a altor popoare din lumea întreagă. Nu o poate face, doar dacă nu vrea să aibă o înţelegere mai largă asupra vieţii interne a Israelului şi a orientărilor sale spirituale – iată ce, prin reflexe incidente, trebuie să transpară în această carte. Ar fi însă o pretenţie exorbitantă din partea autorului să introducă aici o analiză a problemelor inerente sionismului şi vieţii Israelului. Acord, totuşi, o atenţie cu totul deosebită scrierilor publicate în zilele noastre de către evrei cultivaţi care au trăit zeci de ani în [JRSS înainte de a emigra în Israel şi care au avut astfel ocazia să regândească, pornind de la propria experienţă, numeroase probleme evreieşti.

<notă>

— Notele bibliografice marcate printr-o cifră sunt ale autorului. Dintre acestea, cele marcate cu un asterisc trimit la o referinţă indirectă.

Notele explicative marcate de un asterisc aparţin traducătorilor ediţiei franceze.

</notă>

<titlu>ABREVIERI ALE PRINCIPALELOR SURSE

CITATE ÎN NOTE DE CĂTRE AUTOR

ARR Arhivele Revoluţiei Ruse, editate de I. Hessen, Berlin, Ed. Slovo.

1922 – 1937.

CIR Culegere istorică revoluţionară. Sub direcţia lui V.I. Nevski, în 3

voi., M. – L „E.S., 1924 – 1926.

CLER-1 carte despre lumea evreiască rusă: de la 1860 până la revoluţia din

1917, New York, Ed. Uniunii intelectualilor evrei ruşi, 1960.

CLER-2 Carte despre lumea evreiască rusă, 1917 – 1967, New York, Ed. Uniunii intelectualilor evrei ruşi, 1968.

EE Enciclopedie evreiască în 16 volume. Sankt-Petersburg, Societatea pentru promovarea ediţiilor evreieşti ştiinţifice şi Ed. Brokhaus &

Efron, 1906 – 1913.

EER Enciclopedia evreiască rusă. M. 1994. Ed. a II-a în curs de publicare, revizuită şi adăugită.

ES Editura de Stat.

LE Lumea evreiască. Paris, Uniunea intelectualilor ruşi.

M Moscova.

M.-L. Moscova-Leningrad.

MEE Mică enciclopedie evreiască. Ierusalim, 1976. Ed. Societăţii pentru studierea comunităţilor evreieşti.

RE Rusia şi Evreii, Paris, YMCA-Press, 1978 (ed. originală, Berlin.

1924).

ÎN Timpul şi Noi, revistă internaţională de literatură şi de probleme privind societatea, Tel-Aviv.

„22" revistă socială, politică şi literară a intelectualităţii evreieşti plecată din URSS în Israel, Tel-Aviv.

<titlu>Capitolul 1

<titlu>PRIVIRE ASUPRA SECOLULUI XVIII

Această lucrare nu studiază prezenţa evreilor în Rusia înainte de 1772. Ne vom limita să amintim în câteva pagini perioadele anterioare.

S-ar putea lua ca punct de plecare al relaţiilor dintre evrei şi ruşi războaiele dintre Rusia kieviană şi kazari, dar nu ar fi un reper exact, fiindcă doar elita conducătoare a kazarilor era de origine evreiască, ei fiind turci convertiţi la iudaism.

Luându-ne după cuvintele unui autor evreu bine informat de la mijlocul secolului nostru, Julius D. Brutkus, o parte dintre evreii din Persia ajunseseră prin strâmtoarea Derbent în bazinul inferior al Volgăi unde, începând din anul 72, se ridicase Itil, capitala cnezatului kazar1. Conducătorii etnici ai turco-kazarilor (idolatri la acea epocă2) nu doreau nici Islamul (pentru a nu trebui să se supună califului din Bagdad), nici creştinismul (pentru a evita tutela ţarului bizantin). Astfel, aproape 732 de triburi au adoptat religia evreiască. Exista, desigur, o colonie evreiască în regatul Bosforului2 (în Crimeea, în peninsula Taman) unde ţarul Adrian i-a strămutat pe prizonierii evrei

în 137, după jefuirea aşezării

Bar-Kohba. Mai apoi, populaţia Crimeii s-a menţinut aici timp îndelungat, atât sub goţi cât şi sub huni; Kafa (Kerci), a rămas evre

<notă>

— Vechi popor de rasă turcă stabilit din Antichitate în regiunea Volga de

Jos. În secolul al VII-lea, au fondat un vast imperiu, de la Ural la Nipru, care a decăzut în secolul al X-lea, după ce au fost învinşi de cneazul Kievului.

Sviatoslav (966).

** întemeiat în 480 î.Hr. de Greci, cucerit de Mithridate în 107 Î.H., s-a menţinut sub protectorat roman până în secolul al IV-lea.

</notă>

Iese. În 933, cneazul Igor* a cucerit pentru un timp Kerci; fiul său

Sviatoslav** le-a reluat kazarilor întregul bazin al Donului. În 969, ruşii ocupau tot bazinul Volgăi, cu Itil, iar corăbiile ruseşti îşi făceau apariţia în apropiere de Semender, pe litoralul Drebentului.

Din kazari nu a mai rămas decât kumâşii * * * în Caucaz, în timp ce în

Crimeea, formaseră împreună cu polovţienii * * ** poporul tătar din

Crimeea. (Totuşi, karaimjj* * *** şi evreii din Crimeea nu au trecut la

Islam). Tamerlan a fost cel care a pus capăt existenţei kazarilor.

Cu toate acestea, unii cercetători presupun – dar fără dovezi precise – că un grup mare de evrei a emigrat în direcţia vest-nord-vest, traversând spaţiul meridional rus. Orientalistul Abraham Garkavi afirmă că această comunitate evreiască a viitoarei Rusii „a fost formată din evreii veniţi de pe malurile Mării Negre şi din Caucaz, unde trăiseră strămoşii lor după ieşirea din captivităţile asiriană şi babiloniană”. J. Brutkus aproape că împărtăşeşte acest punct de vedere. (O altă opinie susţine că aici s-ar găsi rămăşiţele celor zece triburi * * *” dispărute” din împărăţia lui Israel.) Această mişcare a populaţiei a mai putut

continua un oarecare timp după cucerirea

Tmutarakanului (1097) de către Poiovtieni. Garkavi crede că Jimba vorbită de aceşti evrei, cel puţin de prin secolul al IX-lea, ar fi fost slavă; abia în secolul al XVII-lea, când evreii ucraineni, fugind de pogromurile lui Hmelnitkr * *, au emigrat în Polonia, au adoptat idiş, limba vorbită de evreii aşezaţi în această ţară.

<notă>

Cneaz de Kiev (912 – 945), succesor ai lui Oleg cel înţelept.

** Mare-cneaz de Kiev (964 – 972).

* * * Popor de limbă turcă; stat independent în secolul al XV-lea, anexat

Rusică în 1784.

* * * Popor de limbă turcă, venit din Asia Centrală să ocupe stepele din sudul Rusiei în secolul al XI-lea.

** * * Popor de limbă turcă profesând o credinţă similară iudaismului, dar fără a recunoaşte Talmudul (aproximativ 5 900 în 1959).

* * * După moartea lui Solomon, sub domnia lui Roboam, zece din cele douăsprezece triburi ale lui Israel s-au despărţit de Casa lui David şi au format împărăţia lui Israei, au fost mai apoi pedepsiţi şi împrăştiaţi.

** * * Hatman, căpetenie a ucrainenilor (1593 – 1657), i-a ridicat pe cazacii ucraineni împotriva Poloniei cu ajutorul tătarilor din Crimeea. În 1654, a obţinut protecţia Moscovei şi a devenit vasal al ţarului Alexei Mihailovici.

</notă>

Căile pe care evreii au ajuns în Kiev şi s-au stabilit au fost multiple, încă de pe vremea lui Igor, oraşul de jos se numea Kozarî; Igor i-a strămutat aici în 933 pe prizonierii evrei din Kerci, în 965 au venit prizonierii evrei din Crimeea, în 969 kazarii din Itil şi din Semender, în 989 cei din Kerson, iar în 1017 cei din Tmutarakan. Kiev i-a văzut venind şi pe evreii din Occident: împreună cu caravanele comerciale de la vest spre est, poate chiar începând cu secolul al XI-lea, ca urmare a persecuţiilor ce se înteţeau în vremea primei cruciade4.

Cercetători mai recenţi confirmă originea kazară a „elementului evreu” în Kiev în secolul al XI-lea. Chiar mai devreme; la trecerea dintre secolele al IX-lea şi al X-lea, s-a notat prezenţa unei „administraţii şi a unei garnizoane kazare”. Iar, „încă din prima jumătate a secolului al XI-lea, elementul evreiesc kazar la Kiev... juca un rol important3”. Kiev în secolele al IX-lea şi al X-lea era un oraş multinaţional important, tolerant faţă de diferitele etnii. Astfel, la sfârşitul secolului al X-lea, în momentul în care Vladimir alegea o nouă credinţă pentru ruşi, la Kiev existau evrei, iar printre ei se aflau persoane instruite care i-au propus credinţa evreiască. Dar alegerea a fost diferită de cea făcută în hanatul Kazar în urmă cu două sute cincizeci de ani. Karamzin transpune povestea astfel: „După ce i-a ascultat pe evrei, a întrebat: Unde le este patria?

— La Ierusalim, au răspuns cărturarii, însă Dumnezeu în mânia Sa ne-a împrăştiat pe meleaguri străine.

— Pedepsiţi de Dumnezeu, îndrăzniţi să daţi învăţătură celorlalţi? le-a replicat Vladimir. Nu vrem să ne trezim, ca şi voi, lipsiţi de patria noastră6”. După botezarea Rusiei, adaugă

Brutkus, o parte dintre evreii kazari s-au convertit şi ei la creştinism;

chiar mai mult, unul dintre ai lor, Luc Jidiata7, a fost la Novgorod unul dintre primii episcopi aişi şi autor de scrieri înţelepte.

Coexistenţa la Kiev a celor două religii, creştină şi evreiască, i-a făcut pe cei mai învăţaţi să se dedice unei intense munci comparative. Aceasta a dat naştere faimoasei (în literatura rusă) Pre

<notă>

— Sfântul Vladimir (956 – 1015), fiul lui Sviatoslav, a devenit suveran unic al Rusiei kieviene, fiind considerat fondatorul ei. S-a convertit la creştinismul bizantin pe care l-a introdus în întreaga ţară (988).

</notă>

dici despre Lege şi Iertare (la mijlocul secolului al XI-lea), în care se afirmă pentru secolele viitoare profunda conştiinţă creştină a ruşilor. „Polemica este în acest caz la fel de proaspătă, la fel de aprinsă

ca şi în epistolele apostolice8”. Şi era abia primul secol al creştinismului în Rusia. Evreii trezeau un viu interes ruşilor din vremea aceea prin reflecţiile lor religioase, iar la Kiev contactele erau frecvente. Acest interes lua un caracter mai elevat decât cel căruia îi va da naştere noua coabitare în secolul al XVIII-lea.

Apoi, timp de peste un secol, evreii au participat intens la vasta activitate comercială din Kiev. „În noua incintă a oraşului (terminată în 1037) existau Porţi evreieşti care dădeau spre cartierul evreilor9”. Evreii din Kiev nu întâlneau nicio restricţie ori agresiune din partea conducătorilor care îi protejau – între alţii, Sviatopolk

Iziaslavici – întrucât comerţul şi spiritul întreprinzător al evreilor aduceau profit Visteriei.

În 1113, după moartea lui Sviatopolk, când Vladimir (zis mai târziu Monomahul) mai ezita încă, din scrupule, să ocupte tronul

Kievului înaintea copiilor lui S viatoslav, „nişte răzvrătiţi, profitând de vidul de putere, au jefuit casa şefului pazei (tâsiacinik), cât şi pe cele ale tuturor evreilor aflaţi în capitală sub protecţia lacomului

Sviatopolk... La originea acestei revolte a stat, se pare, rapacitatea cămătarilor evrei: profitând fără îndoială de raritatea banilor din acele vremuri, îi storceau pe debitori cu dobânzi cămătăreşti nemăsurate10”. (Găsim, spre exemplu, în regulamentul dat de Vladimir

Monomahul, indicii conform cărora cămătarii din Kiev luau un procent anual de până la 50%). Karamzin face aici referinţă la cronicile şi datele aduse de V.N. Tatişev. Acesta spune: „Apoi au ucis mulţi evrei şi le-au jefuit casele, fiindcă aceştia comiseseră numeroase fapte rele şi dăunaseră mult negoţului creştinilor. Mulţi dintre ei, adunaţi în jurul sinagogii lor, s-au adăpostit aici şi s-au apărat cât au putut de bine cerând să se aştepte sosirea lui Vladimir”.

O dată acesta ajuns la faţa locului, locuitorii Kievului „i-au cerut

<notă>

— A fost pe rând cneaz de Polovsk, Tomov şi Kiev (1050 – 113).

** 1686 – 1750, colaborator al lui Petru cel Mare, istoric,

geograf, creatorul istoriografiei ruse moderne.

</notă>

deschis să-i pună la respect pe evrei, căci îi lipsiseră pe creştini de orice posibilitate de comerţ când, sub Sviatopolk, avuseseră mari libertăţi şi autoritate... în afară de aceasta, reuşiseră să atragă mulţi oameni de partea religiei lor11”.

După părerea lui M.N. Pokrovski, pogromul din Kiev din 1113

a îmbrăcat un caracter social şi nu unul naţional. (Este adevărat că ştim foarte bine adeziunea pentru interpretările sociale ale acestui istoric al „claselor”.)

După ce a ocupat tronul Kievului, Vladimir a dat plângerilor următorul răspuns: „În măsura în care ei [evreii] au pătruns în numeroase cnezate şi s-au aşezat aici în mare număr, nu se cuvine, fără a afla părerea cnejilor şi împotriva dreptului... să permit să fie jefuiţi şi ucişi, ceea ce ar duce la moartea multor nevinovaţi. Pentru aceasta voi chema de îndată pe cneji la sfat12”. Sfatul a adoptat o lege care limita camătă şi a fost introdusă de Vladimir în codul Iaroslav.

Karamzin, urmându-l în această privinţă pe Tatişev, lasă să se înţeleagă că, prin hotărârea sfatului, Vladimir „i-a exilat pe toţi evreii şi că, de atunci, nu a mai fost în patria noastră niciun evreu”. Dar se corectează imediat: „În cronici, se spune, dimpotrivă, că în 1124

(când a avut loc un mare incendiu), evreii din Kiev au suferit în mod deosebit: aşadar nu fuseseră izgoniţi13”. Brutkus explică: „era un întreg cartier din cea mai frumoasă parte a oraşului... în apropiere de

Porţile evreieşti, la doi paşi de Porţile de Aur14”.

Cel puţin, la Vladimir”, un evreu câştigase încrederea lui Andrei Bogoliubski. „Printre persoanele apropiate lui Andrei se găsea un anume Efrem Moizici, al cărui patronim, Moizici sau

Moiseevici, denotă o origine evreiască” – el a fost acela care, dacă ar fi să-i credem pe cronicari, a instigat la complotul care l-a costat viaţa pe Andrei15. Dar cronica mai notează şi faptul că sub Andrei

Bogoliubski, „au venit din regiunile de pe Volga mulţi bulgari şi evrei care se botezau” şi că după moartea lui Andrei, fiul său

Gheorghe a fugit în Daghestan la conducătorul evreu16.

<notă>

Principat rus alipit Moscovei la mijlocul secolului al XV-lea.

Mare-cneaz de Vladimir şi Suzdal (aprox. 1110 – 1174).

</notă>

În general, pentru întreaga perioadă a Rusiei SuzdaJ, informaţiile asupra evreilor sunt parcimonioase, după cum era, fără îndoială, şi numărul lor.

Enciclopedia evreiască notează că, în epopeile ruseşti, „regele evreilor" apare ca unul dintre apelativele preferate pentru a desemna inamicul credinţei creştine, la fel ca şi viteazul-evreu în bâlinele despre Ilia şi Dobrânia17. S-ar putea să fie aici reminiscenţe îndepărtate ale luptei cu Kazaria. Decelăm aici şi fundamentul religios al ostilităţii sau rezervei faţă de evreii care doreau să se instaleze în Rusia moscovită.

Invazia tătarilor a pus capăt bogatei activităţi comerciale din Rusia kieviană şi, se pare, numeroşi evrei au plecat atunci în Polonia.

(Totuşi, întrucât suferiseră puţin din cauza invaziei tătare, grupuri de evrei destul de mari s-au păstrat în Volînia şi Galiţia.) Enciclopedia precizează: „În momentul invaziei tătarilor (1239) şi jefuirea

Kievului, evreii au suferit în egală măsură, dar, în a doua jumătate a secolului XIII, Marii-cneji i-au invitat să se instaleze la Kiev care se afla sub autoritatea supremă a tătarilor. Din cauză că se bucurau de privilegii rezervate evreilor de pe alte teritorii tătare, evreii din

Kiev şi-au atras ura orăşenilor". Se observă acelaşi fenomen nu numai la Kiev, ci şi în oraşele Rusiei de Nord unde dominaţia tătară deschisese „un drum pentru numeroşi negustori străini din Haraz şi

Hiva, pricepuţi în comerţ şi cu vicleşugurile lăcomiei: aceştia cumpărau de la tătari dreptul de a strânge tributul, practicau o camătă exorbitantă faţă de sărmani şi, în caz de neplata, îi declarau sclavi şi-i duceau în captivitate. Locuitorii din Vladimir, Suzdal, Rostov şi-au pierdut curând răbdarea şi s-au ridicat cu toţii, în dangătul clopotelor, împotriva acestor cămătari josnici: unii au fost ucişi, alţii alungaţi 19".

Revoltaţii trebuiau să fie reprimaţi de armata hanului, dar, graţie interpunerii cneazului Alexandr Nevski, aceasta nu

<notă>

Principat rus alipit Moscovei la mijlocul secolului al XV-lea.

** Epopee rusă povestind faptele de arme ale bogatârilor.

* * * Mare duce de Novgorod, apoi mare-cneaz a) Vladimirului, sfânt

(1220 – 1263), i-a bătut, în 1240, pe suedezi pe malurile Nevei, iar în 1242 pe

Cavalerii Teutoni; a guvernat ca vasal al mongolilor, dar a obţinut reducerea tributului pe care trebuia să li-l plătească.

</notă>

s-a petrecut. În fine, „unele arhive din secolul al XV-lea menţionează pe unii evrei din Kiev, care se ocupau cu strângerea impozitelor, ca având bogăţii importante20”.

„Mişcarea evreilor din Polonia spre est”, între alte ţări, către

Bielorusia, „se poate observa chiar din secolul al XV-lea: găsim evrei care au cumpărat dreptul de a strânge taxe vamale şi altele la

Minsk, Polotk”, Smolensk, dar încă nu se întemeiază vreo comunitate sedentară. Totuşi, după efemerul exil al evreilor în Lituania

(1495), „această mişcare către est s-a reluat cu o putere şi mai mare la începutul secolului al XVI-Iea21”.

Pătrunderea evreilor în Moscova a fost complet nesemnificativă, deşi venirea „evreilor la Moscova nu a întâmpinat atunci nicio piedică22”. Dar, la sfârşitul secolului al XV-lea au avut loc chiar în inima puterii administrative şi religioase în Rusia evenimente care, fără a face, se pare, mare zgomot, au putut antrena nişte ameninţătoare agitaţii şi profunde consecinţe în domeniul spiritual.

Este ceea ce s-a numit „erezia iudaizanţilor”. După expresia criticului ei, Iosif din Volokolamsk, „cucernicul pământ rus nu a văzut o asemenea ademenire din vremea Olgăr şi a lui Vladimir23”.

Karamzin relatează începuturile acesteia în următorii termeni:

evreul Sharia, sosit în 1470 la Novgorod din Kiev, „reuşeşte să corupă doi preoţi, Denis şi Alexei; ei îi conving că legea lui Moise este

singura de natură divină; că povestea mântuirii este o invenţie:

că Hristos încă nu se născuse, că nu trebuie venerate icoane etc.

Astfel s-a născut erezia iudaică24”. Soloviov adaugă că succesul lui

Sharia se datorează „concursului a cinci complici, toţi evrei”, şi că această erezie era „aparent un amestec de iudaism şi de raţionalism creştin, care nega taina Sfintei Treimi şi natura divină a lui Iisus

Hristos25”. Drept urmare, „popa Alexei a luat numele de Abraham, iar soţiei i l-a dat pe cel de Sarah şi, împreună cu Denis, au corupt numeroşi clerici şi laici...” Ne vine însă greu să credem că Sharia a putut atât de uşor să mărească numărul discipolilor săi la Novgorod

<notă>

Sfânta Olga (? – 969), cneaghină de Kiev, soţia cneazului Igor, devenind văduvă în 945; a exercitat regenţa până la urcarea pe tron a fiului ei Sviatoslav.

Convertită în 954, nu a reuşit totuşi să răspândească creştinismul în toată ţara.

</notă>

dacă înţelepciunea sa consta doar în refuzul creştinismului şi exaltarea iudaismului... Este verosimil faptul că Sharia i-a înşelat pe ruşi cu

Cabala, o ştiinţă atrăgătoare pentru neştiutori şi curioşi, faimoasă în secolul al XV-lea, când cei mai învăţaţi dintre oameni... căutau în ea răspuns la toate problemele care se puneau inteligenţei umane. Cabaliştii se lăudau... că ştiu toate tainele Naturii, că pot explica visele, pot prevedea viitorul, comanda spiritelor26...”

Contrar acestora, I. Hessen, istoric evreu din secolul al XX-lea, estimează că – este adevărat, fără a cita vreo sursă – „s-a stabilit că evreii nu au luat parte la stabilirea ereziei, nici la propagarea ei ulterioară27”. Dicţionarul enciclopedic Brockaus şi Efron afirmă că

„Elementul evreiesc propriu-zis nu a jucat, se pare, niciun rol notabil în această doctrină şi că s-a mărginit la câteva ritualuri28”. Cu toate acestea, „influenţa evreiască asupra sectei, după publicarea

Psaltirii iudaizaniilor, între alte scrieri... trebuie astăzi

considerată ca fiind tranşată într-un sens afirmativ”.

„Ereticii din Novgorod păstrau o înfăţişare exterioară decentă, aveau aerul unor umili asceţi, zeloşi în îndeplinirea actelor de cucernicie30”, ceea ce „le-a atras atenţia poporului şi a concurat la rapida răspândire a ereziei31”. Când Ivan III* a venit la Novgorod după căderea oraşului, îi ia cu sine pe cei doi instigatori la erezie.

Alexei şi Denis şi, ca răsplată pentru meritele cucerniciei lor, îi înalţă, în 1480, la rangul de decani ai catedralelor Adormirea Maicii

Domnului şi Buna Vestire, la Kremlin, „Aceştia aduc aici schisma, a cărei rădăcină rămâne la Novgorod. Alexei a obţinut favoruri deosebite din partea Suveranului, avea intrarea liberă la el”, iar prin învăţăturile date în secret, a sedus nu numai pe unii înalţi demnitari de stat şi ai Bisericii, dar l-a convins pe marele-cneaz să-l ridice la demnitatea de mitropolit – altfel spus, să-l aşeze în fruntea întregii

Bisericii rase – pe arhimandritul Zosima pe care îl convertise la erezia sa. În plus, a convertit-o la această erezie pe Elena, nora ma

<notă>

— Ivan III cel Mare (1441 – 1505), mare-cneaz de Moscova începând cu

1402, a pus capăt suzeranităţii mongole.

** Ridicat la rangul suprem de mitropolit al Moscovei în 1490, pe care a părăsit-o în 1414, oficial din motive de sănătate.

</notă>

relui-cneaz, văduva lui Ioan cel Tânăr şi mamă a eventualului moştenitor al tronului, „preaiubitul nepot” Dmitri”.

Rapidul şi facilul succes al acestei mişcări continuă să uimească. El se explică fără îndoială printr-un interes reciproc.

Când a fost tradusă în ruseşte Psaltirea iudaizanţilor şi alte lucrări care aveau drept scop seducerea cititorului rus şi erau foarte clar anticreştine, s-ar fi putut crede că doar evreii şi iudaismul ar fi interesaţi de ea”. Totuşi, „cititorul rus era şi el interesat de traducerea unor texte religioase evreieşti”, de unde «marele succes al propagandei „iudaizanţilor” în diferite pături ale societăţir». Vivacitatea şi vigoarea

acestor contacte le amintesc pe acelea care se manifestaseră deja la Kiev în secolul al XI-lea.

Totuşi, în jurul anului 1487, arhiepiscopul Novgorodului.

Ghennadius, depistase erezia, trimiţând la Moscova dovezi temeinice pornind la investigarea şi respingerea acestei erezii până la adunarea unui sinod în 1490 spre a o dezbate (sub cârja mitropolitului Zosima, recent consacrat). „Cu mare spaimă, au ascultat acuzaţiile lui Ghennadius: aceşti renegaţi îi denigrează pe Hristos şi pe

Maica Domnului, scuipă crucea, spun despre icoane că sunt chipuri cioplite, le rup cu dinţii, le aruncă în locuri murdare, nu cred nici în împărăţia cerurilor, nici în învierea morţilor şi, tăcuţi în faţa unor creştini zeloşi, încearcă fără ruşine să-i corupă pe cei slabi34”.

«Hotărârea luată de soborul prelaţilor arată că „iudaizanţii” nu recunosc în Hristos pe Fiul Domnului… predicau că Mesia încă nu a venit… venerau sabatul vetero-testamentar „mai mult decât ziua învierii Domnului” 33.» La sinod s-a propus ca ereticii să fie ucişi – dar, prin voinţa lui Ivan al III-lea, au fost condamnaţi la închisoare pe viaţă, iar erezia a fost anatemizată. „O asemenea pedeapsă, date fiind greutăţile timpului şi importanţa stricăciunii, era dintre cele mai blânde36”. Istoricii sunt unanimi în a explica această blândeţe a

<notă>

— Ioan zis „cel Tânăr”, fiu al marelui-cneaz Ioan III, a murit la 32 de ani în 1490.

** Fiul lui Ioan cel Tânăr (1483 – 1508), privat de dreptul său de moştenitor al tronului prin unchiul său, Vasili, născut din a doua căsătorie a bunicului său cu cneaghina Sofia Paleolog; mort în închisoare.

</notă>

lui Ivan prin faptul că erezia se clocise sub acoperişul său, fusese adoptată de către personalităţi cunoscute, influente, cum ar fi foarte puternicul secretar de stat (care la vremea respectivă îndeplinea oarecum funcţia de ministru al Afacerilor externe) Feodor Kuriţân.

„Faimos prin cunoştinţele şi capacităţile sale37”. „Straniul liberalism al Moscovei avea ca origine scurta „dictatură a sufletului”.

exercitată de F. Kuriţân. Seducţiile cabinetului său secret aveau priză asupra marelui-cneaz şi a nurorii sale… Erezia nu numai că nu s-a micşorat, ci a înflorit şi mai tare, propagându-se… La curtea moscovită… astrologia şi magia erau la modă, ca şi ispita unei revizuiri pseudo-ştiinţifice a vechii concepţii medievale despre lume”; un amplu curent „de liberă-cugetare sprijinită de ispitele cunoaşterii şi ascendentului modei38”.

Enciclopedia evreiască presupune şi că Ivan al III-lea „nu s-a opus ereziei din considerente politice. Cu ajutorul lui Sharia, spera să-i crească influenţa în Lituania”, dorind în schimb să păstreze bunele dispoziţii ale evreilor din Crimeea: „a cneazului-proprietar al peninsulei Taman, Zaharia din Grisolfie”, cât şi a evreului din

Crimeea Hozi Kokos, apropiat al hanului Mengli-Ghire39.

După sinodul din 1490, Zosima a mai întreţinut timp de câţiva ani o societate secretă, dar a fost demascat la rândul său şi, în 1494, marele-cneaz i-a cerut, fără judecată şi zgomot, să se retragă ca de bunăvoie într-o mănăstire. „Totuşi, erezia nu a slăbit: a fost chiar o vreme (1498) când adepţii săi au fost cât pe ce să ia întreaga putere la Moscova şi unde candidatul lor, Dmitri, fiul cneaghinei Elena, a fost încoronat ţar40”. Ivan III însă nu a întârziat să se împace cu soţia sa, Sofia Paleolog şi, în 1502, fiul său Vasili a moştenit tronul

(la vremea respectivă, Kuriţân era mort.) Cât priveşte pe eretici, unii au fost arşi de vii, alţii aruncaţi în închisoare, alţii au fugit în Lituania „unde au îmbrăţişat formal iudaismul41”.

Să notăm că această luptă împotriva ereziei „iudaizanţilor” a dat un impuls vieţii spirituale a Rusiei moscovite de la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, a conştientizării necesităţii învăţăturii religioase şi a şcolilor pentru cler; numele episcopului

Ghennadius este asociat cu compilarea şi editarea primei Biblii slavone, care încă nu exista ca un corpus în Răsăritul ortodox. Odată cu inventarea tiparului, „optzeci de ani mai târziu, aceeaşi Biblie a lui

Ghennadius… a fost publicată la Ostrog (1580 – 1582), prima Biblie tradusă în slavona bisericească, devansând prin aceasta întregul Răsărit ortodox4”. S.F. Platonov trage următoarele concluzii generale:

«Mişcarea „iudaizanţilor" conţinea fără nicio îndoială elemente ale raţionalismului occidental…; erezia fusese condamnată, predicatorii săi martirizaţi, dar atmosfera de critică şi de scepticism faţă de dogma şi structura Bisericii, pe care le stârniseră, nu dispăruse43".

Recenta Enciclopedie evreiască aminteşte „presupunerile conform cărora o atitudine negativă faţă de iudaism şi evrei a luat naştere în Rusia moscovită, unde nu era cunoscută până în secolul al XVI-lea", cu ocazia acestei lupte împotriva „iudaizanţilor".

Aceasta pare destul de verosimilă, date fiind dimensiunile spirituale şi politice ale acestei erezii. I. Hessen, însă, combate această părere: „Este semnificativ că acea coloratură specifică a ereziei ca

„Iudaism" nu a împiedicat succesul sectei şi, în mod general, nu a stârnit vreo atitudine agresivă faţă de evrei45".

În decursul aceloraşi secole, din secolul al XIII-lea până în secolul al XVIII-lea, în Polonia vecină se crease, se dezvoltase, se întărise în obiceiuri stabile o foarte importantă comunitate de evrei care urma să servească drept bază unei viitoare populaţii evreieşti în Rusia, până la a deveni, în secolul al XX-lea, fracţiunea cea mai importantă a iudaismului mondial. În secolul al XVII-lea „s-a produs o importantă migraţie de evrei polonezi şi cehi" către Ucraina.

Bielorusia şi Lituania46. În secolul al XV-lea, negustorii evrei din statul polono-lituanian încă mai mergeau fără oprelişte la Moscova.

Dar sub Ivan cel Groaznic, situaţia s-a schimbat: intrarea negustorilor evrei a fost interzisă. Iar când, în 1550, regele polonez

Sigismund-August a cerut ca să li se acorde accesul liber în Rusia.

Ivan a refuzat categoric în termenii următori: „Să nu se permită evreilor să meargă în statele Noastre, fiindcă Noi nu dorim să vedem în statele Noastre niciun rău, vrem, dimpotrivă, ca Dumnezeu să le dea oamenilor din statele Noastre un trai liniştit, fără vreo tulburare. Iar tu, frate al Nostru, să nu Ne mai scrii de acum despre evrei", fiindcă au încercat să „îi îndepărteze pe ruşi de la creştinism, au adus pe pământurile Noastre leacuri stricătoare şi au făcut destule necazuri

oamenilor Noştri48”.

O legendă spune că la cucerirea Polotkului în 1563, cedând plângerilor locuitorilor ruşi „împotriva faptelor proaste şi asupririlor” făcute de evrei, de moşieri şi oamenii de încredere ai latifundiarilor polonezi, Ivan al IV-lea le-a ordonat tuturor evreilor să se boteze imediat; cât priveşte pe recalcitranţi, în număr de exact trei sute, ar fi ordonat să fie înecaţi pe loc, în prezenţa sa, în Dvina. Istorici serioşi însă, cum este I. Hessen, nu numai că nu confirmă această versiune, chiar ameliorată, dar nici măcar nu o menţionează.

În schimb, Hessen scrie că, sub falsul Dmitrr (1605 – 1606), evreii şi-au făcut apariţia la Moscova „în număr destul de mare”, precum şi diverşi străini. După sfârşitul Vremurilor Tulburi *, s-a adus la cunoştinţa oamenilor că falsul Dmitri al II-lea* * * („Tâlharul de la Tuşino”) era „de sorginte evreiască49”. Cât priveşte originea acestui „Tâlhar de la Tuşino”, sursele sunt contradictorii. Unele afirmă că era fiul unui preot din Ucraina şi răspundea la numele de

Matei Verevkin; „sau un evreu... după cum se spune în documentele oficiale; dacă dăm crezare unui istoric străin, acesta ştia ebraica, citea Talmudul, cărţile rabinilor... Sigismund a trimis un evreu care se dădea drept ţareviciul DmitrP”. Enciclopedia evreiască spune: „Din suita impostorului făceau parte evrei care au avut de suferit când a căzut. După unele informaţii... falşul Dmitri al II-lea era un evreu botezat care făcuse parte din suita falsului Dmitri I51”.

Sosiţi în mare număr în Vremurile Tulburi, polono-lituanienii, la sfârşitul acestei perioade, au fost îngrădiţi în privinţa drepturilor lor

<notă>

— Personaj misterios care pretindea că este fiul lui Ivan IV şi care, venit din

Polonia cu sprijinul armatei de mercenari polonezi, a cucerit Moscova şi a domnit din iunie 1605 până în mai 1606, dată la care a fost ucis de opozanţi.

** Perioadă agitată (1598 – 1613) între stingerea liniei cnejilor din dinastia

Râurik şi urcarea la tron a Romanovilor.

* * * Tot un personaj misterios care s-a dat drept adevăratul Dmitri în
1607 şi a reuşit să trăiască în diferite oraşe aproape de Moscova până în
1610, dată la care a fost asasinat la Kaluga.
</notă>
Iar „evreii sosiţi din aceste părţi împărtăşeau soarta compatrioţilor lor” cărora li se interzisese să meargă cu mărfurile lor la Moscova şi oraşele învecinate3. Acordul dintre moscoviţi şi polonezi privind urcarea la tron a lui Vladislav stipula: „Nu trebuie nimeni împins să îmbrăţişeze credinţa romană sau alte confesiuni şi nu trebuie să li se permită evreilor să intre în statul moscovit pentru a face nego (53”. Alte surse însă arată că negustorii evrei au avut acces liber chiar în Vremurile Tulburi54. „Decrete contradictorii arată că guvernul lui Mihail Feodorovici nu urma nicio politică bine definită faţă de evrei… ci că era mai degrabă tolerant faţă de ei53”.
„Sub domnia lui Alexei Mihailovici*, se găsesc indicii despre prezenţa evreilor în Rusia – Codul nu conţine nicio restricţie în privinţa evreilor… ei având atunci acces în toate oraşele ruseşti inclusiv Moscova36”. Hessen afirmă că în rândurile populaţiei luate cu ocazia ofensivei ruseşti în Lituania care a avut loc în anii ’30 din secolul al XII-lea se afla un mare număr de evrei, iar „în privinţa lor dispoziţiile erau aceleaşi ca şi pentru ceilalţi”. După acţiunile militare din anii 1650 – 1660, „evreii care au fost făcuţi prizonieri s-au aflat din nou în statul moscovit, iar comportarea faţă de ei nu era cu nimic mai rea decât faţă de ceilalţi prizonieri”. După semnarea păcii de la Andrusov în 1667, „li s-a propus evreilor să rămână în teritoriu. Mulţi au profitat de această ocazie, unii au trecut la creştinism, iar dintre prizonieri unii au fost întemeietorii unor familii nobiliare ruse37”. (Câţiva evrei botezaţi s-au aşezat în secolul al XVII-lea pe Don, în satul cazac Starocerkassk, iar vreo zece familii cazace se trag din ei.) În jurul aceluiaşi an 1667, englezul
Collins scrie că „în scurt timp evreii s-au înmulţit la Moscova şi la curte”, aparent graţie protecţiei unui medic evreu de la curte58.

Sub Feodor Alexeevici**”, s-a încercat să se decreteze că:

„Dacă existau evrei care mergeau clandestin la Moscova cu măr

<notă>

Rege polonez (1595 – 1648) pretendent la tronul Moscovei, pe care l-a ocupat cu acordul moscoviţilor timp de câteva luni în 1610.

** Primul ţar (1596 – 1645) al dinastiei Romanov, ales de Adunarea poporului în 1613.

* * * Fiu al precedentului, ţar al Rusiei între 1645 – 1676.

* * ** Fiul precedentului, ţar al Rusiei între 1676 – 1682.

</notă>

furi”, vama nu trebuie să lase marfa să treacă, întrucât „cu sau fără marfă este interzis să fie lăsaţi să treacă evreii provenind din

Smolensk59”. Totuşi, „practica nu corespundea deloc cu această reglementare teoretică60”.

În primii ani ai domniei lui Petru cel Mare (1702), relativ la

Manifestul care invita străinii de valoare să vină în Rusia, se află această rezervă în privinţa evreilor: „Vreau… să văd aici mai degrabă mahomedani şi păgâni decât evrei. Aceştia sunt nişte înşelători şi nişte pungaşi. Eu dau răul afară, nu-l fac să înainteze; pentru ei în Rusia nu vor exista nici casă, nici negoţ, cu toate încercările lor de a-mi corupe anturajul61”.

Totuşi, pe toată perioada domniei lui Petru cel Mare, nu găsim nicio informaţie privind persecutarea evreilor, nu s-a dat nicio lege care le-ar limita drepturile. Dimpotrivă, bunăvoinţa generală acordată oricărui străin le oferea şi evreilor un larg câmp de activitate, inclusiv în cercul mic al apropiaţilor ţarului: vice-cancelarul

Piotr Şafirov (om politic important şi creativ, dar înclinat spre escrocherie, fapt pentru care a fost pedepsit de însuşi Petru după moartea căruia ancheta a fost încredinţată Senatului62); verii săi

Avram Veselovski, foarte apropiat de Petru, şi Isaac Veselovski;

Antoine Deviere, prim general al poliţiei din Sankt-Petersburg;

Viviere, şeful serviciilor secrete; bufonul Acosta, şi alţii. Într-o scrisoare trimisă lui A. Veselovski, Petru face următoarele precizări: „Îmi este absolut indiferent dacă cineva este botezat sau circumcis,

numai să-şi cunoască treaba şi să se distingă prin cinste63”.

Casele de comerţ din Germania au cerut guvernului rus să le garanteze securitatea comerţului cu Persia trecând prin Rusia, însă această garanţie nu le-a fost acordată64.

La începutul secolului al XVIII-lea, evreii au dezvoltat o activitate comercială cu Rusia Mică cu un an înainte ca negustorii din

Rusia Mare să primească acest drept. Hatmanul Skoropadski publicase de mai multe ori decrete de expulzare a evreilor, dar nu au fost niciodată aplicate, dimpotrivă: numărul de evrei din Rusia

Mică a crescut mereu65.

<notă>

— Titlu de înalt conducător cazac între 1648 – 1704.

</notă>

În 1727, cu puţin înainte de a muri, cedând insistenţelor lui

Menşikov*, Ecaterina la dat ordin să fie alungaţi toţi evreii din

Ucraina („se pare că aici a jucat un rol participarea evreilor la fabricarea şi comercializarea rachiului”) şi din oraşele ruseşti. Dar această măsură, chiar dacă a fost aplicată la început, nu a durat mai i
66

mult de un an.

În 1728, sub Petru al II-lea.”, „s-a dat autorizare evreilor să vină în Rusia Mică ca persoane folositoare comerţului ţării”, mai întâi „pentru o şedere temporară”, care, bazată pe argumente, s-a

„Transformat desigur încet, încet în rezidenţă permanentă”. Sub

Anna* * *, acest drept a fost extins în 1731 pentru regiunea

Smolensk, în 1734 în Ucraina Slobodskaia (la nord-est de

Poltava). În afară de aceasta, evreii au fost autorizaţi să arendeze pământul de la proprietari, să facă negoţ cu băuturi spirtoase, iar în

1736 au primit dreptul să vândă vodcă poloneză în toate debitele de băuturi publice, inclusiv în Rusia Mare67.

Trebuie să menţionăm aici personalitatea finanţistului Levy

Lipman, din ţările baltice. Când viitoarea împărăteasă Anna

Ioanovna mai trăia încă în Curlanda, avea mare nevoie de bani

„şi nu este imposibil ca, încă de la această dată Lipman să fi avut ocazia să-i fie de folos”. Sub Petru I, el se afla deja la Sankt-Petersburg. Sub Petru al II-lea, „a devenit agent de schimb sau giuvaiergiu la curtea rusească”. Cu ocazia urcării pe tron a Annei Ioanovna

„Îşi face relaţii importante la curte” şi capătă rangul de înalt comisar. „Bucurându-se de contacte directe cu împărăteasa, era în relaţii deosebit de strânse cu favoritul acesteia, Biron… * * ** * * Contem

<notă>

Alexandru Menşikov (aprox. 1670 – 1729), favorit al lui Petru cel Mare şi al-Ecaterinei I.

** împărăteasa Rusiei între 1725 – 1727 după moartea soţului ei, Petru cel Mare.

* * * Fiul ţareviciului Alexei, născut în 1715, ţar al Rusiei între 1727 – 1730.

* * ** Anna Ioanovna, nepoata ţarului Alexei I, împărăteasă a Rusiei între

1730 – 1740.

** * * Nume dat părţii din Ucraina situată pe malul stâng al Niprului.

* * * Favorit al împărătesei Anna, guvernează Rusia, se proclamă regent la moartea Annei, ceea ce îi atrage dizgraţia şi exilarea în Siberia până la urcarea pe tron a lui Petru al II-lea.

</notă>

poranii afirmau că… Biron îi cerea sfatul în probleme vitale pentru statul rus. Unul dintre ambasadorii de la curtea rusească scria: „… Se poate spune că Lipman este cel care conduce Rusia”. Mai târziu, aceste aprecieri ale contemporanilor s-au mai nuanţat68”. Totuşi.

Biron „îi trecuse lui Lipman aproape întreaga administrare a finanţelor şi a diferitelor monopoluri comerciale69”. („Lipman continua să-şi păstreze funcţiile la curte chiar şi după ce Anna Leopoldovna… l-a trimis în surghiun pe Biron70.”)

Lipman a influenţat-o pe Anna loannovna în atitudinea sa generală faţă de evrei. Chiar dacă în momentul urcării pe tron, în 1730,

şi-a exprimat, într-o scrisoare către ambasadorul ei de pe lângă hatmanul Rusiei Mici, neliniştea să audă „că o mică parte dintre locuitorii Rusiei Mici fac comerţ, şi că cei care se ocupă cu el sunt grecii, turcii şi evreii71, – şi astfel putem trage repede concluzia că expulzarea din 1727 nu a fost transpusă în fapte, la fel cum şi propriile decrete urmau să rămână literă moartă: în 1739, interzicerea arendării de pământuri în Rusia Mică de către evrei; în 1760, expulzarea a aproximativ 600 de evrei72 (la aceasta se opunea şi interesul proprietarilor).

La un an după urcarea pe tron, Elizaveta* a publicat decretul următor (decembrie 1742): „Pe întinsul întregului nostru imperiu, evreii nu au ce căuta; astăzi însă ni s-a adus la cunoştinţă că numiţii evrei, în imperiul nostru, cu deosebire în Rusia Mică, continuă să şadă sub diferite pretexte: de aici nu ne putem aştepta la niciun rod, ci mai degrabă, de la aceşti duşmani ai numelui de Hristos, la un prejudiciu extrem pentru credincioşii noştri supuşi, drept pentru care ordonăm ca din tot imperiul nostru toţi evreii, parte bărbătească şi parte femeiască să fie expulzaţi pe dată cu bunurile lor peste hotare şi să nu mai fie primiţi, afară de cei care ar dori să treacă la credinţa creştină de confesiune ortodoxă73”.

Era vorba aici de acea intoleranţă religioasă care zdruncinase

Europa timp de mai multe secole la rând. În mentalitatea acestor

<notă>

* 1718 – 1746, strănepoată a ţarului Alexei I. Planul ei de a se face recunoscută ca împărătească după exilarea lui Biron nu a reuşit.

** Elizaveta, fiica lui Petru I şi a Ecaterinei I, accede la tron în 1741.

</notă>

vremuri, nu era nicio ostilitate specific rusească sau îndreptată exclusiv împotriva evreilor. Între creştini, intoleranţa se manifesta nu cu mai puţină cruzime, la fel cum în Rusia persecuţia sângeroasă care se abătuse asupra credincioşilor de stil vechi, coreligionari, aproape ortodocşi.

Acest decret al Elizavetei „a produs mare vâlvă, însă imediat s-au făcut diferite încercări de a o aduce pe împărăteasă către concesii”.

Cancelaria militară a Rusiei Mici a informat senatul că a expulzat deja 140 de persoane, însă „interdicţia pusă evreilor de a-şi aduce mărfurile ar avea drept consecinţă diminuarea încasărilor de către stat74”. Senatul i-a înmânat împărătesei un raport spunând că „decretul din anul anterior care interzicea intrarea evreilor pe teritoriul imperiului a dat o grea lovitură comerţului în Rusia Mică, ca şi în Ţările Baltice; în paralel, Visteria va suferi din cauza diminuării taxelor vamale”. împărăteasa a răspuns, în rezoluţia dată: „Din partea duşmanilor lui Hristos nu doresc nicio dobândă, niciun profit75”.

Hessen conchide că, în felul acesta, „Rusia a rămas, sub domnia

Elizavetei, fără populaţie evreiască”. Istoricul evreu S. Dubnov afirmă că sub Elisabeta, „după estimările unui istoric al acelor vremi... pe la 1753, 35.000 de evrei fuseseră izgoniţi din Rusia77”. Dar această cifră este cu mult diferită de dispoziţia dată cu trei ani mai înainte de către Elizaveta (şi rămasă neaplicată) de a expulza din toată Ucraina 600 de evrei, foarte diferită şi de cei 142

de evrei expulzaţi într-adevăr care figurau în raportul Senatului către Elizaveta78. V.I. Telnikov sugerează că „istoricul contemporan” al acestor fapte nu a existat niciodată, că acesta, al cărui nume

Dubnov nu-l citează şi nici nu dă titlul cărţii, nu este altcineva decât E. Herrmann, care a publicat această cifră nu la vremea respectivă, ci exact o sută de ani mai târziu, în 1853, şi tot fără referire la vreo sursă oarecare... Pe deasupra80, adaugă faptul că „evreii primiseră ordinul să părăsească ţara sub ameninţarea cu pedeapsa cu moartea”, ceea ce arată că respectivul istoric (sau şi unul şi altul)

nu ştiau nici măcar că, la urcarea pe tron, tocmai Elizaveta abolise orice pedeapsă cu moartea în Rusia (iarăşi din motive religioase).

Telnikov observă că unul dintre foarte marii istorici evrei.

Heinrich Graertz, nu suflă niciun cuvânt despre aplicarea acestor decrete ale Elisavetei. Cu titlu de comparaţie, să semnalăm că,

după cum spune G. Sfiosberg, sub domnia Elizavetei „au existat încercări de alungare a evreilor din Ucraina81”.

Trebuie mai degrabă să considerăm ca verosimil faptul că, întâlnind numeroase împotriviri la evrei, la proprietarii de pământ şi în sânul aparatului de stat, decretul Elizavetei nu a fost aproape deloc aplicat sau tot atât de puţin ca diverse decrete analoage.

Printre altele, încă din timpul Elizavetei, evreii au ocupat posturi înalte. Diplomatul Isaac Veselovski a îndeplinit diferite responsabilităţi şi a fost copleşit de favoruri din partea împărătesei; şi el a sprijinit cererea cancelarului A. Bestujev-Riumin* ca evreii să nu fie expulzaţi. (Mai târziu, l-a învăţat rasa pe moştenitorul tronului, viitorul Petru al III-lea; cât despre fratele său Feodor, acesta a devenit, la sfârşitul domniei Elizavetei, curatorul Universităţii din Moscova82.) Să mai semnalăm şi ascensiunea negustorului saxon

Griinstein, luteran, care s-a convertit la ortodoxie ca urmare a unui comerţ nefericit cu, Persia unde fusese ţinut în captivitate. A intrat în regimentul Preobrajenski *, a participat activ la lovitura de stat a

Elizavetei şi a primit ca recompensă gradul de aghiotant, titlul de nobil ereditar şi 927 de „suflete” ca iobagi. (Cât de generoşi erau în distribuirea acestor „suflete” prea ortodocşii noştri suverani!) Dar, mai apoi, „succesul carierei i-a sucit capul”. O dată l-a ameninţat pe un procuror general că-l omoară, altă dată, într-o noapte, pe un drum, s-a legat de o rudă apropiată a lui Alexei Razumovski (fără să ştie asta) şi pe deasupra şi favoritul acestuia. „Aceste vătămări nu au rămas nepedepsite: a fost surghiunit la Ustiug83”.

Petra al III-lea, care nu a domnit decât şase luni *, nu a avut deloc timp să se ocupe de problema evreiască. (Deşi va fi păstrat în

<notă>

— Numit Mare-cancelar de Elizaveta I în 1744, a guvernat Rusia timp de

16 ani, până la dizgraţia din 1758.

** Regiment de Gardă creat de Petru cel Mare în 1687 (de la numele satului Preobrajenskoe, din apropierea Moscovei).

* * * Ca să acceadă la tron, a trebuit să o îndepărteze şi să o exileze pe

Anna Leopoldovna.

* * ** Nepot al lui Petru cel Mare de la fiica sa Anna, care era măritată cu ducele de Holstein, Karl Friedrich, recunoscut ca moştenitor al tronului în

1742, căsătorit cu verişoara sa Sofia, viitoarea Ecaterina II, a fost detronat de ea în 1762, închis şi asasinat.

</notă>

suflet o rană provocată de un anume „Evreu Musafai” care, în tinereţea lui Petru la Holstein, „servise drept intermediar în împrumuturile de bani care ruinaseră visteria Holstein-ului; Musafai s-a făcut nevăzut imediat ce s-a anunţat că marele-cneaz a devenit major84”.

Fapt este că (să fi fost o întâmplare?), la prima apariţie a Ecaterinei în Senat, recent înscăunată, unul dintre punctele de pe ordinea de zi era dacă să se acorde evreilor dreptul de a intra în Rusia.

(Majoritatea Senatului era înclinată să o facă.) Pentru a se justifica în faţa opiniei europene Ecaterina, în mod manifest, a lăsat o relatare despre modul cum s-au petrecut lucrurile. Unul dintre senatori i-a citit rezoluţia negativă dată de Elizaveta. Ecaterina, însă, era foarte dispusă să aprobe proiectul de a li se permite evreilor să intre în ţară, dar nu se simţea prea în largul ei după lovitura de stat şi trebuia să pună accentul pe ortodoxia ei de neofit. „A începe domnia printr-un ucaz care să le dea evreilor dreptul de intrare liberă nu era cel mai bun mijloc de a potoli spiritele; a admite că intrarea liberă a evreilor este dăunătoare era un lucru imposibil85”. Ecaterina a ordonat amânarea examinării proiectului. Câteva luni mai târziu, la Manifestul său privind permisiunea acordată străinilor de a se stabili în Rusia a adăugat următoarea rezervă: „În afară de evrei”.

(Zece ani mai târziu, i-a explicat lui Diderot că punerea chestiunii evreieşti la vremea respectivă a fost inoportună86.)

Deşi momentul era bine ales: evreii din străinătate insistau să li se permită să fie admişi în Rusia, sprijiniţi de intervenţiile ce veneau

chiar de la Sankt-Petersburg, Riga, Rusia Mică: se aducea la cunoştinţă că negoţul local „se bucura de un mare avânt şi că evreii, asemenea celorlalţi negustori străini, primiseră autorizaţia de a practica liber comerţul în Rusia Mică87”.

Absolut binevoitoare faţă de aceste demersuri, dar temându-se mereu de reputaţia sa de ortodoxă, împărăteasa s-a văzut constrânsă... să recurgă la conspiraţie! Pentru a-şi ocoli propriile legi, a imaginat acordarea la câţiva negustori evrei a dreptului de a coloniza Noua Rusie, recent cucerită şi rămasă goală, şi de a concentra întreaga conducere] a Riga, ascunzând cu grijă naţionalitatea acestora: în toate documentele aceşti evrei trebuiau să se numească

„Negustori din Noua Rusie”. De fapt, aceşti evrei chemaţi să se instaleze la Riga „şi-au practicat acolo comerţul obişnuit”. În plus.

„Ecaterina nu a pierdut nicio ocazie de a instala evrei în Noua Rusie, cu o singură condiţie: să nu li se facă prea mare publicitate”; a primit aici evrei din Lituania, Polonia, cei care fuseseră făcuţi prizonieri de turci sau fugeau de Haidamaci88.

Aici vine anul 1772, prima împărţire a Poloniei care i-a permis Rusiei să recupereze Bielorusia cu o masă importantă de o sută de mii de locuitori evrei. Începând de aici trebuie să datăm prima intersectare importantă a destinelor evreiesc şi rusesc.

Sosirea evreilor pe teritoriile poloneze s-a observat începând cu secolul al XI-lea. Prinţii, apoi regii au acordat protecţia lor „la tot felul de întreprinzători activi originari din Europa occidentală. Evreii au beneficiat de multe ori de sprijin din partea regelui şi au primit privilegii (în secolul al XIII-lea, din partea lui Boleslav cel Ipocrit, în secolul al XIV-lea de la

Cazimir cel Mare, în secolul al XVI-lea din partea lui Sigismund I şi a lui

Ştefan Báthory), deşi, uneori, sprijinul alterna cu momente de constrângere (în secolul al XV-lea sub Vladislav Jagiełło şi sub Alexandr

Kazimirovici; acest secol a cunoscut două pogromuri evreieşti la Cracovia), în secolul al XVI-lea s-a introdus ghetoul într-o serie

întreagă de oraşe poloneze, cu pretenţia că este pentru siguranţa evreilor înşişi. Evreii au avut parte în mod constant de ostilitatea clerului catolic. Dar pentru ei, bilanţul general al vieţii în Polonia era rară îndoială mai degrabă pozitiv, întrucât „în prima jumătate a secolului al XVI-lea, populaţia evreiască din

Polonia a crescut în mod simţitor ca urmare a imigraţiei”. Evreii „au avut o contribuţie importantă în agricultură pe terenurile moşierilor dezvoltând arendarea… mai ales a producţiei de alcool89”.

În măsura în care rămăşiţe ale principatului kievian, după devastarea tătară, au fost încorporate în secolul al XIV-lea în principatul lituanian.

<notă>

Nume dat în 1764 teritoriului puţin populat, situat între Crimeea şi actuala Moldova, propus pentru colonizare.

** Detaşamente formate din ţărani, cazaci, soldaţi ruşi etc, care, în Rusia

Mică, luptau împotriva dominaţiei seniorilor polonezi şi contra evreilor.

</notă>

apoi în statul unit al Poloniei şi Lituaniei, „încetul cu încetul, evreii din

Podolia şi Volhinia au început să pătrundă în Ucraina” în regiunile Kiev.

Poltava şi Cernigov. Acest proces s-a accelerat când, după Unirea de la

Lublin* o mare porţiune din Ucraina a trecut direct la Polonia. Aici, populaţia de bază era ţărănimea ortodoxă care se bucura de mult timp de libertate şi era scutită de impozitul per capita. La vremea respectivă începe intensa colonizare a Ucrainei de către nobilimea poloneză, cu concursul evreilor. „Cazacii au fost legaţi de pământ şi constrânşi la corvezi şi la bir… Proprietarii catolici îi copleşeau pe iobagii ortodocşi cu impozite, iar evreii au obţinut de la stăpânii lor dreptul exclusiv de a produce şi a vinde vodca”.

„Evreul-fermier, luând locul stăpânului, primea într-o oarecare

măsură putere asupra ţăranului care aparţinea proprietarului, şi fiindcă evreul-fermier căuta să scoată de la ţăran cel mai mare profit, ura acestuia era îndreptată atât împotriva stăpânului catolic cât şi a fermierului evreu. Iată de ce, când, în 1648, a avut loc teribila răscoală organizată de Hmelnitki, evreii ca şi polonezii au fost victimele lor” – au pierit zeci de mii de evrei90.

Evreii, „atraşi de Ucraina cu bogăţiile ei naturale şi latifundiarii polonezi care colonizaseră ţara, au ocupat un loc determinant în viaţa economică... Aflându-se în serviciul moşierilor şi guvernului... evreii au devenit ţinta urii populare91”. N.I. Kostomarov adaugă la aceasta că „evreii nu numai că luaseră în arendă diverse domenii ale proprietarilor (polonezi), dar puseseră taxă pe botezul copiilor92”.

După răscoală, conform termenilor tratatului de la Belaia Ţerkov

(1651), «evreii au fost din nou autorizaţi să se instaleze peste tot în Ucraina: „Evreii erau înainte burghezi sau fermieri pe pământurile Maiestăţii

Sale cât şi pe cele ale nobililor; ei trebuie acum să rămână la fel93”. În secolul al XVIII-lea, producţia de rachiu devenise practic ocupaţia principală a evreilor. „Această activitate stârnea adesea ciocniri între evrei şi ţăranul lipsit de orice drept care se ducea la cârciumă nu pentru că era îndestulat, ci ca urmare a sărăciei cumplite şi a neajunsurilor94”.

Printre îngrădirile ce li se impuneau din când în când evreilor la cererea insistentă a Bisericii Catolice figura interzicerea folosirii în interes propriu a creştinilor. Dar dacă acest lucru era valabil pentru polonezi, nu era cazul numeroşilor locuitori ce veneau din Rusia vecină ca să scape de înrolare în armată şi de impozite. În Polonia nu se bucurau de niciun drept şi se putea auzi în cursul dezbaterilor Comisiei Ecaterinei (1767

<notă>

— Oraşul Liublin era sediul Dietei care a pecetluit unirea dintre Polonia şi

Lituania.

</notă>

1768) că în Polonia „evreii aveau în serviciul lor chiar şi mai mulţi fugari ruşi 91".

Continuând să comunice activ pe plan economic, iudaismul din acea vreme nu a admis niciodată în rândurile sale vreo influenţă exterioară.

Secolele de dezvoltare postmedievală a Europei s-au succedat zadarnic, el rămânea închis, din ce în ce mai puţin la pas cu lumea contemporană.

Lumea evreiască poloneză nu avea nimic disparat, ci era solid organizată.

(Trebuie să spunem: condiţiile sale de viaţă, care au durat până în mijlocul secoluluial XIX-lea în Rusia erau, încă de la originea diasporei evreieşti, cele mai favorabile, pentru salvarea identităţii religioase şi naţionale a evreilor.) întreaga viaţă evreiască era administrată de kehalim-l locale, formate chiar la baza vieţii evreieşti, şi de către rabini. În Polonia, kahal-ul

servea de intermediar între lumea evreiască, pe de o parte, autorităţile şi judecătorii, pe de altă parte; el strângea impozitul Coroanei şi primea în schimb sprijinul autorităţilor; aduna fonduri pentru nevoile sociale ale evreilor, stabilea regulile care coordonau comerţul şi industria; revânzarea bunurilor, răscumpărarea sau arendarea nu se putea face decât cu aprobarea kahal-ului. Cei mai vechi în kehalim aveau drept de judecată asupra populaţiei evreieşti. Procesele dintre evrei trebuiau în mod obligatoriu să aibă loc în sistemul kehalim; cel care a pierdut într-un proces kahal nu putea apela la un tribunal de stat, sub pedeapsa de a fi lovit de kherem (anatemă religioasă şi îndepărtarea din comunitate). „Principiile democratice care se aflau la baza kahal-v\m au fost repede călcate în picioare de către oligarhie...", notează liberalul I. Hessen. „Kahal-ul se punea adesea de-a curmezişul dezvoltării populare. În fapt, oamenii de rând nu aveau acces la organele de autoadministrare a societăţii. Geloşi pe autoritatea lor, cei vechi în kehalim şi printre rabini... ţineau masa de oameni la distanţă". „Independent în tot ceea ce privea

problemele religioase, rabinul se găsea, în celelalte probleme, dependent de kahal care își închiria serviciile”. Dar, printre altele „hotărârile kehalim-elor nu intrau în vigoare decât avizate de rabin”. „Kehalim-e\e nu se bucurau de o mare autoritate în rândul oamenilor, menţinându-și supremaţia doar graţie susţinerii de către guvern96”.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, Polonia întreagă a fost zguduită de tulburări interne, viaţa economică s-a văzut, din această cauză, ruinată, iar arbitrarul latifundiar, nelimitat, nu a făcut decât să crească. „În cursul lentei agonii a Poloniei care a durat două secole... lumea evreiască se scufundă în mizerie, se degradează moral și, încremenit în forma sa medievală, acuză o întârziere importantă în raport cu Europa97”. H. Graertz vorbește astfel despre aceasta: „În nicio epocă evreii nu au oferit un tablou atât de demn de milă ca în perioada care se întinde de la sfârșitul secolului al XVII-lea până la mijlocul secolului al

XVIII-lea, ca și cum s-ar fi vrut să se creadă că ascensiunea lor din zonele cele mai de jos ale societăţii trebuia considerată drept un miracol. În cursul tragic al secolelor, conducătorii spirituali ai Europei s-au degradat până la infantilism, sau, mai rău, la imbecilitate senilă98”.

„În secolul al XVI-lea, în lumea evreiască întâietatea aparţinea iudaismului germano-polonez... Pentru a preveni posibilitatea unei asimilări totale a poporului evreu în sânul altor popoare, conducătorii spirituali instauraseră de mult timp reguli în scopul de a izola poporul de orice contact cu vecinii. Folosindu-se de autoritatea Talmudului... rabinii ţesuseră în jurul vieţii sociale și cotidiene a evreilor o reţea de reguli cu caracter religios și ritual care împiedica orice apropiere cu heterodocșii”. Nevoile reale sau spirituale „erau sacrificate în folosul formelor perimate ale vieţii populare”.

„Îndeplinirea oarbă a ritualurilor s-a schimbat în popor într-un scop în sine pentru supravieţuirea iudaismului... Rabinismul, încremenit în forme fără viaţă, menţinea într-un jug de fier atât gândirea, cât și voinţa poporului99”.

Păstrarea identităţii poporului evreu în diaspora, timp de două

milenii, este demnă de admiraţie şi respect. Dar, privind mai de aproape, în anumite epoci, cum este perioada ruso-poloneză care se întinde din secolul al XVI-lea până la mijlocul secolului al XIX-lea, această integritate s-a obţinut prin toate metodele autoritare ale kehalim-elor, şi nu mai ştim dacă să arătăm respect pentru aceste metode doar pentru faptul că provin dintr-o tradiţie religioasă. Oricum, chiar o mică doză de acest tip de izolaţionism, când vine de la noi, nouă ruşilor, ne este imputată ca fiind o tară îngrozitoare.

Când lumea evreiască a trecut sub autoritatea guvernului rus, întregul sistem intern de care ţinea ierarhia kahal-ului a fost păstrat şi, după cum presupune I. Hessen, nu fără a provoca aceeaşi iritare pe care tradiţia talmudică încremenită de la mijlocul secolului XVIII o stârnise la evreii luminaţi: „Reprezentanţii clasei conducătoare evreieşti s-au străduit să convingă guvernul [rus] de necesitatea păstrării unei instituţii care corespundea atât intereselor puterii ruse, cât şi clasei conducătoare evreieşti”; „kahal-ul, aliat cu rabinatul, deţinea întreaga putere şi abuza adeseori de ea: delapida fondurile sociale, leza drepturile celor săraci, punea impozite nejustificate, se răzbuna pe duşmanii săi personali100”. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, unul dintre guvernatorii regiunii anexate

Rusiei scria într-unul din rapoartele sale: «Rabinul, tribunalul religios şi kahal-ul, „uniţi între ei prin legături strânse, deţinând o putere absolută până la a dispune de însăşi conştiinţa evreilor, îşi exercită puterea asupra lor în mod complet independent, fără a face apel la autorităţile civile101”.»

Când, chiar în secolul al XVIII-lea, în sânul iudaismului Europei răsăritene, au apărut, pe de o parte, puternica mişcare religioasă hasidică, pe de cealaltă, cea a lui Moise Mendelssohn favorabilă unei educaţii laice, kehalim-ele şi-au folosit toată energia pentru a le reprima şi pe una şi pe cealaltă. În 1781, rabinatul de la Vilnius i-a anatemizat pe cei trecuţi la hasidism; în 1784, congresul rabinilor, întrunit la Moghiliov, i-a proclamat „eretici”, iar bunurile lor

„Lipsite de moştenitori”. Drept urmare, în unele oraşe, „gloata s-a dedat la jefuirea caselor acestora, adevărat pogrom

intra-evreiesc102". Hasideenii au fost crunt persecutaţi, uneori în chip perfid, căci nu se ezita trimiterea denunţurilor politice calomnioase despre ei către autorităţile ruse. Invers, în 1799, pe baza denunţului hasideenilor, autorităţile au arestat membrii kahal-ului din Vilnius pentru tăinuire de impozite colectate. Hasidismul a continuat să se răspândească în anumite regiuni cu mare succes. Rabinatul destina cărţile hasidice incendierii publice, deşi hasideenii interveneau în favoarea poporului împotriva abuzurilor kehalim-elor. „La acea dată, lupta religioasă lăsa pe ultimul plan celelalte probleme ale vieţii evreieşti103".

Partea din Bieiorusia, încorporată Rusiei în 1772, constituise gubernia Polotk (mai apoi, Vitebsk) şi Moghiliov. În adresa către aceste gubernii, s-a anunţat în numele Ecaterinei că locuitorii acestei regiuni, „de orice origine sau titlu ar fi, puteau să-şi practice public religia şi să deţină bunuri", şi că, în plus, puteau să se bucure „de toate drepturile, libertăţile şi privilegiile de care se bucură cei mai vechi supuşi ai săi". Astfel, evreii şi-au văzut recunoscute aceleaşi drepturi ca ale creştinilor, de care fuseseră privaţi în Polonia. Cu acest codicil special pentru evrei: „vor fi lăsate şi menţinute în comunităţile lor toate libertăţile de care se bucurau deia104" – altfel spus, nu li se retrăgea nimic din cele câştigate în Polonia. Este adevărat că, prin aceasta, se perpetua puterea kehalim-e\ox, şi că evreii, ca urmare a organizării lor de tip kahal, rămâneau rupţi de populaţia înconjurătoare, în imposibilitatea de a face parte integrantă din clasa negustorească şi industrială corespunzătoare ocupaţiilor lor privilegiate.

Într-un prim moment, Ecaterina se temea atât de reacţia ostilă a elitei poloneze, pe cale să-şi piardă puterea, cât şi de impresia neplăcută pe care o puteau avea supuşii ortodocşi. Dar, deschisă faţă de evrei şi aşteptând din partea lor un profit economic pentru ţară, ea se pregătea să le extindă drepturile. Din 1778 a fost extinsă la regiunea bielorusă o dispoziţie recent dată pentru întreaga Rusie:

cei care deţin un capital mai mic de 500 de ruble constituie din acel moment clasa burgheziei; dacă acest capital este mai mare, aceştia fac parte din clasa negustorilor, împărţită în trei ghilde în funcţie de

mărimea averii: scutiţi de capitaţie, ei plăteau 1 % din capitalul

„Pe care îl vor fi declarat pe baza propriei conştiinţe103”.

Această dispoziţie îmbrăca o semnificaţie deosebit de importantă: săpa izolarea naţională a evreilor (este tocmai ceea ce

Ecaterina încerca să facă). Săpa punctul de vedere tradiţional al polonezilor care vedeau în evrei un element exterior statului. Săpa şi sistemul kehalim-elor, puterea constrângătoare a kahal-ului. Din acele vremuri datează procesul de inserţie a evreilor în organismul naţional rus... Evreii au profitat din plin de dreptul de a se înscrie în clasa negustorilor”, în aşa fel încât, spre exemplu, în gubernia

Moghiliov, 10% din populaţia evreiască a declarat ca aparţinând clasei negustorilor (faţă de 5, 5% din populaţia creştină106). Negustorii evrei erau de acum scutiţi de plata impozitului la kahal;

dar mai ales, nu mai trebuiau să se adreseze, ca înainte, kahal-ului pentru a cere autorizaţia de a lipsi; la fel ca toţi ceilalţi cetăţeni, nu mai aveau de-a face decât cu autorităţile locale oficiale. (în 1780, evreii din Moghiliov şi Şklov, veniţi în întâmpinarea Ecaterinei, au primit-o cu ode înălţate gloriei sale.)

Menţiunea oficială „evrei” a dispărut odată cu absorbţia unei părţi a lor de către clasa negustorilor. Toţi ceilalţi evrei trebuiau de acum să aparţină unei clase şi, absolut evident, exclusiv celei „burgheze”. La început, însă, voluntarii nu au fost prea numeroşi, întrucât capitaţia anuală pentru fiecare burghez era de 60 de copeici, în timp ce ca evreu plăteau doar 50. Nu exista însă o altă ieşire. Şi, din 1783, evreii negustori şi evreii burghezi nu şi-au mai plătit impozitul la kahal, ci, la fel cu ceilalţi, la puterea civilă; de asemenea, de la aceasta urma să-şi ceară paşaportul pentru a ieşi din ţară.

Această evoluţie a fost întărită în 1785 de noul Regulament general al oraşelor, care nu mai ţinea cont de naţionalităţi, ci doar de clase. În conformitate cu acest regulament, toţi burghezii (adică şi evreii) primeau dreptul de a participa la administraţia locală şi de a ocupa funcţii publice. „Asta însemna, ţinând cont de condiţiile acelor vremuri, că evreii deveneau cetăţeni egali în drepturi... Posibilitatea de a face parte din clasa negustorilor sau din cea a burghezilor era un

eveniment de mare importanţă socială”; ea trebuia să-i transforme pe evrei „într-o forţă socială de care nu se putea să nu se ţină cont, făcând astfel să li se ridice conştiinţa morală”. Apărarea intereselor lor vitale fusese facilitată prin acest lucru. „La vremea respectivă, clasa negustorilor şi a industriaşilor, precum şi asociaţiile municipale, se bucurau de o largă gestionare autonomă... Ca urmare, evreii, la egalitate cu creştinii, au primit o parte din autoritatea administrativă şi judiciară, graţie căreia populaţia evreiască a căpătat forţă şi reprezentativitate în domeniul administrativ şi social108”. Dintre evrei au fost aleşi primari, consilieri municipali, judecători. La început, în marile oraşe, au fost introduse unele limitări pentru ca în funcţiile elective să nu fie mai mulţi evrei decât creştini.

Totuşi, în 1786, «Ecaterina i-a trimis guvernatorului general al

Bielorusiei un ordin semnat de ea însăşi, cerând imperios „să se introducă fără întârziere egalitatea în drepturi a evreilor de a participa la administraţia oraşelor”, sub pedeapsa unor „sancţiuni penale pentru cei care s-ar opune la aceasta109”».

Să notăm că, urmare acestui lucru, evreii au obţinut egalitatea în drepturi civice nu numai faţă de ceea ce era în Polonia, ci chiar înainte de a-l obţine în Franţa, sau pe teritoriile germane. (Sub

Frederic al II-lea, evreii au avut parte de grave restricţii.) Dar un lucru şi mai important: evreii, în Rusia, au primit dintr-odată libertatea individuală de care ţăranii ruşi vor fi lipsiţi încă optzeci de ani. Şi, în mod paradoxal, evreii au beneficiat chiar de o libertate mai mare decât cea a negustorilor şi burghezilor ruşi: aceştia din urmă erau constrânşi să trăiască la oraşe, în timp ce populaţia evreiască „putea să se stabilească în districte pentru a se ocupa, printre altele, de fabricarea alcoolului110”. „Dacă marea masă a evreilor locuia nu numai în oraşe ci şi în târguri şi sate, erau totuşi ataşaţi de comunitatea citadină, incluşi în clasele burghezilor şi negustorilor111”. Înconjuraţi de o ţărănime privată de libertate, ei jucau un rol economic important ca urmare a activităţii lor: comerţul de la sate se afla concentrat în mâinile lor, exercitau diverse activităţi rentabile pe terenurile proprietarilor, se ocupau cu vânzarea vodcii în bodegi – „contribuind

prin aceasta la răspândirea beţiei". În legătura cu aceasta, administraţia bielorusă nota: „Prezenţa evreilor la sate are consecinţe dăunătoare pentru starea materială şi morală a populaţiei ţărăneşti, întrucât evreii... favorizează beţia în rândul populaţiei locale". Raporturile administraţiei lasă să se înţeleagă că evreii, dându-le ţăranilor băutură pe credit, şi [luând drept gaj lucruri], îi împingeau spre băutură, lene şi mizerie112". Dar „fabricarea rachiului era o sursă de venituri tentantă113" atât pentru proprietarii polonezi cât şi pentru subcontractanţii evrei.

Era logic ca recunoaşterea egalităţii civice de care beneficiau evreii să conţină în schimb o ameninţare: evident, evreii trebuiau

să se supună directivei generale care cerea stoparea producţiei de alcool la sate, şi prin urmare să le părăsească. În 1783, s-a decretat că „fiecare cetăţean trebuie să aibă ca regulă precisă limitarea la un comerţ sau o meserie care să-i convină condiţiei sale, dar nu distilarea rachiului, care nu este cuvenită", iar dacă un proprietar, într-un sat, subînchiriază dreptul... de distilare a vodcii „unui negustor, unui burghez sau unui evreu, să fie socotit că încalcă legea". În consecinţă, „evreii au fost somaţi să părăsească satele şi târgurile, spre a-i îndepărta de la ocupaţia lor seculară... luarea în arendă a centrelor de distilare şi a cârciumilor115.

Evident că ameninţarea de a fi izgoniţi din sate le-a apărut evreilor nu ca o măsură guvernamentală aplicabilă tuturor în mod uniform, ci ca o măsură discriminatorie vizându-le grupul naţional şi religios. Privaţi în mod clar de o activitate foarte rentabilă în sate, strămutaţi la oraşe, evreii burghezi se găseau aici încolţiţi de o dură concurenţă: citadină, pe de o parte, şi din partea altor evrei, pe de altă parte. O puternică agitaţie i-a cuprins atunci pe evrei şi, în 1784, o delegaţie kehalim a mers la Sankt-Petersburg pentru a cere ca această lege să fie revocată. (Kehalim-ele aveau în vedere şi faptul de a se servi de guvern pentru a-şi recăpăta totalitatea drepturilor pe care le exercitaseră până atunci asupra populaţiei evreieşti.) Iată, însă, ce li s-a răspuns în numele împărătesei: „Din moment ce oamenii ce ţin de religia evreiască au căpătat o condiţie egală cu a celorlalţi, se cuvine să

se respecte, în toate, legea dată de Maiestatea Sa, adică fiecare individ, conform condiţiei sale, poate să se bucure de privilegii şi de drepturi fără vreo distincţie religioasă şi etnică116”.

A trebuit totuşi să se ia în calcul puterea proprietarilor polonezi solidari în interesele lor. Deşi în 1783 administraţia regiunii bieloruse le interzisese să cedeze drepturile distilării prin cesionare sau contract «celor care nu au acest drept, „mai cu seamă evreilor”... proprietarii continuau să cesioneze evreilor fabricarea rachiului. În aceasta constau prerogativele lor», moştenite din cutumele seculare poloneze.

Nici Senatul nu a îndrăznit să-i constrângă. Iar, în 1786, mutarea evreilor la oraşe a fost abolită. Pentru aceasta, se imaginează compromisul următor: evreii sunt consideraţi ca fiind mutaţi în oraşe, dar îşi păstrau dreptul de a locui temporar la ţară. Altfel spus, fiecare rămâne în satul în care locuieşte. Decretul Senatului din 1786 îi autoriza aşadar pe evrei să trăiască în sate „şi li se permitea să ia în arendă producţia şi vânzarea alcoolului, în timp ce negustorilor şi burghezilor creştini nu li se acorda acest drept118”.

Demersurile delegaţiei kehaiim-e\or la Petersburg au înregistrat un succes cert. Nu s-a dat curs cererii lor de instituire a tribunalelor evreieşti distincte pentru toate litigiilor dintre evrei, dar (în

1786) li s-a redat kehalim-elor o parte importantă a atribuţiilor lor administrative şi a rolului de supravegherea asupra populaţiei evreieşti: nu numai repartizarea obligaţiilor sociale, ci şi strângerea impozitului per capita, şi, din nou, dreptul de a cunoaşte eventualele plecări. De aici se poate deduce că guvernul avea în vedere un interes practic în a nu slăbi puterea kahal-ului.

Ca regulă generală, în toată Rusia, negustori şi burghezi nu se bucurau de libertatea de a-şi schimba rezidenţa, ci erau legaţi de locul de domiciliu (pentru ca plecarea lor să nu micşoreze solvabilitatea comunităţilor urbane). Însă pentru Bielorusia, Senatul a făcut o excepţie în 1782: negustorii puteau să-şi schimbe oraşul

„După nevoile comerţului lor”. Această dispoziţie îi favoriza din nou pe negustorii evrei.

Or, aceştia s-au folosit de acest drept, depăşind cele prevăzute: „Negustorii evrei s-au înregistrat la Moscova şi la Smolensk” 9”.

„Evreii au venit să se instaleze la Moscova la puţin timp după anexarea în 1772 a regiunii bieloruse… La sfârşitul veacului al

XVIII-lea, numărul de evrei prezenţi la Moscova nu era neglijabil… Unii evrei înscrişi la Moscova în clasa negustorilor deţineau întreprinderi comerciale importante… Alţii făceau comerţ cu bunuri alimentare străine în locuinţa sau hanul propriu, sau din uşă în uşă, ceea ce, la vremea aceea era, în principiu interzis120”.

În 1790, „societatea negustorilor din Moscova a publicat un document acuzator” conform căruia „«un număr considerabil de evrei», veniţi din străinătate şi din Bielorusia, şi-au făcut apariţia la

Moscova”; unii s-au înscris direct în clasa negustorilor şi folosesc procedee interzise în comerţ „aducând în acest domeniu un prejudiciu şi o dezordine notabile”; preţurile scăzute ale mărfurilor lor arată că provin din contrabandă; în plus, „se ştie că evreii fabrică monedă şi nu este exclus să facă la fel şi la Moscova”. Ca răspuns la „stratagemele şi vicleniile lor” negustorii moscoviţi cereau cu tărie să fie alungaţi din Moscova. La rândul lor, negustorii evrei s-au plâns „că nu mai sunt primiţi în corpul negustorilor nici la

Moscova şi nici la Smolensk121”.

Examinarea plângerilor a fost încredinţată „Consiliului împărătesei”. Conform legii ruseşti unificate, el consideră că evreii nu au dreptul „de a se înscrie ca negustori în oraşele şi porturile Rusiei”, ci numai în Bielorusia. Că accesul evreilor la Moscova „nu a fost de niciun folos”. În decembrie 1779 s-a promulgat un decret imperial „interzicând evreilor să se înscrie în corpul negustorilor din provinciile Rusiei centrale”, şi nu li s-a autorizat accesul la

Moscova, „în scopuri comerciale, decât pentru un timp limitat”.

Evreii nu se pot bucura de drepturile lor de negustori şi de burghezi decât în zona Bielorusiei121. Ecaterina însă adaugă o clauză care îndulceşte această lege: a se acorda evreilor drept de rezidenţă în calitate de burghezi în teritoriile nou ataşate din Noua Rusie, adică în gubernia generală Ekaterinoslav şi în Taurida. (care vor constitui în

curând provinciile Ekaterinoslav, Hersones şi Crimeea);

altfel spus, ea deschide evreilor noi şi întinse regiuni în care negustori şi burghezi creştini, conform legii generale, nu pot să se instaleze dacă vin din provinciile centrale. (în 1796, când s-a ştiut că grupuri de evrei se instalaseră în provinciile Kiev, Cernigov şi

Novgorod-Seversk, s-a autorizat ca evreii din aceste provincii „să se bucure de drepturile negustorilor şi burghezilor124”.)

Enciclopedia evreiască publicată înainte de revoluţie comentează: decretul din 1791 „punea bazele Zonei de rezidenţă, într-un mod, ce-i drept, nepremeditat. Date fiind condiţiile regimului social şi guvernamental ale acelor vremuri, în particular cele ale vieţii evreieşti, guvernul nu avea nicio intenţie de a crea pentru evrei o situaţie specifică limitativă, de a introduce în privinţa lor legi de excepţie care le-ar îngrădi dreptul de rezidenţă. În condiţiile epocii, acest decret nu conţinea nimic ce ar fi putut pune pe evrei, sub acest raport, într-o situaţie defavorabilă în comparaţie cu creştinii…

Decretul din 1791 nu aduce nicio îngrădire drepturilor evreilor privind dreptul la rezidenţă, nu crea o „zonă particulară”, dimpotrivă, „evreii au putut să se instaleze în noi regiuni unde accesul, în conformitate cu Regulamentul general, era interzis”; „ceea ce viza decretul din 1791, nu erau evreii înşişi, ci faptul că era vorba de oameni de comerţ; problema era văzută nu dintr-un punct de vedere naţional sau religios, ci doar unul practic 3”.

Acest decret din 1791 care îi avantaja mai degrabă pe negustorii evrei în raport cu negustorii creştini a devenit, de-a lungul anilor, baza viitoarei Zone de rezidenţă care a aruncat, aproape până la Revoluţie, o umbră sinistră asupra existenţei evreilor în Rusia.

Totuşi, la vremea aceea, decretul din 1791 nu a împiedicat în vreun fel „să se constituie la Sankt-Petersburg, încă de la sfârşitul domniei Ecaterinei, o colonie mică [evreiască]: „Abram Pereţ, un fermier binecunoscut”, şi un anume număr de negustori din anturajul său; în toiul luptei religioase, rabinul Avigdor Şaimovici s-a opus rabinului Zalman Boruhovici, un faimos cărturar hasidic –”.

În 1793 şi 1795 au avut loc a doua şi a treia împărţire a Poloniei,

aducând Rusiei o populaţie evreiască de aproape un milion de indivizi care trăiau în Lituania, în Podolia şi Volînia. Intrarea ei în corpul Rusiei a constituit un eveniment istoric de o importanţă capitală, (de care nu s-a luat cunoştinţă decât mult mai târziu), care, mai apoi, a exercitat o mare influenţă asupra destinelor Rusiei ca şi asupra celor ale iudaismului din Europa de Est.

Iată-l reunit „după îndelungate secole de rătăcire, sub un singur acoperiş, într-o singură imensă comunitate127".

*

În acest teritoriu de acum încolo foarte extins pentru şederea evreilor, se iveau aceleaşi probleme. Toţi evreii au beneficiat de drepturile aferente negustorilor şi burghezilor – drepturi de care nu se bucurau în Polonia –, adică acela de a lua parte egală la administraţie; dar nu trebuiau, oare, să împărtăşească şi îngrădirile impuse acestor clase: să nu se stabilească în oraşele din provinciile

Rusiei centrale şi să consimtă să fie izgoniţi de la sate?

Faţă de masa de acum foarte importantă a populaţiei evreieşti, administraţia rusă nu mai avea niciun mijloc de a masca menţinerea evreilor la sate printr-un „drept de vizită temporar". „Problemă arzătoare... situaţia economică nu putea să se pună de acord cu prezenţa unui număr excesiv de negustori şi meşteşugari printre evrei128".

Pentru a facilita soluţionarea acestei probleme, numeroase mici aglomerări au fost denumite oraşe, ceea ce le dădea evreilor posibilitatea legală de a rămâne în ele. Dat fiind, însă, efectivele numeroase ale populaţiei evreieşti la sate şi suprapopularea oraşelor, aceasta nu era o soluţie.

S-ar fi putut crede că ideea le-ar fi venit în mod natural evreilor de a se instala de acum înainte în Rusia Nouă, întinsă şi puţin populată, la care le dăduse acces Ecaterina. Noii sosiţi aveau dreptul aici la anumite privilegii. Totuşi, aceste privilegii „nu au provocat o mişcare de colonizare la evrei. Chiar faptul de a fi scutiţi de impozite nu li se părea destul de atrăgător", în faţa unei asemenea deplasări129.

De aceea, în 1794, Ecaterina s-a hotărât să-i transplanteze pe

evrei prin măsuri diametral opuse: a început prin a-i izgoni de la sate pentru a-i instala în oraşe. În paralel, s-a decis să se impună evreilor un impozit dublu faţă de cel al creştinilor. (Deja de timp îndelungat acest impozit era plătit de credincioşii de stil vechi; la evrei nu a fost aplicată deloc şi a provocat multe discuţii).

Acestea au fost hotărârile Ecaterinei în această privinţă; printre ultimele pe care le-a luat. La sfârşitul lui 1796, Pavel I s-a urcat pe tron. Enciclopedia evreiască face următorul bilanţ al domniei sale:

„Domnia crâncenă a lui Pavel I s-a desfăşurat fără necazuri pentru evrei... Toate acţiunile lui Pavel I faţă de evrei dovedesc o atitudine tolerantă, de bunăvoinţă faţă de populaţia evreiască"; „când interesele evreilor şi ale creştinilor intrau în conflict, Pavel I nu lua deloc apărarea creştinilor împotriva evreilor". Şi dacă, în 1797, a dat ordin „să se ia măsuri pentru a se îngrădi puterea evreilor şi a clerului asupra ţăranilor", nu era „în fapt o măsură îndreptată împotriva evreilor, ci viza apărarea ţăranilor". Pavel „recunoştea hasidismului dreptul de a exista130". El a extins la Curlanda dreptul evreilor de a aparţine clasei negustorilor şi burghezilor (această provincie nu era o moştenire poloneză, şi, prin urmare, nu a făcut parte din Zona de rezidenţă). A respins una după alta toate cererile comunităţii creştine din Kaunas, Kameneţ-Podolsk, Kiev şi Vilnius

(„evreii au aici întreaga libertate să-i domine pe creştini") de a-i expulza din oraşele lor131.

Pavel a moştenit rezistenţa încăpăţânată a proprietarilor polonezi faţă de orice modificare a drepturilor lor, în special cum ar fi cele pe care le exercitau asupra evreilor, printre care cel de a-i judeca, pe care le exercitaseră în Polonia şi de care abuzau dincolo de orice limită. Astfel, în plângerea evreilor din Berdicev împotriva prinţului Radziwili, se putea citi că „pentru a ne putea desfăşura slujbele religioase suntem constrânşi să le dăm bani celor cărora prinţul le-a încredinţat religia noastră"; despre fostul favorit al Ecaterinei, Zorici, se spunea că „la el, numai pe aer nu se lua taxă132"(Pe când se găseau în Polonia, se spunea despre unele locuri şi oraşe că se aflau în proprietate, iar proprietarul lor punea locuitorilor în mod arbitrar

impozitări suplimentare.)

Încă din primii ani ai domniei lui Pavel, Bielorasia a fost lovită de foamete, mai ales provincia Minsk. Gavril Romanovici Derjavin, pe atunci senator, a fost însărcinat să meargă la faţa locului pentru a elucida cauzele care declanşaseră această foamete pentru a încerca să remedieze situaţia; dacă nu a primit mijloacele de a cumpăra cereale, avea în schimb dreptul de a-i deposeda pe stăpânii nepăsători de proprietăţile lor şi de a dispune de rezervele acestora pentru a le distribui.

Derjavin, care nu a fost numai unul dintre eminenţii noştri poeţi, ci şi un valoros om de stat, a lăsat o mărturie unică în genul ei şi remarcabil scrisă. Să o examinăm.

Foametea pe care a găsit-o în regiune era extremă. Dar iată ce scria: „Ajuns în Bielorusia, am putut constata personal cât de lipsiţi de pâine erau locuitorii… Foametea era atât de mare încât aproape toţi se hrăneau cu buruieni fierte cu un pic de făină şi de arpacaş”; ţăranii „sunt traşi la faţă şi palizi ca nişte cadavre”. „Pentru a da o mână de ajutor, am încercat să aflu cine, dintre proprietari bogaţi, aveau rezerve de cereale în hambarele lor, le-am luat cu împrumut pentru a le împărţi săracilor”; cât despre proprietatea unui conte polonez, „văzându-i rapacitatea neomenească, am dat ordin să fie pus sub pază”. „Auzind despre acest act de severitate, nobilimea a ieşit din somnolenţa ei, sau, mai bine zis, din indiferenţa faţă de aproapele nostru, recurgând la toate mijloacele pentru a-i hrăni pe ţărani, procurându-şi grâu din provinciile învecinate.

<notă>

— Cel mai mare poet rus înainte de Puşkin, Derjavin (1743 – 1816) a făcut o strălucitoare carieră administrativă. După ce a început ca simplu soldat, a ajuns guvernator de Tambov, senator, secretar particular al Ecaterinei a II-a, ministru de Justiţie sub Alexandru I.

</notă>

Cum… peste două luni urma secerişul, foametea a fost oprită”.

Prin vizitele sale în provincie, Derjavin „a băgat atâta spaimă” în nobili şi în şefii de poliţie încât nobilimea „a urzit un complot, şi în

înţelegere, i-a adresat ţarului un denunţ calomnios împotriva lui

Derjavin1 1”.

Derjavin considera că distilatorii evrei abuzau de pofta de băutură a ţăranilor. „Aflând că evreii, din aviditate de profit, furau grâu, făcând imediat din el rachiu, înfometându-i astfel pe ţărani, a dat ordin să li se închidă cazanele din satul Liozno”. În trecere, a cules de la „oamenii simpli dar cu judecată”, ca şi de la nobili, negustori şi ţărani informaţii „privind modul de trai al evreilor, industriile lor, modul în care abuzau şi tot felul de vicleşuguri şi subterfugii prin care înfometau sărmanii şi proştii săteni, informaţii asupra modului care ar permite să ferească această mulţime fără minte şi să-i procure un trai cinstit şi respectabil pentru a scoate din ea cetăţeni folositori 34”.

Aceste numeroase abuzuri ale proprietarilor polonezi şi ale arendaşilor evrei, Derjavin, în decursul lunilor de toamnă care au urmat, le-a consemnat în lucrarea „Memoriu cu privire la mijloacele de prevenire a foametei în Bielorusia şi organizarea vieţii cotidiene a evreilor” pe care a supus-o atenţiei ţarului şi înalţilor demnitari de stat. Acest „Memoriu”, de o mare clarviziune, conţine o apreciere a obiceiurilor moştenite din Polonia, o descriere a diferitelor mijloace susceptibile să stopeze sărăcia ţăranilor, cât şi despre particularităţile vieţii cotidiene evreieşti, un proiect vizând schimbarea acesteia din urmă inspirat de cea dusă de aceştia în

Prusia şi Cezarea (Austria); mai departe, un mare interes prezintă un studiu foarte amănunţit al măsurilor avute în vedere, întrucât oferă prima mărturie a unui om de stat rus luminat asupra condiţiilor de viaţă ale evreilor din Rusia la puţin timp după ce a înglobat o masă importantă de evrei.

„Memoriul” se compune din două părţi. Prima este intitulată

„Consideraţii generale asupra locuitorilor Bielorusiei” (în analizele făcute asupra „Memoriului” nu se găseşte nicio menţiune despre această importantă parte); a doua tratează „Despre evrei”.

Derjavin începe prin a nota că agricultura în Bielorusia a fost lăsată într-o stare de părăsire extremă. Ţăranii sunt „leneşi la muncă, nepricepuţi, ignorând orice formă de industrie şi fără să se îngrijească

în vreun fel să muncească bine pământul". Din an în an, consumă grâu nevânturat, primăvara koloauha sau fierb orz", vara se mulţumesc cu buruieni tocate şi fierte presărate pe deasupra cu nişte făină... Sunt atât de lipsiţi de vlagă încât abia mai umblă133".

Cât despre proprietarii polonezi ai locurilor „nu sunt buni stăpâni, nu-şi administrează proprietăţile... ei înşişi, ci prin intermediul arendaşilor" – un obicei polonez; or, arendarea „nu are niciun regulament general care să le permită ţăranilor să fie scutiţi de corvezi prea grele şi să evite dezordinea în activitatea economică";

numeroşi arendaşi lacomi îi ruinează pe ţărani prin munci şi impozitări zdrobitoare, făcându-i să-şi piardă pământul şi familia";

această arendă este cu atât mai distrugătoare, cu cât este de scurtă durată, de la unu la trei ani, iar fermierul se grăbeşte să scoată profit... fără a-i păsa că pământul sărăceşte13".

Dacă ţăranii sunt epuizaţi, aceasta este şi din cauza faptului că unii „proprietari, care, în satele lor, cesionează evreilor comerţul cu rachiu, cad la înţelegere cu ei ca ţăranii să nu cumpere nimic din cele trebuincioase, nici să nu facă împrumuturi în altă parte decât de la arendaşi (de trei ori mai scump), nici să nu-şi vândă produsele altcuiva decât arendaşilor evrei... la preţuri inferioare celor reale". „În felul acesta îi aduc în sapă de lemn pe săteni, mai ales când aceştia trebuie să dea înapoi grâul pe care l-au împrumutat...

şi să dea, bineînţeles, dublu. Cei care nu se execută sunt pedepsiţi... În felul acesta i se ia săteanului orice posibilitate de a trăi decent şi de a se hrăni suficient137".

Distilarea, ne spune mai departe, cunoaşte un mare avânt, proprietarii distilează, nobilimea dimprejur face la fel, precum şi popii, călugării şi evreii. (Populaţia evreiască este de aproape un milion de suflete din care „două, trei sute de mii" trăiesc la ţară138 şi se ocupă în principal cu fabricarea rachiului.) Ţăranii, „odată recoltatul terminat, păcătuiesc prin cheltuieli peste măsură; beau, mănâncă, petrec, restituie datoriile vechi către evrei, apoi, pentru a-şi plăti băutura, le dau acestora tot ceea ce vor; astfel că la venirea iernii, se trezesc fără nimic... în fiecare sat se află una sau mai multe crâşme construite de

către proprietari, în care, pentru profitul arendaşilor evrei, se vinde vodcă zi şi noapte… în felul acesta, evreii ajung de le iau nu numai pâinea de fiecare zi, ci şi cea însămânţată, cât şi uneltele agricole, bunurile, timpul, sănătatea, chiar viaţa însăşi”. Obiceiul koleda – un impozit specific provinciilor apusene – nu face decât să agraveze situaţia: „Evreii, parcurgând satele, mai ales toamna, la vremea recoltatului, dau de băut ţăranilor şi apropiaţilor acestora, îşi strâng datoriile şi îi privează de ultima posibilitate de subzistenţă”; „îi înşală pe beţivi, îi despoaie din cap pana în picioare, n arunca în cea mai neagra sărăcie

Apoi enumera alte cauze ale mizeriei ţărăneşti…

Este de necontestat faptul că responsabilitatea acestor activităţi devastatoare le revenea proprietarilor polonezi: cârciumarii şi arendaşii acţionau conform instrucţiunilor date de proprietari şi în profitul lor; şi după cum afirmă Hessen, „printre ei, nu erau numai evrei, ci şi creştini”, mai ales preoţi140. Evreii însă deveniseră o verigă indispensabilă, activă şi ingenioasă, în această exploatare a ţăranilor fără drepturi, neinstruiţi şi lipsiţi de putere. Dacă satele din Bielorusia nu ar fi fost împânzite de aceşti cârciumari şi arendaşi evrei, ar fi fost imposibil de organizat acest vast sistem de drenare de fonduri;

dacă veriga evreiască ar fi cedat, sistemul s-ar fi prăbuşit.

Derjavin propune, mai apoi, câteva măsuri energice pentru eradicarea acestor nenorociri ale vieţii ţărăneşti. Proprietarilor le revine sarcina să le corecteze. Numai ei, în măsura în care răspund de ţărani, se cuvine să poată distila grâu „sub supraveghere… personală şi nu în locuri îndepărtate”, şi cu condiţia ca proprietarul „să se angajeze ca în fiecare an să păstreze pentru sine şi ţărani suficient grâu ca rezervă” pentru a le asigura traiul. „Dacă există temerea că nu se conformează, să se procedeze la sechestrarea publică a proprietăţii”; să nu se înceapă distilarea înainte de jumătatea lui septembrie, şi să se termine la jumătatea lui aprilie, adică să se evite consumul de alcool în perioada muncilor agricole. De asemenea, să se interzică vânzarea de alcool în timpul slujbelor religioase şi noaptea A nu se autoriza „deschiderea de cârciumi decât pe drumurile importante, la târguri, în

apropierea morilor şi debarcaderelor, acolo unde se adună oameni veniţi de pretutindeni”. Toate crâşmele care sunt în plus, recent construite în afara acestor locuri.

după anexarea acestei regiuni [Bielorusia], iar la această dată s-au ridicat mult prea multe”, „să fie distruse imediat şi să se interzică să se vândă aici vodcă”. „În satele şi locurile goale şi îndepărtate să nu se deschidă dughene pentru ca ţăranii să nu se dedea la băutură”. Să nu li se dea evreilor autorizaţie „să vândă vodcă, fie cu căldarea sau cu paharul, nici să lucreze în distilerii”, şi nici să nu ia cu contract debite de băuturi. Să se interzică acele koleda, precum şi contractele pe termen scurt, iar prin contracte precise, „să se pună frâu ruinării proprietăţilor”. Şi, prin ameninţări, să se suprime

„Abuzul... care este introdus pe neştiute”, adică acela prin care proprietarii le interzic ţăranilor să cumpere din altă parte decât de la ei cele necesare, şi de a-şi vinde ceea ce le prisoseşte doar deţinătorilor de crâşme. Urmează apoi o serie de alte propuneri concrete, şi, „în felul acesta, va fi posibil, într-un viitor apropiat, să se îndepărteze din provincia bielorusă orice pericol de sărăcie141”.

În cea de a doua parte a „Memoriului” său, Derjavin, depăşind misiunea pe care o primise din partea Senatului, propune un proiect de reformă globală a vieţii evreilor din statul rus, nu în sine, ci în raport cu pauperizarea Bielorusiei şi cu scopul de a o remedia. El consideră util să facă o scurtă analiză a întregii istorii evreieşti, insistând asupra epocii poloneze, pentru ca, pornind de aici, să se înţeleagă mai bine modul de viaţă evreiesc din timpul său. Profită şi de discuţiile cu Ilya Frank, un medic (format la Berlin) care îi expusese în scris gândurile sale: după el, „învăţătorii evrei au deformat adevăratul spirit al doctrinei religioase prin falsele lor interpretări mistico-talmudice” ale Bibliei, au introdus legi prea stricte în scopul de a-i izola pe evrei de celelalte popoare, le-au inspirat acestora o profundă aversiune faţă de toate celelalte confesiuni: „În loc să cultive virtutea convivialităţii”, ei au instituit... un ritual de rugăciuni golit de sens”; „în decursul ultimelor secole, caracterul moral al evreilor s-a degradat, şi ca urmare au devenit nişte cetăţeni răi”;

„Pentru a-i regenera moral şi politic pe evrei, trebuie ca credinţei lor să i se dea puritatea de la origine”; reforma evreiască în Rusia trebuie să înceapă prin deschiderea de şcoli publice în care se vor învăţa limbile rusă, germană şi ebraică”. Este o prejudecată să credem că achiziţionarea de cunoştinţe profane ar însemna trădarea atât a religiei cât şi a propriului popor, sau că munca agricolă nu i-ar sta bine unui evreu142. În „Memoriul” său, Derjavin s-a folosit şi de proiectul lui Nota Haimovici Notkin, un important negustor din Şklov, cu care făcuse cunoştinţă. Notkin nu împărtăşea concluziile fundamentale şi nici propunerile lui Derjavin, dar judeca totuşi necesar ca evreii să fie îndepărtaţi, pe cât posibil, de la producerea alcoolului, să fie instruiţi şi îndreptaţi spre o muncă productivă, în principal industrială; admitea chiar că pot fi strămutaţi „în stepele fertile pentru a creşte oi şi pentru a lucra pământul 14”.

Urmând în această direcţie consideraţiile lui Frank, adversar al kehalim, Derjavin pleca de la concluzia generală că „că fundamentele originare ale religiei şi moralei lor” erau acum transformate

„În concepţii false”, şi drept urmare poporul simplu evreu „a fost atât de orbit, şi continuă să fie, încât s-a ridicat, s-a întărit un zid, ca să zicem aşa indestructibil, care, înconjurându-l cu întuneric, îi menţine ferm unitatea şi îi separă de toţi cei care coabitează alături de ei”. Aceeaşi este educaţia pe care o dau şi copiilor lor; „pentru a-i învăţa Talmudul, plătesc scump, fără să crâcnească... or, atâta timp cât şcolile lor continuă să fie în starea actuală, nu există nicio speranţă de a vedea vreo schimbare a modului lor de viaţă... Ideea superstiţioasă conform căreia se consideră ca fiind singurii care îl onorează cu adevărat pe Dumnezeu nu face decât să se întărească, iar pentru ceilalţi credincioşi care nu le împărtăşesc credinţa nu au decât dispreţ... Ei inculcă poporului ideea aşteptării continue a lui

Mesia... ideea că Mesia al lor, după ce i-a supus pe toţi oamenii autorităţii sale materiale, le va fi stăpân, după care le va restitui vechea împărăţie, gloria şi splendoarea”. Vorbind despre copilăria lor, acesta adaugă: „Se căsătoresc de mici, uneori chiar înainte de a împlini zece ani, şi, dacă sunt fecunzi, rămân slabi”. Despre sistemul kehalim spune

că strângerea anuală de fonduri de la evrei constituie [pentru ei] o sursă deloc neglijabilă de venituri, incomparabil mai importantă decât impozitarea guvernamentală a celor supuşi înscrierii. Decanii kehal imw XIII nu dau seamă nimănui. Poporul de jos este, în marea sa majoritate, într-o stare de sărăcie şi de mizerie extremă, în timp ce, dimpotrivă, membrii kehalim sunt bogaţi şi trăiesc în belşug: manipulând cele două resorturi ale autorităţii spirituale şi civile… ei exercită o mare putere asupra poporului, prin acest mijloc… îl menţin într-o profundă servitute şi teamă”. „Diversele ordine pe care kehalim-ele le dau poporului lor… sunt îndeplinite cu o punctualitate şi o rapiditate uimitoare144”.

Iată cum vedea Derjavin fondul problemei: „Numărul mare [de evrei] din Bielorusia, ca urmare a faptului că nu are nicio legătură cu cel al cultivatorilor, apasă greu asupra acestui ţinut… Este una dintre acele întinse regiuni care produc prea puţine cereale şi alte roade”. „Nimeni dintre ei nu a cultivat vreodată pământul, dar fiecare deţine şi consumă mai mult grâu decât ţăranul şi familia sa care, cu sudoarea frunţii, l-a produs”. „Principala lor ocupaţie în sate… constă în a împrumuta ţăranilor cele trebuincioase, permiţându-şi o camătă extremă; de aceea este suficient ca ţăranul să ajungă o singură dată dator pentru a nu mai putea scăpa niciodată”.

Iar în plus, „aceşti proprietari naivi şi-au dat satele pe mâna evreilor… nu pentru o bucată de vreme, ci pentru totdeauna”. La rândul lor proprietarii sunt foarte mulţumiţi să arunce vina pe evrei: „unicul motiv al sărăciei ţăranilor lor li-l impută evreilor”; rar găseşti un proprietar care să recunoască faptul că „dacă i-ar izgoni de pe proprietate, cel care ar avea parte de mari pierderi ar fi el însuşi, dat fiind că arendarea îi aduce venituri substanţiale145”.

Se vede că Derjavin nu a omis să examineze problema sub toate aspectele: „Trebuie totuşi să le dăm dreptate acestora din urmă [evreii] că, în faţa lipsei de cereale, ei au furnizat la numeroşi săteni cele necesare traiului; totuşi, fiecare ştie că era ceva calculat, căci odată cu recoltarea, aceştia trebuiau să înapoieze însutit”. Într-o scrisoare particulară adresată procurorului general.

Derjavin scria: „Este greu, fără a face vreo greşeală şi rămânând echitabil, să acuzi prea sever pe cineva. Ţăranii, prin abuz de băutură, se privează de hrană în favoarea evreilor. Proprietarii nu pot interzice beţia, fiindcă din vânzarea rachiului îşi trag aproape toate veniturile. Dar nici nu putem să nu le reproşăm evreilor că, pentru a se hrăni ei înşişi, le iau ţăranilor şi ultimul bob147”.

Derjavin i-a mărturisit într-o zi lui I. Frank: „Din moment ce

Providenţa a ocrotit până în zilele noastre acest mic popor risipit prin lume, şi noi trebuie să avem grijă să-l ocrotim”. Însă în raportul său se exprimă cu francheţea oarecum frustă a timpului său:

„Dacă Providenţa supremă, în îndeplinirea nepătrunselor sale planuri, păstrează acest popor cu moravuri periculoase pe faţa pământului, nu-l extermină, le revine şi guvernelor sub sceptrul cărora s-a aşezat să-l îndure... Ele trebuie să-şi extindă solicitudinea şi asupra evreilor pentru ca şi ei să le fie folositori atât lor cât şi societăţii în mijlocul căreia s-au aşezat149”.

Pentru toate aceste observaţii asupra Bielorusiei, pentru concluziile sale, pentru „Memoriu”, în ansamblul său, dar mai ales pentru rândurile citate mai sus, cât şi, fără îndoială, pentru faptul de a fi lăudat „clarviziunea marilor monarhi ruşi... care interziseseră cu stricteţe venirea şi intrarea pe teritoriul imperiului a acestor jefuitori experimentaţi130”, Derjavin a fost catalogat drept „iudeofob fanatic” şi puternic antisemit. A fost acuzat (după cum am văzut: în mod eronat) de faptul că „impută în documentele oficiale beţia şi mizeria ţăranilor bieloruşi doar evreilor”; cât despre „măsurile concrete pe care le preconizează”, s-au explicat, fără vreo dovadă, prin ambiţii personale151.

Or, el nu nutrea în fapt nicio prejudecată de nezdruncinat faţă de evrei, întreg „Memoriul” a fost elaborat în 1800, pornind de la faptul că ţăranii erau ruinaţi şi sufereau de foame, în scopul de a face bine ţăranilor bieloruşi, dar şi evreilor înşişi, slăbind legătura economică dintre unii şi alţii şi îndreptându-i pe evrei spre o muncă mai productivă, în primul rând proiectând instalarea unei părţi pe pământurile încă necolonizate, ceea ce propusese deja Ecaterina.

Derjavin vedea dificultatea iniţială în mobilitatea permanentă şi absenţa luării în calcul a populaţiei evreieşti: abia o şesime dintre ei erau recenzaţi. „Fără o măsură deosebită şi excepţională este greu să faci un recensământ echitabil: căci, locuind în oraşe, târguri, la proprietari, în sate şi hanuri, mereu schimbându-şi domiciliul, ei nu se consideră rezidenţi, ci oaspeţi trecători veniţi din vreun district ori din altă parte străină"; pe deasupra, „toţi arată la fel, au acelaşi prenume", nu au nume de familie, şi în afară de aceasta se îmbracă toţi în haine negre, încât, când vrei să-i numeri şi să-i diferenţiezi, memoria se pierde şi totul devine confuz". „Kehalim-e\e la rândul lor se tem să-i semnaleze pe toţi pentru a nu-i supraîncarcă pe evreii înstăriţi cu impozite ce se aplică doar celor care s-ar înregistra132".

Derjavin a încercat să găsească o soluţie globală acestei probleme: cum să faci „fără a leza interesele cuiva... să reduci [numărul evreilor din satele bieloruse] şi să uşurezi astfel aprovizionarea locuitorilor nativi; iar, în privinţa celor care ar rămâne, să li se dea cele mai bune mijloace pentru a trăi fără a aduce atingere intereselor celorlalţi". În plus: „să li se atenueze fanatismul şi, pe nesimţite, să-i civilizezi fără a te îndepărta de la regulile toleranţei faţă de diverse alte religii; în general, ştergându-le ura faţă de populaţiile heterodoxe, să faci să dispară veleităţile lor ascunse de a acapara bunul altuia153". În felul acesta, să diferenţiezi libertatea de conştiinţă religioasă... de „impunitatea relelor făcute".

Urmează un studiu detaliat, gradual, al măsurilor propuse unde apelează la raţiuni de stat şi la pragmatism economic. În primul rând, „pentru a nu trezi în rândul lor [evreilor] mişcări, tentative de fugă, nici cea mai mică nemulţumire", hotărârile imperiale trebuie să le aducă la cunoştinţă protecţia şi solicitudinea, să se reafirme toleranţa faţă de credinţa lor şi menţinerea privilegiilor acordate de

Ecaterina, „în schimbul abrogării, totuşi, a unor anumite dispoziţii". (Cât priveşte pe cei „care ar refuza să se supună acestei dispoziţii, ar fi bine să li se dea dreptul să plece în străinătate" – prin aceasta devansa cu mult, prin acordarea acestei alternative, secolul al XX-lea sovietic...) Apoi, imediat, după un calendar foarte precis, să se

interzică temporar orice nou credit, să se examineze, pe bază de documente, toate plângerile reciproce dintre evrei şi creştini privind datoriile şi să se găsească o soluţie, „să se restabilească fosta încredere reciprocă, dar în aşa fel încât să nu constituie de acum încolo o piedică sau un obstacol în transformarea modului de viaţă al evreilor", „al strămutării lor în alte regiuni", iar pe vechile lor locuri, „să accepte un nou mod de viaţă". „Trebuie, cât mai repede, ca evreii să fie eliberaţi de datoriile pe care le au şi să fie făcuţi liberi pentru reformă". „Încă de la promulgarea manifestului, toate fondurile adunate prin impozitare de la evrei trebuie consacrate „ajutorării celor mai săraci", adică evreii nevoiaşi, să fie acoperite datoriile kehalitn& lor şi pentru instalarea emigraţilor. După caz, să fie scutiţi de impozit timp de trei până la şase ani, orientându-i însă spre crearea de fabrici şi ateliere. Proprietarii trebuie să se angajeze ca evreii care trăiesc pe domeniile lor să creeze în trei ani manufacturi, fabrici, ateliere; dacă trăiesc pe pământurile lor proprii, să se ocupe într-adevăr de lucrările agricole „spre a-şi procura cele necesare traiului cu propriile braţe", însă „în niciun caz să nu vândă nici pe ascuns, nici pe faţă rachiu" sub pedeapsa, pentru proprietari, de a-şi pierde privilegiul de a deţine cazane.

Este indispensabil să se procedeze la un recensământ complet şi exact al populaţiei sub răspunderea decanilor kehalim-elor. Celor care nu vor putea declara suficient patrimoniu pentru a aparţine unei clase de negustori ori de burghezi de oraş, să li se dea ocazia să treacă în noi clase care cer o mai mică avere: burghez de sat sau

„Proprietar ţărănesc" (fiindcă denumirea de krestianin [ţăran], prin similitudinea cu hristianin [creştin], nu o pot suporta). Rezidenţii evrei „trebuie consideraţi drept nişte oameni liberi, iar nu şerbi";

totuşi, ei nu trebuie să-şi permită, pentru vreun motiv sau sub vreo formă oarecare, să aibă în slujba lor creştini sau creştine, să deţină sate creştine, chiar de-ar fi în acestea un singur suflet; nu trebuie nici să li se permită să îndeplinească vreo funcţie la primărie, la sat sau oraş, spre a nu li se recunoaşte drepturi asupra creştinilor.

„Dacă unii îşi manifestă dorinţa de a duce un fel sau altul de viaţă", să se trimită „un număr convenabil de tineri la Petersburg.

Moscova, Riga” pentru „a fi învăţaţi contabilitatea comercială, sau diferite meserii artizanale”, sau să facă grapa a treia de studii „în şcoli de agronomie şi construcţii agricole”. Între timp, să fie aleşi

„Unii dintre evreii cei mai îndemânatici şi mai studioşi spre a fi trimişi drept cercetaşi... pretutindeni unde sunt pământuri de colonizat”. (Mai departe, găsim detalii privind elaborarea de planuri, cadastru, construirea caselor, itinerariul de urmat de către grupurile de coloni, drepturile pe care le au pe parcursul călătoriei, anii cât se bucură de privilegii fiind scutiţi de impozite – toate aceste studii cum nu se poate mai profunde, cu răbdare adunate de Derjavin, le lăsăm deoparte.) „Cât priveşte organizarea internă a comunităţilor evreieşti, şi pentru a-i supune [pe evrei], la egalitate cu ceilalţi supuşi ai Rusiei, unei guvernări centralizate unice, kehalim-e\e nu trebuie să mai existe sub vreo formă oarecare”. Cu suprimarea acestora „toate impozitările exorbitante date anterior de către kehalim populaţiei evreieşti vor fi suprimate... Ea trebuie supusă impozitărilor guvernamentale, asemenea tuturor celorlalţi cetăţeni”.

(adică de două ori mai mici); „şcolile şi sinagogile trebuie protejate de lege”. Căsătoria nu se poate face înainte de împlinirea vârstei de

17 ani (pentru bărbaţi), 15 ani pentru fete. Până la 12 ani, copiii frecventează şcolile evreieşti, apoi şcolile comunale pentru a se familiariza cu non-evreii; „cei care au atins un grad ridicat de cunoştinţe trebuie admişi în academii, universităţi ca membri de onoare, doctori, profesori”, „fără a ajunge la gradele de ofiţer şi de ofiţer de stat major”, căci „deşi pot fi primiţi în cariera militară”, „este posibil ca sâmbăta să refuze, în faţa inamicului, să ia arma în mână, ceea ce s-a întâmplat de mai multe ori”. Să se pună bazele unor imprimerii pentru editarea de carte evreiască; pe lângă sinagogi, să se amenajeze spitale, aziluri de bătrâni, orfelinate evreieşti154.

Iar Derjavin conchide nu fără aplomb: „Evreii sunt un popor îndărătnic... Scos din trista-i situaţie [de răspândire], el va dobândi o formă de bunăstare”. În primul rând graţie învăţăturii: „Acest singur punct, chiar dacă nu ţine de imediat, ci de viitor, peste câteva generaţii,

va rodi pe nesimţite, iar atunci evreii vor deveni supuşi direcţi ai tronului rus155”.

În perioada redactării „Memoriului”, Derjavin s-a interesat cu siguranţă de părerea kehalun-elor, pe care nu le-a bucurat deloc cu propunerile sale. În răspunsurile oficiale, refuzul lor a fost moderat: „Evreii, au spus acestea, nu au nici capacităţile, nici deprinderile de a munci pământul, iar în religia lor găsesc în aceasta un obstacol156”; „în afara ocupaţiilor actuale, nu prevăd alte moduri de trai, nu au nevoie de aşa ceva şi aspiră să rămână în vechea lor condiţie137”. Kehalim-ele îşi dădeau bine seama că Derjavin risca să sape întregul sistem al kahal-ului şi să impună un control asupra veniturilor lor, de aceea au început să opună întregului proiect al lui Derjavin o rezistenţă surdă, dar puternică şi încăpăţânată.

Derjavin a văzut o manifestare a acestei ostilităţi în plângerea pe care o evreică din Liozno s-a grăbit să o înainteze ţarului: pretinzând că la distileria din localitate „el ar fi lovit-o cu bastonul, şi drept urmare, fiind însărcinată, a născut un copil mort”. Senatul a ordonat o anchetă. Derjavin a răspuns: „Am rămas în distileria respectivă un sfert de oră: nu numai că nu am bătut vreo evreică, dar n-am văzut cu ochii mei niciuna” şi s-a zbătut să fie primit de ţarul în persoană. „Să fiu închis într-o fortăreaţă... voi dovedi deşertăciunea celui care va da un asemenea ordin... Cum aţi putut să credeţi o plângere atât de ciudată, atât de idioată?” (Evreul care redactase această plângere a fost condamnat la un an de închisoare, dar după două, trei luni, mai târziu, sub Alexandru*, Derjavin, după cum scrie, „a intervenit pentru a-i obţine eliberarea158”.)

Asasinat în martie 1802, Pavel nu a avut timp să ia o decizie privind „Memoriul” lui Derjavin. Raportul „a avut mult mai puţine rezultate practice decât se putea aştepta, întrucât, ca urmare a schimbării regimului, Derjavin şi-a văzut autoritatea micşorându-se159”.

Abia la sfârşitul anului 1802 s-a creat „Comitetul pentru organizarea evreilor”, însărcinat să examineze „Memoriul” lui Derjavin şi să ia decizii în consecinţă. Din acesta au făcut parte magnaţi polonezi

prieteni de-ai lui Alexandru I, prinţul Adam Czartoryski, contele Seweryn Potocki, contele Valerian Zubov (despre aceştia trei Derjavin notează că deţineau importante proprietăţi în Polonia;

din această cauză, în ipoteza în care evreii ar părăsi satele, „ar pierde mult din veniturile lor”, de aceea „interesul personal al acestor

<notă>

— Alexandru I (1777 – 1825), fiul lui Pavel I, ţar al Rusiei între 1801 – 1825.

</notă>

seniori va prevala în faţa celui al statului 160”), contele Kociubei, ministru de Interne, şi Derjavin care tocmai fusese numit ministru al Justiţiei (primul în toată istoria rusă); a mai fost adăugat Mihail

Soerański. $ a ordonat Comitetului să invite deputaţii tuturor kehalim-eXox din provincie; aşadar aceştia au fost invitaţi; în mare parte era vorba de negustori aparţinând primei ghilde. „În plus, membrii Comitetului au fost autorizaţi să coopteze câţiva evrei dintre cei mai luminaţi şi mai bine intenţionaţi161”. În această calitate au fost invitaţi Nota Notkin, care emigrase din Bielorusia la

Moscova (l-am întâlnit deja); de la Sankt-Petersburg, fermierul

Abram Pereţ, amic apropiat al lui Sperański; prietenii lui Pereţ.

Leiba Nevahovici şi Mendel Satanover, şi alţii. Nu toţi au luat parte direct la întâlniri, dar îşi exercitau influenţa prin intermediul membrilor Comitetului. (Nu este lipsit de interes să notăm aici – nu vom mai avea ocazia – că fiul lui Abram Pereţ fusese judecat şi deportat în afacerea decembriştilor*”, fără îndoială doar pentru că discutase cu Pester * * despre problema evreiască fără a bănui nimic despre complot162, iar nepotul îi ajunsese secretar de stat, funcţie foarte importantă în Rusia. Nevahovici era un umanist luminat, dar fără urmă de cosmopolitism, ataşat vieţii culturale ruse, ceea ce era extrem de rar la vremea aceea printre evrei: în 1803, a publicat în ruseşte Strigătul fecioarei evreice, cerând societăţii ruseşti să-şi aducă aminte că evreii erau îngrădiţi în drepturile lor şi încercând să-i convingă pe ruşi să vadă în evrei nişte „compatrioţi”, pentru ca

societatea să-i accepte în mijlocul ei163.)

Comitetul a căzut de acord să „facă pe evrei să participe la o viaţă civilă şi educaţie comună”, „să-i îndrepte... către o muncă productivă”, să li se faciliteze accesul la activităţile comerciale şi indus

<notă>

— Mihail Sperański (1772 – 1839), ministrul Justiţiei între 1808 – 1812, reformator liberal, a fost codificatorul legilor ruseşti între 1826 – 1833.

** Grup de nobili şi ofiţeri ruşi, membri ai unor societăţi secrete care au încercat, în decembrie 1825, o lovitură de stat pentru a instaura în Rusia un regim constituţional.

* * * Pavel Pestei (1792 – 1826), unul dintre decembriştii cei mai radicali.

Arestat după lovitura de stat ratată, a fost condamnat la moarte şi spânzurat.

</notă>

triale; pentru a îndulci constrângerile care împiedicau dreptul la deplasare şi de rezidenţă; să-i obişnuiască să adopte costumaţia euro, peana, „căci obiceiul de a purta o îmbrăcăminte care atrage în mod necesar dispreţul nu face decât să întărească obişnuirea cu acest dispre (165”. Problema cea mai arzătoare care se punea era a locului de rezidenţă a evreilor, legat de comerţul cu rachiu. Notkin „a căutat să convingă Comitetul să-i lase pe evrei la locul lor, luându-se măsuri împotriva unor eventuale abuzuri din partea lor156”.

„Instituirea Comitetului a semănat tulburare printre kehalim-e”.

scrie Hessen. Adunarea extraordinară a deputaţilor lor la Minsk, în 1802, a proclamat: „Să se ceară ţarului nostru, fie slăvit, ca fdemnitarii săi) să nu introducă nicio înnoire la noi”. S-a hotărât trimiterea de intermediari la Petersburg, s-a anunţat o colectă de fonduri în acest scop, şi chiar trei zile de post negru colectiv; „întreaga Zonă de rezidenţă... a fost cuprinsă de tulburare”. Fără chiar să se vorbească de ameninţarea cu expulzarea evreilor din sate „kehalim-ele, grijulii să păstreze integritatea obiceiurilor interne... arătau o atitudine negativă faţă de cultivarea pământului”.

Ca răspuns la principalele puncte din proiect „kehalim-ele au declarat că reforma trebuia amânată vreo cincisprezece, douăzeci de ani167”.

Dacă îl credem pe Derjavin, începând din acest moment, a început o serie de intrigi pentru ca totul să rămână ca mai înainte: un proprietar bielorus, domnul Gurko, i-a înmânat lui Derjavin o scrisoare pe care o interceptase în Bielorusia în care un evreu îi scria împuternicitului său din Petersburg că îl anatemizaseră pe Derjavin ca fiind persecutorul lor şi a strâns un milion de ruble pentru a le trimite în dar la Petersburg pentru a se face tot posibilul spre a se obţine revocarea procurorului general Derjavin, iar dacă lucrul se dovedea imposibil, atunci măcar să se atenteze la viaţa lui… Căci interesul lor era să nu se interzică vânzarea vodcii în cârciumile de la ţară… Pentru a face ca lucrurile să evolueze, au început să trimită „din diferite locuri din străinătate opinii asupra celei mai bune modalităţi de organizare a vieţii evreilor” – opinii în limba franceză sau germană, care au ajuns efectiv la Comitet168.

Între timp, Nota Notkin „devenise una dintre figurile centrale ale modestei comunităţi evreieşti” din Petersburg. În 1803, „a prezentat Comitetului o notă prin care căuta să contracareze influenţa proiectului lui Derjavin169”. Derjavin, însă, afirmă că Notkin a venit într-o zi la el şi prefăcându-se binevoitor – şi spunând că nu va putea niciodată, singur împotriva tuturor, să câştige în faţa colegilor din

Comitet, toţi fiind de partea cauzei evreieşti – şi i-a propus să primească 100.000, iar dacă nu-i de ajuns, 200.000 de ruble cu condiţia să se ralieze celorlalţi membri ai Comitetului. Derjavin „s-a hotărât să-i spună şi ţarului de această tentativă şi să-şi întemeieze spusele pe scrisoarea lui Gurko”; credea că „asemenea dovezi îşi vor produce efectul şi că ţarul nu va acorda încrederea sa unor oameni care i-ar favoriza pe evrei”. Dar, după ţar, lucrul a fost cunoscut de

Sperański, „care era complet de partea evreilor” şi, de la prima întrunire a Comitetului, toţi membrii au căzut de acord să lase, ca în trecut, vânzarea de rachiu în mâna evreilor170”.

Derjavin a continuat să se opună. Alexandru 11-a tratat cu cea

mai mare răceală şi l-a revocat în curând (1803) din postul de ministru al Justiţiei.

Este adevărat că notaţiile din „Caietele” lui Derjavin arată că în armată, ca şi în viaţa civilă, şi-a servit ţara cu înflăcărare, ceea ce peste tot, în puţin timp, i-a adus revocarea.

Trebuie să recunoaştem că Derjavin intuise numeroase probleme care se vor ivi de-a lungul secolului al XIX-lea în relaţiile dintre ruşi şi evrei, dar nu în formele neprevăzute în care s-au petrecut în realitate. Modul său de exprimare este adesea grosolan, după gustul timpului, dar în proiectul său nu-şi propunea să-i asuprească pe evrei; dimpotrivă, căuta să le deschidă calea unei vieţi mai libere şi mai productive.

Note

1. J.D. Brutkus, Istoki russkogo evreistra [Originile evreilor ruşi], în

Anuarul lumii evreieşti, 1939, Paris, Ed. Uniunii intelectualilor ruso-evrei.

PP17 – 23.

2. EE, vol. 15, p. 648.

3. MEE, vol. 2, p. 40.

4. EE, vol. 9, p. 526.

5. V.N. Toporov, Sviatost i sviaţie v russkoi duhovnoi kulture [Sfinţenia şi sfinţii ruşi în cultura rusă spirituală], vol. 1, M. 1995, pp. 283 – 286.340.

6. N.M. Karamzin, Istoria gosudarstva Rossiskogo [Istoria statului rus].

Sankt-Petersburg, 1842 – 1844, vol. 1, p. 127. Cf. şi: S.M. Soloviov, Istoria

Rossii's drevneişih vremion [Istoria Rusiei de la origini] în 15 volume, M.

1962 – 1966, vol. l, p. 181.

7. Brutkus, pp. 21 – 22; EE, vol. 7, p. 588.

8. Toporov, vol. l, p. 280.

9. MEE, vol. 4, p. 253.

10. Karamzin, vol. 2, pp. 87 – 88.
11. V.N. Tatişev, Istoria rusă în 7 volume, vol. 2, M. 1963, p. 129.
12. Ibidem, p. 129.
13. Karamzin, vol. 2, p. 89.
14. Brutkus, p. 23.
15. Soloviov, cartea I, p. 546.
16. Brutkus, p. 26.
17. EE, vol. 9, p. 5.
18. Ibidem, p. 517.
19. Karamzin, vol. 4, pp. 54 – 55.
20. MEE, vol. 4, p. 254.
21. EE, vol. 5, p. 165.
22. Ibidem, vol. 13, p. 610.
23. Karamzin, vol. 6, p. 121.
24. Ibidem, p. 121.
25. Soloviov, cartea a III-a, p. 185.
26. Karamzin, vol. 6, pp. 121 – 122.
27. /. Hessen, Istoria evreiskogo naroda v Rossii [Istoria poporului evreu în Rusia], în 2 vol., vol. 1, Leningrad, 1925, p. 8.
28. Dicţionar enciclopedic în 82 de volume, Sankt-Petersburg, 1890
1904, vol. 22, 1904, p. 943.
29. EE, vol. 7, p. 577.
30. Karamzin, vol. 6, p. 122.
31. Soloviov, cartea III, p. 185.
32. Karamzin, vol. 6, pp. 120 – 123.
33. Toporov, vol. I, p. 357.
34. Karamzin, vol. 6, p. 123.
35. EE, vol. 7, p. 580.
36. Karamzin, vol. 6, p. 123.
37. Soloviov, cartea III, p. 168.
38 A.V. Kartaşev, Ocerki po istorii Russkoi Ţerkvi [Eseu asupra istoriei
Bisericii ruse] în 2 vol., Paris, 1959, vol. 1, pp. 495, 497.

39. EE, vol. 13, p. 610.
40. Ibidem, vol. 7, p. 579.
41. MEE, vol. 2, p. 509.
42. Kartaşev, vol. 1, p. 505.
43. S.F. Platonov, Moskvai Zăpad [Moscova şi Occidentul], Berlin.
1926, pp. 37 – 38.
44. MEE, vol. 2, p. 509.
45. Hessen, vol. 1, p. 8.
46. Brutkus; CM, vol. 1, p. 28.
47. EE, vol. 8, p. 749.
48. Hessen, vol. 1, pp. 8 – 9.
49. Ibidem, p. 9.
50. Karamzin, vol.12, pp. 35 – 36; notes, p. 33.
51. MEE, vol. 7, p. 290.
52. Hessen, vol. 1, p. 9.
53. Karamzin, vol. 12, p, 141.
54. /. M. Dijur, Evrei v ekonomiceskoi jizni Rossii [Evreii în viaţa economică a Rusiei], în CLER, p. 156.
55. EE, vol. 13, p. 611.
56. Ibidem.
51.1. Hessen, vol. l, pp. 9 – 10.
58. EE, voi 11, p. 330.
59. Ibidem.
60. EE, vol. 13, p. 612.
61. Soloviov, cartea III, p. 76.
62. Ibidem, cartea X, p. 477.
63. EE, vol. 5, p. 519.
64. EE, vol. 11, p. 330.
65. Hessen, vol. 1, pp. 11 – 12.
66. Ibidem, p. 13; EE, vol. 2, p. 592.
67. Hessen, vol. 1, pp. 13 – 15; EE, vol. 2, p. 592.
68. EE, vol. 10, pp. 224 – 225.
69. Ibidem, vol. 4, p. 591.

70. Ibidem, vol. 10, p. 225.
71. Soloviov, cartea X, pp. 256 – 257.
72. Hessen, vol. 1, p. 15.
73. Soloviov, cartea XI, pp. 155 – 156.
74. Hessen, vol. 1, p. 16.
75. Soloviov, cartea XI, p. 204.
76. Hessen, vol. 1, p. 18.
77. S.M. Dubnov, History of the Jews în Russia and Poland, from the earliest times until the present day, Philadelphie, the Jewish Publication
Society of America, 1916, vol. 1, p. 258. Trad. franceză difuzată de Ed. du
Cerf, Paris, 1992.
78. EE, vol. 7, p. 513.
79. În cartea sa neterminată şi rămasă inedită despre politica regimului ţarist faţă de evrei, Telnikov citează numeroase şi importante surse pe care le-am folosit cu recunoştinţă în prima parte a acestei lucrări.
80. E. Herrmann, Geschichte des russischen Staats. Fiinfter bând: Von der Thronbesteigung der Kaiserin Elisabeth bis zur Feier des Friedens von kainardsche (1742 – 1775), Hamburg, 1853, p. 171.
81. G.B. Sfiosberg, Dorevoliutionnîi stroi Rossii [Regimul prerevoluţionar al Rusiei), Paris, 1933, p. 264.
82. EE, vol. 5, pp. 519 – 520.
83. Soloviov, cartea XI, pp. 134, 319 – 322.
84. Ibidem, p. 383.
85. Soloviov, cartea XIII. p. 112.
86. EE, vol. 7, p. 494.
87. Hessen, vol. 1, p. 19.
88. Ibidem, pp. 20 – 21.
89. Ibidem, vol. I, pp. 22 – 27.
90. Ibidem, vol. I, pp. 32 – 34.
91. EE, vol. 15, p. 645.
92. Ibidem, vol. 9, p. 788.

93. Hessen, vol. 1, p. 35.
94. S.M. Dubnov, p. 265; James Parks, Evrei sredi narodov: obzor pricin antisemitizma [Evreii printre celelalte popoare: privire asupra cauzelor antisemitismului], Paris, YMCA-Press, 1932, p. 154.
95. Soloviov, cartea XIV, p. 108.
96. Hessen, vol. 1, pp. 30 – 31, 37, 43.
97. /. M. Biekerman, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi lumea evreiască rusă], în RE, p. 85.
98. H. Graertz, Popular history of the Jews, New York, vol. V. p. 2 12.
99. Hessen, vol. 1. pp. 44.42.
100. Ibidem, pp. 51, 55.
101. Notă de serviciu a guvernatorului lituanian Friezel, în I. Hessen, vol.
l, p. 83.
102. Hessen, vol. 1, pp. 68 – 69.
103. Ibidem, vol. 1, pp. 103 – 108.
104. Ibidem, p. 47.
105. Ibidem, p. 56.
106. Ibidem, p. 57.
107. Ibidem, p. 59.
108. EE, vol. 2, p. 731.
109. Hessen, vol. 1, pp. 76 – 77.
110. Ibidem, p. 76.
Ul. EE, vol. 13, p. 613.
112. Hessen, vol. 1, pp. 72 – 73.
113. Ibidem, p. 64.
114. Ibidem, p. 65.
115. EE, vol. 13, p. 614.
116. Ibidem, vol. 7, p. 496.
117. Hessen, vol. 7. p. 72.
118. MEE, vol. 7, p. 298.
119. Hessen, vol. 12, p. 77.
120. EE, vol. 11, p. 331.

2\. Hessen, vol. 1, pp. 77 – 78.
122. Ibidem, p. 78.
123. EE, vol. 11, p. 331.
124. Hessen, vol. l.p. 79.
125. EE, vol. 7, pp. 591 – 592.
126. Ibidem, vol. 13, p. 939.
127. Biekerman, în RE, p. 90.
128. Hessen, vol. l, p. 83.
129. Ibidem, vol. l, p. 86.
130. EE, vol. 12, p. 182.
131. «? icfem, vol. 2, p. 732.
132. /fewen, vol. 1, pp. 92 – 93.
133. Derjavin, Opere în 9 vol., Sankt-Petersburg, 1864 – 1883, vol. 6.
1876, pp. 690 – 691, 693.
134. Derjavin, vol. 6. pp. 691 – 692.
135. Ibidem, vol. 7, 1878. p. 263.
136. Ibidem, pp. 263 – 264, 269.
137. Ibidem, p. 264.
138. Hessen, vol. l.p. 153.
139. Derjavin, vol. 7, pp. 263, 265.287.
140. Hessen, vol. 1, pp. 126 – 27.
141. Derjavin, vol. 7, pp. 267 – 275.
142. tfewen, vol. 1. pp. 129 – 130; EE, vol. 15, pp. 358 – 359.
143. EE, vol. 11, p. 801: Derjavin, vol. 7, pp. 353 – 355; Hessen. vol. 1.
PP131 – 132.
144. Derjavin, vol. 7, pp. 280 – 283, 287.
145. Ibidem, pp. 279, 187 – 291, 326.
146. Ibidem, p. 288.
147. Dosar al ministrului de Justiţie, 1800, nr. 251. În Hessen, vol. l, p. 133.
148. EE, vol. 15, p. 358.
149. Derjavin, vol. 7, p. 277.

150. Ibidem, p. 280.
151. EE, voi 7., pp. 112 – 113.
152. Derjavin, vol. 7, p. 302.
153. Ibidem, p. 291.
154. Derjavin, vol. 7. pp. 292 – 330.
155. Ibidem, p. 331.
156. W «se", vol. l, p. 131.
157. Derjavin, vol. 7, p. 289.
158. Derjavin, vol. 6, pp. 715 – 717.
159. EE, vol. 2, p. 733.
160. Derjavin, vol. 6, pp. 766 – 767.
161. Ibidem, p. 761.
162. L. De/W, Rol evreev v russkom revoliutionnom dvijenii [Rolul evreilor în mişcarea revoluţionară rusă], vol. 1, Ed. a II-a, M-L, 1925, p. 8.
163. EE, vol. 11, pp. 622 – 623.
164. Ibidem, vol. 1, p. 798.
165. Hessen, vol. 1, p. 148.
166. Ibidem, p. 153.
167. Hessen, vol. 1, pp. 139 – 140, 144 – 145.
168. Derjavin, vol. 6, pp. 762 – 763.
169. EE, vol. 11, p. 801.
170. Derjavin, vol. 6, pp. 763 – 764.

<titlu>Capitolul 2

<titlu>SUB ALEXANDRU I

La sfârşitul anului 1804, Comitetul însărcinat cu organizarea evreilor şi-a încheiat lucrările prin elaborarea unui „Regulament pentru evrei" (cunoscut sub denumirea de „Regulamentul din

1804"), prima culegere de legi din Rusia privitoare la evrei. Comitetul explica aici că scopul său era ameliorarea condiţiilor evreilor, orientarea lor către o activitate utilă „deschizându-le această cale spre binele lor… şi înlăturând tot ceea ar putea să-i îndepărteze de aceasta fără a face apel la măsuri coercitive1". Regulamentul instituia principiul egalităţii în drepturi civile pentru evrei (articolul 42):

„Toţi evreii, locuitori ai Rusiei, care vin să se instaleze aici sau sosesc din ţări străine pentru afaceri comerciale, sunt liberi şi se află sub riguroasa protecţie a legilor cu acelaşi titlu ca şi ceilalţi supuşi ruşi”. (în ochii profesorului Gradovski, „nu se poate să nu vedem în acest articol... dorinţa de a asimila acest popor în ansamblul populaţiei din Rusia2”.)

Regulamentul oferea evreilor mai multe posibilităţi decât propunerile iniţiale ale lui Derjavin; astfel, pentru a crea fabrici de textile sau pielărie, sau să treacă la economia agricolă pe terenuri încă nelucrate, el propunea să se dea direct o subvenţie guvernamentală. Evreii primeau dreptul de a achiziţiona pământuri fără ţărani iobagi, dar cu posibilitatea de a angaja lucrători creştini.

Evreii proprietari de fabrici, negustori şi meşteşugari aveau dreptul de a părăsi Zona de rezidenţă „pentru un timp spre a-şi vedea de afacerile lor”, ceea ce făcea ca frontierele acestei zone recent instituit să fie mai suple. (Se promitea pentru anul în curs abrogarea dublei redevenţe, dar ea a întârziat să dispară.) Se reafirmau toate drepturile evreilor: inviolabilitatea bunurilor, libertatea individuală, profesarea religiei lor, organizarea comunitară – altfel spus, sistemul kehalim era lăsat fără modificări semnificative (ceea ce, în fapt, sabota ideea unei topiri a lumii evreieşti în sânul Statului rus): kehalim-el & îşi păstrau vechiul lor drept de a colecta redevenţele, ceea ce le conferea o mare autoritate, dar fără posibilitatea de a le majora: pedepsele religioase şi anatemele (herem) erau interzise, ceea ce asigura libertate hassidim-ilor. Conform dorinţelor imediate ale kehalim, proiectul de a se deschide şcoli evreieşti de învăţământ general a fost abandonat, dar „toţi copiii pot fi admişi să studieze fără nicio discriminare alături de ceilalţi copii în toate şcolile, toate liceele şi toate universităţile ruseşti”, iar în aceste instituţii niciun copil „nu va fi îndepărtat de religia sa sub niciun pretext, nici constrâns să studieze ceea ce i-ar putea fi vătămător sau potrivnic”. Evreii „care, graţie capacităţilor lor, vor atinge în universităţi un nivel meritoriu în medicină, chirurgie, fizică, matematici şi alte discipline, vor fi recunoscuţi ca atare şi promovaţi în grade universitare”. Se considera

ca fiind indispensabil ca evreii să înveţe limba regiunii lor, să-şi modifice aspectul exterior şi să adopte nume de familie. Comitetul sublinia în concluzie că în celelalte ţări, „nicăieri nu se folosise în acest scop mijloace atât de liberale, atât de măsurate, atât de adecvate nevoilor evreilor”. I. Hessen este de acord să se spună că Regulamentul din 1804 impunea evreilor mai puţine îngrădiri decât Regulamentul prusac din 1797. Cu atât mai mult cu cât evreii deţineau şi îşi păstrau libertatea individuală, lucru de care nu beneficiau mai multe milioane de ţărani ruşi supuşi pe atunci statutului de iobaga.

Mesagerul Europei, una dintre revistele cele mai citite ale acelui timp, scria: „Alexandru ştie că viciile ce se atribuie naţiunii evreieşti sunt inevitabilele consecinţe ale opresiunii care apasă asupra ei de nenumărate secole. Scopul noii legi este să le dea statului cetăţeni folositori, iar evreilor o patrie3”.

<notă>

— Impozit dublu instituit de Ecaterina pentru evrei (pe care credincioşii de stil vechi îl plăteau demult), dar care nu a fost aplicat niciodată.

</notă>

Totuşi, Regulamentul nu tranşa problema cea mai acută, conform cu ceea ce şi-ar fi dorit toţi evreii, altfel spus populaţia evreiască, deputaţii kehalim şi colaboratorii evrei ai Comitetului. Regulamentul stipula: „Niciunul dintre evrei... în niciun sat sau târg, nu poate deţine vreo formă de administrare de cârciumă, bodegă, han nici în nume propriu şi nici sub numele vreunui terţ, nici să vândă rachiu şi nici măcar să locuiască aici5”, şi îşi propunea să facă în aşa fel ca toată populaţia evreiască să părăsească satele într-un interval de trei ani, adică de acum până la începutul anului

1808. (Ne amintim că o asemenea măsură fusese preconizată sub

Pavel în 1797, înainte de apariţia proiectului lui Derjavin: nu pentru ca toţi evreii, fără excepţie, să fie îndepărtaţi din sate, ci pentru ca

„Prin masa sa, populaţia evreiască de la sate să nu depăşească

posibilităţile economice ale ţăranilor ca clasă productivă, se propune diminuarea numărului lor în zonele aglomerate din districte7”. De data aceasta, se propunea orientarea majorităţii evreilor către munca agricolă pe pământurile încă nelucrate din Zona de rezidenţă, din

Noua Rusie, dar şi din provinciile din Astrahan şi Caucaz, scutindu-i pe o perioadă de zece ani de plata redevenţelor de care se achitau până atunci, „cu dreptul de a primi pentru întreprinderile lor un împrumut din partea Visteriei” pe care să-l ramburseze progresiv, după trecerea celor zece ani de scutire; celor mai bogaţi li se propunea să achiziţioneze terenuri în proprietate personală şi ereditară cu posibilitatea de a le exploata cu muncitori agricoli8.

Comitetul dădea explicaţia următoare refuzului său de a autoriza distilarea: „Atât timp cât le va rămâne accesibilă această profesiune care, în fond, îi expune protestelor, dispreţului, chiar urii locuitorilor, indignarea generală faţă de ei nu va înceta9”. Printre altele „poate fi ea considerată, această măsură, [îndepărtarea evreilor din sate] ca fiind represivă când le sunt oferite atâtea alte mijloace nu numai să trăiască în îndestulare, dar şi să se îmbogăţească în agricultură, industrie, meşteşugărie; şi că, în plus, au posibilitatea de a deţine terenuri în deplină proprietate? Cum ar putea acest popor să se considere asuprit prin suprimarea unei singure ramuri de activitate într-un stat unde îi sunt oferite o mie de alte activităţi în regiuni mănoase, puţin locuite, proprii culturii cerealelor şi altor producţii agricole10...?”

Aceste argumente par să atârne greu. Totuşi, Hessen găseşte că acest Comitet dă dovadă de „o privire naivă... asupra naturii vieţii economice a unui popor, [constând în al crede că se pot schimba fenomenele economice într-un mod pur mecanic, prin decret11”.

Dinspre partea evreiască, strămutarea plănuită de scoatere a evreilor în afara satelor şi interdicţia de a fabrica alcool, această „ocupaţie seculară” a evreilor12, au fost percepute ca o hotărâre extrem de crudă. (Tocmai în aceşti termeni a fost condamnată de către istoriografia evreiască la cincizeci şi chiar o sută de ani mai târziu.)

Date fiind opiniile liberale ale lui Alexandru I, bunăvoinţa sa faţă

de evrei, caracterul său schimbător, voinţa slabă (fără îndoială frântă pentru totdeauna de ascensiunea la tron cu preţul morţii violente a tatălui său), este puţin probabil că îndepărtarea anunţată a evreilor să se fi făcut în mod energic; chiar dacă domnia sa ar fi avut un curs liniştit, acest lucru s-ar fi întins mult în timp. Dar, imediat după adoptarea Regulamentului din 1804, deasupra Europei plana ameninţarea unui război, urmată de măsurile luate de

Napoleon în favoarea evreilor, care a convocat la Paris o adunare a deputaţilor evrei. „Întreaga problemă evreiască a luat atunci o turnură neaşteptată. Bonaparte a organizat la Paris o reuniune a evreilor care avea drept scop principal să ofere naţiunii evreieşti diferite avantaje şi crearea unei legături între evreii răspândiţi prin Europa”. De aceea, în 1806, Alexandru I a ordonat întrunirea unui

Comitet însărcinat „să examineze dacă nu trebuiau luate măsuri speciale şi să se lase pe mai târziu strămutarea evreilor13”.

După cum se anunţase în 1804, evreii trebuiau să părăsească satele până în 1808. Interveniseră însă dificultăţi practice şi, începând cu 1807, Alexandru I a primit mai multe rapoarte privind necesitatea amânării acestui transfer. S-a dat atunci un decret imperial, „cerând tuturor societăţilor evreieşti... să aleagă deputaţi şi să propună prin intermediul lor mijloacele care li s-ar părea cele mai potrivite pentru a pune în practică şi cu succes măsurile ce figurează în Regulamentul din 9 decembrie 1804”. Alegerile acestor deputaţi au avut într-adevăr loc în provinciile apusene, iar avizul lor a fost trimis la Petersburg. „Desigur, aceşti deputaţi şi-au exprimat părerea că plecarea evreilor ce locuiau la sate trebuia amânată pe mult mai târziu”. (Unul dintre motivele invocate ţinea de faptul că, în sate, cârciumarii dispuneau de locuinţe gratuite, în timp ce în târguri şi oraşe ar fi trebuit să le plătească.) Ministrul Afacerilor

Interne scria în raportul său că „strămutarea evreilor care locuiesc, la ţară către pământuri aparţinând statului va cere mai multe zeci de ani, dat fiind numărul lor mare14”. Către sfârşitul anului 1808, ţarul a dat ordin să se suspende articolul care le interzicea evreilor arendarea şi producerea alcoolului, şi să-i lase pe evrei acolo unde

locuiesc, „până la o nouă hotărâre15”. Imediat după aceea (1809)

s-a instituit un nou Comitet – zis „al senatorului Popov” – pentru studierea ansamblului problemelor şi examinarea cererilor formulate de către deputaţii evrei. Acest Comitet „a estimat ca fiind indispensabil” să se pună în mod „energic” un termen strămutării evreilor şi să li se păstreze dreptul la arendare şi comercializare a vodcii16. Comitetul a lucrat trei ani şi i-a prezentat ţarului raportul în 1812. Alexandru I nu l-a ratificat: nu ţinea să submineze importanţa hotărârii precedente şi nu-şi pierduse dorinţa de a lucra în favoarea ţăranilor: „Era gata să îmblânzească măsura îndepărtării, dar nu să renunţe la ea17”. În această împrejurare a izbucnit marele război cu Napoleon, apoi războiul european, iar interesele lui

Alexandru şi-au schimbat obiectul. De atunci, deplasarea în afara satelor nu s-a mai lansat ca măsură globală în întreaga Zonă de rezidenţă, ci cel mult sub formă de hotărâri particulare în anumite locuri18.

În timpul războiului, dacă dăm crezare unei anumite surse, evreii au fost singurii locuitori care nu au fugit din calea armatei franceze, nici în pădure nici în alte zone în interiorul ţării; în împrejurimile oraşului Vilnius, au refuzat să se supună ordinelor lui Napoleon de a intra în rândurile armatei sale, dar i-au furnizat furaje şi alimente; totuşi, în anumite locuri, a trebuit să se recurgă la rechiziţionări 19. O

altă sursă semnalează că „populaţia evreiască a suferit mari nedreptăţi din partea soldaţilor lui Napoleon”, că „numeroase sinagogi au fost incendiate”; merge chiar mai departe şi afirmă că «trupele ruseşti au fost ajutate din plin prin ceea ce s-a numit „poşta evreiască”, pusă la punct de negustorii evrei, care transmitea informaţii cu o rapiditate nemaiîntâlnită la vremea respectivă (hanurile servind de

„Ştafetă”)». S-au folosit chiar „evrei în calitate de curieri pentru legături între diferite detaşamente ale armatei ruseşti”. Când armata rusă a recucerit terenul pierdut, „evreii au primit trupele ruseşti cu admiraţie, aducându-le soldaţilor pâine şi rachiu”. Viitorul Nikolai I, la acea vreme mare-duce, nota în jurnalul său: „Este nemaipomenit să

constaţi că [ei] ne-au rămas deosebit de credincioşi şi chiar ne-au ajutat, unde puteau, cu riscul vieţii lor20”.

În punctul cel mai critic al retragerii francezilor, la trecerea

Berezinei, evreii din partea locului au comunicat comandamentului rus presupusul loc de trecere; acest episod este binecunoscut. În fapt, era un şiretlic al generalului Laurancay. Acesta era convins că evreii vor comunica această informaţie ruşilor, iar francezii, bineînţeles, au ales un alt loc de trecere.

După 1814, /ăââpirea Poloniei centrale a adus Rusiei peste

400.000 de evrei. Problema evreiască s-a pus atunci guvernului rus cu şi mai multă acuitate şi complexitate. În 1816, Consiliul guvernamental al regatului polonez care, în numeroase domenii, se bucura de o existenţă statală separată, a ordonat să se procedeze la expulzarea evreilor din satele lor – puteau rămâne doar dacă lucrau pământul, dar fără ajutorul muncitorilor creştini. Însă la cererea ea/ia/-ului de Varşovia, trimisă imediat ţarului, Alexandru a ordonat să-i lase pe evrei la locul lor dându-le autorizare pentru comercializat vodca, însă cu o singură condiţie: să nu o vândă pe credit22.

Este adevărat că, în Regulamentele publicate de către Senat în

1818, se găsesc dispoziţiile următoare: „A se pune capăt măsurilor coercitive faţă de proprietari, ruinătoare pentru ţărani, prin nerambursarea datoriilor către evrei, ceea ce îi aduce în starea de a-şi vinde şi ultimele bunuri... Evreilor care deţin cârciumi să li se interzică să mai dea bani cu împrumut, să dea vodcă pe datorie pentru ca mai apoi să-l lipsească pe ţăran de animalele sale sau de orice altfel de lucruri care le sunt acestora absolut necesare-”.

Trăsătură caracteristică a întregii domnii a lui Alexandru: nicio idee de urmărire a măsurilor luate; regulamentele erau promulgate, dar nu se vedea niciun control eficace destinat să urmărească executarea lor. Aşa s-a întâmplat cu statutul din 1817 în ceea ce priveşte impozitul pe alcool: în provinciile Rusiei Mari, evreii nu aveau dreptul să distileze alcool; totuşi, încă din 1819, această interdicţie a fost ridicată „până când meseriaşii ruşi se vor fi perfecţionat suficient de bine în această activitate”.

Bineînţeles, eradicarea distileriilor evreieşti din zonele rurale ale provinciilor vestice se izbea de împotrivirea proprietarilor polonezi, prea interesaţi de profiturile lor; or, guvernul rus încă nu îndrăznea, la acea dată, să acţioneze contra lor. Cu toate acestea, în provincia Cernigov unde implantarea acestora era de dată recentă, s-a reuşit în 1821 să se suprime distileriile aflate în mâinile proprietarilor şi ale evreilor, când guvernatorul, în urma unei recolte proaste, a raportat că „evreii îi menţin într-o cruntă servitute pe ţăranii Coroanei şi pe cazaci”. O măsură analoagă a fost luată în

1822 în provincia Poltava. În 1823 a fost parţial extinsă la provinciile Moghiliov şi Vitebsk. Dar extinderea ei a fost împiedicată de demersurile presante ale kehalim-eXor.

Astfel lupta dusă de-a lungul a douăzeci şi cinci de ani de domnia lui Alexandru împotriva producerii de alcool prin scoaterea evreilor din sate nu a dat aproape niciun fel de rezultat.

Dar distileria nu constituia singurul tip de arendare în Zona de rezidenţă. Proprietarii închiriau diverse bunuri în diferite sectoare ale economiei: ici o moară, colo pescuitul, în altă parte podurile, uneori întreaga proprietate, şi în felul acesta, se trezeau arendaţi nu numai ţăranii iobagi (asemenea cazuri s-au înmulţit începând cu sfârşitul secolului al XVIII-lea26), ci şi biserici „cu statut de şerb”, adică ortodoxe, după cum o semnalează mai mulţi autori: N. I.

Kostomarov, M.N. Katkov, V.V. Şulghin. Aceste biserici, care făceau parte integrantă dintr-un domeniu, erau considerate ca aparţinând propriu-zis proprietarului catolic, şi, în calitatea lor de exploatanţi, evreii se simţeau în drept să ia bani de la cei care frecventau aceste biserici şi de la cei care ţineau slujbe particulare.

Pentru botez, căsătorie sau înmormântări era nevoie să primeşti autorizaţie „de la un evreu contra unei retribuiri”; «cânturile epice ale

Rusiei Mici sunt pline de plângeri amare împotriva „fermierilor evrei” care îi asupresc pe locuitori27».

Guvernele ruseşti observaseră acest pericol de mult timp: drepturile fermierilor riscau să se extindă chiar asupra persoanei ţăranului şi direct asupra muncii sale, or „nu trebuie ca evreii să poată

dispune de munca personală a ţăranilor şi că, printr-un contract, deşi nefiind creştini, devin proprietarii ţăranilor-şerbi” – ceea ce s-a interzis de mai multe ori atât prin decretul din 1784 cât şi prin ordonanţele Senatului din 1801 şi 1813: „ca evreii să nu poată deţine nici sate şi nici ţărani, nici să dispună de acestea sub vreo denumire sau cu orice alt titlu28”.

Totuşi, ingeniozitatea evreilor şi a proprietarilor au reuşit să ocolească această interdicţie. În 1816, Senatul a descoperit că

„Evreii găsiseră un mijloc de a exercita drepturi de proprietar sub denumirea de krestenţia, altfel spus, după acordul cu proprietarii, ei recoltează grâul şi orzul semănat de ţărani, pe care chiar ţăranii înşişi trebuie mai întâi să-l bată apoi să-l livreze distileriilor închiriate de aceiaşi evrei; de asemenea trebuie să supravegheze vitele duse la păscut, să le furnizeze evreilor lucrători şi căruţe… Astfel evreii dispun pe deplin de aceste domenii… în timp ce proprietarii, primind de la ei o arendă substanţială numită krestenţia, vând evreilor la preţ forfetar întreaga recoltă viitoare semănată pe pământurile lor. Putem conchide că, în felul acesta, îi condamnă pe ţărani la înfometare”.

Nu ţăranii, ca să spunem aşa, sunt cei închiriaţi ca atare, ci doar krestenţia, ceea ce nu înseamnă că nu duce la acelaşi rezultat.

În ciuda tuturor interdicţiilor, practica acestor krestenţia şi-a continuat drumul său întortocheat. Extrema ei complexitate venea din faptul că numeroşi proprietari de terenuri se îndatorau la fermierii lor evrei, primeau bani de la aceştia punând în gaj domeniul, ceea ce le permitea evreilor să dispună şi de domeniu şi de munca iobagilor. Iar când, în 1816, Senatul a decretat că se cuvine „să li se ia evreilor domeniile”, i-a însărcinat şi să-şi recupereze singuri sumele pe care le dăduseră cu împrumut. Deputaţii kehalim au adresat imediat o jalbă Maiestăţii Sale, cerându-i să anuleze acest decret. Administratorul general însărcinat cu problemele confesiunilor străine, mintul A.N. Goliţîn, l-a convins pe ţar că „nu era bine să se pedepsească doar o singură categorie de vinovaţi exceptând” proprietarii şi funcţionarii. Proprietarii „încă mai pot câştiga dacă refuză să restituie capitalurile primite pentru kresâenţia şi pe deasupra să o mai şi păstreze pentru

profit personal”; dacă şi-au abandonat pământurile evreilor în ciuda legii acum trebuie să le restituie banii30.

Viitorul decembrist P.I. Pestei, la vremea aceea ofiţer în provinciile occidentale, nu era deloc un apărător al autocraţiei, ci un înfocat republican, a consemnat câteva dintre observaţiile sale despre evreii din această regiune pe care, parţial, le-a inclus în preambulul programului său guvernamental („Recomandări pentru guvernul suprem provizoriu”): „În aşteptarea lui Mesia, evreii se consideră drept nişte locuitori vremelnici ai ţinutului în care se găsesc, de aceea nu vor cu niciun preţ să se ocupe de agricultură, şi au tendinţa de a-i dispreţui chiar şi pe meşteşugari şi nu fac decât comerţ”.

„Conducătorii spirituali ai evreilor, numiţi rabini, menţin poporul într-o dependenţă incredibilă, interzicându-i, în numele credinţei, orice altă lectură decât Talmudul… Un popor care nu caută să se instruiască va rămâne totdeauna prizonier al prejudecăţilor”; „dependenţa evreilor de rabini merge atât de departe încât orice ordin dat de aceştia din urmă este executat cu pioşenie, fără crâcnire”. „Legăturile strânse dintre evrei le dau mijloacele de a aduna sume importante… pentru nevoile lor comune, în special pentru a incita diferite autorităţi la percepere ilicită de impozite şi la tot felul de abuzuri care le-ar fi lor, evreilor, folositoare”. Că ajung uşor la condiţia de proprietari, „se poate vedea foarte clar în provinciile unde şi-au ales domiciliul. Întregul comerţ este în mâinile lor şi sunt puţini ţărani care, prin datorii, să nu fie în puterea lor; iată de ce ruinează teribil regiunile în care stau”. „Guvernul precedent [cel al Ecaterinei] le-a acordat drepturi şi privilegii remarcabile care accentuează răul pe care îl fac”, spre exemplu dreptul de a nu fi recrutaţi, dreptul de a nu anunţa decesele, dreptul de a avea o justiţie separată, supusă hotărârilor rabinilor, şi în plus „beneficiază de toate celelalte drepturi recunoscute celorlalte etnii creştine”; „astfel, se poate vedea limpede că evreii constituie ca să zicem aşa stat în stat şi se bucură printre altele de drepturi mai mari decât creştinii înşişi”. „O atare situaţie nu se mai poate perpetua, căci i-a determinat pe evrei să afişeze o atitudine ostilă faţă de creştini, ceea ce i-a pus într-o situaţie opusă ordinii publice

care trebuie să domnească în stat”.

În ultimii ani ai domniei lui Alexandru I, interdicţiile economice şi altele faţă de activităţile evreilor au fost întărite. În 1818, un decret al Senatului interzice ca de acum „în niciun caz creştinii să-i slujească pe evrei ca urmare a datoriilor32”. În 1819, un alt decret cere să se pună capăt muncilor şi serviciilor pe care ţăranii şi servitorii le fac în folosul evreilor33”. Tot Goliţîn expune în faţa Consiliului de miniştri că „cei care locuiesc în casele evreilor nu numai că uită şi nu-şi mai îndeplinesc obligaţiile creştineşti, ci adoptă obiceiurile şi ritualurile iudaice34”. S-a hotărât atunci că „evreii nu vor mai trebui să folosească creştini pentru muncile casnice”. Se estima că „aceasta va fi în profitul evreilor la nevoile care ar putea foarte bine să înlocuiască starea de servitor creştin36”. Această hotărâre, însă, nu a fost aplicată. (Iată ce continuă să ne uimească: în masa evreiască urbană îşi fac apariţia sărăcia şi mizeria, „majoritatea erau oameni sărmani care abia se puteau hrăni37”, or, nu s-a găsit şi cazul invers: evreii nu mergeau câtuşi de puţin să lucreze în serviciul creştinilor. Fără îndoială că unele consideraţii se opuneau la aşa ceva, dar se pare că existau şi mijloace de subzistenţă ce proveneau de la comunităţi între care funcţiona solidaritatea.)

Totuşi, începând cu 1823, fermierii evrei au fost autorizaţi să angajeze creştini. În fapt „respectarea strictă a hotărârii care interzice” creştinilor să lucreze pământul evreilor „era prea dificil de pus în practică”.

În decursul aceloraşi ani, pentru a răspunde dezvoltării rapide a sectei subotniki în provinciile Voronej, Samara, Tuia şi altele, s-au luat măsuri pentru o respectare şi mai strictă a Zonei de rezidenţă. Astfel, «în 1821, evreii acuzaţi de „exploatare la sânge” a

<notă>

— Sâmbotişti: sectă a cărei existenţă este atestată încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea. care se distingea prin tendinţe iudaizante pronunţate.

</notă>

ţăranilor şi cazacilor au fost izgoniţi din zonele rurale din

provincia Cernigov, iar în 1822 din satele din provincia Poltava39».

În 1824, cu ocazia călătoriei sale în munţii Ural, Alexandru a remarcat faptul că în fabrici, mulţi evrei, „cumpărând clandestin o mare cantitate de metale preţioase, îi corup pe locuitori în dauna

Visteriei şi a manufacturilor", ordonând „ca evreii să nu mai fie toleraţi în manufacturile private ori publice ale industriei miniere40".

Trezoreria suferea şi din cauza contrabandei practicate de-a lungul frontierei apusene a Rusiei; mărfuri şi diverse produse erau îndreptate spre cele două capitale fără a trece pe la vamă. Guvernatorii raportau că această contrabandă era practicată mai ales de evrei, deosebit de numeroşi în zonafrontalieră. În 1816, s-a ordonat expulzarea tuturor evreilor pe o rază de şaizeci de kilometri lăţime socotind de la frontieră iar situaţia să fie rezolvată în decurs de trei săptămâni. Expulzarea a durat cinci ani, nu a fost totală, şi, începând din 1821, noul guvern le-a permis evreilor să se întoarcă la vechile locuri de reşedinţă. În 1825 s-a luat o decizie cu aplicabilitatea mai largă, dar mult mai modestă: erau pasibili de expulzare doar evreii care nu erau legaţi de kehalim-ele locale sau nu deţineau în zona de frontieră bunuri imobiliare41. Altfel spus, se propunea expulzarea doar a intruşilor. Dar nici această măsură nu a fost aplicată în mod sistematic.

*

Regulamentul din 1804 şi articolul său prevăzând expulzarea evreilor din satele regiunilor apusene punea, în mod natural, guvernului o problemă gravă: unde să fie strămutaţi? Oraşele şi târgurile erau dens populate, iar această densitate era accentuată de concurenţa care se năştea în micul comerţ, dată fiind slaba dezvoltare a muncii productive. Or, în sudul Ucrainei s-a întins Noua Rusie, vastă, fertilă şi puţin populată.

Oricum, interesul statului consta în incitarea masei de evrei neproductivi expulzaţi din sate să meargă să lucreze pământul în

Noua Rusie. Cu zece ani mai înainte, Ecaterina încercase să facă posibilă această măsură impunând evreilor o dublă impozitare, scutindu-i, în acelaşi timp, pe cei care acceptau să fie strămutaţi în

Noua Rusie. Dar această dublă impozitare (istoricii evrei o menţionează adesea) nu era reală, întrucât populaţia evreiască nu era recenzată, doar kahal-ul cunoştea efectivele ascunzându-le autorităţilor într-o proporţie care putea să ajungă până la jumătate. (Din

1808, această impozitare nu s-a mai cerut. Iar scutirea acordată de

Ecaterina nu a mai incitat pe niciun evreu să emigreze).

De data aceasta, şi doar pentru evrei, au fost acordate în Noua

Rusie peste 30.000 hectare de pământ care rămânea moştenire (dar nu privată), câte 40 de hectare de teren de la stat de familie (în Rusia, lotul mediu pentru fiecare ţăran era de câteva hectare, rar peste

10), împrumuturi acordate în bani pentru strămutare şi stabilire

(cumpărare de vite, material etc: aceste împrumuturi trebuiau rambursate în următorii zece ani); se oferea construirea, pentru început a unor izbe din vălătuci (în această regiune, nu numai ţăranii, ci şi proprietarii locuiau în case de paiantă), să fie scutiţi de redevenţă timp de zece ani cu menţinerea libertăţii individuale (în aceste timpuri de iobăgie) şi de protecţie din partea autorităţilor42.

(Regulamentul din 1804 scutindu-i pe evrei de serviciul militar, compensarea sa în bani era inclusă în redevenţă.)

Evreii luminaţi, nu prea numeroşi la vremea aceea (Notkin.

Levinson), susţineau această iniţiativă guvernamentală – „dar acest rezultat trebuie obţinut prin măsuri atractive, deloc constrângătoare” – înţelegând bine nevoia pentru poporul lor de a trece la munca productivă.

Cei optzeci de ani dificili ai epopeii agricole evreieşti din Rusia sunt descrişi în voluminoasa şi minuţioasa lucrare a evreului V.N.

Nikitin (copil fiind, a fost încredinţat cantoniştilor, unde şi-a primit şi numele), care a consacrat mulţi ani studierii arhivelor enormei corespondenţe oficiale inedite dintre Petersburg şi Noua Rusie.

Prezentare bogată, cu documente şi tabele statistice, cu

neobositele repetiţii şi contradicţiile apărute în rapoartele făcute la date adesea foarte îndepărtate, de inspectorii cu păreri divergente, totul asortat de tabele detaliate şi totuşi incomplete – nimic din toate acestea nu a fost pus în ordine şi oferă pentru scurta noastră prezentare un material prea stufos. Să încercăm totuşi, condensând citatele, să facem o panoramă care să fie în acelaşi timp amplă şi limpede.

Obiectivul guvernului, recunoaşte Nikitin, pe deasupra programului de colonizare a pământurilor neocupate, era de a da evreilor mai mult spaţiu decât aveau şi de a-i obişnui cu o muncă fizică productivă, ca să-i îndepărteze „de ocupaţiile dăunătoare" prin care, „fie că voiau sau nu, un mare număr dintre ei făceau şi mai grea viaţa şi aşa puţin demnă de invidiat a ţăranilor iobagi". „Guvernul… având în vedere îmbunătăţirea condiţiilor lor de viaţă, le propunea să se îndrepte spre agricultură…; guvernul… nu căuta să-i atragă pe evrei prin promisiuni; dimpotrivă, se străduia să nu fie strămutate mai mult de trei sute de familii pe an43"; amâna strămutarea atât timp cât la faţa locului casele încă nu erau terminate şi-i invita pe evrei ca, până atunci, să trimită pe unii dintre ai lor să facă cercetări.

Pentru început, fusese o idee bună, dar nu luase suficient în calcul mentalitatea coloniştilor evrei şi slabele capacităţi ale administraţiei ruseşti. Proiectul era dinainte condamnat ca urmare a faptului că lucratul pământului este o artă care cere generaţii pentru a fi învăţată; nu se pot ataşa cu succes de pământ oameni care nu doreau acest lucru sau cărora le era indiferent.

Cele 30.000 de hectare afectate evreilor în Noua Rusie le-au rămas mai apoi rezervate în mod inalienabil timp de decenii. A

posteriori, jurnalistul I.G. Orşański a estimat că agricultura evreiască ar fi putut fi un succes numai dacă li s-ar fi strămutat evreilor pământuri ale Coroanei situate în apropiere, în Bielorusia, unde modul de trai ţărănesc se desfăşura sub ochii lor44. Dar asemenea pământuri, acolo, nu se găseau deloc (spre exemplu, în provincia

Grodno, se numărau doar 200 de hectare, terenuri sărace şi

nefertile

„Unde întreaga populaţie avea parte de recolte slabe45”.) La început, au fost doar trei duzini de familii care au vrut să emigreze. Evreii sperau că măsura îndepărtării din provinciile apusene se va amâna;

se prevăzuse în 1804 că aplicarea ei se va întinde pe durata a trei ani, dar întârzia să înceapă. Scadenţa fatidică de 1 ianuarie 1808 se apropia, s-a început părăsirea satelor sub escortă; începând din

1806 a apărut la evrei o mişcare în favoarea emigrării, cu atât mai mult cu cât zvonurile spuneau despre avantajele legate de acest lucru. Atunci cererile de emigrare au început să curgă în masă: „Se grăbeau spre aceste locuri ca spre Pământul Făgăduinţei...; la fel ca strămoşii lor care plecaseră din Caldeea spre Canaan, grupuri întregi plecau pe furiş, fără autorizare, chiar fără paşaport”. Unii îşi revindeau paşaportul pe care îl obţinuseră altor grupuri care plecau, apoi cereau să li se dea un altul pe motiv că le fusese furat. Candidaţii la plecare „erau din zi în zi mai numeroşi”, şi toţi „cereau cu insistenţă terenuri, casă şi cele necesare traiului46”.

Afluxul depăşea posibilităţile de primire ale Oficiului de primire a evreilor creat în provincia Hersones. Nu era timp suficient pentru ridicarea caselor, săparea fântânilor, organizarea suferea din cauza distanţelor mari în această regiune de stepă unde era lipsă de meşteşugari, medici, veterinari. Guvernul nu se uita la bani, avea grijă să dea dispoziţii bune, îi privea cu simpatie pe migranţi, însă guvernatorul Richelieu a cerut în 1807 ca intrările să fie limitate la

200, 300 de familii pe an, primind în acelaşi timp fără vreo îngrădire pe cei care doreau să se instaleze pe cont propriu. „În cazul unei recolte slabe va trebui să-i hrănim pe toţi aceşti oameni timp de mai mulţi ani la rând”. (Coloniştii cei mai săraci primeau ajutoare zilnice.) Totuşi, guvernatorii de provincie îi lăsau să plece în afara contingentelor stabilite pe cei care doreau să o facă – încât nu se mai ştia exact numărul exact al celor care porneau la drum. De unde se iveau şi necazurile pe parcurs, datorate mizeriei, bolilor, morţilor47. Unii dispăreau pur şi simplu în timpul călătoriei.

Distanţele prin stepă (între o sută şi trei sute de km între o colonie şi Oficiu, (incapacitatea administraţiei să ţină cont exact şi să facă o repartiţie echitabilă ducea la situaţia în care unii dintre emigranţi erau ajutaţi mai mult decât alţii; unii se plângeau că nu primeau ajutoare şi nici împrumuturi. Inspectorii de colonii, foarte puţin numeroşi, nu aveau timp să fie prea atenţi (primeau un salariu mizerabil, nu aveau cai şi făceau deplasările pe jos). După doi ani de şedere unii colonişti încă nu aveau nici teren, nici seminţe şi nici pâine. Cei mai săraci erau lăsaţi să plece unde voiau, iar „cei care renunţau la condiţia de agricultori îşi recăpătau vechea condiţie de burghezi". Dar numai o cincime dintre ei se întorceau la locul de baştină, alţii vagabondau (împrumuturile acordate celor care fuseseră şterşi de pe liste de colonişti puteau fi socotite pierdute definitiv). Unii reapăreau pentru o bucată de vreme în colonii, alţii dispăreau „fără să mai spună nimic şi fără urmă", a treia categorie băteau uliţele prin oraşele învecinate „făcând comerţ, după vechiul lor obicei".

Numeroasele rapoarte întocmite de Oficiu şi de inspectori dau o idee despre modul în care noii colonişti îşi desfăşurau activitatea.

Pentru a-i instrui pe colonişti, care nu ştiau nici cum să înceapă şi nici cum să sfârşească o treabă, se apelează la serviciile ţăranilor

Coroanei; primele lucrări agricole se fac în majoritate graţie angajării ruşilor. S-a instituit obişnuinţa de „a se corecta defectele printr-o mână de lucru angajată". Ei nu însămânţează decât o parte neglijabilă din parcela care le-a fost alocată, folosesc seminţe de proastă calitate; unul a primit seminţele care trebuie, dar nici nu ară şi nici nu seamănă; altul, la semănat pierde multe seminţe, şi de asemenea recolta. Din lipsă de experienţă, strică uneltele sau pur şi simplu le vând. Nu ştiu să păzească cirezile de animale. „Taie vitele ca să se hrănească, apoi se plâng că nu mai au"; vând animalele pentru a cumpăra cereale; nu îşi fac provizii de balegă uscată şi de aceea izbele lor, încălzite insuficient, devin umede; nu îşi repară casele care se strică; nu cultivă grădini de legume; îşi încălzesc casele cu paiele strânse pentru hrana animalelor. Nu ştiu nici să secere, nici să cosească şi nici să bată recolta, coloniştii nu reuşesc să se facă angajaţi

prin cătunele învecinate; nimeni nu-i doreşte. Nu întreţin igiena caselor, ceea ce favorizează apariţia bolilor. „Nu se aşteptau să fie constrânşi să se ocupe personal de lucrările agricole, crezând că, fără îndoială, cultivarea pământului va fi asigurată de alte mâini; că o dată intraţi în posesia unor mari cirezi de animale, vor merge să le vândă la târg”. Coloniștii „speră să primească în continuare ajutoare publice”. Se plâng „de a fi aduşi într-o stare jalnică”, şi într-adevăr aşa este, se plâng că „şi-au tocit îmbrăcămintea până la urzeală”, şi este adevărat; însă inspectorii răspund: „Dacă nu au îmbrăcăminte este din cauza lenei, fiindcă nu cresc oi, nu seamănă nici m şi nici cânepă”, iar femeile lor „nu ţes şi nici nu torc”.

Desigur, trăgea concluzia un inspector în raportul său, dacă evreii nu reuşesc să rezolve problema exploatării terenului, este „din obişnuinţa de a duce o viaţă neglijentă, din cauza lipsei lor de dorinţă de a face lucrări agricole şi din cauza lipsei de experienţă”, dar considera echitabil să adauge: „Pentru agricultură trebuie să te pregăteşti din prima tinereţe, or evreii, datorită faptului că au trăit în indolenţă până la 45 sau 50 de ani, nu sunt în stare să se transforme în agricultori într-un timp atât de scurt49”. Visteria fusese adusă în starea de a cheltui pentru colonişti de două, trei ori mai mult decât se prevăzuse. Se cereau mereu prelungiri. Richelieu asigura că „plângerile veneau de ia evreii leneşi, nu de la bunii gospodari”. Totuşi, un alt raport notează că, „spre nefericirea lor, de la sosire, nu au avut parte de o recoltă cât de cât apreciabilă 10”.

„La numeroasele elemente comunicate Petersburgului pentru a semnala în ce fel evreii renunţau în mod deliberat la orice activitate agricolă”, ministerul a reacţionat astfel: „Guvernul le-a dat un ajutor public în speranţa că se vor face agricultori nu numai cu numele, ci cu fapta. Mulţi imigranţi riscă, dacă nu sunt incitaţi să lucreze, să rămână debitori la stat încă mult timp”. Sosirea coloniştilor evrei în Noua Rusie pe cheltuiala statului, necontrolată şi fără a fi sprijinită de un program de dotare cu echipamente, a fost suspendată în 1810. În 1811, Senatul le-a redat evreilor dreptul de a face contracte de închiriere a autorizaţiei de a produce alcool în localităţile aparţinând Coroanei, dar

în limitele Zonei de rezidenţă.

Imediat ce vestea s-a răspândit în Noua Rusie, dorinţa de a rămâne în agricultură s-a clătinat la numeroşi colonişti. Şi deşi le era interzis să părăsească ţinutul, unii au plecat fără niciun act de identitate ca să devină cârciumari atât în satele ce ţineau de Coroană, cât şi în cele aparţinând moşierilor. În 1812 s-a văzut că din 848 de familii instalate, nu mai rămăseseră decât 538; 88 erau considerate ca fiind plecate temporar (să-şi câştige pâinea la Hersones, Nikolaev.

Odessa sau chiar până în Polonia); cât priveşte pe celelalte, acestea au dispărut pur şi simplu. Tot programul acesta – „instalarea de familii pe terenuri într-un mod dirijist" – era ceva inedit nu numai în

Rusia, ci în toată Europa52".

Guvernul considera acum că, „dat fiind dezgustul, dovedit de acum, al evreilor faţă de munca pământului, dat fiind că nu se pricep la aşa ceva, dată fiind neglijenţa inspectorilor" rezultă că migraţia a dat naştere la mari perturbaţii; de aceea „evreii trebuie judecaţi cu indulgenţă". Dar, printre altele „cum să se garanteze rambursarea împrumuturilor publice de către cei care vor primi autorizaţia de a-şi părăsi condiţia de agricultori, cum să acoperi, fără a prejudicia Visteria, lipsurile celor care vor rămâne să cultive pământul, cum să uşurezi soarta acelor oameni care au îndurat atâtea necazuri şi s-au văzut ajunşi în cea mai neagră mizerie53?" Cât priveşte pe inspectori, aceştia nu sufereau doar din cauza numărului mic, de lipsă de mijloace, de diverse imperfecţiuni, ci se vedea la ei şi neglijenţă, absenteism, întârziere în repartizarea seminţelor şi a fondurilor; se uitau cu indiferenţă cum evreii îşi vindeau bunurile. Au existat şi abuzuri; în schimbul unor sume de bani, autorizau absenţe de lungă durată, inclusiv pentru lucrătorii mai zdraveni din familie, ceea ce putea duce la ruinarea gospodăriei.

Chiar după 1810 – 1812, situaţia coloniştilor evrei nu dădea vreun semn de ameliorare: „utilaje rătăcite, stricate sau ipotecate de către evrei"; „vite tăiate, furate sau revândute"; „câmpuri însămânţate prea târziu, în aşteptarea căldurii"; folosirea „de seminţe proaste" şi

prea aproape de casă, mereu pe o singură şi aceeaşi parcelă; nicio defrişare, „semănături făcute cinci ani la rând pe terenuri care nu au fost arate decât o singură dată”, fără alternarea grâului cu cartofii; recoltă insuficientă pentru a trece de la un an la altul, „dar şi aici fără a alege sămânţă”. (Dar şi recoltele proaste le aduc imigranţilor profit: în acest caz au dreptul să plece pentru o bucată de timp.) Animale lăsate fără îngrijire, vite închiriate

„Pentru cărăuşie... pe care le vlăguiau, nu le hrăneau, le dădeau la schimb sau le tăiau pentru a se hrăni şi spunând apoi că au murit de boală”. Autorităţile le dădeau altele sau îi lăsau să plece să-şi găsească ceva de lucru pentru o bucată de pâine. „Nu se îngrijeau să facă adăposturi sigure pentru ca animalele să ne fie furate peste noapte; chiar ei înşişi dormeau întreaga noapte fără întrerupere; ca ciobani luau copii sau oameni leneşi care nu vegheau noaptea prea bine animalele”; în zilele de sărbătoare sau sâmbăta, le lăsau să pască fără nicio supraveghere (în plus, sâmbăta, era interzis să fie prinşi hoţii!) Erau supăraţi pe rarii coreligionari care, cu sudoarea frunţii, obţineau recolte remarcabile. Aceştia riscau blestemul vetero-testamentar, herem-ul, „fiindcă, dacă arată autorităţilor că evreii sunt capabili să lucreze pământul, în final vor fi constrânşi să o facă”. „Puţin silitori în lucratul pământului... scopul lor era, prefăcându-se totuşi că muncesc, să dovedească autorităţilor, prin cererile lor neîncetate, cât sunt de incapabili”; doreau „înainte de toate să revină la comercializarea rachiului, care fusese din nou autorizat pentru coreligionarii lor”. Animale, instrumente, seminţe le erau furnizate de mai multe ori şi li se acordau mereu noi împrumuturi pentru a supravieţui. „Erau numeroşi cei care după ce beneficiaseră de un împrumut pentru a se stabili, nu mai veneau prin colonie decât atunci când se distribuiau fonduri, pentru ca mai apoi să plece din nou... cu banii în oraşe sau în localităţile învecinate în căutare de alte activităţi”; „îşi vindeau parcela de pământ care le fusese atribuită, rătăceau, trăiau mai multe luni în locurile unde găseau mulţi ruşi în toiul lucrărilor agricole şi îşi câştigau traiul...

Înşelându-i pe ţărani”. Tabelele inspectorilor arată că jumătate

dintre familii erau date absente cu sau fără autorizaţie şi că unii dispăruseră pentru totdeauna. (Un exemplu: în satul Israelevka, provincia Hersones domnea haosul: „locuitorii săi, veniţi cu toţii pe cont propriu, se considerau în drept să practice alte meserii: nu erau aici decât pentru a beneficia de privilegii; din 32 de familii doar 13 locuiau în permanenţă şi semănau doar de ochii lumii, ceilalţi erau cârciumari prin districtele învecinate54".)

Numeroase rapoarte ale inspectorilor observau în particular şi de mai multe ori că „dezgustul femeilor evreice pentru agricultură... constituia un mare impediment pentru reuşita coloniştilor".

Evreicele care păreau că s-au apucat să lucreze câmpul mai târziu s-au lăsat. „În cazul căsătoriilor evreieşti, părinţii se înţelegeau cu viitorii gineri să nu le oblige pe soţii să participe la munci agricole grele, ci mai degrabă să angajeze lucrători; se angajau ca pentru zilele de sărbătoare să le pregătească podoabe, blănuri de vulpe şi de iepure, brăţări şi coafuri şi chiar perle". Aceste condiţii îi puneau pe tineri în situaţia de a satisface capriciile soţiilor „până la ruinarea gospodăriei"; merg până într-acolo „încât deţin lucruri care cer sacrificii pentru lux şi potlogării, mătăsuri, obiecte din argint şi aur", în timp ce alţi imigranţi nu au nici măcar îmbrăcăminte pentru iarnă. Căsătoriile excesiv de precoce fac în aşa fel încât „evreii se înmulţesc cu mult mai repede decât ceilalţi locuitori". Apoi prin exodul tinerilor, familiile devin lipsite de forţă şi inapte pentru a asigura lucrul. Îngrămădirea mai multor familii în case prea puţine dau naştere la mizerie şi favorizează scorbutul. (Unele femei iau de soţi burghezi şi atunci părăsesc coloniile pentru totdeauna53.)

Judecând după rapoartele Oficiului de control, evreii din diferite colonii nu încetează să se plângă de pământul stepelor, „atât de tare încât trebuie să-l lucrezi cu patru perechi de boi", de recoltele proaste, de apa puţină, de lipsa de combustibil, de climatul nefavorabil, generator de boli, de grindină, de lăcuste. Se plângeau şi de inspectori, dar în mod abuziv, căci, în urma examinărilor, aceste plângeri se dovedesc fără fundament. Imigranţii „se plâng fără ruşine de cele mai mici neplăceri", ei „nu încetează să-şi mărească revendicările" – „când

este pe bună dreptate, li se dă satisfacţie prin intermediul Oficiului". Dimpotrivă, nu aveau niciun motiv să se plângă de îngrădirile privind exercitarea credinţei, nici de numărul de şcoli deschise în colectivităţi (în 1828, în opt colonii se numărau patruzeci de institutori36).

Totuşi, după cum subliniază Nikitin, în aceeaşi stepă, la aceeaşi vreme, aceleaşi pământuri nedefrișate și cu aceleaşi lăcuste, fuseseră cultivate de colonii germane, de menoniţi, de bulgari, suferiseră de aceleaşi recolte slabe, de aceleaşi boli şi totuşi majoritatea aveau destulă hrană, destule vite, locuiau în case frumoase cu dependinţe, grădinile lor de zarzavat erau îmbelşugate, iar locuinţele înconjurate de verdeaţă. (Diferenţa sărea în ochi, mai ales atunci când coloniştii germani veneau, la chemarea autorităţilor, să trăiască în mijlocul coloniilor evreieşti pentru a le transmite din experienţă şi să dea exemplu: proprietăţile lor se distingeau de departe.)

În coloniile ruseşti, casele erau şi ele mai frumoase decât cele ale evreilor. (Totuşi, ruşii au reuşit să se îndatoreze la unii evrei mai bogaţi ca ei şi se achitau de datorii muncind pe pământurile acestora.) Ţăranii ruşi, explică Nikitin, „sub opresiunea serbiei se obişnuiseră cu de toate... şi suportau cu stoicism toate necazurile". În felul acesta coloniştii evrei care suferiseră pierderi consecutive în diverse situaţii rele erau ajutaţi „de vastele spaţii din stepă care îi atrăgeau pe fugarii şerbi din toate regiunile... Urmăriţi de coloniştii sedentari, aceştia răspundeau prin jafuri, furt de animale, incendierea caselor; dacă erau bine primiţi, dimpotrivă, munceau oferindu-şi braţele şi cunoştinţele din domeniu. Oameni calculaţi şi practici, din instinct de conservare, cultivatorii evrei îi primeau mai ales pe aceşti fugari cu amabilitate şi grabă. În schimb, aceştia din urmă îi ajutau de bunăvoie la arat, la semănat şi la culesul recoltelor". Unii, pentru a se ascunde şi mai bine, îmbrăţişau religia evreiască. „Înmulţindu-se aceste cazuri", în 1820 guvernul le-a interzis evreilor să se servească de mână de lucru creştină57.

Între timp, în 1817, când se trecuseră cei zece ani în care coloniştii evrei fuseseră scutiţi de redevenţe, aceştia trebuiau să înceapă să plătească la fel cu ţăranii Coroanei, au început să apară

petiţii colective, nu numai de la colonişti ci şi de la funcţionari, cerând ca privilegiul să se mai prelungească pentru încă cincisprezece ani. Prieten personal al lui Alexandru I, prinţul Goliţîn, ministru al Instrucţiunii şi Cultelor, însărcinat şi cu toate problemele privind pe evrei, a luat hotărârea să-i scutească pe aceştia de redevenţe încă cinci ani şi să amâne rambursarea totală a împrumuturilor până la treizeci de ani. „Este important de notat, spre onoarea autorităţilor din Petersburg, că nicio cerere a evreilor, la fel ca mai înainte, nu a fost ignorată58”.

Printre cererile coloniştilor evrei, Nikitin a găsit una care i s-a părut deosebit de caracteristică: „Experienţa a dovedit-o: pe cât de mult este agricultura indispensabilă umanităţii, pe atât este considerată o ocupaţie dintre cele mai primitive care cere mai mult eforturi fizice decât ingeniozitate şi inteligenţă. De aceea, în lumea întreagă, sunt afectaţi acestei ocupaţii oameni care, prin simplicitatea lor, nu sunt în stare să aibă ocupaţii mai serioase, care grupează clasa industriaşilor şi negustorilor. Acesteia din urmă, în măsura în care cere mai mult talent şi educaţie, în care îşi aduce contribuţia mai mult decât celelalte la prosperitatea naţiunilor, în orice epocă i s-a acordat stimă şi respect mai mult decât agricultorilor. Reprezentările calomnioase ale evreilor adresate guvernului au dus la privarea evreilor de libertatea de a-şi exercita meseria preferată – comerţul – şi la a-i constrânge să-şi schimbe condiţia devenind agricultori, adică ceea ce numim plebe. Între 1807 şi 1809, peste

120.000 de persoane au fost izgonite de la sate [majoritatea trăind din comerţul cu alcool] şi constrânse să se instaleze în locuri…

nelocuite”. De unde vine şi revendicarea: „să li se redea statutul de burghezi împreună cu dreptul, atestat în paşaport, de a putea pleca fără vreo piedică, după cum doreşte fiecare39”.

Iată nişte formulări bine cântărite şi lipsite de ambiguitate.

Între 1814 şi 1823, gospodăriile evreilor nu au prosperat deloc.

Tabelele statistice arată că fiecare individ recenzat cultiva mai puţin de două treimi dintr-un hectar. Cum „ei încercau să nu facă muncile cele mai grele” (în ochii inspectorilor), găseau o compensaţie

în comerţ şi alte diverse meserii60.

O jumătate de secol mai târziu, ziaristul evreu I.G. Orşański propunea interpretarea următoare: „Ce este mai natural decât faptul că evreii strămutaţi pentru a se ocupa de agricultură, văzând un câmp larg şi nou de activităţi economice, s-au repezit la cele care le sunt obişnuite şi favorite şi promiteau un câştig mai bun decât acela la care se puteau aştepta în calitate de agricultori. De ce aşadar să se ceară de la ei să se ocupe de lucrări agricole care cu siguranţă nu le vor reuşi”, dat fiind „activitatea tumultuoasă care îi atrage pe evrei în oraşele în formare61”.

Autorităţile ruseşti de la vremea aceea vedeau lucrurile în mod diferit: cu timpul, evreii „ar putea deveni agricultori folositori”, dar dacă îşi reiau „condiţia de burghezi nu vor face decât să crească numărul paraziţilor din oraşe62”. Bilanţ: 300.000 de ruble cheltuite pentru nouă colonii evreieşti, sumă colosală, dată fiind valoarea monedei la data aceea.

În 1822 se scurseseră cei cinci ani suplimentari scutiţi de redevenţe, dar starea exploataţiilor evreieşti tot mai cerea noi libertăţi

Şi noi subvenţii: se arăta „starea de extremă sărăcie a coloniştilor”.

legată de „lenevia lor inveterată, bolile, mortalitatea, recoltele proaste şi ignoranţa lor în lucrările câmpului63”.

Totuşi, tânăra generaţie de evrei începe să capete încet, încet experienţă în agricultură. Constatând că recoltele bune regulate nu erau de domeniul imposibilului, coloniştii i-au invitat pe compatrioţii lor din Bielorusia şi Lituania să vină alături de ei, cu atât mai mult cu cât acolo fuseseră recolte proaste. Familiile evreieşti au venit în masă, cu sau fără autorizaţie, temându-se că în 1824 va avea loc o expulzare generală. În 1821, după cum am menţionat deja, se luaseră măsuri pentru a termina cu distileriile evreieşti din provincia Cernigov, apoi în alte două, trei. Guvernatorii provinciilor de vest îi lăsau să plece pe toţi voluntarii fără să se intereseze cât pământ disponibil mai rămânea în Noua Rusie pentru evrei. De acolo s-a făcut cunoscut că posibilităţile de primire nu depăşeau

200 de familii pe an, ori deja porniseră la dram 1 800 de familii

(unele s-au răspândit pe drum, altele s-au oprit instalându-se pe parcurs). De acum încolo, li s-a refuzat coloniştilor orice ajutor de la stat (păstrându-se scutirea de redevenţe pentru perioada de zece ani); totuşi kehalim-e\e erau interesate să-i facă să plece pe cei mai săraci pentru a avea mai puţin impozit de plătit, şi, într-o anumită măsură, îi ajutau pe cei ce plecau cu fonduri din partea comunităţii, (încurajau plecarea celor bătrâni, a bolnavilor, a familiilor numeroase, dar cu puţini adulţi apţi de muncă şi folositori agriculturii. Când autorităţile au cerut obligatoriu un acord scris din partea celor care plecau, li s-au trimis liste de semnături lipsite de orice semnificaţie64.) Din cele 453 de familii sosite în jurul localităţii

Ecaterinoslav în 1823, doar două au fost în stare să se instaleze pe cheltuială proprie. Or, ceea ce le-a împins la aceasta era speranţa nesăbuită de a primi ajutoare publice care i-ar fi scutit pe noii veniţi să mai muncească. Din Bielorusia, în 1822, au sosit în Noua

Rusie 1 016 familii. Coloniile s-au umplut repede cu aceşti imigranţi cărora li se oferea o ospitalitate provizorie, dar înghesuiala şi lipsa de curăţenie au dat naştere la bolifo.

De aceea, în 1825, Alexandru I a interzis strămutarea evreilor.

În 1824 şi 1825, în urma unor noi recolte proaste, evreii au fost susţinuţi cu împrumuturi (dar, pentru a nu le da prea multe speranţe, nu s-a spus de unde veneau acestea: veneau, aşa-zis, din hotărârea personală a unui inspector sau cu titlu de retribuţie pentru vreo muncă oarecare). S-au eliberat noi paşapoarte pentru ca evreii să poată să se instaleze în oraşe. Cât priveşte plata redevenţelor, chiar şi pentru cei instalaţi acolo de zece ani, nu s-a mai vorbit despre asta66.

*

În paralel, în 1823, „un decret al Maiestăţii Sale ordonă... ca în provinciile din Bielorusia, evreii să înceteze din 1824 toate activităţile de distilerie, să nu se mai ocupe cu arendările şi să lase poştalioanele” apoi să se instaleze definitiv „în oraşe şi aglomerări urbane”. Transferul a fost pus în practică. În 1824 aproape 20.000

de persoane fuseseră deja strămutate, ţarul a cerut insistent să

se vegheze ca evreii „să aibă ocupaţie şi cele necesare traiului”.

În această deplasare, „pentru ca, rămaşi fără loc de întoarcere, să nu sufere, în aceste condiţii, de nevoi încă şi mai mari în privinţa hranei67”. Crearea unui comitet compus din patru miniştri (cel de-al patrulea „cabinet ministerial” creat pentru problemele evreieşti) nu a dat niciun rezultat palpabil nici în materie de finanţare, nici în abilitatea de administraţie, nici în structura socială a societăţii evreieşti, imposibil de construit din exterior.

Aici, ca şi mai înainte în multe alte domenii, ţarul Alexandru I

ne apare ca un veleitar în avântul său inconstant şi inconsecvent în voinţa sa (aşa cum îl vedem pasiv în faţa întăririi societăţilor secrete care ar pregăti răsturnarea tronului). Dar în niciun caz nu trebuie imputate deciziile sale unui lipse de atenţie faţă de evrei. Dimpotrivă, era atent la nevoile lor şi chiar în perioada războiului dintre 1812 – 1814 îi păstrase la Marele său Cartier general pe evreii

Ziindel Sonnenberg şi Leisen Dillon care „apărau interesele evreilor”. (Este adevărat că Dillon va fi în curând judecat pentru faptul că şi-a însuşit 250.000 de ruble din banii publici şi a extorcat fonduri de la moşieri. Sonnenberg, dimpotrivă, a rămas mult timp unul dintre apropiaţii lui Alexandru.) La ordinul ţarului (1814) a funcţionat la Petersburg timp de mai mulţi ani o adunare evreiască permanentă pentru care chiar evreii au strâns fonduri „căci se prevedeau importante cheltuieli secrete în interiorul administraţiilor guvernamentale”. Aceşti deputaţi cereau ca „în toată Rusia, evreii să aibă dreptul să se ocupe cu „comerţul, cu arendarea şi distilarea rachiului”, să li se acorde „privilegii în materie de impozitare”, să li se „amâne arieratele”, să nu fie limitat numărul de evrei admişi ca membri ai magistraturii”, ţarul i-a ascultat cu bunăvoinţă, a făcut promisiuni, dar nu s-a luat nicio măsura concretă.

În 1817, Societatea misionară englezească l-a trimis în Rusia pe avocatul Louis Weil, militant pentru egalitatea drepturilor evreilor, cu scopul precis de a se familiariza cu situaţia evreilor din Rusia.

S-a întâlnit cu Alexandru I căruia i-a înmânat o notă. „Profund convins că evreii reprezentau o naţiune suverană, Weil afirma că toate

popoarele creştine, fiindcă primiseră mântuirea din partea evreilor, trebuiau să le aducă cele mai înalte omagii şi să le arate recunoştinţă prin binefaceri”. În această perioadă a vieţii sale, marcată de predispoziţii mistice, Alexandru trebuia să fie sensibil la asemenea argumente. Personal, ca şi guvernul său, îi era teamă „să se atingă imprudent de regulile religioase” ale evreilor. Alexandru nutrea un mare respect pentru poporul venerabil al Vechii Alianţe şi îi compătimea situaţia prezentă. De aici căutările sale utopice pentru a face ca acest popor să aibă acces la Noul Testament. În acest scop s-a creat în 1817, cu concursul ţarului, Societatea creştinilor lui Israel, adică evrei convertiţi la creştinism (nu neapărat la ortodoxie), care au primit privilegii apreciabile: aveau dreptul, pretutindeni în

Rusia, „să facă negoţ şi să exercite diverse meserii fără a se înscrie în ghilde sau ateliere”, şi erau „scutiţi, ei şi urmaşii lor, pentru totdeauna, de orice serviciu civil sau militar”. Totuşi, această societate nu a cunoscut un aflux de evrei convertiţi şi curând a încetat să mai existe69.

Bunăvoinţa lui Alexandru I faţă de evrei a făcut ca el să-şi pună întreaga putere de convingere în a face să înceteze acuzaţiile de omoruri rituale care se ridicau împotriva lor. (Aceste acuzaţii erau necunoscute în Rusia până la împărţirea Poloniei, de unde acestea au venit. În Polonia, ele apar în secolul al XVI-lea, transmise din

Europa unde au apărut în Anglia în 1144 înainte de a reapărea, prin secolele XII-XIII, în Spania, Franţa, Germania şi în Marea

Britanic Papii şi monarhii le-au combătut rară a dispărea nici în secolele XIV-XV.) Primul proces în Rusia a avut loc la Senno, în împrejurimile Vitebskului, în 1799, iar acuzaţii au fost eliberaţi din lipsă de probe. Procesul de la Grodno (1816) nu numai că a fost oprit „prin hotărârea Maiestăţii Sale”, dar l-a incitat pe ministrul

Cultelor, Goliţîn, să trimită autorităţilor din toate provinciile următorul ordin categoric: de acum înainte, evreii să nu mai fie acuzaţi „fără probe, doar pe bază de prejudecăţi, că ar fi ucis copii creştini70”. În 1822 – 1823, o altă afacere de acelaşi gen a izbucnit la

Velije, tot în provincia Vitebsk, dar curtea a decretat în 1824:

„Evreii pe care numeroase mărturii nesigure ale creştinilor îi suspectează de a fi ucis un copil, pretinzând că o fac pentru a-i recolta sângele, trebuie exoneraţi de orice bănuială71".

Totuşi, în douăzeci şi cinci de ani de domnie, Alexandru I nu s-a aplecat suficient asupra chestiunii pentru a concepe şi pune în practică o soluţie metodică, satisfăcătoare pentru toţi, pentru problema evreiască aşa cum se punea pe atunci în Rusia.

Cum să acţionezi, ce să faci cu acest popor divizat care încă nu se grefase pe Rusia şi care creştea mereu în număr, iată şi chestiunea la care decembristul Pestei, opozant al ţarului, a căutat un răspuns pentru Rusia viitorului pe care îşi propunea să o conducă.

În Adevărul Rusiei, a propus două soluţii. Ori să se facă în aşa fel încât evreii să se contopească de-a binelea cu populaţia creştină din

Rusia: „Înainte de toate trebuie să ne propunem ca scop îndepărtarea efectului, dăunător pentru creştini, al legăturii strânse care îi uneşte pe evrei între ei, sau care este îndreptat împotriva creştinilor, ceea ce îi izolează complet pe evrei de ansamblul celorlalţi cetăţeni... Să fie convocaţi cei mai învăţaţi dintre rabini şi dintre personalităţile evreieşti cele mai avizate, să li se asculte propunerile şi apoi să se ia măsuri... Dacă Rusia nu-i expulzează pe evrei cu atât mai puţin aceştia trebuie să adopte atitudini neprieteneşti faţă de creştini". A doua soluţie „ar consta în a-i ajuta pe evrei să creeze un stat separatîntruna din regiunile Asiei Mici. În acest scop, se cuvine să se fixeze un loc de adunare pentru poporul evreu şi să se.

trimită aici mai multe armate pentru a-i sprijini" (nu suntem prea departe de viitoarea idee sionistă). Evreii ruşi şi polonezi reuniţi vor forma un popor de peste două milioane de suflete. „Unei asemenea mase de oameni în căutarea unei patrii nu-i va fi greu să înfrângă obstacolele pe care le-ar pune turcii. Traversând Turcia europeană, vor trece în Turcia asiatică şi vor ocupa suficient loc şi pământ pentru crearea unui stat specific evreiesc". Totuşi, Pestei recunoaşte că

„O întreprindere atât de gigantică cere circumstanţe deosebite şi un spirit de întreprindere care ar ţine de genialitate".

Nikita Muraviov, alt decembrist, stipula în proiectul său de

Constituţie că „evreii pot să se bucure de drepturi civice în locurile unde trăiesc, dar că libertatea de a se instala în alte locuri va deprinde de hotărârile particulare ale Adunării populare supreme73”.

Totuşi, instanţele proprii populaţiei civile, kehalim, se opuneau din toate puterile imixtiunii puterii statale şi a oricărei influenţe exterioare. Asupra acestui subiect opiniile sunt divergente. Din punctul de vedere strict religios exprimat de numeroşi autori evrei, a trăi în diaspora este o pedeapsă istorică ce apasă asupra Israelului pentru vechile sale păcate. E nevoie să-ţi asumi risipirea pentru a merita iertarea lui Dumnezeu şi reîntoarcerea în Palestina. Pentru aceasta, trebuie să trăieşti conform Legii şi să nu te amesteci cu popoarele înconjurătoare; aici este încercarea. Dar, pentru un istoric evreu liberal de la începutul secolului XX, „clasa dominantă, incapabilă de cea mai mică activitate creatoare, şi-a consacrat întreaga energie ca să apere de influenţele timpului, atât exterioare cât şi interioare, o viaţă naţională şi religioasă împietrită”. Kahal-ul

Înăbuşea drastic chiar şi protestele cele mai slabe. „Reforma culturală şi educativă din 1804 s-a mulţumit să estompeze la suprafaţă caracterul străin şi separat al evreilor, fără a recurge la constrângere”, chiar „menajând prejudecăţile”, „aceste hotărâri au semănat o mare tulburare în sânul kahal-ului… în faptul că ascundeau o ameninţare pentru puterea pe care o exercita asupra populaţiei”; în

Regulament, punctul cel mai sensibil pentru kahal „era interdicţia de a arunca asupra celui nesupus herem-ul” sau, şi mai drastic, constatarea că „pentru a menţine populaţia într-o supunere servilă faţă de o ordine socială care se constituise de secole, se interzicea schimbarea costumaţiei74”. Dar nici nu am putea nega faptul că kehalim-ele aveau şi, pentru viaţa evreilor, prescripţii de reglementare rezonabile, precum khasaki care permite sau interzice membrilor comunităţii de a arenda sau de a-şi alege o anume ocupaţie, ceea ce punea capăt unei concurenţe excesive între evrei J. „Să nu muţi hotarul aproapelui tău” (Deuteronomul, XIX, 14).

În 1808, un evreu neidentificat trimite o anonimă (temându-se de represaliile ea/ia/-ului) ministrului Afacerilor Interne intitulată:

„Câteva observaţii privind organizarea vieţii evreilor". Acesta scria:

«Mulţi nu consideră ca sacre nenumăratele ritualuri şi reguli... care abat atenţia de la tot ceea ce este folositor, aservind poporal prejudecăţilor, şi iau, prin înmulţirea lor, enorm de mult timp şi îi privează pe evrei „de avantajul de a fi buni cetăţeni".» Mai nota că

„Rabinii nu-şi urmăresc decât interesul, au cuprins viaţa într-un şir de reguli", au concentrat în mâinile lor întreaga autoritate poliţistă, juridică şi spirituală: «mai precis, studierea Talmudului şi respectarea strictă a ritualurilor ca unicul mijloc de a se distinge şi a căpăta îndestulare au devenit „visul şi aspiraţia cea dintâi a evreilor"»; şi deşi Regulamentul guvernamental «a limitat prerogativele rabinilor şi kehalim-elor, „spiritul poporului a rămas acelaşi"». Autorul acestei note îi considera „pe rabini şi kahal-ul drept principalii responsabili de ignoranţa şi de mizeria poporului76".

Un alt om public evreu, Hiller Markevici, originar din Prusia, scrie că membrii kahal-ului din Vilnius, cu ajutorul administraţiei locale, exercita o represiune aspră împotriva tuturor celor care denunţau acţiunile lor nedrepte; lipsiţi de acum de dreptul la herem, ei îşi ţineau acuzatorii ani îndelungaţi în închisoare şi dacă, din întâmplare, unul dintre aceştia reuşea să trimită un mesaj din celula sa autorităţilor superioare, „îl expediau fără altă formă de proces pe lumea cealaltă". Când un asemenea gen de crimă era dezvăluit, „kahal-n\ cheltuia sume importante pentru ca afacerea să fie înăbuşită77". La alţi istorici evrei găsim exemple de asasinate comandate direct de kahal.

În opoziţia lor faţă de măsurile guvernamentale, kehalim-ele. se sprijineau în special pe sensul religios al acţiunii lor; astfel «uniunea dintre kahal şi rabini, dornici să-şi menţină puterea asupra maselor, făceau autorităţile guvernamentale să creadă că orice act al unui evreu era supus la cutare sau cutare prescripţie religioasă;

drept urmare, rolul religiei creştea. Din această cauză oamenii din administraţie vedeau în evrei nu nişte membri ai unor grupuri diferite, ci doar o singură entitate strâns unită; viciile şi infracţiunile

evreilor se explicau nu prin motive individuale, ci prin „pretinsul amoralism funciar al religiei evreieşti78”».

„Uniunea dintre kehalim şi rabini nu voia să audă şi nici să vadă nimic. Ea îşi întindea mantia de plumb asupra maselor. Puterea kahal-ului nu a făcut decât să se amplifice în timp ce drepturile bătrânilor şi ale rabinilor fuseseră limitate” de Regulamentul din 1804.

„Această diminuare este compensată de faptul că acest kahal capătă

— Este adevărat, doar într-o oarecare măsură – rolul unei administraţii reprezentative de care se bucurase în Polonia. Această întărire a autorităţii sale se datora instituţiei deputaţilor”. Această adunare a deputaţilor comunităţilor evreieşti stabilite în provinciile apusene, însărcinată să dezbată pe îndelete împreună cu guvernul problemele vieţii evreieşti, fusese aleasă în 1807 şi a funcţionat cu intermitenţe timp de optsprezece ani. Deputaţii ei au căutat înainte de toate să li se redea rabinilor dreptul la herem; ei «au declarat că a-i lipsi pe rabini de dreptul de a-i pedepsi pe cei nesupuşi este contrar „respectului religios” pe care evreii „trebuie, prin Lege, să-l aibă faţă de rabini”.» Deputaţii au reuşit să convingă membrii Comitetului (senatorului Popov, 1809) că autoritatea rabinilor constituia un sprijin pentru puterea guvernamentală rusă. „Membrii Comitetului nu au rezistat în faţa ameninţării de a-i vedea pe evreii care ar scăpa de sub autoritatea rabinilor dând în depravare”; Comitetul „era gata să menţină în integritatea ei această structură arhaică pentru a evita grozavele consecinţe pe care le evocau deputaţii... Membrii săi nu au căutat aşadar să afle pe cine considerau deputaţii ca fiind nişte „contravenienţi la legea spirituală”; nu bănuiau că era vorba de cei care aspirau la educaţie”. Deputaţii „au depus toate eforturile lor să întărească autoritatea kahal-ului şi să înăbuşe din faşă orice pornire către cultură79”. Au reuşit să amâne îngrădirile date mai înainte privind costumul evreiesc tradiţional, care venea din Evul Mediu şi îi deosebea atât de evident pe evrei de lumea înconjurătoare. Chiar la

Riga, „legea care prevedea ca evreii să poarte o altfel de îmbrăcăminte nu era nicăieri aplicată”, iar ea a fost amânată de ţarul

însuşi – în aşteptarea unei noi legislaţii80…

Nu toate cererile deputaţilor au fost satisfăcute. Era nevoie de bani şi „pentru a-i obţine, deputaţii îşi speriau comunităţile anunţându-le în culori sumbre intenţiile guvernului şi amplificând zvonurile din capitală”. În 1820, Markevici i-a acuzat pe deputaţi „de a răspândi intenţionat ştiri false… pentru a forţa în felul acesta populaţia să dea la kahal sumele cerute81”.

În 1825, instituţia deputaţilor evrei a fost desfiinţată.

Una dintre sursele de încordare dintre autorităţi şi kehalim consta în faptul că acestea din urmă, singurele autorizate să adune impozitul pe cap de locuitor evreu, «ascundeau „sufletele” la recensământ» şi tăinuiau pe mulţi. „Guvernul credea că ştie efectivele exacte ale populaţiei evreieşti spre a putea cere suma exactă a capitaţiei”, dar îi era foarte greu să le stabilească82. Spre exemplu, ia

Berdicev, „populaţia evreiască nerecenzată… reprezenta în mod regulat aproape jumătate din numărul real de locuitori evrei83”.

(După datele oficiale pe care guvernul reuşise să le stabilească în

1818, evreii erau în număr de 677.000, cifră deja importantă; spre exemplu, în comparaţie cu 1812, numărul de indivizi de sex masculin se dublase în mod subit… dar tot era vorba de o cifră micşorată, întrucât trebuia să se adauge aproape 40.000 de evrei din regatul Poloniei. (Chiar cu aceste cifre diminuate de către kehalim, în fiecare an existau impozite neplătite; şi nu numai că nu erau recuperate imediat, dar creşteau din an în an. Personal, Alexandru I le-a transmis reprezentanţilor evrei nemulţumirea sa văzând atâtea dosiri şi atâtea întârzieri (fără a mai vorbi de industria contrabandei).

În 1817 au fost decretate anularea tuturor amenzilor şi majorărilor, a tuturor penalităţilor şi a tuturor arieratelor, iertarea tuturor celor care fuseseră sancţionaţi pentru că nu au recenzat corect „sufletele”, cu condiţia, însă, ca de acum înainte, kehalim-ele să furnizeze date cinstite84. „Nu a urmat, însă, nicio îmbunătăţire. În 1820, ministrul de finanţe a anunţat că toate măsurile destinate să asaneze situaţia economică a evreilor rămâneau fără rezultat…

Numeroşi evrei rătăceau fără acte de identitate; un nou recensământ a arătat că erau de două până la trei ori mai mulţi (dacă nu mai mult) faţă de statisticile care fuseseră furnizate anterior de către societăţile evreieşti-Sd”.

Or, populaţia evreiască nu înceta să crească. Majoritatea cercetătorilor văd una dintre principalele raţiuni ale acestei creşteri în obiceiul, stabilit la vremea respectivă la evrei căsătoriilor precoce;

de la 13 ani pentru băieţi şi 12 ani pentru fete. În nota anonimă din

1808 citată mai sus, autorul evreu necunoscut scrie că acest obicei al căsătoriilor precoce „stă la baza a numeroase necazuri” şi-i împiedică pe evrei să se debaraseze „de obiceiuri şi acţiuni inveterate care atrag asupra lor indignarea generală, dăunându-le atât lor înşişi ca şi celorlalţi”. La evrei tradiţia spune: „cei care nu sunt căsătoriţi de mici să fie dispreţuiţi şi chiar cei mai sărmani trebuie să caute cu resursele lor să-şi căsătorească odraslele cât mai repede posibil, deşi aceştia vor avea parte de vicisitudinile unui trai mizerabil. Căsătoriile precoce au fost introduse de către rabini care aveau un profit din aceasta. Şi era mai bine să facă o căsătorie profitabilă cel care îşi va pune tot zelul în studierea Talmudului şi în respectarea strictă a ritualurilor. Cei care s-au căsătorit devreme sunt preocupaţi, într-adevăr, de studierea Talmudului, iar când vine vremea să ducă o existenţă autonomă, aceşti capi de familie, prost pregătiţi pentru muncă, neştiind nimic despre viaţa activă, se îndreaptă către fabricarea de alcool şi micul comerţ”. La fel se întâmplă şi la meşteşugari: „Căsătorindu-se, ucenicul de cincisprezece ani nu mai învaţă meseria, ci devine propriul său patron şi nu face decât să strice treaba86. La mijlocul anilor ’20, „în provinciile

Grodno şi Vilnius, se zvonea că se va interzice căsătoria înainte de maturitate”, de aceea „au început să se încheie grabnic căsătorii între copii care nu împliniseră încă 9 ani”.)

Aceste căsătorii precoce făceau rău vieţii populare a evreilor.

Cum să nu dea naştere la mizerie o asemenea învălmăşeală, o asemenea înmulţire a populaţiei, atâta concurenţă în ocupaţii similare?

Politica kehalim-elor contribuia „la agravarea situaţiei materiale a evreilor.

Menashe Ilier, distins talmudist dar şi partizan al Iluminismului, a publicat în 1807 o carte care a ajuns la rabini (repede retrasă din circulaţie de către rabinat, în timp ce a doua sa carte urma să fie menită unei incendieri masive). Acesta releva „aspectele tenebroase ale vieţii evreieşti. Mizeria, spunea el, este neobişnuit de mare, dar poate fi altfel când la evrei sunt mai multe guri de hrănit decât mâini care să muncească? Este important să se aducă la cunoştinţa maselor că trebuie să-ţi câştigi existenţa cu sudoarea frunţii... Tinerii care nu au niciun venit se căsătoresc contând pe mila lui Dumnezeu şi punga tatălui, iar când acest sprijin nu mai este, având responsabilitatea familiei, se reped asupra primei ocazii, fie ea şi necinstită. Se dedau la comerţ, însă cum acesta nu-i poate hrăni pe toţi, sunt obligaţi să recurgă la înşelătorie. Iată de ce este de dorit ca evreii să se îndrepte spre agricultură. O armată de oameni care nu au de lucru, sub un exterior de „oameni instruiţi", trăiesc graţiei milei şi cheltuielilor comunităţii. Nimănui nu-i pasă de popor: cei bogaţi nu se gândesc decât să se îmbogăţească, rabinii la certurile dintre hassidim şi minagdes" (evrei ortodocşi), iar singura grijă a activiştilor evrei este să scurtcircuiteze „necazul care vine sub formă de hotărâri guvernamentale, chiar dacă acestea sunt spre binele poporului89".

Astfel „marea majoritate a ruşilor trăiau din micul negoţ, din meşteşugărit şi mica industrie, unde serveau drept intermediari"; „au umplut oraşele de manufacturi şi de comerţul la bucată90". Cum putea fi sănătoasă în aceste condiţii viaţa economică a poporului evreu?

Totuşi, un autor evreu de mult mai târziu, pe la mijlocul secolului XX, a putut scrie evocând acele timpuri: „Este adevărat, masa evreilor trăia cu zgârcenie, sărăcăcios. Dar comunitatea evreiască în ansamblul său nu era amărâtă91".

Aici nu vor fi lipsite de interes nişte mărturii mai degrabă neaşteptate: viaţa evreilor din provinciile apusene văzute de participanţii la expediţia napoleoniană din 1812 care a traversat cu siguranţă această regiune. În împrejurimile Doşiţei, evreii „sunt bogaţi

şi îndestulaţi, fac negoţ intens cu Polonia rusească şi merg chiar la târgul de la Leipzig”. La Glubokie, „evreii aveau dreptul să distileze alcool şi să fabrice vodcă şi hidromel”, ei „luau cu chirie sau deţineau cârciumi, hanuri şi staţii de poştă situate pe drumurile mari”. Evreii din Moghiliov trăiesc în belşug, fac negoţ pe scară mare (deşi „în jur domneşte o sărăcie îngrozitoare”). „Aproape toţi evreii din aceste locuri aveau o patalama care îi autoriza să vândă rachiu. Operaţiunile financiare erau foarte dezvoltate”. Iată şi mărturia unui observator imparţial: „La Kiev, evreii nu se mai numără”. Viaţa evreiască are drept caracteristică generală belşugul, deşi nu este pentru toată lumea92.

Pe planul psihologiei şi a vieţii cotidiene, observatorii relevă la evreii ruşi următoarele „trăsături specifice”: „o constantă preocupare privind… destinul, identitatea lor… cum să lupte, să se apere.

„Coeziunea decurge din obiceiurile stabilite: existenţa unei structuri sociale autoritare şi puternice însărcinate să păstreze… originalitatea modului de viaţă”; „adaptarea la noile condiţii este într-o mare măsură colectivă” şi nu individuală93.

Trebuie să-i dăm dreptate acestei unităţi organice funciare care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, „i-a conferit lumii evreieşti ruse un aspect original. Această lume era compactă, organică, supusă unor vexaţiuni, nefiind scutită de suferinţe şi privaţiuni, dar era o lume în sine. Omul se simţea liber aici. În această lume puteai să ai bucuria de a trăi, îţi găseai hrana… materială şi spirituală, îţi puteai face o viaţă după gustul şi felul tău de a fi… Un fapt capital: dimensiunea spirituală a colectivităţii era legată de un bagaj de cunoştinţe tradiţional şi de limba ebraică94”.

Dar, în aceeaşi carte consacrată lumii evreieşti, un autor notează că „lipsa de drepturi, sărăcia materială, umilinţa socială nu prea dădeau voie să se dezvolte în rândul populaţiei respectul faţă de sine95”.

*

Aşadar, tabloul acestor ani pe care l-am prezentat aici este complex, aşa cum este aproape orice chestiune legată de lumea evreiască.

De aici înainte, de-a lungul întregii noastre expuneri, nu va trebui să pierdem din vedere această complexitate şi să o avem mereu în minte, fără a ne lăsa tulburaţi de contradicţiile aparente dintre autori.

„Odinioară, înainte de a fi expulzaţi din Spania, evreii [din estul

Europei] erau în fruntea celorlalte popoare; astăzi [în prima jumătate a secolului XVIII], sărăcirea lor culturală este totală. Lipsiţi de drepturi, rupţi de lumea înconjurătoare, s-au închis în sine. Renaşterea a trecut pe lângă ei, fără a-i influenţa, ca şi mişcarea intelectuală din secolul al XVIII-lea din Europa. Dar aceasta lume evreiască era puternică în sine. împiedicat de numeroase porunci şi interdicţii religioase, evreul nu numai că nu suferea din această cauză, ci vedea aici o sursă de bucurii infinite. La el inteligenţa găsea satisfacţie în subtila dialectică a Talmudului, sentimentul în misticismul Cabalei. Chiar şi studierea Bibliei era lăsată pe plan secundar, iar cunoaşterea gramaticii era considerată o crimă96”.

Puternica atracţie a evreilor faţă de Iluminism a început în Prusia în decursul celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea şi a primit denumirea de Haskala (Epoca Luminilor). Această trezire intelectuală a tradus dorinţa de a se iniţia în cultura europeană, de a ridica în faţa altor popoare prestigiul iudaismului umilit. Paralel cu studierea critică a trecutului evreiesc, militanţii pentru

Haskala (numiţii maskilim [” luminaţii”, „instruiţii”]) voiau să îmbine armonios cultura evreilor cu cunoştinţele europene97. Într-un prim moment, „aveau intenţia de a rămâne credincioşi iudaismului tradiţional, dar în avântul lor, au început să sacrifice tradiţia evreiască şi să ia partea asimilării arătând pe deasupra şi dispreţ…

pentru limba poporului lor98” (adică idiş). În Prusia, această mişcare a durat timp de o generaţie, dar s-a extins cu repeziciune în provinciile slave ale imperiului, Boemia şi Galiţia. În Galiţia, partizanii Haskala, înclinaţi şi mai mult către asimilare, stăteau pregătiţi să introducă Iluminismul cu forţa, şi pentru aceasta chiar

„Recurgeau destul de des99” la ajutorul autorităţilor. Frontiera dintre Galiţia şi provinciile occidentale ale Rusiei erau permeabile atât

indivizilor, cât şi influenţelor. Cu o întârziere de un secol, mişcarea a pătruns, în sfârşit, în Rusia.

În Rusia unde, de la începutul secolului XIX, guvernul «tocmai se străduia să învingă „particularismul” evreu dincolo de religie şi de cult», după cum specifică eufemistic un autor evreu100, confirmând prin aceasta că acest guvern nu împiedica religia evreilor şi nici viaţa lor religioasă. Am văzut deja că Regulamentul din 1804

deschidea larg, fără vreo limită sau rezervă, tuturor copiilor evrei, porţile şcolilor primare, unităţilor secundare şi universităţilor. Dar!

— „Toate eforturile clasei dominante evreieşti tindeau, iată, la înăbuşirea din faşă a acestei reforme educative şi culturale101”; „kahal-ul

se străduia să stingă cele mai mici luciri ale Iluminismului 02”.

Pentru „a păstra în integritatea sa ordinea religioasă şi socială stabilită... rabinatul şi hasidismul se străduiau din toate puterile să taie vlăstarele educaţiei laice103”.

Astfel, „marea masă din Zona de rezidenţă avea faţă de şcoala rusă oroare şi suspiciune, şi nu voia să audă vorbindu-se despre aşa ceva104”. În 1817, apoi în 1821, în diferite provincii s-au văzut cazuri unde kelahim-e\e îi împiedicau pe copiii evrei să înveţe limba rusă în orice şcoală ar fi fost. La Petersburg, deputaţii evrei repetau cu insistenţă că „nu estimau ca necesară deschiderea de şcoli evreieşti” unde se predau alte limbi decât ebraica105. Ei nu recunoşteau decât hederul (şcoala elementară de limbă evreiască) şi yeshiva

(şcoala superioară destinată aprofundării cunoaşterii Talmudului);

„Aproape întreaga comunitate importantă” avea yeshivam.

Masa evreiască în Rusia era astfel împiedicată şi nu se putea elibera de la sine.

Dar tot din sânul său au ieşit primii protagonişti ai culturii, neputincioşi totuşi să facă lucrurile să se mişte fără ajutorul autorităţilor ruseşti. În primul rând Isaac-Ber Levinson, savant care trăise în Galiţia unde fusese în contact cu militanţii Haskala: el

considera nu numai rabinatul ci şi hasidim drept responsabile de multe nenorociri populare. Bazându-se chiar pe Talmud şi pe literatura rabinică, el demonstra, în cartea sa Instrucţiuni către Israel, că nu le este deloc interzis evreilor să cunoască limbi străine, mai ales limba oficială a ţării în care trăiesc, atât de necesară în viaţa privată cât şi în cea publică; iar cunoaşterea ştiinţelor profane nu prezintă nicio ameninţare pentru sentimentul naţional şi religios; în sfârşit, că predominanţa ocupaţiilor comerciale este în contradicţie cu Tora, ca şi cu raţiunea şi că este necesar să se dezvolte munca productivă. Dar, pentru a-şi edita cartea, Levison a trebuit să folosească o subvenţie a ministerului Educaţiei; în rest, el însuşi era convins că reforma culturală în sânul iudaismului nu s-ar putea realiza decât cu sprijinul autorităţilor superioare107.

Apoi a fost Gheseanovski, institutor la Varşovia, care, într-o notă către autorităţi, fără a se baza pe Talmud, ci dimpotrivă opunându-se lui, imputa kahal-\u\ui şi rabinatului „stagnarea spirituală care parcă împietrise poporul”; doar eliberarea de sub puterea lor, spunea el, ar permite introducerea şcolii laice; trebuia controlat melamed-ul (învăţătorii) şi să nu fie admişi să predea decât cei potriviţi din punct de vedere pedagogic şi moral; trebuia îndepărtat kahal-ul de administraţia financiară, crescută vârsta contractelor nupţiale.

Cu mult înaintea lor, într-o notă către ministrul de Finanţe.

Hiller Markevici, deja citat, scria şi că, pentru a salva poporul evreu de la declinul spiritual şi economic, trebuiau suprimate kehalim-ele, evreii trebuiau să înveţe limbi străine, era nevoie să se organizeze pentru ei activităţi în fabrici, dar şi să fie autorizaţi să facă un comerţ liber în toate ţările şi să folosească serviciile creştinilor.

Mai târziu, în anii ’30, Lipman Feighin, negustor la Cernigov şi mare furnizor, a reluat esenţialul acestor argumente cu şi mai multă insistenţă, şi, prin intermedierea lui Benkendorf*, nota sa a ajuns în mâinile lui Nikolai I (Feighin beneficia de sprijinul mediilor birocratice). El apăra Talmudul, dar le reproşa învăţătorilor de a fi „ultimii dintre inculţi”...de a preda o teologie „fondată pe fanatism”, de a inculca elevilor „dispreţul faţă de celelalte discipline cât şi ura faţă de

heterodocşi". Şi el considera indispensabilă suprimarea kehalim-elor.

(Hessen, inamic declarat al sistemului kahal, afirmă că acesta, „prin despotismul său", a suscitat la evrei „un resentiment obscur108".)

Lung, foarte lung a fost totuşi drumul care a permis educaţiei laice să pătrundă în mediul evreiesc. Aşteptând, singurele excepţii erau Vilnius unde, sub influenţa relaţiilor cu Germania, se întărise

<notă>

— Contele Alexandr Benkendorf (1783 – 1844), numit în 1814 de către ţar comandant al jandarmilor şi al Secţiei III (serviciul de informaţii).

</notă>

grupul de intelectuali maksilim, şi Odessa, recent devenită capitală a Noii Rusii, adăpostind numeroşi evrei plecaţi din Galiţia (ca urmare a permeabilităţii frontierelor), populată de naţionalităţi diverse şi cu o intensă activitate comercială, – iar ca urmare a acestui fapt, kahal-ul nu se simţea puternic, intelighenţia, dimpotrivă, avea sentimentul independenţei sale şi se topea din punct de vedere cultural (prin modul de a se îmbrăca, prin întregul aspect exterior)

În populaţia înconjurătoare109. Deşi, chiar şi acolo, „majoritatea evreilor din Odessa s-au opus creării unei instituţii de învăţământ general „graţie mai ales eforturilor administraţiei locale, în anii

30, la Odessa ca şi la Chişinău au fost create şcoli laice evreieşti de tip privat care au cunoscut succesul 111.

Apoi, de-a lungul secolului al XIX-lea, această pătrundere a evreilor ruşi în educaţie s-a intensificat puternic şi a avut consecinţe istorice pentru Rusia, ca şi pe întreaga umanitate a secolului al XX-lea.

Graţie, unui mare efort de voinţă, iudaismul rus a reuşit să se elibereze de starea de stagnare ameninţătoare în care se găsea şi să acceadă din plin la o viaţă bogată şi diversificată. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, se discerneau clar nişte semne ale unei reînnoiri şi dezvoltări apropiate în iudaismul rus, mişcare de o adâncă semnificaţie istorică pe care la vremea aceea nimeni nu o presimţise încă.

Note

1. /. Hessen, Istoria evreiskogo naroda v Rossii [Istoria poporului evreu în Rusia], în 2 volume, vol. 1, Leningrad, 1925, p. 149.

2. M. Kovalevski, Ravnopravie evreev i ego vraghi [Egalitatea în drepturi a evreilor şi adversarii săi], în Scit [Scutul], culegere literară sub redacţia lui

L. Andreev, M. Gorki şi F. Sologub, Ed. a III-a completată, Societatea însă pentru studierea vieţii evreilor, Moscova, 1916, p. 117.

3. Hessen, vol. 1, pp. 148 – 158; EE, vol. 1, pp. 799 – 800.

4. EE, vol. 13, pp. 158 – 159.

5. Hessen, vol. 1, pp. 158 – 159.

6. EE, vol. 3, p. 79.

7. Hessen, vol. l, p. 128.

8. V.N. Nikitin, Evrei i zemlevladelţi: Istoriceskoe, zakonodatelnoe, administrativnoe i bâtovoie polojenie kolonii se vremeni în vozniknovenia de naşih d-nei [Evreii şi agricultura: situaţia istorică, juridică, administrativă şi socială a coloniilor de la origine până în zilele noastre]", 1807 – 1887, Sankt-Petersburg, 1887, pp. 6 – 7.

9. Prinţul N.N. Goliţîn, Istoria russkogo zakonodatelstra o evreiah [Istoria legislaţiei ruse pentru evrei], Sankt-Petersburg, vol. 1, 1649 – 1825, p. 430.

10. Ibidem, vol. 1, pp. 439 – 440.

11. Ibidem.

12. EE, vol. 3, p. 79.

13. G.R. Derjavin, Opere în 9 vol., Ed. a II-a, Sankt-Petersburg.

1964 – 1883, vol. 6, 1876, pp. 761 – 762.

14. Hessen, vol. 1, pp. 163 – 165.

15. EE, vol. 1, p. 801.

16. Ibidem.

17. Hessen, vol. i.p. 163 – 167.

18. EE, vol. 5, p. 859.

19. S. Pozner, Evrei Litvâi Belorussii 125 let tomu nazad [Evreii din

Lituania şi Bielorusia acum 125 de ani], înle, Anuar, 1939, pp. 60, 65 – 66.

20. MEE, vol. 7, pp. 309 – 311.

21. Cf. Russkaia volia [Voinţa rusă], Petrograd, 1917, 22 aprilie, p. 3.

22. Hessen, vol. 1, pp. 222 – 223.

23. EE*, vol. 3, pp. 80 – 81.

24. Ibidem, vol. 5, pp. 609, 621.

25. Ibidem, p. 612.

26. EE, vol. 11, p. 492.

27. V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia...”: Ob antisemitizme v Rossii

[Ce nu ne place la ei: despre antisemitismul din Rusia], Paris. 1929, p. 129.

28. EE*, vol. 3, p. 81.

29. Ibidem.

30. Ibidem*, p. 82; cf. şi Hessen, vol. 1, pp. 185, 187.

31. P.I. Pestei, Russkaia pravda [Adevărul rus], Sankt-Petersburg, 1906, cap. 2; § 14, plj. 50 – 52.

32. Ibidem, vol. 11, p. 493.

33. Ibidem, vol. l, p. 804.

34. Ibidem, vol. 1 l.p. 493.

35. Ibidem, vol. l, p. 804.

36. Ibidem, vo\. 11, p. 493.

37. Hessen, vol. 1, pp. 206 – 207.

38. EE, vol. 11, p. 493.

39. MEE, vol. 7, p. 313; Kovalevski, în Scit [Scutul].

40. EE, vol. 1, p. 805.

41. EE, vol. 12, p. 599.

42. Nikitin, pp. 6 – 7.

43. Ibidem, pp. 7, 58, 154.

44. /. Orşański, Evrei v Rossii [Evreii în Rusia], Eseuri şi studii, fasc.

Sankt-Petersburg, 1872, pp. 174 – 175.

45. Nikitin, pp. 3, 128.
A6. Ibidem*, pp. 7, 13, 16, 19, 58.
47. Ibidem", pp. 14, 15, 17, 19.24, 50.
48. Ibidem, pp. 26, 28, 41, 43 – 44, 47, 50, 52, 62 – 63, 142.
49. Ibidem*, p. 72.
50. Ibidem*, pp. 24, 37 – 40, 47 – 50, 61, 65, 72 – 73, 93.
5\. Ibidem, pp. 29, 37 – 38.
52. Ibidem, pp. 29, 49.67, 73, 89, 189.
53. Ibidem", pp. 87 – 88.
54. Ibidem*, pp. 64, 78 – 81, 85.92 – 97, 112, 116 – 117, 142 – 145.
55. Ibidem, pp. 79, 92, 131.142, 146 – 149.
56. Ibidem. pp. 36, 106, 145.
57. Ibidem, pp. 13, 95, 109, 144, 505.
58. Ibidem, pp. 99 – 102, 105, 146.
59. Ibidem, pp. 103 – 109.
60. Ibidem*, pp. 103 – 104.
61. Orşański, pp. 170, 173 – 174.
62. Nikitin, p. 114.
63. Ibidem*, p. 135.
64. Ibidem, p. 118.
65. Ibidem, pp. 110.120 – 129, 132, 144, 471.
66. Ibidem, pp. 138, 156.
67. Hessen, vol. 1, pp. 205 – 206.
68. Ibidem, pp. 176 – 181; EE, vol. 7, pp. 103 – 104.
69. Hessen, vol. 1, pp. 180, 192 – 194.
70. MEE, vol. 4, pp. 582 – 586; Hessen, vol. 1, p. 183.
7 \. Hessen, vol. 1, pp. 211 – 212.
72. Pestei, pp. 52 – 53.
73. Hessen, vol. 2, p. 18.
74. Hessen, vol. 1, pp. 169 – 170.
75. Ibidem, p. 51; EE, vol. 14, p. 491.
76. Hesseth vol. 1, pp. 171 – 173.
77. Hessen, vol. 2, pp. 11 – 13.

78. Ibidem, vol. l, p. 195.
79. Ibidem, pp. 73 – 175.
80. Ibidem, pp. 191 – 192.
8\. Ibidem, p. 209.
82. /Wdem, p. 178.
83. Orşański, p. 32.
84. Hessen, vol. 1, pp. 178 – 179, 184, 186.
85. Ibidem, vol. 2, pp. 62 – 63.
86. Ibidem, vol. 1, pp. 171 – 172.
87. Ibidem, vol. 2, p. 56.
88. Ibidem, vol. 1, p. 210.
89. Ibidem, pp. 170 – 171; EE. vol. 10, pp. 855 – 857.
90. Hessen, vol. 1, pp. 190, 208.
9X.B.C. Dijur, Relighiozno-naţionalnîi oblik russkogo evreistra [Profilul religios şi naţional al evreilor ruşi], în CLER-1, p. 318.
92. Pozner, în LE-1, pp. 61, 63 – 64.
93. Dijur, CLER-1, pp. 61, 63 – 64.
94. Ibidem, p. 318.
95. J. Mark, Literatura na idiş v Rossii [Literatura în limba idiş în RusiaJ, tnl LER-1, p. 520.
96. EE, vol. 6, p. 92.
97. Ibidem, pp. 191 – 192.
98. J. Kisin, Razmâşlenia o russkom evreistre i ego literature [Reflecţii despre iudaismul ras şi literatura sa], în Evreiskii mir 2, New York, Ed.
Uniunii evreilor ruşi, 1944, p. 171.
99. EE, vol. 6, pp. 192 – 193.
100. Dijur, CLER-1, p. 314.
Q\. Hessen, p. 160.
102. Ibidem, p. 160.
103. Ibidem, vol. 2, p. 1.
104. /. M. Troitki, Evrei v russkoi şkole [Evreii în şcoala rusească], în
CLER-1, p. 350.

105. Hessen, pp. 188 – 189.
106. Dijur, CLER-1, pp. 315.
107. Hessen, vol. 2, pp. 4 – 7.
108. Hessen, vol. 2, pp. 8 – 10; EE, vol. 15, pp. 198.
109. Hessen, vol. 2, pp. 2 – 3.
110. EE, vol. II.p. 713.
111. I.M. Troitki, în CLER-1, p. 351.

<titlu>Capitolul 3

<titlu>SUB NIKOLAI I

Nikolai I s-a arătat foarte hotărât în privinţa evreilor. Sub domnia sa, ne spun sursele, au fost publicate peste jumătate dintre toate actele juridice referitoare la evrei de la Alexei Mihailovici şi până la moartea lui Alexandru al II-lea, iar ţarul s-a aplecat personal asupra acestei activităţi legislative pentru a o conduce1.

Istoriografia evreiască a estimat că politica sa a fost extrem de dură şi de întunecată. Or, intervenţiile personale ale lui Nikolai I

nu-i afectau în mod necesar pe evrei, departe de aşa ceva. Astfel, unul dintre primele dosare primite de el ca moştenire a fost redeschiderea de către Alexandru I, în ajunul morţii (pe când se deplasa spre Taganrog), a „afacerii Velije" – acuzaţia adusă evreilor de a fi ucis un copil printr-un act ritual. Enciclopedia evreiască scrie că

„Evreii sunt datori, într-o mare măsură, ţarului pentru verdictul de achitare. Ţarul care a căutat să afle adevărul în ciuda obstrucţiei din partea oamenilor în care avea încredere". Într-o altă afacere binecunoscută, legată de nişte acuzaţii emise împotriva evreilor

(„asasinarea lui Mstistavi"), ţarul a vrut să ştie adevărul; după ce, într-un moment de mânie, a sancţionat populaţia evreiască locală, nu a refuzat să-şi recunoască greşeala2. Punându-şi semnătura pe verdictul de achitare în afacerea Velije, Nikolai a scris că „neclaritatea rechizitoriilor nu a permis să se ia o altă decizie", adăugând

<notă>

* (1818 – 1881), ţarul „eliberator" al cărui nume este asociat „marilor reforme" din anii 1860 (abolirea iobăgiei, justiţie, presă, zemstveete.) şi creşterii mişcării revoluţionare; asasinat la 13 martie

1881 de către un comando al Voinţei poporului.

</notă>

totuşi: „Nu am convingerea intimă că nişte evrei au putut comite o asemenea crimă, şi nici nu o pot avea”. „Exemple repetate de acest gen de asasinat, cu aceleaşi indicii”, dar întotdeauna cu dovezi insuficiente, îl fac să creadă că printre evrei se află, probabil, o sectă fanatică, dar, „din păcate, şi la noi, creştinii, există secte la fel de înspăimântătoare şi de neînţelesă”. Nikolai I şi colaboratorii săi apropiaţi continuau să creadă că anumite grupuri de evrei practicau omoruri rituale4”. „Timp de mai mulţi ani, ţarul se afla sub influenţa unei calomnii care mirosea a sânge... de aceea a fost întărit în prejudecata sa că doctrina religioasă evreiască prezenta un pericol pentru populaţia creştină5”.

Nikolai vedea acest pericol în faptul că evreii îi puteau converti pe creştini la iudaism. Din secolul al XVIII-lea, se păstrase în memorie convertirea răsunătoare la iudaism a lui Voznit în un căpitan din armata imperială. „În Rusia, începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, grupurile de „iudaizanţi” se înmulţesc”. În 1823, ministerul Afacerilor Interne semnala într-un raport «larga răspândire a ereziei „iudaizanţilor” în Rusia şi estima numărul adepţilor la

20.000 de persoane». Au început persecuţii, în urma cărora „numeroşi membri” ai sectei s-au prefăcut că revin la sânul Bisericii ortodoxe, continuând, în secret, să respecte ritualurile sectei lor6”.

Toate acestea au avut drept consecinţe că legislaţia referitoare la evrei a îmbrăcat, în epoca lui Nikolai I... o coloratură religioasă7”;

hotărârile şi actele lui Nikolai 1 faţă de evrei au fost afectate de precepte religioase, cum era acea insistenţă de a li se interzice să recurgă la argaţi creştini, în special dădace creştine, fiindcă „munca la evrei aduce atingere şi slăbeşte credinţa creştină la femei”. În fapt, în ciuda interdicţiilor reiterate, această dispoziţie „nu a fost niciodată aplicată integral... iar creştinii continuau să slujească” la evrei8.

Prima măsură împotriva evreilor la care s-a gândit Nikolai I

Încă de la începutul domniei sale a fost de a-i pune pe picior de egalitate cu populaţia rusă în privinţa supunerii la serviciile obligatorii

ale statului, şi mai ales de a-i constrânge să participe fizic la încorporare, la care nu fuseseră supuşi de la alipirea lor la Rusia;

evreii burghezi, nedând recruţi, achitau 500 de ruble de persoană9.

Această măsură nu era dictată numai de consideraţii guvernamentale vizând uniformizarea obligaţiilor populaţiei (oricum comunităţile evreieşti întârziau mult să plătească această redevenţă; printre altele, Rusia primea numeroşi evrei din Galiţia, unde aceştia erau constrânşi să facă armata); nici prin faptul că obligaţia de a furniza recruţi „ar diminua numărul evreilor care nu făceau o muncă productivă"; ci mai degrabă de ideea că recrutul evreu, izolat de mediul său închis, ar fi gata să adere la modul de viaţă al ansamblului ţării, chiar la ortodoxie10. Aceste condiţii ale recrutării aplicate evreilor duceau la o creştere progresivă a numărului de recruţi şi la o scădere a vârstei de încorporare.

Nu s-ar putea spune că Nikolai I a reuşit să facă să se aplice decretul privind serviciul militar al evreilor fără a întâlni rezistenţă.

Dimpotrivă, toate instanţele de execuţie au procedat cu încetineală.

La Consiliul de miniştri s-a discutat îndelung pentru a se şti dacă din punct de vedere etic se putea apăra luarea unei asemenea măsuri „pentru a se limita suprapopularea evreiască". După cum declara ministrul de Finanţe E.T. Kankrin, „toată lumea recunoaşte că este neplăcut să iei oameni mai degrabă decât bani". Kehalim-e\Q nu şi-au menajat eforturile pentru a îndepărta sau a amâna această ameninţare la adresa evreilor. Când, exasperat de atâta încetineală, Nikolai I a ordonat să i se prezinte în cel mai scurt timp un raport definitiv, „se pare că acest ordin nu a făcut decât să incite kehalim-sle să-şi intensifice acţiunea în culise pentru a întârzia mersul afacerii. Şi reuşiseră aparent să câştige de partea cauzei lor unul dintre înalţii funcţionari" încât… „raportul nu a ajuns niciodată la destinaţie"! Chiar la vârful aparatului imperial, „acest misterios episod", conchide Hessen, „nu ar fi putut să se producă fără participarea kahal-ului". Ulterior, respectivul raport nu a fost găsit, iar Nikolai, fără a aştepta

mult timp, a introdus în 1827" recrutarea evreilor prin decret (apoi în 1836, egalitatea în obţinerea de medalii pentru soldaţii evrei care s-au distins12).

Erau scutiţi total de recrutare „negustorii tuturor ghildelor, locuitorii coloniilor agricole, şefii de atelier, mecanicii din fabrici, rabinii şi toţi evreii care aveau studii secundare sau superioare13".

De unde şi dorinţa multor burghezi evrei de a încerca să treacă în clasa negustorilor, societatea burgheză refuzând să-şi vadă membrii obligaţi să meargă la armată, „aceasta minând forţele comunităţii, fie sub aspectul impozitelor fie al recrutării". În privinţa negustorilor, aceştia căutau să-şi micşoreze „suprafaţa" vizibilă pentru a lăsa plata impozitelor pe seama burghezilor. Raporturile dintre negustorii şi burghezii evrei s-au tensionat, întrucât „la acea dată, negustorii evrei, deveniţi mai numeroşi şi mai bogaţi, legaseră relaţii strânse în sferele guvernamentale". Kahal-n\ din Grodno s-a adresat la Petersburg pentru a cere ca populaţia evreiască să fie împărţită în patru „clase" – negustori, burghezi, meşteşugari şi agricultori – şi că niciuna să nu răspundă de celelalte14. (în această idee, propusă la începutul anilor '30 chiar de către kehalim, se poate vedea primul pas către viitoarea „categorisire" făcută de Nikolai în 1840, şi care a fost prost primită de către evrei.)

Kehalim-e\e au mai fost însărcinate să procedeze la numirea recruţilor din masa de evrei care, pentru guvern, nu avea nici efectivele recenzate şi nici contururi. Or, kahal-ul „a făcut ca toată această alegere să apese pe umerii celor săraci", fiindcă „părea preferabil ca persoanele mai sărace să plece din comunitate, în timp ce o reducere a numărului de înstăriţi risca să antreneze ruina generală". Kehalim-ele au cerut autorităţilor provinciale (dar au fost refuzate) dreptul de a nu ţine cont de ordinea încorporărilor «pentru a putea să-i trimită la recrutare pe „coate-goale", pe cei care nu plăteau capitaţia, pe insuportabilii zurbagii", în aşa fel încât „proprietarii… care îşi asumă toate obligaţiile societăţii, să nu dea recruţi din familiile lor"; în afară de asta, în felul acesta kehalim-ele, beneficiau de posibilitatea de a acţiona împotriva unor anumiţi membri ai comunităţii15.

Totuşi, odată cu introducerea serviciului militar la evrei, oamenii care erau supuşi acestui lucru au început să se sustragă şi nu s-a făcut niciodată o socoteală pe deplin. Impozitul în numerar care privea comunitatea evreiască fusese diminuat în mod serios, dar s-a observat că faptul acesta nu-l împiedica deloc să continue să fie plătit doar în mică măsură. De aceea, în 1829, Nikolai I a acceptat cererea celor din Grodno, ca în anumite provincii să fie recrutaţi evrei peste numărul impus pentru a se acoperi arieratele impozitelor, „în 1830, un decret al Senatului stipula că chemarea unui recrut suplimentar degreva sumele datorate de kahal cu 1.000 de ruble pentru un adult şi cu 500 de ruble în cazul unui minor16”. Este adevărat că drept urmare a zelului intempestiv al guvernatorilor, această măsură a fost în curând amânată, în timp ce „comunităţile evreieşti cereau guvernului să înroleze recruţi pentru a-şi acoperi arieratele”. În mediile guvernamentale, „această propunere a fost primită cu răceală, fiindcă era uşor de prevăzut că pentru kehalim ea deschidea noi posibilităţi de abuz17”. Totuşi, se vede, ideea prindea contur atât de o parte, cât şi de alta.

Evocând aceste rigori crescute în privinţa recrutării evreilor în comparaţie cu restul populaţiei, Hessen scrie că aici era vorba de

„O anomalie strigătoare la cer” în dreptul rus, întrucât, la modul general, în Rusia, „legislaţia aplicabilă evreilor nu avea tendinţa să le impună acestora mai multe obligaţii decât celorlalţi cetăţeni18”.

Inteligenţa fermă a lui Nikolai I, înclinat să traseze perspective uşor de ghicit (legenda susţine că linia ferată Petersburg-Moscova a fost trasată cu rigla!), în voinţa sa tenace de a-i transforma pe evreii cu tendinţe particulare în supuşi ruşi de rând, şi chiar, dacă era posibil, în creştini ortodocşi, a trecut atunci de la ideea de recrutare militară la cea a evreilor cantonişti. Cantoniştii (denumirea ne duce la 1805) reprezentau o instituţie care-i adăpostea pe copiii minori ai soldaţilor (îndulcind părinţilor povara unui serviciu militar care dura... douăzeci şi cinci de ani!). Această instituţie avea ca sarcină să prelungească „secţiile pentru orfanii militarilor” create sub Petru cel Mare, un fel de şcoli aflate în sarcina guvernului unde se transmiteau elevilor

cunoştinţe tehnice folositoare pentru serviciul lor ulterior în cadrul armatei (ceea ce în ochii funcţionarilor a părut de acum încolo foarte potrivit pentru copiii evrei, chiar absolut de dorit pentru a-i menţine încă din copilărie şi timp de ani îndelungaţi separaţi de mediul lor). Având în vedere instituţia cantoniştilor, un decret din 1827 a acordat „comunităţilor evreieşti dreptul de a da spre recrutare, la alegerea lor, un minor în locul unui adult", iar acest lucru, începând de la vârsta de 12 ani 19 (adică înaintea vârstei de căsătorie la evrei). Noua enciclopedie evreiască estimează că această măsură a constituit „o lovitură foarte puternică". Dar această posibilitate nu însemna câtuşi de puţin obligativitatea unei chemări sub drapel încă de la vârsta de 12 ani, nu avea nimic de-a face cu „introducerea recrutării obligatorii pentru copiii evrei20", după cum scrie în mod eronat Enciclopedia şi cum acest lucru a ajuns să se acrediteze în literatura consacrată evreilor din Rusia, apoi în memoria colectivă. Chiar kehalim-e\e au găsit această substituire profitabilă şi s-au folosit de ea dând spre recrutare „orfanii, copiii văduvelor (uneori ocolind legea şi protejându-i pe copiii unici), săracii", adesea „în locul progeniturii unui bogătaş21".

Apoi, începând de la vârsta de 18 ani, cantoniştii efectuau stagiul militar obişnuit, atât de lung la acea vreme – dar să nu uităm că nu se limita la o viaţă de cazarmă; soldaţii se căsătoreau, trăiau cu familiile lor, învăţau să exercite alte meserii; primeau dreptul de a se stabili în provinciile din interiorul imperiului, acolo unde îşi satisfăceau serviciul militar. Dar, în mod incontestabil, soldaţii evrei rămaşi fideli religiei evreieşti şi ritualului ei sufereau din cauză că nu puteau să respecte sabatul sau să încalce regulile privind hrana.

Fireşte, minorilor plasaţi la cantonişti, separaţi de mediul familial, le era greu să reziste presiunii educatorilor lor (pe care primirea unor recompense îi incita să aibă succes în convertirea elevilor)

la lecţiile de limbă rusă, aritmetică, dar mai ales la catehism; fiind şi ei recompensaţi pentru convertirea, facilitată de altfel de resentimentul faţă de comunitatea care îi trimisese la recrutare.

Dimpotrivă, tenacitatea caracterului evreiesc, fidelitatea faţă de religia inculcată de la cea mai fragedă vârstă făcea ca mulţi dintre ei să se împotrivească. Este inutil să precizăm că aceste metode de convertire la creştinism nu aveau nimic creştinesc în ele şi îşi ratau ţelul.

În schimb, povestirile privind convertirile făcute cu forţa, sau prin ameninţarea cu moartea proferate la adresa canoniştilor, chiar înecarea colectivă în fluvii a celor ce refuzau botezul (asemenea povestiri au fost făcute publice în deceniile care au urmat) ţin de domeniul ficţiunii pure. Aşa după cum scria Enciclopedia evreiască publicată înainte de revoluţie, „legenda populară” privind câteva sute de cantonişti despre care se pretindea că au fost înecaţi s-a născut din informaţia apărută într-un ziar german conform căreia „fiind duşi într-o zi ca să fie botezaţi în apa unui râu opt sute de cantonişti, doi dintre ei au pierit înecaţi22...”

Datele statistice din arhivele inspecţiilor militare de pe lângă

Statul-Majorprivind anii 1847 – 1854, epocă în care recrutarea cantoniştilor evrei era deosebit de susţinută, arată că aceştia reprezentau doar 2, 4% din numărul cantoniştilor din întreaga Rusie, altfel spus, proporţia lor nu o depăşea pe cea a populaţiei evreieşti din ţară, chiar dacă se ţine cont de datele subevaluate furnizate de kehalim cu ocazia recensămintelor.

Fără îndoială că şi cei botezaţi aveau interes, pentru a se disculpa în faţa compatrioţilor, să exagereze gradul de coerciţie pe care au trebuit să-l îndure în convertirea la creştinism, cu atât mai mult cu cât cu ocazia acestei convertiri beneficiau de anumite avantaje în îndeplinirea serviciului militar. La urma urmei „numeroşi cantonişti convertiţi rămâneau, în secret, credincioşi religiei lor originare, iar unii au revenit mai apoi la iudaism24”.

*

În ultimii ani ai domniei lui Alexandru I, după un nou val de foamete în Bielorusia (1822), a fost trimis aici în misiune un nou senator. Acesta s-a întors cu aceleaşi concluzii ca şi Derjavin cu un sfert de secol mai înainte. „Comitetul evreiesc” instituit în 1823, compus din patru miniştri, propusese să se studieze „pe ce baze ar fi

bine şi profitabil să se organizeze participarea evreilor la treburile statului”.

şi să se „pună pe hârtie tot ceea ce ar putea concura la ameliorarea situaţiei civile a acestui popor”. Şi-au dat însă repede seama că problema pusă astfel era peste puterile lor şi, în 1825, acest „Comitet evreiesc” de nivel ministerial a fost înlocuit cu un „Comitet director

(al cincilea), compus de data aceasta din directori din ministerele lor, care s-a consacrat studierii problemei timp de încă opt ani5.

În nerăbdarea sa, Nikolai, prin deciziile sale, a devansat activitatea acestui comitet. Şi în felul acesta, am văzut că s-a introdus recrutarea la evrei. Astfel a fixat un răgaz de trei ani pentru expulzarea evreilor din toate satele provinciilor apusene şi pentru a pune capăt activităţii lor de fabricare a rachiului, dar ca şi sub înaintaşii săi, această măsură a cunoscut încetiniri, opriri, pe urmă a fost revocată. Mai apoi li s-a interzis evreilor care deţineau cârciumi şi bodegi să mai locuiască în ele şi să vândă personal alcool în detaliu, dar nici această măsură nu s-a aplicat26.

S-a făcut şi o altă tentativă de a li se interzice evreilor una dintre ocupaţiile lor favorite: menţinerea punctelor pentru poştalioane

(împreună cu hanurile şi terasele lor), dar tot în zadar căci, în afara evreilor, nu se găseau suficienţi candidaţi pentru a le ocupa27.

În 1827 s-a introdus în întregul imperiu un sistem de contractare a activităţilor de distilare, dar s-a observat o scădere bruscă a preţurilor obţinute prin licitaţie cu strigare atunci când evreii erau daţi la o parte şi că „se întâmpla să nu se prezinte niciun alt candidat pentru aceste contractări”, încât a fost nevoie să fie autorizaţi evreii din oraşe sau de la sate, inclusiv în afara Zonei de rezidenţă, în fapt, guvernul se degreva de grija strângerii taxelor pe alcool, lăsând-o în seama evreilor şi având astfel asigurată o intrare regulată a acestor sume de bani28. „Cu mult înainte ca negustorii primei ghilde să primească dreptul de a avea reşedinţă în orice regiune a imperiului, toţi fermierii se bucurau de libertatea de deplasare şi locuiau timp

îndelungat în capitale şi alte oraşe din afara Zonei de rezidenţă... Din mijlocul fermierilor s-au ridicat persoane publice, evrei eminenţi" ca Litman Feighin, deja menţionat, şi

Evzel Guinzburg („a deţinut un contract de fabricare a rachiului în

Sevastopolul asediat"; „în 1859, fondase la Petersburg o bancă...

una dintre cele mai importante din Rusia"; mai târziu, „a participat la plasarea împrumuturilor luate de Visteria rusă din Europa"; a fost întemeietorul dinastiei baronilor Guinzburg29). Începând din

1848 toţi „negustorii evrei din prima ghildă au primit autorizaţia să contracteze debite de băuturi până în locurile unde nu aveau absolut deloc dreptul să şadă permanent30".

Evreii au mai primit şi un drept mai extins în ceea ce priveşte distilarea rachiului. După cum ne amintim, în 1819 fuseseră autorizaţi să distileze în provinciile Rusiei Mari „până când meşteşugarii ruşi vor căpăta suficientă pricepere". În 1826, Nikolai a luat hotărârea să-i repatrieze în Zona de rezidenţă, însă, începând din 1827, a fost de acord cu câteva cereri particulare vizând menţinerea distilatorilor pe locurile unde se aflau, ca spre exemplu în fabricile de stat din Irkutk31.

Vladimir Soloviov citează următoarele gânduri ale lui M. Katkov.

„În provinciile din vest, evreul este acela care se ocupă cu rachiul, dar oare situaţia este mai bună în celelalte provincii ale Rusiei?...

Evreii cârciumari care îmbată poporul, îi ruinează pe ţărani şi îi duc la pierzanie sunt prezenţi în întreaga Rusie? Cum este în altă parte a Rusiei, acolo unde evreii nu sunt admişi şi unde debitele de băutură sunt ţinute de un crâşmar ortodox sau un chiabur32?" Să-l ascultăm pe Leskov, acest profund cunoscător al vieţii populare ruseşti: „În provinciile Rusiei Mari unde nu stau evrei, numărul celor judecaţi pentru beţie, ca şi pentru crimele comise sub influenţa alcoolului sunt cu regularitate şi net superioare celor dintre hotarele

Zonei de rezidenţă. Acelaşi lucru în privinţa numărului deceselor din cauza alcoolismului... Şi acesta nu este un fenomen nou:

aşa a fost din cele mai vechi timpuri” ’3”.

Este adevărat, însă, că statisticile ne spun că, în provinciile apusene şi sudice ale imperiului, se găsea un debit de băuturi la 297 de locuitori, în timp ce în provinciile răsăritene se afla doar unul la

585. Ziarul Glasul, care avea o influenţă în vremea aceea, a putut spune despre comerţul cu rachiu practicat de evrei că era „plaga acestei zone” – adică zona apuseană – „şi o plagă incurabilă”. În aceste consideraţii teoretice se străduieşte să demonstreze că, cu cât sunt mai dese cârciumile, cu atât lumea se va îmbăta mai puţin

(trebuie să înţelegem că, după părerea lui, ţăranul va cădea mai puţin pradă tentaţiei dacă debitul de băutură este sub nasul lui şi îi stă la dispoziţie douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru – să ne amintim de Derjavin: cârciumarii vindeau zi şi noapte. Se va lăsa el însă tentat de o cârciumă îndepărtată, când ar trebui să traverseze mai multe câmpuri noroioase ca să ajungă la ea? Nu, o ştim foarte bine: alcoolismul este întreţinut nu numai de cerere, ci şi de ofertă. Orşański îşi continuă demonstraţia: când între proprietami distilator şi ţăranul beţiv se interpune evreul, acesta acţionează obiectiv în favoarea ţăranului, întrucât îi vinde vodca la preţ scăzut, însă, este adevărat, îi ia drept gaj lucrurile. Desigur, scrie el, unii estimează că evreii deţinători de cârciumi exercită şi „o nenorocită influenţă asupra condiţiei ţăranilor”, dar aceasta se întâmplă pentru că „în meseria de crâşmar ca în toate celelalte ocupaţii ei se disting prin priceperea lor, prin abilitatea şi dinamismul lor34”. În altă parte, într-un alt eseu din aceeaşi culegere, recunoaşte existenţa

„Unor tranzacţii frauduloase cu ţăranii”; „este corect să subliniem că negoţul evreilor este plin de înşelăciuni şi că revânzătorul, crâşmarul şi cămătarul evreu exploatează o populaţie amărâtă, mai ales la ţară”; „în faţa unui proprietar, ţăranul ţine tare la preţ, dar se arată uimitor de suplu şi încrezător când are de-a face cu un evreu, mai ales dacă acesta din urmă are o provizie de vodcă... Ţăranul se vede adesea pus în situaţia de a-şi vinde evreului grâul la un preţ de nimic35”. Totuşi, acestui crud adevăr, strigător la cer, care te pune pe gânduri, Orşański îi caută circumstanţe atenuante. Or, cum

să justifici această nenorocire care macină voința țăranului?...

*

Urmare a insistentei sale energii, Nikolai I, de-a lungul întregii sale domnii, a cunoscut numai insuccese în eforturile sale de a transforma viaţa evreiască sub diferitele sale aspecte.

Aşa a fost cu agricultura evreiască.

„Regulamentul cu privire la obligaţiile recrutării şi la serviciul militar al evreilor”, din 1827, stipula că agricultorii evrei „strămutaţi...”, pe parcele private erau scutiţi, precum şi copiii lor, de obligaţia de a da recruţi timp de cincizeci de ani (scutire care începea din momentul în care începeau efectiv „să se ocupe cu muncile agricole”). Imediat ce acest regulament a fost făcut public, s-au întors în colonii mai mulţi evrei care absentaseră, din propria iniţiativă, decât evrei daţi absenţi36.

În 1829 s-a publicat o reglementare mai elaborată şi detaliată

Privind pe agricultorii evrei: ea prevedea accederea lor în clasa burghezilor cu condiţia să-şi achite toate datoriile; autorizarea de a lipsi din colonie timp de trei luni pentru a-şi căuta de lucru în perioadele când câmpul nu avea nevoie de braţele lor; sancţiuni împotriva celor care ar lipsi fără autorizare şi recompense pentru deţinătorii de exploataţii agricole care s-ar distinge. V. Nikitin recunoaşte: „Comparând asprele constrângeri impuse agricultorilor evrei, dar însoţite de drepturi şi privilegii acordate exclusiv evreilor, cu cele vizând celelalte clase impozabile, suntem obligaţi să constatăm că guvernul îi trata pe evrei cu multă bunăvoinţă37”.

Şi iată că, de la 1829 până în 1833, „evreii lucrează pământul cu sârguinţă, soarta îi recompensează cu recolte bune, sunt satisfăcuţi de autorităţi, şi reciproc, iar prosperitatea generală nu este ştirbită decât de incidente întâmplătoare, fără mare importanţă”. După războiul cu Turcia – 1829 –, „arieratele de la impozite sunt total anulate pentru rezidenţii evrei, ca şi pentru toţi coloniştii... pentru faptul de „a fi suferit din cauza trecerii armatelor”. Dar, conform raportului comitetului de supraveghere, „recolta proastă din 1833 a făcut imposibilă reţinerea [evreilor] în colonii, ea permiţând multora dintre

cei care nu aveau chef şi nici curajul să se apuce de munci agricole să nu mai semene nimic, sau aproape nimic, să se debaraseze de animale şi să plece să muncească pe ici pe acolo, să ceară subvenţii şi să nu achite datoriile”. În 1834, au fost văzuţi, nu o dată, „vânzându-şi cerealele de sământă pe care le primiseră şi tăindu-şi vitele”, ceea ce au făcut şi cei care nu erau împinşi la aşa ceva de nevoi; evreii aveau parte de recolte slabe mai des decât ceilalţi ţărani, căci, în afară de seminţe insuficiente, lucrau pământul fără metodă, în contratimp, fapt datorat „obişnuinţei, transmise din generaţie în generaţie, de a practica meserii uşoare, nesimţirii şi neglijenţei în supravegherea animalelor38”.

S-ar fi putut crede că trei decenii de experienţe nefericite în punerea la punct a unei agriculturi evreieşti (comparată cu experienţa universală) ar fi de ajuns guvernului pentru a renunţa la aceste tentative pe cât de zadarnice, pe atât de costisitoare. Dar nu! Rapoartele repetate chiar nu ajungeau la Nikolai I? Sau erau cosmetizate de miniştri? Ori energia nesecată şi speranţa de necontestat a suveranului îl împingeau să reînnoiască aceste tentative?

Fapt este că, în noul Regulament privitor la evrei din 1835 şi aprobat de ţar (rod al muncii „Comitetului director”), agricultura evreiască nu este deloc dată deoparte, ci, dimpotrivă, lărgită: „să se organizeze viaţa evreilor după nişte reguli care le-ar permite să-şi câştige în mod convenabil viaţa practicând agricultura şi industria, dând în mod progresiv învăţătură tineretului, ceea ce i-ar împiedica să se dedea la lenevire şi la ocupaţii ilicite”. Dacă, înainte, se cerea din partea comunităţii evreieşti să verse în prealabil 400 de ruble de familie, de acum înainte „fiecare evreu era autorizat să se facă agricultor oricând, iar toate arieratele anulate, atât lui cât şi comunităţii din care provenea”; li se acorda dreptul să primească pământ de la stat ca uzufruct fără limită de timp (însă în perimetrul Zonei de rezidenţă), să dobândească parcele, să le vândă, să le arendeze. Cei care deveneau agricultori erau scutiţi de impozitul per capita timp de douăzeci şi cinci de ani, de impozit funciar timp de zece ani, de recrutare timp de cincizeci de ani. În schimb, niciun evreu „nu

putea fi constrâns să se facă agricultor". „Le erau autorizate şi industriile şi meseriile practicate în cadrul vieţii săteşti".

(S-au scurs o sută cincizeci de ani. Uitând trecutul, un fizician evreu eminent şi dintre cei mai luminaţi îşi formulează viziunea despre viaţa evreiască de atunci în aceşti termeni: „O zonă de rezidenţă cuplată cu interdicţia (!) de a practica agricultura". Istoricul şi gânditoail Gherşenzon se foloseşte de o formulare mai generală:

„Agricultura îi este interzisă evreului de spiritul poporului său, căci, ataşându-se de pământ, omul prinde mai uşor rădăcini într-un loc determinat41.")

Influentul ministru de Finanţe Kankrin a propus să se pună la dispoziţia agriculturii evreieşti pământurile nelocuite din Siberia;

Nikolai şi-a dat acceptul pentru acest proiect chiar la finele acestui an – 1835. S-a propus să se atribuie coloniştilor evrei „până la 15

hectare de pământ bun pe cap de bărbat, împreună cu unelte şi animale plătite din Visteria statului şi plata transportului, inclusiv hrana. Se pare că evreii săraci, cu familii numeroase, au fost tentaţi să întreprindă această călătorie în Siberia. Dar, de data aceasta, kehalim-ele erau împărţite în privinţa calculelor: aceşti evrei săraci le erauîntradevăr necesari pentru a satisface nevoile de recrutare

(în locul şi pentru familiile bogate); li se ascundea faptul că arieratele le fuseseră şterse şi le cereau ca mai întâi să le achite. Guvernul, la rândul său, şi-a revizuit părerea, temându-se de un transfer atât de îndepărtat şi că, odată ajunşi la faţa locului, evreii lipsiţi de exemple de cum se lucrează pământul şi de dragostea faţă de pământ să nu se apuce din nou de „negoţul lor neproductiv, bazat în special pe operaţiuni necinstite care au făcut deja atâta rău în provinciile apusene ale imperiului", de „ocupaţiile de hangiu constând în a ruina locuitorii satisfăcându-le ieftin aplecarea spre băutură".

etc, în 1837, s-a pus aşadar capăt strămutării în Siberia fără ca motivele să fie făcute publice42.

În acelaşi an, inspecţia estima că în Noua Rusie «parcelele rezervate coloniştilor evrei conţineau un amestec de pământ de cea

mai bună calitate, că erau „perfect corespunzătoare culturii cerealelor, că stepele erau excelente pentru producţia de fân şi creşterea animalelor”» (autorităţile locale contestau această apreciere) 43.

Tot în acelaşi an 1837 s-a creat un minister al Bunurilor publice având în frunte pe contele P. Kissilev, căruia i s-a încredinţat (măsură de tranziţie destinată să pregătească abolirea iobăgiei) grija de

„A-i proteja pe cultivatorii liberi” (ţăranii Coroanei) – erau 7 milioane şi jumătate –, şi, prin urmare, pe agricultorii evrei – care nu erau decât vreo 3.000 până la 5.000 de familii, adică „o picătură într-o mare, raportate la numărul de ţărani ai Coroanei”. Totuşi, imediat ce a fost creat, acest minister a primit numeroase cereri şi proteste de toate felurile din partea evreilor. „După şase luni a devenit evident că ar fi necesar să acorde doar evreilor atâta atenţie încât sarcinile principale ale ministerului aproape că s-ar împotmoli44”. Totuşi, în 1840, Kissilev a fost numit şi preşedinte al unui comitet nou înfiinţat (al şaselea45) „pentru a hotărî măsurile ce urmau a fi luate în scopul reorganizării vieţii evreilor în Rusia” aşa încât s-a înhămat şi la problema evreiască.

În 1839, Kissilev a determinat adoptarea de către Consiliul de stat a unei legi care-i autoriza să devină agricultori (cu condiţia să fie cu întreaga familie) pe evreii ce figurau pe listele de aşteptare la recrutare, ceea ce – privilegiu deosebit – îi scutea de acest lucru.

n 1844, „un regulament încă şi mai detaliat privind cultivatorii evrei” le dădea – inclusiv în Zona de rezidenţă – dreptul de a folosi, timp de trei ani, creştini, însărcinaţi să-i înveţe să administreze bine o exploataţie agricolă. În 1840, „numeroşi evrei au venit în Noua Rusie aşa-zicând pe speze proprii (arătau pe loc „adeverinţe” cum că avuseseră mijloacele necesare pentru aşa ceva), în fapt nu aveau nimic şi făceau cunoscut încă din primele zile că „li se terminaseră resursele”; „se numărau cam 1 800 de familii de acest fel, dintre care mai multe sute nu deţineau nici documente şi nici vreo dovadă care să ateste de unde veneau şi în ce fel ajunseseră în Noua Rusie”; şi „implorau necontenit să nu fie lăsaţi să se târască în mizerie”. Kissilev a dat ordin să fie primiţi luând din sumele destinate „coloniştilor, în

general, fără distincţie de etnie”.

Altfel spus li s-a venit în ajutor cu mult peste sumele prevăzute. În

1847 s-au dat „ordonanţe adiţionale” destinate să le faciliteze evreilor trecerea la condiţia de agricultori46.

Prin intermediul ministerului său, Kissilev a avut ambiţia să instituie colonii model apoi, prin aceasta „să procedeze, eventual, la o aşezare pe scară mare a acestui popor”. În acest scop a pus să se amenajeze în provincia Ekaterinoslav, una după alta, colonii pe pământuri fertile, bine irigate de râuri cu păşuni şi fâneţe excelente, sperând că noii colonişti vor profita de remarcabila experienţă deja câştigată de coloniştii germani (dar, cum a fost greu de găsit printre aceştia voluntari care să vină să se instaleze în mijlocul coloniilor evreieşti, s-a hotărât să fie folosiţi ca salariaţi). Noi credite le erau acordate neîncetat acestor viitori colonişti model. Toate arieratele le erau anulate. În al doilea an de la instalare, se cerea de la familiile evreieşti să aibă cel puţin o grădină de zarzavat şi un hectar însămânţat, apoi să asigure o înaintare lentă a suprafeţei cultivate de-a lungul anilor. În măsura în care nu aveau nicio experienţă în materie de selectare a vitelor, acest lucru s-a dat în seama curatorilor. Kissilev a încercat să uşureze condiţiile de deplasare a familiilor (însoţite de un mic număr de zilieri) şi să găsească mijloacele pentru a transmite unui număr de colonişti o pregătire agronomică specializată. Dar, în unele familii, oamenii erau departe de a-şi face griji cu agronomia: când era foarte frig, nu ieşeau nici măcar să hrănească animalele – încât a fost nevoie să fie echipaţi cu haine lungi din lână cu glugă47!

Între timp, fluxul de evrei care migrau către agricultură nu se oprea, şi asta mai ales că provinciile apusene sufereau din cauza recoltelor slabe. Erau adesea expediate familii care nu aveau numărul necesar de oameni capabili să lucreze, „kehalim-ele îi trimiteau cu forţa pe săraci şi pe invalizi, îi opreau pe cei bogaţi şi sănătoşi pentru a avea o mai bună posibilitate de a răspunde bine la colecte, ca să plătească taxele şi prin aceasta să-şi întreţină mai bine instituţiile”. „Pentru a preveni afluxul unui mare număr de săraci vlăguiţi”,

ministerul a trebuit să le ceară guvernatorilor provinciilor apusene un control riguros al plecărilor – dar cei de la faţa locului s-au grăbit să trimită contingente fără ca măcar să aştepte să li se aducă la cunoştinţă dacă adăposturile erau gata: în plus, creditele alocate celor care plecau erau reţinute, ceea ce compromitea uneori un an întreg de munci agricole. În provincia Ekaterinoslav nu a fost timp nici măcar pentru distribuirea pământurilor pentru cei veniţi de bunăvoie: 250 de familii au plecat pe răspunderea lor la Odessa unde s-au instalat48.

Totuşi, rapoartele diverşilor inspectori provenite din diferite locuri sună la fel: „Supunându-se acestei cerinţe extreme [evreii]

ar putea fi buni, chiar excelenţi agricultori, dar ei profită de prima ocazie ca să-şi părăsească plugul, să-şi sacrifice exploataţiile pentru a se întoarce la samsarlâc şi la ocupaţiile lor favorite". „Pentru evreu, activitatea numărul unu este industria, fie chiar şi cea mai simplă, oricât de nesemnificativă, cu condiţia să aducă un mare profit... Starea lor de spirit fundamental industrială nu găsea nicio satisfacţie în viaţa liniştită de agricultor", „nu-i crea nici cea mai mică dorinţă să se apuce de agricultură; ceea ce îi atrăgea acolo era în primul rând abundenţa de pământ, populaţia evreiască rară, proximitatea frontierelor, comerţul şi o industrie lucrativă, fără a uita libertatea care îi scutea de taxe şi de armată". Nu vor fi constrânşi, credeau ei, decât la amenajarea locuinţelor proprii; cât despre pământ, sperau „să-l dea în arendă cu un preţ apreciabil, pentru a se ocupa ei înşişi, ca şi în trecut, de comerţ şi industrie".

(Este ceea ce declarau, cu toată naivitatea, inspectorilor). Şi „se apucau de lucratul pământului cu un dezgust total". În afară de aceasta, „regulile religioase... nu-i avantajau pe cultivatorii evrei", ele îi forţau la perioade lungi de inactivitate, ca spre exemplu, de

Paşti, cu ocazia însămânţărilor de primăvară; în septembrie, sărbătoarea Corturilor care durează paisprezece zile „în momentul în care sunt necesare lucrări agricole intense cum sunt pregătirea solului şi a însămânţărilor, deşi, dacă e să dăm „crezare părerii evreilor cultivaţi demni de toată încrederea, Scriptura cere, pe durata sărbătorilor, respectarea strictă a primelor şi a ultimelor două zile".

Printre altele, şefii spirituali din locurile populate de evrei

(existau uneori două case de rugăciune, una pentru ortodocşi – sau mitnagdes –, cealaltă pentru hassidim) cultivau la credincioşii lor ideea că, în calitate de popor ales, ei nu erau sortiţi activităţilor aspre din agricultură, care este partea amară a goyim-Wor". „Se sculau târziu, consacrau o oră întreagă rugăciunii şi porneau la lucru când soarele era deja sus pe cer" – la care se mai adăuga şi sabatul, repaus de vineri seara până duminică dimineaţa49.

Pornind de la un punct de vedere evreiesc, I. Orşański ajunge într-adevăr la concluzii analoage celor ale inspectorilor: „Faptul de a arenda o exploataţie agricolă, folosind la ea muncitori salariaţi... găseşte mai multă simpatie la evrei decât trecerea, dificilă în toate privinţele, de la samsarlâc la munca agricolă... Notăm o tendinţă tot mai evidentă la evreii care se ocupă cu o activitate rurală, aceea de a arenda pământuri şi de a le exploata graţie concursului dat de muncitorii salariaţi". În Noua Rusie, eşecurile agriculturii evreieşti rezultă „din lipsa lor de obişnuinţă cu munca fizică şi din profitul pe care îl au din meseriile urbane în sudul Rusiei". Dar mai subliniază faptul că, într-o colonie dată, evreii „construiseră cu propriile lor mâini o sinagogă" şi că în altele întreţin „cu propriile mâini" grădini de legume50.

Numeroasele rapoarte făcute de inspectori se potrivesc spunând că în anii '40 şi în aceste colonii „model", ca şi în trecut.

„Nivelul de viaţă al coloniştilor, activităţile lor erau în urmă comparativ cu cele ale ţăranilor Coroanei sau ale moşierilor". În provincia Hersones, în 1845, la coloniştii evrei, „exploataţiile sunt într-o stare cu adevărat puţin satisfăcătoare, majoritatea acestor colonişti sunt foarte săraci; resping muncile agricole, puţini dintre ei îl cultivă în mod convenabil. De aceea, chiar în anii cu recolte bune, obţin doar un randament slab"; „pământul din parcele abia dacă este puţin mişcat", femeile şi copiii nu lucrează deloc la câmp, iar „un lot de 30 de hectare abia dacă aduce hrana zilnică". „Exemplul coloniştilor germani este urmat doar de un număr mic de rezidenţi evrei; majoritatea dintre ei „arată o aversiune clară" pentru agricultură şi „se supun exigenţelor

autorităţilor doar pentru a primi mai apoi un paşaport care să le permită să plece...” Lasă mult pământ pârloagă, lucrându-l doar pe alocuri, după bunul plac al fiecăruia...

Sunt neglijenţi faţă de animale, istovesc caii până crapă, îi hrănesc puţin, mai ales în ziua de sabat”; mulg vacile delicate de rasă germană la orice oră din zi, încât nu mai dau lapte. Li s-au dat evreilor gratuit pomi fructiferi „dar nu au ştiut cum să planteze livezi”. Li se ridicaseră case – unele erau „elegante, uscate şi călduroase, solide”; în alte locuri, fuseseră prost construite şi costaseră foarte scump, dar chiar şi acolo unde fuseseră ridicate cum trebuie, cu materiale de bună calitate... „delăsarea evreilor, incapacitatea lor de a-şi păstra locuinţele în bună stare... le-au adus într-o stare de degradare atât de mare încât nu mai puteau fi locuite fără a se face reparaţii urgente”; erau pătrunse de umezeala care antrena deteriorarea şi favoriza apariţia bolilor. Numeroase case erau abandonate, altele erau ocupate de mai multe familii la un loc „fără a exista vreo legătură de rudenie între ele şi, ţinând cont de caracterul repezit al acestui popor şi de predispunerea la certuri” asemenea coabitări dădeau loc la numeroase plângeri31.

Responsabilităţile privind nepregătirea acestei migraţiuni revine, evident, ambelor părţi: proastă coordonare şi întârzieri în actele administraţiei; ici şi colo, amenajarea de locuinţe, prost supravegheată, lăsa de dorit, dând loc la multe abuzuri şi risipă.

(Ceea ce a antrenat mutarea mai multor responsabili şi trimiterea în judecată a unora dintre ei). Însă în satele evreieşti, bătrânii se dădeau înapoi şi de la a-i controla eficient şi pe nepăsătorii ale căror exploataţii şi utilaje se degradau; de unde a provenit numirea de supraveghetori printre subofiţerii pensionari pe care evreii îi îmbătau şi-i îmblânzeau, mituindu-i. De unde şi imposibilitatea de a colecta de la colonişti dările, fie din cauza sărăciei – „în fiecare comunitate supravieţuiau vreo duzină care abia puteau să şi le achite pe ale lor” – fie din cauza „înclinaţiei naturale a evreilor de a se sustrage de la plată”; pe parcursul anilor arieratele creşteau şi erau din nou anulate fără a se mai cere cea mai mică rambursare.

Pentru fiecare zi de absenţă neautorizată, colonistul plătea doar

o copeică, ceea ce nu-l afecta aproape deloc şi pe care o compensa cu câştigul din oraş. (Cu titlu de comparaţie: în sate, melamed primeau între 3.000 şi 10.000 de ruble pe an; paralel cu melamed s-a încercat introducerea în colonii, în plus faţă de mânuirea limbii evreieşti, a primelor rudimente ale unui învăţământ general bazat pe limba rusă şi aritmetică, dar „oamenii simpli" nu aveau aproape deloc „încredere în instituţiile şcolare fondate de guvern32".)

„Devenea din ce în ce mai incontestabil că aceste „colonii model".

dorite cu atâta ardoare de Kissilev nu erau decât un vis", dar deşi a încetat (1849) trimiterea de noi familii, el nu şi-a pierdut speranţa şi mai afirma încă prin 1852, în una din rezoluţiile sale: „Cu cât o chestiune este mai arzătoare, cu atât trebuie să te arăţi hotărât şi să nu te laşi descurajat de primele insuccese". Până atunci curatorul nu era adevăratul şef al coloniei, „i se întâmpla să aibă parte de batjocoriri şi obrăznicie din partea coloniştilor care înţelegeau foarte bine că nu avea nicio putere asupra lor"; el era îndreptăţit doar să dea sfaturi.

Nu o dată, în exasperarea produsă de eşecuri, se propuseseră proiecte care ar fi constat în a le da coloniştilor lecţii obligatorii în aşa fel încât să le pună în practică într-un interval de două, trei zile, cu verificarea rezultatelor; de a-i priva de libera dispunere a pământului; de a suprima radical autorizaţiile de absentare şi chiar introducerea de pedepse: până la treizeci de lovituri de bici prima dată, dublu în caz de recidivă, apoi închisoarea şi, în funcţie de gravitatea infracţiunii, înrolarea în armată. (Nikitin afirmă că acest proiect de transmitere de cunoştinţe, imediat ce a fost cunoscut „a exercitat asupra cultivatorilor evrei o asemenea teroare… încât şi-au dublat eforturile… s-au grăbit să-şi facă rost de vite, să se doteze cu instrumente agricole… şi au făcut dovada unui zel uimitor în privinţa muncilor agricole şi grija faţă de casa lor". Kisselev însă şi-a dat acordul pentru un proiect mai blând (1853): „Lecţiile trebuie să corespundă perfect capacităţilor şi experienţei celor cărora le sunt destinate"; instructorul însărcinat cu organizarea muncilor agricole nu se poate îndepărta de ele decât în sensul uşurării sarcinilor: pentru prima infracţiune, nicio pedeapsă,

pentru a doua şi a treia, de la zece la douăzeci de lovituri de bici, nu mai mult. (înrolarea în armată nu a fost aplicată niciodată… „nimeni nu a fost făcut soldat pentru faptul că nu s-a achitat de treburile sale”;

apoi, în 1860, această lege a fost definitiv abrogată53.)

Să nu uităm că încă mai eram pe vremea iobăgiei. Însă, o jumătate de secol mai târziu, după conştiincioasele încercări ale guvernului de a-i face pe evrei să depună o muncă productivă pe pământurile virgine, au început să se profileze contururile satelor lui Arakceev.

Ne mirăm că puterea imperială nu a înţeles, la acel stadiu, sterilitatea măsurilor luate, caracterul disperat al oricărei încercări de întoarcere la pământ.

În rest, încă nu se terminase cu problema aceasta…

*

După introducerea serviciului militar obligatoriu, s-au răspândit zvonuri alarmante în rândurile populaţiei evreieşti, care anunţau o nouă şi teribilă legislaţie pregătită în mod absolut special de către

„Comitetul evreiesc”. Dar în 1835 s-a ajuns la promulgarea Regulamentului general cu privire la evrei (destinat să se substituie celui din 1804) şi, cum notează discret Enciclopedia evreiască, „nu a impus evreilor noi îngrădiri54”. Dacă dorim să ştim mai multe.

<notă>

Contele Alexei Arakceev (1769 – 1834), favorit al lui Alexandru I, creatorul „coloniilor militare” care trebuiau să le ofere adăpost soldaţilor împreună cu familiile lor şi să se substituie garnizoanelor.

</notă>

acest Regulament „le menţinea evreilor dreptul de a dobândi tot felul de bunuri imobiliare în afară de domenii locuite, de a practica tot felul de negoţuri pe picior de egalitate cu ceilalţi supuşi ruşi, dar numai în limitele Zonei de rezidenţă35”. Acest Regulament din

1835 confirma protejarea tuturor drepturilor recunoscute confesiunii evreieşti, introducea distincţii pentru rabini, conferindu-li-se drepturile acordate negustorilor din prima ghildă**; instituia o vârstă rezonabilă pentru căsătorire (18 şi 16 ani); adopta

măsuri pentru ca îmbrăcămintea evreiască să nu difere prea tare şi să nu-i separe pe evrei de populaţia înconjurătoare; îi orienta pe evrei către mijloacele de a-şi câştiga existenţa printr-o muncă productivă (nu interzicea decât comerţul de băuturi spirtoase pe credit sau cu gajarea bunurilor casnice), autoriza tot felul de activităţi industriale

(inclusiv contractarea de distilerii). Folosirea creştinilor în slujba lor era interzisă doar pentru servicii regulate, însă era autorizată „pentru lucrări de scurtă durată" (fără a se preciza perioada de timp) şi

„Pentru activităţile din fabrici şi uzine", cât şi cu „titlul de ajutor dat la treburile câmpului, în livezi şi grădini de legume56", ceea ce suna a bătaie de joc faţă de ideea de „agricultură evreiască". Regulamentul din 1835 chema tineretul evreu la învăţătură; nu limita deloc înscrierea evreilor în şcoli secundare şi nici la universitate.

Evreii care primiseră gradul de doctor în oricare disciplină, odată recunoscute calităţile lor eminente (nu fără formalităţi), primeau dreptul să intre în slujba statului. (Medicii evrei se bucurau deja de acest drept.) în privinţa administraţiei locale, Regulamentul abroga îngrădirile anterioare; de acum înainte, evreii puteau să ocupe funcţii în Dumele locale, în magistratură şi la municipalitate, „în aceleaşi condiţii ca şi cum se alegeau în aceste funcţii nişte membri ai altor confesiuni". (Este adevărat însă că unele autorităţi locale, cu deosebire în Lituania, au ridicat obiecţii la această dispoziţie: în unele împrejurări, primarul trebuia să-şi ducă la biserică angajaţii – cum ar putea-o face un evreu? sau: un evreu poate sta printre cei ce

<notă>

Clasa negustorilor fusese împărţită, în 1742, în trei ghilde în funcţie de capitalul declarat; în 1863, această clasificare a fost redusă la două ghilde.

</notă>

judecă dacă jurământul este făcut pe cruce? în faţa acestor puternice reticenţe, un decret din 1836 stipula că în provinciile apusene evreii nu vor putea ocupa în magistratură sau la municipalităţi decât o treime din posturi38.) în fine, cât priveşte

spinoasa problemă economică inerentă contrabandei la frontiere, atât de dăunătoare pentru interesele statului, Regulamentul îi autoriza să rămână în aceste locuri doar pe cei care aveau deja reşedinţa acolo, interzicând orice nouă instalare3.

Pentru un stat care mai ţinea încă milioane de supuşi în iobăgie, tot ceea ce s-a menţionat până aici putea să nu apară ca un sistem de constrângeri pline de cruzime.

La examinarea Regulamentului în faţa Consiliului de stat, discuţiile s-au purtat asupra posibilităţii de a le da evreilor liber acces către provinciile interioare ale Rusiei mari, iar părerile exprimate la acest subiect au fost pe cât de numeroase, pe atât de diverse.

Unii au avansat chiar ideea că „pentru a li se admite evreilor instalarea în provinciile centrale, era nevoie ca aceştia să poată face dovada calităţilor lor morale determinate şi de un nivel de instruire suficient"; alţii au replicat că „evreii pot fi de un mare folos graţie activităţii lor comerciale şi industriale şi că nu se poate preveni concurenţa prin a interzice oricui să locuiască şi să facă negoţ";

„Problema trebuie pusă... fără ocolişuri: pot fi evreii toleraţi în această ţară? Dacă se consideră că nu pot fi, atunci mai bine să fie alungaţi cu toţii" decât „să fie lăsată această categorie în sânul naţiunii într-o situaţie susceptibilă de a da mereu naştere la nemulţumiri şi murmure". Şi „dacă prezenţa lor trebuie tolerată în această ţară, atunci este important să fie eliberaţi de orice îngrădiri făcute dreptului lor60".

De altfel, „privilegiile arhaice poloneze (abandonate de statul rus încă de pe vremea Ecaterinei) care acordau comunităţilor urbane capacitatea de a introduce îngrădiri evreilor în privinţa dreptului de rezidenţă" şi-au refăcut apariţia cu o şi mai mare acuitate mai întâi la Vilnius, apoi la Kiev. La Vilnius, evreilor li s-a interzis instalarea în anumite cartiere ale oraşului. La Kiev, negustorii locali s-au indignat că „evreii, spre marea supărare a tuturor, fac comerţ între zidurile mănăstirii Pecerskaia... că acaparează la Pecersk toate stabilimentele comerciale" şi îi exclud „pe creştinii din comerţ". L-au împins pe guvernatorul general să obţină interdicţia (1827) „de a trăi [evreii] în

permanenţă la Kiev…

Doar câteva categorii de indivizi se vor putea duce aici pentru un timp determinat". „Ca întotdeauna în asemenea circumstanţe", guvernul a fost constrâns să prelungească de mai multe ori termenele fixate pentru expulzarea lor". Discuţiile au ajuns până la „Comitetul director", au împărţit în două tabere egale Consiliul de stat dar, conform termenilor din Regulamentul din 1835, Nikolai a confirmat expulzarea evreilor din Kiev. Totuşi, la puţin timp după aceea „unele categorii de evrei au fost din nou autorizate să locuiască temporar la Kiev". (Dar de ce evreii erau atât de norocoşi în concurenţa comercială? Adeseori vindeau la preţuri mai mici decât cele ale creştinilor, mulţumindu-se cu „un beneficiu mai mic" decât cel pe care şi-l doreau creştinii; dar în anumite cazuri, marfa lor se ştia că provine din contrabandă. Guvernatorul Kievului, care luase apărarea evreilor, făcea următoarea observaţie „creştinii, dacă s-ar strădui, ar putea să-i scoată pe evrei fără măsuri de constrângere".) Astfel, „în Bielorusia, evreii nu aveau dreptul să locuiască în oraşe; în Rusia Mică, puteau locui pretutindeni, cu excepţia Kievului şi a anumitor sate; în Noua Rusie, în toate locurile populate, cu excepţia oraşelor Nikolaev şi Sevastopol62", porturi militare de unde evreii fuseseră izgoniţi din raţiuni ce ţineau de siguranţa statului.

„Regulamentul din 1835 le-a permis negustorilor şi manufacturierilor [evrei] să ia parte la principalele târguri din provinciile din interior spre a face temporar comerţ, şi le-a acordat dreptul de a vinde unele mărfuri în afara Zonei de rezidenţă63". Nici meşteşugarii, de altfel, nu erau complet privaţi de dreptul de acces în provinciile centrale, fie şi numai temporar. Conform Reguamentului din 1827, „autorităţile din provinciile exterioare Zonei de rezidenţă aveau dreptul să-i autorizeze pe evrei să stea timp de şase luni54".

Hessen precizează: Regulamentul din 1835 „şi legi ulterioare au

<notă>

Sau „din Peşteri": ansamblu de mănăstin a cărui origine se găseşte pe la mijlocul secolului XI, şi care mai dăinuie şi astăzi.

</notă>

lărgit într-o oarecare măsură posibilitatea de a trăi temporar în afara Zonei de rezidență”, cu atât mai mult cu cât autoritățile locale închideau ochii „când evreii depășeau interdicțiile63”. Este ceea ce confirmă Leskov într-o notă pe care a redactat-o la cererea comitetului guvernamental: „În anii ’40”, evreii «și-au făcut apariția în satele din Rusia Mare aparținând marilor proprietari pentru a-și oferi serviciile... De-a lungul întregului an au făcut vizite oportune „seniorilor pe care îi cunoșteau”» în provinciile învecinate Rusiei Mari și peste tot se ocupau de comerț și munceau. „Nu numai că nu-i alunga nimeni, ci dimpotrivă, erau reținuți”. „De obicei, oamenii îi primeau și-i adăposteau pe meșteșugarii evrei...

pretutindeni, autoritățile locale îi tratau cu bunăvoință, întrucât pentru ei, ca și pentru ceilalți locuitori, evreii ofereau importante avantaje66”. „Cu concursul creștinilor interesați, evreii nu respectau ordinele care îi îngrădeau, iar autoritățile, la rândul lor, erau incitate să facă derogare de la legi... în provinciile centrale, a fost nevoie să se hotărască fixarea unor amenzi date proprietarilor care îi lăsau pe evrei să se instaleze la ei 7”.

În felul acesta, autoritățile statului rus, conduse mai ales de considerații conservatoare (mai exact religioase) de a nu dori fuzionarea dintre creștini și evrei, față de dorințele economice care îi atrăgeau pe evrei dincolo de Zona de rezidență, nu reușeau nici să ia o decizie clară, nici să o aplice după fapte. Cât privește caracterul dinamic și întreprinzător al evreilor, acesta suferea de o prea mare concentrare teritorială și de o concurență internă prea puternică; era natural să treacă dincolo de margini cât mai mult posibil. După cum remarca I. Orșański: „Cu cât evreii sunt mai răspândiți în mijlocul populației creștine... cu atât era mai ridicat nivelul lor de viață68”.

Ne-ar fi greu să contestăm că, chiar în perimetrul său oficial.

Zona de rezidență a evreilor în Rusia era foarte mare: peste ceea ce primise ca moștenire de la densa grupare evreiască din Polonia, în provinciile Vilnius, Grodno, Kaunas, Vitebsk, Minsk, Moghiliov.

Volînia, Podolsk și Kiev (aceasta tot peste ceea ce venea din Polonia și chiar din Cuiianda), se adăugaseră întinsele și mănoasele

provincii Poltava, Ekaterinoslav, Cernigov, Taurida, Hersones şi

Basarabia, toate la un loc mai mari decât oricare stat, chiar decât oricare grup de state europene. (La puţin timp după aceea, de la

1804 până la mijlocul anilor '30, se mai adăugaseră şi bogatele provincii Astrahan şi Caucaz, dar aici evreii nu s-au aşezat niciodată;

nici în 1824 în Astrahan „niciun evreu nu era înregistrat ca fiind plătitor de impozite".) Aceasta însemna cincisprezece provincii în interiorul zonei, faţă de treizeci şi una pentru „Rusia întinsă". Şi rare cele care erau mai populate decât provinciile Rusiei centrale.

Cât priveşte partea ocupată de evrei în cadrul populaţiei, aceasta nu o depăşea pe cea a musulmanilor din provinciile Ural sau Volga.

De aceea densitatea evreilor în Zona de rezidenţă nu rezulta din numărul lor, ci mai degrabă din uniformitatea ocupaţiilor lor. Doar în imensa Rusie o asemenea zonă putea apărea ca fiind îngustă.

Ni se va obiecta că întinderea acestei zone era iluzorie: se excludeau din ea toate spaţiile exterioare oraşelor şi alte aglomeraţii.

Dar aceste spaţii erau suprafeţe agricole sau destinate agriculturii, şi am văzut că aceasta, accesibilă evreilor, nu-i atrăgea. Toată problema lor era mai degrabă cum să se servească de aceste spaţii pentru comercializarea rachiului. Ceea ce era o abatere.

Iar dacă importantul masiv evreiesc nu s-ar fi deplasat din strâmta Polonie către întinsa Rusie, conceptul însuşi de zonă de rezidenţă nu ar fi apărat niciodată. În strâmta Polonie, evreii ar fi trăit îngrămădiţi, m şi mai mari lipsuri, într-o rapidă creştere şi fără a întreprinde nicio muncă productivă, cu 80% din populaţie practicând micul comerţ şi meseria de intermediar.

În orice caz, în niciun oraş rusesc nu se creaseră ghetouri obligatorii pentru evrei cum se găseau ici şi colo prin Europa. (Doar dacă nu cumva a fost cartierul Glebovo din Moscova pentru cei care mergeau aici ca vizitatori.)

Dacă dorim să ne mai reamintim o dată că această zonă a coexistat timp de trei sferturi de veac cu starea de iobăgie la care era supusă majoritatea populaţiei rurale ruseşti, atunci, prin comparaţie,

povara acestor îngrădiri ale libertăţii de a pleca şi veni putea să nu mai apară în culori atât de sumbre. În imperiul rus, numeroase popoare trăiau cu milioanele într-o mare densitate în interiorul regiunilor respective. În frontierele unui stat multinaţional, popoarele trăiesc adesea într-un mod compact în entităţi mai mult sau mai puţin separate. Aşa era cazul karaimilor şi al evreilor „din munţi", aceştia din urmă având libertatea să-şi aleagă locul de reşedinţă, dar fără să-l folosească aproape deloc. Nicio comparaţie posibilă cu limitările teritoriale, „rezervele" impuse de către colonizatorii veniţi de prin alte părţi (anglo-saxoni sau spanioli) populaţiilor locale din ţările cucerite.

Tocmai absenţa, la evrei, a unui teritoriu naţional, dat fiind dinamismul de care dădeau dovadă în deplasările lor, puternicul simţ practic, zelul în sfera economică era cea care promitea să se transforme în scurt timp într-un factor de influenţă asupra vieţii întregii ţări. Se poate spune că nevoia diasporei evreieşti de a accede la toate funcţiile existente, de o parte, şi de alta, teama unei activităţi debordante au alimentat măsurile limitative luate de guvernul rus.

Da, evreii din Rusia, în ansamblul lor, s-au ferit de agricultură, în cadrul meşteşugarilor, ei se făceau de preferinţă croitori, cizmari, ceasornicari, bijutieri. Totuşi, în ciuda constrângerilor impuse de zonă, activitatea lor productivă nu se mărginea doar la aceste mici meserii.

Enciclopedia evreiască publicată înainte de revoluţie scrie că pentru evrei, înaintea dezvoltării industriei grele, „cel mai important lucru era comerţul cu bani; nu are importanţă că evreul intervine în calitate de cămătar care dă împrumuturi pe bază de gaj, de persoană care schimbă bani, de contractor al veniturilor publice sau private, de proprietar sau arendaş – în primul rând el se ocupa de operaţiuni financiare". Căci, chiar în epoca economiei primare din Rusia, „cererea de bani se făcea deja simţită în proporţie crescândă70". De aici şi transferul capitalurilor evreieşti în industria pentru care ei lucrează. Deja, sub Alexandru I se dăduseră dispoziţii energice pentru a se favoriza participarea evreilor la industrie, mai ales în cea textilă. „Aceasta a jucat mai apoi un rol important în acumularea de capitaluri în mâinile evreilor", apoi aceştia „nu au ratat ocazia pentru utilizarea

succesivă a acestor capitaluri în fabrici şi uzine, în industria extractivă, transporturi şi bănci. În felul acesta a început formarea unei burghezii evreieşti de mijloc şi mari71”. Regulamentul din 1835 „mai prevedea şi privilegii pentru fabricanţii evrei”.

Prin anii ’40 ai secolului al XIX-lea, industria zahărului a cunoscut o mare dezvoltare în provinciile din sud-vest. Capitaliştii evrei au început prin a acorda subsidii rafinăriilor care aparţineau proprietarilor funciari, apoi s-au însărcinat cu administrarea lor, după care au devenit proprietari, iar în final şi-au construit propriile uzine. În Ucraina şi în Noua Rusie s-au afirmat în felul acesta nişte puternici „regi ai zahărului”, între alţii Lazar şi Lev Brodski.

„Majoritatea acestor fabricanţi de zahăr evrei începuseră prin distilarea rachiului... sau ca patroni de cârciumi”. O situaţie asemănătoare era şi în industria morăritului şi a comerţului cu făină73.

Pe moment, niciun contemporan nu a înţeles şi nici nu s-a sinchisit să prevadă ce putere materială mai întâi, apoi spirituală, prindea viaţă. Bineînţeles, Nikolai I a fost primul care să nu vadă, să nu înţeleagă. Pentru că avea o părere exagerată despre puterea imperială şi a eficacităţii metodelor administrative de tip militar.

Dar dorea cu încăpăţânare succese în pregătirea evreilor pentru ca aceştia să-şi poată depăşi extraneitatea în raport cu restul populaţiei, în care vedea un pericol major. Încă din 1831, a indicat „Comitetului director” că „în cadrul măsurilor susceptibile să amelioreze situaţia evreilor, era nevoie să se dea o atenţie deosebită ridicării lor prin învăţătură... prin crearea de fabrici, interzicerea căsătoriilor prea timpurii, o mai bună organizare a kehalim-elor... o schimbare în obiceiurile vestimentare74”. Iar în 1840, cu ocazia

„Comitetului însărcinat să definitiveze măsurile vizând o schimbare radicală a vieţii evreilor din Rusia”, unul dintre scopurile avute în vedere de acest comitet a fost acela de „a favoriza dezvoltarea morală a noii generaţii prin crearea de şcoli evreieşti într-un spirit contrar învăţământului talmudic aflat în vigoare75”.

Toţi evreii progresişti ai acestui timp doreau şi ei şcoli în care să

se predea un învăţământ general (aveau păreri divergente doar asupra punctului dacă trebuia să fie exclus totalmente Talmudul din programă sau să fie studiat în clasele superioare, „într-o lumină ştiinţifică, debarasat în felul acesta de toate adăugirile nedorite76”).

O şcoală de învăţământ general care tocmai se înfiinţase la Riga a avut în fruntea sa un tânăr care îşi luase diploma la universitatea din München, Max Liliental, care aspira să-şi investească puterile în „răspândirea învăţăturii printre evreii ruşi”. În 1840, a fost primit călduros la Petersburg de către miniştrii de Interne şi al Educaţiei, întocmind pentru „Comitetul pentru schimbarea vieţii evreilor” proiectul unui consistoriu şi al unui seminar de teologie în scopul formării de rabini şi învăţători „pe baze etice pure”, în opoziţie cu „talmudiştii închistaţi”; totuşi „înaintea dobândirii principiilor esenţiale ale credinţei, nu se va permite studierea materiilor profane”. De aceea proiectul ministerial a fost modificat: s-a mărit numărul orelor consacrate învăţării materiilor evreieşti77. Liliental a căutat de asemenea să convingă guvernul să ia măsuri preventive împotriva hasidiştilor, însă fără succes: puterea „dorea o uniune de faţadă între diferitele medii sociale evreieşti care se războiau78”.

Liliental, care îşi pusese la punct şcoala din Riga „cu un succes uluitor”, a fost invitat de ministru să viziteze provinciile Zonei de rezidenţă spre a contribui, prin adunări publice şi întâlniri cu personalităţi evreieşti, la opera de educare. Călătoria sa – cel puţin văzută din exterior – a fost un mare succes; ca regulă generală, nu a întâlnit ostilitate deschisă şi părea să fi reuşit să convingă mediile influente ale lumii evreieşti. „Duşmanii… reformei… trebuiau să-şi exprime aprobarea, cel puţin la modul exterior”. Dar opoziţia ascunsă era desigur foarte importantă. Iar când reforma şcolară a sfârşit prin a fi aplicată, Liliental a renunţat la misiunea sa. În 1844 a plecat inopinat în Statele Unite şi nu s-a mai întors. „Plecarea lui din Rusia – poate o formă de fugă – rămâne înconjurată de mister79”.

Astfel, sub Nikolai I, nu numai că autorităţile nu se opuneau la asimilarea evreilor, ci chiar chemau la aceasta; însă masele evreieşti, rămase sub influenţa kahal-\x\ui, temându-se de măsurile

constrângătoare în domeniul religios, nu i-au dat curs.

Cu toate acestea reforma şcolară a început în acel an 1844, în ciuda extremei rezistenţe a conducătorilor kehalim-elor. (Şi „creând aceste şcoli evreieşti nu s-a avut în vedere reducerea numărului de evrei din unităţile de învăţământ general, dimpotrivă, se putea observa că acestea, ca şi mai înainte, trebuiau să fie deschise evreilor80”.) Au fost create două feluri de şcoli publice evreieşti („pe modelul şcolilor elementare evreieşti din Austria81”): de doi ani, corespunzând şcolilor parohiale ruseşti, şi de patru ani, corespunzând şcolilor districtuale. Aici, doar disciplinele evreieşti erau predate de pedagogi evrei (în ebraică); celelalte, de către învăţători ruşi. După cum aprecia Lev Deici, un revoluţionar frenetic: „Monstrul încoronat a dat ordin să fie învăţaţi [copiii evrei] ruseşte82”.)

Timp de ani îndelungaţi, aceste şcoli au fost conduse de creştini, abia mult mai târziu de către evrei.

„Credincioasă iudaismului tradiţional, aflând sau presimţind obiectivul secret al lui Uvarov [ministrul Educaţiei], majoritatea populaţiei evreieşti vedea în aceste măsuri guvernamentale în materie de instrucţie un mijloc de persecuţie ca şi celelalte83”.

(Uvarov căuta să-i apropie pe evrei de populaţia creştină prin eradicarea „prejudecăţilor inspirate de preceptele Talmudului”, voia să-l excludă totalmente din învăţământ, considerându-l o culegere anticreştină). Continuând timp de mulţi ani încă să nu aibă încredere în autorităţile ruse, populaţia evreiască ocolea şcoala şi nutrea faţă de ea o adevărată fobie: «La fel cum populaţia căuta să scape de încorporare, ea nu avea încredere în şcoli, temându-se să-şi lase copii în aceste focare de „liberă cugetare”.» Familiile evreieşti înstărite trimiteau adesea la şcoală nu propria progenitură, ci una din mediile sărace85. În felul acesta a fost încredinţat unei şcoli publice

P.B. Axelrod*; a intrat, mai apoi, la colegiu, apoi a căpătat o notorietate publică în calitate de tovarăş de luptă al lui Plehanov şi

Deici în sânul grupului „Dezrobirea muncii86”.) Dacă, în 1855, numai heder-ele înregistrate oficial numărau 70.000 de copii evrei, şcolile publice de două tipuri nu aveau decât 3 20087.

Această frică faţă de învăţământul public a persistat îndelung în mediile evreieşti. L. Deici îşi aminteşte în felul următor anii ’60.

<notă>

Pavel Axelrod (1850 – 1928) a fondat la Geneva un grup mic „Dezrobirea muncii”, embrion al viitorului Partid social-democrat ras. fondat în 1898.

</notă>

petrecuţi nu în vreun colţ pierdut de ţară, ci la Kiev: „Îmi amintesc bine acele vremuri când compatrioţii mei considerau drept un păcat să înveţe limba rusă” şi nu tolerau folosirea ei „decât în relaţiile cu goy/m-ii88”. A.G. Sfiosberg îşi aminteşte că, până în anii ’70, a intra la un colegiu se considera a fi o trădare a esenţei iudaităţii, uniforma de licean fiind semn de apostazie. „Între evrei şi creştini se afla o prăpastie pe care nu o puteau trece decât câţiva evrei şi numai în marile oraşe unde opinia publică evreiască nu paraliza prea tare voinţa fiecăruia89”. Tineretul ataşat de credinţele tradiţionale evreieşti nu aspira să studieze în universităţile ruseşti, deşi diploma, conform legii privind încorporarea din 1827 îi scutea de armată pe viaţă. Totuşi, Hessen subliniază că la evreii ruşi aparţinând „mediilor cele mai înstărite”, „dorinţa spontană de a intra în şcolile publice creştea90”.

Şi adaugă: în şcolile publice evreieşti, „nu numai supraveghetorii creştini, ci majoritatea institutorilor evrei, care predau materiile evreieşti în limba germană, erau departe de nivelul cerut”. De aceea, „în paralel cu crearea acestor şcoli publice, s-a hotărât organizarea unei şcoli superioare destinată formării învăţătorilor… ca să pregătească rabini mai bine instruiţi, susceptibili de a acţiona într-un sens progresist asupra maselor evreieşti. „Asemenea „şcoli rabinice” s-au fondat la Vilnius şilalitomir (1847)”. „În ciuda lipsurilor, aceste şcoli au fost de o certă utilitate”, dacă dăm crezare mărturiei liberalului I. Hessen, „generaţia care venea din urmă familiarizându-se cu limba rusă şi cu gramatica sa91”. Revoluţionarul M. Krohl este de aceeaşi părere, condamnând, totuşi, fără rezerve, guvernul: „Chiar dacă legile lui Nikolai I privind instituirea şcolilor publice primare şi a şcolilor rabinice erau reacţionare şi ostile evreilor, aceste şcoli, de

bine, de rău, permiteau unui număr mic de copii evrei să se iniţieze în învăţământul profan”. Cât despre intelectualii „luminaţi” (maskilim-n) şi cei care dispreţuiau de acum încolo „superstiţiile maselor”, ei „nu aveau unde să meargă”, tot după spusele lui Krohl, şi rămâneau nişte străini printre ai lor. „Această evoluţie a jucat şi un rol enorm în trezirea spirituală a evreilor ruşi în cea de a doua jumătate a secolului XIX”, chiar dacă maskilim-ii dornici să lumineze masele evreieşti, întâlneau „opoziţia feroce a credincioşilor evrei fanatici care vedeau în ştiinţa profană o îndreptare către diavol92”.

În 1850 a fost creat un fel de suprastructură: un institut de „evrei savanţi”, precum şi un corp de inspectori consultanţi pe lângă responsabilii inspectoratelor.

Cei care ieşeau din şcolile rabinice nou create au ocupat încă din 1857 funcţiile de „rabini publici”; aleşi fără plăcere de către comunitatea lor, desemnarea le era supusă acordului autorităţilor provinciei din care proveneau. Însă responsabilitatea lor a rămas de ordin pur administrativ: comunităţile evreieşti îi considerau drept nişte inculţi în ştiinţele ebraice, iar rabinii tradiţionali erau menţinuţi în calitate de „rabini spirituali” autentici93. (Numeroşi absolvenţi ai şcolilor rabinice, „negăsind posturi, nici de rabini, nici de institutori”, îşi continuau studiile la universitate, apoi se făceau medici sau avocaţi.)

Nikolai I nu-şi slobozea totuşi presiunea în vederea reglementării vieţii interne a comunităţii evreieşti. Kahal-ul, care deţinea deja o imensă putere asupra comunităţii, s-a întărit şi mai mult începând din momentul în care s-a introdus recrutarea: i-a revenit dreptul de „a trimite la recrutare, în orice clipă, orice evreu care nu-şi achita taxele, care nu avea domiciliu fix sau comitea abateri de conduită intolerabile pentru societatea evreiască”, iar el se folosea de acest drept în beneficiul bogaţilor. „Toate acestea au nutrit indignarea maselor faţă de conducătorii kehalim-elor şi au devenit una dintre cauzele iremediabilului declin al kahal-ului” De aceea, în 1844, kehalim-ele „au fost desfiinţate peste tot, iar funcţiile lor transmise municipalităţilor şi primăriilor93”; altfel spus, comunităţile evreieşti

urbane s-au trezit supuse legislaţiei uniforme a statului. Dar nici această reformă nu a fost dusă până la capăt: colectarea eternelor şi evanescentelor arierate, strângerea recruţilor au fost din nou încredinţate comunităţii evreieşti ai căror „prepuşi la recrutare” şi perceptori s-au substituit vechilor kehalim-e. Cât priveşte registrele cu acte şi, prin ele, deconturile populaţiei, acestea au rămas în mâinile rabinilor.

Guvernul lui Nikolai a luat poziţie şi în privinţa încurcatei probleme a strângerii impozitului în interiorul comunităţilor evreieşti, în primul rând cel numit al „casetei” (impozit indirect pe consumul de carne cuşer). O dispoziţie din 1844 preciza că o parte din suma colectată trebuia folosită pentru acoperirea arieratelor publice ale comunităţii, pentru finanţarea şcolilor evreieşti, pentru distribuirea de subsidii pentru evreii care se dedicau agriculturii 6. Dar şi aici s-a ivit o încurcătură neprevăzută: deşi evreii „au fost supuşi capitaţiei cu acelaşi titlu ca burghezii creştini”, adică la un impozit direct.

„Populaţia evreiască, graţie sumelor de la „casetă” se afla într-o situaţie ca să zicem aşa privilegiată în a-şi achita taxa”; într-adevăr, de acum încolo, „evreii, inclusiv cei din mediile cele mai înstărite, nu acopereau prin vărsămintele personale decât o parte nesemnificativă a impozitelor datorate fiscului, transformând soldul în arierate”, iar acestea nu încetau să se acumuleze; pe la mijlocul anilor ’50, depăşeau 8 milioane de ruble. A urmat atunci un nou decret imperial dictat de exasperare: „pentru fiecare 2000 de ruble”.

de noi arierate, „se va trimite la recrutare un adult97”.

În 1844 s-a întreprins o nouă şi energică tentativă – iarăşi eşuată – de expulzare a evreilor din sate.

Hessen scrie, „în legile ruseşti destinate să normalizeze viaţa evreilor, auzim un fel de strigăt de disperare: în ciuda întregii sale autorităţi, guvernul nu reuşeşte să extirpe existenţa evreilor din sânul vieţii ruseşti

Nu, conducătorii Rusiei tot nu conştientizaseră întreaga greutate, chiar „neasimilabilitate” a imensei moşteniri evreieşti primite cadou de-a lungul succesivelor împărţiri ale Poloniei: ce să faci

cu acest ansamblu inextricabil, rezistent şi într-o rapidă expansiune în corpul naţional rusesc? Nu găseau hotărâri sigure şi erau cu atât mai incapabili să prevadă viitorul. Foarte energicele măsuri ale lui

Nikolai I veneau în valuri una după alta, dar situaţia se pare că se complica tot mai mult.

Un eşec asemănător, care se va amplifica, l-a urmărit pe

Nikolai I în lupta sa împotriva contrabandei făcută de evreii de la frontiere. În 1843, a hotărât categoric să-i expulzeze pe toţi evreii din zona-tampon de cincizeci de kilometri lăţime care se învecina cu Austria şi Prusia, în ciuda faptului că „la unele vămi de graniţă negustorii care făceau comerţ erau practic toţi evrei99”. Măsura dictată a fost imediat corectată de numeroase scutiri: mai întâi s-a acordat un răgaz de doi ani pentru vânzarea de bunuri, apoi această perioadă s-a prelungit. S-a propus un ajutor material celor expulzaţi pentru noua lor instalare; pe deasupra, erau scutiţi pe durata a cinci ani de orice impozitare. Timp de câţiva ani, strămutarea nici măcar nu a fost începută, iar curând „guvernul lui Nikolai I a încetat să insiste asupra expulzării evreilor de pe această bandă frontalieră de cincizeci de kilometri, ceea ce a permis unei părţi dintre ei să rămână acolo unde îşi aveau reşedinţa100”.

Tocmai cu această ocazie a primit Nikolai I un nou avertisment ale cărui cuprindere şi consecinţe pentru ansamblul Rusiei nu le-a realizat. Această măsură redutabilă, dar aplicată parţial, care viza izgonirea evreilor din zona de frontieră, motivată de o contrabandă care se extinsese periculos de mult pentru stat, suscitase în Europa o indignare atât de mare încât ne putem întreba dacă nu cumva ea a fost aceea care a învrăjbit drastic opinia publică europeană cu Rusia. Să zicem că începând cu acest decret special din 1843 trebuie probabil să datăm începutul erei în care lumea evreiască occidentală a început să exercite, în apărarea coreligionarilor lor din Rusia, o influenţă determinantă care, de atunci, nu avea să mai scadă.

Una dintre manifestările acestei noi atenţii a fost sosirea în Rusia, în 1846, a lui sir Moses Montefiore, purtător al unei scrisori de recomandare din partea reginei Victoria, care îl însărcina să obţină

„Ameliorarea sorţii populaţiei evreieşti” din Rusia. Acesta s-a deplasat în mai multe oraşe cu multă populaţie evreiască; apoi, din

Anglia, a trimis, pentru a fi prezentată ţarului, o lungă scrisoare recomandând eliberarea evreilor de orice legislaţie limitativă, acordarea „egalităţii în drepturi cu toţi ceilalţi supuşi” (cu excepţia, desigur, a ţăranilor iobagi), „imediat să fie abolite toate constrângerile în exercitarea dreptului de a se instala şi de a circula între limitele Zonei de rezidenţă”; să se autorizeze negustorii şi meşteşugarii să meargă în regiunile centrale, „să se permită folosirea creştinilor în slujba evreilor… să fie restabilit kahal-ului”.

Dimpotrivă, Nikolai I a fost la fel de hotărât în a pune ordine în viaţa evreilor din Rusia. îi semăna lui Petru cel Mare în hotărârea sa de a structura prin decret întregul stat şi întreaga societate după planul său şi de a reduce întreaga complexitate a societăţii în categorii mai simple, uşor de cuprins, aşa cum altă dată Petru „rădea”.

tot ce deranja neta configurare a claselor impozabile.

De data aceasta era vorba de a diferenţia populaţia evreiască de la oraşe – burghezii. Acest proiect a văzut lumina zilei în 1840; din clipa în care s-a propus depăşirea singularităţii naţionale şi religioase a evreilor (părerile lui Levinson, Feighin, Gheseanovski au fost atunci examinate), au existat strădanii de „a studia rădăcina izolării lor încăpăţânate”, în raport „cu ansamblul societăţii civile”.

„Absenţa oricărei munci productive”, „practicarea lor dăunătoare de meserii mărunte însoţite de tot soiul de fraude şi viclenii”. „Lenea” numeroşilor evrei era pusă de mediile guvernamentale pe seama „obişnuinţelor inveterate”; ele considerau că „masa evreiască ar fi putut foarte bine să-şi găsească o slujbă, dar refuza prin tradiţie să exercite anumite tipuri de servicii102”.

Contele Kissilev i-a propus ţarului următoarea măsură: fără a se atinge de negustorii evrei, perfect instalaţi, să se preocupe de evreii aşa-zişi burghezi, mai exact să-i împartă în două categorii: în prima să intre cei care beneficiau de o viaţă sedentară bine stabilită şi de bunuri, iar în a doua să-i includă pe cei care erau lipsiţi de o asemenea situaţie şi să li se fixeze un termen de cinci ani pentru a se face ori

meseriaşi în ateliere, ori agricultori. (Era considerat meşteşugar cel care se înscria pentru totdeauna într-un atelier; ca burghez sedentar, cel care se înscrisese într-un atelier pentru o anumită perioadă de timp103.) Cât despre cei care nu vor îndeplini aceste condiţii după cinci ani şi vor rămâne în starea anterioară, vor fi consideraţi „inutili" şi vor fi afectaţi unui serviciu militar şi unei perioade de activitate de un tip aparte: vor fi înrolaţi în armată

(începând de la 20 de ani) într-un efectiv de trei ori mai mare decât cerea norma, nu pentru cei douăzeci şi cinci de ani obişnuiţi de serviciu militar, ci doar pentru zece, iar în timpul acesta „vor fi folosiţi în armata terestră sau la marină, învăţând diferite meserii pentru ca mai apoi să devină, cu acordul lor, artizani sau agricultori", altfel spus, vor fi învăţaţi cu forţa o meserie. Guvernul însă nu dispunea de fonduri pentru aşa ceva şi avea în vedere să folosească impozitul „casetei", societatea evreiască neputând fi decât interesată de acest efort vizând reabilitarea membrilor săi prin muncă104.

În 1840, Nikolai I şi-a dat acordul pentru acest proiect. (Expresia „evrei inutili" a fost înlocuită cu „care nu exercită o muncă productivă".) Toate măsurile vizând transformarea vieţii evreilor s-a redus la o hotărâre unică prevăzând următoarele etape: 1) „regularizarea strângerii „casetei" şi suprimarea kahal-ului"; 2) crearea de şcoli de învăţământ general pentru evrei; 3) instituirea de „rabini de provincie"; 4) „instalarea evreilor pe pământuri aparţinând statului" pentru a se ocupa de agricultură; 5) stabilirea categoriilor; 6)

Interzicerea purtării hainelor cu poate lungi. Kissilev se gândea să instituie categorisirea socială într-un viitor îndepărtat; Nikolai a trecut-o înaintea agriculturii, care, de un sfert de secol, nu încetase să constituie un eşec105.

Totuşi, stabilirea categoriilor prevedea un răgaz de cinci ani pentru alegerea ocupaţiilor, iar măsura însăşi nu a fost anunţată decât în 1846, aşa încât nu se putea înfăptui decât începând din martie 1852. (în 1843, guvernatorul general al Noii Rusii, contele M.

Voronţov, s-a ridicat împotriva acestei măsuri: a scris atunci că ocupaţiile «acestei clase numeroase de negustori şi intermediari erau

„defăimătoare”, că în rândul elementelor „inutile” fusese introdusă [80%] din populaţia evreiască», ceea ce însemna că 80%

dintre evrei se ocupau în principal cu negoţul. Voronţov spera că, date fiind vastele potenţialităţi economice ale Noii Rusii, „s-ar putea evita orice măsură de constrângere”; nu estima necesar ca evreii să fie expulzaţi din sate, ci credea că era suficient să se intensifice pregătirea lor. El avertiza că trecerea într-o categorie va trezi cu adevărat indignare în Europa106.)

Atins de modul în care Europa reacţionase la încercarea de a-i expulza pe evrei din zona de frontieră, guvernul rus a redactat în

1846 un comunicat referitor la noua măsură: în Polonia, evreii nu aveau nici cetăţenie, nici dreptul de a avea bunuri imobile şi prin urmare trebuiau să se limiteze la practicarea micului comerţ şi la vânzarea de alcool; încorporaţi în Rusia, şi-au văzut limitele reşedinţei lor lărgindu-se, au primit drepturi civice, accesul la clasa negustorilor din oraşe, drepturi imobiliare, dreptul de a intra în categoria agricultorilor, dreptul la învăţătură, inclusiv accesul la universitate şi în academii107.

Trebuie să recunoaştem, evreii au primit toate aceste drepturi încă din primele decenii ale prezenţei lor în faimoasa „închisoare a popoarelor”. Şi totuşi: un secol mai târziu, într-o culegere redactată de nişte autori evrei, se găseşte următoare apreciere: „La anexarea la Rusia a provinciilor poloneze cu populaţia lor evreiască, s-au făcut promisiuni, relativ la drepturi, şi au existat tentative pentru a le realiza [italicele îmi aparţin, A.S.; acele promisiuni au fost ţinute, iar tentativele au avut şi succese]. Dar, la aceeaşi vreme, se începuseră expulzările masive din sate [într-adevăr ele fuseseră schiţate, dar fără a fi vreodată efective], s-a procedat la o dublă impozitare

[care nu a fost prelevată în mod sistematic, pentru ca mai apoi să fie abandonată] şi la instituirea Zonei de rezidenţă108” [am văzut că frontierele acestei zone fuseseră iniţial o moştenire geografică].

Dacă cineva crede că modul acesta de a prezenta istoria este obiectiv, atunci nu vom ajunge niciodată la adevăr.

Dar, din nefericire, mai departe comunicatul guvernamental din

1846 sublinia că evreii nu au profitat de un mare număr de măsuri:

„Ferindu-se în mod constant de o integrare în societatea civilă unde trăiau, au păstrat în mare parte vechiul lor mod de viaţă, profitând de munca altora, ceea ce antrenează din toate părţile plângerile locuitorilor”. „De aceea, în scopul [ridicării nivelului de viaţă al evreilor]... este important să fie eliberaţi de dependenţa lor faţă de bătrânii din comunitate, moştenitori ai foştilor conducători ai kahal-ului, să se dea populaţiei evreieşti învăţătură şi cunoştinţe practice, să se creeze şcoli evreieşti de învăţământ general, să li se furnizeze mijloacele pentru trecerea la agricultură, să se estompeze diferenţele vestimentare” care îi deranjează pe numeroşi evrei. Cât priveşte guvernul, „acesta se consideră în drept să spere că evreii vor părăsi toate felurile lor de trai criticabile şi se vor îndrepta spre o muncă realmente productivă şi folositoare”. Doar acei care vor refuza să facă acest lucru vor face obiectul unor „măsuri incitative ca elemente parazite care apasă asupra societăţii şi îi dăunează109”.

În răspunsul său la acest text, Montefiore a condamnat împărţirea în categorii, insistând pe faptul că toată nenorocirea venea din limitele impuse liberei circulaţii a evreilor şi comerţului lor. Nikolai a replicat că dacă trecerea evreilor la o muncă productivă era încoronată de succes, timpul, „va îndulci de la sine în mod progresiv aceste limitări110”. El conta pe posibilitatea unei reeducări prin muncă... Ţinut în şah cam peste tot, a avut ambiţia să doboare această repliere a evreilor spre ei înşişi şi să rezolve problema integrării lor în cadrul populaţiei înconjurătoare prin muncă, iar problema muncii printr-o angajare puternic întărită.

Reducerea duratei serviciului militar pentru evrei (de la 25 la

10 ani) şi intenţia de a le da o pregătire profesională nu se prea vedea; ceea ce se vedea în mod concret era recrutarea, de acum încolo, într-o proporţie de trei ori mai mare decât la creştini: „Zece recruţi pe an la mia de bărbaţi, iar pentru creştini şapte recruţi la fiecare doi ani”.

În faţa acestei întăriri a luării de recruţi, tot mai mulţi oameni au căutat să scape. Cei care erau desemnaţi pentru înrolare se ascundeau.

Drept represalii, la finele lui 1850, o hotărâre stipula că orice recrut care nu este dat la timp va fi compensat cu încă trei suplimentari în plus faţă de cel în cauză! De acum înainte, comunităţile evreieşti erau interesate să-i captureze pe fugari sau să-i înlocuiască prin persoane nevinovate. (în 1853 s-a dat „o hotărâre permiţând comunităţilor evreieşti sau persoane particulare să prezinte în calitate de recrut orice individ prins fără acte de identitate”.) Au apărut atunci în sânul comunităţilor evreieşti „prinzători” sau „razişti”.

remuneraţi care capturau „prăzile112”; la predarea celor care nu răspundeau la apel sau aveau paşapoarte expirate – chiar dacă veneau din altă provincie –, sau a adolescenţilor fără familie, aceştia primeau o dovadă din partea comunităţii care se folosise de serviciile lor.

Toate acestea însă nu erau de ajuns pentru a compensa recruţii lipsă. Şi, în 1852, s-au dat alte două hotărâri: prima prevedea că pentru fiecare recrut dat peste cota impusă, comunitatea va fi degrevată de 300 de ruble din arierate113; a doua interzicea tăinuirea evreilor care se sustrăgeau de la satisfacerea serviciului militar şi cerea imperativ pedepsirea drastică a celor care fugiseră de încorporare, impunerea de amenzi comunităţilor care îi ascunseseră, iar în locul recruţilor lipsă să fie înrolate rudele lor sau conducătorii comunităţilor responsabili de predarea recruţilor la termenele regulamentare. Căutând să scape de recrutare, numeroşi evrei fugeau în străinătate sau plecau în alte provincii114”.

De atunci, recrutarea a dat loc unei adevărate harababuri; „raziştii” erau tot mai încrâncenaţi, iar oamenii sănătoşi şi capabili să muncească, dimpotrivă, ori au fugit, ori s-au ascuns, iar arieratele comunităţilor n-au făcut decât să crească. Partea sedentară şi productivă a protestat şi a trimis cereri: dacă recrutarea afectează în aceeaşi măsură şi „elementele folositoare” şi pe cei care nu exercită o muncă productivă, atunci vagabonzii vor găsi întotdeauna un mijloc de a se ascunde, iar întreaga povară a recaitării va cădea asupra celor „utili”, ceea ce va duce la dezordine şi ruinarea acestora115.

Excesele administrative au făcut ca absurditatea situaţiei să fie

strigătoare la cer ca urmare a greutăţilor care au urmat; lumea a început să se întrebe dacă anumite tipuri de activitate sunt „utile” sau nu. Ceea ce a pus pe jar ministerele de la Petersburg116. Consiliul de stat a cerut întârzierea instituirii categoriilor sociale atât timp cât nu vor fi elaborate regulamentele atelierelor. Ţarul, însă, nu voia să aştepte. În 1851 s-au publicat „Reguli provizorii de trecere pe categorii a evreilor”; în 1852, „Reguli speciale pentru atelierele evreieşti”, vizând consolidarea acestora. Populaţia evreiască manifesta o vie nelinişte, dar, conform unei mărturii a guvernatorului general al regiunii sud-vest, aceasta nu credea că împărţirea pe categorii urma să intre în vigoare117.

Şi, într-adevăr, „... aceasta nu a avut loc; populaţia evreiască nu a fost împărţită pe categorii118”. În 1855, Nikolai I a murit subit, iar împărţirea pe categorii a fost abandonată pentru totdeauna.

De-a lungul anilor 1850 – 1855, suveranul, în ansamblu, a făcut dovada unui orgoliu şi a unei siguranţe care depăşeau orice limite, acumulând greşeli grosolane care ne-au antrenat prosteşte în războiul din Crimeea în faţa unei coaliţii de state, înainte de a muri pe neaşteptate în toiul conflictului.

Moartea bruscă a ţarului i-a salvat pe evrei dintr-o situaţie grea, la fel cum, peste un secol, urmau să fie salvaţi de moartea lui Stalin.

Aşa se sfârşeau primele şase decenii de prezenţă masivă a evreilor în Rusia. Trebuie să recunoaştem că nici prin nivel, nici prin luciditate, autorităţile ruse de la vremea respectivă nu erau pregătite să înfrunte o problemă atât de înrădăcinată, atât de încâlcită, atât de complexă. Dar a le aplica eticheta „persecutori ai evreilor”.

conducătorilor ruşi eticheta „persecutori ai evreilor”, înseamnă a le deforma intenţiile şi a le exagera posibilităţile.

Note l. EE, vol. 11, p. 709.

2. Ibidem, pp. 709 – 710.

3. /. Hessen, Istoria evreiskogo naroda v Rossii [Istoria poporului evreu în Rusia], în 2 volume, vol. 2, Leningrad, 1927, p. 27.

4. MEE, vol. 7, p. 322.

5. EE, vol. 11, pp. 709 – 710.

6. MEE, vol. 2, p. 509.
7. EE, vol. 11, p. 710.
8. Hessen, vol. 2, pp. 30 – 31.
9. V.N. Nikitin, Evrei i zemlevladelţi: Istoriceskoe, zakonodatelnoe, administrativnoe i bâtovoie polojenie kolonii se vremeni în vozniknovenia de naşih d-nei [Evreii şi agricultura: situaţia istorică, juridică, administrativă şi socială a coloniilor de la origine până în zilele noastre!, 1807 – 1887, Sankt-Petersburg, 1887, p. 263.
10. EE, vol. 13, p. 371.
11. Hessen, vol. 2, pp. 32 – 34.
12. EE, vol. 11, pp. 468 – 469.
13. MEE, vol. 7, p. 318.
14. Hessen, vol. 2. pp. 68 – 71.
15. Ibidem, pp. 59 – 61.
16. MEE, vol. 7, p. 317.
17. Hessen, vol. 2, pp. 64 – 65.
$. Ibidem, p. 141.
19. Ibidem, p. 34.
20. MEE, vol. 7, p. 317.
21. MEE. vol. 4, pp. 75 – 76.
22. EE, vol. 9 (cuprinde anii 1847 – 1854), p. 243.
23. K. Korobkov. Evreiskaia rekrucina v ţarstvovanii Nikolaia I [Recrutarea evreilor sub domnia lui Nikolai I], în Evreiskaia străină, Sankt-Petersburg.
1913, vol. 6, pp. 79 – 80.
24. EE, vol. 9, pp. 242 – 243.
25. Ibidem, vol. 7. pp. 443 – 444.
26. Hessen, vol. 2, p. 39.
27. EE, vol. 12, p. 787; Hessen, vol. 2. p. 39.
28. Ibidem, vol. 5, p. 613.
29. Enciclopedia evreiască rusă, Ed. a II-a, revăzută, corectată şi adăugită, vol. 1, Moscova, 1994, p. 317.
30. EE, vol. 12, p. 163.
31. Ibidem, vol. 11. p. 710.

32. Scrisoare a lui V. 1. Soloviov către T. Gertz, în V. Soloviov, Evreiskii vopros – hristianskii vopros [Problema evreiască este o problemă creştină], culegere de articole, Varşovia, 1906, p. 25.
33. Nikolai Leskov, Evreii v Rossii: neskolko zamecianii po evreiskomu voprosu [Evreii din Rusia: câteva observaţii asupra chestiunii evreieşti].
Petrograd, 1919 (reproducerea ediţiei din 1884). p. 31.
34. /. Orşański, Evrei v Rossii: ocerki i issledovania [Evreii în Rusia: eseuri şi studii], fasc. 1, Sankt-Petersburg. 1872, pp. 192 – 195, 200 – 207.
2, 5. Ibidem, pp. 114 – 116, 124 – 125.
36. Nikitin”, pp. 168 – 169, 171.
37. Ibidem, pp. 179 – 181.
38. Ibidem*, pp. 185 – 186, 190 – 191.
39. Nikitin”, pp. 193 – 197.
40. E. Gliner, Stihia’s celoveceskim liţom? [Stihia cu faţă umană?], în
„Vremea i mî” (Revistă internaţională de literatură şi probleme sociale), New
York, 1993, nr. 122, p. 133.
41. M. Gherşenzon, Sudbâevreiskogo naroda [Soarta poporului evreu], în
22, revistă literară şi politică a intelighenţiei evreieşti emigrate din URSS în
Israel, Tel-Aviv, nr. 19, 1981, p. 111.
42. Nikitin, pp. 197 – 199, 202 – 205, 209, 216.
43. Ibidem, pp. 232 – 234.
44. Ibidem, pp. 232 – 234.
45. EE, vol. 9, pp. 488 – 489.
46. Nikitin, pp. 239.260 – 263, 267, 355, 358.
47. Ibidem, pp. 269, 277, 282.300, 309, 329 – 330, 346, 358, 367, 389 – 391.
436 – 443, 467.
48. Ibidem, pp. 309, 314.354 – 359, 364 – 369.

49. Nikitin, pp. 280 – 285, 307.420 – 421, 434.451.548.
50. Orşański, pp. 176, 182, 185, 191 – 192.
51. Nikitin, pp. 259, 280, 283, 286, 301, 304 – 305, 321, 402 – 403.416
419, 610.
52. Ibidem, pp. 290.301, 321 – 325, 349, 399, 408, 420 – 421, 475, 596.
53. Ibidem, pp. 350 – 351, 382 – 385, 390, 425, 547, 679.
54. EE, vol. 12, p. 695.
55. M. Kovalevski, Ravnopravie evreev i evo vraghi [Egalitatea în drepturi a evreilor şi adversarii lor) în Şcit: literaturnîi zbornik (Culegere literară), sub conducerea lui L. Andreev, M. Gorki şi F. Sologub, Ed. a III-a augmentată, Moscova, Societatea rusă pentru studierea vieţii evreieşti.
1916, p. 117.
56. EE, vol. II, p. 494.
57. Kovalevski, în Şcit, p. 117.
58. Hessen", vol. 2, pp. 50 – 52, 105 – 106.
59. EE, vol. 12, p. 599.
60. Hessen, vol. 2, pp. 47 – 48.
61. Ibidem, pp. 40 – 42.
62. MEE, vol.7. p. 318.
63. EE, vol. 14, p. 944.
64. Ibidem, vol. II.p. 332.
65. Hessen, vol. 2, pp. 46, 48.
66. Leskov, pp. 45 – 48.
67. Hessen, vol. 2, p. 49.
68. Orşański, p. 30.
69. EE, vol. 3, p. 359.
70. EE, vol. 13, p. 646.
71. J.M. Dijur. Evrei v ekonomiceskoi jizni Rossii [Evreii în viaţa economică a Rusiei], în CLER-1, pp. 164 – 165.
72. EE. vol. 15, p. 153.
73. Dijur, în MEE-1, pp. 165 – 168.

74. Hessen, vol. 2. p. 77.
75. EE, vol. 9, pp. 689 – 690; Hessen, vol. 2, p. 81.
76. Hessen, vol. 2, p. 83.
77. Ibidem, p. 84; EE, vol. 13, p. 47.
78. Hessen, vol. 2. pp. 85 – 86.
79. Ibidem, pp. 84, 86 – 87.
80. EE, vol. 13, pp. 47 – 48.
81. Ibidem, vol. 3, p. 334.
82. L. Deici, Rol evreev v russkom revoliutionnom dvijenii [Rolul evreilor în mişcarea revoluţionară rusă], voi: 1, Ed. a II-a, Moscova-Leningrad, ES.
1925, p. 11.
83. EE, vol. 9, p. 111.
84. Hessen, vol. 2, p. 85.
85. Ibidem, p. 120.
86. Deici, pp. 12 – 13.
87. /. M. Troitki, Evreii în şcoala rusă, în CLER-1, pp. 351 – 354.
88. Deici?. io.
89. EE, vol. 11, p. 713.
90. Hessen, voi 11, p. 112.
91. Ibidem, p. 121.
92. M. Krohl, Naţionalizm i asimilaţia v evreiskoi istorii [Nationalim şi asimilare în istoria evreiască], înle, p. 188.
93. MEE, vol. 4, p. 34; B.C. Dijur, Relighiozno-naţionalnîi oblik russkogo evreistra [Profilul religios şi naţional al evreilor ruşi], în CLER-1, p. 314.
94. Hessen, vol. 2, p. 179.
95. MEE*, vol. 4, pp. 20 – 21.
96. Hessen, vol. 2, pp. 89 – 90.
97. EE, vol. 12, p. 640.
98. Hessen, vol. 2, p. 19.
99. Hessen, vol. 1, p. 203.
100. MEE, vol. 7, p. 321.
101. Hessen, vol. 2. pp. 107 – 108.

102. Ibidem, pp. 79 – 80.
103. EE, vol. 13, p. 439.
104. Hessen, vol. 2, pp. 81 – 82.
105. Ibidem, pp. 82 – 83.
106. Ibidem, pp. 100 – 103.
107. Ibidem, p. 103.
108. Dijur, în CLER-1, p. 319.
109. Hessen*, vol. 2, pp. 103 – 104.
110. Ibidem, pp. 107 – 110.
111. MEE, vol. 4, p. 75.
112. EE, vol. 9, p. 243.
113. Hessen, vol. 2, p. 115.
114. MEE, vol. 7, p. 323.
115. Hessen, vol. 2, pp. 114 – 118.
116. Ibidem, p. 112.
117. EE, vol. 13, p. 274.
118. Hesse, vol. 2, p. 118.

<titlu>Capitolul 4

<titlu>În EPOCA REFORMELOR

În momentul în care Alexandru al II-lea a urcat pe tron, problema ţărănească era mai mult decât pregătită de un secol şi cerea în mod imperativ o soluţionare. S-a descoperit însă dintr-odată că era la fel de urgent să se găsească una pentru problema evreiască, nu tot atât de ancestrală ca vechiul şi cruntul sistem iobagist care putuse fi estimat ca fiind de mai mică importanţă pentru ţară. (Totuşi, începând de acum, de-a lungul întregului secol al XIX-lea, la Duma de stat şi până în 1917, aceste două probleme, evreiască şi ţărănească, vor fi mereu împreună, vor rivaliza, iar destinul lor se va împleti.)

În afară de aceasta, Alexandru al II-lea primise tronul când ţara era afundată în războiul dur din Crimeea împotriva Europei occidentale coalizate şi în incertitudinea unei decizii greu de luat – să reziste sau să se predea.

Încă de la întronare, „s-au făcut auzite unele voci în apărarea populaţiei evreieşti”, iar, câteva săptămâni mai târziu, ţarul a luat

hotărârea de „a pune pe picior de egalitate evreii cu restul populaţiei în privinţa înrolării şi de a înceta să se mai recruteze minori”.

(Puţin timp mai apoi, proiectul unei „împărţiri pe categorii” a evreilor burghezi a fost abandonat; altfel spus, „toate clasele populaţiei civile urmau de acum înainte să fie egale în privinţa înrolării[1]”.)

Hotărâre confirmată în Proclamaţia încoronării din 1856: „Pentru a fi admis, un recrut evreu trebuie să aibă aceeaşi vârstă ca şi ceilalţi şi să corespundă criteriilor stabilite pentru recruţii de alte condiţii, iar înrolarea evreilor minori trebuie abandonată[2]”. S-a suprimat atunci definitiv instituţia cantoniştilor militari, încât evreii, cei care dintre ei nu împliniseră vârsta de 20 de ani, chiar dacă fuseseră făcuţi soldaţi, au fost redaţi părinţilor. Gradaţii subaltern care terminaseră toată perioada de militărie primeau, împreună cu urmaşii lor, dreptul de rezidenţă pe întreg teritoriul Imperiului rus. (Se stabileau acolo unde îşi încheiaseră serviciul militar şi, fiind de acum rezidenţi permanenţi, au devenit adesea întemeietori de comunităţi evreieşti”. Deriziune a Istoriei sau pedeapsă istorică: descendenţii sedentarizaţi ai acestor cantonişti au gratificat Rusia şi dinastia

Romanov cu Iakov Sverdlov[4]!)

Aceeaşi Proclamaţie din 1856 le-a anulat locuitorilor evrei

„Toate arieratele [foarte importante] redevenţei” pentru anii anteriori. („Dar, după cinci ani, noile arierate s-au ridicat la 22% din taxa datorată[3].”)

Alexandru al II-lea şi-a exprimat intenţia de a rezolva global problema evreiască, în esenţă, într-un sens favorabil. Modul de abordare s-a schimbat radical. Sub Nikolai I, guvernul şi-a luat în primul rând ca sarcină să transforme modul de viaţă a-l evreilor, făcându-l să nu mai fie atât de rigid, printr-o muncă productivă şi instruire, pentru a ajunge mai apoi la ridicarea îngrădirilor administrative, în timp ce, sub Alexandru al II-lea, dimpotrivă, guvernul a început prin a înlătura grabnic constrângerile şi limitele fără a cerceta prea mult care erau cauzele profunde ale izolării evreilor, în speranţa că toate celelalte probleme se vor rezolva de la sine. Şi-a început aşadar acţiunea „cu intenţia de a integra acest popor

în poporul originar”, după cum scrie în ordonanţa imperială din 18566.

În acest scop s-a creat un nou „Comitet pentru organizarea vieţii evreilor” (al şaptelea destinat problemelor evreieşti, dar nicidecum ultimul). Preşedintele său, numit imediat, Kissilev, a declarat în raportul său către ţar că scopul – „asimilarea evreilor cu restul populaţiei” – „era împiedicat de diverse îngrădiri adoptate cu titlu temporar şi care, faţă de legile generale, conţin numeroase contradicţii şi dau naştere perplexităţii”. La care ţarul a răspuns ordonând

„Să se revadă toate reglementările existente privitoare la evrei pentru a le pune în acord cu intenţia generală de asimilare a evreilor cu populaţia autohtonă în măsura în care starea lor morală o va permite” (prin aceasta el viza „fanatismul şi nocivitatea economică ce li se reproşează”).

Nu, nu degeaba au trăit în Rusia şi Herzen cu Clopotul său, şi

Beliński, şi Granovski, şi Gogol (fiindcă şi el a acţionat, fără a urmări un scop identic, în acelaşi sens cu ei). Sub scoarţa domniei austere a lui Nikolai, nevoia de reforme decisive nu încetase să crească, la fel ca şi forţele şi oamenii pentru a le realiza şi, lucru uimitor, înalţii demnitari luminaţi ai statului au fost mai sensibili la aceste proiecte noi decât membrii elitei cultivate (care nu erau funcţionari).

Impactul asupra problemei evreieşti a fost imediat. Iar miniştrii de

Interne (mai întâi Lanskoi, apoi Valuev) şi guvernatorii generali ai regiunilor de vest şi sud-vest nu au meetat de a supune gândurile lor judecăţii suveranului care le primea cu un viu interes. „Guvernul, din proprie iniţiativă, cu sprijinul ţarului”, a adus îmbunătăţiri parţiale statutului juridic al evreilor8, la care se adaugă celelalte reforme eliberatoare privitoare atât la evrei cât şi la restul populaţiei.

În 1858, guvernatorul general al Noii Rusii, Stroganov, a propus să li se acorde evreilor imediat, dintr-odată, toate drepturile, dar Comitetul, aflat acum sub preşedinţia lui Bludov, a ezitat, nu s-a arătat pregătit pentru a-şi însuşi o asemenea măsură. În 1859, a făcut următoarea remarcă: „dacă evreii din Europa occidentală, încă de la

prima invitaţie a guvernului lor, şi-au trimis copiii în şcolile comune şi s-au îndreptat din propria iniţiativă către ocupaţii folositoare, guvernul rus trebuie să lupte cu prejudecăţile şi fanatisul evreilor", şi de aceea „acordarea drepturilor egale nu se poate face decât progresiv pe măsură ce se transmite o instruire adevărată în rândurile lor, pe măsură ce se produc schimbări în modul lor de viaţă şi de orientare a activităţii spre ocupaţii utile9".

Comitetul a văzut atunci desfăşurându-se diverse argumente ostile egalităţii în drepturi: problema dezbătută este mai rusească de

<notă>

— Alexandr Herzen (1812 – 1870), scriitor şi publicist rus, a ales să emigreze în 1847 în Anglia, unde a scos revista Kolokol (Clopotul) care, deşi interzisă, a exercitat o mare influenţă în Rusia.

** Vissarion Beliński (1811 – 1848), critic literar şi publicist rus. mai întâi romantic, apoi apropiat de socialismul utopic.

</notă>

cât evreiască; ar fi imprudent să se procedeze la o egalizare totală în drepturi cât timp nu se ridică nivelul de educaţie şi de cultură al populaţiei ruseşti, a cărei masă incultă nu va putea rezista puseului economic al unei lumi evreieşti unite. Evreii nu încearcă deloc să se integreze în rândurile cetăţenilor acestei ţări, ci vor să beneficieze de toate drepturile civile păstrându-şi în acelaşi timp particularităţile şi un caracter monolitic care nu se observă la ruşi.

Totuşi, aceste voci nu au avut nicio influenţă. Îngrădirile care îi priveau pe evrei cădeau una câte una. În 1859, s-a abrogat interdicţia din 1835 care nu le permitea evreilor să ia în arendă sau să administreze domeniile moşierilor care erau, de altfel, locuite.

(Ca urmare a acestui fapt s-a anulat şi interdicţia de a dispune de ţărani – este adevărat că înainte „în cazuri izolate, această interdicţie... era încălcată în secret". Dar după 1861, pământurile rămase în mâna proprietarilor nu au mai putut fi considerate ca fiind

„Locuite".) Această modificare avea drept scop „să permită proprietarilor să facă mai uşor şi mai deschis apel la ajutorul evreilor" pe motiv de degradare economică a domeniilor, dar şi „pentru a lărgi

evreilor cât de cât câmpul prea îngust al sferei lor de activitate”.

De acum înainte, evreii puteau lua în arendă aceste pământuri şi puteau să se stabilească pe ele, dar nu să devină proprietarii lor10.

Tocmai în regiunea de sud-vest, „capitaluri importante, susceptibile de a fi afectate cumpărării de terenuri, se concentraseră în mâinile unor evrei... însă evreii refuzau să le încredinţeze proprietarilor capitalurile lor [moşierilor] gajându-le pe domenii, dar în caz de nevoie nu le puteau dobândi”. Totuşi, la scurt timp după aceea, în limitele Zonei de rezidenţă, evreii au primit şi dreptul de a cumpăra terenuri de la proprietari11.

Odată cu dezvoltarea căilor ferate şi a traficului fluvial, una dintre activităţile evreieşti, cea a hanurilor şi staţiilor de poştă, a intrat în declin. La fel, noile tarife vamale, mai liberale, au diminuat drastic „profiturile născute din industria contrabandei12”.

În 1861 a fost abrogată interdicţia care nu le permitea evreilor să arendeze unele venituri de pe domenii. Tot în acelaşi an 1861 a fost abandonat şi sistemul arendării publice şi cel al rachiului. A fost o lovitură grea pentru importanta activitate evreiască; „fermier şi antreprenor, la evrei, sunt cuvinte sinonime cu bogătaş”; de acum încolo, scrie Orşański, „nu puteai decât să mai ai nostalgia de pe vremea războiului din Crimeea, când antreprenorii, contra unor scrupule de conştiinţă, iar în anumite sfere printr-o curioasă noţiune de interes public, încasau milioane”; „mii de evrei trăiau şi îşi câştigau bine traiul sub aripa binecuvântată a arendării” – şi iată că, de acum încolo, ceea ce prevala era interesul general, încât aceste activităţi deveniră mai puţin bănoase. „Comerţul cu alcool” a devenit şi el

„Mult mai puţin rentabil... decât pe vremea sistemului arendării13”.

Când, în producţia de alcool, sistemul accizei s-a substituit progresiv celui de arendare, evreii nu au mai cunoscut practic nicio îngrădire specială şi au putut să practice vânzarea de alcool şi arendarea distileriilor chiar la locul de reşedinţă în condiţiile generale14.

Au profitat din plin de dreptul de arendare şi de achiziţionare

de-a lungul următorilor douăzeci de ani. Prin jurul anilor ’80, în funcţie de provincia din Zona de rezidenţă, evreii deţineau între 32% şi

76% dintre distilerii şi aproape toate aveau „dimensiunea unei întreprinderi mari3”. În regiunea de sud-vest, în 1872, evreii arendau

89% din distilerii. Începând cu 1863, evreii primiseră autorizarea să se ocupe cu distilarea în Siberia apuseană şi răsăriteană (fiindcă

„Cei mai remarcabili specialişti în domeniul distilării se găseau aproape exclusiv printre evrei”), iar, începând din 1865, distilatorii evrei au primit dreptul să locuiască acolo unde voiau.

În ceea ce priveşte comerţul cu alcool la sate, să ne amintim că, pe la începutul anilor ’80, o treime din populaţia evreiască a „zonei”.

trăia la ţară, câte două, trei familii în fiecare sat18, rămase de pe vremea activităţii lor de hangiu. În 1870, un comunicat oficial al guvernului sublinia: „comerţul cu alcool în regiunea de vest s-a concentrat exclusiv în mâinile evreilor, iar abuzurile întâlnite în aceste stabilimente depăşesc limitele tolerabilului 19”.

S-a cerut atunci din partea evreilor să nu mai facă negoţ cu rachiu decât sub propriul acoperiş. Sfiosberg explică sensul acestei

<notă>

— Impozit indirect care se aplică unor produse de consum, cum ar fi băuturile alcoolice.

</notă>

exigenţe: în satele Rusiei Mici, adică în afara structurilor moştenite de la Polonia, proprietarii funciari nu aveau dreptul să se ocupe cu negoţul de spirtoase, şi prin urmare evreii nu puteau să li-l cumpere.

Dar evreii nu puteau să le cumpere nici cea mai mică parcelă de pământ; de aceea închiriau casele ţăranilor şi se ocupau cu vânzarea vodcii. Când acest tip de comerţ, prin case care nu le aparţineau, le-a fost interzis, prohibiţia a fost adesea ocolită printr-un comerţ sub

„Nume de împrumut”: se elibera unui creştin o licenţă fictivă pentru debit de băuturi, în timp ce evreul figura la el ca locatar20.

La fel, „articolul penal” (cum îl denumeşte Enciclopedia

evreiască), adică sancţiunea care însoţea interdicţia pusă evreilor de a folosi creştini în serviciu personal, a fost abrogat în 1865 ca fiind

„Incompatibil cu spiritul general al măsurilor de toleranţă adoptate”. Drept urmare, „numeroase familii evreieşti... începând cu finele anilor ’60, au recurs la serviciile creştinilor21”.

Iată, din nefericire, o trăsătură caracteristică a istoriografiei evreieşti din Rusia; dacă, ieri, pentru a smulge un drept oarecare, întreaga atenţie s-a concentrat asupra lui şi s-a dus o luptă exclusivă, iar azi acest drept este obţinut, de acum înainte este considerat drept fleac. Astfel s-a glosat mult pe „dubla redevenţă” datorată de evrei, ca şi cum ar fi existat de secole, în timp ce ea fusese impusă doar pentru câţiva ani, fără a fi fost într-adevăr colectată. Regulamentul din 1835 care, la timpul său, fusese primit cu multă uşurare de către evrei, Dubnov îl numeşte, în zorii veacului XX.

„Carta ilegalităţii”. În anii ’60, încă slujitor credincios, desigur din lipsă de maturitate, viitorul revoluţionar Lev Deici avea impresia că administraţia „nu aplica în mod riguros anumite îngrădiri relative... la drepturile evreilor”, dar „închidea ochii asupra... încălcării lor”; „în anii ’60, evreii, în fond, nu trăiau râu deloc... nu observasem niciodată că evreii, contemporani cu mine, să se fi simţit asupriţi sau daţi deoparte” de camarazii lor creştini22. Dar, ca revoluţionar demn de acest nume, se răzgândeşte şi apreciază „îndulcirile” acordate evreilor sub Alexandru I „în fond, nesemnificative”, fără a omite poncife de genul „crimele lui Alexandru al II-lea” – un suveran care, totuşi, după părerea sa, nu se cuvenea să fie asasinat23. În fine, iată cum se văd lucrurile de la mijlocul secolului al XX-lea: de-a lungul întregului secol al XIX-lea, s-au creat comitete şi comisii pentru a se revedea îngrădirile drepturilor evreilor, „şi s-a ajuns la concluzia că limitările existente nu îşi atingeau scopul şi trebuiau... abrogate... Dar niciun proiect elaborat de aceste comitete... nu a fost aplicat24”.

Proiectele au fost depăşite, uitate, şi toată această istorie a fost, în final, clasată.

După primele avantaje acordate de Alexandru I, constrângerea principală, cea resimţită cel mai tare de către evrei, rămânea Zona de

rezidenţă; „din clipa în care a apărut speranţa de posibile reforme viitoare pentru ansamblul naţiunii, din momentul în care s-a simţit primul suflu al unei reînnoiri aşteptate a vieţii statului, în mediile inteligenţiei evreieşti a prins viaţă îndrăzneaţă intenţie de a se pune chestiunea suprimării Zonei de rezidenţă25”.

Dar evreii mai aveau încă în memorie proiectul împărţirii pe categorii a serviciilor obligatorii impuse celor care nu aveau o reşedinţă fixă şi nicio activitate productivă. De aceea un grup de negustori din Petersburg şi din alte oraşe, ivit din pătura evreilor care

„Prin situaţia lor socială, erau în măsură să întreţină relaţii dintre cele mai apropiate cu puterea centrală26”, au adresat în 1856 ţarului o petiţie „prin care cereau ca avantajele să fie acordate nu ansamblului populaţiei evreieşti, ci unor categorii precise”, tinerei generaţii „crescute în spiritul guvernului şi sub supravegherea sa”, „negustorilor importanţi”, „meşteşugarilor conştiincioşi care îşi câştigă pâinea cu sudoarea frunţii”, încât „guvernul să-i distingă, prin drepturi mai lărgite, de cei care nu au dat dovada nici a loialităţii lor, nici a utilităţii şi nici a dragostei lor faţă de muncă... Rugămintea noastră constă în a cere milostivului monarh să ne acorde bunăvoinţa sa, să consimtă, separând grâul de neghină, şi în semn de încurajare spre bine şi către activităţi lăudabile, să acorde câteva avantaje de la cei mai modeşti la cei mai demni, la cei mai instruiţi dintre noi27”. (în ciuda creşterii speranţelor, nici ei nu puteau concepte rapiditatea cu care situaţia evreilor urma să evolueze, dar, începând cu 1862, unii autori ai acestei note vor cere „să se acorde egalitatea în drepturi tuturor celor care au terminat studiile secundare”, întrucât absolvenţii de colegiu „nu pot în niciun caz şi consideraţi drept nişte persoane care nu ar fi primit o educaţie după moda europeană”.)

De fapt, „ţarul nu era în mod sistematic ostil ideii de a ameliora legile privind Zona de rezidenţă în avantajul unor categorii ale populaţiei evreieşti”. În 1861, dreptul de a locui oriunde pe teritoriul Rusiei li s-a acordat negustorilor evrei din prima ghildă (începând din 1861, la Kiev, şi celor din ghilda a doua; la Nicolaev.

Sevastopol, Yalta tuturor celor trei ghilde29), cu dreptul de a

ridica fabrici, întreprinderi şi de a dobândi bunuri imobiliare. De dreptul de a locui oriunde se bucurau deja medicii şi doctorii în ştiinţe (împreună cu cel de a ocupa funcţii în stat. îl putem cita în acest scop pe profesorul de medicină G.A. Zaharin care mai târziu va da diagnosticul fatal asupra bolii lui Alexandru al III-lea). Începând cu 1861, acest drept a fost acordat „absolvenţilor cu diplomă de universitate”, adică cei care terminaseră cursurile, precum şi tuturor „celor care exercită profesiuni liberale31”. Constrângerile din Zona de rezidenţă nu se mai aplicau de acum încolo „celor care doreau să primească o învăţătură superioară... mai exact celor care intrau la Academia de medicină, în universităţile şi institutele tehnice32”. În curând, la sfârşitul demersurilor făcute de diferiţi miniştri şi guvernatori, precum şi de negustorii evrei influenţi (Evzel Guinzburg), începând din 1865, întregul teritoriu al Rusiei, inclusiv Sankt-Petersburg, s-a deschis meşteşugarilor evrei cu condiţia să-şi practice efectiv meseria. (Conceptul de meşteşugar s-a lărgit mai apoi pentru a îngloba tehnicienii de toate felurile, zeţarii şi alţi lucrători tipografi33.)

Dar trebuie să ţinem cont şi de faptul că negustorii se instalau cu comis-voiajorii lor, cu funcţionarii, cu personalul lor, iar meşteşugarii cu ucenicii şi însoţitorii. Luaţi la un loc, reprezentau un flux important. Astfel, un evreu care primise dreptul să locuiască în afara Zonei era liber să se mute împreună cu toată familia.

Noile autorizaţii erau devansate de noi cereri. În 1861, imediat după cei cu studii universitare, guvernatorul general al regiunii de sud-vest a cerut autorizare pentru plecarea din Zona de rezidenţă a tuturor celor care îşi terminaseră studiile în şcolile publice evreieşti, altfel spus, un ciclu secundar incomplet, descriind în termeni pitoreşti situaţia elevilor care îşi terminau studiile: „Tinerii care ies din aceste aşezăminte se văd complet izolaţi de comunităţile evreieşti...; negăsind în comunităţile lor o muncă să corespundă învăţăturii primite, se obişnuiesc cu lenea şi adeseori discreditează învăţământul ai cărui reprezentanţi nedemni au devenit34”.

În acelaşi an, ministrul de Interne şi cel al Educaţiei au spus

într-un glas că „primul motiv al situaţiei mizere a evreilor rezidă în proporţia anormală existentă între ei, care se îndreaptă în esenţă către comerţ şi industrie, şi restul masei ţărăneşti”, fapt în virtutea căruia „ţăranii devin în mod ineluctabil victime ale evreilor, fiindcă sunt aproape obligaţi să-şi sacrifice o parte din mijloacele lor pentru a-i întreţine”. Dar concurenţa internă îi plasează pe evrei

„În quasi-imposibilitatea de a-şi găsi mijloace de subzistenţă pe căi legale”. De aceea trebuie „să se acorde negustorilor ghildelor a doua şi a treia dreptul de a trăi pretutindeni unde vor35”.

Iar guvernatorul general al Noii Rusii cere din nou, în 1862.

„Suprimarea totală a Zonei de rezidenţă”, şi să se înceapă „prin a se acorda întregului popor evreu dreptul de a locui peste tot36”.

Totuşi, fără a urma această desfăşurare rapidă, autorizările particulare de a locui ici şi colo se înmulţeau. În 1865, evreii au fost autorizaţi să ocupe funcţii de medici militari şi, imediat după aceea.

(1866, 1867), medicii evrei au primit posibilitatea de a servi în cadrul ministerelor Educaţiei şi de Interne37. În 1879, acest drept a fost extins la farmacişti, veterinari precum şi la „cei care pregăteau acest tip de activităţi38”, cât şi la moaşe, la ajutoarele medicale „şi la cele şi cei care ar dori să dobândească aceste meserii39”.

În fine, în 1880, ministrul de Interne (Makov) decreta menţinerea în afara Zonei de rezidenţă a tuturor evreilor care s-au instalat aici în mod ilegal40.

Se cuvine să adăugăm aici că în anii ’60 „juriştii evrei… dată fiind la vremea aceea lipsa oricărui barou, găseau fără dificultate slujbe în serviciul public41”.

Au mai fost aduse şi unele ameliorări la regimul zonei de frontieră. Când, în 1856, în urma Tratatului de la Paris*, frontiera rusească

<notă>

— Tratat marcând sfârşitul războiului din Crimeea. Rusia, învinsă, a cedat sudul Bielorusiei şi Moldova.

</notă>

s-a retras, apropiindu-se de Chişinău şi de Akkerman, iar evreii

nu au mai fost obligaţi să părăsească noua bandă de frontieră. În

1858, „decretele lui Nikolai I care le porunceau evreilor să părăsească zonele frontaliere au fost definitiv abrogate42”. Din 1868, li s-a permis evreilor (interdicţia anterioară era doar formală, niciodată atât de drastică pe cât părea) să părăsească provinciile apusene ale Rusiei pentru a se instala în regatul Poloniei şi invers4.

Paralel cu măsurile amelioratoare oficiale ale îngrădirilor drepturilor evreilor, existau numeroase derogări şi ocoliri ale regulilor.

Spre exemplu, în capitală, la Petersburg, „în ciuda interdicţiilor, evreii reuşeau totuşi să se instaleze pentru perioade destul de lungi”;

odată cu „urcarea la tron a lui Alexandru al II-lea... numărul de evrei la Sankt-Petersburg a crescut repede. Şi-au făcut apariţia capitaliştii care au dat o atenţie deosebită organizării unei comunităţi locale”, cum au fost, spre exemplu, baronul Horace Guinzburg...

L. Rosenthal, A. Varşavski etc.44”. La sfârşitul domniei lui

Alexandru al II-lea, cel care a ocupat postul de secretar de stat rus a fost E.A. Pereţ (fiul fermierului Abram Pereţ). În anii ’60 ai secolului XIX, „Petersburg a atras numeroşi reprezentanţi ai mediilor comerciale, industriale şi intelectuale evreieşti45”. Conform datelor Comitetului privind organizarea vieţii evreilor, în 1880

1881, oraşul număra oficial 6 290 de evrei4; după alte date.

8 993; conform „recensământului local” din 1881, 16 826 adică aproape 2% din totalul populaţiei47.

La Moscova, începând din 1856, a fost abolită obligaţia negustorilor evrei ambulanţi de a locui numai în cartierul Glebovo;

această constrângere „a fost suprimată... evreii primind dreptul de a-şi alege domiciliul în oricare cartier la oraşului. Sub

Alexandru al II-lea populaţia evreiască s-a înmulţit cu rapiditate, pentru ca în 1880 să fie numărate 16.000 de suflete48.

La fel s-a petrecut şi la Kiev. Începând cu 1861, „asistăm la o creştere rapidă a populaţiei evreieşti din Kiev” (de la o jumătate de

<notă>

* în Rusia, secretarul de stat care conducea cancelaria gestiona

atunci afacerile Consiliului de stat.

</notă>

mie în 1862, a trecut la 81.000 în 1913). Începând cu 1880, Kiev a cunoscut un veritabil aflux de evrei. „În ciuda frecventelor controale ale poliţiei care se petreceau la Kiev, efectivele populaţiei evreieşti depăşeau cu mult estimările oficiale... La sfârşitul secolului XIX, 44% dintre negustorii din Kiev erau evrei49".

J. Hessen consideră „de o extremă importanţă" acordarea unui drept de rezidenţă, fără nicio limitare, meşteşugarilor (1865). Este adevărat, aceştia au ezitat să plece. „Îngrămădiţi, apăsaţi, lipsiţi de o piaţă de desfacere pentru produsele lor şi prin urmare de venituri, de ce nu au profitat de dreptul de a părăsi Zona de rezidenţă? în

1881, în cele treizeci şi trei de provincii centrale, se numărau doar

28.000 din aceşti meşteşugari (din totalul de 34.000 de evrei).

Acestui paradox, Hessen îi dă următoarea explicaţie: meşteşugarii înstăriţi nu aveau câtuşi de puţin nevoie să meargă în altă parte, cei amărâţi nu aveau mijloacele pentru a pleca, iar cei de mijloc, „supravieţuiau de bine de rău, de pe o zi pe alta, fără a se văicări prea tare", temându-se că după plecare, comunităţile lor, din raţiuni fiscale, să nu le refuze prelungirea paşaportului anual sau chiar să ceară ca toţi cei emigraţi să se întoarcă la locurile lor50".

Dar trebuie să ne îndoim serios de aceste statistici. Tocmai am văzut că la Sankt-Petersburg se găseau cel puţin de două ori mai mulţi evrei decât arătau statisticile oficiale. Putea el, aparatul administrativ rus, în încetineala sa, să ţină cont, în orice loc şi în orice clipă de mobilitatea mercurială a populaţiei evreieşti?

Or, populaţia evreiască a Rusiei creştea într-un ritm pe cât de constant pe atât de rapid. În 1864, în afară de Polonia, aceasta se ridica la 1, 5 milioane. împreună cu populaţia evreiască din Polonia, se ridica la 2 350.000 în 1850 şi 3 980.000 în 1880. De la milionul moştenit după primele împărţiri ale Poloniei, până la 5 175.000 de la recensământul din 1897, populaţia evreiască crescuse de cinci ori într-un secol. (La începutul veacului al XIX-lea, evreii din Rusia

constituiau 30% din evreii care trăiau în lume; în 1880, până la

51%). Importanţa acestui fenomen istoric nu a fost suficient gândită la timpul ei nici de către societate şi nici de administraţia rusească.

Numai ea, rapiditatea acestei creşteri demografice punea Rusiei o problemă guvernamentală deloc neglijabilă, fără a mai ţine cont de celelalte particularităţi concomitente problemei evreieşti. Iar aici, ca întotdeauna în faţa acestei probleme, este absolut necesar să încercăm să înţelegem cele două puncte de vedere. Dat fiind caracterul dinamic al existenţei lor trimilenare, evreii aveau nevoie ca un număr tot mai mare dintre ei să poată practica negoţul, să lucreze ca intermediari şi producători (şi doar mai apoi să aibă un rol în viaţa culturală a populaţiei înconjurătoare). Ruşii, în ochii guvernului, trebuiau, în ceea ce-i priveşte, să menţină dinamica vieţii economice

(apoi a culturii) şi să-i asigure dezvoltarea prin forţe proprii.

Să nu uităm că în paralel cu toate îmbunătăţirile particulare aduse vieţii evreilor, marile reforme eliberatoare ale lui Alexandru al II-lea traversau una după alta Rusia şi extindeau astfel binefacerea lor asupra evreilor. Cu titlu de exemplu: în 1863, citadinii, prin aceasta însemnând marea majoritate evreiască, au fost scutiţi de impozitul pe cap de locuitor; mai rămâneau doar taxele provinciale pe care evreii le plăteau luând bani de la „casetă „*”.

Dar reforma majoră a lui Alexandru al II-lea, din punct de vedere istoric cea mai semnificativă, adevărată cotitură în istoria Rusiei, emanciparea ţăranilor, abolirea iobăgiei în 1861, se dovedea a fi dăunătoare evreilor şi, pentru mulţi dintre ei, ruinătoare. „Schimbările socio-economice de ansamblu care au însoţit abolirea iobăgiei... au agravat considerabil, în cursul acestei perioade de tranziţie, situaţia materială a marii mase a populaţiei evreieşti54”. Transformarea socială consta în faptul că clasa ţăranilor legaţi de pământ cu milioanele şi milioanele ei de supuşi lipsiţi de orice drept, inclusiv cel al deplasării, înceta să mai existe, ceea ce, prin comparaţie, reducea cu tot atât gradul de libertate obţinut de evrei. Transformarea economică, prin faptul că „ţăranul, ieşit din dependenţa sa, avea acum

mai puţină nevoie de serviciile evreilor”, eliberat fiind de interdicţia foarte strictă de a-şi vinde propriile produse şi de obligaţia de a cumpăra mărfuri doar printr-un intermediar desemnat în acest scop (în provinciile din vest acesta era aproape întotdeauna un evreu). Şi de asemenea prin faptul că, pentru a evita falimentul.

<notă>

— Redevenţă internă încasată pe kehalim.

</notă>

proprietarii funciari, lipsiţi de acum de munca gratuită a iobagilor.

„Au fost obligaţi să se ocupe ei înşişi de exploataţiile lor în care un rol de frunte era dat mai înainte evreilor în calitate de arendaşi sau intermediari în afacerile comerciale cele mai diverse33”.

Să notăm că creditul pentru cumpărarea de terenuri, introdus în aceşti ani, îl elimina pe evreu, „ca furnizor de fonduri, din viaţa proprietarilor56”. Dezvoltarea asociaţiilor de întrajutorare şi de credit reciproc a avut ca efect „eliberarea poporului de tirania cămătăriei57”.

Un contemporan avizat ne-a transmis starea de spirit dominantă printre evrei la acea dată. Deşi aveau acum acces la slujbele de funcţionari şi la profesiunile liberale; „deşi drepturile lor s-au înmulţit în domeniul industriei” şi au „mai multe mijloace de instruire”; deşi se simte... aproape peste tot „o apropiere între populaţia evreiască şi cea creştină”; „deşi restricţiile care mai există nu sunt aplicate cu zel”, iar „cei ce sunt însărcinaţi cu aplicarea legii le arată mult mai mult respect”, totuşi situaţia actuală a evreilor nu este mai puţin „dintre cele mai deplorabile”, şi „regretă pe bună dreptate timpurile de altă dată”; «în toată Zona de rezidenţă se aud, într-adevăr, evrei „care regretă trecutul”». Fiindcă, pe timpul iobăgiei, „meseria de intermediar cunoscuse un avânt extraordinar”;

fără comerciantul şi fără agentul evreu, „proprietarul domeniului, în lenea sa, era incapabil să facă cel mai mic pas, în timp ce nefericitul de ţăran nu putea, nici el, să se lipsească de acesta: doar prin intermediul lui putea să-şi vândă recolta, şi tot la el se împrumuta”.

„Clasa industrială” a evreilor „scotea profituri enorme din incapacitatea, din gestionarea frauduloasă, din lipsa de pricepere a proprietarilor funciari”; de acum înainte, proprietarul s-a apucat el însuşi de treabă. Iar la rândul său, ţăranul a devenit „mai puţin timorat şi conciliant”, adeseori se adresează direct angrosiştilor, bea mai puţin, ceea ce „s-a repercutat, natural, asupra comerţului cu alcool care hrăneşte un mare număr de evrei”. Iar autorul încheie dorind ca evreii, cum a fost cazul şi în Europa, „să se integreze în clasele productive pentru a nu rămâne la coada economiei naţionale3”.

Atunci evreii s-au lansat în arendarea şi cumpărarea de terenuri.

În diferite rapoarte, mai întâi (1869) cel al guvernatorului general al Noii Rusii, care cerea să li se interzică evreilor să cumpere pământ în regiunea sa, cum fusese deja în cele nouă provincii apusene, apoi cel al guvernatorului general al regiunii de sud-vest

(1872), în care se spune că «evreii arendează pământul nu pentru a-l cultiva, ci doar în scopuri speculative; ei încredinţează ţăranilor terenurile arendate nu pentru bani, ci în schimbul unor munci diverse care depăşesc valoarea curentă a locaţiei pentru pământ.

„Stabilind astfel o dependenţă asemănătoare iobăgiei”». Deşi, „prin capitalul lor ca şi prin comerţ, stimulează populaţia ţărănească”, guvernatorul general „nu judecă a fi oportun ca în felul acesta industria şi agricultura să fie concentrată în câteva mâini puternice”, întrucât numai concurenţa liberă între agricultură şi industrie ar permite ţăranului să evite „ca munca sa şi pământul să fie supuse din greu capitalurilor evreieşti, fapt care ar antrena falimentul lor material şi moral”. Dar, voind să pună în acelaşi timp anumite limite la luarea în locaţie de către evrei a terenurilor în regiunea sa, propunea „să li se dea posibilitatea de a se stabili în toate provinciile din Rusia Mare39”.

Această notă avea ca destinatar „Comitetul pentru organizarea vieţii evreilor” nou creat (al optulea din seria de „Comitete evreieşti”), foarte binevoitor faţă de situaţia evreilor, şi a primit un răspuns negativ, fapt confirmat mai apoi de către guvern: a interzice arendarea

„ar constitui o atingere directă la drepturile proprietarilor… Este adevărat că proprietarii evrei se grupează în jurul marilor fermieri şi trăiesc din munca şi din resursele sătenilor. Dar la fel este şi în domeniul gestionat de către proprietarii lor care, chiar şi astăzi, nu se pot lipsi de ajutorul evreilor”.

Totuşi, în teritoriul Armatei de pe Don*, avântata înaintare economică a evreilor era reţinută de interdicţia (1880) privind deţinerea în proprietate sau arendă bunuri imobiliare. Administraţia teritoriului estima că „dat fiind caracterul său excepţional – întreaga populaţie cazacă era constrânsă să facă armată –, această măsură ar fi cel

<notă>

— Regiune situată în bazinul Donului, bucurându-se de o largă autonomie sub autoritatea armatei formată din cazaci.

</notă>

mai sigur mijloc pentru a salva de la ruină întreprinderile cazacilor – industrii şi comerţ care tocmai se implantaseră în această regiune” –, fiindcă „o exploatare grăbită a bogăţiilor locale şi rapida dezvoltare a industriei… sunt de obicei însoţite de o repartizare foarte inegală a capitalului, de o grabnică îmbogăţire a unora şi sărăcire a altora. În timp ce cazacii trebuie să se bucure de un venit bun, fiindcă ei îşi îndeplinesc serviciul militar cu propriii cai şi echipament personal61”.

În felul acesta a fost evitată o eventuală revoltă a cazacilor.

Dar care era situaţia evreilor în privinţa serviciului militar prin recrutare după îmbunătăţirile din 1856? în anii ’60, situaţia era următoarea: „În momentul când trebuie anunţat Manifestul Maiestăţii Sale privind înrolarea recruţilor, dacă evreii sunt avertizaţi dinainte asupra acestui lucru, înainte de publicare, toţi membrii familiilor evreieşti apţi de armată îşi părăsesc domiciliul şi se împrăştie în cele patru vânturi”. Exigenţele religiei lor, „absenţa camaraderiei, eterna izolare a soldatului evreu… făceau ca serviciul militar să îi pară ca fiind cea mai grea, cea mai distrugătoare, cea mai îngrozitoare dintre constrângeri62”. Începând cu 1860, evreii au putut să servească în

Gardă; din 1861, au putut fi promovaţi subofiţeri, acceptaţi în calitate de furieri, însă gradele superioare nu le erau întotdeauna accesibile.

Martor al acelor ani ’60, I.G. Orşański constată: „Este adevărat, numeroase fapte acreditează sentimentul că evreii, în aceşti ani, nu-şi îndeplineau obligaţiile militare „cu adevărat”. În acest scop, cumpără şi prezintă la fisc vechi chitanţe de recrutare”, unii ţărani le păstrau din 1812 fără a le cunoaşte valoarea, dar ingeniozitatea evreilor le-a repus în circulaţie; plătesc voluntari care să meargă în locul lor, „fac vărsăminte la Vistierie”, „se străduiesc şi să împartă familiile în unităţi mai mici”, un ocoliş care le permite să invoce pentru fiecare privilegiul de „fiu unic” (scutit de serviciul militar). Totuşi, observă el, „toate aceste şiretlicuri pentru a scăpa de recrutare… sunt constatate şi la mulţi săteni ruşi pur-sânge”, citând în acest sens câteva cifre din provincia Ekaterinoslav.

Merge până într-acolo încât se miră că ţăranii ruşi, chiar plătiţi foarte bine, nu rămân în armată, ci „doresc să se întoarcă la ocupaţia favorită a poporului: lucratul pământului64”.

În 1874, statutul unic instituind serviciul militar pentru toţi a înlocuit înrolarea, ceea ce le-a adus evreilor „o uşurare importantă”.

„Textul articolului nu conţinea niciun articol discriminatoriu privindu-i pe evrei63”. În schimb, dacă îşi satisfac serviciul militar în provinciile centrale, evreii nu mai au nevoie de autorizaţie pentru a se instala aici. S-au elaborat reguli „pentru a se ajunge la o cunoaştere precisă a numărului evreilor bărbaţi”, fiindcă, într-o mare măsură, rămânea tulbure, neprecizat. Responsabilii de provincii primeau „informaţii privind abuzurile comise de evrei ce încercau să scape de stagiul militar”. În 1876 s-au luat „măsuri destinate să garanteze îndeplinirea efectivă de către evrei a serviciului militar67”. Enciclopedia evreiască vede aici „un mănunchi greu de măsuri represive”: „nişte reguli au cerut ca evreii să fie înregistraţi la birourile de recrutare, pentru ca evreii inapţi de militărie să fie înlocuiţi cu alţi evrei”, să se verifice temeinicia scutirilor în funcţie de componenţa familiei: în cazul în care aceste reguli ar fi încălcate, „se va autoriza înrolarea… fiilor unici”.

Cotidianul Glasul, jurnal din Petersburg influent în aceste decenii, citează o cifră guvernamentală care te năuceşte: publicat în

„Raport asupra rezultatelor chemării recruţilor în 1880... arată că au lipsit de la apel [în întreg Imperiul rus] 3 309 recruţi; în acest rezultat final se numărau 3 054 de evrei, adică 92%69".

A. Şmakov, avocat reputat, puţin binevoitor faţă de evrei, aduce datele următoare, raportându-se la Curierul guvernamental: pentru perioada cuprinsă între 1876 şi 1883, „din 282466 de evrei chemaţi la încorporare, 89 105, adică 31, 6% nu s-au prezentat" (faţă de 0, 19% din totalul supuşilor imperiului). Administraţia remarcase acest fapt iar „o serie întreagă de măsuri au fost luate pentru a repara un asemenea abuz". Acestea au avut efect, dar numai pentru scurt timp. În 1889, 46 190 de evrei trebuiau să fie chemaţi; 4 255

dintre ei, adică 9, 2%, au lipsit de la apel. Dar în 1891, „dintr-un număr total de 51 248 înscrişi pe listele de recrutare... 7 658, adică 14, 94% s-au sustras de la înrolare, în timp ce procentul creştinilor care nu s-au prezentat era doar de 2, 67%". În 1892 au lipsit de la apel 16, 38% dintre evrei şi 3, 18% dintre creştini. În 1894, evreii care au lipsit erau în număr de 6289, adică 13, 6% (dintr-un procentaj global de neprezentaţi de 2, 6%) 70.

Totuşi, aceleaşi documente ne arată „că în total, apelul privea

873 143 creştini, 45 801 evrei, 27 424 mahomedani şi 1 135 păgâni". Comparând aceste cifre, rămânem uimiţi: mahomedanii reprezentau în Rusia (conform recensământului din 1870) 8, 7% din populaţie, în timp ce fuseseră chemaţi 2, 9%. Evreii erau deci plasaţi într-o situaţie defavorabilă în raport cu mahomedanii şi cu ansamblul populaţiei: proporţia celor chemaţi era de 4, 8% în timp ce întreaga populaţie (în 1870) reprezenta 3, 2%. (Creştinii constituiau

87% din populaţie, iar partea lor de contingent era de 92%) 71.

Din cele arătate, nu trebuie să tragem concluzia că în războiul ruso-turc din anii 1877 – 1878 soldaţii evrei nu au manifestat bravură şi nici spirit de iniţiativă în luptă. Revista Evreul rus a dat exemple convingătoare şi din una şi din cealaltă72. Totuşi, în cursul acestui război, s-au notat şi multe nemulţumiri faţă de evrei, în special din

cauza aviditătii unor furnizori de la intendenţă, „care erau aproape în exclusivitate evrei, începând cu cei de companie

Horowitz, Greguer şi Kagan[73]”. Aceşti furnizori procurau (trebuie să credem că protejaţi de către funcţionari de rang înalt) la preţuri umflate, echipamente de proastă calitate, faimoasele „tălpi din carton” din cauza cărora soldaţilor le îngheţau picioarele în trecătoarea de la Şipka.

Pe vremea lui Alexandru al II-lea se încheia – printr-un eşec – proiectul întreţinut timp de o jumătate de secol, de a-i face pe evrei să se ataşeze de cultivarea pământului.

După abolirea în 1856 a recrutării forţate a evreilor, agricultura „îşi pierduse dintr-odată orice atracţie” pentru evrei, sau, pentru a relua formula unui funcţionar al guvernului: „interpretând eronat Manifestul, ei se considerau de acum ca fiind scutiţi de cultivarea pământului” şi liberi să absenteze după plac. „Cererile evreilor de a fi trecuţi în agricultură.

Practic au încetat[74]”.

<notă>

— Trecătoare în munţii Balcani, unde au avut loc lupte crâncene între ruşi

Şi turci în iarna anului 1877.

</notă>

Situaţia coloniilor existente rămânea la fel de precară, dacă nu mai rău:

„Câmpurile... arate şi însămânţate în râs, doar ca să pară”. În 1859, „anumite colonii nici măcar nu şi-au selecţionat seminţele”. Pentru vite, inclusiv în coloniile model, tot nu există nici grajduri, nici măcar un acoperiş, nici ţarcuri. Coloniştii evrei continuă să-şi dea cea mai mare parte din pământ în locaţie la ţărani sau coloniştilor germani. Mulţi cer autorizaţia de a angaja lucrători creştini, altfel ameninţă să reducă şi mai mult suprafeţele însămânţate, iar acest drept le este acordat independent de suprafaţa însămânţată[75].

Bineînţeles, printre colonişti existau câţiva agricultori înstăriţi care îşi gospodăreau domeniul cu succes. Instalarea coloniştilor

germani în apropiere, pentru a le putea transmite din experienţa lor, s-a dovedit perfect justificată. Iar tânăra generaţie, născută acolo, s-a arătat deja mai receptivă la agricultură şi la priceperea germană, a putut „să se convingă că situaţia sa în agricultură era mai rentabilă în comparaţie cu cea pe care o avusese în oraşe şi târguri” unde, aflându-se la strâmtoare, era supusă unei concurenţe istovitoare76.

Totuşi, zdrobitoarea majoritate a evreilor făcea tot posibilul pentru a abandona agricultura. Rapoartele inspectorilor sunt la fel de monotone:

„Ceea ce te izbeşte peste tot este dezgustul pe care îl arată evreii pentru muncile agricole, regretul faţă de ocupaţiile din trecut, diverse meşteşuguri şi comerţ”; spre exemplu, „atunci când lucrările agricole sunt în toi… le abandonează când află că, în vecinătate, se poate cumpăra sau vinde un cal, o vită sau orice altceva”; sunt pasionaţi de micile tranzacţii comerciale care, conform „convingerii lor, cer mai puţină muncă şi aduc mai multe mijloace de subzistenţă”; evreii „au o ocupaţie care să le facă traiul mult mai uşor în satele învecinate, germane, ruseşti sau greceşti, unde coloniştii evrei sunt cârciumari sau deţin un mic comerţ”. Dar mult mai grav pentru starea pământului este absenteismul lor: pleacă departe şi pentru mult timp. Lăsând unul sau doi membri din familie în colonie, pleacă în căutarea altor mici slujbe sau pentru intermediere. În anii ’60 (adică la o jumătate de secol de la înfiinţarea coloniilor), au primit autorizaţia de a lipsi din colonii cu întreaga familie sau cu mare parte din membrii ei: în colonii, mulţi dintre cei care nici nu puseseră vreodată piciorul în ea erau recenzaţi. Sau părăseau colonia adesea fără să li se fixeze vreun termen pentru a se înscrie într-o nouă categorie socială la noul loc de domiciliu, iar în această situaţie „erau numeroşi care să rămână mai mulţi ani fără a fi înscrişi în vreo categorie, fără să achite vreo redevenţă şi fără a fi supuşi la nicio obligaţie”. În colonii, casele ce li se construiseră rămâneau goale şi se degradau. Începând din

1861, li s-a permis să ţină debite de băutură chiar în colonii77.

În final, autorităţile din Petersburg au constatat că noţiunea de agricultură evreiască se prezenta într-o lumină absolut sumbră.

Arieratele (anulate cu ocazia diferitelor evenimente de stat sau de la curte, ca, spre exemplu, căsătoria farului) nu încetau să crească, şi fiecare ştergere nu făcea decât să incite la a nu mai plăti noile redevenţe şi a nu mai rambursa împrumuturile, (în 1857 se terminau acei zece noi ani de scutire şi de întârziere a scadenţelor care fuseseră conveniţi; acestora li s-au mai adăugat încă cinci. Dar nici în 1863 nu s-a reuşit încasarea datoriilor. Atunci la ce a fost bună această strămutare a evreilor? La ce au servit aceste avantaje şi aceste împrumuturi care s-au dat? întreagă această epopee care durase şaizeci de ani asigurase evreilor, pe de o parte „un mijloc de a evita să se supună diferitor servicii naţionale", iar pe de ală parte nu dezvoltase, la zdrobitoarea majoritate dintre ei, „dispoziţii faţă de munca agricolă"; „beneficiile nu corespundeau deloc cheltuielilor". Dimpotrivă, „simpla autorizare de a locui în provinciile centrale fără a se bucura de niciun avantaj atrăgea aici un număr incomparabil mai mare de evrei emigraţi", atât de mult aspirau ei să meargă aici78.

Dacă în 1858 pe hârtie erau 64.000 de colonişti evrei, adică între

8.000 şi 10.000 de familii, în 1880 ministerul mai număra doar 14.000, adică mai puţin de 2000 de familii79. Iar comisiile care verificau la faţa locului dacă pământul era folosit sau rămânea pârloagă, în 1872, în toată regiunea de sud-vest au mai aflat doar 800 de familii80.

Autorităţile ruse puteau de acum să constate în mod categoric că transformarea evreilor în agricultori sedentari se solda printr-un eşec total. Nu se mai putea crede că „speranţa îndelungată de a vedea coloniile prosperând se va fi realizat". Pentru ministrul Kissilev a fost deosebit de greu să renunţe la acest vis, dar, în 1856, ieşise deja la pensie. Unul după altul, documentele oficiale consemnau acelaşi lucru: strămutarea evreilor pe terenurile agricole „nu a fost urmat de rezultate pozitive". Printre altele

„Un întins spaţiu de pământ negru fertil rămânea în mâinile evreilor, fără vreo productivitate". Căci, pentru populaţia evreiască, se aleseseră şi se atribuiseră cele mai bune pământuri. Cele care, contra

unei sume, erau date cui voia, aduceau un venit substanţial (coloniile evreieşti trăiau din aşa ceva); populaţia din sud se înmulţea şi toţi cereau pământ. Acum, chiar şi parcelelor mai puţin fertile, cele păstrate ca rezervă, în afara celor atribuite deja evreilor, le creştea valoarea81. Regiunea Rusiei Noi absorbise deja mulţi alţi colonişti dinamici şi „înceta de a mai avea nevoie de o colonizare artificială82".

Colonizarea evreiască nu mai avea niciun sens pentru stat.

În 1866, Alexandru al O-lea a hotărât aşadar să amâne ordonanţele speciale cu privire la reclasificarea evreilor în agricultori. Problema era de acum înainte să se ştie prin ce mijloace să li se dea egalitatea în drepturi cu ceilalţi agricultori ai imperiului. Coloniştii evrei nu erau pregătiţi pentru viaţa independentă de la ţară care îşi făcea apariţia pretutindeni. Nu mai rămânea decât să li se permită să-şi abandoneze condiţia de agricultori, fie şi parţial, şi să facă în aşa fel încât o parte din familia lor (1868) să poată trece la cea de meşteşugari sau negustori. Au fost autorizaţi să-şi răscumpere parcelele, ceea ce au şi făcut pentru a le revinde mai apoi cu mare profit83.

Totuşi, în discuţiile referitoare la diferite proiecte la Ministerul Bunurilor Statului, problema unei reforme a coloniilor evreieşti întârzia în a fi rezolvată; a lâncezit atât de mult încât proiectul a fost abandonat în 1880.

Între timp, odată cu noul statut privind serviciul militar din 1874, agricultorii evrei şi-au pierdut avantajele privitoare la recrutare, şi, prin aceasta, orice interes pentru agricultură. În 1881, «în colonii „nu se vedea aproape deloc altceva decât proprietăţi formate dintr-o singură casă de locuit, fără niciun fel de semn de sedentarism împrejur, adică nici hotare, nici adăpost pentru animale, nici dependinţe, nici grădini de legume, nici măcar un copac sau tufiş; excepţiile erau rare" 84».

Un funcţionar cu patruzeci de ani de experienţă în domeniul agricol

(consilierul de stat Ivanşinţev, trimis în 1880 să studieze situaţia coloniilor)

scria: în toată Rusia, nu există nici măcar o singură comunitate de ţărani care să fi primit o mană atât de generoasă de subsidii", „care nu puteau să rămână necunoscute de ţărani şi să nu le trezească nemulţumirea". În vecinătatea acestor colonii evreieşti, ţăranii „care se indignau că, lipsiţi ei înşişi de pământ, erau constrânşi să închirieze la preţuri mari terenuri de la evrei, terenuri pe care statul le atribuia acestora cu un preţ de nimic şi în suprafeţe cu mult peste nevoile lor reale". Este tocmai ceea ce explica... „în mare parte animozitatea ţăranilor faţă de unii agricultori evrei, care s-a exprimat prin jefuirea mai multor cătune"» (în mai 1881 – 1882) 85.

În anii aceia, mai multe comisii au dezbătut cât din terenurile excedentare din coloniile evreieşti puteau fi redistribuite ţăranilor. Loturile nefolosite sau lăsate în paragină au fost luate de la evrei de către guvern.

„În provinciile Volîniei, Podolsk şi Kiev, din 39.000 de hectare, mai rămâneau doar 4 082 [spre a fi exploatate de evrei]86". S-au menţinut, totuşi, sate agricole destul de importante. Iakşiţa, spre exemplu, în provincia Minsk atât de săracă în pământuri, cu 46 de familii pentru 740 de hectare87, adică 16 hectare de familie, ceea ce nu era pentru familiile din Rusia centrală. Sau Annenhof, în provincia Moghiliov, nici ea mai bogată în pământuri: în 1848, 20 de familii evreieşti primiseră câte 20 de hectare de pământ fiecare de la stat, dar, în 1872, mai rămăseseră doar 10, iar marea parte a pământului era abandonată88. Sau Vişenka, tot în provincia

Moghiliov: 16 hectare de familie89; Ordinovsşina, în Grodno, 12 hectare.

Iar în provinciile meridionale, spaţiul era, desigur, încă şi mai întins; în primele implantaţii, încă se mai numărau, la Bolşoi Nagartav, 17 hectare de familie, la Sidemenuh 16, la Novo-Berislav 17. La cătunul Roskoşnaia, în provincia Ekaterinoslav, 15 hectare, dar cu terenurile „ţinând de colonie", făcea 42 de hectare90. La Vesiolaia (în 1897), 28 de hectare de familie. La

Sagaidak, 9 hectare, dar se estima că acestea era loturi foarte mici91. În fine, în provincia Kiev, la Ieluvka, 6 familii evreieşti îşi

împărţeau 400 de hectare, adică 67 de hectare de familie! Iar „pământul era arendat germanilor92”.

Ceea ce nu-l împiedică pe un autor sovietic din anii ’20 să scrie pe un ton categoric: „Ţarismul le interzisese aproape totalmente evreilor să facă agricultură93”.

În imensa şi conştiincioasa sa lucrare, cercetătorul V.N. Nikitin, făcând bilanţul agriculturii evreieşti, ajunge la următoarea concluzie: „Reproşul care li se aduce evreilor de a nu fi fost harnici la munca agricolă, de a absenta fără autorizare, pentru a se deda în oraşe la comerţ şi meşteşugărie, sunt perfect întemeiate... Nu negăm deloc responsabilitatea evreilor în faptul că în cursul ultimelor decenii un număr relativ restrâns de evrei au dobândit calitatea de agricultori”. Dar, pentru disculparea agricultorilor evrei, aduce următoarele argumente: „Nu li se acorda încredere în nimic; s-a schimbat în mai multe rânduri sistemul aşezării lor în colonii”, uneori, „pentru a-i îndruma în viaţa curentă au fost însărcinaţi oameni care nu cunoşteau nimic într-ale agriculturii, sau care îi tratau cu o perfectă indiferenţă... Din orăşeni independenţi cum erau, evreii se trezeau la ţară fără a fi pregătiţi să trăiască aici94”.

Aproape în aceeaşi vreme, în 1884, într-o notă destinată Comisiei guvernamentale Pahlen, încă nouă în acea epocă, N.S. Leskov estima că „lipsa de pregătire a evreilor pentru lucrările câmpului

<notă>

— Contele Konstantin Pahlen, secretar de stat, membru al Consiliului de stat, a fost, în 1883, numit preşedinte al Comisiei însărcinate cu reexaminarea legislaţiei privitoare la evrei.

</notă>

nu este datorată unei singure generaţii”, ea este atât de marcată încât „este egală cu pierderea oricărei aptitudini pentru agricultură”;

un evreu nu va redeveni un agricultor, decât dacă aceasta se face progresiv93.

(Cât despre Lev Tolstoi, în cuvinte care au ajuns printr-un terţ, judeca astfel: cine sunt acei oameni „care menţin un popor întreg în menghina unei vieţi citadine şi care nu-i dau voie să se stabilească la

ţară şi să se dedice singurei ocupaţii, naturală omului, lucrarea pământului? E ca şi cum ai lipsi acest popor de posibilitatea de a respira... Cine, aşadar, ar putea suferi... de faptul că evreii se instalează la sate pentru a duce o viaţă trudnică şi curată la care, fără îndoială, acest popor inteligent şi admirabil aspiră de atâta amar de vreme96?" în ce lume trăia el? Ce ştia el despre colonizarea agricolă şi despre strădania din ultimii optzeci de ani?)

Dar ce să spunem după experienţa de colonizare a Palestinei unde emigranţii evrei s-au simţit în patria lor şi unde au stăpânit perfect lucratul pământului în condiţii mai nefavorabile decât în

Noua Rusie? În timp ce toate încercările de a-i determina sau a-i constrânge să lucreze câmpiile Rusiei (apoi în URSS) se soldaseră cu eşecuri (de unde vine umilitoarea legendă cum că evreii nu ar fi deloc făcuţi pentru agricultură).

Astfel, la capătul a optzeci de ani de eforturi guvernamentale ruseşti, s-a văzut că toată această colonizare fusese o afacere grandioasă, dar zadarnică: eforturi tenace, o mulţime de mijloace, întârziere în dezvoltarea Noii Rusii, şi toate acestea pentru nimic... Experienţa întreprinsă demonstrase că nu ar fi trebuit făcută.

*

Schiţând în linii mari activitatea comercială şi industrială a evreilor, I.G. Orşański scria pe bună dreptate, pe la începutul anilor '70, că această activitate constituia „temelia problemei evreieşti şi determina destinul poporului evreu în întreaga ţară"; iată o etnie plină de viaţă, care se pricepe la comerţ, descurcăreaţă: „când rusului o rublă îi aduce două, evreului îi aduce de cinci ori mai mult"; la negustorul rus este vorba de stagnare, de lâncezeală, de monopol (spre exemplu, după expulzarea evreilor din Kiev, viaţa a devenit mai scumpă). Forţa de participare a evreilor la viaţa comercială rezidă în accelerarea capitalului rulant cel mai nesemnificativ. Respingând ideea că „spiritul corporatist" al evreilor le permite să triumfe în toate formele de concurenţă, că „negustorii evrei se susţin întotdeauna unii pe alţii, având băncile lor, fabricanţii lor, cărăuşii lor", Orşański atribuie acestui spirit corporatist doar două domenii, cel social şi cel

religios, iar nu comerţul unde, zice el, evreii se concurează implacabil (ceea ce contrazice hazake, repartiţia obligatorie a sferelor de activitate, aceasta din urmă dispărând încetul cu încetul, pe măsură ce evolua situaţia legală a evreilor97).

Chiar mai mult, deşi menţionează opinia conform căreia nu orice comerţ evreiesc îmbogăţeşte ţara, întrucât el constă exclusiv în exploatarea claselor productive şi muncitoare, iar „profitul este o pierdere clară pentru ţară", o menţionează doar pentru a o respinge:

evreii caută şi găsesc în permanenţă noi soluţii comerciale şi, făcând aceasta, „deschid amărâtei populaţii creştine noi surse de câştig98".

Activitatea comercială şi industrială evreiască a avut parte în

1861 de două lovituri puternice ca urmare a abolirii iobăgiei şi a arendărilor legate de producerea şi vânzarea rachiului, dar şi-a revenit repede. „Rolul financiar al evreilor a devenit deosebit de important către anii '60: activitatea lor precedentă acumulase în mâinile lor capitaluri, or, emanciparea iobagilor şi, legată de aceasta, ruina „cuiburilor de nobili " au antrenat o mare nevoie de bani în clasa proprietarilor. În acel moment apar băncile agricole în organizarea cărora capitaliştii evrei au jucat un rol preponderent99".

Ansamblul vieţii economice a ţării cunoştea transformări în toate direcţiile în acelaşi timp, iar spiritul curios, inventivitatea constantă a evreilor, investiţiile lor se potriveau de minune cu aceste schimbări, chiar le devansau. După cum am menţionat deja, aceste capitaluri alimentau între altele industria zahărului din sud-vest

(încât în 1872 un sfert din rafinării şi o treime din societăţile pe acţiuni aparţineau evreilor100), la fel ca şi morăritul şi diferite alte

<notă>

— Sau domenii senioriale. Expresie devenită curentă de la romanul lui

Turgheniev, Un cuib de nobili (1859).

</notă>

Industrii atât în Zona de rezidenţă cât şi în afara ei. După războiul din Crimeea „s-a început amenajarea rapidă a unei reţele de

căi ferate, au apărut în număr mare diferite întreprinderi comerciale şi industriale, cât şi societăţi pe acţiuni şi bănci", iar „numeroşi evrei… au găsit în întreprinderile menţionate un câmp larg unde să-şi folosească forţele şi talentele… ceea ce, pentru unii, a dat naştere la o îmbogăţire incredibil de rapidă101".

„Evreii practicaseră de mult timp comerţul cu cereale, dar rolul lor a devenit deosebit de important începând cu abolirea iobăgiei şi cu implantarea căilor ferate". „Începând din 1878, 60% din exporturile de cereale se făceau prin intermediul evreilor; în curând va ajunge la 100%". Apoi, „graţie industriaşilor evrei, cel de-al doilea produs exportat (după cereale) a devenit lemnul". Încă din

1835, evreilor nu le-au mai fost interzise încheierea de contracte pentru tăierea copacilor şi achiziţionarea de domenii forestiere.

„Industria lemnului şi comercializarea lui au fost dezvoltate de evrei. Tot evreii au dezvoltat exportul lemnului pentru străinătate".

„Comerţul cu lemn este în acelaşi timp una dintre ramurile cele mai importante ale negoţului evreiesc şi una dintre cele mai remarcabile în privinţa concentrării de capital. Amorsarea de către evrei a unui comerţ intensiv cu lemne s-a făcut de prin anii '60—70, când, ca urmare a abolirii iobăgiei, proprietarii au adus masiv pe piaţă domenii şi păduri". „Tocmai în anii '70 s-au lansat pe piaţă evreii în masă" în activitatea industrială: ţesături, în produse alimentare, blănuri, tâmplărie, mobilă; „cât priveşte tutunul, producţia sa a fost întotdeauna concentrată în mâinile evreilor102".

Să dăm aici cuvântul autorilor evrei: „Pe vremea lui Alexandru al II-lea, toată bogata burghezie evreiască era… loială… monarhiei.

Atunci şi-au făcut marile averi Guinzburg, Poliakov, Brodski.

Zaiţev, Balahovski, Aşkenazi". După cum am mai spus, „arendaşul

Evzel Guinzburg şi-a fondat atunci la Petersburg propria bancă".

Samuel Poliakov a construit şase linii de cale ferată; cei trei fraţi

Poliakov au primit titlul de nobleţe ereditară". „Graţie construirii căilor ferate, garantată şi în parte subvenţionată de stat,

s-au constituit marile averi ale familiei Poliakov, I. Blioh, A. Varşavski şi alţii". Şi cum să reuşeşti să enumeri averile mai modeste, spre exemplu cea a lui A.I. Zak, fost colaborator al lui E. Guinzburg în domeniul arenzilor; venit la Sankt-Petersburg, a creat o bancă de scont şi de împrumut, şi, „având un larg cerc de rude, ale sale ca şi cele ale soţiei, lucrau cu toţii în întreprinderea sa a cărei conducere o asigura personal 04".

Pe măsură ce se introduceau reformele lui Alexandru al II-lea, viaţa socială se schimba complet, deschizând evreilor întreprinzători noi perspective. „Decretele guvernamentale care autorizau anumite grupuri de evrei dotaţi cu o pregătire superioară de a intra în serviciul statului nu le îngrădea avansarea. Cu obţinerea titlului de consilier de stat electiv, evreii primeau, conform uzanţei generale, gradul de nobleţe ereditară105".

În 1864 a venit rândul reformei rurale (adunări districtuale sau zemstve). Ea „privea toate păturile populaţiei. Regulamentul... nu conţinea nicio restricţie a drepturilor evreilor de a participa la alegeri în adunări districtuale, nici de a ocupa funcţii în zemstve.

Timp de douăzeci şi şase de ani, cât Regulamentul a rămas în vigoare, se găseau în numeroase locuri evrei în calitate de delegaţi, dar şi ca membri ai biroului guvernelor locale106".

Nicio îngrădire nu le era impusă evreilor în statutul judiciar promulgat în acelaşi an 1864. Reforma prevedea crearea unei autorităţi judiciare independente, iar în locul vechilor avocaţi particulari, instituia un barou constituit în clasă autonomă prevăzută cu o organizare corporatistă specifică (şi, în treacăt fie zis, cu dreptul imprescriptibil de a refuza orice asistenţă oricărui solicitant „în funcţie de aprecierea morală a personalităţii sale", ceea ce putea fi folosit şi pentru raţiuni politice). Iar pentru evrei nu exista nicio restricţie de a face parte din această corporaţie. Hessen scrie: „Fără a vorbi de barou, unde au ocupat un loc de frunte, evreii au început să-şi facă apariţia, din când în când, în cancelariile judiciare în calitate de judecători de instrucţie, dar şi în rândul ministerului public;

Ici şi colo ocupau posturi în adunările judecătorilor de pace sau

<notă>

— Scara ierarhică stabilită de Petru cel Mare pentru funcţionari şi militari prevedea paisprezece grade sau titluri; cel de consilier de stat era al patrulea şi conferea nobleţea ereditară.

</notă>

curţile cu juri”; erau văzuţi şi printre juraţi107, iar în primele decenii fără nicio cotă. (Să mai notăm: jurământul evreilor în faţa tribunalului civil se făcea fără a se respecta exigenţele religiei evreieşti.)

În aceiaşi ani, s-a procedat la reforma autoadministrării municipale. Iniţial, s-a propus ca numărul de evrei membri ai adunării

(Duma) municipale şi ai biroului executiv să nu depăşească jumătate din totalitatea membrilor, dar, cedând în faţa opunerii ministrului de Interne, Regulamentul municipal din 1870 a redus această proporţie la o treime; în plus, evreii nu aveau dreptul să ocupe postul de primar108: temerea era că „altfel, solidaritatea internă şi izolarea externă a evreilor le-ar asigura un rol conducător în organele municipale şi o preeminenţă în regulamentul afacerilor sociale109”.

Totuşi, evreii beneficiau de acum înainte de o totală egalitate în procesul electoral (înainte, ei votau ca un corp separat), ceea ce

„Le-a întărit influenţa în treburile municipale”. (în rest, în libera

Odessă, acest vot comun exista încă de la întemeierea oraşului, cum va fi cazul şi la Chişinău. „În general, în sudul Rusiei, evreii nu erau expuşi dispreţului social favorizat odinioară în Polonia110.”)

Aceasta a fost „fără îndoială... pentru evrei, cea mai bună perioadă din toată istoria Rusiei”. «Li s-a dat acces la serviciul public... Ameliorările juridice şi atmosfera generală a acestei „ere de mari reforme” au exercitat o acţiune binefăcătoare asupra stării de spirit a populaţiei evreieşti.» Sub acţiunea marilor reforme, se părea că „modul de viaţă tradiţional al masei populare evreieşti se îndrepta mai mult către lumea înconjurătoare”; evreii „începeau să participe pe măsura mijloacelor lor la lupta pentru drepturi şi libertate. Nu există un domeniu al vieţii economice, sociale şi spirituale a Rusiei unde să nu se fi manifestat atunci eforturile creatoare ale evreilor ruşi” 2”.

În fine: porţile care le dădeau evreilor dreptul la o instruire generală se deschiseseră larg încă de la începutul secolului. Dar, nefiind nici numeroşi şi nici foarte hotărâţi, evreilor le-a trebuit timp până să treacă aceste praguri. J.L. Teitel, mai târziu om al legii bine cunoscut, îşi aminteşte de oraşul Mozîr din anii ’60: „Directorul colegiului… se adresa adesea… evreilor din Mozîr, arătându-le avantajele învăţăturii şi dorinţa autorităţilor de a vedea la colegiu un mai mare număr de evrei. Din păcate, evreii nu veneau în întâmpinarea acestei dorinţe” 3”. De fapt, în primii ani de după promulgarea reformelor, nu au răspuns aproape deloc, nici chiar când li se propunea să fie întreţinuţi pe cheltuiala statului când statutul colegiilor

(1864), pentru ciclul lung cât şi pentru ciclul scurt, stipula clar că aşezămintele erau deschise tuturor fără distincţie de confesiune religioasă114. „Ministerul Educaţiei publice… se străduia să faciliteze evreilor accesul în unităţile şcolare publice” şi manifesta „o mare bunăvoinţă… faţă de tineretul evreu de vârstă şcolară” 5”. L. Deici pune în valoare în mod deosebit rolul inspectorului şcolar din

Novorossiisk, renumitul chirurg N. Pirogov: «Într-o foarte largă măsură, el a fost acela care a atenuat ostilitatea compatrioţilor mei faţă de şcolile şi ştiinţele „goyim”-ilor” 6.» La puţin timp după încoronarea lui Alexandru al II-lea, ministrul Educaţiei a formulat astfel programul guvernamental: „Este indispensabil necesar să se intensifice prin toate mijloacele învăţământul privind materiile de ordin general şi, în paralel, imixtiunea în instruirea religioasă să fie cât mai mică posibil, lăsând-o mai mult în grija părinţilor, fără a se impune vreo constrângere sau vreo directivă din partea guvernului” 7”.

Pentru copiii de negustori evrei şi evreii făcuţi cetăţeni de onoare** evrei, învăţarea în aşezămintele publice a fost decretată

(1859) ca fiind obligatorie118.

Şi totuşi, toate aceste invitaţii şi avantaje nu au avut niciun efect fulgerător: cel mai bun lucru pe care autorităţile au reuşit să-l obţină a fost că în 1863, în colegiile din Rusia, evreii au atins 3, 2%119, adică procentajul lor normal (în raport cu populaţia globală). Nu numai

mediile evreieşti rămâneau ostile învăţării limbii ruse, dar chiar scopurile urmărite de către conducătorii societăţii evreieşti se schimbaseră: «Când a venit vremea marilor reforme, „prietenii Luminilor”.

<notă>

— Nikolai Pirogov (1810 – 1881), unul dintre fondatorii chirurgiei militare, pionier al folosirii eterului ca antiseptic şi anestezic, pedagog şi gânditor liberal rus.

** Statut social special creat de Ecaterina („cetăţeni de onoare”), apoi codificat în 1832. acordând burghezilor merituoşi diferite privilegii.

</notă>

au legat problema instruirii maselor de cea a statutului lor legal 120», altfel spus, la suprimarea tuturor constrângerilor care mai existau.

Posibilitatea unor măsuri liberale de o asemenea amploare a apărut clar după şocul consecutiv războiului dur din Crimeea.

În ceea ce priveşte învăţătura, a intervenit o schimbare aproape magică în 1874, după publicarea noului statut militar care „acorda privilegii persoanelor şcolarizate”. Din acest moment, „evreii au venit în masă în unităţile de învăţământ general –”. „După reforma militară din 1874, chiar familiile evreieşti ortodoxe au început să-şi trimită copiii în şcolile secundare şi superioare pentru a beneficia de un serviciu militar redus ” 2”. Aceste privilegii constau nu numai în amânarea şi uşurarea stagiului, ci, după cum aminteşte

Mark Aldanov, evreii puteau de acum să se prezinte la examene pentru a obţine grade de ofiţer „sau să fie promovaţi la aceste grade. Nu rareori primeau [şi] titlul de nobleţe”. Anii ’70 au văzut o creştere prodigioasă a numărului de evrei şcolarizaţi în aşezămintele publice şi formarea unei pături numeroase de intelectuali evrei cu diplomă. În ansamblul universităţilor din ţară, în 1881, evreii reprezentau aproape 9% dintre studenţi; în 1887, această cifră s-a ridicat la 13, 5%, adică un student evreu din şapte. În unele universităţi, acest procentaj era mult mai mare: la facultatea de medicină din Harkov, se numărau 42%

evrei, la cea din Odessa 31 %, iar la facultatea de drept 41 %124. În toate colegiile din ţară, ciclul scurt şi ciclul lung luate împreună, procentajul de evrei se dublase între 1870 şi 1880, până la a atinge 12% (în raport cu 1865, chiar se dublase); în 1886, la nivelul teritoriului ce ţinea de inspectoratul şcolar Odessa, atingea 32%, iar în unele unităţi şcolare, 75%

şi chiar mai mult125. (Iar când ministrul Educaţiei [din 1866]

Dmitri Tolstoi şi-a propus în 1871 să includă şcoala rusă în sistemul „clasic" punând accent pe Antichitate, inteligheanţia rusă a fost cuprinsă de indignare, în timp ce printre evrei această reformă nu a trezit nicio nemulţumire, după cum spun mai mulţi memorialişti.)

Totuşi, această pornire către învăţătură atingea „doar burghezia şi inteligheanţia evreiască. Masele, în imensa lor majoritate, rămâneau fidele… hedere-lov şi yeshivot-urilor, şcoala elementară rusă…

neoferind niciun privilegiu special126". „Evreul rus din masă a rămas mărginit în vechea sa izolare în virtutea condiţiilor proprii modului său de viaţă exterior şi interior127". „Masele populare din oraşe şi târguri din Zona de rezidenţă, trăind într-o atmosferă făcută din tradiţii şi o disciplină religioasă foarte stricte, se iniţiau în civilizaţia modernă cu o mare încetineală, iar primele mlădiţe se iveau cu greu128". „Îngrămădiţi în Zona de rezidenţă, masa evreiască nu simţea, în viaţa cotidiană, nevoia de a cunoaşte limba rusă… Marea majoritate rămânea, ca şi în trecut, mărginită între zidurile unei şcoli elementare, hederul originar129", iar cel care ştia abia să citească trebuia să citească direct Biblia, în ebraicălj?

Să ne întoarcem acum spre partea politică a guvernului: acum că învăţământul general era larg deschis evreilor, şcolile publice evreieşti îşi pierdeau raţiunea de a fi. În 1862, se hotărâse să se numească aici şi evrei în funcţiile de supraveghetori generali. De acum, în aceste şcoli, „personalul se recruta dintre pedagogii evrei luminaţi care acţionau în spiritul timpului; aceştia din urmă şi-au consacrat eforturile ridicării nivelului învăţării limbii ruse şi reducerii predării disciplinelor evreieşti „în 1873, aceste aşezăminte au fost fie suprimate, fie transformate în şcoli elementare evreieşti de tip comun, cu o perioadă

de şcolarizare de trei şi de şase ani, iar cele două şcoli rabinice din Vilnius şi Jitomir au fost transformate în institute pedagogice132. Guvernul îşi propunea de acum să învingă izolarea evreilor printr-o educaţie comună. Dar „Comitetul pentru organizarea vieţii evreilor" a primit rapoarte – unele provenind din partea funcţionarilor sus-puşi – favorabile unui învăţământ specific, precum şi diferite avize care au frânat politica guvernamentală: „Evreii nu pot fi trataţi la fel cu celelalte etnii ale imperiului... nu se poate admite să trăiască fără nicio condiţie pe întreg teritoriul Rusiei... nu vor putea fi acceptaţi decât în măsura în care s-au încercat în prealabil toate dispoziţiile posibile pentru a face din ei cetăţeni productivi şi folositori la locurile lor de reşedinţă actuale, şi când aceste dispoziţii îşi vor fi dovedit eficacitatea133".

Or, sub acţiunea tuturor reformelor în curs, mai cu seamă a suprimării (1859) a atât de apăsătoarei recrutări (dar, prin aceasta, şi a prerogativelor bătrânilor din comunităţile evreieşti), apoi a suprimării (i 863) redevenţei speciale legate de aceasta, „puterea administrativă a conducătorilor comunitari s-a aflat într-o oarecare măsură zdruncinată în comparaţie cu autoritatea cvasi-nelimitată" pe care o moşteniseră de la kahal, anulată în 1844, acest kahal care domnise mai înainte asupra întregii vieţi evreieşti134.

Tocmai în această vreme – sfârşitul anilor '50 şi '60 un evreu convertit, J. Brafman, a intervenit energic pe lângă guvern, apoi pe lângă marele public, înaintând proiectul unei reforme decisive a vieţii evreieşti. În acest sens, adresase ţarului o notă, fiind convocat pentru consultaţii de Sfântul Sinod la Petersburg. A luat asupra sa prezentarea şi explicarea sistemului kahal-ului (în fond, prea târziu, pentru că fusese deja abolit) şi în acest scop şi-a procurat şi a tradus în ruseşte actele kehalim din Minsk, mergând până la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, publicându-le mai întâi în extrase, apoi (1869, 1874) sub forma unui corpus intitulat Cartea kahal-ului, ilustrând întinderea arbitrarului absolut ce domnea asupra persoanei şi bunurilor membrilor comunităţii.

Această carte „a devenit o autoritate în ochii administraţiei care

se referea la ea ca la un manual oficial, şi a primit notorietate (mai ales prin viu grai) în cercurile largi ale societăţii ruseşti": „marşul triumfal al lui Brafman", „un succes excepţional133". (Mai târziu, cartea va fi tradusă în franţuzeşte, germană şi poloneză136.) „Cartea kahal-ului" a reuşit să inspire la numeroase persoane o ură fanatică faţă de poporul evreu ca „inamic universal al creştinilor" şi a răspândit o reprezentare deformată a vieţii interne a evreilor137".

Această „misiune" a lui Brafman, constând în a aduna documentele kehalim-elor şi a le traduce în ruseşte, „a tulburat societatea evreiască"; la cererea evreilor şi cu concursul lor s-a creat o comisie guvernamentală de verificare. „Scriitori evrei s-au repezit să dovedească că unele documente ale kehalim-elor publicate de Brafman erau false, altele interpretate fals", iar unul dintre critici „chiar a pus la îndoială autenticitatea lor138". Un secol mai târziu (1976), Noua Enciclopedie evreiască a confirmat totuşi că

„Materialele folosite de Brafman erau autentice, iar traducerea mai degrabă exactă 139. Încă şi mai recent, Enciclopedia evreiască rusă estimează în 1994 că „documentele publicate de Brafman sunt o sursă preţioasă pentru studierea istoriei evreilor din Rusia pentru vremea secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea 40". (Să spunem în treacăt că poetul Hodasevici era strănepotul lui Brafman.)

Brafman afirma că „legile guvernului sunt neputincioase în a neutraliza puterea dăunătoare care se afla în autoadministraţia evreiască... după părerea sa, această organizare nu se limitează la kehalim-ele locale... ci priveşte poporul evreu din lumea întreagă... şi drept urmare, popoarele creştine nu se vor putea elibera de exploatarea evreiască atât timp cât nu se va anihila tot ceea ce concură la izolarea evreilor". Brafman s-a străduit să consolideze „ideea că

Talmudul nu este un cod cu caracter naţional şi religios, ci un cod civil şi politic care merge „împotriva dezvoltării politice şi morale a ţărilor creştine141" şi încearcă să creeze o „republică talmudică".

El repeta cu insistenţă că „evreii constituie un stat în stat", că aceştia „consideră că hotărârile guvernamentale nu au pentru ei un caracter obligatoriu142", că unul dintre principalele scopuri ale

comunităţii evreieşti este de „a-i amăgi pe creştini, pentru a face din ei proprietarii fictivi ai bunurilor care le aparţin143”. Chiar mai mult, «acuza Societatea pentru răspândirea învăţăturii printre evreii din Rusia şi Alianţa israelită de participare la „complotul evreiesc universal”». Hessen consideră: „Cartea kahal-ului... se mulţumea să ceară să se extirpe din rădăcină autoadministrarea socială a evreilor”, chiar independent „de absenţa drepturilor civice”.

„Atenuând frazeologia prea mare din Cartea kahal-ului”, Consiliu] de stat a declarat că chiar dacă nişte măsuri administrative ar face să dispară semnele exterioare care îi disting pe evrei de restul populaţiei, acest lucru nu ar garanta şi dispariţia atitudinii de închidere, aproape chiar de ostilitate, a comunităţilor evreieşti faţă de creştini;

Izolarea evreilor, dăunătoare pentru stat, ar putea fi combătută „pe de o parte, prin slăbirea, pe cât posibil, a legăturilor care îi leagă pe evrei

<notă>

— Vladislav Hodasevici (1886 – 1939), emigrat în 1922. se instalează în 1925

la Paris. Opera sa poetică, nu prea abundentă, este de o remarcabilă calitate.

</notă>

de autoritatea abuzivă a bătrânilor, pe de alta, factor mai important, prin răspândirea instruirii şi educaţiei în rândurile evreilor146”.

Dar acest proces – de „răspândire a Luminilor” – începuse deja în societatea evreiască însăşi. Haskala, mişcarea anterioară din anii ’40, se înscrisese mai degrabă pe terenul culturii germane, limba rusă îi rămăsese străină (erau cunoscuţi Goethe şi Schiller, dar nu Puşkin şi Lermontov147). „Până la mijlocul veacului al XIX-lea, cu rare excepţii, evreii cultivaţi nu cunoşteau nici limba şi nici literatura rusă, stăpânind însă perfect germana”. Însă mişcarea acestor maskilim, mai preocupaţi de propria cultură decât de cea a poporului evreu, pierduse din vigoare prin anii ’60149. „Suflul rus a irumpt în mediul evreiesc în

cursul anilor ’60 ai secolului al XIX-lea.

Înainte, evreii nu trăiau în Rusia, se mulţumeau să locuiască aici150”, considerând problemele lor ca fiind independente de realitatea rusă. Până la războiul din Crimeea, intelighenţia evreiască din Rusia nu recunoştea decât cultura germană, dar începând cu reformele, s-a simţit din partea ei o aplecare pentru cultura rusă; a stăpâni limba rusă „ridica sentimentul de stimă faţă de sine”. De acum, educaţia evreiască se dezvolta fiind puternic influenţată de cultura rusă. „Cei mai buni dintre intelectualii ruşi nu-şi uitau poporul”, nu se limitau doar „la sfera intereselor personale”, ci aveau şi grija „să-i îndulcească soarta”; în rest, literatura rusă nu cerea şi ea „să se pună în serviciul fraţilor noştri dezmoşteniţi152”?

Totuşi, pentru noua „mişcare a Luminilor”, această atenţie faţă de masele populare era frânată de faptul că aceştia din urmă rămâneau intim legaţi de religie, altfel spus, în ochii progresiştilor, „de un factor net retrograd 33”. Conform spiritului vremurilor, mişcarea europeană pentru cultură era perfect laică. Acest proces de secularizare a conştiinţei sociale în mediile evreieşti „avansa cu atât mai multă dificultate cu cât religia jucase timp de secole un rol excepţional în diaspora unde servise de fundament pentru conştiinţa naţională evreiască”, astfel încât „formarea unei conştiinţe naţio

<notă>

— Epoca Iluminismului care s-a dezvoltat iniţial în iudaismul din Europa de nord, pentru a se extinde mai apoi în Europa răsăriteană.

</notă>

nale evreieşti seculare” nu a reuşit în fapt să se dezvolte cu adevărat decât către sfârşitul secolului. „Nu era o tradiţie a imobilităţii, ci un fenomen absolut conştient: evreul refuza să rişte să fie separat de Dumnezeu155”.

Intelighenţia raso-evreiască s-a trezit, aşadar, în confruntare încă de la primii săi paşi cu cultura rusă chiar din epoca în care intelighenţia rusă cunoştea o dezvoltare impetuoasă şi când Rusia era năpădită de torentul culturii occidentale (Bokl, Hegel, Heine.

Hugo până la Comte şi Spencer). Ni se atrage atenţia136 asupra faptului că protagoniştii primei generaţii de intelectuali ruso-evrei care au exercitat apoi o influenţă deloc neglijabilă asupra lumii evreieşti universale s-au născut aproape toţi în aceiaşi ani

1860 – 1866: S. Dubnov, M. Krohl, G. Sfiosberg, O. Grusenberg.

Saul Guinzburg. (De altfel, tot în acea vreme se nasc – contemporanii lor – următorii revoluţionari evrei de frunte: M. Gotz, G.

Gerşuni, F. Dan, Azef, L. Axelrod – „Ortodocşii" şi, mai important decât acesta din urmă, P. Axelrod, L. Deici, printre alţi mulţi revoluţionari evrei, dintre care unii văzuseră lumina zilei prin anii '50.)

În 1863, la Petersburg, graţie sprijinului magnaţilor Evzel

Guinzburg şi A.M. Brodski, s-a autorizat fondarea „Societăţii pentru răspândirea învăţăturii printre evrei" (OPE), pentru a începe cu un efectiv redus; în primul ei deceniu, a avut o activitate nu de educare, ci de editare, dar acest lucru nu a fost suficient pentru a provoca o „violentă ripostă" din partea ortodocşilor evrei (care au protestat chiar contra ediţiei ruse a Pentateucului, considerată ca o insultă blasfematorie la caracterul sacru al Torei). Începând din anii '70, OPE va asigura o susţinere financiară pentru şcolile evreieşti. Activitatea ei se rusificase, făcea concesii numai în privinţa ebraicii, dar nu a „jargonului", aşa după cum toată lumea, în acord, numea limba idiş; după opinia scriitorului Osip Rabinovici, „jargonul viciat" pe care îl vorbeau evreii din Rusia nu poate «favoriza instruirea, întrucât nu permite exprimarea, nu numai a noţiunilor abstracte, ci chiar a gândurilor care le însoţesc cât de cât"». Noi, evreii din Rusia, în loc să învăţăm magnifica limbă rusă, ne ţinem de limbajul nostru viciat, puţin melodios, incorect şi sărăcăcios160".

(La vremea lor, maskilim-ii germani îşi băteau joc de jargon în cuvinte şi mai directe.)

Astfel, în lumea evreiască rusă „a luat naştere o nouă forţă socială care nu a întârziat să intre în conflict cu alianţa... capitalului cu sinagoga" după expresia liberalului J. Hessen. Încă timidă la naşterea sa, această forţă a fost presa periodică evreiască de limbă rusă 61.

Primul său născut a fost Aurora, jurnal din Odessa, care nu a apărut, este adevărat, decât timp de doi ani (1859 – 1861), editat de menţionatul O. Rabinovici. Acest ziar trebuia să servească la «difuzarea de „cunoştinţe folositoare, o religiozitate autentică, regulile vieţii în comunitate şi cele ale eticii", să le dea evreilor dorinţa de a învăţa rusa şi „să se simtă aproape de cultura patriei lor" 162». Aurora acorda întreaga sa atenţie politicii, etalând „dragostea sa de

Patrie", intenţia ei „de a ajuta la scopurile guvernului163". „Să trăiască o viaţă comună cu toate popoarele, să participe la formarea şi la succesul lor, dar în acelaşi timp să păstreze, să dezvolte şi să perfecţioneze identitatea şi bogăţia naţională164". Unul dintre principalii colaboratori ai Aurorei, publicistul L. Levanda, a formulat în următorii termeni dublul obiectiv al ziarului: „să fie în acelaşi timp defensiv şi ofensiv, să se apere împotriva atacurilor venite din afară când e vorba de a lupta pentru drepturile noastre civile şi interesele noastre confesionale, şi să treacă la atac împotriva duşmanilor interni: obscurantismul, rutina, dezordinile sociale, tarele şi slăbiciunile noastre etnice163".

Această ultimă orientare – „scoaterea la iveală a punctelor sensibile ale vieţii evreieşti" – a trezit în mediile evreieşti temerea „să nu atragă noi măsuri represive". Ziarele evreieşti, apărute la aceeaşi epocă (în idiş) „găseau orientarea Aurorei prea radicală". Dar chiar şi acele ziare moderate, prin însăşi apariţia lor, zdruncinau «„structura patriarhală" a vieţii comunitare, întreţinută de afazia poporului166». Desigur, în sânul societăţii evreieşti, lupta dintre rabinat şi hassidim nu încetase; o dublase, din anii ’60, lupta publiciştilor de avangardă împotriva fundamentelor rutiniere ale vieţii cotidiene.

După cum remarcă Hessen, „în anii ’60, arsenalul măsurilor represive vizând inamicii ideologici nu speria nici măcar conştiinţa intelectualilor celor mai cultivaţi"; astfel publicistul A. Kovner, acel „Pisarev* evreu", nu s-a abţinut să nu denunţe unul dintre ziarele evreieşti guvernatorului general al Noii Rusii16. (Cât despre

Pisarev însuşi, în anii ’70, „se bucura pe lângă intelectualii evrei…

de o popularitate imensă168”.)

M. Aldanov consideră că trebuie să se înceapă examinarea participării evreilor la cultura şi viaţa politică rusă începând cu anii

70169 (la mişcarea revoluţionară, cu zece ani mai înainte).

Într-adevăr, din anii ’70 datează colaborarea noilor publicişti evrei – L. Levanda, pe care l-am citat deja, criticul S. Vengherov, poetul N. Miński – la marea presă rusă (Miński, ne spune Aronson, s-a pregătit pe timpul războiului ruso-turc să meargă să lupte pentru fraţii slavi). Ministrul Educaţiei, contele Ignatiev, şi-a exprimat la acea vreme credinţa în ataşamentul evreilor ruşi faţă de

Rusia. În urma războiului ruso-turc din 1877 – 1878, au umblat prin mediile evreieşti zvonuri anunţând importante reforme care le-ar fi favorabile. Între timp, centrul intelighenţiei evreieşti se deplasase de la Odessa la Petersburg; aici, scriitori şi avocaţi nou veniţi exercitau o influenţă determinantă asupra opiniei publice. În această atmosferă marcată de un regim de speranţă s-a reluat în 1879 la

Petersburg publicarea Aurorei. În editorialul său, M.I. Kulişer scria: „Vom fi organul nevoilor şi exigenţelor evreilor ruşi… pentru a face să iasă enorma masă de evrei ruşi din letargia intelectuală…

ceea ce este la fel de necesar pentru binele Rusiei… Din acest punct de vedere, intelectualii evrei ruşi nu vor să se diferenţieze de ceilalţi cetăţeni ruşi 170”.

Urmând pe această cale presa evreiască, literatura evreiască s-a dezvoltat la rândul său, mai întâi în ebraică, apoi în idiş, în fine în rusă171. Sub Alexandru al II-lea, „au fost numeroşi scriitorii evrei care voiau să-şi convingă coreligionarii să înveţe rusa şi să considere Rusia drept patria lor172”.

<notă>

— Dmitri Pisarev (1841 – 1868), critic literar, reprezentant al nihilismului în Rusia.

** Mark Aldanov, pseudonimul lui Landau (1886 – 1957), scriitor evreu de origine rusă, autor a numeroase romane istorice. Emigrat în 1919, a trăit la Paris până în 1940, apoi în Statele Unite până la moartea sa.

</notă>

Evreii luminaţi, încă atât de puţin numeroşi în anii ’60—70, înconjuraţi din toate părţile de cultura rusă, nu aveau alte posibilităţi decât să se întoarcă spre asimilare, „să apuce pe drumul care, în condiţii analoge, îi făcuse pe intelectualii evrei din Europa occidentală să se asimileze cu poporal dominant173” – cu diferenţa, totuşi, că în ţările europene nivelul de cultură al poporului autohton fusese net mai ridicat, în timp ce, în condiţiile Rusiei, trebuia să se asimileze nu cu poporul rus, a cărui cultură de-abia înmugurea, nici cu clasa conducătoare rusă (din opunere, din refuz), ci doar cu pătura fină a intelectualilor, încă puţin numeroasă, în schimb deja perfect laicizată şi care, îşi repudiase şi ea Dumnezeul. La fel, aceia dintre evrei care erau spirite luminate au rupt cu religia rusă.

„Şi, cum nu aveau o altă legătură cu poporul lor, se îndepărtau complet, fără a se mai considera, din punct de vedere spiritual, drept cetăţeni ruşi 174”.

„Încet, încet s-a stabilit o anumită comunitate de viaţă între mediile intelectuale ale societăţilor evreiască şi rusă175”. Agitaţia generală, mişcarea, viaţa de dincolo de Zona de rezidenţă a unei anumite categorii de evrei, dar şi dezvoltarea căilor ferate (şi a călătoriilor în străinătate), toate acestea „favorizau contacte mai strânse între izolatul evreu şi lumea înconjurătoare176”. La Odessa, la începutul anilor ’60, „până la o treime dintre evrei... vorbeau rasa177”.

Populaţia creştea aici cu rapiditate „graţie imigraţiei masive atât a evreilor ruşi, cât şi evreilor străini veniţi în special din Germania şi din Galiţia178”. Înflorirea Odessei la mijlocul secolului prefigura înflorirea ansamblului lumii evreieşti ruse din zorii celui care urma.

Încă de la începutul secolului al XIX-lea, Odessa liberă se dezvoltase după propriile legi, diferite de legile ruseşti, fiind când porto-franco, când deschisă navelor turceşti, chiar şi în timpul războiului cu Turcia. „La acea epocă, evreii [din Odessa] aveau ca ocupaţie dominantă comerţul cu grâne. Numeroşi evrei erau comercianţi modeşti, intermediari (în principal între proprietarii funciari şi exportatori), intermediari sau agenţi locali ai marilor

companii străine de cereale – mai ales greceşti; agenţi la Bursa de cereale, casieri, cantaragii, docherilor, şi ocupau o poziţie dominantă în comerţul de grâne: în 1870 în mâinile lor se afla cea mai mare parte a exportului de cereale. În 1910... 89, 2% dintre exporturi179”.

„În comparaţie cu celelalte oraşe din Zona de rezidenţă, se aflau la

Odessa mai mulţi evrei care practicau profesii liberale...; legaseră excelente relaţii cu reprezentanţii societăţii ruse cultivate şi se bucurau de favoruri din partea înaltei administraţii a oraşului... Inspectorul şcolar general din Odessa, între 1856 – 1858, N. Pirogov, le era deosebit de favorabil 18°”. Un contemporan a schiţat într-un mod pitoresc acest amestec unde, într-o concurenţă exacerbată, se confruntau comercianţi evrei şi greci, şi unde, „în anii cu recolte bune, jumătate din oraş trăia din vânzarea de produse cerealiere, de la cel ce mânuia tranzacţii serioase cu grâne până la cel din urmă vânzător de haine vechi”, – şi în acest melting-pot învolburat, unificat prin folosirea limbii ruse, „cu greu s-ar fi putut trage o linie de demarcaţie între un negustor de cereale, un bancher şi un intelectual181”.

Astfel, „în lumea evreiască luminată, procesul de asimilare a tot ceea ce este rusesc... nu făcea decât să se consolideze182”. „Educaţia europeană, cunoaşterea limbii ruse au devenit nevoi vitale”.

„Toţi au început să studieze limba şi literatura rusă; fiecare nu se gândea decât cum să se apropie, până la fuziunea totală, de mediul înconjurător”, nu numai să stăpânească limba rusă, ci să lupte

«pentru o rusificare completă, pentru a se pătrunde de „spiritul rus”, în aşa fel încât evreul să nu se distingă prin nimic, sau poate doar prin religie, de ceilalţi cetăţeni». Un contemporan, M. G.

Morgulis, s-a exprimat în felul următor: „Toţi au început să se simtă cetăţenii patriei lor, şi tuturor le-a revenit o patrie183”. «Reprezentanţii intelighenţiei evreieşti considerau că „erau obligaţi, în numele intereselor guvernamentale, să renunţe la particularităţile lor naţionale... să fuzioneze cu naţiunea dominantă a ţării unde le era dat să trăiască”. Unul dintre progresiştii evrei ai epocii scria că

„Evreii, ca naţiune, nu există”, că ei „se consideră drept ruşi de

confesiune mozaică”... „Evreii recunosc că salvarea lor rezidă în fuziunea cu poporul rus” 4.»

Se cuvine fără îndoială să menţionăm aici numele lui Benjamin

Portugalov, medic şi publicist. În tinereţea sa, s-a lăsat antrenat de subversiune, a fost chiar închis la Petropavlovskaia; în 1871, s-a stabilit în Samara. A „jucat un rol de frunte în dezvoltarea medicinii în zemstve şi a activităţilor sanitare... a fost unul dintre pionierii tratamentului alcoolismului şi ai luptei împotriva acestui flagel din

Rusia”, organizând în acest scop conferinţe publice. „Încă din tinereţe, s-a impregnat de ideile narodnice despre rolul nefast al evreilor în situaţia economică a ţăranilor ruşi. Aceste idei au servit drept fundament dogmelor „mişcării iudeo-creştine” din anii 1880

şi următorii” (o fraternitate spirituală şi biblică). Portugalov estima ca fiind necesară eliberarea vieţii evreilor de ritualism şi credea că

„Evreii nu pot trăi şi contribui la dezvoltarea culturii şi a civilizaţiei decât topindu-se în popoarele Europei (prin aceasta el înţelegea poporul rus) 183”.

În paralel se poate remarca scăderea notabilă, sub domnia lui

Alexandru al II-lea, a numărului botezurilor, devenite inutile după

„Epoca interniştilor” şi extinderea drepturilor evreieşti186. Secta iudaizanţilor a primit atunci şi ea dreptul de a-şi confesa religia187.

Această atitudine a evreilor înstăriţi faţă de Rusia, îndeosebi în afara Zonei de rezidenţă, cât şi cea a evreilor care au primit o educaţie rusească trebuie să reţină atenţia şi merită a fi subliniate.

Ceea ce s-a şi întâmplat. „În perspectiva marilor reforme, toţi evreii ruşi conştienţi, fără excepţie, au fost, se poate spune, patrioţi ruşi şi monarhişti, iar faţă de Alexandru al II-lea simţeau literalmente adoraţie. Reputat pentru cruzimea sa faţă de polonezi (în revolta iordin 1863). M.N. Muraviov (pe atunci guvernator general al regiunii de nord-vest) îi patrona pe evrei căutând, ceea ce reprezintă o politică sănătoasă, să ralieze majoritatea populaţiei din regiunea de vest, cea

evreiască mai ales, la principiile guvernamentale ruseşti 188. „Deşi, cu ocazia revoltei din 1863, evreii din Polonia i-au susţinut clar pe polonezi189, cei din provinciile Vilnius, Kaunas şi

Grodno, „animaţi de un instinct popular sănătos, au înţeles că trebuia sprijinită Rusia, întrucât puteau să aştepte de la ea mai multă echitate şi omenie decât din partea polonezilor care suportându-i un timp îndelungat pe evrei. îi trataseră întotdeauna ca pe o rasă inferioară 190". (J. Teitel explică acest lucru în felul următor: „Evreii polonezi s-au ţinut mereu deoparte de evreii ruşi", îi priveau de sus, socotindu-se „polonezi adevăraţi". Polonezii înşişi îi mărturiseau în intimitate, vorbind despre evreii ruşi din Polonia: „Cei mai buni dintre evrei sunt duşmanii noştri. Evreii ruşi care au inundat

Varşovia, Łódź şi alte mari centre poloneze sunt promotorii culturii ruseşti care ne este atât de antipatică 191.")

La acea vreme, rusificarea evreilor din Rusia răspundea dorinţei guvernului rus. Autorităţile ruseşti considerau că «relaţiile continue cu tineretul rus erau cel mai sigur mijloc de a-i reeduca pe tinerii evrei şi de a extirpa „ostilitatea faţă de creştini 193"».

În rest, abia născut, acest patriotism rus al evreilor avea limite precise. Juristul şi publicistul I.G. Orşański lăsa să se înţeleagă că pentru a accelera procesul, „era indispensabil să plasezi evreii într-o asemenea situaţie încât să se simtă şi să se considere drept cetăţeni liberi ai unei ţări libere şi civilizate 194". Lev Levanda, deja citat, scria pe atunci: „Nu voi deveni [un patriot rus] decât atunci când chestiunea evreiască îşi va fi găsit o soluţie definitivă şi satisfăcătoare". Un autor evreu contemporan care a cunoscut un drum lung de suferinţe în secolul al XX-lea şi care a emigrat mai apoi în

Israel i-a răspuns un secol mai târziu: «Levanda nu îşi dădea seama că nu se pun condiţii Patriei-Mamă. O iubeşti fără restricţii, fără rezerve, nici condiţii prealabile, o iubeşti pentru că îţi este Mamă.

Acest program – o dragoste condiţionată! – a fost profesat cu o rară constanţă de către inteligenţia ruso-evreiască de-a lungul unui întreg secol, deşi, sub toate celelalte aspecte, ea s-a arătat de o

„Rusitate" ireproşabilă 193.»

Totuşi, în epoca de care ne ocupăm, «nu aderau la „cetăţenia rusă” decât grupuri izolate şi puţin numeroase ale societăţii evreieşti, în principal în marile centre comerciale şi industriale... de aceea exista o viziune exagerată asupra marşului triumfal al limbii ruse până în străfundurile vieţii evreieşti”. În fapt, „marea masă rămânea deoparte de aceste noi tendinţe... ea era ruptă nu numai de societatea rusă, dar şi de inteligheţia evreiască 196”. Până în anii

’60—70, marea masă a evreilor a rămas neatinsă de asimilare şi ameninţată să se trezească ruptă de inteligheţia evreiască. (în Germania, dacă asimilarea nu a cunoscut un asemenea fenomen, este din lipsa unei „mase populare evreieşti”: toţi se aflau plasaţi destul de sus pe scara socială, iar circumstanţele istorice nu au făcut ca populaţia evreiască să trăiască într-o asemenea îngrămădeală 97.)

Pe la finele anilor ’60, în sânul inteligheţiei evreieşti s-au auzit voci care s-au neliniştit în faţa acestei transformări a intelectualilor evrei în simpli patrioţi ruşi. Primul care a vorbit despre asta a fost

Pereţ Smolenskin în 1868: asimilarea în cadrul poporului rus prezintă pentru evrei „caracterul unui pericol naţional”; desigur, nu trebuie să existe temeri faţă de Iluminism, dar nici nu trebuie să se rupă cu trecutul istoric; pătrunzându-te de cultura generală, este important să-ţi păstrezi chipul spiritual propriu 198; „evreii nu sunt o sectă religioasă, ci o naţiune 199”. Dacă intelectualii evrei se rup de poporul lor, acesta nu va scăpa de opresiunea administrativă, nici de lâncezeala sa spirituală. (Poetul I. Gordon a găsit această formulă: „Fii om în stradă, dar evreu în casa ta.”)

Ziarele petersburgheze/Uerora (1879 – 1882) şi Evreul rus mergeau de acum în această direcţie. Ele înţelegeau să întărească atracţia exercitată asupra tineretului evreu de studiul concomitent al trecutului şi al situaţiei prezente. La sfârşitul anilor ’70 şi ’80, s-a săpat o prăpastie între tendinţele naţională şi cosmopolită în sânul lumii evreieşti ruse201. „În fapt, conducătorii Aurorei nu mai credeau deja în caracterul benefic al asimilării... Fără a-şi da prea bine seama, Aurora favoriza... trezirea conştiinţei naţionale... şi se apleca din ce în ce mai mult spre naţionalism... Iluziile rusificării...

se risipeau202”.

Această tendinţă era ecoul evenimentelor istorice ce se derulau în Europa în cursul acestei a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea:

Impetuoasa revoltă poloneză, reunificarea prin arme a Italiei, apoi a Germaniei, pe urmă a slavilor din Balcani. Pretutindeni se ridică şi triumfa ideea naţională. După toată aparenţele, această tendinţă s-ar fi întărit în sânul intelighenţiei evreieşti chiar dacă evenimentele din 1881 – 1882 nu se produseseră.

Între timp, tot în aceşti ani ’70, atitudinea societăţii ruseşti faţă de evrei se schimba şi ea: în timpul reformelor lui Alexandru al II-lea, fusese dintre cele mai binevoitoare. Dar printre altele, scrierile lui

Brafman, luate foarte în serios, treziseră în ea bănuieli.

Altă coincidenţă: în 1860, crearea răsunătoare, la Paris, a Alianţei israelite universale „în scopul apărării intereselor evreilor” în lunea întreagă, cu un Comitet central (în fruntea căruia fusese ales

Adolphe Cremieux203). „Puţin informată… asupra situaţiei evreilor din Rusia”, Alianţa israelită universală „s-a interesat de lumea evreiască rusă şi a început să lucreze cu multă constanţă în favoarea evreilor din Rusia”. Nu dispunea de birouri în Rusia, nici nu funcţiona în frontierele sale. În plus, faţă de opere de binefacere şi de educaţie, s-a adresat de mai multe ori direct guvernului Rusiei pentru a le lua apărarea evreilor ruşi, este adevărat că de multe ori în mod neinspirat. (Astfel în 1866, ca să nu-l execute pe Itka Borodai, acuzat de a fi provocat un incendiu premeditat în scop politic – or, el nu fusese condamnat la moarte; cât despre ceilalţi evrei implicaţi în această afacere, fuseseră achitaţi cu toţii cu mult înaintea. demersului făcut în favoarea lor; sau o altă situaţie, Cremieux a protestat împotriva strămutării evreilor în Caucaz sau în regiunea fluviului Amur, în timp ce guvernul nu avea nicio intenţie în acest sens; în 1869

deplângea persecutarea evreilor din Petersburg204 câr. d de fapt nu se petrecea nimic; s-a mai plâns, de asemenea, preşedintelui Statelor

Unite, pretinzând că guvernul ras mergea până într-acolo încât persecuta religia evreiască.) Conform unui raport al ambasadorului

rus la Paris, Alianţa nou creată (avea ca emblemă Tablele Legii lui

Moise dominând globul terestra) se bucura deja „de o enormă influenţă asupra societăţii evreieşti din toate ţările”. Toate acestea contribuiau la alertarea şi a guvernului şi a societăţii ruseşti.

J. Brafman s-a zbătut mult pentru a combate Alianţa. El afirma că aceasta, „ca toate asociaţiile evreieşti, avea un caracter de duplicitate (documentele sale spun guvernelor un lucru, documentele secrete, altceva)”, că avea drept scop „să protejeze iudaismul de influenţa, mortală pentru el, a civilizaţiei creştine205”. (Prin ricoşeu, aceste acuzaţii au atins şi OPE-ul, „Societatea pentru răspândirea învăţăturii printre evreii din Rusia”, creată în 1863: aceasta ar fi avut ca sarcină „favorizarea şi întărirea solidarităţii evreieşti universale şi spiritul de castă 206”.)

Temerile suscitate de către Alianţă fuseseră alimentate de primul apel, emoţional, adresat de organizatorii săi „lumii evreieşti din toate ţările”, dar şi de lucruri neadevărate. Tema unităţii evreilor era prezentată aici în felul următor: „Evrei!… Dacă voi credeţi că Alianţa este un lucru bun pentru voi, că făcând parte din diferite popoare, puteţi totuşi să aveţi sentimente, dorinţe şi speranţe comune… dacă voi credeţi că eforturile voastre disparate, bunele intenţii şi aspiraţii ale persoanelor izolate pot să devină o forţă puternică unindu-se într-un singur tot şi urmând o singură direcţie către acelaşi ţel… daţi-ne sprijinul prin simpatia şi concursul vostru207”.

Mai târziu şi-a făcut apariţia un document conex tipărit în

Franţa – un aşa-zis apel al lui Adolphe Cremieux în persoană. Se pare totuşi că era vorba de un fals. Nu se poate exclude faptul că putea fi vorba de un proiect de chemare, respins de organizatorii

Alianţei (dar aceasta întărea acuzaţiile lui Brafman cum că Alianţa avea scopuri ascunse): „Trăim pe pământuri străine şi nu ne privesc interesele schimbătoare ale acestor ţări atât timp cât interesele noastre morale şi materiale vor fi în pericol… Doctrina evreiască trebuie să se răspândească în întreaga lume…” în presa rusă, acest document a fost prilejul unei dezbateri animate la finalul căreia I. S.

Aksakov a scris drept concluzie, în ziarul său Rusia, că

„problema autenticității apelului nu prezintă, în cazul de față, vreo semnificație aparte, dat fiind caracterul autentic al ideilor și speranțelor care sunt exprimate în el”.

Enciclopedia evreiască publicată înainte de revoluție scria că, din anii ’70, în presa rusă „erau tot mai rare vocile care se ridicau în apărarea evreilor… Printre ruși se întărea ideea că evreii din toate țările ar fi uniți printr-o puternică organizare politică, având o conducere centrală în rândul Alianței israelite universale”. În felul acesta a produs Alianța în Rusia – și fără îndoială că nu numai în Rusia – un efect contrar țelului pe care aceasta și-l propunea…

Dacă organizatorii Alianței ar fi putut prevedea numărul de blamuri formulate împotriva solidarității evreiești mondiale, chiar

<notă>

— Ivan Aksakov (1823 – 1886). poet și publicist rus, reprezentantul slavofililor, a militat cu înflăcărare pentru emanciparea țărilor slave din Balcani.

</notă>

acuzații de complot pe care această Alianță urma să le trezească, poate că s-ar fi abținut să o creeze, cu atât mai mult cu cât nu a modificat istoria continentului european

După 1874, când noul statut militar a introdus serviciul egal pentru toți, „numeroase articole de presă care-i acuzau pe evrei de a se sustrage de la recrutare au aprins, în sânul societății rusești, dușmănia față de evrei. S-a reproșat Alianței intenția de a lua asupra sa soarta evreilor care părăseau Rusia din cauza noii legi privind serviciul militar210”, întrucât „beneficiind de o susținere străină, evreii vor putea mai ușor părăsi țara decât ceilalți cetățeni”. (Iată o problemă care se va pune cu acuitate un secol mai târziu, în anii ’70 ai secolului XX…) Cremieux a răspuns că sarcina Alianței era de a lupta împotriva „persecuției religioase”, că se hotărâse a nu mai acorda ajutor evreilor care căutau să se sustragă de la încorporare” în Rusia și, în plus, de a publica „un apel către coreligionarii noștri din Rusia pentru a-i îndemna să-și îndeplinească scrupulos toate obligațiile conținute în noua lege211”.

În afara plecării în străinătate, unul dintre mijloacele de a te sustrage de la satisfacerea serviciului militar era automutilarea.

Denikin, general mai degrabă liberal (atât înainte de revoluţie cât şi în timpul ei) relatează din experienţa sa – timp de mai mulţi ani a participat în provincia Volînia la controlul medical al viitorilor recruţi evrei – sute de cazuri de acest fel; este adevărat că era la începutul secolului XX, dar mărturia sa despre aceste numeroase şi îngrozitoare automutilări este cu atât mai frapantă212.

După cum am semnalat deja, începând din acelaşi an 1874, pornind de la noul statut militar şi de la privilegiile legate de educaţie de care era însoţit, evreii au intrat în masă în şcolile de învăţământ general, secundar şi superior. Acest salt cantitativ, foarte perceptibil, putea acum să pară excesiv. În regiunea de nord-vest, încă de mai înainte „se ceruse limitarea înscrierilor evreilor în şcolile de învăţământ general”. În 1875. ministrul Educaţiei a arătat la rândul său guvernului „că era imposibil să se găsească loc pentru toţi evreii dornici să se înscrie la aceste şcoli fără a stânjeni populaţia creştină213”.

Să mai adăugăm mărturia dezaprobatoare a lui G. Aronson conform căreia Mendeleev, la universitatea din Petersburg „dăduse dovadă de antisemitism214”. Din aceasta Enciclopedia evreiască a tras concluda „unei schimbări în tendinţele unei fracţiuni a intelighenţiei ruseşti… care a repudiat idealurile deceniului anterior, în special în ceea ce priveşte problema evreiască215”.

Iată una dintre trăsăturile caracteristice ale acestei epoci: atitudinea neîncrezătoare (dar deloc ostilă) faţă de proiectul de egalizare totală a drepturilor evreilor, care venea din presă, mai ales cea de dreapta, şi nu din cercurile guvernamentale. Se putea citi astfel în ziare: cum se poate „să se acorde toate drepturile civile… acestei etnii absolut fanatice şi să i se dea acces la funcţii administrative de rang înalt?… Numai instruirea… şi progresul social i-ar putea apropia în deplină sinceritate pe evrei de creştini… Introduceţi-i în familia comună a popoarelor civilizate şi vom fi primii care să le spunem un cuvânt de iubire şi de reconciliere”. „Civilizaţia nu va avea decât de

câştigat din această apreciere pe care i-o promite concursul unui popor energic şi inteligent… Evreii… vor ajunge la concluzia că a venit vremea să dea jos jugul intoleranţei la care au fost conduşi de interpretările prea stricte ale talmudiştilor”. Sau:

„Atât timp cât educaţia nu-i va aduce pe evrei la ideea că nu trebuie să trăieşti doar pe spinarea ruşilor, ci şi pentru profitul lor, nu va putea fi vorba de o mai mare egalitate în drepturi decât cea de astăzi”. Sau, iarăşi: «Dacă este posibil să li se acorde evreilor drepturi civile, nu li se va putea permite în niciun caz accesul la funcţii

„Unde viaţa şi obiceiurile creştinilor ar fi supuse lor şi unde ar putea avea vreo influenţă asupra administraţiei şi legislaţiei unei ţări creştine” 216.»

Ne putem da seama de tonul presei ruseşti din epocă parcurgând unul din principalele ziare din Petersburg, Glasul, pe care l-am menţionat deja: „Evreii ruşi în general nu au de ce să se plângă că presa nu manifestă aproape deloc bunăvoinţă faţă de interesele lor.

<notă>

— Dmitri Mendeleev (1834 – 1907), ilustru chimist rus, creatorul clasificării periodice a elementelor.

</notă>

Majoritatea presei ruseşti cheamă demult la o egalizare a drepturilor civile ale evreilor”; se înţelege desigur „că evreii aspiră ei înşişi la extinderea drepturilor lor şi la egalitatea cu ceilalţi cetăţeni ruşi”, dar… „ce forţă întunecată împinge tineretul evreu spre o nebunească agitaţie politică? De ce nu există niciun proces unde să nu figureze evrei şi negreşit în roluri de prim-plan?… Iar faptul că aproape întreaga totalitate a evreilor se sustrage de la îndeplinirea obligaţiilor militare, ca şi implicarea obişnuită a evreilor şi evreicelor în toate procesele politice nu pot servi deloc cauzei de egalizare a drepturilor”; „dacă vrei să ai drepturi, trebuie în prealabil să arăţi că prin faptele tale poţi şi să-ţi îndeplineşti datoriile care sunt indisolubil legate de acestea”, „încât, în comparaţie cu interesele generale ale guvernului şi societăţii, populaţia evreiască nu oferă privirii un tablou atât de defavorabil pentru ea şi atât de îngrozitor de întunecat217”.

Dar, se remarcă faptul că Enciclopedia evreiască, „în ciuda acestei propagande, sferele înalte ale administraţiei erau cât se poate de conştiente că soluţionarea chestiunii evreieşti trebuia să treacă în mod necesar prin emancipare: în martie 1880, majoritatea membrilor Comitetului pentru organizarea vieţii evreilor înclina să creadă că era indispensabil ca evreii să fie egali în drepturi cu restul populaţiei218”. Formaţi de cele două decenii de reforme ale lui Alexandru, birocraţii regimului său erau ameţiţi de marşul lor triumfal: am văzut deja câteva dintre propunerile lor destul de radicale – şi binevoitoare faţă de evrei – în rapoartele guvernatorilor generali ai Zonei de rezidenţă.

Să nu omitem nici noile demersuri influente ale lui sir Moses

Montefiore, revenit în Rusia în 1872, nici presiunile lui Benjamin

Disraeli, nici pe cele ale lui Bismarck asupra lui Gorciakov* la

Congresul de la Berlin în 1872. Încurcat, Gorciakov s-a justificat spunând că „Rusia nu este deloc împotriva libertăţii religioase şi că o acorda din plin, dar că nu trebuia confundată cu acordarea de drepturi civile şi politice219”.

<notă>

— Alexandr Gorciakov (1798 – 1883), om politic rus, ministru al Afacerilor externe (1856 – 1882), partizan al unei apropieri de Prusia.

</notă>

Or, în Rusia, conjunctura mergea exact în această direcţie. În anul 1880 a fost instaurată „dictatura sufletului” a lui Loris-Melikov”, şi mari şi întemeiate au fost atunci speranţele evreilor ruşi de a vedea acordându-li-se în scurtă vreme egalitatea în drepturi – ne aflam în ajunul acestei împliniri.

Dar tocmai în acest moment membrii Voinţei Poporului” l-au asasinat pe Alexandru al II-lea, întrerupând astfel numeroase procese liberale – între altele, egalitatea totală în drepturi a evreilor.

Sfiosberg remarcă: ţarul a fost ucis în ajun de Purim. După o întreagă cascadă de atentate, evreii nu s-au mai mirat de acest fapt, dar au început să se teamă pentru viitorul lor220.

Note

1. EE, pp. 373 – 374.
2. Ibidem, vol. 3, p. 163.
3. Ibideirt, vol. 11, p. 698; /. Hessen, Istoria evreiskogo naroda v Rossii
[Istoria poporului evreu din Rusia], în 2 vol., vol. 2, Leningrad, 1927, p. 160.
4. MEE, p. 79.
5. Hessen, vol. 2, p. 183.
6. M. Kovalevski, Ravnopravie evreev i evo vraghi [Egalitatea în drepturi a evreilor şi adversarilor lor] în Scit [Scutul], culegere literară sub conducerea lui L. Andreev, M. Gorki şi F. Sologub, Ed. a II-a completată, M. 1916.
Societatea rusă pentru studierea vieţii evreieşti, pp. 117 – 118.
7. EE, vol. I, pp. 812 – 813.
8. /bidem, p. 108.
9. Ibidem, pp. 814 – 815; J. Hessen, vol. 2, pp. 147 – 148.
10. Hessen, vol. 2, p. 163.
11. Ibidem, p. 164.
12. Ibidem, pp. 161 – 162.
13. /. Orşański, Evrei v Rossii: ocerki i issledovania [Evreii în Rusia:
eseuri şi studii], fasc. 1, Sankt-Petersburg, 1872, pp. 10 – 11.
<notă>
— Mihail Loris-Melikov (1825 – 1888), ministru de Interne de tendinţă liberală, pregătise un proiect de Constituţie când a fost asasinat Alexandru al II – ea.
** Organizaţie teroristă, apărută în 1879, responsabilă de asasinarea lui
Alexandru al II-lea.
* * * Sărbătoare de sorginte rabinică care celebrează victoria evreilor asupra duşmanilor lor prin intermediul Esterei.
</notă>
14. V.N. Nikitin, Evrei i zemlevladelţi: Istoriceskoe, zakonodatelnoe, administraţi unoe i bâtovoie poiojenie kolonii se

vremeni în vozniknoveniado naşih d-nei [Evreii şi agricultura: situaţia istorică, juridică, administrativă şi concretă a coloniilor de la origine până în zilele noastre], 1807 – 1887, Sankt-Petersburg, 1887, p. 557.

15. EE, vol. 5, pp. 610 – 611.

16. Ibidem, vol. 13, p. 663.

17. Ibidem*, vol. 5, p. 622.

18. /. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în

URSSJ, M.-L., 1929, p. 49.

19. Orşański, p. 193.

20. G.B. SUosberg, De la da uno minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus), în 3 vol., Paris, 1933 – 34, vol. 1, p. 95.

21. EE*, vol. 11, p. 495.

22. L. Deici, Rol evreev v russkom revoliutionnom dvijenii [Rolul evreilor în mişcarea revoluţionară rusă], vol. 1, Ed. a II-a, M.-L., ES, 1925, pp. 14, 21 – 22.

23. Ibidem, p. 28.

24. A.A. Goldenweiser, Pravovoie poiojenie evreev v Rossii [Situaţia juridică a evreilor din Rusia], în CLER-1, p. 119.

25. Hessen, vol. 2, p. 143.

26. EE, vol. î, p. 813.

27. Hessen, vol. 2, pp. 144 – 145; EE, vol. 1. p. 813.

28. Hessen, vol. 2, p. 158.

29. Ibidem, pp. 144, 154 – 155.

30. EE, vol. 1, p. 817.

31. MEE, vol. 14, p. 255.

32. Cf. M. Kovalevski, în Scit, p. 118.

33. EE, vol. 1, p. 818.

34. Hessen, voi 2, p. 150.

35. Ibidem*, p. 148.

36. Ibidem, p. 150.

37. Ibidem, p. 169.

38. Ibidem, p. 208.

39. EE. vol. 15, p. 209; vol. 1, p. 824.

40. Perejitoe. Zbornik posviascennîi obscestvennoi i kulturnoi istorii evreev v Rossii [Lucruri trăite. Culegere consacrată istoriei sociale şi culturale a evreilor în Rusia], vol. 2, Sankt-Petersburg, 1910, p. 102.

4\. SUosberg, vol. l, p. 137.

42. MEE, vol. 7, p. 327.

43. EE, vol. l, p. 189.

44. EE, vol. 13, pp. 943 – 944.

45. I. Troitki, Samodeiatelnosti i samopomosci evreev v Rossii [Activităţile şi întrajutorarea evreilor din Rusia], în CLER-1, p. 471.

46. EE, vol. 13, p. 947; MEE, vol. 4, p. 770.

47. MEE. vol. 5, p. 473.

48. Ibidem, p. 473.

49. Ibidem, vol. 4, p. 255.

50. Hessen, vol. 2, pp. 159 – 160, 210.

51. Ibidem, p. 159.

52. B. Dijur, Relighiozno-naţionalnîi oblik russkogo evreistra [Profilul religios şi naţional al evreilor ruşi], în CLER-1, pp. 311 – 312.

53. EE, vol. 12, p. 640.

54. Hessen, vol. 2, p. 161.

55. Ibidem.

56. Ibidem.

57. Orşański, p. 12.

5$. Ibidem, p. 1615.

59. Hessen, vol. 2, pp. 224 – 225.

60. EE, vol. 3, pp. 83 – 84.

61. EE*, vol. 7, pp. 301 – 302.

62. Sfiosberg, vol. 2, pp. 155 – 156.

63. EE, vol. 3, p. 164.

64. Orşański, pp. 65 – 68.

65. MEE, vol. 7, p. 332.

66. EE, vol. 1, p. 824.

67. Ibidem, vol. 3, p. 164.

68. Ibidem, vol. 1, p. 824; MEE, vol. 7, p. 332.
69. Golos [Glasul], 1881, nr. 46, 15, (27), febr., p. 1.
70. A. Şmakov, Evreiskie reci [Discursuri evreieşti], 1897, pp. 101 – 103.
71. Enţiklopediceskii slovar [Dicţionar enciclopedic], în 82 de volume.
Sankt-Petersburg, Ed. Brokhaus & Efron, 1890 – 1904, vol. 54, 1899, p. 86.
72. EE, vol.3, pp. 164 – 167.
73. Ibidem, pp. 164 – 167.
74. Nikitin, pp. 448, 483, 529.
75. Ibidem, pp. 473, 490, 501, 506 – 507, 530 – 531, 537 – 538, 547 – 548, 667.
76. Ibidem, pp. 474 – 475, 502, 547.
77. Ibidem", pp. 502 – 505, 519, 542, 558, 632, 656, 667.
78. Ibidem, pp. 473, 510, 514, 529 – 533, 550, 572.
79. Ibidem, pp. 447, 647.
80. EE, vol. 7, p. 478 – 479, 524, 529 – 533, 550 – 551.
81. Nikitin, pp. 478 – 479, 524, 529 – 533, 550 – 551.
82. EE, vol. 7, p. 756.
83. Nikitin, pp. 534.540, 555, 571, 611 – 616, 659.
84. Ibidem. pp. 635, 660 – 666.
85. Ibidem, pp. 658 – 661.
86. EE, vol. 7, p. 756.
87. Ibidem, vol. 16, p. 756.
88. Ibidem, vol. 2, p. 596.
89. Ibidem, vol. 5, p. 650.
90. Ibidem, vol. 13, p. 606.
91. Mem, vol. 5, p. 518; vol. 13, p. 808.
92. Ibidem, vol. 16, p. 251.
93. Larin, p. 36.
94. Mfeta, pp. 12 – 13.
95. Nikolai Leskov, Evreii v Rossii: neskolko zamecianii po evreiskomu voprosu [Evreii din Rusia: câteva observaţii asupra

chestiunii evreieşti].
Petrograd, 1919 (reproducerea ediţiei din 1884), pp. 61, 63.
96. L.N. Tolstoi o evreiah [L. Tolstoi despre evrei], Introducere de O.
Pergament, Sankt-Petersburg, Vremea, 1908, p. 15...
97. EE, vol. 15, p. 492.
98. Orşański, pp. 71 – 72, 95 – 98, 106 – 107, 158 – 160.
99. EE. vol. 13, 646.
100. Dijur, în CLER-1, p. 168; EE, vol. 13, p. 662.
101. De/e/, vol. l, pp. 14 – 15.
102. EE, vol. 13, pp. 647, 656 – 658, 663 – 664; Sfiosberg, vol. 3, p. 93;
MEE, vol. 7, p. 337.
103. M.A. Aldanov, Ruskie evrei v 70 – 80 godah; istoriceskii etiud [Evreii ruşi în anii '70 – 80; studiu istoric], în CLER-1, pp. 45 – 46.
104. Sfiosberg, vol. 1, pp. 141 – 142.
105. MEE, vol. 7, pp. 328, 331.
106. EE, vol. 7, p. 762.
107. Hessen, vol. 2, p. 168.
108. Ibidem, p. 168.
109. Ibidem, p. 206.
110. EE, vol. 6, pp. 712, 715 – 716.
111. Ibidem, vol. 13, p. 618.
112. CLER-1, introducere, pp. III-IV.
113. J.L. Teitel, Iz moei jizni za 40 let [Patruzeci de ani din viaţa mea].
Paris, 1925, p. 15.
114. /. M. Troitki, Evrei v ru. sskoi şkole [Evreii în şcoala rusă] în CLER-1, p. 534.
115. Hessen, vol. l.p. 179.
116. Deici, p. 14.
117. EE, vol. 13, p. 48.
118. Ibidem, p. 49.
119. Hessen, voi 2. p. 179.

120. EE, vol. 13. p. 48.
121. Hessen, vol. 2. p. 208.
122. MEE, vol. 7, p. 333.
123. Aldanov, CLER-1, p. 45.
124. /. M. Troitki, Evrei v russkoi şkole [Evreii în şcoala rusă] op. cit., pp. 355 – 356.
125. EE, vol. 13, p. 50.
126. /. M. Troitki, Evrei v russkoi şkole [Evreii în şcoala rusă] op. cit., pp. 355 – 356.
127. EE, vol. 13, p. 618.
128. G.J. Aronson, V borbe za grajdanskie i naţionalnâie prava:
obscestrennie tecenia v russkom evreistre [în lupta pentru drepturile civile şi naţionale: tendinţele sociale în lumea evreiască rusă), în CLER-1, p. 207.
129. Hessen, vol. 2, pp. 178, 180.
130. J.G. Frumkin, Iz istorii russkogo evreistra: vospominania, materialî, dokumenti [Din istoria evreilor ruşi: amintiri, materiale, documente], în
CLER-1, p. 51.
131. Hessen, vol. 2, p. 180.
132. EE, vol. 2, p. 205.
133. Hessen, vol. 2, p, 205.
134. Ibidem, p. 170.
U5. Ibidem*, pp. 200 – 201.
136. MEE, vol. 1, p. 532.
137. Hessen, vol. 2, pp. 200 – 201.
138. EE, vol. 4, p. 918.
139. MEE, vol. Lp. 532.
140. EER, vol. l, p. 164.
141. Hessen, vol. 2, pp. 200 – 201.
142. EE, vol. 4. pp. 918, 920.
143. MEE, vol. l, p. 532.
144. EER, vol. Lp. 164.
145. Hessen, vol. 2, p. 202.

146. Hessen, vol. 2, pp. 202 – 203.

147. S.M. Guinzburg, O russkoi evreiskoi intelighenţii [Despre intelighenţia ruso-evreiască], le, p. 34.

148. EE, vol. 3, p. 334.

149. /. Mark, Literatura na idiş v Rossii [Literatura idiş în Rusia], în

CLER-1, p. 521; G.I. Aronson, Russko-evreisiaia petdat, ibidem, p. 548.

150. B. Orlov, Nete vâucili alfaviti, în Vremea i mî, Revistă internaţională de literatură şi de probleme sociale, Tel-Aviv, 1975, nr. 1, pp. 130.

151. M. Oşerovici, Russkie evrei v Soedinionân Ştatah [Evreii ruşi în

Statele Unite), în CLER-1, pp. 289 – 290.

152. Guinzburg, înle, p. 35.

153. Aronson, V borbe za… [În luptă pentru…], op. cit., p. 210.

154. S. Schwarz, Evrei v Sovetskom Soiuze's naciala Vioroi mirovoi voini, 1939 – 1965 [Evreii în URSS de la începutul celui de al Doilea Război mondial 1939 – 1965], New York, Ed. Comitetului evreiesc american al Muncii.

1966, p. 290.

155. /. M. Biekennan, K samonoznaniu evreia: Cern mâbâli, cern mfstali, cern mî doljnî bât [Pentru formare conştiinţei de sine a evreului: ce am fost, ce am devenit, ce trebuie să fim], Paris, 1939, p. 48.

156. K. Leitis, Pamiati M.A. Krolia [în memoria lui A. Krohl], în LE-2.

1944, pp. 408 – 411.

157. EE, vol. 13, p. 58.

158. /. M. Troitki, op. rif., în CLER-1, pp. 471474.

159. Hessen, vol. 2, p. 172.

160. EE*, vol. 3. p. 335.

161. Hessen, vol. 2, p. 170.

162. Ibidem, p. 171.

163. G. 1. Aronson, în Presa ruso-evreiască, în CLER-1, p. 562.
164. Guinzburg, LE-1, p. 36.
165. Hessen, vol. 2, p. 173.
166. Ibidem. p. 174.
167. Ibidem, y. [IA.
168. EE, vol. 3.
169. Aldanov, op. cit., p. 44.
170. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., pp. 558 – 561.
171. M. Krohl, Nationalizm i asimilatia v evreiskoi istorii [Naţionalism şi asimilare în istoria evreiască], în LE-1, pp. 188 – 189.
172. /. Parks, Evrei sredi narodov. Obzor pricin antisemitizma [Evreii în mijlocul popoarelor. Privire asupra cauzelor antisemitismului]. Paris.
YMCA-Press, 1931.
173. Hessen, vol. 2, p. 198.
174. Ibidem.
175. Ibidem?. 177.
176. EE, vol. 13. p. 638.
177. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., p. 551.
178. MEE, vol. 6, p. 117.
179. Ibidem, pp. 117 – 118.
„180. Ibidem, p. 118.
181. K. Iţcovki, Odessa-gorod hlebnîi [Odessa, oraş cerealier], în Nevoie
Russkoe Slovo, New York, 21 martie 1984, p. 6.
182. EE, vol. 3, pp. 334 – 335.
183. Ibidem, vol. 13., p. 638.
184. Aronson, în luptă pentru... op. cit., p. 207.
185. MEE, vol. 6, pp. 692 – 693.
186. EE. vol. 11, p. 894.
187. MEE, vol. 2, p. 510.
188. V.S. Mandel, Konservativnâie i razruşitelnâie elementi v evreistre
[Elementele conservatoare şi distructive la evrei], în RE, pp. 195

s.
189. Troitki, op. cit., p. 356.
190. Mandel, op. cit., p. 195.
191. Teitel, p.239.
192. Cf. EE, vol. 3, p. 335, între altele.
193. Hessen, vol. 2, p. 208.
194. EE, vol. 3, p. 335.
195. Orlov, în, 1975, nr. 1, p. 132.
196. Hessen, vol. 2, p. 181.
197. Aronson, în luptă pentru… op. cit., pp. 56, 208 – 209.
198. Hessen, vol. 2, pp. 198 – 199.
199. EE, vol. 3, p. 336.
200. Hessen, vol. 2, pp. 232 – 233.
201. S.M. Guinzburg, Nastroenia evreiskoi molodioji v 80-h godah proştovo stoletia [Starea de spirit a tineretului evreu în anii ’80 ai secolului trecut], în CLER-1, p. 380.
202. Aronson, în Presa ruso-evreiască, op. cit., pp. 561 – 562.
203. EE, vol. 1, p. 932; MEE, vol. 1, p. 103.
204. Ibidem, pp. 948 – 950.
205. Ibidem.
206. EE. p. 742.
207. EE, vol. 1, pp. 933 – 936.
208. EE, vol. 1, pp. 950 – 951; /. Aksakov, Opere în 7 vol., ML, 1886
1887, vol. 3. pp. 843 – 844.
209. EE, vol. 2, p. 738 – 739.
210. Ibidem, pp. 738 – 739.
211. Ibidem, vol. 1, pp. 948 – 949.
212. A.I. Denikin, Put russkogo ofiţera [Drumul unui ofiţer rus], New
York, Ed. Cehov. 1953, p. 284.
213. EE, vol. 12. pp. 252 – 526.
214. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., p. 558.
215. EE, vol. 12, pp. 525 – 526.

216. Ibidem*, vol. 2, pp. 736, 740.
217. Golos [Glasul], 1881, nr. 46, 15 (27) febr., p. 1.
218. EE, vol. 2, p. 740.
219. Ibidem, vol. 4, pp. 246, 594.
220. Sfiosberg, vol. 1, p. 99.

<titlu>Capitolul 5

<titlu>DUPĂ ASASINAREA LUI ALEXANDRU al II-lea

Asasinarea ţarului „eliberator" a provocat un adevărat şoc în conştiinţa populară – ceea ce scontau, desigur, teroriştii din Voinţa

Poporului (Narodnaia Volia), fapt care, de-a lungul timpului, a fost escamotat de către istorici, în mod deliberat de unii, inconştient de către alţii. Poporul, însă, nu ştia că şi alţi ţari sau moştenitori ai coroanei din secolul anterior avuseseră parte de o moarte violentă – fiul lui Petru 1, Alexei, Ivan al VI-lea Antonovici, Petru al III-lea.

Pavel I. Asasinatul din data de 1 martie 188 la dat naştere unui şoc generalizat. Pentru păturile populare şi mai ales masele ţărăneşti, înseşi fundamentele vieţii fuseseră zguduite. Iar asasinatul, conform speranţelor teroriştilor, nu putea să nu producă o explozie.

Iar aceasta s-a produs. Dar sub o formă imprevizibilă: sub forma de pogromuri antievreieşti în Noua Rusie şi Ucraina.

La şase săptămâni după atentat „s-a răspândit peste un întreg teritoriu, cu virulenţa unei epidemii", jefuirea dughenelor, a crâşmelor, a locuinţelor evreieşti1. „A fost într-adevăr… ca o dezlănţuire a naturii… Populaţia locală, care, din diferite motive, voia s-o termine cu evreii, a început să afişeze manifeste şi chemări, să recruteze persoane care să participe la pogromuri la care s-au alipit în curând de bunăvoie, în favoarea instigării generale, şi atraşi de un câştig uşor, sute de oameni. Era un fenomen necontrolat. Or…

chiar înflăcărate de alcool, aceste mulţimi care jefuiau şi se dedau la acte de violenţă şi-au îndreptat acţiunile într-o singură direcţie – evreii, stăpânindu-se în faţa creştinilor2".

Primul pogrom a avut loc la Elisabetgrad, în 15 aprilie. „Dezordinea s-a amplificat când, din satele învecinate, au început să vină ţărani cu scopul de a fura bunurile evreilor". La început, trupele,

neştiind ce să facă, au rămas pasive. În fine, „un important regiment de cavalerie a reuşit să înăbuşe tulburările3”. „Sosirea de noi forţe a pus capăt pogromului4”. „Nu au fost nici violuri şi nici morţi în acest pogrom5”. Conform altor surse, „a fost ucis un evreu. Pogromul a fost zdrobit în data de 17 aprilie de către trupe care au tras în jefuitori6”. Totuşi, „pornită din Elisabetgrad, mişcarea s-a propagat în localităţile înconjurătoare; în majoritatea cazurilor, dezordinile s-au limitat la jefuirea crâşmelor”. O săptămână mai târziu, un pogrom s-a produs în districtul Ananiev, provincia

Odessa, apoi chiar în oraşul Ananiev „unde mişcarea a pornit de la un ţăran care a răspândit zvonul că ţarul fusese asasinat de evrei şi că se dăduse ordin să fie atacaţi, lucru pe care autorităţile îl ascundeau”. Pe 23 aprilie, s-a declarat un focar la Kiev, dar a fost înăbuşit repede de către trupe. Cu toate acestea, pe 26 aprilie un nou incident a izbucnit în oraş, apoi unul a doua zi, iar mişcarea a atins în curând cartierele mărginaşe: a fost pogromul cel mai violent din toată seria. Niciunul, totuşi, „nu a antrenat pierderi umane8”.

(într-un alt volum al aceleiaşi Enciclopedii, citim, dimpotrivă, că „Mai mulţi evrei au fost ucişi 9”.)

După Kiev, au avut loc pogromuri în vreo cincizeci de localităţi ai acestei provincii, în cursul cărora „bunurile evreilor au fost jefuite, iar în unele cazuri izolate au fost şi violenţe asupra persoanelor”. La sfârşitul lui aprilie, s-a produs un pogrom la Konotop, „pus la cale de muncitorii şi funcţionarii de la căile ferate şi care a făcut o victimă. La Konotop au fost cazuri de autoapărare din partea evreilor”. Pogromul din Kiev a provocat altele – la Jmerinka şi în unele localităţi din provincia Cernigov; apoi, la începutul lui mai, în târgul Smela, unde violenţele „au fost stopate încă de a doua zi de către trupele trimise la faţa locului” („S-a constatat jefuirea unei dughene de confecţii”). Pe tot parcursul lunii mai şi până la începutul verii, s-au mai aprins focare în provinciile Ekaterinoslav şi Poltava, în unele localităţi ca Alexandrovsk, Romnîi, Nejin.

Pereiaslavi, Borisov. „Câteva tulburări nesemnificative au avut loc ici şi colo în districtul Melitopolsk. Au fost cazuri în care ţăranii i-au

despăgubit imediat pe evrei pentru pierderile suferite10”.

„La Chişinău, mişcarea, care era cât pe ce să izbucnească în 20

aprilie, a fost înăbuşită în faşă11”. Nici în acel an şi nici în următorii, nu au existat în întreaga Bielorusie niciun pogrom, chiar dacă, la Minsk, evreii au fost cuprinşi de panică în momentul în care a sosit vestea că sunt pogromuri în sud-vestul ţării – fenomen absolut necunoscut aici J.

Apoi a fost rândul Odessei. Într-adevăr, doar Odessa mai cunoscuse înainte – în 1821, 1859 şi 1871 – pogromuri antievreieşti.

„Erau incidente punctuale, provocate cel mai adesea de animozitatea faţă de evrei şi de comunitatea greacă14”, adică de rivalitatea comercială dintre evrei şi greci. În 1871, timp de trei zile, dughenele, debitele de băuturi şi locuinţele evreilor au fost prădate, dar nu a existat nicio victimă.

Acest pogrom a fost descris în detaliu de I.G. Orşański care spune:

bunurile evreilor nu au fost jefuite, ci distruse – cum au fost ceasurile bijutierului, aruncate pe jos şi călcate în picioare. „Scânteia” pogromului a fost, desigur, ostilitatea faţă de evrei din partea negustorilor greci, mai ales că după terminarea războiului din Crimeea, evreii din Odessa le luaseră grecilor comerţul cu mirodenii şi produse coloniale. Exista însă şi „o animozitate generală faţă de evrei din partea populaţiei creştine din

Odessa. Acest sentiment era mult mai conştient şi mai profund la clasa înstărită şi instruită decât la omul de rând”. Totuşi, Odessa adăpostea la acea vreme diverse naţionalităţi care trăiau în bună înţelegere. Atunci de unde vine faptul că evreii atrag asupra lor o antipatie care degenerează uneori în ură feroce? Un profesor de liceu le explica elevilor săi: „Evreii întreţin relaţii întâmplătoare cu restul populaţiei”. Orşański replică: o asemenea explicaţie nu ţine cont de „greutatea unei răspunderi morale”. El însuşi îi vede raţiunea, între altele, în acţiunea spiritului legilor ruseşti care le dau evreilor un statut special, punându-le, doar lor, diferite îngrădiri. Căci, în tentativa pe care o fac evreii pentru a scăpa de aceste îngrădiri, oamenii nu văd

decât „insolenţă, lăcomie şi uzurpare15”.

Pentru moment, aşadar, în 1881, administraţia din Odessa, având o experienţă pe care nu o aveau alte oraşe, a ştiut să înăbuşe dintr-odată dezordinile care izbucniseră în unele locuri. „Grosul zurbagiilor a fost îmbarcat pe şalupe şi îndepărtaţi de coaste16” – un procedeu foarte ingenios. (Contrar ediţiei de dinainte de revoluţie, Enciclopedia evreiască actuală scrie că şi aici pogromul a durat trei zile17.)

Enciclopedia evreiască de dinainte de revoluţie acceptă că „guvernul socotea necesar să stăpânească în mod hotărât tentativele de violenţă împotriva evreilor18. Era într-adevăr aşa: noul ministru de

Interne, contele N.P. Ignateiv, care, în mai 1881, i-a urmat lui

Loris-Melikov, a dus o politică foarte fermă de reprimare a pogromurilor, deşi a stăpâni dezordinile care se propagau cu virulenţa unei epidemii era un lucru extrem de dificil dat fiind caracterul absolut imprevizibil al fenomenului, cât şi efectivelor insuficiente ale poliţiei (fără a se compara cu forţele de ordine din ţările europene şi afortiori cu cele ale poliţiei sovietice) şi din cauza numărului mic de garnizoane implantate în aceste regiuni. „Pentru apărarea evreilor împotriva celor care făceau pogromuri, s-a făcut uz de arme de foc 19”. S-a tras în mulţime, au existat răniţi. Astfel, la

Borisov, „soldaţii au tras ucigând mai mulţi ţărani20”. De asemenea, „la Nejin, trupele au pus capăt pogromului deschizând focul asupra mulţimii ţăranilor care jefuiau: unii au fost ucişi, iar alţii răniţi21”. La Kiev, au fost arestaţi 1 400 de indivizi22. Toate aceste mărturii formează tabloul unei reacţii foarte energice. Guvernul însă a ştiut şi să-şi recunoască ineficienta. Un comunicat oficial arăta că, la pogromul din Kiev, „măsurile destinate să stăpânească populaţia au fost luate prea târziu şi prea slabe23”. În iunie 1881, într-un raport către ţar asupra situaţiei din provincia Kiev, directorul departamentului de poliţie, V.K. Pleve, cita printre cauze „înmulţirea dezordinilor şi încetineala represiunii”, faptul că tribunalul militar „s-a arătat excesiv de indulgent faţă de acuzaţi, şi foarte nepăsător în privinţa problemei în sine”. Alexandru al III-lea a notat pe margine:

„De neiertat24”.

Totuşi, în toiul evenimentelor, ca şi mai târziu, nu au lipsit acuzaţii cum că pogromurile ar fi fost provocate chiar de guvern.

Această acuzaţie, perfect arbitrară, era cu atât mai absurdă cu cât în aprilie 1881 guvernul avea în fruntea sa pe acelaşi Loris-Melikov, reformator şi liberal, iar posturile în administraţia superioară erau ocupate de oameni de-ai să-i După 1917, un grup de istorici – S. Dubnov, G. Krasnîi-Admoni şi S. Loziński – au căutat cu scrupulozitate dovezi în arhivele statului deschise publicului, şi nu găsit decât dovezi contrare, începând prin faptul că ţarul Alexandru al III-lea în persoană a cerut insistent să se facă o anchetă amănunţită asupra acestei afaceri. (Dar nu a fost suficient ca un oarecare individ să inventeze şi să lanseze povestea calomnioasă conform căreia Alexandru al III-lea ar fi spus – cui, nu se ştie; când şi în ce circumstanţe, nu avem habar: „Eu, sincer vorbind, sunt mulţumit când lumea se ia de evrei!” Iar chestia aceasta a prins, a mers, fraza a fost reprodusă în broşurile anarhiste din emigraţie, a pătruns în folclorul liberal, iar acum, după o sută de ani, o mai vedem apărând în anumite publicaţii ca un fapt dovedit25. Iar Enciclopedia evreiascămtăreşte; „Autorităţile acţionau în strânsă legătură cu scandalagiii26”, încât chiar Tolstoi, din îndepărtata sa locuinţă de la Iasnaia Poliana, vedea lucrurile „clar”: puterile publice au totul în mână. „Dacă vor, dau naştere la un pogrom; dacă nu, pogromul nu apare27.”)

Adevărul este că nu numai că nu a existat vreo incitare la pogrom din partea guvernului, ba chiar, după cum observă Hessen.

„Apariţia într-un interval de timp foarte scurt şi pe un teritoriu foarte întins a numeroase comandouri de incitatori la pogrom, cât şi modul lor de acţiune, exclud ideea că ar fi existat un centru operaţional unic28”.

Or, iată o altă mărturie, contemporană cu evenimentele, şi care ne vine de unde ne aşteptam mai puţin: dintr-un pamflet muncitoresc din „Partajul negru” (Ciornîi Peredel), altfel spus, dintr-un apel către popor datat din iunie 1881. Această broşură revoluţionară ne schiţează tabloul următor al situaţiei: „Nu numai toţi guvernanţii, fără

excepţie, ci şi numeroşi funcţionari, poliţişti, militari, popi, judecători, jurnalişti au luat cu toţii apărarea evreilor exploatatori... Guvernul îi protejează pe evrei, persoana şi bunurile acestora”; guvernatorii ameninţă: „cei care vor produce tulburări vor fi trataţi cu toată asprimea legilor... poliţia îi caută peste tot şi îi arestează; sunt duşi la post... Soldaţii şi cazacii îi stăvilesc pe bandiţi lovindu-i cu patul armei sau cravaşa... unii sunt aduşi în faţa tribunalului de unde sunt aruncaţi în închisoare ori trimişi la ocnă, ceilalţi sunt biciuiţi în piaţa din faţa postului de poliţie29”.

Un an mai târziu, tot în primăvară, „pogromurile au reînceput, dar mai puţine şi nu atât de violente ca înaintel°”. „Cel mai dur a fost cel suportat de evreii din oraşul Bălţi”. Au continuat, mai apoi în districtul Bălţi şi în alte câteva. „Totuşi, prin număr şi amploare, tulburările din 1882 au fost cu mult mai mici în comparaţie cu cele din 1881. Jefuirea bunurilor evreilor a fost un fenomen mai puţin frecvent31”. Enciclopedia evreiască de dinainte de revoluţie notează totuşi un evreu mort în timpul pogromului de la Bălţi32.

Un contemporan evreu cunoscut scrie: în decursul pogromurilor din anii 1880, „nefericiţii evrei erau jefuiţi, bătuţi, dar nu ucişij3”.

(Alte surse spun că au fost 6 sau 7 victime.) La vremea respectivă, în anii 1880 – 1890, nimeni nu a menţionat asasinate colective sau violuri. A trecut însă o jumătate de secol şi mulţi oameni de condei, scutiţi de obligaţia de a căuta prea adânc adevărul despre fapte deja vechi şi bucurându-se în schimb de un larg şi credul auditoriu, au început să evoce atrocităţile masive şi premeditate. În lucrarea editată de mai multe ori de Max Raisin, citim spre exemplu că în decursul pogromurilor din 1881 s-au văzut femei violate, mii de oameni, femei şi copii ucişi sau schilodiţi. S-a dovedit mai târziu că tulburările au fost puse la cale de puterea însăşi care îi incitase pe capii pogromurilor şi i-a împiedicat pe evrei să se apere34”.

Cât despre G.B. Sfiosberg, totuşi destul de bine pregătit în privinţa metodelor folosite de aparatul de stat rus, declara în 1933 în străinătate că pogromurile din 1881 porniseră nu de jos, ci de sus, de

la cabinetul ministrului Ignatiev* (... care nu era încă ministru la acea dată: oare îl lăsase memoria pe bătrân?) şi că „fără îndoială, s-ar putea găsi încă de la acea epocă în Poliţie firele conductoare care să ducă la pogrom” – şi iată cum un jurist experimentat preia o opinie greşită şi de proastă calitate.

<notă>

— Nikolai Pavlovici Ignatiev (1832 – 1908). îi succede lui Loris-Melikov în postul de ministru de Interne, ocupându-l până în mai 1882.

</notă>

Mai mult: într-o revistă evreiască actuală foarte serioasă, aflăm de la un autor modern (în contradicţie cu faptele şi fără aportul vreunui document nou) că la Odessa, în 1881, a fost un pogrom care a durat trei zile; că la Bălţi „soldaţii şi poliţiştii au luat parte direct” la pogrom, care „a făcut 40 de morţi şi răniţi grav printre evrei şi 170

de răniţi în stare mai puţin gravă36”. (Tocmai am citit în Enciclopedia evreiască faptul că la Bălţi a fost doar un mort şi câţiva răniţi, însă în cea nouă, la un secol după eveniment, citim că la Bălţi „instigatorilor li s-au alăturat soldaţii... Mai mulţi evrei au fost ucişi, sute au fost răniţi, numeroase femei au fost violate”; la Kiev.

„Aproape 20 de femei au fost violate37”). Pogromurile sunt o formă de agresiune prea barbară şi prea cruntă pentru ca cineva să-şi permită în plus să manipuleze datele şi numărul final al victimelor.

Dar totul a fost afundat, îngropat – la ce bun să se mai dezgroape?

Cauzele primelor pogromuri au fost cercetate cu răbdare şi comentate de către contemporani. Încă din 1872, după pogromul din

Odessa, guvernatorul general al regiunii de sud-vest, într-un raport oficial, atrăgea atenţia asupra faptului că un incident de aceeaşi natură risca să se producă în regiunea sa, datorită faptului că „ura şi ostilitatea faţă de evrei au aici rădăcini istorice şi că, pentru moment, numai dependenţa materială a ţăranilor faţă de ei şi măsurile luate de administraţie împiedică să explodeze indignarea populaţiei ruseşti împotriva minorităţii evreieşti”. Guvernatorul general reducea

problema la un conflict de ordin economic: „S-a calculat şi s-au evaluat averile evreilor, în comerţ şi industrie, pentru regiunea de sud-vest; s-a mai arătat şi că evreii sunt activi în a lua în arendă pământul proprietarilor funciari pentru a le retroceda ţăranilor în condiţii foarte dure”. Iar această legătură de cauzalitate „a fost în general recunoscută pentru răscoalele din 188138”.

În primăvara lui 1881, la rândul său, Loris-Melikov* raporta ţarului: „La rădăcina dezordinilor actuale se află ura profundă a populaţiei locale faţă de evreii care au aservit-o, dar este sigur că oameni rău intenţionaţi au profitat de această circumstanţă39”.

<notă>

— Mihail Tarpelovici Loris-Melikov (1825 – 1888): ministru de Interne din august până în mai 1882.

</notă>

Ziarele timpului dădeau aceeaşi explicaţie. „Examinând cauzele pogromurilor, numai câteva organe de presă au menţionat ura rasială sau religioasă; celelalte estimau că mişcarea are o origine economică, unii vedeau în aceste revărsări un protest orientat în special împotriva evreilor ca urmare a dominaţiei lor economice asupra populaţiei ruseşti”, ceilalţi constatând că masa populară, strivită economic, „căuta asupra cui să-şi verse mânia” – iar evreii erau victimele ideale, ei care erau privaţi de anumite drepturi40. Un contemporan al evenimentelor, umanistul (deja citat) Portugalov, vedea şi el „în pogromurile antievreieşti din anii 1880 expresia unui protest din partea ţăranilor şi a săracilor de la oraşe împotriva nedreptăţii sociale41”.

Câteva decenii mai târziu, Hessen confirmă că „populaţia evreiască din provinciile din sud” găsea în ciuda tuturor lucrurilor ajutor pentru nevoile lor pe lângă evreii capitalişti, în timp ce populaţia ţărănească locală trăia timpuri extrem de dificile”: aceasta nu avea destul pământ, „circumstanţă creată parţial de evreii înstăriţi care arendaşeră pământul proprietarilor funciari, făcând ca prin aceasta să crească preţul redevenţei până la o sumă inabordabilă pentru ţărani42”.

Dar să nu-l neglijăm nici pe un alt martor, cunoscut pentru

imparţialitatea şi seriozitatea sa, pe care nimeni nu l-a bănuit vreodată de a fi „reacţionar” sau „antisemit”: Gleb Uspenski. La începutul anilor 1880, scria: „Evreii au fost agresaţi pentru că profitau tocmai de sărăcia celuilalt, de munca altuia, în loc să-şi câştige pâinea cu sudoarea frunţii”; „ciomăgit, biciuit, poporul a îndurat totul – şi tătarii şi germanii, dar când evreul a început să-i ia şi ultimul sfanţ, nu l-a mai suportat43!”

Iată însă ce trebuie observat acum. Când, destul de repede, în urma acestor pogromuri, la începutul lunii mai 1881, o delegaţie de notabili evrei din capitală, în frunte cu baronul G. Guinzburg, a fost primită de ţar, acesta a declarat limpede că „în dezordinile criminale din sudul Rusiei, evreii sunt doar un pretext: adevăraţii autori sunt anarhiştii”. Or, la aceeaşi dată, fratele ţarului, marele duce Vladimir Alexandrovici, îi declara aceluiaşi Guinzburg: „Aşa cum guvernul a descoperit acum, dezordinile au ca origine nu o răscoală dusă exclusiv împotriva evreilor, ci voinţa unora de a crea cu orice preţ tulburări”. Este ceea ce raporta guvernatorul general al regiunii de sud-vest: „Starea de surescitare a populaţiei se datorează agitatorilor45”. S-a confirmat că şi de lucrul acesta autorităţile fuseseră avertizate. Reacţii atât de rapide din partea lor arată că anchetele nu se lungeau. Dar obişnuita uşurătate administrativă rusă de atunci, necunoaşterea rolului opiniei au făcut ca aceste concluzii ale anchetatorilor să nu fi fost aduse la cunoştinţa publicului. Sfiosberg* îi reproşează puterii centrale următorul lucru: de ce nu a „încercat să se justifice în faţa acuzaţiilor de a fi lăsat să se extindă pogromurile46”? (Da, desigur, reproşul era just. Dar nu era, oare, acuzat guvernul, după cum am văzut, că ar fi provocat pogromurile, că le-ar fi orchestrat? Este absurd să începi prin a demonstra că tu nu eşti criminal…)

Aceasta este datorită faptului că unii nu voiau să creadă în rolul instigator al revoluţionarilor. Astfel, un memorialist evreu din

Minskâşi aminteşte: pentru evreii din Minsk, Alexandru al II-leacu siguranţă nu era „eliberatorul”, fiindcă nu a abolit Zona de rezidenţă, dar nici nu-i deplângeau mai puţin moartea”. Cu toate acestea, nu au mai scos vreun cuvânt de rău despre revoluţionari,

mergând până la a vorbi de eroismul şi de puritatea intenţiilor lor. Iar când au avut loc pogromurile din primăvara şi vara lui 1881 au refuzat să creadă că socialiştii îşi aveau partea lor de contribuţie. Totul, credeau ei, venea din partea noului ţar şi a guvernului său. „Guvernul doreşte pogromuri, îşi caută un ţap ispăşitor”. Iar când, mai târziu, martori demni de încredere, veniţi din sud, au confirmat că instigatorii fuseseră tocmai socialiştii, au continuat să creadă că era vina guvernului47.

Totuşi, la începutul secolului XX, nişte autori scrupuloşi recunoşteau: „Există în presă indicaţii asupra participării la pogromuri a unor membri ai Voinţei Poporului **, participare a cărei amploare

<notă>

— Heinrich Sfiosberg: reprezentant în Congresul de la Vilnius.

** La 1 martie 1881, Alexandru al II-lea este victima unui atentat terorist.

* * * Voinţa Poporului: organizaţie secretă revoluţionară rezultată din sciziunea din 1879 a organizaţiei Pământ şi Libertate, campioană a terorii. Triumful său este asasinarea lui Alexandru al II-lea, care va fi urmată de distrugerea ei de către poliţie şi de declin. Luptă reluată de eseri (socio-revoluţionari).

</notă>

nu se cunoaşte încă... Judecând după cele scrise de organul partidului, membrii acestei organizaţii considerau pogromurile drept nişte forme potrivite mişcării revoluţionare; se credea că aceste pogromuri înţiau poporul la acţiuni subversive48”; că „mişcarea, atât de uşor de dus împotriva evreilor, se va întoarce mai apoi împotriva nobililor şi funcţionarilor”. În conformitate cu această idee s-au redactat manifeste, incitând poporul să-i atace pe evrei49. În zilele noastre, se vorbeşte despre acest lucru cu uşurătate, ca despre un lucru arhicunoscut: „O propagandă activă a fost dusă de narodnici, atât membrii Voinţei Poporului cât şi cei ai Partajului negru, gata să ridice o mişcare populară oriunde ar fi, chiar şi în cadrul antisemitismului30”.

Din străinătate, neobositul Tkacev, campion al tacticii conspiraţiei şi precursor în acest domeniu al lui Lenin, aplauda

pogromurile care se năşteau.

Membrii Voinţei Poporului (şi cei, slăbiţi, din Partajul negru)

nu mai puteau tergiversa, acum că asasinarea ţarului nu dusese la insurecţia generală spontană pe care contau. Agitaţia în sânul masei populare era atât de puternică, după asasinarea ţarului „eliberator", încât nu mai trebuia altceva pentru ca spiritele debusolate să basculeze într-o parte sau alta.

În starea de ignoranţă generală în care se găsea ţara, această basculare putea să se întâmple în diferite moduri. (Astfel, s-a auzit în popor, în decursul acestor săptămâni, că ţarul fusese asasinat de nobilii care se răzbunau în felul acesta pentru slobozirea iobagilor.)

În Ucraina, motivaţiile antisemite existau; fapt de netăgăduit. Primele tulburări, din primăvara lui 1881, au depăşit probabil intenţi

<notă>

— Partajul negru: grup revoluţionar ieşit din sciziunea organizaţiei Pământ şi

Libertate. Predică împărţirea totală a pământurilor, refuză terorismul organizaţiei Voinţa Poporului, nucleu al viitorului partid marxist SD (menşevic).

** Piotr Nikitici Tkacev (1844 – 1886): publicist rus, ideolog al narodnicismului revoluţionar. Închis de mai multe ori. Emigrează în 1873. Redactor-şef al publicaţiei Nabat (Clopotul de alarmă) (Geneva). Moare la Paris.

</notă>

de extremiştilor din Voinţa Poporului, dar le-au arătat încotro să-şi îndrepte atacul. Dat fiind că poporul se ia de evrei, să nu rămânem datori! Mişcarea a pornit din masele populare – cum să nu profiţi?

Daţi-vă la evrei! – iar noi îi vom ataca mai apoi pe proprietari! Pogromurile ratate din Odessa şi Ekaterinoslav au fost, foarte probabil, aţâţate de către narodnici. Faptul că marşul revoltaţilor a pornit de-a lungul căilor ferate, că lucrătorii căilor ferate au participat din plin la aceasta, ne permite să presupunem prezenţa agitatorilor itineranţi, însărcinaţi să răspândească zvonul că „se ascunde ordinul ţarului", să-i

atace pe evrei pentru a răzbuna asasinarea ţarului.

(Procurorul tribunalului din Odessa a observat bine: „Punând la cale pogromurile antievreieşti, poporul era convins că acţionează conform legii, întrucât credea neclintit în existenţa unui edict al ţarului care să autorizeze şi chiar să recomande distrugerea bunurilor evreilor11”. Aici, după părerea lui Hessen, se manifesta „convingerea bine înrădăcinată în popor că evreul este în afara legii, că puterea nu poate ataca poporul pentru a-i apăra pe evrei32”. Tocmai acest mod de a vedea lucrurile, această minciună îşi propuneau extremiştii să o exploateze.

Câteva broşuri revoluţionare datând din acei ani s-au păstrat pentru viitorii istorici. Astfel manifestul din 30 august 1881, emis de comitetul executiv al Voinţei Poporului, tipărit la ei şi redactat direct în ucraineană: „Cine a acaparat pământurile, pădurile, hanurile?

— Evreul. Pe cine mujicul, uneori cu lacrimi în ochi, îl roagă să-l lase să se bucure de pământul său?

— Pe evreu… Oriunde te-ai uita, încotro te-ai întoarce, evreul este pretutindeni. Evreul te insultă, te înşală, îţi suge sângele…” Cu acest apel final: „Sculaţi-vă, deci, oameni buni şi harnici33!…” în numărul 6 al Voinţei

Poporului, mai citim şi următoarele: „Întreaga atenţie a poporului, care caută să se apere, este acum concentrată asupra negustorilor, crâşmarilor, cămătarilor, pe scurt, asupra evreilor, această „burghezie” locală şi nesătulă, atât de grăbită să despoaie poporul muncitor”. Dar, mai târziu (în 1883), într-un supliment al acestui număr, sub menţiunea „îndreptare”: pogromurile sunt începutul unei ample mişcări populare „nu împotriva evreilor ca atare, ci contra exploatatorilor poporului54”. Iar în Zerno, ziarul deja citat al Partajului negai: «Sărmanul popor nu mai rezistă să se vadă jumulit de evrei. Oriunde s-ar întoarce, dă mereu peste evreul exploatator.

Evreul ţine debitul de băuturi şi cârciumile, el ia de la proprietar pământul în arendă pentru a-l subarenda ţăranului, el cumpără recolta de grâu, el face cămătărie cu dobânzi exorbitante… „E sângele nostru!” le spuneau oamenii agenţilor de poliţie veniţi sale ia bunurile sustrase

de evrei.» Apoi găsim în Zerno aceeaşi „îndreptare”: „Nu toţi evreii sunt bogaţi, atât ar mai trebui... nu toţi sunt exploatatori... Lăsaţi, aşadar, deoparte animozitatea faţă de alte popoare şi alte religii – şi uniţi-vă cu ele „împotriva duşmanului comun”: ţarul, poliţia, moşierii şi capitaliştii55”.

Numai că iată: „aceste „îndreptări” au venit prea târziu. Manifeste de acest gen fuseseră tipărite şi răspândite şi la Elisabetgrad şi în celelalte oraşe din sud, şi la Kiev prin grija Uniunii muncitorilor din Rusia de Sud – pogromurile ţineau deja de trecut când narodnicii le reatâţau în 1883, sperând să le facă să renască şi, prin ele, să declanşeze marea revoluţie panrusă.

Valul de pogromuri din sud a stârnit largi ecouri în presa din capitală, într-un organ reputat „reacţionar”, Noutăţi din Moscova

(Moskovskie Vedomosti), M.N. Katkov\ neostenitul apărător al evreilor, tuna şi fulgera împotriva pogromurilor provocate de nişte

„Intriganţi sceleraţi... care zăpăcesc în mod intenţionat conştiinţa populară incitând lumea la rezolvarea chestiunii evreieşti nu printr-un studiu aprofundat, ci prin bătăi56”.

S-au semnalat articole ale unor scriitori publicate special pentru a ajunge în atenţia publicului. I.S. Aksakov, adversar hotărât al emancipării totale a evreilor, încercase, încă de la finele anilor

1850, să oprească guvernul „pornit pe calea unor măsuri prea radicale”. Când a fost promulgată legea privind accesul evreilor cu diplomă la funcţiile de stat, a obiectat (1862) pe motiv că evreii sunt

<notă>

— Mihail Nikiforovici Katkov (1818 – 1887): celebru publicist rus, redactor-şef la Noutăţi din Moscova. Membru al cercului Stankievici. Liberal moderat, apoi adversar al reformelor.

</notă>

„O mână de oameni care neagă complet doctrina creştină, idealul şi codul de moralitate creştină (şi, deci, întreaga bază a vieţii sociale a ţării), şi care au o doctrină opusă şi ostilă”. Nu admitea egalitatea evreilor în materie de drepturi politice, recunoscându-le, însă, egalitatea în drepturi civice, dorind ca poporului evreu „să-i fie

garantată deplina libertate de moravuri, de organizare familială, dezvoltare, instruire, comerţ... şi chiar... de rezidenţă pe întreg teritoriul Rusiei”, în 1867, scria că, vorbind din punct de vedere economic, „nu despre emanciparea evreilor se cuvine să vorbim, ci despre emanciparea ruşilor în comparaţie cu evreii”. Remarca surzenia, indiferenţa presei liberale faţă de situaţia ţăranilor şi a nevoilor lor. Iar, în valul de pogromuri din 1881, Aksakov vede expresia mâniei poporului împotriva „jugului pe are evreii îl pun pe gâtul populaţiei ruseşti locale”, de unde, cu ocazia acestor pogromuri, „lipsa jafurilor”, ci o simplă devastare a bunurilor însoţită de „convingerea naivă a ţăranilor că este dreptul lor”; şi repeta că se cuvine să se pună problema „nu a egalităţii în drepturi a evreilor şi creştinilor, ci a lipsei de drepturi a populaţiei creştine faţă de evrei3”.

Articolul lui Saltîkov-Şcedrin era, dimpotrivă, plin de indignare:

„Istoria nu a înscris vreodată o pagină mai dureroasă, la antipodul omeniei, mai chinuitoare decât chestiunea evreiască... Nimic mai inuman, mai lipsit de raţiune ca legenda, apărută din limburile unui trecut sinistru... care readuce pecetea ruşinii, a alienării şi urii...

Orice ar face, evreul rămâne mereu un om stigmatizat58”. Şcedrin nu nega că „un mare număr de cămătari şi de tot felul de exploatatori proveneau dintre evrei”, dar se indigna: cum se poate ca, din cauza unui anumit tip de indivizi, să blamezi întreaga naţie59?

Analizând întreaga dezbatere de la vremea respectivă, un autor evreu modern scrie: „Presa liberală şi progresistă (cum s-a convenit să fie numită) îi acoperea pe revoltaţi60”. Enciclopedia evreiască de dinainte de revoluţie ajunge la aceeaşi concluzie: „Dar, chiar în mediile progresiste, simpatia pentru nefericirea poporului evreu s-a manifestat slab... S-a privit această catastrofă din punctul de vedere al jefuitorilor, în care era văzut sărmanul ţăran nevoiaş, şi se uita suferinţa morală şi situaţia materială a poporului evreu agresat61”. Revista radicală Otecestrennâie Zapiski (Analele Patriei) judeca, şi ea, lucrurile în felul următor: poporul s-a răsculat împotriva evreilor pentru că „aceştia şi-au luat rolul de pionieri ai capitalismului, fiindcă trăiesc după o nouă lege [pravda] şi se adapă din plin de la acest izvor

pentru a edifica, pe nefericirea celor din jur, propria bunăstare"; de aceea „este nevoie ca poporul să fie apărat împotriva evreului, iar evreul împotriva poporului".

Pentru aceasta „trebuie îmbunătăţită condiţia ţăranilor".

Scriitorul D. Mordovţev, simpatizant al evreilor, şi-a exprimat pesimismul într-un text intitulat „Scrisoarea unui creştin în legătură cu chestiunea evreiască", publicat în revista evreiască Rassvei [Răsăritul]: îi invita pe evrei „să emigreze în Palestina şi în America, fiind singura modalitate de a rezolva chestiunea evreiască în Rusia62".

Scrierile publiciştilor şi ale memorialiştilor evrei din epocă sunt pline de indignare: într-adevăr, atacurile apărute în presă împotriva evreilor – venind de la ideologii de dreapta ca şi de la cei de stânga

— Erau o continuare a pogromurilor, şi, imediat după ele – şi cu atât mai hotărât din cauza lor –, guvernul a întărit măsurile restrictive împotriva evreilor. Această indignare trebuie subliniată şi înţeleasă.

Se cuvine totuşi să considerăm în prealabil poziţia guvernului în întreaga sa complexitate. În sferele statului şi ale puterii, chestiunea era dezbătută, căutându-se soluţii de ansamblu. Într-un raport către ţar, noul ministru de Interne, N.P. Ignatiev, evoca amploarea problemei aşa cum se pusese în toată perioada domniei anterioare: „Recunoscând consecinţele negative, pentru populaţia creştină a acestei ţări, ale activităţii economice a evreilor, izolaţionismul lor cultural, fanatismul religios, guvernul, în decursul ultimilor douăzeci de ani, a căutat printr-o serie de măsuri să favorizeze asimilarea evreilor în restul populaţiei şi aproape că a realizat egalitatea în drepturi a evreilor şi a populaţiei autohtone". Cu toate acestea, se spune în raport, actuala mişcare antievreiască „dovedeşte incontestabil că în ciuda eforturilor guvernului, relaţiile dintre comunitatea evreiască şi populaţia locală continuă să fie anormale", iar acest lucru se întâmplă din raţiuni de natură economică:

de când îngrădirile drepturilor evreilor s-au ameliorat, aceştia au acaparat nu numai comerţul şi alte meserii, ci au achiziţionat domenii agricole întinse şi „făcând aceasta, graţie unei solidarităţi care îi uneşte, – cu rare excepţii – şi-au folosit eforturile nu să dezvolte

forţele productive ale statului, ci să exploateze populaţia înconjurătoare, de preferinţă clasele cele mai sărace”. Acum că revoltele au fost înăbuşite, iar evreii sunt la adăpost de violenţe.

„Apare ca fiind drept şi urgent să se ia măsuri nu mai puţin energice în vederea abolirii relaţiilor anormale care există între populaţia autohtonă şi evrei, şi de a o proteja pe aceasta împotriva funestei activităţi a evreilor63”.

Conform acestei exigenţe s-au instituit în noiembrie 1881 zone de rezidenţă în cincisprezece provincii, iar în provincia Harkov64, s-au alcătuit comisii constituite „din reprezentanţi ai tuturor claselor şi comunităţilor (inclusiv cea evreiască), a căror sarcină era tocmai aceea de a face lumină asupra chestiunii evreieşti şi de a propune soluţii63”. Aceste comisii erau invitate să răspundă, între alte chestiuni de natură mai degrabă factuală, la acestea: „Care sunt aspectele activităţii economice a evreilor care agravează situaţia locuitorilor autohtoni din regiunile voastre? Ce împiedică aplicarea legislaţia privindu-i pe evrei cu referire la cumpărarea arendărilor de terenuri, comerţul cu băuturi şi împrumuturilor cu gaj? Ce ar trebui schimbat pentru a se evita ca evreii să scape de lege? Ce măsuri legislative şi administrative ar trebui luate pentru a neutraliza funesta concurenţă a evreilor în diferite sfere economice?”

O „înaltă Comisie” interministerială, prezidată de liberalul

Pahlen, a fost formată doi ani mai târziu. Aceasta era însărcinată cu revizuirea legislaţiei privitoare la evrei. Ea observă că, în programul de lucra supus comisiilor provinciale, se admitea aprioric „nocivitatea” evreilor, înclinaţiile lor reale, caracterul lor aparte68.

Totuşi, administratorii înşişi, formaţi în epoca marilor reforme ale lui Alexandru, erau în majoritate funciarmente liberali; în afară de aceasta, în aceste comisii se găseau membri activi ai unor diverse asociaţii. Ignatiev a primit, aşadar, un florilegiu de răspunsuri uşor heteroclite. Uneori se pronunţau pentru abolirea Zonei de rezidenţă: „Unii membri [ai acestor comisii] – şi aceştia erau numeroşi” – estimau suprimarea tuturor îngrădirilor ca fiind singura soluţie posibilă a chestiunii evreieşti. Alteori, dimpotrivă, o comisie, cea de la Vilnius,

sublinia că evreii „au reuşit să exercite o dominare economică în favoarea noţiunii artificiale, foarte răspândită, de egalitate în drepturi, noţiune nefastă când se aplică evreilor în detrimentul populaţiei autohtone”; legea evreiască autorizează să se „profite de slăbiciunea şi credulitatea celui care nu este evreu”. „Evreii să renunţe la izolaţionismul, la particularismul lor, să dezvăluie secretele organizării lor sociale, să lase să pătrundă lumina acolo unde profanul nu vede decât întuneric – şi vom putea să ne gândim să deschidem evreilor alte sfere de activitate fără a ne teme că se vor gândi, ei care nu sunt membri ai naţiunii şi nu îşi duc partea lor din povara naţională, să profite de avantajele naţionalităţii69”.

„În privinţa dreptului de a şedea la ţară şi în sate, comisiile au recunoscu! necesitatea unei limitări a acestui drept”: sau să se interzică pur şi simplu, sau acest drept să fie subordonat unei autorizări venite din partea unor asociaţii săteşti. În ceea ce priveşte dreptul de proprietate imobiliară în afara oraşelor şi târgurilor mari, unele comisii propuneau ca evreii să fie pur şi simplu lipsiţi de ele, altele să se introducă restricţii. Ce mai mare unanimitate a fost în sânul comisiilor privind chestiunea comerţului cu alcool la sate, care se cuvenea interzis.

Ministerul a cerut şi avizul guvernatorilor şi, „doar cu câteva excepţii, opinia autorităţilor locale era puţin favorabilă evreilor”:

era nevoie să se găsească un mijloc de a proteja naţiunea creştină împotriva „unui popor atât de mândru ca poporul evreu”; „din partea naţiunii evreieşti nu te puteai aştepta să-şi consacre talentele binelui patriei”; „morala talmudică nu ridică nicio barieră în faţa evreilor când este vorba pentru ei de a se îmbogăţi în detrimentul unei alte naţiuni”. Existau însă şi divergenţe: astfel, guvernatorul general de Harkov nu considera posibil să se ia măsuri restrictive împotriva întregii populaţii evreieşti „fără a se face diferenţa între vinovaţi şi nevinovaţi”; şi propunea să „se lărgească dreptul de circulaţie a evreilor şi să se transmită mai multă învăţătură în rândurile lor 70”.

În aceeaşi toamnă, la propunerea lui Ignatiev, a fost creat un comitet special numit „Comitet pentru evrei” (al nouălea de felul

acesta), compus din trei membri permanenţi, dintre care doi având gradul de profesor. Acesta avea ca sarcină să studieze materialele adunate de către comisii şi să scoată din ele un proiect de lege71.

Comitetul anterior, numit „Comisia pentru stabilirea evreilor”, care exista din 1872, a fost curând desfiinţat pentru „inadecvare la starea actuală a chestiunii evreieşti”. Noul comitet pleca de la convingerea că asimilarea evreilor în restul populaţiei, pe care guvernul a încercat să o realizeze în decursul ultimilor ani, era un obiectiv imposibil de atins72. Astfel încât, „dificultatea de a rezolva spinoasa chestiune evreiască ne obligă să revenim la uzanţele din trecut, la acea epocă în care diversele inovaţii încă nu pătrunseseră în legislaţie – cea a altor ţări cât şi a noastră – şi nu avuseseră tristele efecte care se produceau atunci când se aplică la o ţară dată nişte principii contrare spiritului poporului său”. Dintotdeauna, evreii au fost consideraţi nişte elemente străine, şi, în definitiv, trebuie luaţi ca atare73.

Hessen comentează: „... Gândirea cea mai reacţionară nu putea merge mai departe”. Dar decât să se fi preocupat de fundamentele naţiunii, nu ar fi trebuit, în aceşti ultimi douăzeci de ani, ca guvernul să se preocupe de o adevărată emancipare a ţăranilor?

Căci este o realitate: emanciparea ţăranilor făcută de Alexandru nu a făcut decât să dea naştere la o situaţie confuză, haotică, care a pervertit ţărănimea.

Totuşi: „În sferele puterii, se mai găseau încă oameni care estimau ca imposibilă delimitarea cât de cât de politica domniei anterioare74”. Or, era vorba de oameni care ocupau posturi importante, de oameni puternici. Aşadar, o parte dintre miniştri s-au opus propunerilor lui Ignatiev. În faţa acestei împotriviri, acesta a trebuit să împartă măsurile avansate în două grupe – măsuri de fond (supuse unei proceduri normale, aprobării guvernului şi Consiliului de stat)

şi măsuri provizorii (care vor trece legal printr-o procedură simplificată şi accelerată). „Pentru ca locuitorii de la sate să fie convinşi că guvernul îi protejează împotriva exploatării de către evrei”,

s-a hotărât să li se interzică evreilor să aibă reşedinţă în afara oraşelor şi a târgurilor mari (în locuri unde, tocmai, „puterea este neputincioasă să-i apere împotriva pogromurilor susceptibile să se producă în cătunele risipite ici şi colo”), să se interzică cumpărarea şi arendarea de bunuri imobiliare, comerţul cu alcool; se vor lăsa asociaţiilor rurale dreptul de a hotărî asupra sortii evreilor deja stabiliţi la ţară, să se uzeze de dreptul de a-i expulza „dacă acesta este verdictul consiliilor săteşti”. Ceilalţi miniştri însă, cum era cel al

Finanţelor, N.H. Bunghe şi cel al Justiţiei, D.N. Nabokov, l-au împiedicat pe Ignatiev să promoveze aceste măsuri: au respins proiectul de lege, motivând că nu se puteau lua măsuri coercitive „fără a le fi discutat conform procedurii legale obişnuite75”.

Mai discutaţi, după toate acestea, despre arbitrarul răzbunător şi nelimitat al autocraţiei ruse!

Măsurile de fond ale lui Ignatiev nu au trecut. Măsurile provizorii au trecut, dar mult trunchiate. Au fost respinse: posibilitatea de a expulza din sate evreii care locuiau deja în ele, interdicţia de a face comerţ cu băuturi, de a cumpăra şi a arenda pământ. Şi, doar de teamă ca la Pastele din 1882 să nu izbucnească pogromurile, s-a ratificat (însă doar ca măsură provizorie, aşteptând să fie pusă la punct întreaga legislaţie cu privire la evrei) „interdicţia pentru evrei de a se stabili din nou sau de acum încolo în afara oraşelor şi a marilor târguri (deci, la sate), de a dobândi terenuri şi bunuri imobiliare, de a face comerţ duminica sau în zilele de sărbătoare creştine76”; „să se stopeze provizoriu semnarea de acte de cumpărare şi scrisori de gaj pe numele unui evreu, precum şi legalizarea de contracte de locaţie asupra unor bunuri imobiliare, de procuri de gestionare şi repartizare a bunurilor de mai sus77”. Astfel, din măsurile preconizate de Ignatiev nu mai rămâneau decât nişte resturi. Acestea au fost ratificate pe 3 mai 1882 sub denumirea de „Regulament provizoriu”, cunoscut şi drept „Regulamentul din mai”. Rămăşiţe – iar în luna următoare, demisia lui Ignatiev, încetarea activităţii Comitetului fondat de el, numirea unui nou ministru de Interne, contele D.

A. Tolstoi, care s-a grăbit să redacteze o circulară aspră

împotriva unor eventuale pogromuri, întreaga răspundere revenindu-le autorităţilor locale şi obligându-le să prevină la timp toate dezordinile 78.

Astfel, conform „Regulamentului provizoriu" din 1882, evreii care se stabiliseră în localităţile rurale înainte de 3 mai nu riscau să fie expulzaţi, iar activitatea lor economică aproape că nu era limitată, în plus, se preconiza „să se aplice acest Regulament doar în provinciile de rezidenţă permanentă a evreilor", şi nu în cele ale

Rusiei profunde. Nici medicii, nici avocaţii, nici inginerii, nimeni dintre cei „cărora gradul de instruire le dă dreptul de a locui oriunde", nu erau supuşi la aceste reguli – şi nici „coloniile evreieşti care se ocupau de agricultură". Mai era şi o listă foarte lungă – şi care se va tot lungi – de sate unde, ca derogare de la Regulament, evreii erau autorizaţi să se stabilească79.

După publicarea acestui Regulament, din fundul provinciilor au început să curgă întrebările, iar de la Senat răspunsurile şi clarificările. S-a precizat, spre exemplu, că „deplasările la ţară, cu opriri şi chiar scurte şederi ale persoanelor care nu au dreptul de a locui aici, nu sunt interzise de legea din 3 mai 1882"; că „se interzice doar arendarea terenurilor şi a bunurilor agricole, că în schimb, locaţia altor bunuri imobiliare ca distilerii, localuri comerciale, ateliere şi alte clădiri nu este prohibită". Sau: „Senatul a autorizat legalizarea contractelor de tăiere a lemnului din pădure încheiate cu evrei, chiar dacă este prevăzut un termen îndelungat pentru lucru şi chiar dacă cumpărătorul cere să se bucure de folosinţa terenului despădurit". Mai este stipulat şi că orice încălcare a legilor din regulamentul din 3 mai nu atrage urmăriri penale80.

Trebuie să recunoaştem că aceste puneri la punct merg în sensul unei îndulciri a legii şi dovedesc bunăvoinţa Senatului. „În anii

1880, Senatul combătea orice interpretare a legilor într-un sens arbitrar81". Totuşi, aceste reguli în sine, cu interdicţia de „a se reinstala în afara oraşelor şi târgurilor, de a redeveni proprietari de bunuri imobiliare, îi stânjenea puternic pe evrei în activitatea lor de fabricanţi de rachiu. Or, partea ocupată de evrei în domeniul distilării

alcoolului era foarte importantă înainte de publicarea Regulamentului din 3 mai82.

Acest tip de măsură vizând restrângerea participării evreilor la comerţul cu alcool la ţară fusese avut deja în vedere în 1804; în

1882, fusese aplicată parţial. A ridicat totuşi o indignare generală faţă de „excepţionala duritate" a Regulamentului. Cât priveşte guvernul, acesta era confruntat cu o alegere dificilă: fie să extindă producţia de alcool la sate, având drept consecinţă agravarea mizeriei ţărăneşti; fie, dimpotrivă, să frâneze libera dezvoltare a acestei activităţi decretând că numai evreii stabiliţi la sate vor putea rămâne în acest domeniu şi că niciun nou venit nu va fi admis. A

ales limitarea, ceea ce a fost pus pe seama durităţii sale.

Dar câţi evrei trăiau, în 1882, în localităţile rurale? Consultând

Arhivele naţionale, am găsit câteva cifre datând de după revoluţie:

la ţară locuiau o treime din întreaga populaţie evreiască din „zonă";

În târguri, tot o treime; 29% locuiau în oraşe mijlocii, iar 5% în marile aglomerări urbane83. Aşadar Regulamentul urma să împiedice această treime „sătească" să mai crească?

Nu are importanţă: „Regulamentul din mai" reprezintă, în opinia curentă, o cezură în istoria statului rus – frontiera cu întreg cortegiu] represiv, cu irevocabilul. Un autor evreu merge până la a scrie: a fost prima incitare la emigrare! – emigrarea „internă" mai întâi, în aşteptarea emigrării masive în străinătate". Cauza primordială a emigrării evreieşti o constituie „Regulile provizorii ale lui

Ignatiev, care au aruncat în stradă, în afara satelor şi a zonelor rurale, aproape un milion de evrei pentru a-i înghesui în oraşele şi târgurile din Zona de rezidenţă8 1".

Nu ne vine a crede ochilor: cum au putut să arunce în stradă...

şi, pe deasupra, un milion? Aparent, nu au făcut decât să nu admită alţii noi? Nu, absolut nu! Odată început, se poate exagera oricât: în

1882, vedeţi, nu numai că li s-a interzis evreilor să trăiască

oriunde în mediul rural, ci şi în toate oraşele, cu excepţia a treisprezece provincii; erau împinşi în târguşoarele din „zonă”, şi tocmai de acolo a pornit marele val de plecări al evreilor spre străinătate86…

Ar trebui, judecând la rece, să ne amintim unele fapte: ideea de a emigra din Rusia în America a fost pentru prima dată inspirată evreilor de congresul Alianţei (a Uniunii evreieşti universale) încă din 1869. Ideea era că primii care se vor stabili acolo, cu ajutorul

Alianţei şi al evreilor din ţara de primire, „ar deveni o forţă care ar atrage coreligionarii ruşi 87”. Ar trebui să ne aducem aminte că „începutul emigrării evreilor din Rusia merge până pe la mijlocul secolului al XIX-lea; că se amplifică serios după pogromurile din

1881. Dar de-abia la mijlocul anilor ’90 aceasta devine un fenomen important al vieţii economice a evreilor, un fenomen de masă88”. Să reţinem: al vieţii economice, iar nu politice.

Apoi, îndepărtându-ne şi privind lumea întreagă în ansamblul ei:

emigrarea evreilor spre Statele Unite a fost, în secolul al XIX-lea, un proces istoric. Au fost trei valuri succesive: valul hispano-portughez, apoi valul germanic provenind din Germania şi Austro-Ungaria, iar în ultimul rând, cel venit din Europa de Est şi din Rusia89. Din motive pe care nu este oportun să le discutăm aici, a existat o puternică mişcare migratoare a evreilor spre Statele Unite, care nici pe departe nu a pornit din Rusia. Nu s-ar putea supraevalua importanţa acestei ultime emigrări în istoria milenară a poporului evreu.

Din Rusia, „valul emigraţiei evreieşti pornea din toate provinciile incluse în Zona de rezidenţă, dar grosul efectivelor a fost dat de

Polonia, Lituania şi Bielorusia90” – deci nu de Ucraina, deşi afectată de pogromuri –, cauza fiind mereu aceeaşi: densitatea populaţiei care crea o concurenţă economică puternică în sânul comunităţii evreieşti. Chiar mai mult: V. Telnikov, bazându-se pe statisticile ruseşti, ne aduce la cunoştinţă că în decursul ultimelor două

decenii ale secolului, aşadar după pogromurile din 1881 – 1882, migraţia evreilor care părăseau regiunile din vest, unde nu avuseseră loc pogromuri, pentru a se stabili în regiunea de sud-vest, care cunoscuse pogromurile, a fost numeric egală, chiar superioară plecării evreilor în afara frontierelor Rusiei91. Şi dacă, în 1880, în provinciile din centrul ţării, trăiau, după datele oficiale, 34.000 de evrei, recensământul din 1897 număra deja 315.000, adică de nouă ori mai mult92!

Pogromurile din 1881 – 1882 au provocat, desigur, un şoc – dar

Ucraina a fost atinsă în întregime? Ca exemplu, să-l cităm pe

Sfiosberg: „Pogromurile din 1881 nu i-au afectat prea mult pe evreii din Poltava, şi au fost uitate repede". În anii '80, la Poltava, „tineretul evreu habar nu avea de chestiunea evreiască, nu se simţea cu nimic diferit în raport cu tineretul rus93". Ca urmare a rapidităţii cu care s-au produs, pogromurile din 1881 – 1882 puteau lăsa impresia că nu vor avea consecinţe, iar grija constantă a evreilor de a se instala acolo unde erau mai puţin numeroşi, pentru o mai bună eficacitate economică, avea întâietate.

Un lucru însă nu poate fi tăgăduit şi nu suportă discuţie: 1881 a trasat o frontieră dincolo de care elita cultivată evreiască a încetat să spere într-o fuziune perfectă cu această ţară numită „Rusia" şi cu populaţia ei; un pic cam grăbit, G. Aronson trage concluzia chiar că „iluziile privind asimilarea au fost spulberate de pogromul de la

Odessa din 188194". Ei bine, nu! încă o dată, nu! în schimb, dacă retrasăm biografia evreilor din Rusia aparţinând elitei cultivate, se remarcă faptul că mulţi dintre ei, pornind de la această dată – 1881 – 1882 – şi-au schimbat părerea asupra Rusiei şi asupra posibilităţii unei totale asimilări. Deşi încă din epoca respectivă, nu s-a mai contestat caracterul spontan, necontrolat al pogromurilor, şi faptul că nu a existat nicio dovadă a complicităţii autorităţilor (că dimpotrivă, au existat dovezi ale rolului jucat de către narodnicii revoluţionari), guvernului nu i se iartă şi nu i se va ierta niciodată pogromurile. Cu toate că aceste pogromuri sunt rezultatul, în majoritatea cazurilor, acţiunii populaţiei ucrainene, ele vor fi asociate pentru totdeauna cu

ruşii.

„Pogromurile din anii ’80… au dezmeticit destui [partizani] ai asimilării” (dar nu pe toţi: ideea va rămânea vie). Iată însă că unii publicişti evrei au căzut într-un alt exces, afirmând că era pur şi simplu imposibil pentru evrei să trăiască în mijlocul altor popoare, că erau consideraţi mereu drept nişte străini. Iar „mişcarea către

Palestina… a crescut vertiginos95”.

Tocmai sub efectul pogromurilor din 1881 Lev Pinsker, un medic din Odessa, a publicat în 1882, la Berlin, sub anonimat, o broşură intitulată Auto-emancipare. Apelul unui evreu rus către fraţii săi, care „a produs o puternică impresie asupra evreilor din Rusia şi Europa de vest”. Era un manifest care proclama „ireductibila incompatibilitate a poporului evreu cu celelalte popoare96”. Vom reveni asupra acestui lucru în capitolul 7.

P. Axelrod susţine că tineretul evreu radical însuşi descoperise la acea dată că niciodată societatea rusă nu îl recunoscuse ca fiind al ei, şi că începând cu acest moment s-ar fi îndepărtat de mişcarea revoluţionară. Ei bine, această afirmaţie ni se pare absolut prematură. Căci mediile revoluţionare i-au considerat întotdeauna pe evrei ca fiind de-ai lor (excepţie făcând tentativa lansată de Voinţa

Poporului, deja amintită).

Cu toate acestea, în timp ce în intelighenţia evreiască ideea de asimilare se diminua, în zona puterii domnea inerţia din epoca lui

Alexandru al II-lea şi urma să dureze câţiva ani încă o atitudine înţelegătoare faţă de problema evreilor. Contele Ignatiev rămăsese un an în fruntea ministerului; el se lovise de rezistenţa îndârjită, în privinţa chestiunii evreieşti, a liberalilor prezenţi în cele mai înalte sfere ale puterii. După el a fost creată, la începutul lui 1883, o „înaltă

Comisie pentru revizuirea legilor asupra evreilor din imperiu”, cunoscută în curând sub numele preşedintelui său drept „Comisia

Pahlen” (al zecelea „Comitet evreiesc”). Aceasta număra între cincisprezece şi douăzeci de membri din înalta administraţie, consilieri de miniştri, directori de cabinet (unii purtând nume mari precum

Bestujev-Riumin, Goliţîn, Sperański), cât şi şapte „experţi evrei”.

mari finanţişti ca baronul Horace Guinzburg şi Samuel Poliakov, celebri oameni publici ca I. Halpern, fiziologul şi publicistul N.

Bakst („este foarte probabil ca bunăvoinţa şi dorinţa de a rezolva cât mai bine chestiunea evreiască în majoritate în sânul Comisiei să se datoreze într-o largă măsură influenţei" lui Bakst), şi rabinul A.

Drabkin97. Aceşti experţi evrei au contribuit în mare parte la strângerea documentelor pregătitoare pentru lucrările comisiei.

Comisia Pahlen în majoritatea sa şi-a exprimat convingerea că

„Scopul final al legislaţiei asupra evreilor nu trebuie să fie altul decât suprimarea ei"; „există doar o singură ieşire şi o singură cale:

cea a emancipării şi a fuziunii evreilor cu restul populaţiei, la adăpostul aceloraşi legi98". (Şi, efectiv nimic, în dreptul rusesc, nu a cunoscut atâtea straturi şi texte contradictorii ca legislaţia asupra evreilor de-a lungul deceniilor: încă din 1885 existau 626 de articole! Şi se adăugau mereu, pe care Senatul trebuia în permanenţă să le studieze, să le discute, să le interpreteze formularea...) Comisia ridică problema că, chiar dacă evreii nu-şi îndeplineau obligaţia de cetăţeni la egalitate cu ceilalţi, nu se va putea totuşi „să fie lipsiţi de acele lucruri pe care li se întemeiază existenţa şi egalitatea în drepturi a supuşilor imperiului". Admiţând că „anumite părţi ale vieţii interne a evreilor trebuie schimbate, că anumite aspecte ale activităţii evreilor constituie o exploatare a populaţiei înconjurătoare", Comisia, în majoritatea sa, condamna sistemul „măsurilor represive de excepţie". Ea fixa ca obiectiv pentru legislaţie „ca drepturile evreilor să fie puse la egalitate cu cele ale altor supuşi", recomandând în acelaşi timp „o extremă prudenţă şi acţionarea

progresiva în practică, însă, Comisia nu a făcut decât să amelioreze unele dintre legile existente, cum ar fi Regulamentul provizoriu din 1882, mai ales în ceea ce priveşte arendarea terenurilor către evrei. A

avansat argumente care pretindeau că îi protejează nu pe evrei, ci pe proprietarii de terenuri – cum ar fi argumentul că interdicţia

pentru evrei de a arenda pământul nu numai că frâna dezvoltarea agriculturii, ci înrăutăţea, în regiunea de vest, unele sectoare ale activităţii agricole, în detrimentul proprietarilor, ca urmare a faptului că nu se găseau voluntari pentru a lua aceste bunuri cu contract, în ciuda acestui fapt, ministrul de Interne, D.A. Tolstoi, a sprijinit minoritatea din Comisie şi s-a decis să se aplice interdicţia arendării de terenuri pentru orice nouă tranzacţie100.

Comisia Pahlen şi-a continuat lucrările timp de cinci ani până în 1888. Aici s-au înfruntat încontinuu majoritatea liberală cu minoritatea conservatoare. Încă de la început „contele Tolstoi nu avea intenţia să revizuiască legile într-un sens neapărat represiv”. Cei cinci ani de exerciţiu ai Comisiei au confirmat acest punct. La vremea respectivă „Ţarul nu dorea să-şi influenţeze personal guvernul în sensul unei întăriri a represiunii împotriva evreilor”. Urcat pe tron în circumstanţe cum nu se poate mai dramatice, Alexandru al III-lea nu a făcut nimic în grabă – nici să-i dea afară pe funcţionarii liberali, nici să adopte o linie politică mai dură: a reflectat îndelung. „De-a lungul întregii domnii a lui Alexandru al III-lea, chestiunea unei revizii generale a legislaţiei privitoare la evrei a rămas în suspens101”. În preajma anilor 1886 – 1887, ţarul a înclinat totuşi către consolidarea unor îngrădiri specifice drepturilor evreilor, iar lucrările Comisiei au rămas fără mari rezultate.

Unul dintre primele lucruri care l-au incitat pe ţar, în ceea ce priveşte evreii, să ceară un control mai strict decât pe vremea tatălui său, a fost probabil înrolarea evreilor, care mergea foarte prost: recrutarea lor era net inferioară, păstrând proporţiile, celei a creştinilor. Or, conform Regulamentului din 1874 care abolise înrolarea forţată, serviciul militar se extindea la toţi cetăţenii fără distincţie de clasă, cu condiţia ca persoanele scutite să fie înlocuite – creştinii de către creştini, evreii de evrei. În cazul celor din urmă, Regulamentul era foarte prost aplicat. Intrau în joc şi emigrarea celor chemaţi la recrutare, şi neprezentarea datorată confuziei şi a neglijenţei cu care erau ţinute registrele de stare civilă, generată de lipsa de fiabilitate a datelor privitoare la situaţia familială a celui

chemat sub arme şi la domiciliul său. (Această tendinţă către aproximare data de pe vremea kehalim-e\or şi era perpetuată cu bună ştiinţă, fiindcă permitea uşurarea poverii impozitului per capita: „În 1883 – 1884, nu rareori se vedea cum erau arestaţi tineri evrei, în dispreţul legii, pe simpla bănuială că se ascundeau102”. (De fapt, procedeul atinsese ici şi colo recruţi creştini.) Uneori i se cerea tânărului evreu o fotografie de identitate, uzanţă care nu era obişnuită la vremea respectivă. Iar în

1886 a fost promulgată o lege „foarte constrângătoare, instituind diverse măsuri capabile să asigure o bună îndeplinire de către evrei a obligaţiilor militare”, lege care prevedea „o amendă de 300 de ruble, care se plătea de familie, pentru orice recrut care s-a sustras chemării în armată103”. „Începând din 1887, evreii care, în decursul serviciului, se bucuraseră de o suspendare pentru a-şi duce la bun sfârşit studiile nu au mai fost admişi la examen în vederea obţinerii gradului de ofiţer104”. (Sub Alexandru al II-lea, puteau fi ofiţeri.) Numai medicina militară avea dreptul să admită ofiţeri evrei.

Dar, dacă luăm în consideraţie faptul că în anii aceia, aproape

20 de milioane de „alogeni” din imperiu erau scutiţi de serviciul militar, se pune o întrebare: nu ar fi fost mai bine să fie scutiţi şi evreii, acest privilegiu venind să compenseze constrângerile la care erau supuşi? Există aici, fără îndoială, o reminiscenţă a ideii lui

Nikolai I: asimilarea evreilor în societatea rusă prin intermediul serviciului militar şi oferirea unei ocupaţii celor „neproductivi”.

În acelaşi timp, evreii intrau în masă în unităţile de învăţământ.

Din 1876 până în 1883, numărul lor aproape că s-a dublat în licee şi colegii. Numărul studenţilor în universităţi a crescut de şase ori în opt ani, de la 1878 la 1886, atingând 14, 5% din efectivul global105. Deja, sub domnia anterioară, autorităţile locale s-au neliniştit şi şi-au exprimat doleanţele. Astfel, în 1878, guvernatorul de

Minsk raporta că, „graţie resurselor lor financiare, evreii asigură mai bine instruirea copiilor lor decât ruşii. Situaţia materială a elevilor evrei este mai bună decât cea a creştinilor, de aceea, în scopul de a evita ca proporţia de evrei să fie superioară celei a restului populaţiei,

trebuie să se introducă un numenis clausus pentru admiterea elevilor evrei în învăţământul secundar 06”. Apoi, în urma tulburărilor din unele licee din regiunea de sud, în 1880, inspectorul pentru Educaţie din districtul Odessa face aceeaşi observaţie. În fine, în 1883 şi 1885, cei doi guvernatori succesivi ai Noii Rusii

(Odessa) au denunţat „suprapopularea evreiască din aşezămintele şcolare”, estimând că trebuia „să se limiteze numărul de evrei din licee şi colegii, fie la 15% din numărul total de elevi, fie o cotă mai echitabilă corespunzând proporţiei de evrei din sânul populaţiei10”, (în 1881, în unele licee din districtul Odessa, erau până la

75% evrei108. În 1886, guvernatorul de Harkov s-a plâns, într-un raport, de „afluenţa elevilor evrei în şcolile generale 09”.)

În niciunul dintre cazurile citate comitetul miniştrilor nu a estimat ca fiind posibil să se răspundă prin decizii restrictive generale. Rapoartele au fost transmise Comisiei Pahlen, unde nu au avut niciun ecou.

Printre altele, de prin anii 1870, efervescenţa revoluţionară era puternic întreţinută de mediul studenţesc. După asasinarea lui Alexandru al II-lea, voinţa de a înăbuşi mişcarea revoluţionară a ajuns cu siguranţă în „cuiburile revoluţiei” pe care le constituiau studenţii

— Şi pe care le alimentau şi clasele terminale din licee. Aici s-a schiţat o legătură care nu putea să nu neliniştească autorităţile: numărul crescut de evrei în cadrul efectivelor studenţeşti şi participarea lor în număr tot mai mare la mişcarea revoluţionară. Cea mai revoluţionară unitate de învăţământ superior era Academia de medicină şi de chirurgie (mai târziu: de medicină militară), iar în procesele din anii

1870 apar deja nume de evrei studenţi ai acestei Academii.

Prima măsură limitativă specifică a fost luată în 1882 împotriva acestei Academii de medicină militară: o ordonanţă a venit să limiteze la 5% numărul de evrei admişi ia înscriere.

În 1883, o ordonanţă asemănătoare a afectat înscrierile la Şcoala de mine; în 1886 a venit rândul Şcolii de Drumuri şi Poduri110.

În

1885, s-a limitat la 10% numărul evreilor înscrişi la Institutul tehnologic din Harkov, iar în 1886, nu au mai fost primiţi la Şcoala veterinară ca urmare a faptului că „oraşul Harkov a fost întotdeauna un centru de propagandă politică şi că prezenţa în sânul ei a evreilor într-un număr mai mare sau mai mic apare ca fiind indezirabilă şi chiar periculoasă111”.

În felul acesta, guvernul îşi imagina că putea stăvili creşterea mareei revoluţionare.

Note l. EE, vol. 12, p. 611.

2. Hessen, vol. 2, pp. 215 – 216.

3, Ibidem, pp. 216 – 217.

4. EE, vol. 12, p. 612.

5. L. Priceman, Pogromî i samooborona [Pogromurile şi autoapărarea], în

„22”, Obscestrenno-politiceskii i literaturnîi jurnal evreiskoi intellighenţii iz

SSSR v Israele („22”, Revistă politică, socială şi de literatură a intelectualilor evrei emigraţi din URSS în Israel), Tel-Aviv, 1986 – 1987, nr. 51, p. 174.

6. MEE, p. 562.

7. EE, vol. 12, p. 612.

8. MEE, vol. 4, p. 256.

9. Ibidem, vol. 6, p. 562.

10. EE, vol. 12, pp. 612 – 613.

Ibidem, p. 612.

12. MEE, vol. 1, p. 325.

13. S.M. Guinzburg, Nastroenia evreiskoi molodioji v 80-h godah proştovo stoletia [Starea de spirit a tineretului evreu în anii ’80 ai secolului trecut], în

LE-2, 1944 p. 383.

14. EE, vol. 12, p. 611.

15. I. Orşański, Evrei v Rossii: Ocerki i issledovaniia [Evreii în Rusia.

Eseuri şi studii], fasc. 1, Sankt-Petersburg, 1872, pp. 212 – 222.
16. EE, vol. 12, p. 613.
17. MEE, vol. 6, p. 562.
18. EE, vol. l.p. 826.
19. Hessen, vol. 2, p. 222.
20. EE, vol. 12, p. 613.
21. MEE, vol. 6, pp. 562 – 563.
22. S.M. Dubnov, Noveişaia Istoria. Ot franţuzskoi revoliuţii 1789 goda de mirovoi voini 1914 goda: v 3-h T. [Istoria modernă a poporului evreu. De la revoluţia franceză din 1789 la războiul mondial din 1914, în 3 vol.], vol. 3
(1881 – 1914), Berlin, Grani, 1923, p. 107. Vseobsceaiaistoriaevreiskogonaroda ot drevneişih vremion de nastoiscevo [Istoria universală a poporului evreu din Antichitate până în zilele noastre].
23. EE, vol. 5, p. 612.
24. R. Kantor, Aleksandr III o evreiskih pogromah 1881 – 1883 gg.
[Alexandru al III-lea despre pogromurile antievreieşti din 1881 – 1883], în
Evreiskaia letopis (Cronică evreiască), culegere 1, M. Ed. Raduga, 1923, p. 154.
25. A. Lvov, în Novaia gazeta (Noul ziar), New York, 5 – 11 sept. 1981, nr.
70, p. 26.
26. MEE, vol. 6, p. 563.
27. Mejdunarodnaia evreiskaia gazeta (Ziar internaţional evreu), martie
1992, nr. 6 (70), p. 7.
28. Hessen, vol. 2, p. 215.
29. Zerno, Rabocii listok [Broşură muncitorească], iunie 1881, nr. 3, în
CIR. vol. 2, pp. 360 – 361.
30. Hessen, vol. 2, p. 217.

31. EE, vol. 12, p. 614.
32. EE, vol. 3, p. 723.
33. M. Krolil, Kişinovskii pogrom 1903 godai Kişinovskii pogromnîi proţess [Pogromul de la Chişinău din 1903 şi procesul pogromurilor din
Chişinău], în LE-2, p. 370.
34. M. Raisin, A history of the Jews în Modern times, Ed. a II-a, New
York, Hebrew Publishing Company, 1923, p. 163.
35. G.B. Sfiosberg, De la davno minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia
[Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus), în 3 vol., Paris, 1933 – 1934, vol. l.p. 118; vol. 3, p. 53.
36. Praisman, în, 22”, 1986, nr. 51, p. 175.
37. MEE, vol. 6, pp. 562 – 563.
38. Hessen, vol. 2, pp. 216, 220.
39. Kantor, în Evreiskaia letopis [Cronică evreiască], fasc. 1, op. cit., p. 152.
40. Hessen, vol. 2, p. 218.
41. MEE, vol. 6, p. 692.
42. Hessen, vol. 2, pp. 219 – 220.
43. G. Uspenski, Vlast Zemli [Puterea pământului], L. 1967, pp. 67.68.
44. EE*, vol. 1. p. 826.
45. Ibidem\ vol. 12, p. 614.
46. Hessen, vol. 2. p. 218.
47. A Leşin, Eipzodi iz moei jizni [Episoade din viaţa mea], în LE-2, pp. 385 – 387.
48. EE, vol. 12, pp. 617 – 618.
49. Hessen, vol. 2, p. 218.
50. Praisman, în „22”, 1986, nr. 51, p. 173.
51. EE”, vol. l.p. 826.
52. Hessen, vol. 2, p. 215.
53. Katorga i ssâlka: Istoriko-revoliutionnîi vestnik [Ocnă şi exil:

Mesagerul istoric şi revoluţionar], cartea 48, M. 1928, pp. 50 – 52.

54. D. Sub, Evrei v russkoi revoliuţii [Evreii în revoluţia rusă], în LE-2, pp. 129 – 130.

55. CIR, vol. 2, pp. 360 – 361.

56. EE, vol. 9, p. 381.

57. /. S. Aksakov, Soci. v 7 mit. [Opere în 7 volume], M. 1886 – 1887, vol.

3, pp. 690, 693, 708, 716, 717, 719, 722.

58. M.E. Saltîkov-Şcedrin, Iiulskoie veianie [Suflu de iulie], în

Otecestrennâie zapiski [Analele patriei], 1882, nr. 8.

59. EE, vol. 16, p. 142.

60. S. Markiş, O evreiskoi nenavisti v Rossii [Despre de ura antievreiască în Rusia], în „22”, 1984, nr. 38, p. 216.

61. EE, vol. 2. p. 741.

62. MEE, vol. 5, p. 463.

63. Hessen*, vol. 2, pp. 220 – 221.

64. EE, vol. l, p. 827.

65. Hessen, vol. 2, p. 221.

66. EE, vol. 1, pp. 827 – 828.

67. Hessen. vol. 2. p. 221.

68. EE*, vol. l, pp. 827 – 828.

69. Ibidem, vol. 2, pp. 742 – 743.

70. Ibidem, vol. 1, pp. 827 – 828.

71. Ibidem, vol. 9, pp. 690 – 691.

12. Ibidem*, vol. l.p. 829.

73. Hessen, vol. 1, p. 222.

74. EE, vol. 2, p. 744.

75. Ibidem, vol. 1, pp. 829 – 830.

76. Hessen, vol. 2, pp. 226 – 227; MEE, vol. 7, p. 341.

77. EE, vol. 5, pp. 815 – 817.

78. Ibidem, vol. 12, p. 616.

79. EE, vol. 5, pp. 815 – 817.

80. Ibidem, pp. 816 – 819.

81. MEE, vol. 7. p. 342.
82. EE, vol. 5, pp. 610 – 611.
83. /. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în
URSS], M.L... ES. 1929.
84. /. M. Dijur, Evrei v ekonomiceskoi jizni Rossii [Evreii în viaţa economică a Rusiei], în CLER-1, p. 160.
85. /. M. Dijur, Itoghi i perspectivi evreiskoi emigraţii [Bilanţuri şi perspective ale emigraţiei evreieşti], în LE-2. p. 343.
86. Larin, pp. 52 – 53.
87. EE, vol. Up. 947.
88. Ibidem, \o\. 16, p. 264.
89. M. Oserovic, Russkie evrei v Soedinionnân Ştatah Ameriki [Evreii ruşi în Statele Unite ale Americii], în MEE-1, p. 287.
90. /. D. Lesciński, Evreiskoe naselenie Rossii i evreiskii trud [Populaţia evreiască din Rusia şi munca evreiască], în MEE-1, p. 190.
91. Zbornik materialov ob ekonomiceskom polojenii evreiev v Rossii
[Culegere de materiale privind situaţia economică a evreilor din Rusiaj, vol. 1, Sankt-Petersburg. Evreiskoie Kolonizationnie Obşcestvo [Societatea pentru colonizarea evreiască], 1904, pp. XXXIII-XXXIV, XIV-XVI.
92. Hessen, vol. 2, p. 210; EE, vol. 11, pp. 524 – 539.
93. Sfiosberg, vol. 1, pp. 98, 105.
94. C.J. Aronson, V borbe za grajdanskie i naţionalnâie prava:
obscestrennie tecenia v russkom evreistre [în lupta pentru drepturile civile şi naţionale: tendinţele sociale în lumea evreiască rusă], în CLER-1, p. 208.
95. C. Svet, Russkie evrei v sionizme i v stroitelstre Palestinîi Israelia
[Evreii din Rusia în sionism şi în construcţia Palestinei şi a Israelului], în
CLER-1, p. 208.
96. EE, vol. 12, p. 526.

97. Ibidem, vol. 5, p.862; vol. 3, p. 700.
98. Ibidem, vol. 1. pp. 832 – 833.
99. Hessen, vol. 2, pp. 227 – 228.
100. EE, vol. 3, p. 85.
101. Ibidem, vol. 1, pp. 832 – 834.
102. Ibidem, vol. 3, p. 167.
Wi. Ibidem, vol. 1, p. 836.
104. Ibidem, vol. 3, p. 167.
105. Hessen, vol. 2, p. 230.
106. Ibidem, p. 229.
107. EE, vol. 13, p. 51; vol. 1, pp. 834 – 835.
108. Hessen, vol. 2, p. 231.
109. EE, vol. 1, p. 835.
110. EE, vol. l, p. 834.
111. Ibidem, vol. 13, p. 51.

<titlu>Capitolul 6

<titlu>În sânul mişcării REVOLUŢIONARE RUSE

În Rusia anilor ’60—70 din secolul al XIX-lea, în care reformele avansau rapid, nu existau motive economice sau sociale pentru o mişcare revoluţionară de anvergură. Totuşi, tocmai sub

Alexandru al II-lea, chiar de la începutul operei sale reformatoare, s-a născut această mişcare ca un fruct prea devreme copt al ideologiei: în 1861, au fost manifestări studenţeşti la Sankt-Petersburg;

În 1862, au existat incendii de natură criminală tot la Petersburg, şi proclamaţia dornică de sânge a Tinerei Rusii (Molodaia Rossia); în

1866, focul de armă tras de Karakozov *, fapte pregătitoare ale erei teroriste, cu o jumătate de secol înainte.

Şi tot sub Alexandru al II-lea, când restricţiile la drepturile evreieşti erau atât de slobode, apar nume evreieşti printre revoluţionari. Nici în cercurile lui Stankievici, Herzen *, Ogariov”.

<notă>

— Molodaia Rossia: manifest revoluţionar al „Iacobinilor” ruşi

datând din mai 1862, redactat de P.G. Zaicinevski.

** Dmitri Vladimirovici Karakozov (1840 – 1866) a tras un foc de armă asupra lui Alexandru al II-lea la 4/16 aprilie 1866: primul dintr-o lungă serie de atentate. Condamnat la moarte şi executat.

* * * Nikolai Vladimirovici Stankievici (1813 – 1840): filosof şi poet, umanist. Fondează în 1831 „cercul Stankievici" unde se întâlnesc mari intelectuali ca Beliński, Aksakov, Granovski, Katkov etc. Emigrează în 1837.

* * ** Alexandrivanovici Herzen (1812 – 1870): scriitor, filosof şi revoluţionar rus „occidentalist". Petrece şase ani în exil. Emigrează în 1847 şi fondează primul jurnal antiţarist publicat în străinătate, Kolokol (Clopotul).

Autor de memorii despre timpul său. Amintiri şi cugetări.

** * Nikolai Platonovici Ogariov (1813 – 1877): poet, publicist revoluţionar rus. Prieten şi tovarăş de luptă cu Herzen. Emigrează în 1856. Participă la fondarea organizaţiei Pământ şi Libertate.

</notă>

nici în ce! al lui Petraşevski nu fusese vreun evreu. (Nu vorbim aici de Polonia.) Dar la manifestările studenţeşti din 1861 vor participa

Mihoels, Utin şi Ghen. îl vom regăsi pe Utinân cercul lui Neceaev".

Participarea evreilor la mişcarea revoluţionară rasă trebuie să ne reţină atenţia. Într-adevăr, acţiunea revoluţionară radicală a devenit atunci o formă de activitate din ce în ce mai răspândită în rândul tineretului evreu. Mişcarea revoluţionară evreiască este o componentă calitativ importantă a mişcării revoluţionare ruse în general. Cât priveşte raportul numărului de revoluţionari evrei şi ruşi de-a lungul anilor, acesta ne surprinde. Desigur, dacă, în paginile care urmează, vorbim în principal despre evrei, aceasta nu înseamnă că printre ruşi nu a fost un mare număr de revoluţionari influenţi: rândurile noastre vor sublinia acest lucru.

Într-adevăr, până la începutul anilor '70, doar un foarte mic număr de evrei aderaseră la mişcarea revoluţionară, în roluri secundare. (Parţial fiindcă fără îndoială încă erau puţini evrei printre

studenţi.) Aflăm, spre exemplu, că Lev Deutsch, la vârsta de 10 ani fusese indignat de focul tras de Karakozov asupra lui Alexandru al

II-lea, fiindcă se simţea „patriot”. De asemenea, puţini evrei au aderat la nihilismul rus din anii ’60 pe care, totuşi, ca urmare a raţionalismului lor, îl asimilau cu uşurinţă. „Nihilismul a jucat un rol încă şi mai benefic în rândurile tineretului studenţesc evreu decât ale celui creştin”.

Totuşi, încă de la începutul anilor ’70, cercul tinerilor evrei de la şcoala rabinică din Vilnius a început să joace un rol important.

(Printre ei, V. Iohelsohn, pe care îl citām mai departe, şi viitorul terorist binecunoscut A. Zondelevici – amândoi elevi străluciţi, destinaţi să fie excelenţi rabini; A. Liebermann, viitor editor al pu

<notă>

— Nikolai Isaakovici Utin (1841 – 1883): revoluţionar, membru în conducerea organizaţiei Pământ şi Libertate. Condamnat la moarte în contumacie.

Emigrează în 1863, se reîntoarce în Rusia în 1878.

** Serghei Ghennadievici Neceaev (1847 – 1882): revoluţionar şi conspirator rus, autor al celebrului Catehism al revoluţionarului. Organizează în

1869 uciderea studentului Ivanov, aşa-zis trădător al Cauzei (ceea ce l-a inspirat pe Dostoievski în Demonii). Fuge în străinătate. Extrădat de Elveţia, condamnat la douăzeci de ani temniţă grea. Moare în închisoare.

</notă>

blicaţiei Pravda de la Viena, precum şi Anna Einstein, Maxim

Romm, Finkelstein.) Acest cerc era influent ca urmare a faptului că era în contact strâns cu „contrabandiştii*” şi permitea literaturii clandestine, cât şi persoanelor clandestine, să traverseze frontiera”.

Mark Natanson, după liceu, în 1868, a intrat la Academia de medicină şi de chirurgie (care va deveni Academia de medicină militară). Va fi un organizator şi o figură de prim plan în mişcarea revoluţionară. În curând, cu tânăra studentă Olga Schleisner, viitoarea sa soţie (pe care Tihomirov o numeşte „a doua Sofia

Perovskaia”, deşi la vremea respectivă era mai degrabă prima**), a pus bazele unui sistem de cercuri zise „pedagogice”, adică de propagandă („activitate pregătitoare, culturală şi revoluţionară pe lângă tineretul intelectual”) în mai multe mari oraşe. (Aceste cercuri au fost pe nedrept supranumite „ceaikovskiene”, de la numele unuia dintre membrii lor puţin influenţi, N.V. Ceaikovski”.)

Natanson s-a delimitat foarte repede şi hotărât de cercul lui Neceaev

(şi nu a ezitat, mai apoi, să-şi expună vederile sale judecătorului de instrucţie). În 1872, a mers la Zürich, la Peiotr Lavrov, principal reprezentant al „curentului de propagandă pacifistă* * *”, care respingea revolta. Natanson dorea să fondeze un organ revoluţionar permanent, în acelaşi an, a fost trimis în exil, într-o localitate apropiată, la

Şenkursk, apoi, graţie intervenţiei socrului său, tatăl Olgăi Schleiser, strămutat la Voronej, apoi în Finlanda şi în sfârşit eliberat la

Sankt-Petersburg. Aici nu a găsit decât descurajare, mină, inerţie.

S-a străduit să viziteze grupurile dezmembrate, să le unească din nou, să le sudeze şi în felul acesta a fondat prima organizaţie Pământ şi Libertate (Zemliai Volia) (puţin cunoscută, umbrită de a doua* * *

<notă>

— Persoane care reuşeau să treacă ilegal frontiera scrieri revoluţionare interzise în Rusia.

** Sofia Lvovna Perovskaia (1853 – 1881): revoluţionară din grupul narodnicilor, membră a organizaţiei Pământ şi Libertate şi membră în conducerea organizaţiei Voinţa Poporului. Organizează atentate împotriva lui

Alexandru al II-lea. Condamnată şi executată în aprilie 1881.

* * * Piotr Lavrovici Lavrov (1823 – 1900): celebru teoretician al narodnicismului. Emigrează în 1870. Publică revista Vperiod (înainte).

* * ** Pământ şi Libertate: 1) prima: 1861 – 1864, organizaţie secretă inspirată de ideile lui Herzen, Ogariov, Cernîşevski; 2) a doua,

fondată în 1876 şi denumită astfel din 1878. Se scindează în 1879 în două grupări: Voinţa

Poporului şi Partajul negru.

</notă>

care îi va succede). A călătorit în Europa de vest, adunând fonduri pentru organizaţia sa şi cheltuind sute de mii de ruble.

Printre principalii organizatori ai narodnicismului rus, Natanson este revoluţionarul cel mai de vază. Pe urmele sale a apărut foarte celebrul Lev Deutsch; cât despre încercatul narodnic care a fost

Alexandr Mihailov, acesta îşi spunea discipolul lui „Mark înţeleptul”. Natanson cunoştea personal mulţi revoluţionari. Nici orator, nici scriitor, era un organizator înnăscut, dotat cu o uimitoare calitate: nu ţinea cont de opinii, de ideologie, nu intra cu nimeni în discuţii teoretice, se împăca bine cu toate tendinţele (cu excepţia poziţiilor extremiste ale lui Tkacev, predecesorul lui

Lenin), îl plasa pe fiecare acolo unde putea fi de folos. În aceşti ani în care partizanii lui Bakunin şi cei ai lui Lavrov erau ireconciliabili, Natanson propunea să se pună capăt „discuţiilor despre muzica viitorului” şi să se ocupe mai degrabă de nevoile reale ale cauzei. El a fost cel care, în vara lui 1876, a organizat evadarea senzaţională a lui Piotr Kropotkin pe „Barbarul”, acest cal care va mai face adesea să se vorbească despre el. În luna decembrie a aceluiaşi an, a conceput şi a pus în aplicare primul miting public în faţa catedralei Sfânta Fecioară din Kazan, la ieşirea de la slujbă, în ziua de Sfântul Nicolae: toţi revoluţionarii s-au adunat aici şi s-a văzut pentru prima dată desfăşurându-se steagul roşu al organizaţiei Pământ şi Libertate. Natanson a fost arestat în 1877, condamnat la trei ani de detenţie, apoi trimis în Iakuţia şi îndepărtat de activitatea revoluţionară până în 18904.

Exista un anumit număr de evrei în cercul „ceaikovskienilor”, la

Sankt-Petersburg ca şi în sucursalele de la Moscova, Kiev, Odessa.

(în cea de la Kiev, se găseau P.B. Axelrod, pe care l-am amintit.

<notă>

— Piotr Alexeievici Kropotkin (1842 – 1912): revoluţionar rus, teoretician al anarhiei. Geograf şi geolog. În emigraţie din 1876 până în 1917. Redactează însemnările unui revoluţionar.

** Episodul evadării este povestit în autobiografia lui A.J. Kornilova-Moriz şi în memoriile ale lui Kropotkin.

</notă>

viitorul editor şi diplomat danez Grigori Gurevici, viitorii profesori

Semion Lurie şi Leiser Loewenthal, fratele său Nahman Loewenthal, cele două surori Kaminer.) Cât priveşte primul cerc nihilist al lui

Lev Deutsch de la Kiev, era „constituit exclusiv din tineri studenţi evrei3”. După manifestaţia din faţa catedralei Sfânta Fecioară, trei evrei au fost judecaţi, dar nu şi Natanson. La procesul celor „cincizeci”, care s-a desfăşurat în vara lui 1877 la Moscova, au fost inculpaţi mai mulţi evrei care făcuseră propagandă printre muncitorii din uzine. În procesul celor „o sută nouăzeci şi trei”, „au fost treisprezece inculpaţi evrei. Printre primii narodnici pot fi citaţi şi Iosif

Aptekman şi Alexandr Hotiński, care au fost foarte influenţi6.

Ideea lui Natanson era ca revoluţionarii să pătrundă în popor

(ţărănimea) şi să fie pentru el ca un fel de ghizi spirituali laici.

Acest „marş către popor”, devenit atât de faimos de atunci, a luat naştere în 1873 în cercul „dolguşinilor” (Dolguşin, Dmohovski.

Gamov etc.) unde nu se afla niciun evreu. Mai târziu, şi evreii

„S-au îndreptat către popor”. (Dar s-a întâmplat şi invers: la Odessa.

P. Axelrod a încercat să-l atragă pe Jeliabov într-o organizaţie secretă, dar acesta a refuzat; pe atunci încă mai era Kulturträger. Pe la mijlocul anilor ’70, se găseau cam vreo douăzeci de „narodnici”, toţi sau aproape toţi partizani ai lui Lavrov, nu ai lui Bakunin. (Numai cei mai extremişti ascultau chemările la insurecţie ale lui Bakunin.

Era cazul lui Deutsch, care, cu ajutorul lui Ştefanovici, pusese la cale „răscoala din Cighirin* * **” făcându-i pe ţărani să creadă că ţarul, înconjurat de duşmani, îi transmisese poporului: Răsturnaţi toate

aceste autorităţi, luaţi pământul şi instauraţi un regim de libertate!)

<notă>

— Ţinut în martie 1877, numit şi procesul „moscoviţilor”, dintre care şaisprezece erau femei.

** Ţinut din octombrie 1877 până în februarie 1878: cel mai important dintre procesele politice din Rusia de dinainte de 1917 (au fost patru mii de arestări printre narodnicii din „marşul către popor”).

* * * Andrei Ivanovici Jeliabov (1851 – 1881): unul dintre fondatorii Voinţei

Poporului. Numit şi „Robespierre-ul rus”. Organizator al atentatelor împotriva lui Alexandru al II-lea. Executat în aprilie 1881.

* * ** în 1876 – 1877, un grup de narodnici revoluţionari au încercat să pornească o răscoală ţărănească în districtul Cighirin. În Ucraina.

</notă>

Este interesant de observat că aproape niciun revoluţionar evreu nu s-a lansat în revoluţie din cauza sărăciei, şi că majoritatea erau din familii înstărite. (în cele trei volume ale Enciclopediei evreieşti ruse, exemplele nu lipsesc.) Doar Pavel Axelrod venea dintr-o familie foarte săracă şi, după cum am spus, fusese trimis de kahal într-o şcoală de stat doar pentru a completa numărul cerut.

(De acolo a intrat, firesc, la gimnaziul din Moghiliov, apoi la liceul din Nejin. Din medii negustoreşti înstărite proveneau

Natanson, Deutsch, Aptekman (a cărui familie număra mulţi talmudişti, doctori în cunoaşterea legilor – cum erau toţi unchii săi).

Hotińiski, Gurevici, Semion Lurie (a cărui familie, chiar în acest mediu, era considerată „aristocratică”; „micul Semion era destinat şi el să fie rabin”, dar sub influenţa valului Iluminismului, tatăl său.

Gherţ Lurie, îşi dăduse copilul la un liceu ca să devină profesor);

prima marxistă italiană Anna Rosenstein (înconjurată încă din copilărie de mai multe guvernante vorbind mai multe limbi străine), figurile tragice ale lui Moise Rabinovici şi Betty Kaminskaia.

Felicia Şeftel, Iosif Gheţov, membru al organizaţiei Partajul negru, printre mulţi alţii. Mai era şi Christina (Hasia) Grinberg, „dintr-o

familie de negustori tradiţionalistă înstărită”, care a aderat în 1880

la Voinţa Poporului: locuinţa sa adăpostea întâlnirile clandestine, a fost complicea unor atentate la adresa lui Alexandru al II-lea, iar în 1882 a devenit chiar proprietara unei fabrici clandestine de dinamită – a fost condamnată mai apoi la deportare7. Nici Fanny

Moreinis nu provenea dintr-o familie săracă. Şi aceasta „a participat la pregătirea atentatelor împotriva ţarului Alexandru al II-lea”, petrecând doi ani la ocna din Kara8. Unii proveneau din familii de rabini, cum a fost viitoarea doctor în filosofie Liubov Axelrod sau

Ida Axelrod. Sau familii din mica burghezie, dar destul de înstărite ca să-şi poată trimite copilul la liceu, ca Aizik Aroncik (după colegiu a intrat la Şcoala de ingineri din Sankt-Petersburg, pe care a abandonat-o în curând pentru a se lansa în activitatea revoluţionară), Alexandr Bibergal, Vladimir Bogoraz, Lazar Goldenberg, fraţii Leewenthal. Este menţionată adesea, în biografiile lor, Academia privilegiată, pe care am citat-o deja, de medicină militară, prezentă în cele ale lui Natanson, Bibergal, Isaac Pavlovski

(viitor contrarevoluţionar), M. Rabinovici, A. Hotiński, Solomon

Ciudnovski, Solomon Aronson (care s-a trezit din întâmplare amestecat în aceste medii), printre alţii9.

Aşadar, nu nevoile materiale îi motivau, ci forţa convingerilor lor.

Nu este lipsit de interes să constatăm că în aceste familii evreieşti aderarea tinerilor la revoluţie a provocat rar – sau deloc – o ruptură între „taţi şi fii”, între părinţi şi copiii lor. «„Taţii” nu i-au certat prea tare pe „fii”, aşa cum se vedea în familiile creştine.» (Deşi Ghesia

Ghelfman a trebuit să-i părăsească, în ascuns, pe ai săi, o familie tradiţională din Vechea Alianţă.) „Taţii” erau adesea chiar foarte departe de a se opune copiilor lor. Astfel este cazul lui Gherţ Lurie sau al Isaac Kaminer, un medic din Kiev: întreaga familie a participat la mişcarea revoluţionară din anii ’70, iar el însuşi, în calitate de „simpatizant... aducea mari servicii” revoluţionarilor; trei dintre aceştia s-au căsătorit cu fiicele sale. (În anii ’90, a aderat la mişcarea sionistă şi a devenit prietenul lui Aşad-Haam10.)

Nu s-ar putea nici să îi se impute acestor primi revoluţionari evrei motivaţii antiruseşti, aşa cum o fac unii acum în Rusia. În niciun fel!

Totul a început prin acelaşi „nihilism” al anilor ’60. «Iniţiindu-se în Rusia în învăţătura şi cultura „goy” lor», impregnându-se de literatura rusă, „tineretul evreu s-a alăturat repede mişcarea cea mai progresistă din acea vreme”, nihilismul, şi cu o uşurinţă cu atât mai mare cu cât a rupt cu prescripţiile trecutului. Chiar „şi cel mai fanatic dintre elevii unei yeshiva, adâncit în studierea Talmudului”, după „două sau trei minute de discuţie cu un nihilist” termina cu

„Modul de gândire patriarhal”. „El [evreul, chiar cucernic] abia începuse să cunoască puţin cultura „goy”, abia făcuse o breşă în viziunea sa asupra modului tradiţional, şi iată-l deja capabil să meargă

<notă>

— Isaac Iakovlevici Pavlovski, zis I. Iakovlev: jurnalist, unul dintre acuzaţii din procesul celor o sută nouăzeci şi trei. Emigrează, protejat de

Turgheniev, devine corespondent la Paris al publicaţiei Timpuri noi.

** Aşad-Haam (adică: „Unul de-al poporului său”), zis Aşez Finzberg:

scriitor de limbă idiş foarte implicat în mişcarea sionistă.

</notă>

mai departe, până la extreme11”. Şi dintr-odată aceşti tineri erau însufleţiţi de mari idealuri universale, visând să-i vadă pe toţi oamenii devenind fraţi şi bucurându-se toţi de aceeaşi prosperitate. Sarcina era sublimă: eliberarea umanităţii de mizerie şi sclavie!

Iar aici literatura rusă a avut un rol important. Pavel Axelrod a avut, la liceu, maeştri spirituali precum pe Turgheniev, Beliński.

Dobroliubov (iar, mai târziu, Lassalle care îl va face să orienteze spre revoluţie). Aptekman era as în Cernîşevski, Dobroliubov.

Pisarev (şi Bukle). Lazar Goldenberg, şi el, îi citise şi recitise pe

Dobroliubov, Cernîşevski, Pisarev, Nekrasov – iar Rudin, mort pe baricade, era eroul său. Solomon Ciudnovski, mare admirator al lui

Pisarev, a plâns la moartea acestuia. Nihilismul lui Semion

Lurie se născuse din literatura rusă. Se hrănise din ea. A fost cazul unui mare număr de revoluţionari – lista ar fi prea lungă.

Astăzi, însă, la un secol distanţă, puţini mai cunosc atmosfera acelor ani. „Pe uliţa evreilor”, cum se spunea pe atunci, nu se ducea nicio acţiune politică serioasă, în timp ce „pe uliţa ruşilor”, se năştea narodnicismul. Era foarte simplu: era suficient „să aluneci, să te topeşti în mişcarea de eliberare rusă12”! Or, această fuziune a fost uşurată, accelerată de literatura rusă şi scrierile publiciştilor radicali.

Îndreptându-se spre lumea rusească, aceşti tineri se îndepărtau de lumea evreiască. „Mulţi dintre ei au căpătat ostilitate şi dispreţ faţă de iudaismul taţilor lor, ca faţă de o anomalie parazitară13”. În toţi anii ’70 „s-au constituit mici grupuri de tineri evrei radicali care, în numele idealurilor narodnicismului, s-au îndepărtat tot mai mult de poporul lor… au început să se asimileze puternic şi să-şi însuşească spiritul naţional rus14”. Până la mijlocul anilor ’70, evreii socialişti nu considerau necesar să desfăşoare o activitatea politică pe lângă semenii lor, întrucât, credeau ei, evreii nu au daţi

<notă>

— Ferdinand Lassale (1825 – 1864): filosof, economist, jurist şi celebru socialist german.

** Rudin: erou al romanului lui Turgheniev, Rudin (1856), pe care autorul îl face să moară pe baricadele Parisului în 1848.

</notă>

nut niciodată pământuri şi prin urmare nu pot asimila ideile socialiste. Evreii nu au avut niciodată ţăranii lor. „Niciunul dintre revoluţionarii evrei din anii ’70 nu putea concepe ideea că era nevoie să acţioneze doar pentru naţiunea sa”. Era limpede că se acţiona doar în limba dominantă şi numai pentru ţăranii ruşi. „Pentru noi… nu existau muncitori evrei. Îl priveam cu ochi de rusificatori: evreul trebuie să se asimileze întru totul populaţiei autohtone”: chiar şi meşteşugarii erau priviţi ca nişte potenţiali exploatatori, fiindcă aveau ucenici, angajaţi. În fapt nu li se acorda mare importanţă nici muncitorilor şi meşteşugarilor ruşi ca o clasă autonomă; aceştia

existau doar ca viitori socialişti care ar uşura munca în cadrul lumii ţărăneşti 3.

O dată ce acceptaseră asimilarea, aceşti tineri, prin însăşi situaţia lor, tindeau natural către radicalism, ca urmare a pierderii, pe acest pământ nou, a puternicelor rădăcini conservatoare ale mediului de odinioară.

„Ne pregăteam să mergem în mijlocul poporului şi, bine înţeles, a poporului rus. Renegam religia iudaică, ca şi pe oricare altă religie de altfel; socoteam jargonul nostru drept o limbă artificială, iar ebraica drept o limbă moartă… Eram asimilatori sinceri şi vedeam în învăţătura şi cultura rusă salvarea evreilor… Pentru ce, aşadar, căutam să acţionăm în sânul poporului rus şi nu al celui evreu? Aceasta vine din faptul că deveniserăm străini culturii spirituale a evreilor din Rusia şi îi respingeam pe aceia dintre gânditorii lor care aparţineau unei burghezii tradiţionaliste… din rândurile căreia ieşisem noi înşine… Ne gândeam că, atunci când poporul rus va fi eliberat de despotism şi de jugul claselor posesoare, va apărea libertatea economică şi politică a tuturor popoarelor din Rusia, inclusiv a celui evreu. Şi trebuie să recunoaştem că literatura rusă… ne-a inculcat un pic ideea că poporul evreu nu era un simplu popor, ci o clasă parazitară16”.

Mai intrau în joc şi sentimentul unei datorii faţă de marele popor rus, cât şi „încrederea rebelilor narodnici în iminenţa unei insurecţii populare17”. În anii ’70, «tineretul intelectual evreu… „a mers în mijlocul poporului” în speranţa de a lansa, cu slabele sale puteri, revoluţia ţărănească în Rusia”. După cum scriu Aptekman.

Natanson, „asemenea eroului din Mţâri de Lermontov, stăpânit era doar de un singur gând, doar unu-/ mistuia, cu patimă arzând.

Acest gând era fericirea poporului; această patimă, lupta pentru eliberarea sa 19”. Aptekman însuşi, aşa cum îl descrie Deutsch, era

„Slab, mărunt, palid”, „cu trăsături naţionale foarte puternice”; devenit felcer de ţară, îi anunţa pe ţărani de venirea socialismului citându-le din Scripturi20.

Oarecum sub influenţa înaintaşilor lor, membrii cercului Dolguşin, care scriau pe braţele crucifixului: „În numele lui Hristos, al

Libertăţii, Egalităţii, Fraternităţii” predicând cu toţii Evanghelia, s-au îndreptat spre creştinism primii narodnici evrei, folosindu-se de aceasta ca de un punct de sprijin şi de o unealtă. Aptekman scrie despre sine: „M-am convertit la creştinism dintr-o pornire sufletească şi din dragoste pentru Hristos21”. (Să nu confundăm cu motivaţiile lui Tan Bogoraz care, în anii ’80, se convertise la creştinism „pentru a scăpa de jignirile pe care le îndura din cauza originii sale evreieşti z”. Nici «cu prefăcătoria lui Deutsch care a pornit să le predice molokanilor ” prezentându-se ca un „bun ortodox”».) Dar, adaugă Aptekman, „pentru a te dărui poporului, nu este nevoie să te căieşti”: faţă de poporul rus, „nu aveam nici urmă de căinţă. De altfel, de unde mi-ar fi putut veni? Oare nu mie mi se cuvine, mie, descendent dintr-o naţiune asuprită, să cer plata cambiei, în loc să rambursez nu ştiu ce împrumut fantastic? Nu am observat acest sentiment de pocăinţă nici la camarazii mei din nobilime care mergeau cu mine pe acelaşi drum23”.

Legat de aceasta să remarcăm că ideea unei apropieri între socialismul dorit şi creştinismul istoric nu le era străină multor

<notă>

— Mihail Iurevici Lermontov (1814 – 1841): mare poet romantic rus. Eroul poemului său Mţâri (Novicele, în limba georgiană) este însetat de libertate.

** Molokanii sau „băutorii de lapte” (beau lapte în Postul Paştelui) sunt o sectă rusească ale cărei rădăcini ajung în secolul al XVIII-lea. Au fost persecutaţi, exilaţi în 1800 la nord de Marea Azov, iar unii au emigrat în

Statele Unite.

</notă>

revoluţionari ruşi atât ca justificativ al acţiunii lor, cât şi ca procedeu tactic comod. V.V. Flerovski scria: „Aveam mereu în minte comparaţia dintre acest tineret care se pregătea pentru acţiune şi primii creştini”. Şi apoi, imediat, următoarea etapă: „Frământând constant în minte această idee, am ajuns la convingerea că ne vom atinge scopul printr-un singur mijloc – creând o nouă religie… Poporul

trebuie învăţat să-şi consacre toate puterile numai pentru sine… Am vrut să creez religia fraternităţii” – iar tinerii discipoli ai lui Flerovski încercau să „întreprindă o experienţă, întrebându-se cum ar fi primită o religie care nu ar avea nici Dumnezeu şi nici sfinţi”. Discipolul său, Gamov, din cercul lui Dolguşin, scria şi mai deschis: „Trebuie inventată o religie care să fie împotriva ţarului şi a guvernului… Trebuie redactate un catehism şi rugăciuni în acest spirit24”.

Activitatea revoluţionară a evreilor în Rusia se explică şi într-un alt fel. îl găsim expus, apoi combătut de către A. Srebrennikov:

«Există un punct de vedere conform căruia dacă, în favoarea reformelor din anii 1860 – 1863, „Zona de rezidenţă” ar fi fost desfiinţată, întreaga noastră istorie s-ar fi desfăşurat cu totul altfel… Dacă

Alexandru al II-lea ar fi desfiinţat „zona de rezidenţă”, nu ar mai fi fost nici Bund-ul, nici troţkismul!» Apoi prezintă ideile internaţionaliste şi socialiste care veneau din Occident, şi scrie: „Dacă suprimarea Zonei de rezidenţă ar fi fost capitală pentru ei, întreaga luptă s-ar fi îndreptat într-acolo. Or, ei se ocupau de cu totul alt lucru: visau să răstoarne ţarismul25!”

Şi, unul după altul, frământaţi de aceeaşi patimă, şi-au abandonat studiile (cum ar fi Academia de medicină militară) pentru „a merge în mijlocul poporului”. Orice diplomă era marcată de pe ce

<notă>

— Vasili Vasilievici Bervi-Flerovski (1829 – 1918): publicist rus, sociolog, economist. Participă la mişcarea narodnicilor din anii ’60. În exil din 1862

până în 1887. A scris însemnările unui utopist revoluţionar.

** Bund (în idiş: Uniune): „Uniunea generală a muncitorilor evrei din

Lituania, Polonia şi Rusia”, fondată la Vilnius în 1897. S-a alăturat

Partidului SD între 1898 – 1903; apoi din nou între 1906 – 1918. Apropiată de menşevici. Dizolvată în 1921.

</notă>

tea ticăloşiei ca mijloc de exploatare a poporului. Au renunţat la orice carieră, iar unii au rupt legăturile cu familia. Pentru ei, „orice zi nefructificată [constituia] o pierdere ireparabilă, criminală pentru realizarea bunăstării şi a fericirii maselor dezmoştenite26".

Dar, pentru „a merge în mijlocul poporului", era nevoie „să devii simplu", în acelaşi timp interior, pentru sine, şi practic, „pentru a inspira încredere maselor populare, era nevoie să te infiltrezi sub înfăţişarea unui muncitor sau a unui mujic27". Dar, scrie Deutsch, cum să mergi în mijlocul poporului, să te faci înţeles şi să fii crezut, când eşti trădat de felul tău de a vorbi, de înfăţişare şi de comportament? Iar pentru a seduce auditoriul mai trebuie să spui şi glume şi vorbe de duh din limba populară! mai este nevoie să te pricepi şi la treburile câmpului, atât de penibile pentru orăşeni. Din acest motiv.

Hotiński a muncit la ferma fratelui său ca agricultor. Fraţii

Leewenthal au învăţat cizmărie şi tâmplărie. Betty Kamenskaia a intrat ca muncitoare într-o filatură pe un post foarte greu. Mulţi s-au făcut infirmieri". (Deutsch scrie că acestor evrei revoluţionari le convenea să participe la tot felul de activităţi: munca în cadrul celulelor, conspiraţie, comunicaţii, tipografie, trecerea frontierelor28.)

„Mersul în mijlocul poporului" a început prin scurte vizite, cu şedere timp de câteva luni – un mers „fluid". La început, se conta doar pe munca de agitaţie. Narodnicii credeau că va fi suficient, pentru a-i convinge pe ţărani, să li se deschidă ochii asupra regimului actual şi asupra exploatării maselor şi să li se promită că pământul şi uneltele de producţie vor deveni proprietatea tuturor.

În fapt, tot acest „mers în mijlocul poporului" al narodnicilor s-a soldat cu un eşec. Şi numai din cauza câtorva focuri neaşteptate trase asupra ţarului (Soloviov, 1879), care i-a obligat pe toţi să fugă de la ţară şi să se ascundă la o sută de leghe, la adăpostul oraşelor. Dar, mai ales pentru că ţăranii, absolut surzi la predica lor, uneori erau gata să-i dea pe mâna autorităţilor. Cât priveşte atragerea ţăranilor într-o insurecţie – erau departe de aşa ceva!... Narodnicii ruşi (deloc mai norocoşi decât evreii), şi-au pierdut „credinţa... într-o voinţă revoluţionară spontană şi în instinctele socialiste ale ţărănimii", şi

„s-au transformat în pesimişti îndârjiţi29”.

Activitatea clandestină mergea mai bine. Trei locuitori din Minsk, Iosif Gheţov, Saul Levkov şi Saul Grinfest, au reuşit să instaleze în oraşul lor o tiparniţă clandestină care urma să deservească întreaga ţară. A existat până în 1881. Aici s-a imprimat cu litere de aur manifestul despre „execuţia lui Alexandru al II-lea”. Aici s-a tipărit ziarul

Partajul negru, apoi manifestele Voinţei Poporului. Deutsch îi situează în rândul „propagandiştilor pacifişti”... Aparent, vocabula „pacifist” cuprindea tot ceea ce nu conţinea lansarea de bombe – contrabanda, trecerea ilegală a frontierelor, chiar apelul la neplata impozitului (apel lansat de Lazar Goldenberg).

Mai mulţi dintre aceşti revoluţionari evrei au avut parte de condamnări grele (grele, chiar după măsura timpului nostru). Unii au beneficiat de o uşurare a pedepsei – ca Semion Lurie, graţie tatălui său care a obţinut pentru el un regim mai puţin sever în închisoare. Mai era şi opinia publică, aceea care înclina spre indulgenţă. Aptekman ne povesteşte, spre exemplu, că în 1881 – totuşi, era după asasinarea lui Alexandru al II-lea – „trăiau relativ liberi în închisoarea din

Krasnoiarsk” unde „directorul închisorii, o adevărată bestie sălbatică, s-a îmblânzit brusc şi ne-a acordat tot felul de permisii pentru a-i contacta pe deportaţi, şi pe prieteni de-ai noştri”. Apoi „am fost primiţi în închisorile de tranzit nu ca nişte deţinuţi, ci ca nişte nobili captivi”; „directorul închisorii a intrat însoţit de câţiva soldaţi cu platouri de ceai, biscuiţi, dulceaţă pentru fiecare şi, în plus, un mic pahar de votcă. Nu era idilic? Eram emoţionaţi”.

Biografiile acestor dintâi narodnici ne revelează o anumită exaltare, un uşor dezechilibru mintal. Lev Deutsch mărturiseşte:

Lev Zlatopolski, un terorist, „nu era o persoană echilibrată psihic”.

Aptekman însuşi, în celulă, după arestare, „nu era departe de demenţă, într-atât de zdruncinaţi îi erau nervii”. Betty Kamenskaia.

„... încă de la a doua lună de detenţie... şi-a pierdut minţile”; a fost strămutată la spital, apoi tatăl său, un negustor, a eliberat-o pe

cauţiune. Citind în actul de acuzare că nu va fi deferită justiţiei, a

<notă>

— Partajul negru, ziar clandestin purtând acelaşi nume ca şi organizaţia.

A avut cinci numere între 1880 – 1881 (Minsk-Geneva).

</notă>

vrut să-i spună procurorului că era sănătoasă şi că putea să se prezinte, dar la puţin timp după aceea a înghiţit otravă şi a murit".

Moise Rabinovici, în celula sa, „avea halucinaţii... ajunsese la capătul nervilor"; s-a hotărât, prefăcându-se a se căi, să-i numească pe cei pe care judecătorul de instrucţie îi cunoştea deja, pentru a fi eliberat. A redactat un discurs promiţând să spună tot ce ştia şi chiar, la ieşirea din închisoare, să caute şi să transmită informaţii.

Rezultatul a fost că l-au făcut să spună totul fără a-l elibera şi l-au expediat în provincia Irkutk unde a înnebunit şi a murit „la numai

20 de ani împliniţi". Exemplele de acest gen nu lipsesc. Leiser

Ţukerman, emigrat la New York, şi-a pus capăt zilelor aici. Nahman

Leewenthal, după ce a emigrat la Berlin, „căzuse într-o gravă depresie nervoasă" la care s-a adăugat o dragoste nefericită; „a băut acid sulfuric şi s-a aruncat în fluviu" – când abia împlinise 19 ani32.

Aceşti tineri se avântaseră cu totul în acţiune, supraestimându-şi foiţele şi rezistenţa nervilor.

Chiar Grigori Goldenberg însuşi, el care îl împuşcase pe guvernatorul Harkovului şi care le cerea camarazilor, ca pe o supremă onoare, să-l ucidă cu mâna lor pe ţar (dar tovarăşii săi, temându-se de furia populară, l-au îndepărtat pe motiv că era evreu; aparent, acest argument i-a incitat pe narodnici să-i desemneze pentru atentate cel mai adesea pe ruşi), după ce a fost arestat având asupră-i o încărcătură de dinamită, a fost cuprins, în celula din Trubetkoi, de o angoasă mortală, rezistenţa i-a cedat, a început să facă mărturisiri care au atins întreaga mişcare, a trimis cereri implorând ca Aron

Zundelevici să vină să împartă celula cu el (acesta arăta mai multă indulgenţă decât ceilalţi faţă de gestul său). Când i-a fost refuzat

acest lucru, s-a sinucis33.

Alţii au avut de suferit, nefiind direct implicaţi, ca Moise

Edelstein, câtuşi de puţin ideolog, care, contra unor sume de bani, făcea să „treacă" literatură clandestină. A pătimit mult în închisoare, se ruga la Yahve pentru el şi familia sa; s-a pocăit la judecată: „Nu-mi imaginam că puteau fi cărţi atât de proaste". Sau S.

Aronson care, după procesul celor „o sută nouăzeci şi trei", a dispărut complet de pe scena revoluţionară.

Un alt aspect este demn de relevat; cu câtă uşurinţă mulţi dintre ei au părăsit această Rusie pe care, cu ceva timp în urmă, înţelegeau să o salveze. În fapt, în anii '70, a emigra era un lucru considerat în mediile revoluţionare ca o dezertare: chiar dacă poliţia te caută, treci în clandestinitate, dar nu fugi33! Tan Bogoraz a plecat să trăiască douăzeci de ani la New York. Şi Lazar Goldenberg-Getroitman „a plecat în 1885 la New York, unde a ţinut cursuri despre istoria mişcării revoluţionare din Rusia"; a revenit în 1906, după amnistie, pentru a pleca destul de repede în Marea Britanie unde a rămas până la moarte36. La Londra, unul dintre fraţii Vainer a devenit proprietarul unui atelier de mobilă şi s-a stabilit aici.

M. Aronson şi M. Romm au devenit medici de clinică la New

York. După câţiva ani petrecuţi în Elveţia, I. Gheţov a plecat să trăiască în America, rupând complet cu mişcarea socialistă. Leiser

Loewenthal, emigrat în Elveţia, şi-a terminat studiile de medicină la Geneva, a devenit asistentul unui mare fiziolog înainte de a ocupa o catedră de histologie la Lausanne. La fel, Semion Lurie şi-a terminat studiile într-o facultate de medicină din Italia, dar a murit la puţin timp după aceea. Liubov Axelrod („Ortodox*") a rămas mult timp în emigraţie, aici a obţinut gradul de doctor în filosofie al universităţii din Berlin (mai târziu va preda materialismul dialectic elevilor din şcolile superioare sovietice). A. Hotiński a intrat şi el la Facultatea de medicină de la Berna (a murit un an mai târziu de ftizie galopantă). Grigori Gurevici a făcut o frumoasă carieră în Danemarca; s-a întors în Rusia ca ambasador al acestei ţări la Kiev unde a rămas până în 191837.

Toate acestea arată şi câţi oameni de talent se găseau printre aceşti revoluţionari. Oameni ca aceştia, dotaţi cu o inteligenţă atât de vie, când s-au trezit în Siberia, departe de a pieri sau de a-şi pierde minţile, au deschis ochii asupra populaţiilor care îi înconjurau, le-au studiat limba, obiceiurile şi au scris studii etnografice

<notă>

— Liubov Isaakovna Axelrod: filosof, scriitoare, membră a partidului menşevic. Semna cu pseudonimul „Ortodox” (nu în sensul confesional al cuvântului).

</notă>

despre ele: Lev Sternberg despre populaţia Ghiliak, Tan Bogoraz despre Ciukci**, Vladimir Iohelsohn despre Iukaghiri, Naom

Ghekker asupra tipului fizic al iakuţilor38*”. Câteva studii despre buriaţi” se datorează lui Moise Krohl.

Unii dintre aceşti revoluţionari evrei au intrat de bunăvoie în mişcarea socialistă în Occident. Astfel, V. Iohelsohn şi A. Zundelevici, cu ocazia alegerilor în Reichstag în Germania, s-au lansat în campania electorală în tabăra social-democraţilor. Zundelevici a fost chiar arestat pentru că ar fi folosit procedee frauduloase. Anna

Rosenstein, în Franţa, a fost condamnată pentru că a organizat o manifestare de stradă nesocotind regulamentele privind circulaţia pe drumurile publice; Turgheniev a intervenit pentru ea şi a fost expulzată în Italia, unde a fost condamnată de două ori pentru agitaţie anarhistă (mai târziu urma să se căsătorească cu F. Turati *”, să-l convertească la socialism şi să devină ea însăşi prima marxistă din Italia). Abram Valt-Lesin, originar din Minsk, a publicat timp de şaptesprezece ani la New York articole în ziarul socialist al

Americii Vorwärts şi a exercitat o mare influenţă asupra formării mişcării muncitoreşti americane39. (Mulţi dintre socialiştii noştri urmau să apuce pe acest dram…)

Se întâmpla uneori ca unii revoluţionari emigraţi să fie dezamăgiţi de revoluţie. Astfel Moise Veller, după ce s-a îndepărtat de mişcare, a reuşit, graţie intervenţiei lui Turgheniev pe lângă Loris

<notă>

— Ghiliakii sunt o populaţie mică din nordul insulei Sahalin şi din valea

Amurului de jos.

** Ciukcii, mică populaţie din Siberia orientală ocupând un teritoriu dintre Marea Behring şi Kolîma. Nomazi şi sedentari. S-au împotrivit cuceririi ruseşti.

* * * Iukaghirii sunt o populaţie din nord-estul Siberiei, foarte redusă ca număr.

* * ** Iakuţii sunt un popor din nord-estul Siberiei, ocupând cele două maluri ale Lenei, întinzându-se până la râul Klâma, la nord până la Oceanul

Arctic, iar în sud până la munţii Iablovoi.

** * * Buriaţii, popor ce trăieşte în Siberia în jurul lacului Baikal, parţial întins spre Mongolia.

* * * Filippo Turati (1857 – 1932): unul dintre fondatorii Partidului socialist italian. Emigrează în 1926.

</notă>

Melikov, să se întoarcă în Rusia. Încă şi mai ciudat a fost parcursul lui Isaac Pavlovski: trăind la Paris, în calitate de „ilustru revoluţionar”, avea intrare liberă la Turgheniev, care i-a prezentat pe Emile

Zola şi Alphonse Daudet. A scris o nuvelă despre nihiliştii ruşi pe care Turgheniev i-a publicat-o în Vestnik Evropi (Mesagerul Europei), apoi a devenit corespondentul la Paris al cotidianului Nevoie

Vremea* („Timpuri noi”) sub pseudonimul I. Iakovlev – şi chiar, după cum scrie Deutsch, s-a afişat ca „antisemit”, a trimis o cerere la forurile superioare, fiind graţiat şi a revenit în Rusia40.

Acestea fiind zise, majoritatea revoluţionarilor evrei s-au topit în masa populaţiei, la fel ca şi ruşii, iar urma li s-a pierdut. „Cu excepţia a doua, trei personaje de prim plan… toţi compatrioţii mei au fost actori de planul doi, chiar trei”, scrie Deutsch41. O culegere sovietică, apărută imediat după revoluţie sub titlul Culegere istorică şi revoluţionară42”, citează multe nume de soldaţi necunoscuţi ai revoluţiei. Vom găsi aici zeci, chiar sute de nume evreieşti. Cine îşi mai

aminteşte de ei acum? Or, toţi au acţionat, toţi şi-au dat obolul, toţi au zguduit mai mult sau mai puţin tare edificiul statului.

Să adăugăm: acest prim contingent de revoluţionari evrei de primă oră nu a intrat în totalitate în rândurile revoluţiei ruse, nu toţi şi-au renegat iudaismul. A. Liebermann, mare cunoscător al

Talmudului, un pic mai în vârstă decât condiscipolii săi narodnici, propunea încă din 1875 să se ducă o campanie distinctivă în favoarea socialismului în rândul populaţiei evreieşti. Cu ajutorul lui

G. Gurevici, a editat la Viena, în 1877, o revistă socialistă în idiş intitulată Emes (Pravda – Adevărul). Cu puţin mai înainte, în anii

70, A. Zundelevici „întreprinsese tipărirea unei publicaţii în ebraică" intitulată tot Adevărul. (L. Shapiro emite ipoteza că această publicaţie a fost „strămoşul îndepărtat al Pravdei lui Troţki43".

Tradiţia acestei denumiri a fost durabilă) Unii, ca Valt-Lesin, au

<notă>

— Mesagerul Europei: 1) revistă fondată de Karamzin şi care a apărut din

1802 până în 1830; 2) revistă lunară care a apărut din 1866 până în 1918 la

Petersburg, de orientare liberală.

** Timpuri noi: cotidian petersburghez ultraconservator, fondat de publicistul Suvorin. A apărut între 1868 – 1917.

</notă>

Insistat asupra convergenţei internaţionalismului cu naţionalismul iudaic. „În conferinţele şi cuvântările sale improvizate, profetul

Isaia şi Karl Marx figurau ca autorităţi de importanţă egală". La

Geneva a fost fondată Tipografia liberă evreiască45, menită să tipărească manifeste adresate populaţiei muncitoare evreieşti.

În unele oraşe s-au constituit cercuri specifice evreieşti. Un

„Statut pentru organizarea unei uniuni social-revoluţionare a evreilor din Rusia", formulat la începutul anului 1876, arăta necesitatea de a se face propagandă în limba ebraică şi chiar de a organiza între evreii regiunii apusene „o reţea de secţii

social-revoluţionare, legate atât între ele cât şi cu celelalte secţii de acelaşi tip din străinătate". „Socialiştii din lumea întreagă formau o singură fratrie", iar această „organizaţie trebuia să se numească Secţia evreiască a

Partidului social-revoluţionar rus46".

Hessen comentează: acţiunea acestei Uniuni în rândul maselor evreieşti „nu a întâlnit suficiente simpatii" şi de aceea aceşti socialişti evrei, în majoritatea lor, „au contribuit din plin la cauza comună", adică la cauza rusă. Şi, într-adevăr, s-au creat cercuri la Vilnius, Grodno, Minsk, Dvinsk, Odessa, dar şi la Elţ, Saratov.

Rostov-pe-Don.

În actul de constituire foarte detaliat al acestei „Uniuni social-revoluţionare a tuturor evreilor din Rusia", se pot citi idei surprinzătoare, afirmaţii de genul: „Nimic din ce este normal nu are dreptul să existe dacă nu are o justificare raţională" (!)

La finele anilor '70, mişcarea revoluţionară rusă aluneca spre terorism. Apelul la revoltă al lui Bakunin o luase înaintea grijii pentru instruirea maselor a lui Lavrov. Începând din 1879, ideea că prezenţa narodnică pe lângă ţărani era fără efect – idee care domina în Voinţa Poporului – a câştigat în faţa refuzului terorii din partea Partajului negru. Teroare, doar teroare!! – chiar mai mult: o teroare sistematică! (Că poporul nu a avut dreptul să-şi spună cuvântul, că rândurile intelighenţiei fuseseră atât de rărite, aceasta nu-i nelinişte deloc.) Aşadar, actele teroriste s-au succedat – inclusiv împotriva ţarului în persoană!

După părerea lui Lev Deutsch, la această teroare născândă au luat parte zece, doisprezece evrei, începând cu Aron Gobst (executat), Solomon Wittenberg (pregătea în 1878 un atentat împotriva lui

Alexandru al II-lea; executat în 1879), Aizik Aroncik (a avut partea sa de contribuţie în explozia trenului imperial; condamnat la ocnă pe viaţă) şi Grigori Goldenberg, deja numit. La fel ca Goldenberg, A.

Zundelevici – strălucit organizator al terorii, dar căruia nu i s-a dat ocazia să participe la asasinarea ţarului – a fost arestat foarte

curând. A mai existat şi un alt terorist foarte activ: Mlodetki. Cât despre Rosa Grossman, Christina Grinberg şi fraţii Lev şi Saveli

Zlatopolski, au jucat un rol secundar. (În fapt, Saveli, la 1 martie

1881*, era membru al Comitetului executiv); iar Guesia Ghelfman făcea parte din grupul de bază al „actorilor de la 1 martie49”.

Apoi au venit anii ’80 în care s-a produs dispariţia şi destrămarea narodnicismului. Puterea guvernamentală avea câştig de cauză;

apartenenţa la o organizaţie revoluţionară era pedepsită cu de la opt la zece ani de temniţă grea. Dar dacă mişcarea revoluţionară era cuprinsă de inerţie, membrii săi continuau să existe. O putem cita aici pe Sofia Guinzburg: ea s-a lansat în acţiunea revoluţionară abia în

1877; a încercat să reînvie Voinţa Poporului, decimată de arestări. A

pregătit, imediat după grupul Ulianov, un atentat împotriva lui

Alexandru al III-lea50. Un revoluţionar era deportat şi uitat, un altul revenea, un al treilea tocmai pleca acolo – însă continuau lupta.

Astfel s-a petrecut o izbucnire celebră descrisă de memorialişti:

revolta din închisoarea Iakutk în 1889. Se auzise că un important număr de prizonieri politici urma să fie transferat la Verhoiansk şi, de acolo, mai departe, la Srednie-Kolâmsk, lucru pe care aceştia voiau să-l evite cu orice preţ. Grupul era constituit în majoritate din deţinuţi evrei. În plus au fost anunţaţi că se reducea cantitatea de bagaje autorizată: în loc de cinci puduri de cărţi, haine, lenjerie, cinci puduri” * de pâine, făinoase, două puduri de carne, plus

<notă>

* 1 martie 1881, ziua asasinării lui Alexandru al II-lea.

** „Grupul Ulianov”, după numele lui Alexandr Ilici Ulianov, fratele mai mare a lui Lenin. Fracţiune a Voinţei Poporului. Alexandr Ulianov a pregătit un atentat împotriva lui Alexandru al III-lea în 1887. Condamnat la moarte şi executat.

* * * Un pud este echivalent cu 16, 38 kilograme.

</notă>

ulei, zahăr şi ceai (totul încărcat pe cai sau reni), o reducere de

cinci puduri în total. Deportaţii s-au hotărât să opună rezistenţă.

Or, de şase luni se mişcau liberi prin Iakutk, iar unii dintre ei îşi procuraseră arme de la localnici. „Dacă e să pierim, atunci să pierim aşa, iar lumea să descopere întreaga ticăloşie a guvernului rus – să murim în aşa fel încât spiritul luptei să reînvie la cei în viaţă!”

Când au venit să-i ia ca să fie duşi la postul de poliţie, ei au tras primii asupra gradaţilor, iar soldaţii au răspuns cu o salvă. Cei care au tras primele focuri de armă asupra vice-guvernatoralui, L.

Kogan-Bernstein şi A. Gausman au fost condamnaţi la moarte odată cu N. Zotov. Au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă: memorialistul, O. Minor, celebrul M. Gotz, precum şi „A. Gurevici şi

M. Orlov, M. Bramson, M. Braghiński, M. Fundamiński, M.

Afland, S. Ratin, O. Estrovici, Sofia Gurevici, Vera Gotz, Paulina

Perly, A. Bolotina, N. Kogan-Bernstein”. Enciclopedia evreiască ne informează că au fost judecaţi douăzeci şi şase de evrei şi şase ruşi pentru această revoltă51.

În acelaşi an 1889, Marc Natanson s-a întors din exil şi a început să pregătească o nouă organizaţie numită Dreptul Poporului

(Narodnoe Pravo). Natanson putuse deja să constate apariţia marxismului în Rusia, importat din Europa, şi concurenţa sa cu narodnicismul. Şi-a folosit toată puterea să salveze mişcarea revoluţionară de la decădere şi să păstreze toate legăturile cu liberalii („cei mai buni liberali sunt şi pe jumătate socialişti”). La fel ca şi înainte, nu-şi nuanţa convingerile: ceea ce îl interesa era ca toţi să se unească pentru răsturnarea autocraţiei, iar când Rusia va fi democrată, atunci vom vedea, spunea el. Însă organizaţia pe care a înfiinţat-o s-a dovedit amorfă, apatică şi efemeră. Apoi, nu mai era nevoie să respecţi regulile conspiraţiei. După cum a subliniat foarte elocvent Isaac

Gurevici, „ca urmare a lipsei de conspiraţie, mulţi oameni cad în ghearele poliţiei, însă revoluţionarii sunt acum atât de numeroşi încât aceste pierderi nu contează – se taie copacii şi zboară aşchiile52!”

<notă>

— Mihail Rafailovici Gotz (1866 – 1906). Membru al partidului Social-revoluţionar. Emigrează în 1900.

</notă>

Fractura care s-a produs în conştiinţa evreiască după 1881 – 1882

nu putea să nu se reflecte cât de cât în conştiinţa revoluţionarilor evrei din Rusia. Aceşti tineri începuseră prin a se îndepărta de iudaism, apoi mulţi reveniseră; «părăsiseră „uliţa evreilor", apoi s-au întors la poporul lor»: „Întregul nostru destin istoric se leagă de ghetoul evreiesc, de la el a pornit formarea esenţei noastre naţionale33". Până la pogromurile din 1881 – 1882, „absolut nimeni dintre noi, revoluţionarii, nu ne gândeam nicio clipă" că va trebui să dăm explicaţii publice despre participarea evreilor la mişcarea revoluţionară. Au survenit însă pogromurile care au provocat „la...

majoritatea compatrioţilor noştri o explozie de indignare". Şi iată că „nu numai evreii cultivaţi, ci şi unii revoluţionari evrei care nu au avut înainte nicio afinitate cu naţiunea lor, au fost cei care...

s-au simţit brusc obligaţi să-şi consacre forţele şi talentul fraţilor lor persecutaţi pe nedrept54". „Pogromurile au trezit sentimente adormite, i-au făcut pe tineri mai sensibili la suferinţele poporului lor, iar poporul a devenit mai receptiv la ideile revoluţionare. Fie ca acest fapt să servească drept bază unei acţiuni autonome pentru masa evreiască". „Ne vom urmări cu încăpăţânare ţelul: distrugerea regimului politic actual3".

Dar iată că manifestele Voinţei Poporului sprijină pogromurile antievreieşti! Lev Deutsch îşi exprimă uimirea într-o scrisoare către

Axelrod, care se întreabă şi el: «Chestiunea evreiască este acum, în practică, realmente insolubilă pentru un revoluţionar. Ce se va face el la Bălţi, unde lumea îi atacă pe evrei? A le lua apărarea înseamnă să... „trezeşti mânia împotriva revoluţionarilor, care nu numai că l-au ucis pe ţar, ci, în plus, îi susţin pe evrei"... Să faci, astăzi, propagandă pentru reconciliere este extrem de dificil pentru partid56".

Această perplexitate este exprimată şi de P.L. Lavrov însuşi, şeful venerat: „Recunosc că chestiunea evreiască este extrem de complexă, iar pentru partid, care înţelege să se apropie de popor şi să-l

ridice împotriva guvernului, este cât se poate de greu… ca urmare a stării pătimaşe în care se află poporul, şi a necesităţii de a-l avea de partea noastră51”. Nu a fost singurul revoluţionar rus care să gândească astfel.

În anii ’80, un nou curent îşi face apariţia printre socialişti, preconizând să orienteze atenţia şi propaganda către cercurile specific evreieşti, de preferinţă muncitoreşti. Dar printre evrei nu erau mulţi proletari – câţiva tâmplări, legători, cizmari. Cel mai uşor lucru era desigur să se acţioneze printre tipografii cei mai instruiţi. Isaac

Gurevici povesteşte: împreună cu Moise Hurghin, Lev Rogaller.

Iosif Reznik, „ne-am luat ca sarcină să creăm un nucleu de oameni educaţi”. Dar dacă luăm spre exemplu Bielostok sau Grodno, „nu am găsit niciun cerc muncitoresc”: recrutarea era foarte slabă.

Crearea acestor cercuri nu se făcea în mod deschis, era nevoie de conspiraţie: fie să se organizeze întâlniri în afara oraşului, fie să se ţină în oraş într-un apartament particular, şi se începea în mod sistematic prin lecţii de gramatică rusă sau de ştiinţe naturale… şi numai după aceea se recrutau voluntari pentru a li se vorbi despre socialism. După cum explică I. Martov: aceste lecţii preliminare au fost acelea care au atras oamenii în rândurile cercurilor revoluţionare. „Se dovedeau pricepuţi şi avizaţi”, în stare să devină propriii lor stăpâni, „chiar cei care frecventaseră întâlnirile noastre, primiseră învăţătură, în special în stăpânirea limbii ruse, fiindcă limba este o armă preţioasă în lupta concurenţială a micului comerţ şi a industriei”; după aceea «„micii noştri norocoşi”, scăpaţi de rolul de muncitori tocmiţi cu gaj şi jurându-se pe toţi sfinţii că nu vor folosi niciodată acest fel de muncă, au fost constrânşi să o facă de către exigenţele pieţii58”. Sau, o dată format în aceste cercuri, „muncitorul îşi părăsea meseria mergând să dea examene „ca extern” 59».

Burghezia evreiască locală nu vedea cu ochi buni această participare a tinerilor la cercurile revoluţionare, întrucât înţelesese – mai repede şi mai bine ca poliţia – la ce va duce acest lucru60.

Totuşi, ici şi colo, lucrurile înaintau: cu ajutorul broşurilor şi al manifestelor socialiste furnizate de tipografia de la Londra, tinerii

revoluţionari au redactat ei înşişi, „asupra tuturor chestiunilor programatice, formulări social-democrate”. În felul acesta, timp de zece ani, o propagandă lentă a condus puţin câte puţin la crearea Bundului.

Dar, „mai mult decât persecuţiile poliţieneşti, ceea ce a frânat munca noastră a fost emigrarea către America”. Amintirile precise ale lui Isaac Gurevici despre primele cercuri muncitoreşti ale evreilor sunt însoţite de observaţii de tipul: Schwartz, un student care făcea agitaţie revoluţionară „a emigrat mai apoi în America; trăieşte la New York”. Sau, la o reuniune care a avut loc în apartamentul lui Iosif Reznik: „se găseau doi muncitori, un dulgher şi unul care făcea mobilă: amândoi sunt acum în America”. Iar două pagini mai departe aflăm că însuşi Reznik, după întoarcerea din exil „a plecat să trăiască în America”. Din contră, un tânăr pe nume Ghirşfeld, venit din America ca să lucreze ca revoluţionar

„Este în prezent medic la Minneapolis” şi a fost candidat socialist la postul de guvernator. „Unul dintre membrii cei mai activi din primul cerc Abramovici, un anume Jakov Zvirin… după ce a petrecut douăsprezece luni în închisoarea din Kresti… a emigrat în

America şi trăieşte actualmente la New York”. – „Şmulevici

(„Kivel”) … în 1889… a fost constrâns să fugă din Rusia; a trăit până în 1896 în Elveţia, unde a fost membru activ al organizaţiilor social-democrate”, apoi „s-a stabilit în America… şi trăieşte la

Chicago”. În fine, naratorul însuşi: „În 1890, eu însumi am părăsit

Rusia”, deşi, cu câţiva ani în urmă «noi vedeam altfel lucrurile. A

face o propagandă socialistă printre muncitori este obligaţia oricărui om onest instruit: este modul nostru de a plăti „datoria istorică”.

faţă de popor. Iar întrucât mie îmi revine obligaţia de a face propagandă, înseamnă foarte clar că am dreptul să cer să mi se dea posibilitatea de a mă achita de această obligaţie.» Sosit la New York în

1890, Gurevici a găsit aici „o asociaţie muncitorească rusă de auto-dezvoltare”, constituită aproape exclusiv din meşteşugari din

Minsk, şi, pentru a sărbători noul an rusesc, au organizat la New York „balul socialiştilor din Minsk61”. La New York, „mişcarea socialistă locală... în majoritate era evreiască62”.

După cum vedem, încă de la această vreme, Oceanul nu constituia un obstacol major pentru coeziune şi pentru continuarea acţiunii revoluţionare dusă de evrei. Această legătură va avea efecte extraordinare în Rusia.

Totuşi, nu toţi tinerii evrei îşi abandonaseră tradiţia revoluţionară rusă, departe de aşa ceva; mulţi încă mai aderau la ea prin anii ’80—90. Aşa cum arată D. Sub, pogromurile şi măsurile restrictive ale lui Alexandru al III-lea nu au făcut decât să incite încă şi mai tare la luptă.

Atunci a apărut necesitatea de a se explica cât se poate de bine maselor de jos ale poporului rus pentru ce participau atâţia evrei la mişcarea revoluţionară. Adresându-se oamenilor neinstruiţi, broşurile populare au pus la punct încetul cu încetul o frazeologie care a avut efecte până în

1917 – inclusiv. Tocmai o broşură de acest fel ne permite să le reconstituim argumentele.

Chinuită mai este soarta rusului, supus ţarului: guvernul îl ţine în pumnul său de fier. Dar „şi mai amară este partea ce-i revine evreului sărman”: „puterea îşi bate joc de el, îl striveşte până la moarte. Existenţa lui este doar o viaţă de foamete, o lungă agonie”, iar „fraţii săi întru mizerie şi trudă, ţăranii şi muncitorii ruşi... atât timp cât rămân în ignoranţă, îl tratează ca pe un străin”. Urmează apoi una după alta, întrebări didactice:

„Capitaliştii evrei sunt ei nişte duşmani ai poporului rus?” Duşmani sunt toţi capitaliştii fără distincţie, şi puţin îi interesează pe oamenii din popor că sunt jefuiţi de unul sau altul: nu trebuie să-ţi concentrezi mânia pe cei care sunt evrei. – „Evreul nu are pământ... şi nu are niciun mijloc să prospere”. Dacă evreii nu se îndreaptă spre lucratul pământului, este pentru că „guvernul rus nu le-a permis să trăiască la ţară”; dar, în coloniile lor, sunt „excelenţi cultivatori. Câmpurile sunt extrem de bine puse în valoare... lucrate cu braţele lor.

Nu fac apel la mână de lucru din afară, şi nu cer sprijin prin vreo formă oarecare... le place munca grea a câmpului". – „Nevoiaşii evrei fac vreun rău intereselor economice ale muncitorilor ruşi?" Dacă evreii fac comerţ, „este de nevoie, nu fiindcă le place;

toate celelalte căi le sunt închise, şi trebuie totuşi să trăieşti"; „ar înceta să facă negoţ dacă ar fi lăsaţi să iasă din cuşca lor". Iar dacă printre ei se află şarlatani, trebuie acuzat guvernul ţarist. – „Muncitorii evrei au început lupta pentru ameliorarea condiţiei lor la vremea în care în Rusia, poporul muncitor era supus". Muncitorii evrei „înaintea tuturor celorlalţi şi-au pierdut răbdarea"; „chiar şi acum, zeci de mii de evrei sunt membri ai partidelor socialiste ruse. Au propagat prin ţară ura faţă de sistemul capitalist şi guvernul ţarist"; au adus „un mare serviciu poporului muncitor rus", şi de aceea capitaliştii ruşi îi urăsc. Guvernul, „prin intermediul poliţiei, a ajutat la pregătirea pogromurilor; a trimis poliţia şi armata să-i sprijine pe jefuitori"; „din fericire, foarte puţini muncitori şi ţărani erau printre aceştia". – „Da, masa populară evreiască urăşte iresponsabilul guvern ţarist", căci „era voinţa guvernului de a zdrobi de pereţi capul copiilor evrei... de a fi violate în stradă evreicele, bătrâne sau fetiţe". Şi totuşi.

„Minte cu neruşinare cel care îi tratează pe evrei drept duşmani ai poporului rus... Şi apoi, cum ar putea ei să urască Rusia? Au altă patrie63?"

Există, în tradiţia revoluţionară, situaţii uimitoare. În 1876, A.

Biebergal fusese condamnat pentru faptul de a fi luat parte la manifestaţia din piaţa catedralei din Kazan. Şi iată că după douăzeci şi cinci de ani, în 1901, fiica sa mai mare, studentă la cursuri superioare în Petersburg, a fost prinsă în aceeaşi piaţă cu ocazia aniversării manifestaţiei. (în 1908, membră a S.-R.*, a fost condamnată la temniţă pentru atentatul comis împotriva marelui duce

Vladimir Alexandrovici.)

În fapt, de-a lungul anilor, revoluţionarii ruşi aveau tot mai multă nevoie de aportul evreilor; ei înţelegeau tot mai bine ce avantaj ar putea să aibă din dubla lor luptă: şi împotriva jignirilor pe planul naţionalităţii, şi împotriva ordinii economice folosind-o ca pe un

detonator pentru revoluţie.

În 1883, la Geneva, apare ceea ce poate fi considerat conducerea social-democraţiei care lua naştere: grupul „Dezrobirea Muncii”.

Fondatorii săi au fost, alături de Plehanov şi Vera Zasulici, L.

Deutsch şi P. Axelrod64. (Când, în 1885, a murit Ignatov, a fost înlocuit de îngerman.)

În Rusia se naşte un curent care îi sprijină. Constituit din foşti membri ai Partajului negru dezmembrat (aceştia îi depăşeau cu mult la număr pe cei din Voinţa Poporului), vor fi numiţi „liberaţionişti” (osvobojdenţi). Printre aceştia se numără un mare număr de tineri evrei dintre care putem cita două dintre cele mai cunoscute: Israel Ghelfand (viitorul şi faimosul Pârvus) şi Rafael

Soloveicik. În 1889, când Soloveicik, care brăzdase Rusia pentru a

<notă>

— S.-R.: partid social-revoluţionar. Ia naştere în 1901, propovăduieşte teroarea. Victimă a unor sciziuni după revoluţia din 1905. Rămâne puternic în rândurile inteligenţei.

Mare-duce Vladimir Alexandrovici (1847 – 1909): fratele lui Alexandru al III-lea, tatăl marelui-duce Kiril.

</notă>

pune la punct, în mai multe oraşe, o activitate revoluţionară, a fost arestat, a fost judecat împreună cu alţi membri ai grupului Dezrobirea Muncii, găsim printre aceştia nume evreieşti63. De această tendinţă social-revoluţionară ţinea şi David Goldenbach, viitorul şi celebrul bolşevic „Riazanov” (care fugise din Odessa în 1889, refugiindu-se în străinătate pentru a scăpa de serviciul militar66).

Cu toate acestea, ceea ce rămânea din Voinţa Poporului după prăbuşire reprezenta un grup totuşi destul de numeros. Printre aceştia se aflau: Dembo, Rudevici, Mandelstam, Boris Reinştein.

Ludwig Nagel, Bek, Sofia Şentis, Filippeo, Leventis, Şeftel.

Barnehovski etc.67

Aceasta pentru că o anumită doză de energie se păstrase pentru a alimenta rivalităţile între grupuscule – Voinţa Poporului, Partajul

negru, Dezrobirea Muncii – şi pentru dezbaterile teoretice. Cele trei volume ale „Culegerii istorice şi revoluţionare" apărute în anii

'20 (sovietici), pe care le folosim aici, ne oferă, într-o nesfârşită şi plictisitoare logoree, un rezumat al acestor întreceri oratorice, pretinse a fi mai importante şi sublime decât toate chestiunile privitoare la gândirea şi istoria universală. Detaliile acestor dezbateri constituie o desfiinţare a gândirii revoluţionarilor ruşi din anii

'80—90, şi îşi aşteaptă încă istoricii.

Pornind însă din anii '30 ai erei sovietice, nu mai era la modă să enumeri cu mândrie şi în detaliu pe toţi cei şi cele care luaseră parte la revoluţie; un fel de tabu se instalase în publicaţiile istorice şi politice, încetase evocarea rolului şi numelui evreilor din mişcarea revoluţionară rusă – şi, chiar şi în zilele noastre, acest gen de evocare trezeşte stânjeneală. Or, nimic nu este mai imoral şi mai periculos decât a trece sub tăcere ceva când se scrie Istoria: acest lucru nu face decât să dea naştere mai apoi la o distorsiune de sens contrar.

Dacă, aşa cum se poate citi în Enciclopedia evreiască, „a prezenta importanţa reală a elementului evreu în mişcarea de eliberare rusească, a exprima acest lucru în cifre exacte nu pare posibil", se poate totuşi, pornind de la diverse surse, să schiţăm un tablou aproximativ.

Hessen ne informează că „din cei 376 de inculpaţi, acuzaţi de crime împotriva statului în decursul primului semestru al anului

1879, doar 4% erau evrei", iar „dintre cele 1054 de persoane judecate în faţa Senatului în cursul anului 1880... 6, 5% au fost evrei69".

La alţi autori se găsesc estimări analoage.

Totuşi, din zece în zece ani, numărul de evrei care participă la mişcarea revoluţionară creşte, rolul lor devine mai influent, mai cunoscut, în cursul primilor ani ai puterii sovietice, când aceasta încă mai era un subiect de orgoliu, un comunist de vază, Lurie-Larin, spunea: „În închisorile ţariste şi în exil, evreii constituiau de obicei un sfert dintre toţi prizonierii şi exilaţii70". Iar istoricul marxist

M. N. Pokrovski, bazându-se pe efectivele diverselor congrese, a

tras concluzia că „evreii reprezintă între un sfert şi o treime dintre organizatorii tuturor partidelor revoluţionare". (Enciclopedia evreiască modernă emite câteva rezerve asupra acestei estimări).

În 1903, Witte, într-o întâlnire cu Herzl, a încercat să demonstreze că, deşi reprezentând doar 5% din populaţia Rusiei, adică 6

milioane din 136 de milioane, evreii grupau în rândurile lor nu mai puţin de 50% din revoluţionari72.

Generalul N.N. Suhotin, comandantul-şef al regiunii Siberia, a făcut, la 1 ianuarie 1905, o statistică a condamnaţilor politici plasaţi sub supraveghere în întreaga Siberie şi pe naţionalităţi. Iată rezultatul: 1 898 ruşi (42%), 1 678 evrei (37%), 624 polonezi (14%).

167 caucazieni, 85 baltici şi 94 aparţinând altor naţionalităţi. (Desigur, aici se află doar exilaţii, nu sunt luaţi în calcul deţinuţii din închisori şi ocne, iar cifrele sunt doar pentru anului 1904; dar acest lucru ne permite totuşi să avem o anumită privire de ansamblu.)

De altfel, aici se află o precizare interesantă cu privire la cei „care s-au ascuns": 17% ruşi, 64% evrei, 19% de alte naţionalităţi73.

Iată mărturia lui V. Şulghin: în 1889 au ajuns la Kiev ştirile cu privire la manifestările studenţeşti din Sankt-Petersburg. „Lungile culoare ale universităţii răsunau de o mulţime de tineri în fierbere.

Am fost frapat să văd că predominau evreii. Nu aş putea spune dacă erau mai mulţi sau mai puţini decât ruşii, dar „predominau" în mod incontestabil, fiindcă ei se aflau la conducerea acestei mulţimi tumultuoase". La câtva timp după aceea, au început să fie alungaţi din amfiteatre profesorii şi studenţii care nu erau în grevă. Apoi, acest

„Pur şi sfânt tineret" a făcut fotografii trucate unde se vedeau cazaci bătându-i pe studenţi; aceste clişee treceau drept „luate pe viu", când de fapt erau realizate după desene. „Nu toţi studenţii evrei sunt de stânga... unii erau de partea noastră, şi au suferit mult după aceea, au fost hărţuiţi de societate". Şulghin adaugă: „Rolul evreilor în efervescenţa revoluţionară din sânul universităţilor era notorie şi fără a fi în raport cu numărul lor din ţară74".

Miliukov califica toate acestea drept „legende despre spiritul

revoluţionar al evreilor… Ei [funcţionarii guvernului] au nevoie de legende, aşa cum omul primitiv are nevoie de proză rimată75”. G.

P. Fedotov, dimpotrivă, scria: „Naţiunea evreiască, eliberată din punct de vedere moral din anii ’80… după exemplul intelighenţiei ruse din vremea lui Petru cel Mare, este în cel mai înalt grad dezrădăcinată, internaţionalistă şi activă… îşi asumă, dintr-odată, rolul conducător în revoluţia rusă… Ea a imprimat profilului moral al revoluţionarului rus, caracterul său incisiv şi întunecat76”. Începând din anii ’80, elitele rusă şi evreiască fuzionează nu numai într-o acţiune revoluţionară comună, ci şi în tot ce ţine de o admiraţie de ordin spiritual, şi mai ales în patima ne-înrădăcinării.

În ochii unei contemporane, simplă martoră a faptelor (Zinaida

Altanskaia, care coresponda din Oriol cu Feodor Kriukov), acest tineret evreu de la începutul secolului apărea astfel: „… La ei, există arta şi dragostea pentru luptă. Şi ce proiecte! – vaste, temerare! Au ceva aparte, o aureolă de suferinţă, ceva preţios. îi invidiezi, eşti jignit” (că tineretul rus nu este aşa).

M. Agurski emite ipoteza următoare: „Participarea la mişcarea revoluţionară era într-un fel o formă de asimilare [mai] „convenabilă” decât asimilarea curentă ce trece prin botez”; şi apare cu atât mai demnă de apreciere cu cât însemna şi un fel de revoltă împotriva propriei burghezii evreieşti77 – şi împotriva propriei religii, socotită de acum încolo de revoluţionari ca fiind un lucru de nimic.

<notă>

— Fiodor Dmitrievici Kriukov (1870 – 1920). Scriitor de pe Don, narodnic, mort de tifos în perioada războiului civil. I s-a atribuit paternitatea romanului

Pe Donul liniştit de Şolohov. Acesta a primit premiul Nobel pentru literatură.

</notă>

Totuşi, această asimilare „convenabilă” nu era nici completă şi nici reală: mulţi dintre aceşti tineri, în graba lor, s-au smuls din pământul lor fără a prinde cu adevărat rădăcini în soiul rus, şi au rămas în afara celor două naţiuni şi a celor două culturi, pentru a nu fi

decât acel material de care este atât de dornic internaţionalismul.

Dar, cum egalitatea în drepturi a evreilor rămânea una dintre revendicările majore ale mişcării revoluţionare ruse, aceşti tineri, lansându-se în revoluţie, păstrau în sufletul şi mintea lor ideea că serveau tot interesele poporului lor. Aceasta era teza pe care o adoptase Pârvus, ca linie de conduită pentru întreaga sa viaţă, pe care o formulase, o apăra şi o inculca tinerilor: eliberarea evreilor din Rusia nu se poate face decât răsturnând regimul ţarist.

Această teză găsea un ecou notabil pe lângă o pătură aparte a societăţii evreieşti – oameni în vârstă, înstăriţi, aşezaţi, perfect străini spiritului de aventură, dar care, de la finele secolului al XIX-lea, nutreau o permanentă nemulţumire faţă de modul de guvernare rusesc.

În acest câmp ideologic creşteau copiii lor înainte chiar de a fi primit seva iudaismului, pentru a creşte plecând de la el. Un membru influent al Bundului, M. Rafes, a remarcat că la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea „burghezia evreiască nu-şi ascundea speranţele şi aşteptările pe care şi le punea în progresul mişcării revoluţionare… Progresul, pe care odinioară îl respingea, avea acum parte de aprobarea ei78".

G. Gherşuni le explica judecătorilor săi: „Ceea ce ne-a împins la revoluţie au fost persecuţiile voastre". În realitate, explicaţia trebuie căutată în acelaşi timp şi în istoria evreilor şi cea a ruşilor – acolo unde se intersectează.

Să-l ascultăm pe G.A. Landau, publicist evreu de renume.

Scria după 1917: „Sunt numeroase acele familii evreieşti, din marea cât şi mica burghezie, unde părinţii, burghezii înşişi, vedeau cu ochi binevoitori, uneori cu mândrie, totdeauna liniştiţi, copiii lăsându-se marcaţi de pecetea la modă a uneia dintre ideologiile social-revoluţionare în vogă". Şi ei, în fapt, „înclinau oarecum în favoarea acestei ideologii care protesta împotriva persecutorilor, fără însă a se întreba de ce natură era acest protest, nici care erau respectivele persecuţii". Şi în felul acesta „încetul cu încetul s-a instalat în societatea evreiască hegemonia socialismului… – negarea societăţii

civile şi a statului, dispreţuirea culturii burgheze şi a moştenirii secolelor trecute, moştenire de care evreilor le-a fost mai cu atât uşor să se desprindă cu cât, europenizându-se, renunţaseră la propria moştenire”. Ideile revoluţionare „în mediul evreiesc…

erau… de două ori distrugătoare”, şi pentru ruşi şi pentru ei înşişi.

Or, „ele au pătruns în mediul evreiesc mult mai în profunzime decât în mediul rusesc79”.

Un giuvaiergiu din Kiev, Marşak (care a creat unele piese pentru decorarea bisericilor din oraş), mărturiseşte că „tot continuând să frecventez burghezia, cea mare, am fost contaminat [de spiritul revoluţionar]80”. În rest, este tocmai ceea ce vedem la tânărul

Bogrov: acea energie, acea patimă ce creşte în el din tinereţea petrecută în sânul unei familii foarte bogate. Tatăl său, un liberal bogat, lăsa deplină libertate activităţii tânărului său fiu terorist.

— Iar fraţii Gotz, terorişti şi ei, avea ca bunici pe acei Cresus moscoviţi.

Gotz pe de o parte, şi pe de alta Vâsotki, un producător de ceai multimilionar, iar aceştia, departe de a-şi reţine nepoţii, le dădeau socialiştilor sute de mii de ruble.

„Mulţi evrei au venit să îngroaşe rândurile socialiştilor”, continuă Landau81. Într-unul din discursurile sale din Dumă (1909), A.

I. Gucikov citează mărturia unei tinere esere: între alte cauze ale deziluzionării sale „spunea că a fost faptul că mişcarea revoluţionară era acaparată în întregime de evrei şi că aceştia vedeau în triumful revoluţiei propriul lor triumr”.

Admiraţia pentru revoluţie a luat naştere în societatea evreiască de sus până jos, ne spune I.O. Levin: „Nu numai păturile inferioare ale populaţiei evreieşti din Rusia s-au îndreptat cu patimă spre revoluţie”, dar această mişcare „nu putea să nu cuprindă o mare parte din intelectualii şi semiintelectualii din poporul evreu”.

(semiintelectuali care, scrie el, vor constitui, în anii ’20, cadrele

<notă>

Dmitri Grigorievici Bogrov: tânăr agent al serviciilor secrete. A

tras la
Kiev asupra ministrului A. Stolîpin, ucigându-l (1911). Condamnat la moarte şi executat.
</notă>
active ale regimului sovietic). „Erau încă şi mai numeroşi cei cu profesiuni liberale, de la dentişti până la cadre universitare – cei care se puteau stabili în afara Zonei de rezidenţă. Pierzând patrimoniul cultural al iudaismului tradiţional, aceste persoane nu rămăseseră mai puţin străine culturii ruse şi oricărei alte culturi naţionale. Acest vid spiritual, ascuns sub o cultură europeană superficial asimilată, îi făcea pe evrei, deja înclinaţi spre materialism prin meseriile lor de comercianţi sau meşteşugari, foarte receptivi la teoriile politice materialiste… Modul de gândire raţionalist propriu evreilor… îi predispunea să adere la doctrine cum este cea a marxismului revoluţionar83”.
Co-autorul acestei culegeri, V.S. Mandel, face următoarea remarcă: „Marxismul ras în stare pură, copiat după originalul german, nu a fost niciodată o mişcare naţională rusă, iar evreii, care, în Rusia, erau animaţi de spirit revoluţionar, pentru care nimic nu era mai uşor decât să asimileze o doctrină expusă în cărţi de limba germană, au ajuns, fireşte, să aibă o participare importantă la opera de transplantare a acestui fruct străin pe sol rusesc84”. F. A.
Stepun exprima lucrul în felul următor: „tineretul evreu discuta îndrăzneţ, cu citate din Marx, chestiunea modului în care mujicul rus trebuia să deţină pământul. Mişcarea marxistă a început în Rusia cu tineretul evreu chiar în interiorul Zonei de rezidenţă”.
Dezvoltând această idee, V.S. Mandel aminteşte „Protocoalele înţelepţilor din Sion”… acest fals stupid şi demn de ură”. Ei bine.
„Aceşti evrei văd în delirurile din „Protocoale” vechea intenţie a antisemiţilor de a eradica iudaismul”, dar ei înşişi „sunt gata, în diferite grade, să organizeze lumea pe principii noi, şi cred că revoluţia marchează un pas înainte către instaurarea împărăţiei cerurilor pe pământ, atribuind poporului evreu, spre marea sa glorie, rolul de ghid al mişcărilor populare pentru libertate, egalitate şi dreptate – un ghid

care, desigur, nu ezită să doboare regimul politic şi social existent”. Şi dă ca exemplu un citat extras din cartea lui Fritz Kahn.

Evreii ca rasă şi popor de cultură: „Moise, cu o mie două sute cincizeci de ani înainte de Iisus Hristos, a proclamat, primul în istorie, drepturile omului... Hristos a plătit cu viaţa sapropovăduirea manifestelor comuniste într-un stat capitalist”, apoi „în 1848 s-a ridicat pentru a doua oară pe firmament steaua din Bethleem... înălţându-se din nou peste casele din Iudeea: Marx83”.

Astfel, „din această venerare comună a revoluţiei apar şi se disting anumite curente de opinie în societatea evreiască – toate de o lipsă de realism care provoacă disperare, pueril pretenţioase, aspirând prin aceasta în mod irezistibil la o eră tulburată, şi nu numai în Rusia, ci cuprinzând întregul secol86”.

Cu ce dezinvoltură şi ce greutate în acelaşi timp, cu ce promisiuni frumoase pătrunde marxismul în conştiinţa Rusiei cultivate! În fine, revoluţia îşi afla fundamentarea ştiinţifică cu cortegiul său de infailibile deducţii şi de ineluctabile preziceri!

În rândul tinerilor marxişti, iată-i pe Iulius Tederbaum; Martov, viitorul mare lider al menşevicilor, el care, împreună cu cel mai bun prieten al său, Lenin, va întemeia mai întâi „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” (din toată Rusia) – numai că el nu se va bucura de aceeaşi protecţie ca Lenin, exilat în blândă zona Minusin: va trebui să-şi ispăşească cei trei ani în aspra regiune Turuhan. Tot el este cel care, în colaborare cu Lenin, a conceput Iskra şi a pus la punct o întreagă reţea de difuzare.

Dar, chiar înainte de a colabora cu Lenin la fondarea Partidului social-democrat panras, Martov, pe atunci exilat la Vilnius, pusese, pe la 1895, bazele ideologice şi organizaţionale ale unei

„Uniuni evreieşti comune pentru Lituania, Polonia şi Rusia”. Ideea lui Martov era că, de acum înainte, activităţilor în cercuri le era de preferat propaganda în mijlocul maselor, şi în acest scop, trebuie să o facă pe aceasta „mai specific evreiască”, deci, să fie tradusă în idiş. În expunerea-program, Martov descria astfel principiile noii

Uniuni: „Noi aşteptam totul de la mişcarea clasei muncitoare

ruseşti şi ne consideram un apendice al mişcării muncitoreşti panruse… uitasem să menţinem legătura cu masa evreilor care nu ştiau ruseşte”. dar în acelaşi timp, „fără să bănuim, am înălţat miş

<notă>

— Iskra (Scânteia) este primul ziar marxist creat de Lenin în străinătate.

A apărut din 1900 până în 1903. Reluat de menşevici. apare până în 1905.

</notă>

carea evreiască la o înălţime neegalată de ruşi”. Acum a venit momentul să eliberăm mişcarea evreiască „de asuprirea mentală la care a supus-o burghezia” evreiască, care este „cea mai amărâtă burghezie, cea mai de jos din lume”, „să creăm o organizaţie muncitorească specific evreiască ceva servi drept călăuză şi instructor proletariatului evreu”. În „caracterul naţional al mişcării”, Martov vedea o victorie asupra burgheziei, şi astfel „suntem perfect la adăpost de… naţionalism87”. Încă din anul următor, Plehanov, la Congresul Internaţionalei socialiste, a calificat mişcarea social-democrată evreiască drept „avangardă a armatei muncitoreşti din Rusia88”.

Aceasta a devenit Bund (Vilnius, 1897) cu şase luni înainte de crearea Partidului social-democrat din Rusia. Etapa următoare o reprezintă Primul Congres al Partidului social-democrat rus, care are loc la Minsk (unde se afla sediul Comitetului central al Bundului) în 1898. Enciclopedia evreiască ne spune că „din opt delegaţi, cinci erau evrei; trimişi ai unui ziar din Kiev, Gazeta muncitorească, B. Eidelman, N. Vigdorcik, şi cei ai Bundului: A. Kremer.

A. Mutnik, D. Katz [mai erau prezenţi Radcenko, Petrusevici şi

Vannovski]. În Comitetul central al partidului (format din trei membri) care a fost constituit la acest Congres au intrat A. Kremer şi B. Eidelman89”. Astfel s-a născut Partidul social-democrat muncitoresc din Rusia, într-o strânsă înrudire cu Bundul. (Să adăugăm:

Înainte chiar de crearea Iskrei, însuşi Lenin fusese propus în conducerea ziarului editat de Bund90.)

Că Bundul a fost creat la Vilnius nu are nimic uimitor: Vilnius

era „Ierusalimul lituanian", un oraş unde vieţuia o întreagă elită evreiască de oameni cultivaţi şi pe unde tranzita, provenind din vest, toată literatura ilegală cu destinaţia Petersburg şi Moscova91.

Iată însă că Bundul, în ciuda ideologiei sale internaţionaliste, „a devenit un factor de uniune naţională al vieţii evreieşti", chiar dacă

„Fruntaşii săi se fereau de naţionalism ca de ciumă" (la fel ca social-democraţii ruşi care au reuşit să se păzească până la sfârşit).

Cu toate că au venit subsidii din străinătate, consimţite de mediile evreieşti bogate, Bundul predica principiul conform căruia nu există un singur popor evreu şi respingea ideea unei „naţiuni evreieşti universale 92", pretindea dimpotrivă că în poporul evreu se găsesc două clase antagoniste (Bundul se temea ca umorile naţionale să nu „vină să întunece conştiinţa de clasă a proletariatului").

Totuşi, la drept vorbind, nu exista aproape deloc proletariat evreu: evreii intrau rareori ca muncitori în fabrici căci, aşa după cum explică F. Kohn, „considerau dezonorant să nu fie propriii lor stăpâni", sau doar într-o proporţie foarte modestă – ca meseriaşi sau chiar ucenici, când nutreau speranţa de a-şi deschide propriul lor atelier. „A te încadra într-o uzină însemna să-ţi pierzi orice iluzie despre posibilitatea de a deveni, cândva, propriul stăpân, şi de aceea a intra într-o uzină era o umilire, o dezonoare93". (Un alt obstacol era aversiunea patronilor de a angaja muncitori a căror zi de repaus era sâmbăta şi nu duminica.) În consecinţă, Bundul a declarat „proletariat evreu" şi meşteşugarii, şi micii comercianţi şi comisionarii (orice individ care munceşte ca angajat este proletar, spune

Marx), şi chiar intermediari comerciali. Tuturor acestora li se putea inculca spiritul revoluţionar şi trebuiau angajaţi în lupta împotriva autocraţiei. Bundul a declarat chiar că evreii „sunt cel mai bun proletariat din lume94". (în rest, Bundul nu a renunţat niciodată la ideea de „a-şi întări activitatea pe lângă muncitorii creştini".)

Fără a fi suspectat de simpatie faţă de socialism, G.B. Sfiosberg scrie referitor la acest lucru că enorma propagandă desfăşurată de

Bund şi unele intervenţii ale sale „au făcut rău, în special un rău imediat, comerţului evreilor şi industriei lor în plin avânt". Bundul îi

monta pe tinerii ucenici, copii de 14 – 15 ani, împotriva patronilor instructori; membrii săi spărgeau geamurile „caselor evreieşti mai mult sau mai puţin arătoase”. Astfel, „în ziua de Yom Kipur, tineri din

Bund au intrat în trombă în marea sinagogă [din Vilnius], au întrerupt rugăciunea şi au încins un chef, iar berea curgea în valuri... 3”.

Dar, în ciuda fanatismului său de clasă, Bundul se dizolva tot mai mult într-un curent universal care era propriu liberalismului burghez: „În lumea cultivată oamenii credeau din ce în ce mai mult că ideea naţională joacă un rol esenţial în trezirea conştiinţei de sine, la fiecare persoană, ceea ce îi obliga pe teoreticienii cercurilor proletare înşişi să pună mai pe larg chestiunea naţională”; în felul acesta, în Bund, „s-au văzut tendinţele asimilaţioniste înlocuite puţin câte puţin de tendinţele naţionale96”.

— Acest lucru este confirmat de Jabotiński: „Pe măsură ce creştea, Bundul substituia cosmopolitismului o ideologie naţională97”. Abram Amsterdam, „unul dintre primii responsabili importanţi ai Bundului”, mort prematur, „încerca să concilieze doctrina marxistă cu ideile naţionalismului98”. – în 1901, la un Congres al Bundului, unul dintre viitorii lideri ai anului 1917, Mark Lieber (M. I. Goldman), care la vremea aceea era un tânăr de 20 de ani, a declarat: „Până atunci eram nişte cosmopoliţi convinşi. Trebuia să devenim naţionali. Nu trebuie să ne temem de acest cuvânt. Naţional nu înseamnă naţionalist”. (De-am putea să-l înţelegem, fie şi cu o întârziere de nouăzeci de ani!) Şi, deşi acest congres a ratificat o rezoluţie împotriva „exaltării sentimentului naţional care duce la şovinism”, s-a pronunţat şi pentru autonomia naţională a evreilor „independent de teritoriul locuit de ei”.

Bundul a dezvoltat acest slogan, al autonomiei naţionale, timp de câţiva ani, şi în propaganda pe care o făcea, dar şi în campania de banchete politice din 1904... deşi cu siguranţă nu ştia nimeni ce putea să însemne autonomia fără teritoriu. Astfel, se acorda oricărei persoane evreieşti dreptul de a folosi doar propria sa limbă în raporturile cu administraţia locală şi organele de stat... dar cum să faci

asta? (în cazul acesta nu ar trebui să li se acorde acest drept şi membrilor altor naţiuni?)

Să mai subliniem şi că în ciuda acestor tendinţe socialiste Bundul.

„În programul său social-democrat", s-a pronunţat „împotriva revendicării restabilirii Poloniei... şi împotriva adunărilor constituante pentru mersul Rusiei100". Naţionalism, da dar numai pentru sine?

Prin urmare, Bundul nu admitea în rândurile sale decât evrei.

Dar, odată adoptată această orientare, şi deşi era radical antibisericesc, nu i-a acceptat pe evreii care îşi renegaseră religia. Bundul califica organizaţiile paralele social-democrate ruseşti drept „creştine" – şi, de altfel, cum să nu le prezinţi astfel? însă ce cruntă ofensă pentru Lenin101 de fi catalogat astfel printre „creştini"!

Bundul întruchipează în felul acesta tentativa de a apăra interesele evreieşti, mai ales împotriva intereselor ruseşti. Şi aici, Sfiosberg recunoaşte: „Activitatea Bundului a avut drept consecinţă la muncitorii evrei naşterea sentimentului demnităţii lor şi conştiinţa drepturilor lor102".

În continuare, relaţiile Bundului cu Partidul social-democrat rus nu au fost uşoare. La fel şi cu Partidul socialist polonez care, de la naşterea Bundului, a avut faţă de el o atitudine „extrem de neîncrezătoare" şi a declarat că „izolaţionismul Bundului îl plasează într-o poziţie de adversar în raport cu noi103". Date fiind tendinţele sale tot mai naţionaliste, Bundul nu putea avea raporturi conflictuale cu celelalte ramuri ale social-democraţiei ruse.

Lenin a descris astfel discuţia pe care el însuşi şi Martov au avut-o cu Plehanov la Geneva în septembrie 1900: «G.V. dă dovadă de o intoleranţă fenomenală declarând că el [Bundul] nu este deloc o organizaţie social-democrată, ci pur şi simplu o organizaţie exploatatoare, care exploatează pe ruşi; spune că scopul nostru este de a alunga acest Bund din Partid, că evreii sunt toţi, fără excepţie, şovini şi naţionalişti, că partidul rus trebuie să fie rus şi nu să se predea „cu picioarele şi mâinile legate" tribului lui Gad**... G.V. a rămas pe poziţiile sale fără să cedeze, spunând că ne lipsesc pur şi simplu

cunoştinţele asupra lumii evreieşti şi nu avem experienţă în raporturile cu ea104.» (Oare cum a ascultat Martov, el, primul iniţiator al Bundului, această diatribă?!)

În 1898, Bundul, în ciuda vechimii sale, a acceptat să intre în

Partidul social-democrat rus, dar ca un tot, păstrându-şi întreaga autonomie în problemele evreieşti. Accepta, aşadar, să fie membru al partidului rus, cu condiţia ca acesta să nu se amestece deloc în afacerile sale. Acesta a fost acordul încheiat între ei. Totuşi, la începutul anului 1902, Bundul a estimat că autonomia, atât de uşor obţinută la Primul Congres al Partidului social-democrat, nu îi mai era suficientă şi acum voia să adere la partid într-un mod federal.

<notă>

— G.V.: Gheorghi Valentinovici Plehanov (1856 – 1918), social-democrat, marxist, membru în conducerea Voinţei Poporului. Emigrează în 1880.

Lider al partidului menşevic.

** Gad, unul din cei doisprezece fii ai lui Iacob. Unul dintre cele douăsprezece triburi ale lui Israel.

</notă>

bucurându-se de o deplină independenţă chiar şi în chestiunile de program. În acest sens a publicat o broşură împotriva ziarului lskra?. Argumentul central, ne spune Lenin, era că proletariatul evreu „este o parte a poporului evreu care ocupă un loc aparte în sânul naţiunilor106”.

Aici, Lenin se înfurie şi se simte obligat să încrucişeze spada cu

Bundul. Nu mai cheamă doar la „menţinerea presiunii [împotriva autocraţiei] evitând o fragmentare a partidului în mai multe formaţiuni independente107”, ci se lansează într-o argumentaţie înfocată vizând să dovedească (e drept, pe urmele lui Kautsky) că evreii nu sunt deloc o naţiune: nu au nici limbă, nici teritoriu comun (o judecată plată materialistă: evreii sunt una dintre naţiunile cele mai autentice, cele mai unite de pe Pământ; unite în spirit. Cu internaţionalismul său superficial şi vulgar, Lenin nu înţelegea nimic din profunzimea şi nici din rădăcinile istorice ale

chestiunii evreieşti.)

„Ideea unui popor evreu aparte este, din punct de vedere politic, reacţionară108”, întrucât ea justifică particularismul evreu. (Şi cu atât mai „reacţionari” erau pentru el sioniştii!) Lenin nu vedea o altă soluţie pentru evrei decât asimilarea totală – ceea ce însemna, de fapt, a înceta pur şi simplu de a mai fi evreu.

În vara lui 1903, la al II-lea Congres al Partidului social-democrat din Rusia, întrunit la Bruxelles, din 43 de delegaţi doar cinci erau din Bund (şi totuşi „au luat parte mulţi evrei”). Iar Martov.

„Susţinut de doisprezece evrei” (printre ei: Troţki, Deutsch.

Martânov, Liadov, pentru a nu-i cita decât pe aceştia), a luat cuvântul în numele partidului împotriva principiului „federal”, cerut de Bund. Atunci membrii Bundului au părăsit Congresul (ceea ce a permis paragrafului 1 din statutul propus de Lenin să câştige), apoi au părăsit şi partidul 109. (După sciziunea Partidului social-democrat în bolşevici şi menşevici, „liderii menşevicilor au fost A. Axelrod.

A. Deutsch, L. Martov, M. Lieber, L. Troţki110”, precum şi F. Dan.

R. Abramovici – Plehanov rămânând deoparte.)

„Pe Uliţa evreilor”, cum se spunea pe atunci, Bund a devenit repede o organizaţie puternică şi activă. „Până în ajunul evenimentelor din 1905, Bund era organizaţia social-democrată cea mai puternică din Rusia, cu un aparat bine pus la punct, o disciplină bună, membri uniţi, supleţe şi o mare experienţă în conspiraţie”. „Niciunde în altă parte nu se află o disciplină ca în Bund”. „Bastionul”.

Bundului era regiunea de nord-vest”.

Totuşi, o redutabilă concurenţă a apărut odată cu „Partidul muncitoresc evreu independent” care s-a creat în 1901 sub influenţa şi insistenţele lui Zubatov: acesta îi convingea pe muncitorii evrei şi pe toţi cei care voiau să-l asculte că nu aveau nevoie de ideologia socialdeniocrată, ci trebuiau să lupte împotriva burgheziei, apărându-şi interesele economice – guvernul fiind interesat de succesul lor, ar putea acţiona legal, puterea fiind doar un arbitru binevoitor. Conducerea acestei mişcări a luat-o fiica unui morar,

întreprinzătoarea

Maria Vilbuşevici. „Partizanii lui Zubatov... se bucurau de un mare succes la Minsk pe lângă muncitori (evrei)”; se opuneau cu patimă membrilor Bund şi au obţinut mult organizând greve de tip economic. Acţionau, nu fără succes, la Odessa (Huna Şaievici). Dar la fel cum, la scara întregii ţări, guvernul înfricoşat (şi Pleve**) a făcut să eşueze proiectul lui Zubatov, la fel s-a întâmplat şi aici cu „independenţii”: Şaievici a fost arestat în 1903, condamnat la o pedeapsă destul de mică – au survenit atunci ştirile despre pogromul din Chişinău”, iar „independenţii” au avut mâinile legate112.

În acest timp, „Bundul primea ajutor de la grupurile străine”: mai întâi din Elveţia, apoi de la Paris, Londra, Statele Unite, unde „grupurile de acţiune... atinseseră proporţii importante”. Se organizaseră cluburi, asociaţii de prietenie, asociaţii de ajutorare pentru acţiunea

Bundului din Rusia. Acest ajutor era mai ales de ordin financiar113”.

Începând din 1901, Bundul a renunţat la „teroarea economică”.

(atacarea patronilor, ocuparea uzinelor), întrucât ea „întunecă con

<notă>

— Serghei Vasilievici Zubatov (1864 – 1917); şef al Poliţiei din Moscova şi al departamentului special al Poliţiei (1902 – 1905).

** Viaceslav Konstantinovici Pleve (1846 – 1904); ministru rus de Interne, ucis de teroristul S.R. Sazonov.

* * * Pogromul de la Chişinău: cel mai sângeros dintre pogromurile antievreieşti, petrecut în aprilie 1903 la Chişinău, capitala Basarabiei. Vezi infra, capitolul 8.

</notă>

ştiinţa social-democrată a muncitorilor”, şi s-a prefăcut şi că ar condamna teroarea politică114. Ceea ce nu l-a împiedicat pe un anume

Ghirş Lekkert, un cizmar membru Bund, să tragă asupra guvernatorului de Vilnius – fapt pentru care a fost spânzurat. Tânărul Mendel

Deutsch, încă minor, a tras şi el focuri de armă a căror semnificaţie a marcat „apogeul mişcării de masă evreieşti1 b”. Deja Bundul se întreba dacă nu trebuia să se revină la teroare. În 1902, Conferinţa de la Berdicev a ratificat o rezoluţie asupra „răzbunării organizate”.

Dar în rândurile Bundului s-a deschis o dezbatere iar, în anul următor, congresul său a anulat în mod formal această hotărâre a

Conferinţei116. După spusele lui Lenin, Bund, în 1903, a traversat

„O perioadă de tentaţii teroriste care i-au trecut117”.

Teroarea, care se manifestase de mai multe ori în Rusia, a beneficiat de o complezenţă generală, complezenţă în spiritul timpului şi care, odată cu obiceiul din ce în ce mai răspândit în rândurile tineretului de a deţine, „pentru orice eventualitate”, o armă de foc

(or, era uşor să-ţi procuri una de contrabandă), nu putea să nu trezească, în mintea tinerilor din Zona de rezidenţă, ideea de a-şi forma propriile detaşamente de luptă.

Bundul însă avea concurenţi care acţionau şi erau periculoşi. Să fie o coincidenţă istorică sau tocmai sosise timpul, pentru conştiinţa naţională evreiască, să renască? Fapt e că în 1897, anul creării

Bundului, chiar cu o lună mai devreme, avusese loc Primul Congres universal al sionismului. Şi, în felul acesta, la începutul anilor

1900 tinerii evrei au croit o nouă cale, „o cale de serviciu public...

la intersecţia dintre Iskra şi „Bine Moshe” („fiii lui Moise) unii luând-o la dreapta, ceilalţi pornind spre stânga11S”. În toate programele acestor grupări apărute între 1904 şi 1906, tema naţională deţinea locul cărei se cuvenea119”. Am văzut că Bundul, socialist, nu rupsese cu această temă, şi nu-i mai rămânea acum decât să condamne cu atât mai multă fermitate sionismul pentru a aţâţa sentimentul naţional în detrimentul conştiinţei de clasă.

Este adevărat că „numărul tinerilor din cercurile sioniste era mai mic faţă de numărul tinerilor care aderau la partidele socialiste revoluţionare120”. (Deşi existau contraexemple: astfel editorul

Pravdei evreieşti socialiste de la Geneva, G. Gurevici, se reconvertise pentru a se consacra în întregime problemei instalării evreilor în Palestina.) Fisura creată între sionism şi Bund se umplea încet, încet de un nou partid, apoi de un altul, pe urmă de un al treilea-Poaleition, Teireition, „sioniştii-socialişti”, aşa numiţii serpovţi (seimovţt) –, fiecare combinând în felul său sionismul cu socialismul.

Se înţelege că între partide atât de apropiate unele de altele s-a dezvoltat o luptă crâncenă, iar acest lucru nu a uşurat misiunea

Bundului. Nu mai mult decât emigrarea evreilor din Rusia în Israel, care a luat amploare în acei ani: de ce să emigrăm? ce sens mai are când proletariatul evreu trebuie să se bată pentru socialism cot la cot cu clasa muncitoare din toate ţările… ceea ce va rezolva în mod automat chestiunea evreiască pretutindeni?

S-a reproşat adeseori evreilor, în decursul istoriei, faptul că mulţi dintre ei au fost cămătari, bancheri, negustori. Da, evreii au format un detaşament de frunte, creator al lumii capitalului – în principal în formele sale financiare. Acest lucru l-a descris cu o pană viguroasă şi convingătoare marele economist politic Werner

Sombart. În decursul primilor ani ai revoluţiei, această circumstanţă a fost, dimpotrivă, imputată pe bună dreptate evreilor, fiind vorba de o condiţie inevitabilă pe dramul socialismului. Iar într-unul dintre rechizitoriile sale, în 1919, Krîlenko a găsit de cuviinţă să sublinieze că „poporul evreu, din Evul Mediu a dat naştere unor deţinători ai unei influenţe noi, cea a capitalului… ei au grăbit… dizolvarea formelor economice dintr-o altă epocă121”. Da, cu siguranţă, sistemul capitalist în domeniul economic şi comercial, sistemul democratic în zona politicului datorează mult aportului constructiv al evreilor, iar aceste sisteme, în schimb, sunt cele mai favorabile dezvoltării vieţii şi culturii evreieşti.

Dar – aceasta este o enigmă istorică de nepătruns –, aceste sisteme nu au fost singurele pe care evreii le-au favorizat.

Aşa cum ne reaminteşte V.S. Mandel, dacă ne referim la Biblie, descoperim că „ideea însăşi de monarhie a fost inventată de nimeni altul decât de poporul evreu, şi au transmis-o lumii creştine. Monarhul

nu este ales de popor, el este alesul lui Dumnezeu…

De aici vine ritualul, moştenit de popoarele creştine, de încoronare şi ungere a regilor122”. (Am putea aduce o rectificare amintind că faraonii, cu mult timp în urmă, erau tot unşi, fiind şi ei purtători ai voinţei divine.) Fostul revoluţionar rus A. Valt-Lesin îşi aminteşte:

„Evreii nu acordau mişcării revoluţionare o mare importanţă. Ei îşi puneau toate speranţele în jalbele adresate la Petersburg, sau chiar în bacşişurile date funcţionarilor din ministere – dar nu în revoluţie123”. Acest gen de demers pe lângă sferele influente a primit, de altfel, din partea nerăbdătorului tineret evreu, porecla, cunoscută din Evul Mediu şi devenită infamantă în zilele noastre, de şâadian.

Cineva, ca G.B. Sfiosberg, care a lucrat ani îndelungaţi în Senat şi la Ministerul de Interne, care, cu răbdare, a trebuit să rezolve probleme evreieşti de ordin privat, considera că această cale era cea mai sigură, cea mai de viitor pentru evrei, şi era supărat să constate nerăbdarea acestor tineri.

Da, fără îndoială, era absolut lipsit de sens din partea evreilor să se alăture mişcării revoluţionare care a distrus cursul vieţii normale în Rusia, şi prin urmare pe cea a evreilor din Rusia. Totuşi, şi în distrugerea monarhiei şi în distrugerea ordinii burgheze – ca şi, cu ceva timp în urmă, în consolidarea acesteia –, evreii s-au aflat în avangardă. Aceasta este mobilitatea înnăscută a caracterului evreiesc, sensibilitatea sa extremă faţă de curentele sociale şi faţă de tendinţele viitorului.

Nu a fost pentru prima dată în istoria umanităţii când elanurile cele mai naturale ale oamenilor s-au transformat în monstruozităţile cele mai potrivnice naturii lor.

Note

1. L. Deutsch, Rol evreiev v russkom revoliutionnom dvijenii [Rolul evreilor în mişcarea revoluţionară rusă], vol. 1, Ed. a II-a, M.L., ES, 1925, pp. 20 – 22.

2. D. Sub, Evrei v russkoi revoliuţii [Evreii în revoluţia rusă], LE-2;

Hessen, vol. 2, p. 213.

3.O.V. Aptekman, Dve doroghie teni [Două umbre dragij; Bâloe: jurnal posveşcionnîi istorii osvoboditelnogo dvijenia [Din trecut: revistă consacrată istoriei mişcării de eliberare), M. 1921, nr. 16, p. 9.

4. L Deutsch, pp. 97, 108.164.169 – 174.196.

5. Ibidem, pp. 20, 130, 139.

6. Ibidem, pp. 33, 86 – 88, 185.

7. EER, vol. l. M. 1994, p. 377.

8. EER, vol. 2. p. 309.

9. Deutsch, pp. 77 – 79, 85, 89 – 112, 140, 218; V.I. lohelsohn, Daliokoe proştoe [Un trecut îndepărtat]; Bâloe, 1918, nr. 13, pp. 54 – 55.

10. Deutsch, pp. 18, 149, 151, 154.

l. Ibidem, pp. 17 – 18.

12. K. Leites, Pamiati M.A. Krolia [în memoria lui M.A. Krohl], LE-2, p. 410.

13. B. Inimkin, Iz istorii revoliutionnogo dvijeniia sredi evreiev v 1870-x godah [Pagini de istorie din mişcarea revoluţionară în rândurile evreilor în anii ’70]; Zb. Soblazn Soţializma: Revoliuţia v Rossii i evrei [Culegere:

Tentaţia socialismului; Revoluţia din Rusia şi evreii], întocmită de A.

Serebrennikov, Paris, YMCA-Press; Russkii Put [Calea rusă], 1995, p. 49.

14. EE, vol. 3, p. 336.

15. Deutsch, pp. 56, 67 – 68.

16. lohelsohn. Bâloe, 1918, nr. 13, pp. 56 – 57.

17. Ibidem, pp. 61, 66.

18. G.J. Aronson, V borbe za grajdanskie i naţionalnâie prava:

obşcestrennie tecenia v russkom evreistre [În lupta pentru drepturile civile şi naţionale: tendinţele sociale în lumea evreiască rusă), în CLER-1, p. 210.

19. Aptekman, Bâloe, 1921, nr. 16, pp. 11 – 12.

20. Deutsch, pp. 183 – 185.

21.O.V. Aptekman, Flerovski-Bervi i krujok Dolguşina [Flerovski-Bervi şi cercul lui Dolguşin], Bâloe, 1922, nr. 18, p. 63.

22. EE, vol. 4, p. 714.

23. Aptekman, Bâloe, 1922, nr. 18, p. 63.

24. Ibidem.

25. Obsciaia gazeta [Gazeta generală], nr. 35, 31 aug. – 6 sept. 1995, p. 11.

26. Deutsch, pp. 106, 205 – 206.

27. lohelsohn, Bâloe, 1918, nr. 13, p. 74.

28. Deutsch, pp. 34 – 37, 183.

29. Ibidem, pp. 194 şcl; lohelsohn, Bâloe, 1918, nr. 13. p. 69.

30. Aptekman, Bâloe, 1922, nr. 18, pp. 73, 75.

31. Deutsch, pp. 38, 41, 94, 189.

32. Ibidem, pp. 78 – 79, 156 – 157.

33. Grigori Goldenberg v Petropavlovskoi kreposti [Grigori Goldenberg în fortăreaţa Petropavlovsk]; Krasnîi Arhiv: istoriceskii jurnal Ţentrarhiva

RSFSR [Arhiva roşie: revistă istorică a Centrului de arhive al RSFSR].

M. 1922 – 1941. vol. 10; 1925, pp. 328 – 331.

34. Deutseti, pp. 85 – 86.

35. Ibidem, p. 132.

36. EE, vol. 1, p. 344.

37. Deutsch, pp. 61 – 62, 198 – 201, 203 – 216.

38. EE, vol. 6, p. 248.

39. EER, vol. 2, p. 166; vol. 1, p. 205.

40. Deutsch, pp. 84 – 85; lohelsohn, Bâloe, 1918, nr. 13, pp. 53 – 75; /.

Gurevici, Pervâie evreiskie rabociie krujki [Primele cercuri evreieşti], Bâloe.

1907, nr. 6/18, p. 68.

41. Deutsch. p. 231.

42. CIR, vol. 1, 2.

43. Leonardăhapiro, The Role of the Jevvs in the Russian

Revolutionary
Movement, The Slavonie and East European Review, vol. 40, Londra.
Athlone Press, 1961 – 1962, p. 157.
44. LE-2*, p. 392.
45. EE, vol. 13, p. 644.
46. Hessen, vol. 2, pp. 213 – 214.
47. Ibidem. p. 214.
48. CIR, vol. 1, p. 45.
49. Deutsch, pp. 38 – 39, Proţess dvadţati narodovolţev v 1882 g. [Procesul a douăzeci de membri din Voinţa Poporului în 1882], Bâloe, 1906, nr. 1, pp. 227 – 234.
50. EER, vol. 1, p. 314.
51. O.S. Minor, Iakutkaia drama 22 marta 1889 goda [Drama Iakuţiei din
22 martie 1889], Bâloe, 1906, nr. 9, pp. 138 – 141, 144; EE, vol. 5, p. 599.
52. Gurevici, Bâloe, 1907, nr. 6/18, p. 68.
53. /. Mark, Pamiati I.M. Cerikover [în memoria lui I.M. Cerikover].
LE-2. pp. 424 – 425.
54. Deutsch, pp. 3 – 4.
55. /. Iliaşevici (I. Rabinovici), Cito delat evreiam v Rossii? [Ce trebuie să facă evreii în Rusia?], Soblazn Soţializma [Tentaţia socialismului], pp.
185 – 186.
56. Sub, LE-2*, p. 134.
57. Ibidem, pp. 133 – 134.
58. /. Martov, Zapiski soţial-demokrata [însemnările unui social-democrat], Berlin, Ed. Griebin, 1922, pp. 187 – 189.
59. N.A. Buchbinder, Rabocie o propagandistskih krujkah [în legătură cu muncitorii din cercurile propagandiste], Soblazn soţializma [Tentaţia socialismului], p. 230.
60. Gurevici, Bâloe, op. cit., pp. 65 – 68, 74.

61. Ibidem, pp. 66 – 68, 72 – 77.

62. /. Krepliak. Posleslovie k staţie Lessina [Postfaţă la articolul lui Lessin], LE-2, p. 392.

63. Abramova, Vraghi îi trudovomu narodu evrei? [Sunt evreii duşmanii poporului muncitor?], Tbilisi, Izdatelskaia Komisia Kraievogo Soveta Kavkakoi armii [Comisia editorială a Sovietului regional al armatei din Caucaz], 1917. pp. 3 – 31.

64. Deutsch, p. 136.

65. CIR, vol. 2, pp. 36, 38 – 40.

66. Ibidem, vol. 2, pp. 198 – 199.

67. Ibidem, p. 36.

68. EE, vol. 13. p. 645.

69. Hessen, vol. 2, p. 212.

70. /. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în URSS], M-L., 1929, p. 31.

71. MEE, voi 7*, 1994, p. 258.

72. G. Svet, Russkiie evrei v sionizme i v stroitelstre Palestinîi Israelia [Evreii ruşi în sionism şi în construcţia Palestinei şi a Israelului], p. 258.

73. Iz istorii borbi's revoliuţiei v 1905 g. [Fragmente din istoria luptei cu revoluţia din 1905], Krasnîi arhiv [Arhiva roşie], 1929, vol. 32, p. 229.

74. V.V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia...”: Ob antisemitizme v Rossii. [” Ce nu ne place la ei...”: despre antisemitismul din Rusia], Paris. 1929, pp. 53 – 54, 191.

75. Duma. Se stat, a 4-a legislatură, stenograma şedinţelor, sesiunea 5, şedinţa 18, 16 dec, 1916, p. 1174.

76. G.P. Fedotov. Liţo Rossii; zbornik statei [Faţa Rusiei, culegere de articole] (1918 – 1931), Paris, YMCA-Press, 1967, pp.] 13 – 114.

77. M. Agurski, Sovmestimî îi sionizm i soţializm? [Sionismul şi socialismul sunt compatibile?], „22”, Obşcestrenno-politiceskii i literaturnîi jurnal evreiskoi intelighenţii iz SSSR v Israele („22”: revistă socială şi politică a intelectualilor evrei emigraţi din URSS în Israel], Tel-Aviv, 1984, nr. 36, p. 130.

78. M. Rafes, Naţionalisticeskii „uklon” Bunda [” Tendinţa” naţionalistă a Bundului], Soblazn Soţializma [Tentaţia socialismului], p. 276.

79. G, A. Lăudau, Revoliutionnaie idei v evreiskoi obscestrennosti [Ideile revoluţionare în opinia publică evreiască], Rossia i evrei: Zb. 1 [Rusia şi evreii. Fasc. 1], Otecestrennoe obiectinenie russkih evreiev za graniţei [Uniunea patriotică a evreilor ruşi din străinătate], Paris, YMCA-Press, 1978 (reed. Berlin, Osnova, 1924), pp. 106 – 109.

80. A.O. Marşak, Interviu radiostanţii „Svoboda” [Interviu la „Radio Libertatea”], Vospominania o revoliuţii 1917 goda [Amintiri din revoluţia 1917], Int. nr. 17, München, 1965. p. 9.

81. Landau, op. cit., p. 109.

82. A. Gucikov, Reci v Gosudarstvennoi Dume 16 dek. 1909; po zaprosu o vzrâve na Astrahanskoi uliţe [Discours în Duma de Stat din 16 dec. 1909; Interpelare în legătură cu explozia din strada Astrahan], A.I. Gucikov v Tretei Gosudarstvennoi Dume (1907 – 1912 gg.): Zb. recii [A. I. Gucikovâna treia Dumă de Stat] (1907 – 1912), Culegere de discursuri. Sankt-Petersburg. 1912, pp. 143 – 144.

83. /. O. Levin, Evrei i revoliuţia [Evreii şi revoluţia], Rossia i

evrei

[Rusia şi evreii], op. cit., pp. 130 – 132. p. 111.

84. V.S. Mandel, Konservativnâie i razruşitelnâie idei v evreistre [Ideile conservatoare şi ideile distructive în lumea evreiască], ibidem, p. 199.

85. Mandel, ibidem, pp. 172 – 173.

86. /. M. Biekerman, Rossia i russkoie evreistro [Rusia şi evreii din

Rusia], ibidem, p. 34.

87. /. Martov, Povorotnîi punkt v istorii evreiskogo rabocego dvijeniia

[O cotitură în istoria mişcării muncitoreşti evreieşti], Soblazn Soţializma

[Tentaţia socialismului], pp. 249, 259 – 264; EE, vol. 5, p. 94.

88. G.V. Plehanov o soţialisticeskom dvijenii sredi evreiev [G. V. Plehanov despre mişcarea socialistă în rândurile evreilor], Soblazn Soţializma [Tentaţia socialismului], p. 266.

89. EE, vol. 7, p. 396.

90. V. 1. Lenin, Socinenia (Opere în 45 de vol., Ed. a IV-a), Gospolitizdat.

1941 – 1967, vol. 5, pp. 463 – 464, 518.

9\. Sub, LE-2, p. 137.

92. Aronson, V borbe za… [în lupta pentru…], CLER-1, p. 222.

93. Revoliutionnâie dvijenie sredi evreiev [Mişcarea revoluţionară în rândul evreilor], Zb. 1, M.; Vsesoiznoe Obşcestvo Politkatorjani Sâlnoposelenţev [Fasc. 1, M.; Asociaţia prizonierilor şi exilaţilor politici din întreaga Uniune Sovietică], 1930, p. 25.

94. S. Dimanstein, Revoliutionnoe dvijeniie sredi evreiev [Mişcarea revoluţionară în rândul evreilor] Fasc. 1905: Istoria mişcării revoluţionare, câteva studii separate], sub conducerea lui M.N. Pokrovski. vol. 3, partea 1.

M-L., 1927, pp. 127, 138, 156.

95. G.B. Sfiosberg, De la minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus], în 3 vol… Paris, 1933 –

1934, vol. 3, pp.
136 – 137.
96. EE, vol. 3, p. 337.
97. V. Jabotiński, Vvdeniie [Prefaţă] la H.N. Bialik, Pesni ipoemî [Cântece şi poeme], Sankt-Petersburg, Ed. Zaltman, 1914, p. 36.
98. EE, vol. 2, p. 354.
99. Aronson, V borbe za... [în lupta pentru...], CLER-i, pp. 220 – 222.
100. EE, vol. 5, p. 99.
101. Lenin, Ed. a IV-a, vol. 6, p. 298.
102. Sfiosberg, vol. 2, p. 258.
103. EE*, vol. 5, p. 95.
104. Lenin, Ed. a IV-a vol. 4, p. 311.
105. EE, vol. 5, pp. 96 – 97.
106. Lenin, Ed. a IV-a, vol. 7, p. 77.
XQL. Ibidem, vol. 6, p. 300.
lO & Ibidem, vol. 7, pp. 83 – 84.
109. EE, vol. 5, p. 97; MEE. vol. 7. p. 397.
110. MEE, vol. 7, p. 397.
111. Dimanstein, „1905”, vol. 3, partea 1, pp. 127, 138, 156.
112. N.A. Buhbinder, Nezavisimaia evreiskaia rabociaia pârtia [Partidul muncitoresc evreu independent], Krasnaia letopis: Istoriceskii jurnal [Cronica roşie: revistă istorică], 1922, nr. 2 – 3, pp. 208 – 241.
113. EE, vol. 5, p. 101; MEE, vol. 1, pp. 559 – 560.
114. EE, vol. 5, p. 96.
115. Dimanstein, „1905”, vol. 3, partea I, pp. 149 – 150.
116. EE*, vol. 5, p. 97.
117. Lenin, Ed. a IV-a, vol. 6, p. 288.
118. /. Ben-Tvi.
119. S.M. Guinzburg, O russko-evreiskoi intelighenţii [Despre intelighenţia ruso-evreiască], Zb. Evreiski mir; Ejegodnik na 1939 g. [Culegerea
Lumea evreiască. Anuar pentru anul 1939], Paris, Asociaţia

inteligheneţiei ruso-evreieşti, p. 39.

120. Sfiosberg, vol. 3, p. 133.

121. N.V. Krîlenko, Za piat let. 1918 – 1922: Obrinitelinâie reci po naibolee krupnâm proţessam, zasluşnnâm v Moskovskomi Verhovnom

Revoliutionnân Tribunalah [Pentru o perioadă de cinci ani, 1918 – 1922: Rechizitorii pronunţate în cursul celor mai mari procese în faţa Curţii supreme şi a Tribunalului revoluţionar din Moscova], M. 1923, p. 353.

122. Mandel, Rossia i evrei [Rusia şi evreii], op. cit., p. 177.

123. A. Leşin, Epizodi iz moei jizni [Episoade din viaţa mea], LE-2, p. 388.

<titlu>Capitolul 7

<titlu>NAŞTEREA SIONISMULUI

Cum a evoluat conştiinţa evreiască în Rusia de-a lungul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea? Pe la 1910, Vladimir

Iabotiński descrie, această evoluţie în maniera sa oarecum pătimaşă: la început, majoritatea evreilor opuneau Luminilor „prejudecata fanatică a unei specificităţi supraevaluate”. Dar timpul a lucrat, şi „cu cât, mai înainte, evreii evitau cultura umanistă, cu atât mai mult aspirau acum la ea… iar această sete de cunoaştere este atât de răspândită încât face din noi, evreii din Rusia, prima naţiune a lumii”. În acest timp, „străduindu-ne să ne atingem scopul, l-am depăşit. Scopul nostru era să creăm un evreu care, rămânând evreu, să poată duce o existenţă care să fie cea a unui om universal”, şi „iată că acum am uitat complet că trebuia să rămânem evrei”, „am încetat să punem preţ pe esenţa noastră evreiască şi aceasta a început să ne apese”. Trebuie „extirpată această mentalitate a dispreţului de sine şi trebuie să facem să renască mentalitatea respectului de sine… Ne plângem de faptul că suntem dispreţuiţi, dar nu suntem departe de situaţia de a ne dispreţui noi înşine1”.

Această descriere arată tendinţa generală de asimilare, nu însă şi celelalte aspecte ale tabloului. După cum am văzut deja (capitolul 4), publicistul şi omul de litere Smolenskin s-a pronunţat cu hotărâre, încă

de la sfârşitul anilor ’60 ai secolului al XIX-lea, împotriva tendinţei de asimilare a intelectualilor evrei aşa cum o observase la Odessa, sau cum aceasta se desfăşura în Germania. Şi a declarat imediat război atât „habotnicilor cât şi falşilor credincioşi care vor să prigonească orice cunoaştere din casa lui Israel”. Nu!

Nu trebuie să-ţi fie ruşine de propriile origini, trebuie să-ţi îndrăgeşti limba şi demnitatea naţională; or, cultura naţională nu poate fi conservată decât prin limbă, prin vechea limbă ebraică. Acest lucru este cu atât mai important cu cât „iudaismul lipsit de teritoriu”.

este un fenomen specific, „o naţiune spirituală2”. Evreii sunt mai degrabă o naţiune, şi nu o congregaţie religioasă. Smolenskin a avansat doctrina „naţionalismului evreiesc progresist”.

Pe toată durata anilor ’70, vocea lui Smolenskin nu a avut practic ecou. Totuşi, la sfârşitul acestei perioade, eliberarea slavilor din

Balcani vine să contribuie la trezirea naţională a evreilor din Rusia. Pogromurile din 1881 – 1882 au făcut însă să se sfarme idealurile Halaskăi; „Convingerea că civilizaţia urma să pună capăt persecuţiilor de altă dată împotriva evreilor şi că, aceştia, graţie Luminilor, se vor putea apropia de popoarele europene, a fost zdruncinată în mod considerabil4”. (Experienţa acestor pogromuri în sudul

Ucrainei este extrapolată la fel la toţi evreii din Europa?) La evreii din Rusia «şi-a făcut apariţia tipul de „intelectual pocăit”, din aceia care aspiră să se întoarcă la iudaismul tradiţional».

Aşa se face că medicul şi publicistul de renume Lev Pinsker, care avea deja vârsta de 60 de ani, a lansat un viguros apel la

Auto-emancipare către evreii din Rusia şi Germania. Pinsker scria că încrederea în emancipare se năruise, că orice dram de speranţă de înfrăţire între popoare trebuia de acum încolo înăbuşit în sine.

Astăzi, „evreii nu constituie o naţiune vie; ei sunt pretutindeni nişte străini; îndură asuprirea şi dispreţul din partea popoarelor care îi înconjoară”. Poporul evreu este „fantoma unui mort rătăcind în

mijlocul celor vii". «Trebuie să fi orb ca să nu vezi că evreii sunt „poporul ales" al urii universale.» Evreii nu se pot „asimila nici unei naţiuni şi, drept urmare, nu pot fi toleraţi de nicio naţiune. „Dorind să se contopească cu alte popoare, şi-au sacrificat din plin, cu o mare uşurinţă, propria naţionalitate", dar „nicăieri nu au obţinut din partea celorlalţi să fie recunoscuţi ca locuitori autohtoni egali cu aceştia". Destinele poporului evreu nu vor putea de

<notă>

— Titlul celebrei sale lucrări.

</notă>

pânde de bunăvoinţa altor popoare. Concluzia practică stă astfel în crearea „unui popor pe propriul său teritoriu". Ceea ce trebuie, în consecinţă, este găsirea unui teritoriu potrivit, „indiferent unde, în care parte a lumii6", iar evreii să vină să-l populeze.

În rest, crearea în 1860 a Alianţei [israelite universale] nu reprezenta altceva decât primul semn de refuz din partea evreilor a unei opţiuni unice – asimilarea.

Or, exista deja, la evreii din Rusia, o mişcare de palestinofilie:

aspiraţia de a se reîntoarce în Palestina. (Conformă, în fond, tradiţionalului salut religios: „Anul viitor la Ierusalim"). Această mişcare a luat amploare după 1881 – 1882. „A-şi întări eforturile pentru a coloniza Palestina… pentru ca, într-un secol, evreii să poată părăsi definitiv pământul neprimitor al Europei"… Sloganurile pe care reprezentanţii Luminilor le difuzaseră până atunci, incitând la combaterea „tradiţionalismului, hasidismului şi a prejudecăţilor religioase, au făcut loc unei chemări la reconciliere şi la unirea tuturor păturilor societăţii evreieşti pentru realizarea idealurilor" Palestinei, „pentru reîntoarcerea la iudaismul părinţilor noştri". «În numeroase oraşe ale Rusiei, s-au constituit cercuri, numite cercurile

„Iubiţilor Sionului" – Hoveveiţion7.

Şi astfel o idee a venit să se alăture alteia pentru a o corecta.

Evreii trebuiau să plece şi să se aşeze în altă parte, dar nu oriunde, ci în Palestina.

Dar ce se întâmplase în Palestina însăşi? „Prima cruciadă se

terminase cu dispariţia aproape totală a celor câţiva evrei rămaşi în

Palestina”. Cu toate acestea, „o minusculă comunitate religioasă de evrei reuşise să supravieţuiască şi căderii statului cruciat şi cuceririi ţării de către mameluci şi invaziei hoardelor mongole”. În cursul secolelor care au urmat, populaţia evreiască a fost pusă pe linia de plutire de către un modest flux migrator de „credincioşi veniţi din diferite ţări”. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, un anumit număr de adepţi ai hasidismului au emigrat din Rusia. „La mijlocul secolului al XIX-lea, Palestina număra douăsprezece mii de evrei”, în timp ce la sfârşitul secolului al XI-lea, erau douăzeci

<notă>

— Reprezintă începutul mişcării sioniste. Fondată înaintea lui Herzl.

</notă>

şi cinci de mii. „Aceste târguşoare evreieşti pe pământul lui Israel constituiau ceea ce se numea Yishuv”. Toţi locuitorii lor (bărbaţi)

nu făceau decât să studieze iudaismul, nimic altceva. Trăiau din haluka – ajutoare trimise de comunitatea evreilor din Europa.

— Aceste fonduri erau distribuite de către rabini, de unde provenea şi autoritatea absolută a acestora. Conducătorii FLV/îwv-urilor „respingeau orice tentativă de creare în ţară, fie şi numai a unui embrion de muncă productivă de origine evreiască”. Se studia în exclusivitate Talmudul, nimic altceva, şi la un nivel destul de elementar.

„Marele istoric evreu G. Gretz, care a vizitat Palestina în 1872”.

considera că „doar o minoritate studiază cu adevărat, ceilalţi preferând să hoinărească pe străzi, să lenevească, să bârfească şi să clevetească”. El estima că „acest sistem favorizează obscurantismul, sărăcia şi degenerescenta populaţiei evreieşti din Palestina” – şi, de aceea, el însuşi a trebuit să suporte heremul 8”.

În 1882, la Harkov, studenţii palestinofili au creat cercul

Biluimilor. Aceştia îşi propuneau să „creeze în Palestina o colonie agricolă model”, să dea „tonul pentru colonizarea generală a

Palestinei de către evrei”; şi au pornit să formeze astfel de cercuri în mai multe oraşe ale Rusiei. (Mai târziu, au creat chiar o primă colonie în Palestina, dar s-au lovit de ostilitatea şi opoziţiayishuv-ului tradiţional: rabinii pretindeau ca, după obiceiul antic, o dată la şapte ani să se întrerupă pentru un an cultivarea pământului).

Pinsker i-a susţinut pe partizanii reîntoarcerii în Palestina: el a convocat în 1887 la Katowice primul congres al palestinofililor, apoi în 1887, al doilea, la Druskeniki. Propagandiştii au început să colinde Zona de rezidenţă, luând cuvântul în sinagogi şi la reuniuni publice. (Deutsch mărturiseşte că, după 1882, P. Axelrod însuşi se dedica palestinofiliei10...)

Desigur, Smolenskin se numără printre apostolii înflăcăraţi ai întoarcerii în Palestina: fierbând de nerăbdare, el intră în contact cu actori politici anglo-evrei, dar se loveşte de opoziţia Alianţei, care

<notă>

— Herem (cuvânt ebraic): statut al celui care este înlăturat din comunitate ca urmare a unei conduite imorale sau a unei sancţiuni. Persoana în situaţia de herem este un proscris. Un fel de excomunicare.

</notă>

nu dorea cu niciun chip să favorizeze colonizarea Palestinei, ci urmărea să orienteze valul migrator spre America. El califica aşadar tactica Alianţei drept „trădare a cauzei poporului”. Aceste eforturi au fost brusc întrerupte de stingerea sa prematură din viaţă”.

Constatăm totuşi că această mişcare către Palestina nu a avut decât un ecou destul de slab printre evreii din Rusia, fiind chiar contracarată. „Ideea unei renaşteri politice a poporului evreu nu a atras după sine, la acea epocă, decât o mână de intelectuali şi s-a lovit destul de curând de adversari înverşunaţi12”. Cercurile conservatoare, rabinatul şi ţadikim-u vedeau în această curgere către Palestina un atentat la voinţa divină, „un atentat la credinţa în Mesia care, singur, trebuia să-i aducă pe evrei în Palestina. În ceea ce îi priveşte pe progresiştii asimilaţionişti, ei vedeau în acest curent o dorinţă reacţionară de a izola pe evrei de restul umanităţii luminate13”.

Evreii din Europa nu erau nici ei susţinători ai mişcării.

Or, la faţa locului, succesul întoarcerii se revela a fi „prea temperat”: o mulţime de colonişti şi-au descoperit incompetenţa în lucratul câmpului”; „idealul renaşterii patriei antice se risipea în acţiuni mărunte de binefacere”; coloniile supravieţuiau numai datorită ajutoarelor trimise [de la Paris] de către baronul de Rothschild”.

Iar la începutul anilor ’90, „colonizarea a traversat... o criză gravă, datorată unui sistem anarhic de cumpărare a terenurilor” precum şi a unei decizii a Turciei (proprietara Palestinei) de a le interzice evreilor din Rusia să debarce în porturile palestiniene14”.

Tocmai în această epocă s-a făcut cunoscut, sub pseudonimul elocvent de Ahad Haam („Unul din poporul său”), publicistul, gânditorul şi organizatorul Asher Giunzberg. Acesta a criticat vehement palestinofilia practică aşa cum se constituise ea; ceea ce recomanda era următorul lucru: «înainte de a-şi spori eforturile pentru „o renaştere pe un teritoriu”, a se îngriji de o „renaştere a sufletelor”, de o ameliorare intelectuală şi morală a poporului”; „instaurarea în centrul vieţii evreieşti a unei aspiraţii vii şi de ordin spiritual, a unei dorinţe de coeziune a naţiunii, de trezire şi de dezvoltare liberă într-un

<notă>

— Ţadikim (cuvânt ebraic): Drepţii.

</notă>

spirit naţional, dar pe baze proprii tuturor oamenilor15». Acest fel de a vedea lucrurile va primi mai târziu numele de „sionism spiritual”.

(dar nu „religios”, iar această precizare este importantă).

În acelaşi an 1889, în scopul unificării celor cărora le era dragă ideea unei renaşteri a sentimentului naţional, Ahad Haam a fondat o ligă – sau, după cum au numit-o, un ordin: Bne-Moshe („fiii lui

Moise”), al cărui statut „se asemăna îndeaproape cu acela al lojelor masonice: beneficiarul promitea solemn să execute în mod riguros toate exigenţele ordinului; noii membri erau iniţiaţi de către un maestru, „fratele cel mare”; neofitul se angaja să servească fără

rezervă idealul de renaştere naţională, chiar dacă nu exista decât o slabă speranţă că acest ideal se va realiza în curând16". În manifestul ordinului se stipulau următoarele: „conştiinţa naţională prevala în faţa conştiinţei religioase; interesele personale sunt supuse intereselor naţionale"; şi era recomandat să se întreţină un sentiment de dragoste fără rezervă faţă de iudaism, plasat deasupra tuturor celorlalte obiective ale mişcării. Astfel se pregătea „terenul pentru primirea sionismului politic" al lui Herzl17... pe care Ahad

Haam nu şi-l dorea absolut deloc.

Acesta a. făcut mai multe drumuri în Palestina: în 1891, 1893 şi

1900. El reproşa colonizării caracterul ei anarhic şi prea puţin înrădăcinat în tradiţie18. „A supus unei critici aspre comportarea dictatorială a emisarilor baronului de Rothschild 19".

În felul acesta a luat naştere sionismul în Europa, cu un deceniu mai târziu decât în Rusia. Primul şef al mişcării sioniste, Theodor

Herzl, fusese, până la vârsta de treizeci şi şase de ani (a trăit doar patruzeci şi patru), scriitor, dramaturg, ziarist. Nu se interesase niciodată nici de istoria evreilor, nici afortiori de limba ebraică, şi, lucru caracteristic, ca un bun liberal austriac ce era, considera drept reacţionare aspiraţiile diferitelor „minorităţi etnice" ale Imperiului Austro-ungar la autodeterminare şi la existenţă naţională, găsind firesc ca acestea să fie înăbuşite. După cum scria Ştefan

Zweig, Herzl spera să-i vadă pe evreii din Viena intrând în catedrală pentru a se boteza, şi de asemenea, să vadă astfel „rezolvată o dată pentru totdeauna problema evreiască – prin fuziunea dintre iudaism şi creştinism". Dar iată că sentimente antievreieşti se dezvoltau în Austro-Ungaria, în paralel cu ridicarea pangermanismului, în timp ce la Paris, unde locuia pe atunci Herzl, izbucnea afacerea Dreyfus. Herzl a avut ocazia să asiste la „degradarea publică a căpitanului Dreyfus"; convins de nevinovăţia acestuia, a fost tulburat de cele petrecute şi şi-a schimbat orientarea. „Dacă separarea e inevitabilă, îşi spuse el, ei bine, atunci să fie radicală!...

Dacă suferim că nu avem patrie, să ne întemeiem noi înşine o patrie21!" Herzl a avut atunci un fel de revelaţie: trebuia creat un stat

evreu! „Ca străfulgerat, Herzl a fost iluminat de această idee nouă:

antisemitismul nu e un fenomen întâmplător care ţine de nişte condiţii particulare, e un rău permanent, este eternul însoţitor al Rătăcitorului etern”, iar «„unica soluţie posibilă la problema evreiască”» este un Stat evreu suveran22”. (Pentru a concepe un asemenea proiect după aproape două mii de ani de diaspora, câtă forţă a imaginaţiei era necesară, ce îndrăzneală excepţională!) Cu toate acestea, după afirmaţia lui S. Zweig, broşura lui Herzl intitulată

Un stat evreu a cunoscut din partea burgheziei vieneze o primire

„Perplexă şi iritată... Ce l-a apucat pe acest scriitor atât de inteligent, atât de cultivat şi de spiritual? Ce prostii s-a apucat să scrie?

De ce am merge în Palestina? Limba noastră este germana, şi nu ebraica, patria noastră – frumoasa Austrie”; Herzl „le oferă celor mai aprigi duşmani argumente împotriva noastră: urmăreşte el astfel să ne izoleze? în felul acesta deci, „Viena... îl abandonează şi râde de el. Dar răspunsul îi va veni din altă parte; a izbucnit ca un tunet, atât de rapid, încărcat de atâta patimă şi de un asemenea extaz încât Herzl a fost aproape înspăimântat că a putut trezi în lume cu cele câteva zeci de pagini o mişcare atât de puternică şi de care se simţea depăşit. Răspunsul nu i-a venit, e drept, de la evreii din

Occident... ci de la mulţimile formidabile din est. Herzl, prin broşura sa, făcuse să se aprindă acel sâmbure al iudaismului care mocnea sub cenuşa străinătăţii21.

De acum înainte, Herzl se dedică cu trup şi suflet noii sale idei.

„Rupe legăturile cu cei apropiaţi, nu mai frecventează decât poporul evreu... El, care, până nu demult, dispreţuia politica, fondează acum o mişcare politică; introduce un spirit şi o disciplină de partid, formează cadrele unei viitoare armate puternice şi transformă congresele [sioniştilor] într-un adevărat parlament al poporului evreu”. Cu ocazia primului Congres de la Basel, în 1897, produce o impresie foarte puternică „asupra evreilor care se regăseau pentru prima oară într-un rol de parlamentari” şi, „la primul său discurs, a fost proclamat, în unanimitate şi cu entuziasm, lider şi şef al mişcării

sioniste”. El face dovada unui „adevărat meşteşug în găsirea formulelor de conciliere” şi, invers, „cel care-i critică obiectivul... sau nu face altceva decât să blameze anumite măsuri luate chiar de el... acela nu este numai duşmanul sionismului, ci al întregului poporului evreu24”.

Strălucitul scriitor Max Nordau (Suedfeld) l-a susţinut spunând că emanciparea este amăgitoare fiindcă stârneşte zâzanie în sânul lumii evreieşti: evreul emancipat crede că şi-a găsit într-adevăr o patrie, în timp ce „toată vitalitatea şi vivacitatea iudaismului, care reprezintă idealul evreiesc, curajul şi capacitatea de a avansa, nu este nimic altceva decât sionism D”.

La acest prim congres, delegaţii sionismului rus „constituiau o treime dintre participanţi... adică 66 din 197” Or, în ochii unora, prezenţa lor putea trece drept un gest de opoziţie faţă de guvernul rus. La sionism aderaseră toţi ruşii din Hoveveition, „contribuind astfel la instaurarea sionismului mondial26”. Astfel „sionismul îşi trăgea forţa din comunităţile de evrei oprimaţi din est, negăsind decât un sprijin limitat la evreii din Europa de Vest27”. Mai reieşea şi că sioniştii ruşi reprezentau, pentru Herzl, o opoziţie dintre cele mai serioase. Ahad Haam a dus o luptă aprigă contra sionismului politic al lui Herzl (de partea căruia trecuse totuşi, majoritatea palestinofililor), criticând aspru pragmatismul lui Herzl şi al lui

Nordau, şi denunţând ceea ce numea „indiferenţa faţă de valorile spirituale ale culturii şi tradiţiei iudaice28”. El considera himerică speranţa întreţinută de sionismul politic de a fonda un stat evreu autonom într-un viitor apropiat; considera toată această mişcare extrem de dăunătoare cauzei renaşterii spirituale a naţiunii... „Ei nu se preocupă deloc de salvarea iudaismului pe cale de dispariţie, căci nu sunt preocupaţi de moştenirea spirituală şi culturală; aspiră nu la renaşterea naţiunii antice, ci la crearea unui nou popor pornind de la particulele dispersate ale materiei antice29”. (Dacă foloseşte şi chiar subliniază cuvântul „iudaism”, e aproape evident că nu o face în sensul religiei iudaice, ci în sensul sistemului spiritual moştenit de la străbuni. Enciclopedia evreiască ne relatează despre Ahad Haam că, în anii ’70, „era din ce în ce mai impregnat de raţionalism şi se îndepărtase de

religie30”.) Dacă singura vocaţie a Palestinei este aceea de a „deveni centrul spiritual care ar putea duce la unirea, prin legături naţionale şi spirituale, a naţiunilor dispersate31”, un centru care «revărsându-şi „lumina” peste evreii din întreaga lume» ar crea „o nouă legătură spirituală între membrii dispersaţi ai poporului”, ea.ar fi mai puţin un „Stat al evreilor” cât

„O comunitate spirituală de elită32”.

Discuţiile acestea au stârnit puternice agitaţii în rândul sioniştilor.

Ahad Haam îl critica viguros pe Herzl, pe care Nordau îl susţinea acuzându-l pe Ahad Haam de „sionism ascuns”. Congrese sioniste mondiale se ţineau în fiecare an; în 1902 a avut loc la Minsk cel al sioniştilor ruşi; discuţiile s-au reluat. Tocmai cu această ocazie, Ahad

Haam a dat citire celebrului său discurs: O renaştere spirituală 3.

Sionismul nu a întâlnit mai multă bunăvoinţă nici în exterior.

Herzl spera următoarele: de îndată ce programul sioniştilor va lua o formă concretă iar plecarea reală spre Palestina va începe, antisemitismul se va sfârşi pretutindeni. Dar, înainte chiar ca acest rezultat să fi fost atins, s-a auzit înălţându-se, „mai tare decât celelalte, vocea celor care… se temeau că luarea de poziţie publică în sens naţionalist a unui evreu asimilat să nu le dea antisemiţilor ocazia să spună că orice evreu asimilat ascunde sub masca sa un evreu autentic… incapabil de a se contopi cu populaţia locală34”. Iar, din momentul în care se va fi creat un stat independent, evreii urmau să fie bănuiţi peste tot şi acuzaţi de neloialitate civică, de izolaţionism ideologic – de lucruri de care duşmanii lor îi suspectaseră şi-i acuzaseră dintotdeauna.

Ca răspuns, la al doilea Congres sionist (1898), Nordau a declarat: «Noi respingem cu dispreţ denumirea de „partid”; sioniştii nu sunt un partid, ei sunt chiar poporul evreu… Cei care, dimpotrivă, se simt bine în sclavie şi dispreţ, aceştia se ţin cu grijă la distanţă, ori ne combat cu ferocitate33”.

După cum remarcă un istoric englez: da, „sionismul a adus un

mare serviciu evreilor, redându-le sentimentul propriei demnităţi”.

şi totuşi „lasă nerezolvată problema atitudinii lor faţă de ţările în care trăiesc36”.

În Austria, un compatriot al lui Herzl, Otto Weininger, a intrat cu acesta în polemică: „Sionismul şi iudaismul sunt incompatibile prin faptul că sionismul înţelege să-i oblige pe evrei să ia asupra lor responsabilitatea unui Stat, fapt ce contrazice însăşi esenţa oricărui evreu37”. Şi prezicea eşecul sionismului.

În Rusia, în 1899, 1. M. Biekerman se pronunţa cu tărie împotriva sionismului ca idee „obscură, inspirată de antisemitism, reacţionară ca inspiraţie şi nocivă prin natura sa”; trebuie „respinse iluziile sioniştilor şi, pentru nimic în lume, să nu se renunţe la particularismul spiritual al evreilor, luptând mână în mână cu forţele culturale şi progresiste ale Rusiei în numele regenerării patriei comune38”.

La începutul secolului, poetul N. Miński a făcut următoarea critică: sionismul marchează pierderea noţiunii omului universal, face să se diminueze dimensiunile cosmopolite, vocaţia universală a iudaismului la nivelul unui naţionalism obişnuit. „Sioniştii, vorbind fără încetare de naţionalism, s-au îndepărtat în realitate de la faţa autentic naţională a iudaismului şi nu caută de fapt altceva decât să fie ca toată lumea, nu mai puţin bine decât ceilalţi39”.

Este interesant să apropiem aceste fraze de remarca făcută tot, înainte de revoluţie, de către gânditorul ortodox S. Bulgakov: „Cea mai mare dificultate a sionismului vine din faptul că nu e capabil să regăsească credinţa pierdută de părinţi, fiind nevoit să se sprijine pe un principiu fie naţional, fie cultural şi etnic, principiu pe care nicio adevărată mare naţiune nu s-ar putea fonda în exclusivitate40”.

Dar primii sionişti ruşi – căci, „tocmai din Rusia s-au ivit cei mai mulţi fondatori ai Statului Israel şi pionierii edificatori ai acestui stat41”, şi tocmai în rusă „s-au scris cele mai strălucite pagini de jurnalism sionist42” – erau plini de un entuziasm nebun la ideea de a reda poporului lor patria pierdută, pământul antic al Bibliei şi al străbunilor, de a crea acolo un stat de o calitate fără pereche şi de a

face să crească înăuntrul lui oameni de o calitate ieşită din comun.

Dar acest elan, această chemare adresată tuturor de a se îndrepta către munca fizică, cultivarea pământului! – această chemare nu cumva este ecoul îndemnurilor unui Tolstoi, către o doctrină a detaşării43 7

Toate izvoarele se varsă în mare.

*

Dar, în definitiv, cum se poate de fapt comporta un sionist faţă de ţara unde se află momentan?

Sioniştii ruşi, care îşi consacrau toate forţele visului palestinian, trebuiau să iasă din afacerile care agitau Rusia ca atare. Statutul lor stipula: „Nu se va face politică, nici internă şi nici externă". Puteau doar încet, fără convingere, să participe la lupta pentru egalitatea în drepturi în Rusia. Cât despre participarea la mişcarea de eliberare naţională, ar fi însemnat să scoată castanele din foc pentru alţii44!

O astfel de tactică a atras reproşurile înflăcărate ale lui

Jabotiński: „Până şi călătorii în trecere au interes ca hanul să fie curat şi bine întreţinut45".

Şi pe urmă, în ce limbă trebuiau să-şi desfăşoare propaganda sioniştii? Ebraica nu o cunoşteau şi, oricum, cine i-ar fi înţeles?

Deci: fie în rusă, fie în idiş. Iar acest fapt îi apropia şi mai mult de radicalii ruşi 46 şi de revoluţionarii evrei.

Evident, tineretul revoluţionar evreu se războia cu sioniştii: nu şi nu! Soluţia problemei evreieşti nu rezida în plecarea din Rusia, ci consta în lupta politică pentru egalitate în drepturi, aicil Decât să plece să se stabilească peste mări şi ţări, trebuie utilizată posibilitatea de a se afirma chiar aici, în această ţară. Iar argumentele lor nu puteau să nu ademenească mulţimea prin claritatea lor.

În cercurile bolşevice, sioniştii erau blamaţi, calificaţi drept

„Reacţionari"; trataţi drept „partid al celui mai negru, celui mai disperat pesimism47".

Era necesară apariţia unor curente intermediare. Astfel, partidul sionist de stânga Poateition („Muncitorii din Sion"). Acesta a fost fondat în Rusia în 1899; el adăuga „sionismului politic ideologia

socialistă”. Era o tentativă de a găsi o linie de mijloc între cei pe care îi preocupau în mod exclusiv problemele de clasă şi cei care nu aveau altă grijă decât problemele naţionale. „În sânul

Poateition existau dezacorduri profunde privind problema participării la acţiunea revoluţionară din Rusia48”. (Revoluţionarii înşişi erau divizaţi, unii înclinând spre partea social-democraţilor, ceilalţi către social-revoluţionari).

„Alte grupuri Teireition, apropiate din punct de vedere ideologic de sionismul socialist non-marxist, au început să se formeze începând cu 190549”. În 1904, o sciziune în sânul Poateition a dat naştere unui nou partid, cel al „sioniştilor socialişti”, în disensiune cu idealul Palestinei: extinderea idişului ca limbă vorbită la toate populaţiile evreieşti, iată ceea ce era mult prea suficient, şi la naiba cu ideea de autonomie naţională! Sionismul începe să ia o tentă burgheză şi reacţionară. Trebuia să se creeze, plecând de la el, o mişcare socialistă, să se trezească în masele evreieşti instinctele politice revoluţionare. Partidul «evalua scump „conţinutul social şi economic” al sionismului, dar nega necesitatea de „a face să renască pământul Iudeii, cultura, tradiţiile ebraice”». Cu siguranţă, emigrarea evreiască este prea haotică, ea trebuie orientată către un teritoriu precis, dar „nu există legătură esenţială între sionism şi

Palestina”. Statul evreu trebuia să se constituie pe baze socialiste şi nu capitaliste, acesta era lucrul primordial. Or, o asemenea emigrare era un proces istoric de lungă durată; majoritatea evreilor vor rămâne încă pentru multă vreme pe locurile actuale de rezidenţă.

„Partidul a aprobat participarea evreilor la lupta politică din Rusia30” – adică la lupta pentru drepturile lor în această ţară. Cât despre iudaism sau credinţă, le dispreţuiau.

Tot acest amalgam trebuia să dea naştere unui grup „evreu socialist” numit „Renaştere”, şi care „estima că factorul naţional este progresist prin natura sa” iar, în 1906, membrii acestui grup care se desprinseseră de sioniştii socialişti au constituit Partidul muncitoresc socialist evreu, PMSE. (Erau numiţi serpovţi sau seimovţi, pentru că cereau alegerea unei Diete – Seim – naţionale evreieşti51”.) Pentru ei,

rusa şi ebraica erau, ca limbi de folosinţă, la egalitate. Şi, proclamând „autonomismul" în interiorul statului rus.

PMSE-ul, socialist ca orientare, se distingea de Bund, care era de asemenea, socialist5.

În ciuda dezacordurilor care divizau sioniştii între ei, în Rusia s-a produs o alunecare generală a sionismului către socialism, fapt care a atras atenţia guvernului rus. Până atunci, acesta nu pusese niciun obstacol în calea propagandei sioniste, dar, în 1903, ministrul de Interne, Pleve, a adresat guvernatorilor provinciilor şi primarilor marilor oraşe o circulară în care spunea că sioniştii puneau pe al doilea plan ideea plecării în Palestina şi se concentrau asupra organizării vieţii evreieşti în locurile de rezidenţă, că o asemenea orientare nu putea fi tolerată şi, în consecinţă, orice propagandă publică în favoarea sionismului era în continuare interzisă, precum şi reuniunile, conferinţele etc.53

Pus la curent, Herzl (care solicitase încă din 1899, fără însă a o obţine, o audienţă la Nikolai al II-lea), s-a dus imediat la Petersburg solicitând să fie primit de către Pleve. (Era totuşi imediat după pogromul de la Chişinău, survenit în primăvară, de care fusese acuzat în mod formal Pleve – audienţa aceasta însemna să-şi atragă asupră-i blamul şi invectivele sioniştilor ruşi...)

Pleve i-a dat de înţeles lui Herzl (după însemnările acestuia din urmă) următoarele: problema evreiască este gravă pentru Rusia, dacă nu vitală, şi „noi ne străduim să o rezolvăm în mod corect...

Statul rus trebuie să-şi dorească ca populaţia să-i fie omogenă", iar el le pretinde tuturor o atitudine patriotică... „Noi dorim să îi asimilăm [pe evrei], dar asimilarea... se face încet... Nu sunt adversarul evreilor. Îi cunosc bine, mi-am petrecut tinereţea la Varşovia şi, copil fiind, m-am jucat întotdeauna cu copiii evrei. Mi-aş dori mult să pot face ceva pentru ei. Nu vreau să neg... că situaţia evreilor din Rusia nu este fericită. Dacă aş fi evreu, probabil că aş fi şi eu un adversar al guvernului". „Formarea unui stat evreu [care să poată primi] mai multe milioane de imigranţi ar fi extrem de dorită şi de noi. Aceasta nu înseamnă însă totuşi că vrem să ne pierdem toţi cetăţenii evrei.

Oamenii învăţaţi şi înstăriţi îi vom păstra cu plăcere. Nevoiaşii fără carte îi vom lăsa să plece de bunăvoie”. Nu aveam nimic împotriva sionismului atâta timp cât predica emigrarea, dar acum, „observăm mari schimbări34” în obiectivele sale.

Guvernul rus vede cu ochi îngăduitori emigrarea sioniştilor în Palestina, iar dacă sioniştii revin la proiectul lor iniţial, el este pregătit să îi susţină în faţa Imperiului otoman. Dar nu poate tolera propaganda la care se dedau în prezent sioniştii, care predică un separatism de inspiraţie naţională chiar în interiorul Rusiei53:

aceasta ar atrage după sine formarea unui grup de cetăţeni pentru care patriotismul, care este însuşi fundamentul statului, ar fi străin.

(Dacă ar fi să credem spusele lui N.D. Liubimov, care era la acea epocă director de cabinet al ministrului, Pleve i-ar fi mărturisit că

Herzl, în cursul întâlnirii, ar fi recunoscut că partidele revoluţionare din Rusia erau sprijinite de bancheri occidentali. Sfiosberg crede însă că această informaţie nu este nesigură36).

Pleve şi-a întocmit raportul către ţar, raportul a fost aprobat, iar

Herzl a primit o scrisoare de confirmare în acelaşi sens.

El a estimat că vizita sa la Pleve fusese un succes.

Niciunul, nici celălalt nu bănuiau că nu le mai rămâneau de trăit decât unsprezece luni...

Turcia nu avea nici cea mai mică intenţie să facă sioniştilor concesii, iar guvernul britanic, în acelaşi an 1905, a propus să fie colonizată nu Palestina, ci Uganda...

În august 1903, la al VI-lea Congres al Sioniştilor, la Basel.

Herzl s-a făcut purtătorul de cuvânt al acestei variante „care, bineînţeles, nu reprezintă Sionul”, dar care putea fi acceptată cu titlu provizoriu, încât să se poată crea cât mai repede un stat evreu37.

Acest proiect a stârnit dezbateri furtunoase. Se pare că el s-a bucurat de un anumit sprijin, în sânul Yishuv-ulixi, din partea noilor imigranţi, descurajaţi de condiţiile dure ale vieţii din Palestina.

Sioniştii ruşi – care pretindeau a avea mai mult decât toţi ceilalţi nevoie să-şi găsească repede un refugiu – s-au opus cu înverşunare

proiectului. În frunte cu M.M. Usîşkin (fondatorul grupului

Biluimilor şi, mai apoi, mâna dreaptă a lui Ahad Haam în sânul ligii Bne-Moshe, ei aminteau de faptul că sionismul era inseparabil de Sion şi că nimic nu ar putea să-l înlocuiască58!

Congresul a constituit până şi o comisie însărcinată să se ducă în Uganda pentru a studia terenul59. AI VII-lea Congres, în 1905, îi ascultă raportul, iar varianta ugandeză este respinsă60. Elpuizat de toate aceste obstacole, Herzl se stinge ca urmare a unei crize cardiace înainte de a fi cunoscut decizia finală61.

Dar această nouă dilemă a provocat încă o ruptură în sânul sionismului: s-au scindat cei care se vor numi „teritorialişâi", în frunte cu Israel Zangwill, căruia i se alăturară delegaţii englezi. Aceştia şi-au creat propriul Consiliu International; congresul şi-a ţinut reuniunile, primind ajutoare de la Jacob Schiffe şi de la baronul de

Rothschild. Au renunţat să mai pretindă „Palestina şi nimic altceva". Da. Trebuia făcută o colonizare în masă de către evrei, indiferent unde. An după an, tot căutând, au trecut în revistă mai multe ţări. A fost cât pe ce să se oprească în alegerea lor asupra Angolei, dar „Portugalia este prea slabă, ea nu va putea să-i apere pe evrei".

şi deci, „evreii riscă să devină victimele triburilor vecine6".

Erau chiar gata să accepte un teritoriu în interiorul Rusiei, numai să poată crea o entitate autonomă, dotată cu o administraţie independentă.

Argumentul că trebuie o ţară puternică care să poată apăra imigranţii pe locurile noii lor rezidenţe venea în sprijinul celor care insistau asupra necesităţii de a crea rapid un stat independent apt să primească o emigrare masivă. Este tocmai ceea ce sugera – şi va sugera şi mai târziu – Max Nordau când spunea că nu trebuie să le fie teamă de „lipsa de pregătire economică a ţării [adică Palestina]

de a-i primi pe nou-veniţi". Pentru aceasta, însă, trebuia acordul

Turciei, şi, de asemenea, era necesară găsirea unei soluţii la problema arabă. Adepţii acestui program înţelegeau că, pentru a-l pune în practică, trebuia să se recurgă la ajutorul unor aliaţi puternici.

Or, pentru moment, nicio ţară nu propunea acest ajutor.

Pentru a ajunge la crearea statului Israel, evreii vor trebui să treacă prin încă două războaie mondiale.

Note

1. V. Iabotiński, O naţionalnom vopsilanii [Despre educarea sentimentului naţional), Zb. Felietonî [Culegere de Foiletoane], Sankt-Petersburg, Tipografia „Herold”, 1913, pp. 5 – 7.

2. EE*, vol. 14, pp. 403 – 404.

3. /. L. Klauzner, Literatura na ivrit v Rossii [Literatura în ebraica modernă din Rusia], CLER, p.506.

4. EE, vol. 12, p. 259.

5. Ibidem, vol. 13, p. 639.

6. Ibidem, vol. 12, pp. 526 – 527; Hessen, vol. 2, pp. 233 – 234; G. Svet.

Russkie evrei v sionizme i v stroitelstre Palestinîi Israelia [Evreii din Rusia în mişcarea sionistă şi de edificare a Palestinei şi a Israelului], CLER-T, pp. 244 – 245.

7. EE*, vol. 12, pp. 259 – 260.

8. M. Wartburg, Plata za sionism [Plata pentru sionism], în „22”:

Obşcestrenno-politiceskii i literaturnîi jurnal evreiskoi intellighenţii iz SSSR

v Israele („22”: revistă politico-socială şi literară a intelectualităţii evreieşti emigrate din IJRSS în Israel), Tel-Aviv, 1987, nr. 56, pp. 112 – 114; Svet, MEE-1, pp. 235 – 243.

9. EE, vol. 4, pp. 577 – 579; Wartburg, în „22”, 1987, nr. 56, p. 115.

10. L. Deutsch, Rol evreiev v russkom revoliutionnom dvijenii (Rolul evreilor în mişcarea revoluţionară rusă), vol. 1. ed., M.L., 1925, pp. 5, 161.

11. EE, vol. 14, pp. 406 – 407.

12. Hessen, vol. 2, p. 234.

13. EE, vol. 12, p. 261.

14. Ibidem, pp. 261 – 262.

15. EE*, vol. 3, pp. 480 – 482.

16. Ibidem, vol. 4, pp. 683 – 684.

17. Svet, op. cit., pp. 250 – 251.
18. EE, vol. 3, p. 481.
19. MEE, vol. 1, pp. 248 – 249.
20. EE, vol. 6, pp. 407 – 409.
21. Ştefan Zweig, Veeraşnii mir. Vospominania evropeita [Lumea de ieri.
Amintirile unui european], în „22”, 1944. nr. 92, pp. 215 – 216.
22. EE, vol. 6, p. 409.
23. Zweig, în „22”. op. cit., pp. 216 – 217.
24. EE, vol. 6, pp. 410 – 411.
25. EE, vol. 11, pp. 788 – 792.
26. MEE, vol. 7, p. 940.
27. J. Parks, Evrei sredi naradov: Obzor pricin antisemitizma [Evreii printre popoare: privire asupra cauzelor antisemitismului], Paris, YMCA-Press, 1932, p. 45.
28. MEE, vol. 1, p. 249.
29. EE, vol. 3, p. 482.
30. MEE, vol. l, p. 248.
31. EE, vol. 12, p. 262.
32. Wartburg, în „22”, 1987, nr. 56, pp. 116 – 117.
33. EE, vol. 3, p. 482.
34. Ibidem, vol. 6, p.409.
35. Ibidem”, vol. II, p. 792.
36. Parks, p. 186.
37. N. Gutina, Kio boitsia Otto Veininghera? [Cine se teme de Otto
Weimnger?), în „22” *, 1983, nr, 31, p. 206.
38. EE, vol. 4, p. 556.
39. N. Miński, Naţionalnîi lik i patriotizm [Aspectul naţional şi patriotismul], Slovo, Sankt-Petresburg, 1909, 28 martie (10 aprilie), p. 2.
40. Prot. S. Bulgakov, Hristianstvo i evreiskii vopros [Creştinismul şi chestiunea evreiască], Paris, YMCA-Press, 1991, p. 1.
41. F. Kolker, Novai plan pomoşci sovietskomu evreistru [Un

nou plan de ajutorare a evreilor din Soviete], în „22”, 1983, nr. 31. p. 149.

42. N. Gutina, V poiskah utracennoi samoidentifikaţii [în căutarea identităţii de sine pierdute], în „22”, 1985, nr. 29, p. 216.

43. Amos Oz, Spiasnaia krasaviţa: griozi i probujdenia [Frumoasa din pădurea adormită: vise şi trezire], în „22”, 1985, nr. 42, p. 117.

44. G.J. laronson, V borbe za grajdanskie i naţionanâie prava: Obscestrennâie tecenia v russkom evreistre [în lupta pentru drepturi civice şi naţionale: curentele sociale la evreii din Rusia], CLER-1, pp. 218 – 219.

45. Ibidem, p. 219.

46. Ibidem, pp. 219 – 220.

47. S. Dimanstein, Revoliutionnâie dvijeniia sredi evreiev [Mişcările revoluţionare printre evrei], Zb. 1905: Istoria revoliutionnogo dvijenia v otdelnân ocerkah [Culegere 1905: Istoria mişcării revoluţionare în studii separate], coord.

de M.N. Pokrovski, vol. 3, cartea 1, M.L., 1927, pp. 107, 116.

48. MEE, vol. 6, p. 551.

49. Ibidem, vol. 7, p. 941.

50. Ibidem \ pp. 1021 – 1022.

51. Aronson, MEE-1, pp.226 – 229.

52. MEE, vol. 1, p. 705, vol. 7, p. 1021.

53. S. Guinzburg, Poezdka Teodora Ghertzla v Petersburg [Călătoria lui

Theodor Herzl la Petersburg], le, New York, Uniunea evreilor din Rusia de la New York. 1944, p. 199

54. Ibidem*, pp. 202 – 203.

55. MEE, vol. 6, p. 533.

56. G.B. Sfiosberg, De la minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut. Însemnările unui evreu din Rusia) în 3 vol... Paris, 1933 – 1934, vol. 2, p. 301.

57. EE*, vol. 6, p. 412.

58. Ibidem, vol. 15, p. 135.

59. Ibidem, vol. 3, p. 679.
60. Ibidem, pp. 680 – 681.
61. EE, vol. 6, p. 407.
62. Ibidem, vol. 14, pp. 827 – 829.
63. MEE, vol. 7, pp. 861 – 892.

<titlu>Capitolul 8

<titlu>LA CUMPĂNA VEACURILOR AL XIX-LEA ŞI AL XX-LEA

Iată că după şase ani de reflecţie şi ezitări, ţarul Alexandru al III-lea a ales, începând din 1887, în mod irevocabil, calea supunerii evreilor din Rusia prin restricţii de ordin civil şi politic, păstrând această poziţie până la moarte.

Motivele au fost probabil, pe de o parte, participarea evidentă a evreilor la mişcarea revoluţionară, pe de alta, faptul, nu mai puţin evident, că mulţi tineri evrei se sustrăgeau de la serviciul militar:

„Nu serveau în armată decât trei sferturi dintre cei care ar fi trebuit să fie înrolaţi1”. Se remarca tot timpul: „numărul mereu crescând al evreilor care nu au răspuns la încorporare”, cât şi suma care creştea mereu de la amenzile neplătite, aferente acestor absenţe: doar 3 milioane de ruble se încasau anual din cele 30 de milioane. (în fapt, guvernul tot nu dispunea de statistici exacte privind populaţia evreiască, rata natalităţii sale, rata mortalităţii înaintea vârstei de 21 de ani. Să ne amintim că în 1876 [cf. capitolul 4], din cauza acestui absenteism, se restrânsese „favoarea acordată unora ca urmare a situaţiei lor familiale” – ceea ce însemna că fii unici ai familiilor evreieşti erau de acum înainte supuşi ca toţi ceilalţi încorporării generale. Urmare a acestui fapt, proporţia de recruţi evrei devenise superioară celei reprezentând pe cei ce nu erau evrei. Situaţie care nu s-a corectat decât la începutul anilor 1900, sub Nikolai II2.)

În ceea ce priveşte învăţământul public, dorinţa ţarului, pe care o formulase încă din 1885, era ca numărul de evrei admişi în unităţile şcolare din afara Zonei de rezidenţă să păstreze acelaşi raport cu numărul de evrei din populaţia globală. Dar autorităţile urmăreau două obiective deodată: nu numai să frâneze fluxul crescând al evreilor către învăţătură, dar să şi lupte împotriva revoluţiei, să facă

din şcoală, după cum se spunea pe atunci, „nu o pepinieră de revoluţionari, ci una pentru ştiinţă3”. În cancelarii se pregătea o măsură şi mai radicală constând în interzicerea accesului la învăţătură a elementelor susceptibile să servească revoluţiei – măsură contrară spiritului lui Lomonosov şi profund vicioasă, dăunătoare statului însuşi. Însemna să le refuzi copiilor din păturile defavorizate ale populaţiei în general („fii de bucătărese”) admiterea în licee. Formularea, fals rezonabilă, fals decentă, era următoarea: „A lăsa la deplina latitudine a conducătorilor de unităţi şcolare să nu accepte decât copii aflaţi în sarcina persoanelor care puteau să garanteze o bună supraveghere acasă şi care le puteau furniza tot necesarul pentru continuarea studiilor” – printre altele, în unităţile superioare era prevăzut să se mărească drepturile de acces la cursuri4.

Această măsură a trezit în mediile liberale o puternică indignare, şi totuşi mai puţin violentă şi mai puţin durabilă decât cea pe care a ridicat-o în 1887 o nouă măsură: reducerea numărului de evrei admişi în licee şi universităţi. Iniţial se prevăzuse publicarea acestor două dispoziţii în cadrul aceleiaşi legi, însă Consiliul de miniştri s-a opus, pretextând că „publicarea unei hotărâri de ordin general însoţită de restricţii pentru evrei ar risca să fie interpretată greşit”. În iunie 1887 s-a promulgat doar o parte din ea, cea referitoare la neevrei: „Măsuri vizând a reglementa numărul de elevi în cursul secundar şi cel superior” – măsuri îndreptate în fapt împotriva populaţiei de jos… Cât priveşte reducerea cotei de evrei, aceasta a fost încredinţată ministrului Educaţiei, Delianov, care a aplicat-o în iulie 1887 printr-o circulară adresată curatorilor de rectorate. Acesta a fixat pentru unităţile secundare şi superioare numerus clausus pentru evrei de 10% pentru Zona de rezidenţă.

5% în afara ei, şi 3% în ambele capitale.

<notă>

— Mihail Vasilievici Lomonosov (1711 – 1765): mare savant şi poet rus, reprezentant al Luminilor în Rusia. De origine modestă, este prototipul geniului ieşit din popor. Universitatea din Moscova îi poartă numele.

</notă>

„În acelaşi timp cu ministerul Educaţiei publice”, alte organisme au început să introducă „unele cote de admitere în unităţile lor, iar câteva au fost închise pentru evrei”. (Astfel a fost cazul pentru Şcoala superioară de electricitate, Şcoala căilor de comunicaţie din Sankt-Petersburg şi mai ales – lucrul cel mai frapant – Academia de medicină militară care a interzis temporar, însă „timp de ani îndelungaţi”, accesul evreilor5.)

Această lege a numerus clausus, care nu a văzut lumina zilei timp de nouăzeci şi trei de ani de prezenţă masivă a evreilor din

Rusia şi care urma să se mai menţină timp de douăzeci şi nouă de ani (practic până în 1916), a lovit societatea evreiască din Rusia cu atât mai dureros cu cât în anii 1870 – 1880 tocmai se manifestase un

„Avânt remarcabil din partea evreilor de a intra în licee şi colegii”, fenomen pe care mai ales Sfiosberg îl explică „nu printr-o conştientizare de către masă a nevoii de instruire... ci prin faptul că, pentru un evreu fără capital, a încerca să-şi desfăşoare forţele în domeniul economic era un lucru foarte dificil, cât şi prin faptul că încorporarea devenise obligatorie pentru toţi, însă studenţii beneficiau de dispensă”. Astfel încât, dacă înainte doar tineretul evreu înstărit îşi făcea studiile, se crea acum un „proletariat evreu studenţesc”; dacă, la ruşi, acum ca şi altă dată, doar păturile sociale favorizate primeau o instruire superioară, la evrei, în plus faţă de oamenii cu stare, ajungeau să facă studii şi tineri provenind din medii defavorizate6.

Am dori să adăugăm aici următoarele: în acei ani, în lumea întreagă şi în toate domeniile culturii se petrecea o întoarcere către învăţătură care nu mai era pentru elite, ci se generalizase – iar evreii, deosebit de intuitivi şi receptivi, fuseseră primii în a o presimţi, cel puţin în mod instinctiv.

Dar cum să găseşti un mijloc pentru a satisface, fără a provoca fricţiuni, fără ciocniri, această aspiraţie atât de puternică şi mereu crescândă a evreilor către învăţătură? Dat fiind că populaţia autohtonă, în masa ei, rămânea uşor adormită şi înapoiată, cum să faci să nu prejudiciezi dezvoltarea şi a unora şi a altora?

Desigur, obiectivul guvernului rus era lupta împotriva revoluţiei, fiindcă în rândurile tineretului studenţesc, mulţi evrei se făcuseră remarcaţi prin activismul lor şi totala respingere a regimului aflat la putere. Totuşi, când se ştie ce mare influenţă a exercitat

Pobedonoştev* sub domnia lui Alexandru al III-lea, trebuie să admitem că scopul era şi apărarea naţiunii ruse împotriva dezechilibrului care urma să apară în domeniul instrucţiei. Iată ce mărturiseşte baronul Morits von Hirsch, mare bancher evreu venit în vizită în Rusia şi căruia Pobedonoştev i-a expus punctul său de vedere: politica guvernului este inspirată nu de ideea că evreii constituie o „ameninţare”, ci de constatarea că, înzestraţi cu cultura lor milenară, sunt un element mai puternic din punct de vedere spiritual şi intelectual decât poporul rus, încă ignorant şi necioplit – de aceea trebuiau luate măsuri pentru a echilibra „slaba capacitate de a rezista a populaţiei locale”. (Iar Pobedonoştev i-a cerut lui

Hirsch, cunoscut pentru filantropia sa, să favorizeze instruirea poporului rus pentru a se permite realizarea egalităţii în drepturi a evreilor din Rusia. După cum spune Sfiosberg, baronul Hirsch a alocat un milion de ruble unor şcoli private7.)

Ca orice fenomen istoric, această măsură poate fi privită sub diverse unghiuri, mai ales sub următoarele două.

Pentru un tânăr elev evreu, echitatea cea mai elementară părea batjocorită: îşi arătase capacitatea, dăduse dovadă de hărnicie, trebuia să fie admis... Or, nu era! Evident, pentru aceşti tineri dotaţi şi dinamici, a te izbi de o asemenea barieră era mai mult decât umilitor; brutalitatea unei asemenea măsuri îi indigna. Ei care, până atunci, se mărginiseră la meserii ce ţineau de comerţ şi de artizanat, erau acum împiedicaţi să acceadă prin studii dorite cu ardoare la o viaţă mai bună.

„Populaţia autohtonă” nu vedea însă în aceste cote o piedică în calea principiului egalităţii, ba chiar dimpotrivă. Respectivele uni

<notă>

— Konstantin Petrovici Pobedonoştev (1827 – 1907): om de stat, membru al

Consiliului Imperial din 1872, procuror general al Sfântului Sinod, preceptor al lui Nikolai al II-lea. A exercitat o mare influenţă asupra lui Alexandru al III-lea.

</notă>

tăţi şcolare erau finanţate din Visteria publică, deci de întreaga populaţie – iar dacă evreii erau mai numeroşi, aceasta însemna că studia pe cheltuiala tuturor; şi apoi se ştia că, mai târziu, oamenii cu studii vor beneficia de o poziţie privilegiată în societate. Dar celelalte grupuri etnice, trebuia să fie şi pentru ele o reprezentare proporţională în cadrul „păturilor instruite”? Diferit de toate celelalte popoare ale imperiului, evreii aspirau acum aproape exclusiv la învăţătură, iar în unele locuri aceasta putea să însemne că numărul de evrei în unităţile de învăţământ depăşea 50%. Nume rus clausus fusese fără îndoială instituit pentru a proteja interesele ruşilor şi ale minorităţilor etnice, şi cu siguranţă nu pentru a juca vreo festă evreilor, (în anii ’20 ai secolului XX, s-a căutat în Statele Unite un mijloc analog pentru a limita numărul de evrei în universităţi; şi aici s-au stabilit cote de imigrare – dar vom reveni. În ultimă instanţă, chestiunea cotelor, formulată în zilele noastre în termeni de

„Numai puţin de”, a devenit de o arzătoare actualitate în America.)

În fapt, aplicarea acestui nume rus clausus a cunoscut în Rusia numeroase excepţii. În primul rând au scăpat liceele de fete: „În majoritatea liceelor de fete, cotele nu se aplicau, după cum nu se aplicau nici în mai multe unităţi superioare publice specializate:

conservatoarele din Sankt-Petersburg şi Moscova, Şcoala de pictură, de sculptură şi de arhitectură din Moscova, Şcoala de comerţ din Kiev etc.8” Afortiori cotele nu erau aplicate în niciun aşezământ privat; or, acestea erau numeroase şi de mare calitate9. (Spre exemplu, în liceul Kirpicinikova, liceu mixt şi unul dintre cele mai bune din Moscova, un sfert dintre elevi erau evrei10. Erau numeroşi şi la liceul Polivanovskaia din Moscova. Cât priveşte liceul de fete Andreeva din Rostov, unde a fost elevă mama mea, în clasa ei peste jumătate dintre fete erau evreice.) Şcolile de comerţ (care depindeau de ministerul de

Finanţe), la care copiii de evrei erau foarte dornici să se înscrie, la început le erau deschise fără nicio restricţie, iar restricţiile care au intervenit după 1895 au fost relativ uşoare

<notă>

— Aluzie la afirmative action care fixa cote minime de admitere a minorităţilor etnice în Statele Unite.

</notă>

(spre exemplu: în şcolile de comerţ din Zona de rezidenţă, finanţate din fonduri private, numărul de evrei admişi depindea de mărimea sumelor alocate de către negustorii evrei pentru întreţinerea acestor şcoli; în multe dintre ele, procentajul elevilor evrei era de

50% şi chiar mai mult).

Dacă norma oficială era riguros respectată în momentul admiterii în clasele secundare, era adeseori cu mult depăşită în clasele superioare. Sfiosberg explică acest fapt mai ales prin faptul că fiii de evrei care intrau în liceu îşi continuau studiile până în ultima clasă, în timp ce copiii de ne-evrei abandonau foarte adesea studiile. De aceea, în clasele mari, se numărau de multe ori peste 10% elevi evrei 1. El confirmă că erau numeroşi. Spre exemplu, la liceul din Poltava. La

Viazma, ne spune un alt memorialist, în clasa unde învăţa, din 60 de băieţi, 8 erau evrei12. În liceele de băieţi din Mariupol, pe vremea când aici se găsea deja o Dumă locală, între 14 şi 15% dintre elevi erau evrei, iar în liceele de fete proporţia erau chiar superioară13. La

Odessa unde evreii constituiau o treime din populaţie14, aceştia erau, în 1894, 14% la prestigiosul liceu Richelieu, peste 10% la gimnaziul nr. 2, 37% la gimnaziul nr. 3. În liceele de fete, proporţia era de 40%;

la şcolile de comerţ, 72%, iar la universitate, \9%l!

În măsura în care mijloacele financiare o permiteau, niciun obstacol nu venea să împiedice această sete de instruire. „În numeroase aşezăminte secundare din provinciile Rusiei centrale, la vremea aceea erau puţini elevi evrei, iar părinţii au profitat pentru a-şi trimite copiii la ele… Părinţii mai înstăriţi îşi învăţau copiii acasă:

aceştia se pregăteau pentru examenele de trecere în clasa superioară şi ajungeau astfel până în ultima clasă16”. În perioada cuprinsă între 1887 şi 1909, copiii evrei au putut să-şi treacă examenele de sfârşit de studii în deplină libertate şi „îşi primeau diploma la fel cu ceilalţi care urmaseră cursurile17”. De altfel majoritatea elevilor „externi” erau evrei. O familie ca a lui Iacov Marşak (un bijutier nu prea înstărit, tatăl poetului), ai cărei cinci copii făcuseră studii superioare, nu era un lucru rar înainte de revoluţie.

<notă>

— Samuil Iakovlevici Marşak (1887 – 1964). Om de litere rus sovietic.

Poet, traducător, scriitor pentru copii.

</notă>

În plus, „se deschideau pretutindeni aşezăminte private, fie mixte pentru evrei şi creştini, fie numai pentru evrei… Unele dintre aceste aşezăminte se bucurau de aceleaşi drepturi cu aşezămintele publice; celelalte erau abilitate să elibereze adeverinţe care dădeau dreptul la înscriere în unităţile de învăţământ superior18”. „S-a pus la punct o reţea de aşezăminte evreieşti private, care a constituit bazele unei educaţii de tip naţional 19”. „Evreii se orientau şi spre aşezămintele de învăţământ superior din străinătate: o mare parte dintre ei, la întoarcerea în Rusia, reuşeau să treacă examenele în faţa comisiilor de stat”. Chiar Sfiosberg însuşi observa că în anii

’80, la universitatea din Heidelberg „majoritatea auditorilor ruşi erau evrei” şi că unii nu aveau bacalaureatul21.

Ne putem întreba pe bună dreptate dacă restricţiile, dictate de teama în faţa stărilor revoluţionare ale studenţilor, nu au contribuit la alimentarea acestora. Dacă nu cumva au fost agravate de indignarea în faţa acestui numerus clausus şi prin contactele întreţinute în străinătate cu emigranţii politici.

Ce s-a petrecut în universităţile ruseşti după publicarea circularei? Nu am asistat la o scădere bruscă, însă numărul evreilor s-a diminuat aproape în fiecare an, trecând de la 13, 8% în 1893 la 7% în

1902. Proporţia evreilor care îşi făceau studiile în universităţile

din

Sankt-Petersburg şi din Moscova s-a păstrat deasupra normei impuse de 3%, pe toată durata valabilităţii acesteia22.

Ministrul Delianov a fost de mai multe ori de acord cu cererile care îi erau prezentate, şi a autorizat admiterea la facultate peste acest numerus clausus23. În felul acesta au fost admişi „sute de studenţi”. (Supleţei lui Delianov îi va urma rigiditatea ministrului

Bogolepov – şi nu este exclus ca acest lucru să fi contribuit la a face din el ţinta teroriştilor*24.) Sfiosberg redă următorul aspect: procentajul femeilor de la cursurile superioare de medicină era mai mare decât cel de la Academia de medicină militară şi al celui de la universitate, iar „toate tinerele evreice din imperiu veneau aici să se în

<notă>

— Nikolai Pavlovici Bogolepov (1847 – 1901). Jurist, ministru al Educaţiei naţionale. Rănit mortal în atentatul comis de P. Karpovici.

</notă>

scrie”. La Şcoala de psiho-neuro-patologie din Petersburg, unde se putea intra fără bacalaureat, erau înscrise mai multe sute de evrei şi ca atare în decursul anilor au fost mii. Şcoala se numea de neuro-patologie dar în incinta ei era şi o facultate de drept. Conservatorul imperial din Petersburg era „plin de studenţi evrei de ambele sexe”. În

1911, s-a deschis la Ekaterinoslav o Şcoală de mine privată23.

Admiterea în şcolile specializate, spre exemplu de ofiţeri sanitari, se făcea cu mare libertate. I. Teitel povesteşte că la şcoala de infirmieri din Saratov (de nivel ridicat, bine echipată) erau admişi evrei veniţi din Zona de rezidenţă fără nici cea mai mică îngrădire

— Şi fără autorizaţia prealabilă de deplasare eliberată de poliţie. Cei care erau admişi primeau, ca urmare acestui lucru, toate drepturile.

Acest obicei a fost confirmat de guvernatorul de Saratov de la acea vreme, Stolîpin. Ceea ce a făcut ca proporţia studenţilor evrei să poată ajunge până la 70%. În alte colegii tehnice din Saratov, evreii din Zona de rezidenţă erau admişi fără a se ţine seamă de nicio normă, iar

mulţi dintre ei îşi continuau studiile în cursul superior… Tot din Zona de rezidenţă venea „o masă de elevi externi care nu-şi găsiseră locul la universitate, iar comunitatea evreiască din oraş se zbătea să le găsească de lucru26”.

La toate acestea se cuvine să adăugăm că numărul aşezămintelor unde învăţământul se desfăşura în ebraică nu era limitat. În ultimul pătrar al secolului al XIX-lea se găseau în Zona de rezidenţă, 25.000 de şcoli primare (heder) numărând 363.000 de elevi

(adică 64% dintre copiii evrei) 27. Este adevărat că în 1883 vechile

„Aşezăminte de Stat evreieşti” fuseseră închise, nemaifiind necesare: nimeni nu mai mergea la ele. (Dar să notăm: odinioară, deschiderea acestor unităţi fusese interpretată de către publiciştii evrei drept un act şi un vicleşug al „reacţiunii”, iar astăzi închiderea lor se datora „tot reacţiunii”!)

În rezumat: cotele de admitere nu au frânat deloc aspiraţia evreilor către instruire. Dar nici nu au contribuit la ridicarea nivelului de instruire a popoarelor non-evreieşti din imperiu; nu au făcut decât să trezească amărăciunea şi mânia în sânul tineretului evreu.

Or, acesta, în ciuda interdicţiilor, urma să constituie o inteligheţie de avangardă. Emigranţii originari din Rusia vor fi cei care vor forma nucleul primei elite intelectuale a viitorului stat Israel. (De câte ori citim în Enciclopedia evreiască rusă notat „fiu de mic meşteşugar”, „fiu de mic negustor”, „fiu de comerciant”, iar, mai departe, „a terminat universitatea”?)

Diploma de absolvire a universităţii conferea iniţial dreptul de a te instala oriunde în imperiu şi de a servi în administraţie (mai târziu, accesul la studii în academii, universităţi şi licee publice a fost din nou îngrădit). Absolvenţii facultăţii de medicină – medici şi farmacişti – erau autorizaţi să se stabilească pretutindeni, fie că îşi exercitau sau nu profesia, şi, ca toţi cei care terminaseră studii superioare, puteau chiar „să se ocupe cu comerţul sau cu alte meserii”, „să fie membri ai corpului negustorilor fără ca în prealabil să fi petrecut cinci ani în prima ghildă în Zona de rezidenţă”, aşa cum li se cerea celorlalţi

comercianţi. „Evreii deţinători ai titlului de doctor în medicină” puteau să-şi exercite meseria în oricare district al imperiului, să-şi angajeze secretar medical şi două ajutoare dintre coreligionari aducându-i din Zona de rezidenţă. Dreptul de a se instala în oricare loc, precum şi acela de a face comerţ erau atribuite tuturor celor care exercitau profesiuni para-medicale fără să fi făcut studii superioare – dentişti, infirmiere, moaşe. Începând din 1903 s-a mai adăugat o cerinţă: aceste persoane să lucreze în mod obligatoriu în specialitatea lor28.

*

Restricţiile au atins şi baroul, corpul independent al avocaţilor instituit în 1864. Această profesiune deschidea calea unei frumoase cariere, atât pe plan financiar şi personal cât şi pe cel al exprimării ideilor proprii: pledoariile avocaţilor în cadrul tribunalului nu erau supuse nici unei cenzuri, ele era publicate în presă, încât oratorii beneficiau de o mai mare libertate de exprimare decât chiar ziarele. Avocaţii exploatau din plin acest fapt pentru a face critică socială şi pentru „edificarea” societăţii. Clasa avocaţilor se transformase într-un interval de un sfert de secol într-o puternică forţă de opoziţie: să ne amintim de achitarea triumfală a Verei

Zasulici în 1878. (Toleranţa de care dădea dovadă argumentaţia avocaţilor îl neliniştise puternic pe Dostoievski. S-a explicat în scrierile sale”.) Or, în sânul acestei confrerii influente, evreii au ocupat foarte repede un loc preponderent, dovedindu-se a fi cei mai dotaţi dintre toţi. Când Consiliul ordinului avocaţilor atestaţi sub jurământ din Sankt-Petersburg a publicat, în 1889 „în raportul său, pentru prima dată, datele referitoare la numărul de evrei în acest corp”, marele avocat petersburghez A.I. Passover „a renunţat la titlul de membru al Consiliului şi nu a mai candidat niciodată la alegeri”.

În acelaşi an 1889, ministrul Justiţiei, Manasein, i-a prezentat ţarului Alexandru al III-lea un raport. Se spunea în acesta că „baroul este invadat de evrei, întrecându-i pe ruşi; aplică metode personale încălcând codul deontologic, cod căruia trebuie să i se supună toţi avocaţii autorizaţi”. (Documentul nu aduce vreo lămurire O.) în noiembrie 1889, la ordinul ţarului, s-a dat o dispoziţie, aşa-zis

provizorie (şi în consecinţă putând să scape de procedura legală), prin care se cerea ca „admiterea în rândul avocaţilor şi împuterniciţilor de confesiune necreştină… să nu fie posibilă, până la promulgarea unei legi speciale asupra acestui subiect, decât cu autorizarea ministrului de Justiţie31”. Dar cum, aparent, nici musulmanii, nici budiştii nu aspirau în număr mare la titlul de avocat, această dispoziţie s-a dovedit a fi de fapt îndreptată împotriva evreilor.

Începând de atunci, pentru încă vreo cincisprezece ani, practic niciun evreu nebotezat nu a primit această autorizare a ministrului, nici personalităţi tot atât de sclipitoare – şi viitori mari avocaţi – ca M.M. Winaver** sau O.O. Gruzenberg: aceştia au avut timp de un deceniu şi jumătate statutul de „reprezentant de avocat”.

<notă>

— Vera Ivanovna Zasulici (1849 – 1919). Narodnic revoluţionar legat de

Neceaev. A tras asupra comandantului plasei Sankt-Petersburg (1873). Achitată. Devenită marxistă, a fost unul dintre liderii partidului menşevic.

** în Jurnalul unui scriitor luna februarie 1876.

* * * Maxim Moiseevici Winaver (1862 – 1926). Avocat născut la Varşovia, unul dintre fondatorii Partidului constituţional-democrat, ai partidului Cadet

(1905), deputat în Dumă (1906). În 1919 emigrează în Franţa.

</notă>

(Winaver a pledat chiar de mai multe ori în Senat, fiind foarte ascultat.) „Reprezentanţii” pledau, în fapt, cu aceeaşi libertate şi acelaşi succes ca avocaţii înşişi: aici nu existau restricţii.

În 1894, noul ministru al Justiţiei, N.V. Muraviov, a vrut să dea acestei interdicţii provizorii valoare de lege permanentă. Argumentaţia sa era următoarea: „Adevăratul pericol nu este în prezenţa în rândul corpului de avocaţi a unui anumit număr de persoane de confesiune evreiască, care la urma urmei au respins într-o mare măsură noţiunile contrare normelor creştine proprii naţiunii lor, ci în faptul că numărul acestor persoane devine atât de mare încât

riscă să capete o importanţă preponderentă şi să exercite o influenţă nefastă asupra nivelului general de moralitate şi a activităţilor acestei corporaţii”. „În proiectul de lege, se preconiza ca proporţia de avocaţi necreştini să fie limitată în fiecare jurisdicţie la 10%.

Guvernul ţarist a respins acest proiect – dar, după cum spune

M. Krohl, „această idee... nu a primit din partea opiniei publice ruseşti condamnarea pe care o merita”, iar în rândurile Societăţii juriştilor din Sankt-Petersburg, „doar câteva persoane au protestat cu tărie...; ceilalţi, marea majoritate, s-au arătat vizibil favorabile proiectului de lege în discuţie34”. Iată ceva care arunca o lumină neaşteptată asupra stării de spirit a intelighenţiei capitalei la mijlocul anilor ’90. (în jurisdicţia Sankt-Petersburg, 13, 5% dintre avocaţi erau evrei; la Moscova, mai puţin de 5%.)

Interdicţia pusă practic reprezentanţilor de avocaţi de a deveni la rândul lor avocaţi autorizaţi a fost resimţită cu atât mai dureros cu cât era urmarea unor îngrădiri în cariera ştiinţifică şi cea a serviciilor la Stat36. Va fi ridicată abia în 1904.

În anii ’80, o limitare a numărului de juraţi evrei a fost introdusă în provinciile Zonei de rezidenţă, în aşa fel încât să nu aibă majoritatea în sânul juriilor.

Tot începând cu anii ’80 s-a încetat angajarea evreilor în administraţia judiciară, cu unele excepţii totuşi: astfel I. Teitel care fusese numit cu puţin timp înainte, imediat după terminarea studiilor universitare, a rămas timp de douăzeci şi cinci de ani. Şi-a terminat cariera înnobilat cu gradul civil de general. (Trebuie să adăugăm că, mai târziu, Şeglovitov l-a constrâns să iasă la pensie „de bunăvoie”.) în exercitarea funcţiilor, a trebuit adesea ca el, israelitul, să-i pună pe martorii ortodocşi să depună jurământul, şi nu a întâmpinat niciodată vreo obiecţie din partea clerului. J.M. Halpern, şi el funcţionar în administraţia judiciară, ajunsese la înaltul post de director adjunct al departamentului ministerului de Justiţie şi la gradul de consilier secret 7. Halpern a lucrat în comisia Pahlen în calitate de expert. (înainte de aceasta, primul procuror al Senatului fusese

G. I. Trahtenberg, iar adjunctul său G.B. Sfiosberg se iniţiase în

apărarea drepturilor evreilor.) Tot prim procuror al Senatului a fost şi

S. J. Utin – el, însă, era botezat, şi prin urmare nu intra la socoteală.

Criteriul religios nu a constituit niciodată un pretext pentru guvernul ţarist, dar a fost întotdeauna un motiv veritabil. Tocmai din cauza lui au fost persecutaţi în mod crâncen timp de două secole şi jumătate rascolnicii, care din punct de vedere etnic erau ruşi adevăraţi, ca şi, mai târziu, duhovnicii şi molokanii", şi ei tot ruşi.

Evreii botezaţi au fost numeroşi în serviciile statului rus; nu vom vorbi despre ei în această carte. Să cităm, sub Nikolai I, pe contele K. Ness elrod, care a avut o lungă carieră în fruntea ministerului Afacerilor Externe; Ludwig Ştigliţ, care a primit titlul de baron în Rusia38; Maximilien Heine, fratele poetului şi medic militar, care şi-a încheiat cariera cu gradul de consilier de stat; guvernatorul general Bezak, general în suita Maiestăţii Sale Adelbert, colonelul gărzii călare Meves, diplomaţii Hirs, dintre care unul a fost ministru sub Alexandru al III-lea. Mai târziu, au fost secretarul de stat Pereţ (nepot al celui care strângea impozitele din întreg im

<notă>

— Ivan Grigorievici Şeglovitov (1861 – 1918). Ministru al Justiţiei între

1906 – 1915, preşedinte al Consiliului Imperiului. împuşcat de bolşevici în represaliile la atentatul ratat comis de Fanny Kaplan asupra lui Lenin.

** Rascolnicii sunt adepţi ai „ritului vechi", cel de dinainte de reformele impuse de patriarhul Nikon în secolul al XVII-lea. Au fost persecutaţi.

* * * Duhovnicii sunt „luptători ai spiritului", o sectă religioasă cu rădăcini în secolul al XVII-lea, care neagă Biserica în calitatea ei de instituţie, Statul, şi profesează un fel de spiritualism raţionalist.

* * * * Vezi supra (p. 245).

</notă>

periul, Abram Pere (39), generalii Kaufman-Turkestański şi Hruliov;

profesorul de echitaţie Salomon, director al liceului Alexandrovski;

senatorii Gredinger, Posen; la departamentul Poliţiei, Gurovici.

Vissarionov, între mulţi alţii.

Aşadar, convertirea la creştinism, cum ar fi luteranismul, era, în ochii unora, atât de uşoară? Toate căile ţi se deschid imediat?

Sfiosberg observă la un moment dat o „renegare aproape masivă" din partea tinerilor40. Dar, desigur, văzut dinspre partea evreiască, iată că apare ca o gravă trădare, „o primă pentru lepădarea credinţei… Când ne gândim la numărul de evrei care rezistă ispitei de a se boteza, suntem cuprinşi de un mare respect pentru acest nefericit popor41".

Odinioară, era vorba de candoare: oamenii erau împărţiţi în două categorii, „ai noştri" şi „ceilalţi", doar pe baza unui singur criteriu: al credinţei. Această stare de spirit a Statului rus încă se mai reflecta în dispoziţiile sale. Dar, în zorii secolului al XX-lea, nu ar fi putut să reflecteze un pic şi să se întrebe dacă un astfel de procedeu era admisibil din punct de vedere moral, iar practic eficace? Se mai putea propune evreilor o bunăstare materială cu preţul renegării credinţei?

Apoi, ce avantaj putea avea creştinismul din aşa ceva? Multe dintre aceste convertiri erau de pură convenienţă. (Unii se justificau, auto-înşelându-se: „Aşa voi putea fi mult mai de folos poporului meu42".)

Pentru cei care obţinuseră egalitatea în drepturi în serviciul statului, „nu mai exista nicio restricţie de nicio natură care să-i împiedice să acceadă la titlul de nobleţe ereditară" şi să primească cele mai înalte recompense. „Evreii erau în mod curent înscrişi în registrele genealogice43". Iar după cum vedem din recensământul din 1897, 196 de nobili ereditari declarau ca limbă maternă ebraica

(printre cei care aveau titlul de nobil cu titlu personal şi funcţionari erau 3 371 în acelaşi caz44). Chiar în familia Brodski, familie de meşteşugari modeşti, existau persoane care aveau titlul de mareşal printre nobilii din provincia Ekaterinoslav.

Dar, începând cu anii '70, secolul al XIX-lea, evreii care râvneau

posturi în administraţia de stat au început să dea peste obstacole (iar lucrurile s-au înrăutăţit din 1896); trebuie spus că puţini erau cei care aspirau la acest gen de activitate de rutină şi prost retribuită, în plus, începând cu anii ’90, piedicile au început să apară şi la funcţiile elective.

În 1890 a apărut un nou Regulament al personalului care lucra în zemstve, unde evreii erau îndepărtaţi de la autogestionarea zemstvelor – altfel spus, în afara zonelor urbane din provincii şi districte. Se prevăzuse să „nu li se permită [evreilor] participarea la întâlniri şi adunări electorale pentru zemstve43” (acestea nu existau încă în provinciile de vest). Motivaţia acestui fapt era că „evreii, care de obicei îşi urmăreau interesele particulare, nu răspund la exigenţa unei legături reale, vii şi sociale cu viaţa locală46”. În acelaşi timp, evreilor nu le era interzis să lucreze, şi au fost numeroşi, în zemstve în calitate de funcţionar temporar, cu titlu de ceea ce se numea „element terţ” (element care urma să introducă în zemstve, cu mulţi ani mai înainte, încărcătura explozivă a radicalismului).

Restricţiile în privinţa zemstvelor nu i-au atins pe evreii din provinciile Rusiei centrale, ca urmare a faptului că în marea lor majoritate locuiau în oraşe şi nu mai erau interesaţi de administraţia urbană. Dar, în 1892, a apărut o nouă Dispoziţie privind oraşele: evreii pierdeau dreptul de a alege şi de a fi aleşi delegaţi în

Dume şi birourile municipale, precum şi cel de a ocupa în ele vreo funcţie de răspundere, de a conduce servicii economice şi administrative. Iată ce reprezenta o îngrădire mai mult decât evidentă. Ca delegaţi, evreii erau admişi doar în oraşele din Zona de rezidenţă, dar şi acolo, cu o restricţie: nu mai mult de o zecime din efectivele

Dumei municipale, dar şi atunci „pe baza atribuirii” de către administraţia locală care selecţiona candidaţii evrei – procedură cel puţin jignitoare. (Mai ales pentru capii de familii burgheze, după cum remarcă pe bună dreptate Sfiosberg: ce umilinţă pentru ei, faţă de copii… cum să mai rămâi, după aşa ceva, loial unui asemenea guvern47?) „Nu a existat o epocă mai dură în întreaga istorie a evreilor ruşi din Rusia. Au fost daţi afară din poziţiile pe care le cuceriseră48”.

Într-un alt pasaj, acelaşi autor vorbeşte limpede de mita pe care o primeau funcţionarii ministerului de Interne pentru a acţiona în favoarea evreilor 49. (Iată ceva care trebuia să îndulcească puţin asprimea vremurilor.)

Da, evreii din Rusia au fost în mod incontestabil trataţi cum nu se cuvine, victime ale inegalităţii în materie de drepturi civice. Dar iată ce ne aminteşte eminentul cadet V.A. Maklakov, care a emigrat după revoluţie: «„Inegalitatea în drepturi" a evreilor îşi pierdea într-un mod absolut normal întreaga acuitate într-un stat în care marea masă a populaţiei (82%), cea de care depindea prosperitatea ţării, ţărănimea – cenuşie, mută, supusă –, era şi ea la fel de exclusă de la dreptul comun, acelaşi pentru toţi3» – şi rămăsese în aceeaşi situaţie după abolirea iobăgiei: şi pentru ea serviciul militar era obligatoriu, învăţământul secundar şi superior inaccesibil şi nu primise nici ea acea auto-determinare, acea zemstvă rurală de care avea atâta nevoie. Un alt emigrant, D.O. Liński, un evreu, conchide cu amărăciune că, în comparaţie cu nivelarea operată de către soviete, când întreaga populaţie a Rusiei a fost lipsită de orice drept, „inegalitatea în drepturi a populaţiei evreieşti înainte de revoluţie apare ca un ideal inaccesibil51".

Lumea s-a obişnuit să spună: persecutarea evreilor din Rusia.

Cuvântul însă nu este corect. La drept vorbind nu era vorba de o persecuţie. Au fost o serie de restricţii, de tratamente abuzive. Desigur, jignitoare, dureroase, chiar scandaloase.

*

Totuşi, Zona de rezidenţă, în decursul anilor, devenea tot mai permeabilă.

Conform recensământului din 1897, 315.000 de evrei locuiau deja în afara hotarelor sale, adică, în şaisprezece ani, o creştere de nouă ori (iar aceasta reprezenta 9% din totalul populaţiei evreieşti din Rusia, cu excepţia regatului polonez52. Să comparăm: în

Franţa, la vremea respectivă, se aflau 115.000 evrei, 200.000 în

Marea Britanie53). Să luăm în consideraţie şi că recensământul dădea cifre subevaluate, ţinând cont de faptul că în multe oraşe din

Rusia, numeroşi meşteşugari, nenumăraţi servitori aflaţi în slujba evreilor „autorizaţi” nu aveau o existenţă oficială, sustrăgându-se de la înregistrare.

Nici spuma finanţelor, nici elita instruită nu erau supuse restricţiilor „zonei”, şi una şi cealaltă s-au stabilit liber în provinciile din centru şi în capitale. Este un fapt notoriu că 14% din populaţia evreiască exercita „profesiuni liberale54” – nu neapărat de tip intelectual. Un lucru este totuşi sigur: în Rusia prerevoluţionară, evreii

„Ocupau un loc preponderent în aceste meserii intelectuale. Chiar faimoasa Zonă de rezidenţă nu împiedica deloc o importantă fracţiune de evrei să pătrundă în număr tot mai mare în provinciile din

Rusia centrală1”.

Corpurile de meserii zise „meşteşugăreşti” unde evreii se găseau într-un număr mai mare erau cele de dentişti, croitori, infirmieri, spiţeri şi încă vreo câteva, meserii de mare utilitate peste tot în

Rusia, aşa că erau pretutindeni bineveniţi. „În 1905, în Rusia, peste

1 300.000 de evrei desfăşurau o activitate de meşteşugari56” – ceea ce însemna că puteau trăi în afara „zonei”. Şi nu trebuie să uităm nici că „nicăieri în lege nu se stipula, spre exemplu, că meşteşugarul care desfăşoară o activitate nu are dreptul să facă şi comerţ în acelaşi timp”. În fond, «noţiunea de „a face comerţ” nu este definită de lege»: spre exemplu „depozit-vânzare” cu comision, înseamnă comerţ? Aşadar, pentru a desfăşura orice formă de comerţ

(chiar en gros), pentru a cumpăra bunuri imobiliare, a deschide fabrici, trebuia să treci drept „meseriaş” (sau „dentist”!) Spre exemplu, „meşteşugarul” Neimark deţinea o fabrică unde lucrau şaizeci de muncitori; tipografii îşi deschideau propriile imprimerii37. Mai exista şi un alt mijloc: se adunau mai multe persoane, dar numai una plătea taxa primei ghilde, ceilalţi treceau drept „comisionari”.

Sau, altceva: să te faci „adoptat” într-o provincie din centru de către soldaţii evrei ieşiţi la pensie (tatăl „adoptiv” primea în schimb o sumă de bani) 38. La Riga, mii de familii evreieşti trăiau din comerţul cu lemn, până au fost expulzate din cauza adeverinţelor false59.

În zorii secolului al XX-lea, în toate oraşele ruseşti de o oarecare importanţă se găseau colonii evreieşti.

I. Teitel atestă următorul fapt: „construirea liniei de cale ferată

Samara-Orenburg a antrenat afluxul unui mare număr de evrei la

Samara. Conducătorii lucrărilor acestei căi ferate au fost evreii

Varşavski, Gorvici. Mult timp au fost şi proprietarii ei. Evreii ocupau atât posturi de conducere, cât şi un mare număr de slujbe subalterne, îşi aduceau familiile din Zona de rezidenţă, constituindu-se astfel o colonie evreiască foarte numeroasă… S-au ocupat şi cu exportul de grâu din bogata provincie Samara. De remarcat că au fost primii care au exportat ouă din Rusia în Europa de vest. Toate aceste activităţi erau desfăşurate de pretinşi „meşteşugari". Iar Teitel enumera trei guvernatori care au venit succesiv la conducerea provinciei

Samara, precum şi un şef de poliţie (care, mai demult, în 1863, fusese „exclus din universitatea din Sankt-Petersburg pentru că a participat la tulburări studenţeşti") care „închideau ochii în privinţa acestor pretinşi „meşteşugari". În felul acesta s-a ajuns ca înjurai anului

1889 să trăiască la Samara „peste 300 de familii de evrei, fără autorizaţie de şedere60" – ceea ce înseamnă că la Samara locuiau, în plus faţă de cifrele oficiale, 2000 de evrei.

Ne parvin povestiri din celălalt capăt al Rusiei: la Viazma, „cei trei farmacişti, şase dentişti, un anumit număr de medici, notarii, mulţi băcani, aproape toţi frizerii, croitorii şi cizmarii erau evrei.

Toţi cei care se dădeau drept asemenea persoane nu erau dentişti sau croitori, mulţi făceau comerţ şi nimeni nu-i împiedica. Din 35.000

de locuitori, Viazma număra şi ea aproape două mii de evrei61.

În regiunea Armatei de pe Don unde se instauraseră restricţii severe în 1880 în privinţa evreilor şi unde le era interzis să locuiască în satele căzăceşti şi cartierele oraşelor, erau totuşi 25.000:

deţinători de mici hoteluri şi cârciumi, bărbieri, ceasornicari,

croitori. Iar orice livrare cât de mică de marfă depindea de ei.

Sistemul de restricţii aduse drepturilor evreilor, cu toată gama de corective, rezerve şi amendamente aferente se sedimentase strat peste strat de-a lungul anilor. Dispoziţiile vizându-i pe evrei erau răspândite prin diferite culegeri de legi promulgate în epoci diferite, prost armonizate între ele, amestecate haotic cu legile comune ale imperiului. Guvernatorii se plângeau de acest lucru62. Trebuie să încercăm să pătrundem arcanele nenumăratelor derogări, cazuri particulare, excepţii la excepţii de care era plină legislaţia privitoare la evrei, pentru a înţelege ce parcurs de luptător reprezenta acest lucru pentru un evreu de rând şi ce hăţiş pentru administraţie.

O asemenea complexitate nu putea da naştere decât la formalism, cu întregul său cortegiu de necazuri; astfel, când un cap de familie domiciliind într-o provincie din Rusia centrală îşi pierdea dreptul de şedere (după moarte sau ca urmare a unei schimbări de meserie), întreaga familie îl pierdea odată cu el. Familiile erau astfel expulzate după decesul capului familiei (exceptând persoanele singure vârstnice de peste 70 de ani).

Totuşi, complexitatea nu acţiona întotdeauna în defavoarea evreilor, ci, uneori, în avantajul lor. Unii autori scriu că cei însărcinaţi „să tranşeze eternele schimbări în aplicarea măsurilor restrictive erau comisarii de poliţie şi adjuncţii lor”, ceea ce antrena recurgerea la mită şi la ocolirea legii6 – mereu în favoarea evreilor. Existau însă şi căi legale perfect aplicabile. „Caracterul contradictoriu al nenumăratelor legi şi dispoziţii privind evreii oferă

Senatului un larg spectru de interpretări ale legii… în anii ’90, cea mai mare parte a dispoziţiilor care făceau obiectul unui recurs din partea evreilor a fost anulată de Senat64. Cei mai înalţi demnitari închideau adesea ochii asupra nerespectării restricţiilor antievreieşti – ceea ce atestă G. Sfiosberg, spre exemplu: „În ultimă instanţă, afacerile evreieşti depindeau de şeful departamentului Poliţiei, post ocupat de Piotr Nikolaevici Durnovo… Acesta se arăta întotdeauna sensibil la argumentele solicitanţilor şi trebuie să spun, pentru a fi onest, că dacă aplicarea nu ştiu cărei reglementări restrictive era împotriva omeniei,

puteai fi sigur că el [Durnovo] se ocupa de problemă şi o rezolva favorabil63”.

„Nu atât noile legi, ci dispoziţiile ce tindeau la o aplicare mai dură a vechilor legi au fost resimţite cel mai dureros de largi pături ale populaţiei evreieşti66”. Procesul, discret dar ireversibil, prin care evreii pătrundeau progresiv în provinciile Rusiei Centrale a fost uneori stopat de către administraţie şi anumite momente bine orchestrate au rămas în Istorie.

Aşa s-a întâmplat la Moscova după ieşirea la pensie a atotputernicului şi aproape eternului guvernator general V.A. Dolgomkov, care privise cu multă bunăvoinţă venirea evreilor în oraş şi activitatea lor economică. (Cheia acestei atitudini rezidă foarte clar în persoana marelui bancher Lazar Solomonovici Poliakov „cu care prinţul Dolgorukov avea relaţii de prietenie şi care, afirmau gurile rele, îi deschisese în banca sa o linie de credit nelimitată. Că prinţul avea nevoie de bani, asta este neîndoielnic”, fiindcă îşi cedase întreaga avere ginerelui căruia „îi plăcea să trăiască pe picior mare şi să fie larg la mână”. În consecinţă, L. Poliakov „în fiecare an era acoperit de onoruri şi de distincţii”. Graţie acestui lucru, evreii din

Moscova simţeau sub picioarele lor un pământ sigur: „Orice evreu putea primi dreptul de şedere în capitală” fără ca pentru aceasta să se pună realmente „în serviciul unuia dintre coreligionari, negustor din prima ghildă67”.)

G. Sfiosberg ne informează că „i se reproşa lui Dolgorukov că ceda prea mult la influenţa lui Poliakov”. Şi dă următoarea explicaţie: Poliakov era proprietarul Creditului funciar din Moscova, încât nici în provincia Moscovei, nici în vreo altă provincie învecinată nu putea funcţiona vreo altă bancă ipotecară (adică să consimtă împrumuturi pe baza ipotecării bunurilor). Or, nu exista niciun nobil deţinător de terenuri care să nu-şi ipotecheze bunurile”. (într-atât de decăzută era nobilimea rusă la sfârşitul veacului al XIX-lea. Şi apoi, ce utilitate mai putea ea avea pentru Rusia?...) Aceşti nobili se aflau

„Într-o anumită dependentă fată de bănci”. Pentru a obţine împrumuturi mari, toţi căutau favoarea lui Lazar Poliakov.

Sub magistratura lui Dolgorukov, la începutul anilor ’90, „numeroşi evrei erau recenzaţi în corpul comercianţilor din prima ghildă. Aceasta se explica prin aversiunea negustorilor moscoviţi de confesiune ortodoxă de a plăti taxa de intrare ridicată în această primă ghildă”. Înaintea sosirii evreilor, industria moscovită lucra doar pentru partea răsăriteană a ţării, pentru Siberia, iar produsele sale nu mergeau în vest. Cei care au asigurat legătura între Moscova şi pieţele din partea de vest a ţării au fost negustorii şi industriaşii evrei. (Teitel confirmă acest lucru: evreii din Moscova treceau drept cei mai bogaţi şi mai influenţi din Rusia.) Ameninţaţi de concurenţă, comercianţii germani s-au indignat, acuzându-l pe

Dolgorukov de favoritism faţă de evrei 69.

Situaţia, însă, s-a schimbat radical în 1891. Noul guvernator general al Moscovei, marele-duce Serghei Alexandrovici, om atotputernic prin poziţia sa şi care, datorită averii sale, nu depindea de nimeni, a luat. hotărârea să-i izgonească pe toţi meşteşugarii evrei din Moscova, fără a face vreo anchetă prealabilă pentru a şti cine era cu adevărat meşteşugar şi cine se prefăcea că este. Cartiere întregi – Zariadie, Marina Roşa – s-au golit de locuitorii lor. După unele estimări, au fost expulzaţi nu mai puţin de 20.000 de evrei.

Li se acorda un răgaz maxim de şase luni pentru a-şi lichida afacerile şi ca să-şi organizeze plecarea, iar cei care declarau că nu aveau mijloacele pentru a-şi asigura deplasarea erau expediaţi în furgoane. (în momentul de vârf al expulzărilor şi pentru a controla modul în care se execută decizia, a sosit la Moscova o comisie guvernamentală americană formată din colonelul Weber şi doctorul

Kamster. Uimitor este faptul că Sfiosberg i-a condus la Moscova, că aceştia au anchetat asupra celor ce se petreceau, asupra felului în care erau aplicate măsurile destinate să îndiguiască „afluxul de evrei”, că au vizitat chiar incognito închisoarea Butârki, că li s-au oferit câteva perechi de cătuşe, că li s-au furnizat fotografii ale persoanelor expediate în furgoane… şi că poliţia rusă nu şi-a dat seama de nimic! (Iată-le, „moravurile à la Krîlov”!) Au mai vizitat, timp de săptămâni, şi alte oraşe ruseşti. Raportul acestei comisii a fost publicat în 1892 în

documentele Congresului american… spre marea ruşine a Rusiei şi spre uşurarea emigranţilor evrei din Statele Unite70. Tocmai din cauza acestor necazuri mediile financiare evreieşti, cu baronul de Rothschild în frunte, au refuzat în

1892 să susţină împrumuturile ruseşti din străinătate71. În 1891 fuseseră deja câteva tentative, în Europa, de împiedicare a expulzării evreilor din Moscova. Spre exemplu, bancherul american evreu

Seligman s-a dus la Vatican pentru a-l ruga pe Papă să intervină pe lângă Alexandru al III-lea, îndemnându-l să fie mai moderat72.

<notă>

— Serghei Alexandrovici: mare-duce, frate al lui Alexandru al III-lea, guvernator general al Moscovei. Asasinat în februarie 1905.

** Ivan Andreevici Krîlov (1769 – 1844): celebru publicist şi fabulist rus care în scrierile sale denunţă tarele societăţii şi delăsarea crasă a guvernanţilor.

</notă>

În 1891, „o parte dintre evreii expulzaţi s-au stabilit fără autorizaţie în cartierele mărginaşe ale Moscovei”. Dar, în toamna lui

1892, în prelungirea măsurilor luate, s-a dat ordinul de „a se expulza din Moscova foştii soldaţi din contingentul ieşit la pensie şi membrii familiilor lor neînregistraţi în comunităţi73”. (Să semnalăm că în 1893 marile întreprinderi ruseşti comerciale şi industriale au intervenit pentru ameliorarea acestor măsuri.) Apoi, începând din 1899 nu a mai existat aproape nicio nouă înscriere a vreunui evreu în prima ghildă a negustorilor din Moscova74.

În 1893 s-a produs o nouă agravare a sorţii evreilor: Senatul şi-a dat seama pentru prima dată de existenţa unei circulare a ministerului de Interne în vigoare din 1880 („Carta libertăţii evreilor”) care le permitea evreilor care se stabiliseră deja în Zona de rezidenţă, dar ilegal, să rămână pe loc. Această circulară a fost abrogată (în afară de Curlanda şi Livonia [Letonia] unde s-a menţinut). Or, aceste familii care se stabiliseră astfel în decursul ultimilor doisprezece ani erau în număr de 70.000! Din fericire, graţie lui Durnovo, au fost publicate

„articole salvatoare care, în final, au înfrânat imensa catastrofă care ameninţa D”.

În 1893, „anumite categorii de evrei” au fost expulzate la rândul lor din Ialta, întrucât nu departe de ea se afla reşedinţa de vară a familiei imperiale, şi li s-a interzis orice nouă stabilire pe aceste locuri: „Afluxul mereu în creştere şi înmulţirea numărului de evrei în oraşul Ialta, apetitul pentru bunuri imobiliare de care dau dovadă, ameninţă acest oraş de vilegiatură să devină un oraş pur şi simplu evreiesc76”. (Aici putea foarte bine să fi jucat un rol, după atâtea atentate teroriste din Rusia, grija faţă de securitatea familiei imperiale în reşedinţa ei de la Livadia. Alexandru al III-lea avea toate motivele să se creadă – se găsea la un an înainte de moarte – că era detestat în mod cordial de către evrei. La fel cum nu s-ar putea exclude ca mobil, în alegerea ţintelor terorismului – Sipiaghin.

Pleve, marele-duce Serghei –, ideea de a se răzbuna persecutarea

<notă>

— Dmitri Sergheevici Sipiaghin (1853 – 1902): ministru de Interne în

1900. Ucis de eserul Balmaşev.

</notă>

evreilor.) Acest lucru nu a împiedicat faptul ca mulţi evrei să rămână în regiunea Ialta – judecând după ceea ce scriau în 1909 locuitorii din Aluşta care se plângeau că evreii, care achiziţionaseră podgorii şi livezi, «exploatează „pentru punerea lor în valoare”.

munca populaţiei locale», profitând de situaţia precară a acesteia şi acordând împrumuturi „cu dobânzi exorbitante” care îi ruinează pe tătarii băştinaşi 77.

A mai fost încă un lucru: în favoarea luptei împotriva neobositei contrabande, s-a limitat dreptul de şedere a evreilor în zona frontalieră vestică. În fapt, nu a fost nicio expulzare – cu excepţia celor prinşi în flagrant delict de contrabandă. (După spusele memorialiştilor, această contrabandă, care consta în trecerea revoluţionarilor şi a tipăriturilor acestora peste frontieră, s-a perpetuat până la Primul

Război mondial.) în 1903 – 1904 se porneşte o dezbatere: Senatul dispune ca Regulamentul provizoriu din 1882 să nu se aplice în zona de frontieră şi în consecinţă evreii care locuiesc aici pot „să se stabilească liber în localităţile rurale. Consiliul provinciei Basarabia publică un protest semnalând Senatului că „întreaga populaţie evreiască" din zona de frontieră, inclusiv aceia dintre evrei care s-au stabilit ilegal, caută acum să acapareze satele unde deja sunt „mai mulţi evrei decât trebuie" şi că zona de frontieră „riscă de acum să devină pentru evrei „Zona făgăduinţei"».

Protestul ajunge în faţa Consiliului de stat, care, luând în consideraţie cazul particular al localităţilor rurale abrogă pur şi simplu regimul special al zonei de frontieră, aducându-l la regimul general al Zonei de rezidenţă78.

Această ameliorare nu a găsit însă niciun ecou notabil nici în presă, nici în societate. Nu mai mult decât ridicarea interdicţiei, în

1887, pentru evrei de a angaja servitori creştini şi tot atât cât legea din 1891 care introducea în Codul penal un nou articol privind

„Răspunderea în caz de atacare deschisă a unei părţi a populaţiei de către o alta", articol pe care circumstanţele vieţii din Rusia nu-l făcuse necesar, dar care lipsise enorm în cazul pogromurilor din

1881. Pentru mai multă prudenţă, a fost introdus acum.

*

Să mai repetăm, totuşi, o dată: îngrădirile aduse drepturilor evreilor nu au îmbrăcat niciodată, în Rusia, un caracter rasial. Ele nu au fost aplicate nici karaiţilor, nici evreilor din munţi, nici celor din Asia Centrală care, răspândiţi şi amestecaţi cu populaţia locală, îşi aleseseră în mod liber tipul lor de activitate.

Autorii cei mai diverşi ne dau explicaţii, care de care mai bine, spunând că cele dintâi cauze ale restricţiilor suportate de evreii din

Rusia sunt de ordin economic. Englezul J. Parks, mare demolator de restricţii, emite totuşi următoarea rezervă: „Înainte de război

[14 – 18], unii evrei concentraseră în mâinile lor bogăţii considerabile… Acest lucru face să ne temem că dacă am aboli aceste

îngrădiri i-am lăsa pe evrei să devină stăpânii ţării”. Profesorul V.

Leontovici, ca liberal perfect consecvent, notează: „Până nu demult, s-a părut că se ignoră măsurile restrictive care atingându-i pe evrei proveneau mai mult din tendinţele capitaliste decât dintr-o discriminare rasială. Noţiunea de rasă nu interesa pe nimeni în Rusia în acei ani, cu excepţia specialiştilor în etnologie... Teama de a întări elementele capitaliste, susceptibile să agraveze exploatarea ţăranilor şi a tuturor muncitorilor, a fost decisivă. Sunt numeroase sursele care aduc dovada80”.

Să nu uităm nici faptul că ţărănimea rusă tocmai suportase şocul unei mutaţii brutale: trecerea de la relaţii de tip feudal la relaţii de piaţă, trecere la care nu era absolut deloc pregătită şi care urma să o facă să cadă într-un vârtej economic adesea mai nemilos decât starea însăşi de iobăgie.

V. Şulghin scrie în această privinţă următoarele: «Limitarea drepturilor evreilor în Rusia era presupusă de o „gândire umanistă”... Se admitea că poporul rus, luat în mod global (sau cel puţin unele dintre aceste pături sociale), era oarecum imatur, efemi

<notă>

— Karaiţi sau Karaimi (cuvânt care înseamnă „ataşat”): sectă evreiască.

Respinge doctrina ortodoxă a rabinilor, admite doar Vechiul Testament şi unele tradiţii orale. Karaiţii trăiesc în mici colonii în Crimeea, la Odessa, în

Rusia meridională, cât şi în Polonia şi Lituania.

</notă>

nat... că se lăsa uşor exploatat... că, de aceea, era nevoie, să-l protejeze prin măsuri de stat împotriva elementelor străine mai puternice decât el... Rusia de nord a început să-i privească pe evrei cu ochii Rusiei din Sud. Or, ruşii din Rusia Mică i-au văzut pe evrei, pe care i-au cunoscut de pe vremea coexistenţei cu Polonia, sub trăsăturile „crâşmarului care dă pe datorie cu gaj” care suge sângele nefericitului rus8 i.» Restricţiile au fost concepute de guvern pentru a combate o presiune economică masivă care punea în pericol baza

Statului. Parks decelează, şi el, în acest mod de a vedea lucrurile, o parte de adevăr; el observă „efectul dezastruos pe care îl poate avea posibilitatea de a-ţi exploata aproapele”, şi „rolul excesiv, în zonele rurale ale Europei de Est, al cârciumarilor şi cămătarilor”, chiar dacă percepe motivele unei asemenea stări de lucruri „în natura ţăranului mai mult decât la evreii înşişi”. După părerea sa, comerţul cu vodcă, ca „activitate principală a evreilor” din Europa de

Est, trezea ura faţă de ei, iar la ţărani mai mult decât la ceilalţi. El este cel care a alimentat mai multe pogromuri, lăsând o mare şi adâncă cicatrice în conştiinţa popoarelor ucrainean şi bielorus, cât şi în memoria poporului evreu82.

Citim în numeroşi autori că aceşti cârciumari evrei o duceau foarte greu, aproape fără vreun sfanţ, că trăiau la marginea sărăciei. Dar comerţul cu alcool era atât de amărât? Multă lume se îmbogăţea din nestăpânirea poporului rus – şi proprietarii de terenuri din Rusia apuseană, şi distilatorii, şi cârciumarii... şi guvernul!

Putem evalua la cât se ridicau sumele din momentul în care au fost înregistrate ca sume colectate la nivel naţional. După ce în 1896

s-a instaurat în Rusia un monopol de Stat asupra băuturilor spirtoase cu suprimarea tuturor debitelor private şi vânzarea cu accize a băuturilor, Visteria a încasat începând din anul următor 285 de milioane de ruble – de raportat la cele 98 de milioane din impozitul direct prelevat de la populaţie. Acest lucru ne confirmă că nu numai fabricarea rachiului era „o sursă majoră de contribuţii indirecte”, dar şi încasările din industria băuturilor spirtoase, care până în 1896 nu vărsa decât „4 copeici acciză pe gradul de alcool produs”, erau cu mult superioare încasărilor directe din imperiu83.

Dar care era participarea evreilor la acest sector? în 1886, în cursul lucrărilor Comisiei Pahlen, s-au publicat statistici asupra acestui subiect. Conform acestora, evreii deţineau 27% (nu figurează zecimalele: peste tot cifrele au fost rotunjite) din toate distileriile din Rusia europeană, 53% din Zona de rezidenţă (respectiv

83% în provincia Podolsk, 76% în Grodno, 72% în Hersones). Deţineau 41 % dintre braseriile din Rusia europeană, 71 % din Zona

de rezidenţă (94% în provincia Minsk, 91% în Vilnius, 85% în provincia Grodno). Cât priveşte partea din comerţul cu alcool deţinut de evrei, proporţia „punctelor de fabricare şi vânzare este de 29%

În Rusia europeană, 61 % în Zona de rezidenţă (95% în provincia

Grodno, 93% în Moghiliov, 91 în provincia Minsk) 84.

Înţelegem că reforma care a instaurat monopolul statului asupra băuturilor spirtoase a fost „întâmpinată cu groază... de către evreii din Zona de rezidenţă83".

Este un fapt incontestabil: instaurarea monopolului statului asupra alcoolului a dat o lovitură grea activităţii economice a evreilor din Rusia. Iar până la Primul Război mondial (atunci a încetat), monopolul a rămas ţinta favorită a indignării generale – când de fapt acesta nu făcea decât să instituie un control riguros asupra cantităţii de alcool produse în ţară, şi a calităţii sale. Uitând că în felul acesta îi atingea şi pe cârciumari creştini (cf. statistica de mai sus), aceasta este mereu prezentată ca o măsură antievreiască: „Introducerea, la finele anilor '90, a vânzării de alcool de către stat în

Zona de rezidenţă a privat peste 100.000 de evrei de mijlocul lor de a-şi câştiga existenţa"; „puterea urmărea... să-i poată forţa pe evrei să părăsească zonele rurale", şi, de atunci, „acest comerţ a pierdut pentru evrei importanţa pe care o cunoscuse odinioară86".

Acesta a fost momentul – începând cu sfârşitul secolului al

XIX-lea – când s-a văzut emigrarea evreilor în afara Rusiei amplificându-se în mod notabil. Există vreo legătură între această emigrare şi instaurarea monopolului statului asupra vânzării băuturilor spirtoase? Este greu de spus, dar cifra de 100.000, citată mai sus, ne-o sugerează. Fapt este că emigrarea evreiască (în America) rămăsese moderată până în 1886 – 1887; ea a cunoscut un scurt avânt în 1891 – 1892, dar abia după 1897 a devenit masivă şi continuă87.

„Regulamentul provizoriu" din 1882 nu împiedicase o nouă infiltrare a evreilor în comerţul cu spirtoase la sate. La fel ca în anii

'70, se găsise modul de apărare împotriva interdicţiei de a vinde în altă parte decât acasă, inventându-se comerţul „pe furiş". Pentru

ocolirea legii din 3 mai 1882 (care interzicea şi comerţul cu vodcă pe baza unui contract încheiat cu un evreu), s-a imaginat arendarea acestui tip de comerţ „pe furiş" astfel: pentru a instala un han, se închiria un teren prin contract oral, nu scris, încât sumele pentru închiriere să fie primite de proprietar, iar încasările din vânzarea băuturilor de către evreu[88]. În felul acesta, precum şi prin altele, s-a putut continua după interdicţia categorică din 1882 stabilirea evreilor la sate. După cum scrie Sfiosberg, abia după 1889 a început

„Valul de expulzări" ale evreilor în afara satelor din Zona de rezidenţă, ceea ce a atras „o nemiloasă concurenţă, generatoare a unui rău îngrozitor: delaţiunea" (mai limpede: evreii au început să-i denunţe pe aceia dintre ei care stăteau ilegal). Dar iată cifrele avansate de P.N. Miliukov: dacă în 1881 se numărau 580.000 de evrei care trăiau la sate, în 1897 erau 711.000, ceea ce înseamnă că procentul noilor veniţi şi cel al naşterilor depăşeau cu mult pe cel al expulzărilor şi deceselor. În 1899, a fost creat un nou Comitet pentru problemele evreieşti, al unsprezecelea, având în frunte pe baronul Iexhiill von Hildebrand, în vederea revizuirii Regulamentului provizoriu. Acest Comitet, scrie Miliukov, a respins propunerea de a-i expulza din sate pe evreii care se stabiliseră în mod ilegal, şi a îmbunătăţit legea din 1882[89].

„Recunoscând că ţărănimea, puţin evoluată, lipsită de orice spirit de întreprindere şi de orice mijloc de a se dezvolta, trebuie să fie protejată împotriva oricărui contact de afaceri cu evreii", Comitetul a insistat asupra faptului că „proprietarii de terenuri nu au deloc nevoie de tutela guvernului; îngrădirea dreptului proprietarilor de a-şi gestiona bunurile după bunul plac depreciază respectivele bunuri şi îi obligă pe proprietari să recurgă, împreună cu evreii, la tot felul de expediente pentru a ocoli legea"; ridicarea interdicţiilor privitoare la evrei le va permite proprietarilor să obţină un profit şi mai mare din bunurile lor. Dar proprietarii nu mai aveau prestigiul care ar fi putut să dea greutate acestui argument în ochii administraţiei.

Abia în 1903 – 1904 s-a abordat în mod serios revizuirea Regulamentului din 1882. Au sosit rapoarte din provincie (cum ar fi de

la

Sviatopolk Mirski, guvernatorul general, care urma în curând să devină ministrul liberal de Interne), în care se spunea că Regulamentul nu a făcut dovada eficacităţii sale, că era imperativ necesar ca evreii să fie lăsaţi să părăsească oraşele şi târgurile unde concentrarea lor era prea mare, şi că, graţie instaurării monopolului de stat asupra băuturilor, ameninţarea exploatării populaţiei rurale de către evrei era înlăturată. Aceste propuneri au fost aprobate de ministrul Sipiaghin, (care va fi ucis puţin mai târziu de un terorist), iar în 1908, admise de Pleve (şi el ucis la puţin timp după aceea).

S-a stabilit şi s-a publicat o listă cu o sută de târguri, la cere se vor adăuga în curând alte cincizeci şi şapte, în care evreii dobândeau dreptul şi să se stabilească şi să cumpere bunuri imobiliare, precum şi să ia în arendă. (În Enciclopedia evreiască de dinainte de revoluţie, citim numele acestor localităţi dintre care unele, deja destul de importante, urmau să cunoască o extindere rapidă:

Iuzovka, Lozovaia, Enakievo, Krivoi Rog, Sinelniko, Slavgorod.

Kahovka, Jmerinka, Şepetova, Zdolbunovo, Novie Senjarî, printre altele). În afara acestei liste şi a coloniilor agricole evreieşti, evreii nu obţineau dreptul de a dobândi terenuri. Totuşi, Regulamentul a fost în curând abrogat pentru unele categorii: cei cu diplome de studii superioare, ajutoarele de farmacişti, meşteşugarii şi foştii militari aflaţi la pensie. Aceste persoane obţineau dreptul să locuiască la ţară, să facă negustorie şi diverse alte meserii91.

Dacă negoţul cu spirtoase precum şi diverse tipuri de arendări – inclusiv de terenuri agricole – erau principalele surse de venituri ale evreilor, mai existau şi altele, cum ar fi proprietatea asupra terenurilor. La evrei „aspiraţia de a deţine pământ se exprima prin achiziţionarea de mari suprafeţe susceptibile să acopere mai multe tipuri de activităţi decât parcelele mici, menite să fie puse în valoare de proprietarul însuşi 92”. Când pământul, care îl hrăneşte pe ţăran, atingea un preţ superior celui al unui bun pur agricol, nu rareori se întâmpla ca acela care îl cumpăra să fie evreu.

Am văzut că arendarea şi cumpărarea directă de pământ de

către evrei nu erau interzise până în 1881, iar cei care le-au dobândit nu au fost lipsiţi de drepturile lor ca urmare a noilor interdicţii. În felul acesta, tatăl lui Troţki, David Bronstein, deţinea în provincia

Hersones, nu departe de Elisabetgrad, şi a păstrat în posesia sa până la revoluţie o importantă exploataţie (o „gospodărie”, după cum se zicea în sud). Mai deţinea, mai târziu, şi mina „Nadejda”, la marginea Krivoirog-ului93. Mândru de cele observate pe domeniile tatălui său – şi, după cum spunea, „pe toate exploataţiile este la fel” –.

Troţki povesteşte să muncitorii sezonieri, veniţi pe jos din provinciile din Centru pentru a fi angajaţi, erau foarte prost hrăniţi: niciodată carne sau şuncă, doar puţin ulei, legume şi arpacaş, atâta tot, iar aceasta se dădea în perioada lucrărilor grele de vară, când se trudeşte din zori până în seară, iar într-o vară s-a declarat printre muncitori o epidemie de „hemeralopie*94”. În ceea ce mă priveşte, voi obiecta, întâicât într-o „gospodărie” de acelaşi tip, în Kuban, la bunicul meu

Şerbak (el însuşi provenit dintr-o familie de muncitori agricoli), zilierilor li se dădea în timpul secerişului de trei ori carne pe zi.

Dar o nouă interdicţie s-a dbătut în 1903: „O dispoziţie a Consiliului de miniştri i-a privat pe toţi evreii de dreptul de a dobândi bunuri imobiliare pe tot cuprinsul imperiului, în afara zonelor urbane, adică în zonele rurale”. Lucrul acesta îngrădea într-o oarecare măsură activitatea industrială a evreilor, dar, după cum subliniază Enciclopedia evreiască, în niciun fel activitatea lor agricolă;

oricum, „pentru a uza de dreptul de a dobândi pământuri, evreii ar fi delegat fără îndoială mai puţin nişte cultivatori decât proprietari şi arendaşi. Pare îndoielnic că o populaţie atât de citadină cum este cea evreiască a putut să dea un număr mare de cultivatori96”.

În primii ani ai secolului al XX-lea, tabloul era următorul:

din „aproximativ 2 milioane de hectare care se află în prezent deţinute sau arendate de către evrei în imperiul şi regatul Poloniei... doar 113.000... cuprindeau colonii agricole evreieşti97”.

Deşi Regulamentul provizoriu din 1882 le interzicea evreilor orice contract de cumpărare sau de arendare în afara oraşelor şi târ

<notă>

— Hemeralopie (în ruseşte: kurinaia şlepota = orbul găinilor): slăbirea sau pierderea vederii la lumină slabă, cum este la apusul soarelui.

</notă>

gurilor, sau găsit şi aici mijloace de ocolire, cum ar fi achiziţionarea de terenuri destinate industriei zahărului.

De aceea evreii proprietari de terenuri adesea foarte întinse s-au împotrivit reformei agrare a lui Stolîpin care acorda ţăranilor pământ cu titlu personal. (Nu au fost singurii: suntem uimiţi cu câtă ură a fost primită această reformă de către presa acelor ani, şi nu numai cea de extremă dreaptă, ci de cea perfect liberală, fără a vorbi desigur de presa revoluţionară.) Enciclopedia evreiască argumentează astfel: „Reformele agrare care prevedeau ca pământul să fie cedat doar celor care îl munceau cu braţele lor ar fi lezat interesele unei părţi a populaţiei evreieşti, cea care munceşte în marile exploataţii ale proprietarilor evrei98”. A fost nevoie să se aştepte trecerea revoluţiei pentru ca un autor evreu să arunce o privire înapoi şi, fierbând de mânie proletară, să scrie: „Proprietarii de terenuri evrei deţineau sub regimul ţarist peste 2 milioane de hectare de pământ (în special în jurul fabricilor de zahăr din

Ucraina, precum şi mari domenii în Crimeea şi Bielorusia)”, iar, pe deasupra, „deţineau peste 2 milioane de hectare din cel mai bun pământ negru, cernoziomul. Astfel, baronul Guinzburg deţinea în districtul Djankoi 87.000 de hectare; industriaşul Brodski deţinea zeci de mii de hectare pentru fabricile sale de zahăr, iar alţii aveau domenii asemănătoare, încât capitaliştii evrei aveau la un loc

872.000 de hectare de teren arabil”.

După terenuri aflate în proprietate venea comerţul cu grâu şi al produselor cerealiere. (Să ne reamintim: exportul de grâne „era efectuat în principal de către evrei 10°”. „Din totalul populaţiei evreieşti din URSS, nu mai puţin de 18%, înainte de revoluţie [adică peste un milion de persoane!], erau ocupate cu negoţul cu grâu, capul familiei şi membrii ei luaţi la un loc. Această circumstanţă dădea

naştere unei reale animozităţi din partea ţăranilor faţă de populaţia evreiască” (întrucât marii cumpărători făceau tot ce le stătea în putinţă pentru a scădea preţul grâului, pentru a-l revinde cu un profit cât mai mare101). În provinciile din vestul Ucrainei, evreii cumpărau en gros şi alte produse agricole. (La urma urmei, cum să nu semnalăm că în localităţi ca Klinţi, Zlânka, Starodub, Elenkova.

Novozâbkov, rascolnicii, muncitori şi industriaşi, nu au lăsat niciodată ca negoţul să ajungă pe alte mâini?) Biekerman estimează că interdicţia pe care o aveau evreii de a-şi exercita activitatea pe întreg teritoriul Rusiei a favorizat apatia, imobilismul, dominarea din partea chiaburilor. Or „dacă negoţul rusesc cu grâu a devenit parte integrantă a comerţului mondial, acest fapt Rusia îl datorează evreilor”. Aşa după cum am citat mai înainte, „din 1878, 60% din exportul de grâu prin portul Odessa ţinea de evrei. Ei au fost primii care au dezvoltat comerţul cu grâu la Nikolaev”, Hersones.

Rostov-pe-Don, precum şi în provinciile Oriol, Kursk, Cernigov.

Erau „bine reprezentaţi în comerţul cu grâu la Sankt-Petersburg”.

Iar în regiunea de nord-vest, se găseau „dintr-o mie de negustori de cereale, 930 de evrei102”.

Totuşi, majoritatea surselor noastre de informare nu clarifică modul în care aceşti negustori evrei se comportau cu partenerii lor comerciali. În fapt, erau foarte duri şi uzau de procedee pe care astăzi noi le considerăm ilicite; puteau, spre exemplu, să se înţeleagă între ei şi să refuze să cumpere recolta în scopul de a face să cadă preţurile. Înţelegem că, în anii ’90, (sub constrângerea contelui

Heiden şi a lui Behteev) s-au creat în provinciile din sud pentru prima dată în Rusia şi înaintea Europei, cooperativele agricole.

Acestea aveau drept misiune să contracareze aceste cumpărări masive ale grâului ţărănesc, în fond practici de monopol.

Să ne amintim o altă formă de comerţ aflat în mâinile evreilor:

„Exportul de lemn era al doilea după grâu103”. Din 1813 până în

1913, aceste exporturi au crescut de 140 de ori! Iar comunistul

Larin tuna şi fulgera: „Proprietarii evrei deţineau... mari suprafeţe forestiere şi o parte o luau în arendă chiar în provinciile unde, în mod normal, evreii nu aveau dreptul să locuiască104”. Enciclopedia evreiască ne confirmă că: „Evreii cumpărau pământ, mai ales în regiunile centrale, în principal pentru a le exploata bogăţiile forestiere V Totuşi, cum în anumite locuri nu aveau dreptul să instaleze joagăre, lemnul pleca în străinătate în stare brută, aducând ţării o pierdere evidentă. (Mai existau şi alte interdicţii: accesul pentru exportarea lemnului prin porturile Riga, Revel şi Petersburg; instalarea de antrepozite de-a lungul căilor ferate) 106.

Acesta este tabloul. Totul se găseşte aici: şi neobositul dinamism al comerţului evreiesc care pune în mişcare state întregi, şi interdicţiile unei birocraţii timorate, sclerozate, care nu face decât să împiedice progresul, şi iritarea mereu crescândă pe care aceste interdicţii o trezea la evrei, şi vânzarea la preţuri de nimic a pădurii ruseşti, exportată în străinătate în stare brută, ca materie primă, şi ţăranul mărunt, micul cultivator care, prins într-o nemiloasă menghină, nu are nici relaţiile, nici competenţele pentru a inventa alte forme de comerţ. Şi să nu uităm ministerul de Finanţe care acordă subsidii industriei şi căilor ferate şi neglijează agricultura, deşi povara impozitelor o duce clasa agricultorilor, iar nu cea a negustorilor. Ne întrebăm: în condiţiile noii dinamici economice care venea să redreseze Visteria şi care se datora în mare parte evreilor, se găsea cineva care să se preocupe de prejudiciul adus oamenilor de jos, de şocul pe care l-au suportat, de ruptura care s-a petrecut în modul lor de a trăi, în chiar fiinţa lor?

Timp de o jumătate de secol, Rusia a fost acuzată – atât din interior cât şi din exterior – de faptul că i-ar fi aservit din punct de vedere economic pe evrei şi de a-i fi împins în mizerie. A trebuit să treacă ani pentru ca această Rusie să dispară de pe suprafaţa pământului, va trebui să treacă prin vârtejul revoluţionar pentru ca un autor evreu din anii ’30 să arunce o privire asupra trecutului, pe deasupra zidului însângerat al revoluţiei, şi să recunoască: „Guvernul ţarist nu a dus o politică de eliminare totală a evreilor din viaţa economică. Exceptând îngrădirile bine cunoscute... la sate... în fond,

guvernul ţarist tolera în ansamblu activităţile economice ale evreilor". Tensiunile luptei naţionale „nu erau resimţite de către evrei în activitatea lor economică. Naţiunea dominantă nu ţinea să se pună de partea unuia sau altuia dintre grupurile etnice, ea nu căuta decât să joace un rol de arbitru sau de mediator107".

În fond, s-a întâmplat că guvernul s-a amestecat în economie din motive naţionale. El lua atunci măsuri care, cel mai adesea, erau sortite eşecului. Astfel, „în 1890, s-a difuzat o circulară prin care evreii îşi pierdeau dreptul de a cumpăra sau de a arenda pământ108". Dar a ocoli această lege era o joacă de copil: evreii o puteau face rămânând anonimi. Acest gen de interdicţie nu a împiedicat absolut deloc activitatea antreprenorilor evrei.

„Rolul evreilor era deosebit de important în comerţul exterior unde hegemonia le era asigurată şi de situaţia geografică (aproape de frontieră), şi de contactele lor cu străinătatea, cât şi de competenţa lor de intermediari comerciali109".

În ceea ce priveşte industria zahărului, la sfârşitul secolului, peste o treime dintre uzine erau evreieşti110. Am văzut în capitolele precedente în ce fel această industrie se dezvoltase sub impulsul lui Israel Brodski şi al fiilor săi Lazar şi Lev („la începutul secolului XX, aceştia controlau direct sau indirect şaptesprezece fabrici de zahăr111"). Moise Galperin, „la începutul secolului al XX-lea, deţinea opt uzine şi trei rafinării... Tot lui îi aparţineau şi 50.000 de hectare de pământ cultivate cu sfeclă de zahăr112". „Sute de mii de familii evreieşti trăiau din industria zahărului, servind ca intermediari, vânzători etc". Când a apărut concurenţa, iar preţul zahărului a început să scadă, a început să se organizeze la Kiev un sindicat al producătorilor de zahăr cerând să fie controlate producţia şi vânzarea, în aşa fel încât preţurile să nu cadă113. Fraţii Brodski au fost fondatorii sindicatului rafinatorilor în 1903114.

În afara comerţului cu grâne, cel cu lemne şi industria zahărului unde ocupau o poziţie preponderentă, mai trebuie citate alte domenii la dezvoltarea cărora evreii au contribuit din plin: morărit, pielărie, filatură, confecţii, industria tutunului, a alcoolului113. Încă din 1835

erau prezenţi la marile târguri de la Nijni-Novgorod116. Ei au lansat în zona Transbaikal comerţul cu vite care a luat avânt în anii ’90, la fel întâmplându-se în Siberia cu producţia de cărbune

— Mina de huilă Andjero-Sudji – şi extracţia aurului unde au jucat un rol major. După 1892, familia Guinzburg „s-a dedicat aproape în exclusivitate extracţiei de aur”. Întreprinderea cea mai prosperă era Societatea de extracţie a aurului de la Lena, pe care „o controla în fapt (din 1896 şi până la moartea sa în 1909) baronul Horace

Guinzburg, fiul lui Evzel Guinzburg, fondatorul băncii cu acelaşi nume şi preşedintele sucursalei sale din Sankt-Petersburg. (Fiul lui

Horace, David, şi el purtător al titlului de baron, a rămas în fruntea comunităţii evreieşti din Sankt-Petersburg până la moarte, în 1910.

Fiii săi, Alexandru şi Alfred, făceau parte din consiliul de administraţie de la Lena, societate de extracţie a aurului. Un alt fiu.

Vladimir, se căsătorise cu fiica proprietarului uzinei de zahăr din

Kiev, L.I. Brodski.) Horace Guinzburg era şi „fondatorul… societăţilor de extracţie a aurului din regiunea Transbaikal, de la Miia.

Berezovka, Altai şi alte câteva117”. În 1912 a izbucnit un enorm scandal în jurul minelor de pe Lena, făcând mare vâlvă în toată ţara: condiţiile de exploatare erau îngrozitoare, muncitorii fuseseră înşelaţi… Ca de obicei a fost acuzat guvernul ţarist şi acoperit de ruşine. Nimeni, în presa liberală dezlănţuită, nu i-a numit pe acţionarii principali, fiii Guinzburg.

La începutul veacului XX, evreii reprezentau 35% din clasa negustorilor din Rusia1 la Şulghin ne spune ce a observat în regiunea de sud-vest: „Dar unde sunt comercianţii ruşi, unde este starea a treia rusească?… Cândva, aveam o burghezie rusă puternică…

Unde a dispărut?” „Au fost eliminaţi de evrei, împinşi în jos pe scara socială, reduşi la stadiul de mujici119”. Este clar, ruşii din regiunea de sud-vest şi-au ales singuri soarta. Iar la începutul secolului, eminentul om politic V.I. Gurko* constata: „Locul negustorului rus este luat din ce în ce mai des de către un evreu –”.

Evreii au dobândit influenţă şi autoritate şi în sectorul aflat în plină expansiune a sistemului cooperatist. Peste o jumătate dintre societăţile de credit reciproc şi societăţile de economii şi împrumut se aflau în

Zona de rezidenţă (86% din membrii lor, în 1911, erau evrei) 121.

Am vorbit deja despre construirea şi exploatarea căilor ferate ruseşti de către fraţii Poliakov, Blioh şi Varşavski. Cu excepţia primelor linii (linia Ţarskoselskaia şi linia Nikolaevskaia), aproape toate căile ferate care s-au construit ulterior au fost pentru societăţi concesionare în sânul cărora evreii ocupau posturi de conducere;

<notă>

— Vladimir Iosifovici Gurko (1863 – 1917): ministru adjunct de Interne în

1906, membru ales în Consiliul imperial din 1912. Emigrat după războiul civil.

</notă>

„Dar, începând din 1890, statul a fost primul constructor". În schimb, sub David Margolin a fost creată marea societate de navigaţie „pe Nistru şi afluenţii săi" ai cărei principali acţionari erau evreii. În 1911, societatea deţinea o flotilă de 78 de nave şi realiza

71% din traficul de pe Nistru122". Alte societăţi operau pe Dvina apuseană, pe Niemen, se uneau cu canalul Mariiński şi Volga.

Mai existau şi o duzină de societăţi petroliere care aparţineau evreilor din Baku. „Cele mai mari erau societatea Mazut, care le aparţinea fraţilor S. şi M. Poliak şi lui Rothschild şi societatea pe acţiuni Caspica-Marea Neagră, în spatele căreia se afla şi numele lui Rothschild". Aceste întreprinderi nu erau autorizate să extragă petrol; ele se specializau în rafinare şi export123.

Şi totuşi activitatea cea mai strălucitoare a evreilor a fost în domeniul finanţelor. „Creditul este un domeniu unde evreii se simt de mult timp ca la ei acasă. Au creat noi forme şi le-au perfecţionat pe cele vechi. Au jucat un rol de prim plan prin câţiva mari capitalişti şi în organizarea băncilor comerciale de plasament. Evreii fac să iasă din

rândurile lor nu numai aristocraţia bancară, ci şi masa funcţionarilor”. Banca lui Evzel Guinzburg, creată încă din 1859

la Sankt-Petersburg, s-a consolidat şi s-a dezvoltat graţie legăturilor sale cu Mendelssohn la Berlin, cu Warburg la Hamburg, cu

Rothschild la Paris şi Viena. Dar când s-a declanşat criza financiară din 1892 şi „ca urmare a refuzului guvernului de a-i susţine banca prin împrumuturi” aşa cum o făcuse de două ori mai înainte.

Guinzburg s-a retras din afaceri123. Începând din anii ’70, exista o întreagă reţea de bănci fondate de cei trei fraţi Poliakov, Iacov.

Samuel şi Lazar. Este vorba despre Banca comercială Azov-Don

(ulterior aceasta va fi condusă de B. Kaminka), Creditul funciar de la Moscova, Banca funciară a Donului, Banca Poliakov, Banca Internaţională şi „alte câteva care vor forma mai târziu Banca unificată”.

— Banca Siberiei îl avea în frunte pe A. Soloveiciuk, Banca comercială din Varşovia era condusă de I. Blioh. În mai multe alte aşezăminte, evreii ocupau posturi importante (Zak, Utin, Hesin, A.

Dobrâi, Vavelberg, Landau, Epstein, Krongold). Doar în alte două bănci, Banca comercială din Moscova şi cea din Volga-Kama, nu se găseau evrei nici în conducere şi nici în rândul personalului126”.

Fraţii Poliakov aveau toţi trei gradul de consilier secret şi, după cum am spus, tuturor le fusese acordat titlul de nobleţe ereditară127.

*

În felul acesta, în zorii veacului XX, Zona de rezidenţă era deja golită de substanţa sa. Ea nu-i împiedicase pe evrei să ocupe poziţii solide în sectoarele vitale ale vieţii ţării, de la economie şi finanţe până în sfera intelectuală. „Zona nu mai avea nicio utilitate practică; finalitatea sa economică şi politică era perimată. Nu făcuse decât să-i umple pe evrei de amărăciune şi ranchiună antiguvernamentală; aruncase gaz pe focul nemulţumirii sociale, iar în ochii Occidentului guvernului i se pusese pecetea infamiei.

Dar să fim clari: acest Imperiu ras, cu încetineala sa şi scleroza birocraţiei, mentalitatea şefilor, unde şi în ce domeniu nu a rămas întârziat, iar aceasta de-a lungul întregului secol al XIX-lea şi al

deceniilor care au precedat revoluţia? S-a dovedit incapabil să rezolve o mulţime de probleme majore privind viaţa ţării. Nu a ştiut nici să organizeze autogestiunea civilă locală, nici să instaleze zemstve în districtele rurale, nici să procedeze la reforma agrară, nici să remedieze starea de umilinţă dăunătoare a Bisericii, nici să comunice cu societatea civilă şi să-şi facă înţeles modul de a acţiona. Nu a ştiut să administreze nici explozia învăţământului de masă şi nici dezvoltarea culturii ucrainene. La această listă să mai adăugăm un alt punct unde întârzierea s-a dovedit catastrofală: revizuirea condiţiilor reale din Zona de rezidenţă, conştientizarea influenţei asupra oricărei poziţii a statului. Autorităţile ruseşti au avut o sută şi ceva de ani pentru a rezolva problemele populaţiei evreieşti, dar nu au ştiut să o facă – n-au putut nici să-i asimileze pe evrei, nici să le dea dreptul de a rămâne într-o izolare voluntară, aceea în care trăiau cu un secol mai înainte.

Iar în acest timp, tocmai în cursul acestor decenii, începând cu anii ’70 şi până la începutul secolului al XX-lea, iudaismul rus a cunoscut o dezvoltare rapidă, o incontestabilă înflorire a elitei sale care se simţea deja la strâmtoare nu numai în limitele Zonei de rezidenţă, ci în cele ale imperiului.

Când analizăm aspectele concrete ale inegalităţii în drepturi a evreilor din Rusia, Zona de rezidenţă şi nume rus clausus, nu trebuie să pierdem din vedere această panoramă generală. Dacă iudaismul american creştea ca importanţă, evreii din Rusia, la începutul secolului al XX-lea, constituiau aproape jumătate din populaţia evreiască de pe planetă128. Acest lucru trebuie reţinut ca un fapt capital în istoria iudaismului. Şi tot M. Biekerman este cel care, privind în urmă peste şanţul revoluţiei, scrie în 1924: „Rusia ţaristă adăpostea mai mult de jumătate din poporul evreu… Aşa că ni se pare a fi un lucru natural ca istoria evreiască a generaţiilor care sunt mai aproape de noi să fie în principal istoria evreilor din Rusia”. Şi cu toate că în secolul al XIX-lea „evreii din Occident erau mai bogaţi, mai influenţi şi mai cultivaţi decât noi, aceasta nu împiedica faptul ca vitalitatea iudaismului să se afle în Rusia. Iar această vitalitate creştea şi se afirma în acelaşi timp cu înflorirea

Imperiului rus... Dar abia când s-au alipit Rusiei unele provincii populate de evrei... a început această renaştere. Populaţia evreiască a crescut rapid în număr, încât a putut să lase să plece o foarte numeroasă colonie peste ocean; adunase şi deţinea în mâinile sale importante capitaluri; o clasă mijlocie crescuse şi dobândise autoritate; nivelul vieţii păturilor inferioare crescuse, şi el, neîncetat.

Printr-o întreagă serie de eforturi, evreii din Rusia ştiuseră să depăşească abjecţia fizică şi morală pe care o aduseseră din Polonia;

cultura şi educaţia europeană câştiga mediile evreieşti... iar noi am mers atât de departe pe această cale, am adunat o asemenea bogăţie spirituală încât am putut să ne oferim laxul de a avea o literatură în trei limbi...". Toată această cultură, toată această bogăţie, evreii din Europa de Est le-au dobândit în Rusia, iudaismul rus.

„Prin efectivele sale şi prospeţimea energiilor pe care le conţinea, s-a dovedit a fi coloana vertebrală a întregului popor evreu129".

Un autor evreu recent, contemporan cu noi, confirmă în 1989

justeţea acestui tablou schiţat de înaintaşul său, martor al epocii.

Scrie: „Viaţa publică a evreilor din Rusia atinsese, la cumpăna celor două veacuri, un grad de maturitate şi o amplitudine pe care multe popoare mici din Europa ar fi putut-o invidia130".

Dacă există un reproş care nu se va putea face „închisorii popoarelor", este acela de a fi deznaţionalizat popoarele, evreu sau altui.

Unii autori evrei, este adevărat, deploră faptul că în anii '80

„Evreii cultivaţi din capitală nu au fost aproape deloc implicaţi în apărarea intereselor evreieşti", că la acest lucru au luat parte doar baronul Guinzburg şi alţi câţiva evrei bogaţi care aveau relaţii131.

„Evreii din Petersburg (erau între 30.000 şi 40.000 în 1900) trăiau fără a avea legături unii cu alţii, iar inteligenţia evreiască, în majoritatea sa, stătea deoparte indiferentă la nevoile şi interesele comunităţii în ansamblul ei132". Totuşi, era şi epoca în care „spiritul sfânt al renaşterii... plana asupra Zonei de rezidenţă şi trezea în tânăra

generaţie forţele care dormitau de secole îndelungate în sânul poporului evreu… Era o adevărată revoluţie spirituală”. La tinerele evreice.

„Setea de instruire îmbrăca un caracter literalmente religios”. Şi deja, chiar la Sankt-Petersburg, „un mare număr de studenţi şi studente evreice frecventau instituţiile superioare”. La începutul secolului al XX-lea, „o mare parte a intelighenţiei evreieşti… a simţit că avea datoria de a se întoarce către poporul său133”.

În favoarea acestei treziri spirituale apărute la finele secolului al XIX-lea şi-au făcut apariţia în sânul iudaismului rus tendinţe foarte diverse şi adesea contradictorii. Unele dintre ele vor fi chemate să hotărască în mare parte destinul gliei noastre pe parcursul întregului secol al XX-lea.

La vremea aceea, evreii din Rusia aveau în vedere cel puţin şase orientări posibile, dar incompatibile între ele. iată-le:

— Salvarea identităţii lor religioase prin izolare, aşa cum se practicase timp de secoie (dar această cale devenea din ce în ce mai nepopulară);

— Asimilarea;

— Lupta pentru autonomia naţională şi culturală, prezenţa activă a iudaismului în Rusia în calitate de element distinct;

— Emigrarea;

— Aderarea la sionism;

— Aderarea la revoluţie.

De fapt, reprezentanţii acestor diferite tendinţe s-au întâlnit adesea în opera de aculturaţie a maselor evreieşti în trei limbi – 327

ebraica, idiş şi rusa – şi în opere de ajutor social – în spiritul teoriei

„Gesturilor mici” în vogă în Rusia anilor ’80.

Întrajutorarea a prins fiinţă în asociaţii evreieşti dintre care unele, după revoluţie, au putut să-şi continue acţiunea în emigraţie.

Aşa a fost cazul Societăţii pentru răspândirea învăţăturii printre evreii din Rusia, care fusese fondată încă din 1863. La mijlocul anilor ’90, această societate îşi deschidea deja propriile şcoli unde, în afara

unui învăţământ desfăşurat în limba rusă, se predau cursuri în ebraică. Ea convoca adunări pannise având ca temă instruirea i – 134

popularа evreiască.

În 1891 şi-a început lucrările o Comisie de istorie şi etnografie evreiască, devenită mai apoi, în 1908, Societatea de istorie şi etnografie evreiască. Aceasta coordona studiul istoriei evreieşti din Rusia şi strângerea de documente135.

În 1880, „regele căilor ferate”, Samuel Poliakov, a fondat

Societatea activităţii meşteşugăreşti şi agricole în rândul evreilor

(SAM). Aceasta a adunat multe fonduri iar „grosul eforturilor l-a depus, la începutul activităţii sale, pentru strămutarea meşteşugarilor evrei în afara Zonei de rezidenţă către provinciile din Centru136”. Am văzut că după autorizarea iniţială dată (în 1865) acestui transfer, meşteşugarii s-au deplasat în număr mic. Ce s-a întâmplat după pogromurile din 1881 – 1882? Oamenii se gândeau: acum, cu siguranţă vor pleca, au ajutor de la SAM, plus subsidii de la guvern pentru deplasare; nu vor rămâne să se macine în sufletul lor, închişi în această blestemată de zonă unde crapă de mizerie. Dar nu a fost aşa: după mai bine de zece ani de eforturi din partea

SAM, doar 170 de meşteşugari au plecat! SAM a hotărât atunci să-i ajute pe meşteşugari în interiorul zonei cumpărându-le unelte, amenajând ateliere, apoi creând şcoli profesionale137.

Cât despre emigrare, aceasta se afla în mâinile Societăţii pentru colonizare cu evrei (SCE), a cărei creare a urmat cursul invers: mai întâi în străinătate, apoi în Rusia. A fost fondată în 1891 la Londra de către baronul Moritz von Hirsch care, în acest scop, a făcut o donaţie de două milioane de lire sterline. Ideea sa era următoarea:

emigrării haotice din Europa de Est să i se substituie o colonizare bine ordonată, orientată spre ţări care cereau agricultori, şi, prin urmare, să determine cel puţin o parte dintre evrei să revină la cultivarea pământului, să-i elibereze de această „anomalie… care trezeşte animozitatea popoarelor europene138”. «Să se caute pentru evreii care părăsesc Rusia „o nouă patrie şi să se încerce să-i

îndepărteze de la activitatea lor obişnuită, comerţul, să se facă din ei agricultori, iar prin aceasta să contribuie la opera de renaştere a poporului evreu139".» Această nouă patrie va fi Argentina. (Un alt obiectiv consta în a îndepărta valul de imigrări de coastele Statelor Unite unde, ca urmare a afluxului de emigranţi şi a scăderii salariilor ca urmare a concurenţei, se întrezărea spectrul antisemitismului.) Cum propunerea era ca Argentina să fie populată cu evrei din Rusia, Societatea pentru colonizare a deschis la Sankt-Petersburg un birou de emigrare în 1892. Ea „a înfiinţat 450 de birouri de informare şi 20

de comitete de cartier. Aici erau primiţi candidaţii la emigrare pentru a-i ajuta să primească repede hârtiile pentru plecarea din ţară.

Se negocia cu mesageriile maritime, călătorilor li se procurau bilete cu preţ redus, sau se publicau broşuri" despre ţările susceptibile să primească noi colonizatori140. (Sfiosberg denunţă în trecere faptul că

„Nicio persoană care nu deţinea un dublu titlu de bancher şi de milionar nu avea acces în conducerea acestora".)

De la sfârşitul secolului al XIX-lea, emigrarea evreilor din Rusia nu încetase să crească, iar acest lucru se întâmpla din diferite cauze, dintre care unele au fost deja menţionate aici. Una dintre cele mai serioase a fost recrutarea obligatorie: dacă atâţia tineri

(Denikin scrie aceasta) alegeau să se mutileze, nu era mai bine să emigreze? Mai ales când ştim că recrutarea nu exista pur şi simplu în Statele Unite! (Autorii evrei sunt muţi în privinţa acestui motiv

Şi chiar Enciclopedia evreiască însăşi, în articolul „Emigrarea evreilor din Rusia", nu scrie niciun cuvinţel142. Este adevărat că acest motiv nu explică el singur avântul emigrării din anii '90.) Un alt motiv, tot serios: Regulamentul provizoriu din 1882. Al treilea

Şoc important: expulzarea meşteşugarilor evrei din Moscova în

1891. Un altul, foarte dur: instaurarea, din 1896, a monopolului statului asupra băuturilor spirtoase, fapt ce i-a lipsit de venituri pe toţi deţinătorii de debite de băuturi şi reducerea încasărilor la distilatori. (Sfiosberg: pentru emigrare erau voluntari cei care fuseseră expulzaţi din satele ori provinciile din interior.) G. Aronson notează că în anii '80

în medie 15.000 de evrei emigrau în fiecare an şi ajunseseră până la 30.000 în anii ’90143.

Atitudinea autorităţilor ruse faţă de această emigrare crescândă

— Adevărat noroc pentru stat – a fost binevoitoare. Guvernul rus a acceptat de bunăvoie atât implantarea SCE, cât şi măsurile luate de aceasta pentru a favoriza emigrarea; nu s-a implicat în niciuna dintre aceste acţiuni, autorizând contingentul care urma să fie recrutat să emigreze cu familiile lor; elibera vize de ieşire gratuite şi punea tarife speciale la tren – cu o condiţie, totuşi: o dată plecaţi, emigranţii să nu se mai întoarcă nicicând în Rusia144.

Pentru a traversa oceanul, era nevoie la vremea aceea să se treacă prin Anglia, încât în oraşele portuare englezeşti se adunau provizoriu o mulţime de emigranţi evrei – dintre care unii rămâneau şi se stabileau în Marea Britanie, în timp ce alţii reveneau aici după o tentativă de instalare în Statele Unite. Începând din 1890, opinia publică engleză s-a ridicat împotriva politicii guvernului rus: „Chestiunea evreiască ocupă în permanenţă coloanele ziarelor britanice... în America, la fel, chestiunea situaţiei evreilor din Rusia rămâne zilnic de actualitate145”. După ce a evaluat proporţiile pe care risca să le ia acest flux migrator, Marea Britanie şi-a închis, imediat, în mod brutal porţile146.

Emigrarea în Argentina încetase şi ea din 1894. Enciclopedia evreiască spune despre acest fapt că este o „criză care mocneşte...

În chestiunea argentiniană147”. Sfiosberg vorbeşte despre „deziluzia imigranţilor din Argentina” (nemulţumiţii se revoltau şi trimiteau petiţii colective către administraţia baronului Hirsch). Dezbaterile din Dumă făceau să reiasă o situaţie asemănătoare experienţei din

Noua-Rusie: „Imigraţia în Argentina furnizează exemple care confirmă că, în numeroase cazuri, oamenii au primit câte un teren în condiţii foarte avantajoase, dar l-au abandonat pentru a se deda U.

alte meserii mai conforme capacităţilor lor14 a”.

După asta, «deşi vocaţia sa rezida în principiul motivării evreilor de a se face „coloni” cultivatori, societatea pentru colonizare a

renunţat la acest obiectiv.» Apoi şi-a luat ca sarcină să vină în ajutor”. emigraţiei excesiv de dezordonate a evreilor în afara

Rusiei”, „s-a ocupa! să furnizeze informaţii către emigranţi, să le apere interesele, să facă legătura cu ţările care îi primeau”, iar pentru aceasta a trebuit să-şi modifice statutul, cel lăsat cu legământ de baronul Hirsch care murise. Sume importante de bani au fost alocate „pentru a se ridica nivelul de viaţă al evreilor la locurile de rezidenţă”; începând din 1898, „s-a dus o acţiune în rândurile populaţiei în chiar interiorul Rusiei”, şi, în coloniile agricole evreieşti deja existente s-a asigurat „introducerea de unelte şi metode de lucru mai moderne”, „acordarea unui credit avantajos pentru îmbunătăţirea solului”. Totuşi, şi aici, „în ciuda sumelor destul de importante injectate în acest sector, activitatea agricolă a rămas relativ stagnantă149”. Dimpotrivă, fluxul migrator în afara

Rusiei nu a încetat să se amplifice, „în legătură directă cu criza meşteşugăritului şi eliminarea progresivă a micului comerţ şi a factoriei”;

acest flux „a atins apogeul... în 1906”, fără a fi totuşi;, în măsură să absoarbă surplusul anual al populaţiei” evreieşti. Este de notat că

„Marea masă a emigranţilor avea ca destinaţie Statele Unite” – spre exemplu, în 1910, erau 73%150. „Din 1881 până în 1914, 78, 6%

dintre emigranţii plecaţi din Rusia au debarcat în Statele Unite151”.

Începând de la acea epocă, vedem profilându-se ceea ce va fi mişcarea generală a secolului nostru. (Să notăm că la intrarea pe teritoriul american nu se cerea niciun document care să ateste că cineva este meşteşugar, ceea ce a făcut ca în primii şase ani ai secolului, 63%

dintre emigranţi ruşi „au lucrat în industrie”. Asta înseamnă că au părăsit Rusia pentru a merge în America doar meşteşugari? Acest fapt ar furniza o explicaţie la întrebarea: de ce nu se duceau meşteşugai îi în provinciile din Centru, care le erau de – acum deschise? Însă trebuie să considerăm că pentru mulţi imigranţi şi îndeosebi cei care nu aveau nici resurse, nici vreo meserie, niciun alt

răspuns nu este posibil decât acela că se înregistrau astfel pentru a face parte din „categona cea mai bine acceptată de către americani 2”.)

Suntem uimiţi să vedem cât de puţin numeroşi printre emigranţi sunt indivizii aparţinând păturii cultivate, cea care se pretindea a fi cea mai persecutată din Rusia. Tocmai aceste persoane nu emigrau. Din 1899 până în 1907, abia 1 % dintre ele au plecat. Inteligheanţia evreiască nu tindea câtuşi de puţin la emigraţie: acest lucru era, în ochii lor, o modalitate de a se sustrage de la problemele şi soarta Rusiei în momentul în care tocmai se deschideau aici posibilităţi de acţiune. Nu mai târziu de 1882, rezoluţia unui Congres al personalităţilor publice evreieşti «a chemat la „respingerea definitivă a ideii organizării unei emigrări, întrucât această idee contravine demnităţii statului ras154”». În decursul ultimilor ani ai secolului al XIX-lea, „noua generaţie a vrut să se implice activ în Istorie... şi pe toată linia, atât din exterior cât şi din interior, a trecut de la defensivă la ofensivă... Tinerii evrei vor de acum să-şi scrie ei înşişi istoria, să-şi pună pecetea voinţei personale asupra destinului propriu, şi de asemeni, într-o bună măsură, asupra destinului ţării în care trăiesc1”.

Aripa religioasă a iudaismului rus denunţa şi ea emigrarea, considerată ca o rupere de rădăcinile vii ale iudaismului est-european.

Eforturile seculare ale noii generaţii se răsfrângeau în primul rând asupra unui vast program de instruire absolut evreiesc, de cultură şi literatură în idiş, singurele capabile să creeze o legătură cu masa poporului. (Conform recensământului din 1897, doar 3%

dintre evreii din Rusia recunoşteau rusa ca limbă maternă; cât priveşte ebraica, părea uitată şi nimeni nu credea că ar putea renaşte.)

S-a propus înfiinţarea unei biblioteci special concepută pentru evrei, ziare în idiş (cotidianul Der Freynd a apărat încă din 1903;

era foarte citit în târguri. Fără a aparţine vreunui partid, ziarul se străduia să formeze populaţia din punct de vedere politic156).

Acum, în anii ’90, se conturează „grandioasa metamorfoză a masei evreieşti amorfe în naţiune, Renaşterea evreiască157”.

Unul după altul, autorii care scriau în idiş au căpătat o mare popularitate: Mendele Moşer-Sefarim, Şalom Alehem, Itzhak-Leibuş

Pereţ. Iar poetul Bialik, pentru a urma mişcarea, şi-a tradus poemele în idiş. În 1908, acest curent a atins apogeul la Conferinţa de la Cernăuţi care a proclamat idiş „limbă naţională a poporului evreu" şi a preconizat traducerea în idiş a tuturor textelor tipărite158.

În paralel, s-au făcut eforturi considerabile pentru cultura evreiască în limba rusă. Astfel sunt cele zece volume ale Bibliotecii evreieşti, cu conţinut istoric şi literar139; revistele petersburgheze care au luat fiinţă din 1881, Rassvet („Aurora"), apoi Russkii Evrei

(„Evreul rus"). (Acestea au trebuit să înceteze repede să mai apară:

„Aceste publicaţii nu au primit sprijinul publicului evreu160"). Revista Voshod („Răsăritul") îşi deschidea paginile tuturor autorilor evrei, traducerilor tuturor noutăţilor, oferind un loc important studiilor asupra istoriei evreieşti161. (Am putea noi, ruşii, să arătăm acelaşi interes faţă de propria noastră istorie!). Momentan, „rolul dominant în viaţa publică a iudaismului ras" era deţinut de „Petersburgul evreu": „pe la mijlocul anilor '90, [Ia Petersburg] s-au format aproape toate cadrele superioare, aristocraţia intelectuală evreiască";

toate talentele sunt la Petersburg162. După un calcul aproximativ, doar

67.000 dintre evrei vorbeau curent rusa în 1897, dar aceasta era elita cultivată. Şi deja „toată tânăra generaţie" din Ucraina, în anii '90, era crescută în rusă, iar cei care plecau să-şi facă studiile la liceu pierdeau pur şi simplu orice contact cu educaţia evreiască163.

La drept vorbind, nu exista slogan de tipul: Asimilarel trebuie să se topească în elementul rus! nici apel la renunţare la naţionalitate. Asimilarea era un fenomen banal, zilnic, dar ţesea o legătură între iudaismul rus şi viitorul Rusiei164. În rest, Sfiosberg respinge temeinic termenul de asimilare: „Nimic nu era mai contrar adevărului" ca a spune că „asimilaţii se considerau drept... ruşi ce ţin de

Legea mozaică". Dimpotrivă, „apetitul pentru cultura rusă nu excludea confesarea tradiţiilor culturii ebraice165". Totuşi, după deziluziile din anii '80, „unii intelectuali evrei, foarte impregnaţi de

ideea asimilării, au simţit producându-se o ruptură în concepţia lor despre viaţa publică166”. În curând, „aproape că nu mai rămăsese vreo organizaţie evreiască, vreun partid care să apere asimilarea.

Totuşi… în timp ce ea depusese armele ca teorie, rămânea o componentă foarte reală a vieţii evreilor din Rusia, cel puţin la cei care trăiau în marile oraşe167”. S-a decis însă să se „rupă legătura dintre emancipare… şi… asimilare” – mai clar: a obţine una, dar nu şi pe cealaltă, a căpăta egalitatea, dar fără pierderea iudaităţii169. În anii

90, obiectivul numărul unu al publicaţiei Voshod era să lupte pentru egalitatea în drepturi a evreilor din Rusia 69.

La începutul secolului, se constituise, la Petersburg, un „Birou de apărare” a evreilor din Rusia ai cărui membri erau eminenţi avocaţi şi oameni de litere. (înaintea lor, baronul Hirsch fusese singuail care a lucrat aşa cum făceau ei: spre el se îndreptau toate doleanţele evreilor.) Sfiosberg ne vorbeşte în detaliu de fondatorii săi170.

În decursul acelor ani, „spiritul iudaic s-a trezit la luptă”, şi s-a văzut la evrei „un puternic impuls al conştiinţei de sine, publică şi naţională” – dar o conştiinţă de acum lipsită de orice formă religioasă: „Târgurile golite de cei mai înstăriţi… satele abandonate de tineri, plecaţi la oraş… urbanizarea galopantă” au săpat religia

„În largi pături ale populaţiei evreieşti începând cu anii ’90”, şi au făcut să cadă autoritatea rabinilor. Chiar învăţaţii şcolilor talmudice se lăsau seduşi de laicizare171. (Acestea fiind zise, notiţele biografice din Enciclopedia evreiască privind generaţia care a crescut la cumpăna veacurilor XIX-lea şi XX-lea conţin adesea menţiunea:

„A primit o educaţie religioasă tradiţională”.)

În schimb, aşa cum am arătat, ceea ce s-a dezvoltat cu o forţă imprevizibilă şi sub o formă neaşteptată, a fost palestinofilia.

*

Evenimentele din Rusia nu puteau să nu fie percepute şi de evreii din Rusia cât şi de ruşii implicaţi în viaţa publică sub lumina celor ce se petreceau în acelaşi timp în Europa; contactele erau pe atunci libere şi frecvente între oameni instruiţi, iar frontierele erau permeabile ideilor, ca şi evenimentelor.

Istoricii europeni descoperă un „antisemitism al secolului al XIX-lea… o animozitate crescând faţă de evrei în Europa apuseană, acolo unde, părea totuşi, se mergea cu paşi mari către dispariţia lui172”. Până în Elveţia unde evreii, la mijlocul secolului, nu au putut obţine nici libertatea de a se stabili în cantoane, de a face comerţ şi nici cea de a exercita meserii artizanale. În Franţa fusese bomba afacerii Dreyfus. În Ungaria, „vechea aristocraţie a grofilor… îi acuza pe evrei… că au ruinat-o”; în Austria şi actuala Cehia, la sfârşitul veacului XIX, s-a propagat o „mişcare antisemită”, iar „mica burghezie… combătea proletariatul social-democrat agitând sloganuri antievreieşti173”. În 1898, au avut loc pogromuri sângeroase în Galiţia. Avântul burgheziei în toate ţările „a făcut să crească influenţa evreilor, regrupaţi în mare număr în capitale şi centrele industriale…

În oraşe ca Viena şi Budapesta… presa, teatral, baroul, corpul medical au numărat în rândurile lor un procent de evrei net superior proporţiei din ansamblul populaţiei. Din acei ani datează naşterea marilor averi ale unor negustori şi bancheri evrei174”.

Dar locul unde tendinţele antievreieşti s-au manifestat cu cea mai mare insistenţă a fost Germania. Să-l numim în primul rând pe

Richard Wagner (în 1869). Din anii ’70, mediile conservatoare şi clericale cereau să se restrângă drepturile evreilor germani şi să se interzică orice imigrare evreiască. Începând de la finele anilor ’70

au fost cuprinse în această mişcare „chiar mediile intelectuale”, al cărei purtător de cuvânt a fost istoricul prusac Henrich von

Treitschke: „Agitatorii de astăzi au perceput starea de spirit a societăţii care consideră evreii drept nefericirea noastră naţională”;

„Evreii nu reuşesc niciodată să se contopească cu popoarele Europei apusene”, şi manifestă ură faţă de germanism. Vine apoi Karl

Eugen Dühring, pe care l-a făcut celebru polemica sa cu Marx şi

Engels: „Chestiunea evreiască este o simplă problemă de rasă, iar evreii sunt o rasă care nu numai că ne este străină, ci este în mod iremediabil şi ontologic proastă”. Pe urmă vine Eduard Hartmann.

În sfera politică, această mişcare a dus la primul congres internaţional antievreiesc din 1882 (la Dresda), care a adoptat

„Manifestul adresat popoarelor şi guvernelor creştine care mor din cauza iudaismului” şi a cerut expulzarea evreilor din Germania. Dar, la începutul anilor ’90, partidele antievreieşti regresaseră şi au suportat o întreagă serie de necazuri pe scena politică175.

Franţa a fost şi ea teatrul, dacă nu al apariţiei unei teorii rasiale atât de agresive, cel puţin al unei largi propagande politice arme

<notă>

— Karl Eugen Dühring (1833 – 1921): filosof german. Tezele sale, opuse teoriilor economice şi sociale ale lui Marx şi Engels, au fost criticate violent de acest din urmă în lucrarea intitulată chiar Anti-Dühring.

</notă>

vreieşti: cea răspândită de Édouard Drumont în publicaţia sa Cuvântul liber, începând din 1892. A survenit mai apoi „o veritabilă competiţie între socialism şi antisemitism”; „socialiştii nu ezitau să-şi agrementeze cuvântările cu ieşiri împotriva evreilor, coborându-se până la demagogia antisemită… O ceaţă social-antisemită s-a abătut asupra întregii Franţe176”. (Foarte comparabilă cu propaganda narodnicilor din Rusia de prin anii 1881 – 1882.) Şi tocmai în acel moment, 1894, a izbucnit răsunătoarea afacere Dreyfus. „Către

1898 [antisemitismul] a atins paroxismul în întreaga Europă de vest – în Germania, Franţa, Marea Britanie şi în Statele Unite177”.

Presa rusească din anii 1870 – 1890 a emis şi ea câteva declaraţii antievreieşti, dar fără coloratura teoretică puternică pe care au avut-o în Germania şi fără violenţa exacerbată la care am asistat în

Austro-Ungaria şi în Franţa. Să cităm, spre amintire, povestirile lui

Vsevolod Krestovski (Tenebre egiptene, printre altele) şi câteva articole din jurnalele mai puţin elevate.

Se cuvine să punem deoparte ziarul Nevoie Vremea („Timpuri noi”) care îşi datorează succesul poziţiilor luate în „mişcarea slavă”, legată de războiul ruso-turc pentru apărarea Balcanilor. Dar

„Când de pe teatrul operaţiunilor au sosit rapoarte despre acte de prădăciune făcute de intendenţi şi furnizori, respectivii furnizori

„De origine evreiască” au apărut drept încarnarea întregului iudaism rus, iar Nevoie Vremea a adoptat o linie deschis antisemită”. Începând din anii ’80, ziarul a făcut mai mult decât „să treacă de partea reacţiunii”, „a depăşit toate limitele urii şi lipsei de probitate în chestiunea evreiască”. Strigătul de punere în gardă „Fereşte-te de evreu 1” a răsunat pentru prima dată în coloanele ziarului Nevoie

Vremea. Ziarul insista asupra necesităţii de a se lua măsuri ferme împotriva „acaparării” de către evrei a ştiinţei, literelor şi artelor ruseşti…”. Nu scăpa nicio ocazie de a denunţa faptul că se „sustrag de la serviciul militar” 178.

Aceste atacuri împotriva evreilor, atât în străinătate cât şi în Rusia, l-au emoţionat pe Vladimir Soloviov şi, începând din 1884, le-a combătut viguros: „Iudeii s-au comportat întotdeauna faţă de noi în felul iudeilor, iar noi, creştini, încă nu am învăţat să ne comportăm faţă de iudaism într-o manieră creştină”; „în privinţa iudaismului, lumea creştină în totalitatea sa nu a manifestat până în prezent decât o gelozie iraţională sau o indiferenţă slabă”. Nu, „nu Europa creştină

170

este tolerantă faţă de evrei, ci Europa necredincioasă”.

Societatea rusă nu a înţeles importanţa crescândă a chestiunii evreieşti pentru Rusia decât cu o jumătate de secol întârziere faţă de guvernul său. Abia după războiul din Crimeea „opinia publică însă născândă a început să conştientizeze chestiunea evreiască în

Rusia180”. Dar a trebuit să mai treacă încă vreo câteva decenii până a înţeles întâietatea acestei chestiuni. „Providenţa a fost aceea care a făcut ca în ţara noastră să vină cea mai mare parte a poporului evreu, şi cea mai solidă”, scria în 1891 Vladimir Soloviov181.

Cu în an înainte, întărit de susţinerea câtorva simpatizanţi.

Soloviov redactase un „Protest” unde se spunea că „singura cauză a pretinsei chestiuni evreieşti” era abandonarea oricărei dreptăţi şi omenii, „un entuziasm nebunesc faţă de un egoism naţional orb”.

„A aprinde ura raţională şi religioasă, lucru atât de potrivnic spiritului creştinismului… perverteşte în profunzime societatea şi

poate antrena o întoarcere la barbarie…" „Se cuvine să denunţăm cu tărie mişcarea antisemită", „fie şi din simplu instinct de supravieţuire naţională182".

Conform relatării pe care ne-o face S.M. Dubnov, Soloviov a strâns semnături, peste o sută, inclusiv cele ale lui Tolstoi şi

Korolenko. Dar redacţiile tuturor ziarelor primiseră ordin să nu publice acest protest. Soloviov „a adresat o scrisoare usturătoare ţaru

lui Alexandru al III-lea", dar i s-a transmis că dacă mai continuă va avea parte de măsuri administrative. Soloviov a abandonat lupta183.

Ca şi în Europa, creşterea multiformă a ambiţiilor evreieşti nu putea să nu trezească la actorii vieţii publice ruse în unele părţi nelinişte, în altele o împotrivire sălbatică, iar în altele, dimpotrivă, sim Patie. Iar, la unii, un calcul politic. La fel cu Voinţa Poporului în

<notă>

— Vladimir Galaktionovici Korolenko (1853 – 1921): celebru scriitor.

mare democrat. Exilat politic, a petrecut zece ani în Siberia răsăriteană.

Denunţă violenţele poliţiei şi antisemitismul. Va fi oripilat de teroarea şi despotismul bolşevicilor.

</notă>

1881, care înţelesese ce profit se putea trage din chestiunea evreiască (la vremea respectivă, era în sensul persecuţiei), mediile radicale şi liberale ale epocii, adică aripa stângă a societăţii, au conceput şi şi-au însuşit pentru încă mult timp ideea că se putea scoate profit din chestiunea evreiască, a juca o carte câştigătoare în lupta împotriva autocraţiei: era nevoie să se repete pe toate tonurile că singurul mijloc de a obţine egalitatea în drepturi pentru evrei era răsturnarea definitivă a puterii ţarilor. De la liberali până la bolşevici, trecând prin eseri, nimeni nu a încetat să-i implice pe evrei – unii sub efectul unei reale simpatii – de a se servi de ei ca de un atu comod în lupta antimonarhică. Revoluţionarii nu au renunţat la acest atu, l-au exploatat fără cel mai mic scrupul până în 1917.

Totuşi, aceste tendinţe diferite, aceste dezbateri în ziare nu au afectat cu nimic atitudinea poporului faţă de evrei în Rusia Mare.

Multe mărturii confirmă acest lucru.

Astfel I. Teitel, un om care a trăit timp îndelungat în Rusia oamenilor de rând şi a frecventat mulţi oameni mărunţi, afirmă că

„Întreaga ostilitate rasială sau naţională este străină poporului de rând184”. Sau, în amintirile lăsate de prinţul Viazemski, următorul episod: la spitalul din Korobovka, districtul Usmański, se afla un medic rus cam necioplit, doctorul Smirnov; ţăranii nu-l iubeau, iar cel care l-a înlocuit, devotatul doctor Safran, a beneficiat imediat de afecţiunea şi gratitudinea tuturor ţăranilor din împrejurimi. Altă confirmare, inspirată de experienţa de la închisoare din anii

1880 – 1890: P.F. Iakubovici-Melşin scrie: „Ar fi o sarcină ingrată să se cerceteze, chiar în drojdia poporului nostru, cele mai mici urme de antisemitism185”. Dovadă că ei simţeau ceea ce evreii dintr-un târg din Bielorusia solicitau în următorii termeni, la începutul secolului, într-o telegramă adresată către M.F. Morozov, soţia unui bogat negustor care se ocupa cu binefacerile: „Daţi-ne atât. Sinagoga a ars. Ştii bine că avem acelaşi Dumnezeu”. Iar ea le-a trimis suma cerută.

În fond, nici presa liberală rusă, nici presa evreiască nu au acuzat vreodată poporul rus de un antisemitism funciar: ceea ce şi una şi cealaltă repetau fără încetare, şi anume că antisemitismul fusese aţâţat şi montat în rândul maselor populare pe de-a-ntregul de către guvern. Chiar formula „Autocraţie, Ortodoxie, Naţionalitate” era resimţită, în mediile evreieşti cultivate, ca o formulă îndreptatăîmpotriva evreilor.

La mijlocul secolului al XX-lea, putem citi la un autor evreu:

„În Rusia ţaristă, antisemitismul nu avea rădăcini profunde în popor… În masele populare largi, practic nu exista antisemitism; de altfel nici măcar problema relaţiilor cu iudaismul nu se punea…

Doar în unele părţi din ceea ce se numea Zona de rezidenţă, şi în principal în Ucraina de pe timpul dominaţiei poloneze, unde, ca urmare a unor circumstanţe asupra cărora nu este necesar să ne

aplecăm aici, o anumită tendinţă către antisemitism se manifesta în rândurile ţărănimii186”. Acest lucru este absolut exact. Şi s-ar putea adăuga: Basarabia. (Putem judeca despre vechimea acestor sentimente şi a circumstanţelor citindu-l pe Karamzin: cazacii care îl înconjurau pe Falsul Dmitri** – cazaci de pe Don, după toate evidenţele – numindu-i pe ruşi jidi (jidovi) 187, ceea ce înseamnă că în provinciile din vest această vocabulă constituia o injurie.)

Dar în folclorul rus, cum este? Dicţionarul Dai înglobează atât

Rusia Mare, provinciile apusene, cât şi Ucraina. Ediţiile de dinainte de revoluţie conţin un mare număr de cuvinte şi expresii formate pe rădăcina jid (iude). (Un detaliu semnificativ: în ediţia sovietică din 1955 întreaga pagină tipărită unde figurau aceste cuvinte a fost refăcută188, şi toată această „nişă” lexicală, între jidkii şijigalo, a fost suprimată în întregime.) Or, printre aceste expresii citate de Dai, există unele moştenite din slavona Bisericii unde cuvântul jid nu era deloc peiorativ: era numele unui popor. Unele provin din practica poloneză şi post-poloneză din sânul Zonei de rezistenţă. Altele au fost introduse în limbă de pe Vremea Tulbură

<notă>

— Nikolai Mihailovici Karamzin (1766 – 1826): scriitor rus. Marea sa lucrare Istoria Statului rus l-a făcut pe Puşkin să spună despre el că este

„Cristofor Columb al Bătrânei Rusii”.

** Falsul Dmitri, zis Uzurpatorul: acest personaj apare în Polonia în

1601 şi se dă drept fiul lui Ivan al IV-lea. Se îndreaptă spre Moscova şi ocupă tronul din 1605 până în 1606. Va fi ucis de boieri.

</notă>

rilor, în secolul al XVII-lea, într-o vreme când în Rusia Mare nu exista aproape niciun contact cu evreii. Aceste moşteniri se reflectă şi în dictoane culese de Dai enunţate sub forma lor rusească

— Dar se simte dedesubt forma lor meridională. (Iar ceea ce este sigur este că nu au ieşit din măruntaiele ministrului de Interne!...)

Şi apoi, să comparăm aceste zicători cu altele: câte proverbe

răutăcioase nu a creat poporul la adresa clerului ortodox! Aproape niciunul care să fie favorabil!

Un martor din Mariupol189 (şi nu este singurul, e un lucru dovedit) povesteşte că la ei, înainte de revoluţie, se distingeau clar cele două vocabule evrei (ebraic) şi jid (jidov). Evrei-\\ era cetăţeanul care respecta legea, ale cărui moravuri, conduită, comportament faţă de ceilalţi nu era deloc diferit de mediul înconjurător, în timp ce jid-n\ era jivoder (jupuitorul). Şi nu rareori se auzea:

„Nu sunt un jid, sunt un evrei cinstit, nu am intenţia să vă înşel”.

(Asemenea vorbe puse în gura unui evreu le găsim în literatură; am citit şi reviste ale narodnicilor.)

Această diferenţiere semantică nu trebuie să o pierdem niciodată din vedere când interpretăm zicalele.

Toate acestea sunt urmele unei vechi dispute naţionale asupra teritoriului de vest şi sud-vest.

Căci nici în Rusia centrală, nici în cea de nord sau de est, nici chiar în zguduirea generală din octombrie 1905 nu au existat pogromuri antievreieşti. (Dacă a existat indignare, aceasta a fost împotriva intelectualilor revoluţionari în general, împotriva felului lor de a jubila şi de a-şi bate joc de Manifestul din 17 octombrie).

Aceasta însă nu împiedică faptul ca în ochii lumii întregi, Rusia de dinainte de război – nu imperiul, ci Rusia – să poarte veşnic pecetea infamiei, cea a pogromurilor şi a Sutanelor negre... lucru de neşters, întipărit în minţi pentru câte alte secole de acum încolo?

Pogromurile antievreieşti au izbucnit mereu şi în mod exclusiv în partea de sud-vest a Rusiei – aşa cum a fost în 1881.

Iar pogromul de la Chişinău din 1903 a fost de aceeaşi natură.

*

Să nu uităm că la vremea aceea populaţia Basarabiei era în ansamblul ei analfabetă, că la Chişinău trăiau 50.000 de evrei, cincizeci de mii de moldoveni, 8.000 de ruşi (în fapt, mai ales ucraineni, dar nu se făcea nicio diferenţă) şi alte câteva mii. Care au fost principalele forţe responsabile de pogromuri? „Pogromiştii au fost în principal moldoveni 190”.

Pogromul de la Chişinău a început pe 6 aprilie, în ultima zi a

Paştelui evreiesc şi prima a Paştelui creştin. (Nu este pentru prima dată când vedem această legătură tragică dintre pogromurile antievreieşti şi Pastele creştinilor: în 1882 şi 1899 la Nikolaev 19 – iar acest lucru mă umple de durere şi nelinişte extremă.)

Să recurgem la unicul document care se bazează pe o anchetă riguroasă făcută imediat după evenimente. Este vorba de actul de acuzare întocmit de procurorul tribunalului local, V.N. Goremîkin, care „nu a citat nici măcar un singur evreu în calitate de acuzat, fapt pentru care a fost foarte dispreţuit de presa reacţionară 192”.

(După cum vom vedea, tribunalul a judecat cu uşile închise pentru a nu „exacerba patimile”, iar actul de acuzare a fost iniţial publicat în străinătate în ziarul emigranţilor de la Stuttgart Osvobojdenie

[” Libertate”]193.)

Documentul se deschide cu un rezumat asupra „ciocnirilor obişnuite dintre evrei şi creştini aşa cum s-au produs în toţi aceşti ani de

Paşti”, şi asupra „animozităţii populaţiei locale faţă de evrei”. Se spune că „deja cu două săptămâni înainte de Paşti... circulau prin oraş zvonuri anunţând că, în perioada sărbătorilor care urmează, vor fi agresiuni împotriva evreilor”. Un ziar, Bessarabeţ („Basarabeanul”), jucase un rol de incitare publicând „zilnic, în toate aceste săptămâni, articole incendiare, puternic antievreieşti, care nu au trecut neobservate de comisionari, funcţionari mărunţi, un întreg popor puţin instruit al Basarabiei. Printre ultimele articole provocatoare ale ziarului, a fost cel care relata moartea unui copil creştin în târgul Dubăsari, zice-se înfăptuită de către evrei în scop ritual”.

(un alt zvon spunea că un evreu şi-ar fi asasinat servitoarea creştină, când de fapt aceasta se sinucisese 194).

Dar ce făcea poliţia din Chişinău? „Fără să acorde vreun credit deosebit zvonurilor” şi în ciuda faptului că „în ultimii ani, s-au produs în mod regulat bătăi între evrei şi creştini, poliţia din Chişinău nu a luat nicio măsură preventivă serioasă”, ea nu a făcut decât să

întărească patrulele „în vederea sărbătorilor, în locurile unde mulţimea urma să fie mai densă”, adăugându-se oameni recrutaţi din garnizoana locală 195. Şeful de poliţie nu a dat nicio instrucţiune clară oamenilor săi.

Acesta este lucrul de neiertat: bătăi repetate în fiecare an de

Paşti, zvonuri cu o asemenea încărcătură – iar poliţia îşi încrucişează braţele. Un semn în plus despre starea de decădere a aparatului guvernamental. Căci din două, una: sau abandonezi imperiul

(câte războaie, câte eforturi depuse cu scopul de a anexa, pentru motive necunoscute, Moldova la Rusia), sau veghezi la buna ordine care trebuie să domnească pe întreg teritoriul.

Pe 6 aprilie, în cursul după amiezii, străzile oraşului sunt invadate de „lumea în sărbătoare”, cu „mulţi adolescenţi” plimbându-se prin mulţime, precum şi oameni ameţiţi. Băieţii încep să arunce cu pietre în casele evreieşti, din ce în ce mai tare, iar când comisarul şi inspectorii săi încearcă să aresteze pe unul dintre ei, „sunt loviţi cu pietre”. Atunci se amestecă oamenii maturi. „Poliţia nu a luat nicio măsură hotărâtă pentru a împiedica dezordinea” ceea ce a dus la jefuirea a doua dughene evreieşti şi a câtorva locuinţe. Spre seară, dezordinile s-au potolit şi „nu s-a întreprins nimic împotriva evreilor în ziua respectivă”; poliţia arestase şaizeci de persoane în decursul zilei.

Totuşi, „în zorii zilei de 7 aprilie, populaţia creştină... foarte agitată, a început să se adune în diferite locuri din oraş şi cartiere, în grupuri mici care au provocat înfruntări cu evreii cu caracter din ce în ce mai violent”. În acelaşi fel, încă de la prima oră, în Piaţa

Nouă, „se adunaseră peste o sută de evrei, înarmaţi cu pari şi bâte, chiar puşti pe ici şi colo, cu care sau şi tras câteva focuri. Creştinii nu aveau arme de foc. Evreii ziceau: „Ieri, nu i-aţi împrăştiat pe ruşi, astăzi ne vom apăra singuri”. Unii aveau sticle cu vitriol pe care îl aruncau asupra creştinilor pe care îi întâlneau”. (Farmaciile erau prin tradiţie ţinute de evrei.) „Atunci s-au răspândit zvonuri prin oraş că evreii i-au agresat pe creştini; zvonurile erau exagerate trecând din

gură în gură, exasperând populaţia creştină": „au fost bătuţi" se schimbă în „au fost ucişi", se zice că evreii au devastat catedrala şi l-au asasinat pe preot. Şi iată că „în diferite puncte din oraş, grupuri mici de cincisprezece, douăzeci de persoane, în principal muncitori, cu adolescenţii în frunte, dau cu pietre în geamuri, încep să jefuiască dughenele, localurile, locuinţele evreilor, spărgând totul înăuntru. Aceste grupuri se îngroaşă încetul cu încetul cu trecători". Pe la orele două, trei dimineaţa „dezordinile s-au întins pe o rază tot mai mare"; „casele unde au fost expuse la fereastră icoane sau cruci nu au fost atinse". „În localurile jefuite s-a distrus totul, mărfurile au fost aruncate afară pentru a fi călcate în picioare sau furate de indivizi care îi escortau pe agresori". S-a mers până acolo încât „au fost devastate casele de rugăciune ale evreilor, au fost aruncate în stradă rulourile sacre [Tora]". Desigur că debitele de băuturi au fost golite; „vinul era vărsat în stradă sau băut pe loc de bandiţi".

Inerţia poliţiei, datorată lipsei unui comandament demn de acest nume, a făcut ca aceste nelegiuiri să continue nepedepsite – fapt care nu a făcut decât să-i încurajeze şi să-i agite pe răufăcători.

Forţele de poliţie, lăsate de izbelişte, departe de a-şi uni eforturile, acţionau după cum le tăia capul... „iar poliţiştii subalterni au rămas cel mai adesea nişte spectatori muţi ai pogromului". S-a lansat totuşi prin telefon un apel către garnizoana locală pentru a se trimite întăriri, dar „de fiecare dată când soldaţii mergeau într-un punct anume, nu mai găseau pe nimeni", iar „în absenţa unor noi instrucţiuni, rămâneau inactivi"; „erau împrăştiaţi prin oraş în grupuri izolate, fără obiectiv clar şi fără coordonare între unele şi altele";

„Nu făceau decât să împrăştie mulţimea agitată". (Această garnizoană nu era dintre cele mai performante şi, pe deasupra, era chiar imediat după Paşti: mulţi ofiţeri şi soldaţi se aflau în permisie 196.)

Inerţia poliţiei... a dat naştere la noi zvonuri, cum că guvernul ar fi permis ca lumea să se ia de evrei, fiindcă sunt duşmanii patriei".

— Iar pogromul, dezlănţuit, stropit cu vin, s-a înveninat. „Evreii se temeau pentru bunurile şi viaţa lor, şi-au pierdut tot sângele rece,

iar frica i-a înnebunit. Mai mulţi dintre ei, înarmându-se cu revolvere, au trecut la contraatac ca să se apere. Adunaţi pe la colţurile străzilor, în spatele gardurilor, în balcoane au început să tragă asupra jefuitorilor, dar neîndemânatic, fără a ochi, încât acest lucru nu i-a ajutat cu nimic, trezind în aceştia o teribilă explozie de mânie.

„Mulţimea jefuitorilor a fost cuprinsă de furie şi acolo unde s-au auzit împuşcături au sfărâmat totul, bătându-i pe evreii care se găseau pe acolo”. „O împuşcătură le-a fost fatală evreilor: aceea care a doborât un copil rus, pe micuţul Ostapov”. Începând cu orele unu, două după-amiază, loviturile date evreilor au căpătat un caracter tot mai violent” şi, începând cu orele cinci au fost însoţite de

„O serie de omoruri”.

La trei şi jumătate după amiază, guvernatorul Von Raaben, total depăşit, a transmis un ordin şefului garnizoanei, generalul

Bekman, autorizându-l să „facă uz de arme”. Bekman a împărţit oraşul în sectoare, iar trupele, care fuseseră „trimise la întâmplare”, mergeau acum în ordine. „Din acest moment, trupa a trecut la arestări masive” şi s-au luat măsuri energice. La căderea nopţii, pogromul era sub control.

Documentul face bilanţul victimelor: „Au fost 42 de morţi, dintre care 38 evrei”; „toate corpurile purtau urme de obiecte contondente

— Bâte, lopeţi, pietre –, iar unele aveau urme de lovituri de topor”;

„Aproape toţi erau răniţi la cap, unii şi la piept. Nu prezentau urme de gloanţe, nicio urmă de tortură sau viol (acest lucru a fost confirmat de către expertizele medicale şi autopsii, cât şi de raportul Departamentului medico-legal al Administraţiei centrale a Basarabiei);

s-au numărat 456 de răniţi, dintre care 62 printre creştini...; 8 erau răniţi de gloanţe. Din 394 de răniţi evrei, doar 5 erau grav. Nicio urmă de batjocură... doar unui om chior i se scosese ochiul sănătos... Trei sferturi dintre cei agresaţi erau adulţi; au existat trei plângeri de viol, dintre care 2 au făcut obiectul unor cercetări”. 7 militari au fost răniţi, dintre care un soldat „a avut faţa arsă de vitriol”; 68 de poliţişti au avut parte de răni uşoare. „Au fost devastate 1 350 de case, adică

aproape o treime din casele din Chişinău; o cifră enormă, echivalentă cu un bombardament… în privinţa arestărilor, au fost

816 în dimineaţa de 9 aprilie”, şi, dincolo de anchetele privind omorurile, 664 persoane au apărut în faţa judecătorilor.

La unii autori, cifrele victimelor printre evrei diferă de statisticile oficiale, dar diferenţa nu este mare. Cartea despre evreii din

Rusia estimează că au fost 45 de evrei ucişi, 86 grav răniţi, 1.500

de case şi magazine jefuite sau distruse 197. Biekerman avansează cifra de 53 de morţi, dar probabil nu toţi evrei. Enciclopedia evreiască recentă (1988) declară: „49 de persoane au fost ucise.

586 rănite, peste 1.500 de case şi dughene jefuite 199”.

Aceasta este descrierea oficială. Dar simţim bine ce se ascunde în spatele ei. Se mai spune: „Unei singure persoane, un evreu fără un ochi” i s-a scos şi celălalt. Aflăm ceva mai mult din eseul lui

Korolenko Dom n „13 („Casa nr. 13”) 200. Acest sărman se numea

Meer Weisman. „La întrebarea mea, scrie Korolenko – ştie cine i-a făcut aceasta? –, a răspuns cu absolută seninătate că nu ştie, dar că

„Un puştan”, fiul vecinilor se lăudase că a făcut-o.cu o bucată de plumb legată de o sfoară”. Vedem deci că victimele şi călăii se cunoşteau bine…

Korolenko revine: „Este drept că ceea ce spun au auzit chiar de la evrei, şi nu există niciun motiv să nu acordăm încredere vorbelor lor… De ce ar fi inventat aceste detalii?…” Şi, într-adevăr, pentru ce motiv familia lui Bentsion Galanter, lovit mortal la cap, ar fi inventat că ucigaşii i-ar fi bătut cuie în tot trupul? Familia contabilului Nisenson nu era destul de încercată? Pentru ce ar fi adăugat că l-ar fi „înmuiat” într-o băltoacă înainte de a-l masacra?

Aceste detalii nu sunt ficţiuni.

Dar celor care se găseau departe de evenimente, agitatorilor opiniei publice, aceste orori nu le erau suficiente. Ceea ce reţineau ei nu era tragedia, nenorocirea, morţii, ci întrebarea: cum să le exploateze pentru a lovi în puterea ţaristă? Şi au recurs la exagerări înspăimântătoare. A depăşi aceste reacţii de oroare, a încerca să

vedem limpede în aceste versiuni montate în decursul lunilor şi a anilor următori, nu ar însemna a minimaliza tragedia şi a atrage multe atacuri? Dar a vedea clar este o datorie, fiindcă s-a profitat de pogromul de la Chişinău pentru a se murdări imaginea Rusiei şi a-i pune pe veci stigmatul infamiei. Astăzi, orice lucrare istorică cinstită asupra acestui subiect cere să se facă diferenţa dintre oribilul adevăr şi minciunile perfide.

Concluzia actului de acuzare este următoarea: dezordinile „nu au atins amploarea descrisă decât din cauza inerţiei poliţiei, lipsită de un comandament adecvat… Ancheta preliminară nu a găsit indicii care să dovedească faptul că dezordinile fuseseră premeditate".

Aceste indicii nu au fost găsite de nicio altă anchetă ulterioară.

Şi totuşi: Biroul pentru apărarea evreilor, pe care l-am amintit deja (din el făceau parte personaje atât de binecunoscute ca

M. Winaver, G. Sfiosberg, L. Bramson, M. Kulişer, A. Braudo.

S. Pozner, Krohl202), imediat ce a primit ştirea despre pogromul de la Chişinău, a exclus de la început toate cauzele posibile în afară de cea a unui complot pus la cale de sus: „Cine a dat ordin să se organizeze pogromul, cine a luat conducerea forţelor întunecate care l-au continuat203?" „Imediat ce am aflat în ce climat s-a desfăşurat carnagiul de la Chişinău, nu ne-am îndoit nicio clipă că nu ar fi putut avea loc dacă nu ar fi fost pus la cale de către departamentul de Poliţie şi dus sub ordinile sale. „Deşi, desigur, „mizerabilii au ţinut secret proiectul lor", scrie M. Krohl în anii '40 ai secolului al XX-lea. „Dar oricât de convinşi am fi că balta de sânge de la

Chişinău a fost premeditată în sferele înalte, probabil cu acordul tacit şi la iniţiativa lui Pleve, nu putem demasca aceste asasinate sus-puse şi nu putem să le scoatem la lumină în faţa lumii decât cu o condiţie: dacă avem dovezile cele mai indiscutabile împotriva lor. De aceea am hotărât să trimitem la Chişinău pe celebrai avocat

Zaradnâi205". „Era persoana cea mai indicată pentru misiunea pe care i-am încredinţat-o". „El a încercat să găsească resorturile ascunse ale masacrului de la Chişinău, acela în urma căruia poliţia, pentru a abate atenţia, a arestat câteva zeci de hoţi şi de jefuitori206".

(Să ne amintim că a doua zi de după pogrom, 816 persoane fuseseră arestate.)

Zarudnîi a strâns informaţii şi a adus un „material de o excepţională importanţă”. Anume că „principalul responsabil, organizatorul pogromului, fusese şeful Ohranei locale, K. Lewendal”, un ofiţer de jandarmi care fusese numit la Chişinău cu puţin timp înainte de pogrom. „La ordinul său poliţia şi trupele i-au sprijinit în mod deschis pe asasini şi pe hoţi207”. Ar fi „paralizat în totalitate acţiunea guvernatorului208”. (Se ştie, totuşi, că în Rusia nici poliţia şi încă şi mai puţin trupele nu se aflau sub ordinele Ohranei.)

Respectivul material „de o excepţională importanţă”, care îi denunţa pe vinovaţi „cu o absolută certitudine”, nu a fost totuşi niciodată publicat nici pe moment, nici mai târziu. De ce? Pentru că, dacă ar fi fost făcut public, cum ar mai fi putut scăpa Lewendal şi complicii săi de pedeapsă şi dezonoare? Acest material este cunoscut doar din auzite: un negustor pe numele său Pronin şi un notar.

Pisarjevski, s-ar fi întâlnit de mai multe ori într-o anumită cafenea şi, pe baza instrucţiunilor lui Lewendal, ar fi planificat pogromul209. Şi că în urma acestor întâlniri, întreaga poliţie şi trupa au optat pentru pogrom. Procurorul Goremîkin a examinat acuzaţiile aduse lui Lewendal şi le-a declarat neîntemeiate”. (Ziaristul

Kruşevan, ale cărui articole incendiare favorizaseră realmente pogromul, după două luni a primit câteva lovituri de cuţit la

Petersburg din partea lui Pinhas Daşevski, care voia să-l ucidă211).

În acest timp, puterea îşi continua ancheta. A fost trimis la

Chişinău directorul departamentului Poliţiei, A.A. Lopuhin (având simpatii liberale, nu putea fi bănuit de opinia publică). Guvernatorul Von Raaden a fost destituit, precum şi mai mulţi înalţi funcţionari din Basarabia. S-a numit un nou guvernator, prinţul S. Urusov

(care urma să devină un K.D. foarte cunoscut şi va semna chemarea la revoltă intitulată „Apelul de la Vîborg”). O circulară a ministrului de Interne, Pleve, a fost publicată în Mesagerul guvernului

din 29 aprilie. Acesta îşi exprima aici indignarea în faţa inactivităţii autorităţilor de la Chişinău, chemându-i pe toţi guvernatorii de provincii, pe cei de la oraşe şi pe şefii poliţiei, să stopeze ferm toate violenţele luând toate măsurile posibile212.

Biserica ortodoxă şi-a spus şi ea părerea. Sfântul Sinod a publicat o circulară cerându-i clerului să ia măsuri pentru a înlătura sentimentele de ostilitate faţă de evrei. Câţiva ierarhi, cum este Ioan din Kronstadt, foarte ascultat şi venerat de credincioşii săi, s-au adresat poporului creştin exprimându-şi dezaprobarea, îndemnul şi chemările la calm. „Au substituit sărbătoarea creştină cu o orgie sângeroasă şi satanică213". Iar episcopul Antonie (Krapovitki) declara: Pedeapsa lui Dumnezeu se va abate acelor netrebnici care au făcut să curgă un sânge înrudit cu al Dumnezeului-Om, cu al

Maicii Preacurate, apostolilor şi profeţilor… pentru ca voi să ştiţi întrucât Duhului Sfânt îi este scump poporul evreu, încă alungat în zilele noastre şi câtă mânie are El împotriva celor care vor să-L

ofenseze" 1". S-a distribuit oamenilor un text pe acest subiect.

(Lungile predici şi explicaţii ale Bisericii reflectau totuşi o stare de spirit arhaică, înţepenită de secole şi care urma să fie depăşită de redutabilele evoluţii ce aveau să vină.)

În primele zile ale lunii mai, adică la o lună după evenimente, a izbucnit o campanie de informare, dar şi o campanie a falselor ştiri cu privire la pogrom atât în presa rusă, cât şi cea europeană şi americană. La Petersburg, au apărut articole furibunde despre asasinarea mamelor şi a sugarilor, violuri – al fetiţelor sub ochii părinţilor, ale femeilor sub ochii soţilor. S-a vorbit şi despre „limbi smulse; un om a fost spintecat, unei femei i s-au bătut cuie în cap prin nări213". În mai puţin de o săptămână au apărut asemenea detalii înspăimântătoare în ziarele din Occident. Opinia publică occidentală le-a crezut pe deplin. Evreii influenţi din Anglia s-au sprijinit pe aceste fabulaţii şi le-au inclus în protestele lor publice".

Trebuie să repetăm: „Nu s-a observat nicio urmă de tortură sau viol pe corpuri. „Din cauza unui nou val de articole din ziare, li s-a cerut medicilor legişti să facă expertize complementare. Medicul

Serviciului sanitar al oraşului, Frenkel (care examinase corpurile în cimitirul evreiesc) şi un altul, Ciorba (care primise morţii şi răniţii la spitalul departamental Chişinău, între orele cinci seara, din cea de a doua zi de Paşti şi până la prânz, în cea de a treia zi, apoi la spitalul evreiesc), şi doctorul Vasiliev (care făcuse autopsia a treizeci şi cinci de cadavre) – au atestat cu toţii absenţa de pe corp a urmelor de tortură sau de violenţă descrise în ziare217. S-a aflat mai târziu, la proces, că doctorul Doroşevski – cel care se credea că a furnizat aceste înspăimântătoare informaţii – nu văzuse nimic din asemenea atrocităţi şi, în plus, îşi declina orice răspundere faţă de cele scrise în ziarele de scandal218. Cât despre procurorul la curtea criminală din Odessa, pentru a răspunde la întrebarea lui Lopuhin despre violuri, „făcuse propria anchetă în secret": povestirile familiilor victimelor nu au confirmat niciun caz de viol;

cazurile concrete, în expertiză, sunt excluse. Dar cui îi pasă de examinările şi concluziile medicilor? Cine are vreo grijă faţă de cercetările concrete ale procurorului? Toate aceste documente pot rămâne mult şi bine să îngălbenească în dosarele cabinetelor!

Iar tot ceea ce nu au confirmat martorii, ce nu a povestit

Korolenko, autorităţile nu au avut prezenţa de spirit să respingă.

Iar toate aceste detalii s-au răspândit prin lume luând în ochii opiniei publice forma unui fapt, ceea ce urma să şi rămână pe tot parcursul secolului al XX-lea şi vor mai rămâne, probabil, şi pentru secolul al XXI-lea – îngheţate, nemişcate, legate pentru totdeauna de numele Rusiei.

Or, Rusia, de ani îndelungaţi, dar cu din ce în ce mai multă acuitate, cunoştea o nebunească, o mortală distorsiune între „societatea civilă" şi guvern. Era vorba despre o luptă pe viaţă şi pe moarte:

pentru mediile liberale şi radicale, şi încă şi mai mult pentru revoluţionari, orice incident (adevărat sau fals) care arunca discreditarea asupra guvernului însemna o binecuvântare, iar pentru ei totul era permis – orice exagerare, deformare, măsluire a faptelor;

important era să umilească puterea cât mai aspru posibil. Pentru radicalii ruşi, un pogrom de o asemenea gravitate însemna o şansă în lupta lor!

Guvernul a hotărât să interzică publicarea oricărei informaţii legate de pogrom, dar aceasta însemna o gafă, fiindcă zvonurile s-au repercutat cu atât mai multă forţă în presa europeană şi americană;

toate elucubraţiile s-au construit cu şi mai multă impunitate – exact ca şi cum nu ar fi fost nicio constatare din partea poliţiei.

Şi iată că s-a lansat marea ofensivă împotriva guvernului ţarist.

Biroul pentru apărarea evreilor a trimis telegrame în toate capitalele: să se organizeze mitinguri de protest[220]! Un membru al Biroului a scris: „Am comunicat detalii despre atrocităţi… în Germania.

Franţa, Anglia, Statele Unite… Impresia pe care au făcut-o informaţiile noastre au fost răsunătoare; la Paris, Berlin, Londra şi New

York au avut loc mitinguri de protest în cursul cărora oratorii au zugrăvit tabloul înspăimântător al crimelor comise de guvernul ţarist[221]”. Iată ursul rus aşa cum este el din negura timpului! „Aceste atrocităţi au stupefiat lumea. „Iar acum, fără vreo altă reţinere: poliţia şi soldaţii l-au sprijinit prin toate mijloacele pe asasini şi pe hoţi în comiterea acestor acte inumane[222]”. Blestemata de aristocraţie şi-a pus pecetea unui stigmat de neşters! La mitinguri se stigmatiza noua nelegiuire a ţarismului, „premeditată de el”. În sinagogile din Londra era acuzat Sfântul Sinod de a fi comis acest masacru de inspiraţie religioasă. Câţiva ierarhi ai Bisericii catolice şi-au arătat şi ei dezaprobarea. Dar presa europeană şi americană au fost, de departe, cele care s-au dovedit a fi cele mai virulente (cum a fost magnatul presei William Hearst): „Acuzăm puterea ţaristă de a fi răspunzătoare de masacrul de la Chişinău. Declarăm că vinovăţia ei în acest holocaust este deplină. Victimele acestor violenţe se află expuse în faţa porţilor sale”. „Fie ca Dumnezeul Dreptăţii să coboare aici şi să termine cu Rusia aşa cum a făcut cu Sodoma şi

Gomora… şi să înlăture de pe faţa pământului acest focar pestilenţial”. „Măcelul de la Chişinău depăşeşte în cruzime tot ce s-a

înregistrat vreodată în cadrul vreunei naţiuni civilizate223...” (inclusiv, trebuie să credem, exterminarea evreilor din Europa în Evul Mediu?)

Din păcate, în această apreciere a evenimentelor se întâlnesc evrei mai mult sau mai puţin circumspecţi, mai mult sau mai puţin stăpâni pe sine. Şi, la mai bine de treizeci de ani de la aceste fapte, respectabilul jurist G. Sfiosberg reia aceleaşi detalii în paginile publicaţiilor din emigraţie – (când el personal nu a fost niciodată la

Chişinău nici la vremea respectivă şi nici mai apoi): cuiele bătute în capul victimei (merge până acolo încât îi atribuie această informaţie lui Korolenko!), violurile şi prezenţa a „mai multor mii de soldaţi”.

(modesta garnizoană din Chişinău nu a avut niciodată atâţia!) care

„Păreau să fie acolo pentru a-i proteja pe pogromiştr24”.

Rusia însă, în domeniul comunicării, nu era experimentată, nu se pricepea deloc să se justifice în mod coerent; încă nu cunoştea metodele folosite pentru aşa ceva.

În aşteptarea unei asemenea posibilităţi, pretinsa „rece premeditare” a pogromului nu se baza pe nicio dovadă solidă – niciuna care să fi fost pe măsura campaniei dezlănţuite. Şi, cu toate că avocatul Zarudnîi şi-a „încheiat ancheta stabilind... în mod ferm că organizatorul principal şi comanditarul pogromului nu era nimeni altul decât şeful Ohranei locale, baronul Lewendal225” –, chiar în această variantă, personajul Lewendal nu atrăgea prea mult responsabilitatea guvernului; era nevoie să se mai exagereze lucrurile pentru a se ajunge la puterea centrală.

Şi iată-ne ajunşi aici! – la şase săptămâni după pogrom, tocmai bine pentru a aţâţa şi mai mult indignarea generală şi pentru a dezonora figura cheie a puterii, s-a „descoperit” (nimeni nu ştie unde, nimeni nu ştie de către cine, dar foarte bine venit) textul unei

„Scrisori ultrasecrete” trimise de ministrul de Interne Pleve guvernatorului de Chişinău, Von Raaben (nu o circulară trimisă tuturor guvernatorilor din Zona de rezidenţă, nu, ci o scrisoare

adresată numai lui, cu zece zile înainte de pogrom), în care ministrul, în termeni mai degrabă evazivi, dădea un sfat: dacă se produc cumva dezordini grave în provincia Basarabiei, să nu fie reprimate prin forţa armelor, ci să se utilizeze convingerea. Şi iată că un individ, apărut şi el la tanc, transmite textul acestei scrisori unui corespondent englez de la Petersburg, D.D. Braham – iar acesta s-a grăbit să-l publice la Londra în Ziarul Times din 18 mai 1903” 26.

A priori: cât contează o singură publicare într-un singur ziar, apariţie care nu este sprijinită de nimic – nici pentru moment, nici mai târziu? Contează! Enorm, chiar! Iar în cazul de faţă, informaţia din

Times a fost fundamentată de protestul evreilor britanici eminenţi, cu

Montefiore în frunte (provenit dintr-o familie celebrissimă) 227.

În favoarea climatului care domnea prin lume, această scrisoare a cunoscut un succes colosal: intenţiile însetate de sânge împotriva evreilor venind din partea ţarismului detestat pretutindeni, intenţii care nu fuseseră încă dovedite, se trezeau dintr-odată „atestate de documente”. Articolele şi mitingurile au cunoscut o nouă recrudescenţă în lumea întreagă. În cea de a treia zi după publicare, New

York Times face observaţia că „iată că au trecut deja trei zile de la divulgarea scrisorii şi nu s-a dat nicio dezminţire”, iar presa britanică a decretat deja că era autentică. „Ce se poate spune despre nivelul de civilizaţie al unei ţări al cărei prim-ministru dă semnătură în alb la asemenea abuzuri de putere228?” Guvernul rus, în neîndemânarea sa şi neînţelegerea gravităţii lucrurilor, nu a găsit nimic mai bun de făcut decât să dea drumul, într-o manieră neglijentă, unei dezminţiri din partea şefului departamentului de Poliţie, A. Lopuhin, iar aceasta abia în cea de a noua zi după apariţia scandaloasă din

Times”, şi, în loc să ancheteze asupra falsului, s-a mulţumit să-l expulzeze pe Braham.

Putem spune cu certitudine că era vorba de un fals. Şi aceasta din mai multe motive. Nu numai că Braham nu a arătat nici cea mai

mică dovadă a autenticităţii scrisorii. Nu numai pentru că

Lopuhin, inamic declarat al lui Pleve, a dezminţit el însuşi acest text. Nu numai pentru că prinţul Urusov, mare simpatizant al evreilor, care îi succedase lui Von Raaben şi deţinea controlul asupra arhivelor guberniei, nu găsise nicio „scrisoare a lui

Pleve". Nu numai că sărmanul Von Raaben, destituit, cu viaţa şi cariera distruse, niciodată, în eforturile sale disperate pentru restabilirea reputaţiei sale, nu s-a plâns că ar fi primit instrucţiuni „de sus" – ceea ce i-ar fi adus refacerea carierei şi ar fi făcut din el idolul societăţii liberale. În fine, motivul principal rezidă în faptul că arhivele statului, în Rusia, nu aveau nimic în comun cu arhivele trucate ale erei sovietice, când, la comandă, se „fabrica" orice document sau un altul era ars pe tăcute. Nu, în arhivele ruseşti, totul era păstrat, inviolabil pentru totdeauna. Imediat după revoluţia din februarie, o comisie de anchetă extraordinară a guvernului provizoriu încă şi mai zeloasă, „Comisia specială pentru studierea istoriei pogromurilor" cu anchetatorii ei atât de serioşi ca S.

Dubnov, G. Krasnîi-Admoni, nu au găsit nici la Petersburg, nici la

Chişinău, documentul incriminat, şi nici înregistrarea lui la intrare sau la ieşire; au găsit doar traducerea în rusă a textului englez al lui Braham (precum şi documente care aveau „indicaţii cu privire la pedepsele severe şi destituirile… care sancţionau orice acţiune ilegală a agenţilor responsabili cu chestiunea evreiască230". După

1917, de ce anume ne mai temeam? Or, nici un singur martor, niciun memorialist nu s-a găsit care să povestească de unde picase această telegramă nemuritoare, sau să se laude că a servit drept intermediar. Iar Braham însuşi – nici la vremea respectivă, nici mai târziu – n-a scos niciun cuvinţel.

Lucrul acesta nu a împiedicat ziarul constituţional-democrat

Reci („Cuvântul") să mai scrie cu deplină siguranţă, în 19 martie

1917: „Baia de sânge de la Chişinău, pogromurile contrarevoluţionare din 1905 au fost organizate, după cum s-a stabilit definitiv, de către departamentul Poliţiei". Iar, în august 1917, la Conferinţa de Stat de la Moscova, preşedintele Comisiei extraordinare

de anchetă declara în mod public că „va prezenta în curând documentele departamentului de Poliţie privitoare la pogromurile antievreieşti”.

— Dar nici în curând, nici mai târziu, nici Comisia şi nici, ulterior, bolşevicii nu au prezentat nici cel mai mic document de acest gen.

În felul acesta s-a întipărit minciuna până în zilele noastre!... (în cartea mea Noiembrie 16, unul dintre personaje evocă pogromul de la Chişinău; în 1986, editorul german adaugă la aceste cuvinte o notă explicativă care spune: „Pogrom antievreiesc, pregătit cu minuţiozitate, care a durat două zile. Ministrul de Interne Pleve îl rugase pe guvernatorul Basarabiei ca în caz de pogrom, să nu intervină armata231.”) în Enciclopedia evreiască recentă (1996), citim următoarea informaţie: „În aprilie 1903, noul ministru de Interne, Pleve, a organizat cu agenţii săi un pogrom la Chişinău232”.

(Paradoxal, în tomul precedent citim: „Textul telegramei lui Pleve publicat în Times la Londra... este socotit de majoritatea specialiştilor drept un fals233”).

Şi iată: falsa poveste a pogromului de la Chişinău a făcut mai mult zgomot decât cea adevărată, crudă şi autentică. Se va stabili vreodată adevărul? Sau va mai trebui să mai aşteptăm încă o sută de ani?

Delăsarea guvernului ţarist, decrepitudinea puterii sale se manifestase cu diverse ocazii, în Transcaucazia spre exemplu, când s-a declanşat măcelul dintre armeni şi azeri, dar guvernul nu a fost făcut vinovat decât în problema de la Chişinău.

„Evreii, scria D. Pasmanik, nu i-au imputat poporului niciodată pogromul, ei au acuzat întotdeauna exclusiv puterea, administraţia... Niciun fapt nu a putut să zdruncine vreodată această opinie, o părere absolut superficială, în fond234”. Iar Biekerman subliniază că era de notorietate publică faptul că pogromurile erau, pentru guvern, o formă de luptă împotriva revoluţiei. Spirite mai circumspecte raţionau astfel: dacă, în recentele pogromuri nu este atestată nicio pregătire tehnică din partea puterii, „starea de spirit care domneşte la Petersburg este la

un asemenea nivel că orice iudeofob virulent va găsi pe lângă autorităţi, ministru sau ultimul sergent de stradă, o atitudine binevoitoare faţă de el". Totuşi, procesul de la Chişinău, care s-a desfăşurat în toamna lui 1903, a arătat exact contrariul.

Pentru opoziţia liberală şi radicală, acest proces trebuia să se transforme într-o bătălie împotriva autocraţiei. Au fost trimişi aici, în calitate de „parte civilă", eminenţi avocaţi, evrei şi creştini – M. Karabşevski, O. Gruzenberg, S. Kalmanovici, A. Zarudnîi.

N. Sokolov. „Sclipitorul avocat de stânga" P. Pereverzev şi alţi câţiva s-au făcut apărătorii acuzaţilor „pentru ca acestora să nu le fie teamă să spună la tribunal… cine îi incitase să pornească acest masacru2" – mai clar: să spună că puterea fusese aceea care le înarmase braţul. „Părţilecivile" cereau să se procedeze la un supliment de anchetă şi să fie aduşi pe banca acuzaţilor „adevăraţii vinovaţi"! Autorităţile nu au publicat rezumatele de la audienţe pentru a nu exacerba patima în oraşul Chişinău, nu mai mult decât aceea, ultraînfierbântată, a opiniei mondiale. Lucrurile au fost cât se poate de uşoare: iscoadele activiştilor care înconjurau „partea civilă" au întocmit propriile rezumate şi le-au expediat în lume, via

România, spre publicare. Acest lucru nu a modificat totuşi întru nimic derularea procesului; nu se mai termina cu scrutarea feţelor ucigaşilor, dar vinovate erau, fără îndoială, autorităţile – vinovate doar, este adevărat, de a nu fi intervenit la timp. În acel moment, grupul de avocaţi a dat o declaraţie comună în care se spune:

„Dacă tribunalul refuză să-i aducă în faţa justiţiei şi să-i pedepsească pe principalii vinovaţi ai pogromului" – adică nu un oarecare guvernator Von Raaben (nu mai interesa pe nimeni), ci nimeni altul decât ministrul Pleve în persoană şi guvernul central al

Rusiei – „ei [apărătorii] nu vor mai avea ce căuta în acest proces".

Căci „s-au izbit de o asemenea ostilitate din partea tribunalului, încât nu li s-a dat nicio posibilitate… de a apăra liber şi conform conştiinţei interesele clienţilor lor, cât şi pe cele ale justiţiei 6".

Această nouă tactică a avocaţilor, care constituia un demers

de-a dreptul politic, s-a dovedit fecundă şi promiţătoare; a făcut mare impresie în lumea întreagă. „Acţiunea avocaţilor a fost aprobată de cele mai bune spirite din Rusia237”.

Procesul ţinut în faţa Tribunalului extraordinar al camerei criminale din Odessa se derula în prezent în ordine. Pronosticul ziarelor occidentale, cum că „procesul de la Chişinău nu va fi decât o mascaradă, o parodie de justiţie238”, nu s-au confirmat deloc. Acuzaţii, dat fiind numărul lor, au trebuit să fie împărţiţi în mai multe grupuri în funcţie de gravitatea acuzaţiei. După cum s-a spus mai sus, nu existau evrei printre acuzaţi239. Şeful jandarmeriei provinciei anunţase deja din luna aprilie că, din 816 persoane arestate, 250 obţinuseră mandat de neurmărire ca urmare a inconsistenţei acuzaţiilor ce

11 se aduceau, 446 au făcut imediat obiectul unor hotărâri judiciare pentru delicte minore (mărturia se află în Times), iar „persoanele pe care tribunalul le-a recunoscut ca fiind vinovate au fost condamnate la pedepsele cele mai grele”; vreo sută au făcut obiectul unor inculpări grave, dintre care 36 acuzate de omor şi de viol (în noiembrie, vor fi 37). În decembrie, acelaşi şef al jandarmeriei anunţa rezultatul procesului: privare de toate drepturile, de toate bunurile, şi temniţă (de şapte sau cinci ani), privare de drepturi şi batalion disciplinar (de un an şi un an şi jumătate). În total, 25 de condamnări şi

12 achitări”. Fuseseră condamnaţi adevăraţii vinovaţi de adevăratele crime, cei pe care i-am descris. Condamnările, totuşi, nu au fost blânde – „drama de la Chişinău se sfârşeşte într-o contradicţie obişnuită în Rusia: la Chişinău, criminalii par să facă obiectul unei aspre represiuni judiciare”, se mira Anuarul evreiesc american241.

În primăvara lui 1904, dezbaterile în casaţie de la Petersburg au fost făcute publice242. Iar în 1905, pogromul de la Chişinău a mai fost examinat o dată în Senat; Winaver a luat cuvântul pentru a nu dovedi nimic nou.

În realitate, afacerea pogromului de la Chişinău i-a dat guvernului ţarist o lecţie dură, arătându-i că un stat care tolerează o asemenea nelegiuire este un stat scandalos de neputincios. Dar lecţia ar fi fost la fel de limpede şi fără falsificări înveninate sau adăugiri

mincinoase. De ce simplul adevăr despre pogromul de la Chişinău a părut insuficient? Tocmai pentru că acest adevăr ar fi reflectat adevărata natură a guvernului – un organism sclerozat, vinovat de nedreptăţi faţă de evrei, dar care era nesigur şi incoerent. În timp ce cu ajutorul minciunilor era reprezentat ca un persecutor priceput, mult mai sigur pe sine şi malefic. Un asemenea inamic nu putea merita decât anihilarea.

Guvernul rus, care de mult timp deja se lăsase mult depăşit pe scena internaţională, nu a înţeles, nici în acel moment, nici după aceea, de ce usturătoare înfrângere a avut parte în acest caz. Acest pogrom murdărea cu o pată urât mirositoare întreaga istorie rusă, toate ideile pe care lumea şi le făcea despre Rusia în întregul ei; sinistra lumină a incendiului proiectată de pogromul din Chişinău anunţa şi grăbea tulburările care urmau să zguduie în curând ţara.

Note

1. /. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în

URSS], M.L., 1929, p. 140.

2. G.B. Şliosberg, De la minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus], în 3 vol., Paris, 1933 – 1934, vol. 2, pp.

206 – 209.

3. Hessen, vol. 2, p. 231.

4. EE*, vol. 13, p. 52.

5. Ibidem, vol. 13, pp. 52 – 53.

6. Şliosberg, vol. 1, p. 92; vol. 2, p. 89.

7. Ibidem, vol. 2, p.33.

8. MEE, vol. 6, p. 854.

9.1. M. Troitki, Evrei v russkoi şkole [Evreii în şcoala rusă], CLER-1, p. 359.

10. P.D. Iliński, Vospominania [Amintiri], Biblioteka-fond „Russkoie

Zarubejie” (Biblioteca-fond arhive), „Emigraţia rusă” (BFER), fondul 1.

A-90, p. 2.

11. Sfiosberg, vol. 2, p. 90.

12. N.V. Volkov-Muromţev, Iunnosti. Ot Viazmâdo Feodosii [Tineretul.

De la Viazma la Feodosia], Ed. a II-a, M., Russkii put, Graal, 1977, p. 101.

13. /. E. Temirov, Vospominania [Amintiri], BFER, fondul 1, A-29, p. 24.

14. EE, vol. 12, p. 58.

15. A. Lvov, Novaia gazeta, New York, 5 – 11 sept. 1981, nr. 70, p. 26.

16. EE, vol. 13, pp. 54 – 55.

17. Ibidem, vol. 16, p. 205.

(%. Ibidem, \o\. 13, p. 55.

19. MEE, vol. 6, p. 854.

20. EE, vol. 13, p. 55.

21. Sfiosberg, vol. 1. p. 161.

22. S.V. Pozner. Evrei v obşcei şkole: K istorii zakonodatelstra i pravitelstrennoi politiki v oblasti evreiskogo voprosa [Evreii în şcoala comună.

Pentru istoria legislaţiei şi politicii Statului în chestiunea evreiască], Sankt-Petersburg, Razum, 1914, pp. 54 – 55.

23. Cf. Sfiosberg., vol. 2, p. 93.

24. A.A. Goldenweiser, Pravovoie polojenie evreev v Rossii [Situaţia juridică a evreilor din Rusia], în CLER-1, p. 149.

25. Sfiosberg, vol. 2, pp. 127 – 128; vol. 3, pp. 290 – 292, 301.

26. /. L. Teitel, Iz moei jizni za 40 let [40 de ani din viaţa mea], Paris.

J. Povolotki şi comp., 1925, pp. 170 – 176.

27. /. M. Troitki, Evrei v russkoi şkole [Evreii în şcoala rusă], op. cit., p. 358.

28. EE, vol. 10, pp. 780 – 781.

29. Ibidem, vol. 12, p. 315.

30.5. L. Kucerov, Evrei v russkoi advokature [Evreii în baroul

rus].
CLER-1, p. 402.
31. EE*, vol. l, pp. 469 – 470.
32. Goldenweiser, CLER-1, p. 131.
33. Kucerov, CLER-1*, p. 404.
34. EE, vol. 1, pp. 471 – 472.
35. Kucerov, op. cit., p. 405.
36. Ibidem.
37. EE, vol. 6, p. 118.
38. EE, vol. 16, p. 116.
39. EE, vol. 15, p. 209; vol. 1, p. 824.
40. Sfiosberg, vol. 2, p. 94.
41. V. Pose, Evreiskoe zasilie [Violenţa evreiască], Slovo, Sankt-Petersburg.
1909, 14 (27) martie, p. 2.
42. Sfiosberg, vol. 1, p. 198.
43. EE, vol. 7, p. 34.
44. Obşcii svod po Imperii rezultatov razrabotki dannân pervoi vseobscei perepisi naselenia, proizvedionnoi 28 ianuaria 1897 g. [Corpus general al rezultatelor Imperiului cu datele primului recensământ general al populaţiei efectuat în 28 ianuarie 1897], vol. 2, Sankt-Petersburg, 1905, pp. 374 – 386.
45. EE*, vol. 7, p. 763.
46. Ibidem, vol. l, p. 836.
47. Sfiosberg, vol. 3, p. 220.
48. Ibidem, vol. 1, p. 259.
49. Ibidem, vol. 2, pp. 177 – 178.
50. VA. Maklakov (1905 – 1906), Zb. M.M. Winaver i russkaia obşcestrennost naceala al XX – ea veka [Culegere M.M. Winaver şi societatea civilă rusă la începutul secolului al XX-lea], Paris, 1937. p. 63.
51. D.O. Liński, O naţionalnom samosoznanii russkogo evreia – Rossia i evrei [Despre conştiinţa naţională a evreului rus. Rusia şi evreii], în RE, p. 145.

52. Hessen, vol. 2, p. 210; EE, vol. 11, pp. 537 – 538.
53. MEE, vol. 2, pp. 313 – 314.
54. Larin, p. 71.
55. V.S. Mandel. Konservativnâie i razruşitelnâie elementi v evreistre
[Elementele conservatoare şi elementele distructive la evrei], RE, p. 202.
56. Goldenweiser, RE, p. 148.
57. Sfiosberg, vol. 2, pp. 51, 187, 188, 193, 195.
58. Ibidem, pp. 22 – 24.
59. Ibidem, pp. 183 – 185.
60. Teitel, pp. 36 – 37, 47.
61. Volkov-Muromţev, pp. 98, 101.
62. S. Dimanstein, Revoliutionnoe dvijeniie sredi evreiev [Mişcarea revoluţionară printre evrei], op. cit., p. 108.
63. Goldenweiser, CLER-1, p. 114.
64. EE, vol. 14, p. 157.
65. Sfiosberg, vol. 2, pp. 175 – 176.
66. Hessen, vol. 2, p. 232.
67. Prinţul B.A. Şetinin, Hoziam Moskvî [Guvernatorul Moscovei].
Istoriceski vestnik [Mesagerul istoric], 1917 vol. 148, p. 459.
68. Sfiosberg, vol. 2. pp. 44 – 45.
69. Ibidem, pp. 43 – 44.
70. Ibidem, pp. 31, 42 – 50, 60 – 63.
71. Ibidem, pp. 7.174.
72. Donesenie russkogo posta Izvolskovo iz Vatikana [Raportul ambasadorului rus la Vatican, Izvolski], 7 (19) aprilie 1892, Izvestia, 1930, 23 mai, p. 2.
73. MEE, vol. 5, p. 474.
74. EE, vol. 11, pp. 336 – 338.
75. Sfiosberg, vol. 2. pp. 180 – 182.
76. EE, vol. 7, p. 594.
77. Nevoie Vremea, 1909, 9 (22) dec, p. 6.

78. EE, vol. 12, pp. 601 – 602.

79. J. Parks, Evrei sredi narodov: obzor pricin antisemitizma [Evreii printre celelalte popoare: privire asupra cauzelor antisemitismului], Paris.

YMCA-Press, 1932, p. 182.

80. V.V. Leontovici, Istoria liberalizma v Rossii: 1762 – 1914 [Istoria liberalismului în Rusia: 1762 – 1914], trad. din germană, Ed. a II-a, M., Russki

Put, 1995, pp. 251 – 252. Traducerea franceză la Ed. Fayard, Paris, 1987.

81. V.V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia...” Ob Antisemitizme v

Rossii [” Ceea ce nu ne place la ei...” Despre Antisemitismul din Rusia].

Paris, 1929, pp. 185 – 186.

82. Parks, pp. 153 – 155, 233.

83. Zbornik materialov ob ekonomiceskom polojenii evreiev v Rossii

[Culegere de materiale despre situaţia economică a evreilor din Rusia], vol. 2, St., Evreiskoe Kolonizationnoie Obşcestvo [Societatea coloniilor evreieşti], 1904, p. 64.

84. Evreiskaia piteinaia torgoviia v Rossii. Staticeski Vremennik Rossiskoi

Imperii [Comerţul evreu cu băuturi spirtoase în Rusia. Anuar statistic al

Imperiului rus], seria III, partea 9, Sankt-Petersburg, 1886, p. V-X.

85. Sfiosberg, vol. 2, p. 230.

86. Evreiskaia piteinaia torgoviia v Rossii [Comerţul evreu cu băuturi spirtoase în Rusia], op. cit.

87. EE, vol. 2, pp. 235 – 238.

88. Cf. Sfiosberg, vol. 2, p. 55.

89. P. Miliukov, Evreiskii vopros v Rossii [Chestiunea evreiască în

Rusia], Scit: Literatumâi zbornik [Scutul: culegere literară], sub redacţia lui

L. Andreev, M. Gorki şi F. Sologub, Ed. a III-a, M.: Russkoie Obşcestvo dlia izuceniia evreiskoi jizni [Asociaţia rusă pentru studierea vieţii evreilor].

1916, p. 170.

90. EE, vol. 5, pp. 821 – 822.

91. Ibidem, vol. 5, pp. 821 – 822.

92. Ibidem, vol. 1, p. 422.

93. Fabricino-zavodskie predpriaţia Rossiskoi Imperii [Fabricile şi uzinele din Imperiul rus], Ed. a II-e., Consiliul Congreselor reprezentanţilor industriei şi comerţului, 1914, nr. 890.

94. L. Troitki, Moia jizn: Opât avtobiografii [Viaţa mea: eseu autobiografic], vol. 1, Berlin, Granit, 1930, pp. 42 – 43.

95. EE, vol. 7, p. 734.

96. EE, vol. 1, p. 423.

97. Ibidem.

98. Ibidem.

99. Larin, pp. 27, 68 – 69, 170.

100. MEE, vol. 7, p. 337.

101. Larin, p. 70.

102. /. M. Dijur, Evrei v ekonomiceskoe jizni Rossii [Evreii în viaţa economică a Rusiei], CLER – l, p. 172.

103. Ibidem, p. 173.

104. Larm, p. 69.

105. EE, vol. 1, p. 423.

106. Dijur, MEE-1, p. 173.

107. A. Menes, Evreiskii vopros v Vostocinoi Evrope [Chestiuneaevreiască în Europa de Est], LE-1, p. 146.

108. MEE, vol. 7. p. 368.

109. EE, vol. 13, p. 646.

110. Ibidem, p. 662.

111. EER, vol. l.p. 171.

112. Ibidem, p. 264.

Wi. Sfiosberg, vol. 2.231.
114. EER, voi, l, p. 171.
115. Dijur, CLER-1, pp. 163 – 174.
116. EE, vol. II, p. 697.
117. MEE, vol. 7, p. 369; EER, vol. 1, pp. 315 – 316; EE, vol. 6, p. 527.
118. M. Vernatki. Evrei i russkoie narodnoe hoziaistro [Evreii şi economia rusă], p. 30.
[\9. Şulghin, pp. 128 – 129.
120. V. Gurko, Ustoi narodnogo hoziaistra v Rossii: Agrarno-ekonomiceskie etiudi [Bazele economiei naţionale în Rusia: studii agrare şi economice], Sânkt-Petersburg, 1902, p. 199.
121. Dijur, CLER-1, p. 176.
122. MEE, vol. 7, p. 369.
123. Dijur, CLER-1. pp. 178 – 179; EE, vol. 13, p. 660; MEE, vol. 7, p. 369.
124. EE, vol. 13, pp. 651 – 652.
125. EE, vol. 6, p. 527.
126. Dijur, CLER-1, pp. 174 – 175; MEE, vol. 6, pp. 670 – 671.
127. EE, vol. 12, p. 734; MEE, vol. 6, pp. 670 – 671.
128. MEE, vol. 2, pp. 313 – 314.
129. /. M. Biekerman, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi iudaismul rus].
EER, pp. 84 – 85, 87.
130. E. Finkelstein, Evrei v SSSR. Put v XXI vek [Evreii din Rusia. Intrarea în secolul al XXI-lea]. Strana i mir; Obşcestrenno-politiceskii, ekonomiceskii i kuiturno-filosofskii jurnal [Ţara şi lumea. Revistă socio-politică.
economică, culturală şi filosofică), München, 1989, nr. 1 849). p. 70.
131 Sfiosberg, vol. l.p. 145.
132. M.A. Krohl, Stârniţi moei jizni [Pagini din viaţa mea], vol. 1, New
York, Uniunea evreilor ruşi din New York. 1944, p. 267.

133. Krohl, op. cit., pp. 260 – 261, 267, 299.
134. EE, vol. l, pp. 60 – 61.
135. Ibidem, vol. 8, p. 466.
136. Ibidem, vol. II, p. 924.
137. Ibidem, pp. 924 – 925.
138. Sfiosberg, vol. 2, pp. 32, 96 – 102.
139. EE, vol. 7, p. 504.
140. MEE, vol. 2, p. 365.
141. Sfiosberg, vol. 2, pp. 29, 98 – 100.
142. EE, vol. 16. pp. 264 – 268.
143. EI. Aronson, V borbe za naţionalinie i grajdanskie prava:
Obşcestrennie tecenia v russkom evreistre [în lupta pentru drepturile civice şi naţionale. Curentele sociale la evreii din Rusia], CLER-1, p. 212.
144. EE, vol. 7, p. 507; Sfiosberg, vol. 2, pp. 34 – 41; MEE, vol. 7, p. 366.
145. Sfiosberg, vol. 2, pp. 27 – 30.
146. EE, vol. 2, pp. 534 – 535.
147. Ibidem, vol. 7, p. 504.
148. Gosudarstvennaia Duma – Vioroi sozâv [Duma de Stat, a doua legislatură], stenogramă, sesiunea 2, Sankt-Petersburg, 1907, reuiniunea 24, 9
aprilie 1907, p. 1814.
149. EE, vol. 7, pp. 505 – 509; /. M. Troitki, Samodeiatelinost i samopomoşci evreiev v Rossii [Activitatea autonomă şi întrajutorarea evreilor din
Rusia], CLER-1, pp. 491 – 495.
150. EE, vol. 16, p. 265.
151. MEE, vol. 7, p. 366.
152. EE, vol. 2, pp. 246 – 248.
153. Ibidem, pp. 247 – 248.
154. MEE, vol. 7, p. 365.
155. V. Jabotińksi, Vvedenie [Prefaţă la K.N. Bialik, Pesni ipoemî [Cântece şi poeme], Sankt-Petersburg, Ed. Zaltman, 1914, p. 36.

156. /. Mark, Literatura na idiş v Rossii [Literatura în idiş din Rusia].

CLER-1, pp. 537 – 539.

157. Aronson, op. cit., CLER-1, p. 126.

158. Mark, MEE-1. pp. 519 – 541.

159. Aronson, Russkogo-evreiskaia Peciat [Presa ruso-evreiască].

CLER-1, p. 563.

160. Sfiosberg, vol. 1, pp. 105, 260.

161. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., pp. 563 – 568.

162. S.M. Guinzburg, O Rissko-evreiskoi intelighenţii [Despre intelighenţia ruso-evreiască], LE-1, pp. 35 – 26.

163. I. Ben-Tvi, Iz istorii rabocego sionizma v Rossii [Despre istoria sionismului muncitoresc din Rusia], CLER-1. p. 272.

164. Guinzburg, Despre intelighenţia ruso-evreiască. op. cit., pp. 37 – 39.

165. Sfiosberg. vol. 2, pp. 301 – 302.

166. Hessen, vol. 2, p. 232.

167. EE. vol. 3, p. 232.

168. /. Mark, Pamiati I.M. Cerikover [în memoria lui I.M. Cerikov].

LE-2, New York, 1944, p. 425.

169. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., pp. 564 – 568.

170. Sfiosberg, vol. 3, pp. 110 – 135.

171. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., pp. 213 – 215.

172. Parks, p. 161.

173. Istoria XIX veka v 8-mi t. (trad. În rusă a lucrării Istoria secolului al

XX-lea în8 volume, de Lavisse et Rambaud, vol. 7), M., 1939, pp. 186, 203.

174. Parks, p. 166.

175. EE*, vol. 2, pp. 696 – 708.

176. Ibidem, pp. 676 – 677.

177. R. Nudelman, Prizrak brodit po Evrope [O stafie bântuie

prin Europa].

În „22”, Tel-Aviv, 1992, nr. 84, p. 128.

178. EE, vol. II, pp. 758 – 759.

179. V.S. Soloviov, Evreistro i hristianskii vopros [Iudaismul şi chestiunea creştină], (Opere complete în 10 vol., Ed. a II-a, Sankt-Petersburg.

1911 – 1914. vol. 4, pp. 135, 136.138.

180. Aronson, Presa ruso-evreiască, op. cit., p. 549.

181. Scrisoare a lui V. Soloviov către F. Hertz., în V.S. Soloviov. Evreiski vopros – Hristianskii vopros / Sobranie statei [Gestiunea evreiască – Chestiunea creştină – Culegere de articole), Varşovia, Pravda, 1906, p. 34.

182. Neopublikovannîi protest protiv antisemitizma (sostavlen. Vladimirom Soloviovâm) (Protest împotriva antisemitismului, nepublicat [redactat de

Vladimir Soloviov]), CLER-1, pp. 574 – 575. Textul acestui protest fusese, iniţial, publicat în cartea lui F. Hertz, Ob otnoşenii V. Soloviova k evreiskomu voprosu

(Atitudinea lui V. Soloviov faţă de chestiunea evreiască) (M., 1920), unde figurează sub titlul: „Ob antisemiticeskom dvijenii v peceaţi: Neizdannaia staţia

V. Soloviova” [Despre mişcarea antisemită în presă: un articol inedit de V.

Soloviov), apoi a fost reeditat în broşura „liberă” de la Varşovia citată mai sus.

183. Cf., CLER-i, p. 565.

184. Teitel. p. 176.

185. EE. vol. 10, p. 827.

186. S.M. Schwarz, Antisemitizm v Sovetskom Soiuze [Antisemitismul în Uniunea Sovietică], New York, Ed. Cehov, 1952, p. 13.

187. N.M. Karamzin, Istoria Gosudarstva Rossiiskogo [Istoria Statului rus], în 12 vol., Ed. a V-a Sankt-Petersburg, Einerling, 1842 – 1844, vol. 11, p. 143.

188. Dai, Tolkovâi slovarjivogo velikoruskogo iazâca (Dicţionarul limbii marii-ruse vii).

189. /. E. Temirov, Vospominania [Amintiri], BFER, f. 1, A-29, p. 23.

190. MEE, vol. 4. p. 327.

191. L Praisman, Pogromâi samooborona [Pogromuri şi autoapărare], în

„22”. 1986 – 1987, nr. 51 p. 176.

192. EE, vol. 9, p. 507.

193. Kişinevskii pogrom: Obrinitelnîi akt [Pogromul de la Chişinău: actul de acuzare], Osvobojdenie, Stuttgart, 19 oct. 1903, nr. 9 (33), supliment, pp. 1 – 4.

194. /. G. Frumkin, Iz istorii msskogo evreistra: vospominania, materiali, dokumenti [Din istoria evreilor ruşi: amintiri, materiale, documente].

CLER-1, p. 59.

195. Kişinevskii pogrom: Obrinitelnîi akt [Pogromul de la Chişinău:

actul de acuzare], op. cit., p. 1.

196. Materiali dlia istorii antievreiskih pogromov v Rossii [Materiale pentru istoria pogromurilor antievreieşti în Rusia] în 12 vol., Ed. a V-a.

Sankt-Petersburg, Einerling, 1842 – 1844, vol. 11, p. 143; S.M. Dubnov şi

G. I. Krasnîi-Admoni, vol. 1, Pg. 1919 (Materiale…), p. 340.

197. Frumkin, CLER-1, p. 59.

198. Biekennan, RE, p. 57.

I 199. MEE, vol. 4, p. 327.

200. V.G. Korolenko, Dom n „13, Sobr. soci. (Opere complete), vol. 9.

M., 1995, pp. 406 – 422.

201. Pogromul de la Chişinău: actul de acuzare, op. cit., p. 3.

202. Krohl, Stârniţi… (Pagini…), p. 299.

203. Sfiosberg, vol. 3, p. 49.

204. M. Krohl, Kişinevskii pogrom 1903 godai Kişinevskii pogromnîi proţes [Pogromul de la Chişinău din 1903 şi procesul pogromului de la
Chişinău], LE-2, p. 372.
205. Ibidem, pp. 372 – 373.
206. Krohl, Stârniţi… [Pagini…], op. cit., pp. 301, 303.
207. Ibidem, pp. 301 – 304”.
208. Krohl, op. cit., LE-2. p. 374.
209. Ibidem.
210. Raport către procuror, nr. 1392 din 20 nov. 1903; Raport către procuror, nr. 1437 din 1 dec. 1903, în Materialî… [Materiale…], op. cit., pp. 319.
322 – 323.
211. EER, vol. 1, p. 417.
212. În Materialî… [Materiale…], op. cit., pp. 333 – 335; Pravitelstrennîi vestnik (Mesagerul guvernului), Sankt-Petersburg, nr. 97, 1903, 29 aprilie
(12 mai).
213. J. de Cronstadt: Gândurile mele cu privire la violenţele comise de către creştini împotriva evreilor la Chişinâu, în Materiali… (Materiale…], op. cit., pp. 354, 356.
214. Predica episcopului Antonie, 30 aprilie 1903, în Materialî… [Materiale…], op. cit., pp. 354, 356.
215. Sankt-Petersburgskie vedomosti [Ştirile Sankt-Petersburgului], 24
aprilie (7 mai 1903), p. 5.
216. Baltimore Sun, 16 mai 1903, p. 2; The Jewish Chronicle, 15 mai
1903. p. 2; Protest by the Board of Deputies and the Anglo-Jewish
Association, Times, 18 mai 1903, p. 10.
217. În Materialî… [Materiale…], op. cit., pp. 174 – 175.
218. Ibidem, p. 279.
219. Ibidem, pp. 172 – 173.

220. Krohl, op. cit., LE-2, pp. 376 – 377.
221. Krohl, Stârniţi… [Pagini…], op. cit., p. 302.
222. Krohl, op. cit., LE-2, pp. 371 – 372.
223. „Remember Kichineff (editorial), The Jewish Chronicle, 15 mai
1903. p. 21; 22 mai 1903, p. 10; Baltimore Sun, 16 mai 1903. p. 4.
224. Sfiosberg, vol. 3, pp. 48 – 49.61 – 64.
225. Ibidem.
226. Times, 18 mai 1903, p. 10.
227. „Protest by the Board of Deputies and the Anglo-Jewsh Association”, Times, 18 mai 1903, p. 10.
228. New York Times, 19 mai 1903, p. 10; 21 mai 1903, p. 8.
229. Times, 27 mai 1903, p. 7.
230. P.P. Zavarsin, Rabota tainoi poliţii [Activitatea poliţiei secrete].
Paris, 1924, pp. 68 – 69.
231. Novembre sechzehn, München-ZUrich, Piper, 1986, p. 1149. Trad.
franc, Ed. Fayard, Paris, 1985.
232. MEE, vol. 7, p. 347.
233. Ibidem, vol. 6, p. 533.
234. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro (Bolşevizm i iudaizm)
[Revoluţia rusă şi iudaismul (Bolşevism şi iudaism)], Paris, 1923, p. 142.
235. Krohl, Stârniţi… [Pagini…], op. cit., p. 303.
236. Krohl, op. cit. LE-2*, pp. 379 – 380.
237. Sfiosberg, vol. 3, p. 69.
238. Times, 10 nov. 1903, p. 4.
239. EE, vol. 9, p. 507.
240. Materialî… [Materiale…], op. cit., p. 147; Times, 18 mai 1903, p.
8; Materialî… op. cit., p. 294.

241. The American Jewish Year Book, 5664 (1903 – 1904), Philadelphia.

1903, p. 22.

242. Fmmkin, CLER-1, pp. 60 – 61.

<titlu>Capitolul 9

<titlu>ÎN REVOLUŢIA DIN 1905

Pogromul de la Chişinău a produs un efect devastator şi de neuitat asupra comunităţii evreieşti din Rusia. Jabotiński: Chişinău trasează „graniţa între două epoci, două psihologii”. Evreii din Rusia nu au trecut numai printr-o adâncă durere, dar a existat ceva încă şi mai profund, „ceva care a făcut ca durerea să fie aproape uitată, – ruşinea1”. „Dacă măcelul de la Chişinău a jucat un mare rol în procesul conştientizării situaţiei noastre, acest fapt a fost posibil pentru că în acel moment ne-am dat seama că evreii erau nişte laşi”.

Am amintit deja neputinţa poliţiei şi stângăcia autorităţilor – era deci întru totul firesc ca evreii să-şi fi pus întrebarea: trebuie să ne bazăm în continuare pe protecţia puterii publice? De ce să nu ne creăm propriile noastre miliţii armate şi să nu ne apărăm cu armele în mână? Ei erau incitaţi de către un grup de oameni publici şi de scriitori de vază – Dubnov, Ahad Haam, Rovnitki, Ben-Ami.

Bialik: „Fraţilor… încetaţi să plângeţi şi să imploraţi îndurare. Nu aşteptaţi niciun ajutor de la duşmanii voştri. Nu vă bazaţi decât pe propriile voastre braţe3!”

Aceste apeluri „produceau asupra tineretului evreu efectul unei descărcări electrice4”. Şi în atmosfera supraîncălzită care începuse să domnească după pogromul de la Chişinău, „grupuri armate de autoapărare” au luat naştere rapid în diferite puncte ale Zonei de rezistenţă. Ele erau în general finanţate „de către comunitatea evreâască”, iar introducerea ilegală de arme provenind din străinătate nu punea probleme evreilor. Nu arareori aceste arme cădeau în mâinile unor persoane foarte tinere.

Raporturile oficiale nu semnalează existenţa unor grupuri armate în rândul populaţiei creştine. Guvernul lupta cum putea contra bombelor teroriste. În momentul în care miliţii înarmate au început să

se dezvolte, acesta a asistat – este foarte firesc – la manifestări total ilegale, premise ale războiului civil, şi le-a interzis prin mijloacele şi posibilităţile de informare de care dispunea. (Şi astăzi, în întreaga lume, sunt condamnate şi interzise „formaţiunile paramilitare ilegale”.)

O grupare armată foarte operaţională s-a format la Gomei sub conducerea comitetului local al Rundului. De la 1 martie 1903, aceasta organizase „festivităţi” pentru sărbătorirea „execuţiei lui

Alexandru al II-lea6”. În acest oraş unde creştinii şi evreii erau în număr aproape egal7 şi unde evreii socialişti erau mai mult decât hotărâţi, constituirea grupurilor armate de autoapărare s-a făcut într-un mod extrem de energic. S-a putut constata acest fapt în timpul evenimentelor din 29 august şi 1 septembrie 1903 – pogromul din Gomei.

Conform concluziilor anchetei oficiale, responsabilitatea pentru pogromul din Gomei este împărţită: creştinii şi evreii s-au agresat reciproc. Să examinăm mai îndeaproape documentele oficiale, respectiv, actul de acuzare asupra cazului Gomei, bazat pe rapoartele de poliţie redactate imediat. (Rapoartele de poliţie, care datează în

Rusia de la începutul secolului al XX-lea au făcut în numeroase rânduri dovadă de exactitate şi precizie ireproşabilă – şi aceasta, până fatalmeş-balmeşul zilelor de februarie 1917, până în momentul când posturile de poliţie din Petrograd au fost invadate de revoltaţi, incendiate – de atunci, acest curent de informaţii minuţios consemnate a fost întrerupt brusc, şi aşa a rămas pentru noi.)

În procesul Gomei, actul de acuzare arată cele ce urmează: „Populaţia evreiască... a început să-şi procure arme şi să organizeze cercuri de autoapărare pentru cazurile când ar surveni tulburări îndreptate împotriva evreilor... Unii locuitori din Gomei au avut ocazia să participe la şedinţe de instruire a tineretului evreu care se desfăşurau în afara oraşului şi adunau până la o sută de persoane care învăţau să tragă cu revolverul 8”.

„Generalizarea deţinerii de arme, pe de o parte, conştiinţa superiorităţii numerice şi a coeziunii ei, pe de altă parte, au încurajat

populaţia evreiască până acolo încât, în rândurile tineretului său, a început să se vorbească nu numai despre autoapărare, ci de indispensabila răzbunare a pogromului de la Chişinău”.

Astfel ura exprimată într-un loc se repercutează imediat în alt loc, îndepărtat – şi împotriva celor nevinovaţi.

„De câtva timp, atitudinea evreilor din Gomei devenise nu numai dispreţuitoare, ci în mod evident, provocatoare; agresiunile – atât verbale cât şi fizice – împotriva ţăranilor şi muncitorilor au devenit fapte curente, iar evreii îşi manifestau în toate felurile dispreţul chiar şi faţă de ruşii aparţinând păturilor sociale mai înalte, obligându-i de exemplu pe militari să treacă pe trotuarul opus”. Pe

29 august 1903, totul a început printr-un banal incident dintr-o piaţă: o ceartă între vânzătoarea de scrumbii Malitkaia şi clientul

Şalîkov; ea l-a scuipat în faţă, iar disputa s-a transformat în bătaie.

„Imediat mai mulţi evrei s-au aruncat asupra lui Şalîkov, l-au trântit la pământ şi au început să-l lovească cu tot ceea ce le cădea în mână. Vreo zece ţărani… au vrut să ia apărarea lui Şalîkov, dar evreii au scos imediat fluierăturile convenite, provocând o afluenţă considerabilă de alţi evrei… Fără îndoială aceste strigări de chemare în ajutor… au mobilizat de îndată întreaga populaţie evreiască a oraşului”; „pe jos, cu trăsura, înarmaţi cum puteau, evreii au năvălit de pretutindeni înspre piaţă. Foarte rapid, strada Pieţii, piaţa însăşi şi toate străzile adiacente s-au înnegrit de lume; evreii erau înarmaţi cu pietre, bâte, ciocane, măciuci special fabricate sau simple bare de fier. De peste tot se ridicau strigăte: „Haideţi, evreilor!

În piaţă! Este pogromul ruşilor!” Şi toată această mulţime s-a pornit în grupuri mici să-i urmărească pe ţărani pentru a-i lovi” – însă aceştia din urmă erau numeroşi, fiind în zi de târg. „Lăsându-şi târguielile, ţăranii – dacă mai aveau timp – săreau în căruţele lor şi se grăbeau să părăsească oraşul… Martorii povestesc că atunci când prindeau ruşi, evreii îi loveau fără milă, loveau bătrânii, femeile şi chiar copiii. De exemplu, o fetiţă a fost smulsă dintr-o căruţă şi târâtă de păr pe şosea”. „Un ţăran pe nume Silkov se aşezase deoparte pentru

a se bucura de spectacol mestecând un colţ de pâine.

Atunci, un evreu care trecea prin spatele lui în fugă îi aplică la gât o lovitură de cuţit mortală, apoi dispăru în mulţime”. Mai sunt enumerate şi alte episoade. Un ofiţer nu a fost salvat decât datorită intervenţiei rabinului Maianţ şi a proprietarului casei vecine.

Rudzievski. Ajunsă la locul faptei, poliţia a fost întâmpinată „de evrei, cu ploaie de pietre şi de focuri de revolver… care veneau nu numai din mulţime, ci şi de la balcoanele clădirilor învecinate”;

„Violenţele exercitate asupra populaţiei creştine au continuat aproape până seara, şi numai la sosirea detaşamentelor armatei grămada de evrei a fost dispersată”; „Evreii îi loveau pe ruşi şi în principal pe ţărani, care… erau incapabili să le opună cea mai mică rezistenţă, atât din cauza numărului redus, comparativ cu cel al evreilor, cât şi a lipsei mijloacelor de apărare… În acea zi, toate victimele au fost ruşi… mulţi răniţi, oameni bătuţi măr9”.

Actul de acuzare trage concluzia în privinţa evenimentelor din

29 august că ele «aveau în mod incontestabil caracterul unui „pogrom anti-rus” 1».

Aceste acţiuni au trezit „o profundă indignare în sânul populaţiei creştine”, fapt care a întărit şi mai mult «„starea euforică” a evreilor, „entuziasmul” lor… „Nu mai suntem lalhişinău!”» Pe 1

septembrie, după sirena de prânz, muncitorii de la căile ferate erau neobişnuit de gălăgioşi la ieşirea din ateliere, se auzeau strigăte, exclamaţii, iar şeful poliţiei a dat ordinul să se închidă podul care ducea în oraş. Astfel muncitorii s-au răspândit pe străzile învecinate şi „pietrele au început să zboare către ferestrele caselor locuite de evrei”, pe când „în oraş începeau a se forma importante grupări de evrei” care „aruncau de la distanţă bucăţi de lemne şi pietre asupra mulţimii de muncitori”; „două pietre aruncate de mulţimea evreilor” au lovit în spate un comisar de poliţie care a căzut fără cunoştinţă. Mulţimea rusă a început să urle: „Jidanii l-au ucis pe comisar!” şi s-au apucat să prade casele şi magazinele evreieşti. Intervenţia trupei, care a separat adversarii şi s-a aşezat între unii şi ceilalţi, a permis să se evite vărsarea de sânge. Din partea evreilor, se aruncau pietre şi se trăgeau

focuri de revolver asupra soldaţilor

„Împroşcându-i cu injurii”. Comandantul a cerut rabinului Maianţ şi doctorului Zalkind să intervină pe lângă evrei, dar „chemările lor la calm nu au avut niciun efect şi mulţimea a continuat să se agite”; nu au reuşit să îi facă să se retragă decât îndreptând baionetele spre ei. Principalul succes al armatei a fost acela de a împiedica pe „spărgători să ajungă până în centrul oraşului, unde se găseau magazinele şi casele evreilor bogaţi”. Astfel pogromul s-a deplasat către periferia oraşului. Şeful poliţiei a mai încercat să escorteze mulţimea, dar i s-a strigat: „Eşti de partea evreilor, ne-ai trădat!” Salvele trase de armată asupra ruşilor ca şi asupra evreilor au înfrânat pogromul, dar, două ore mai târziu, acesta a reînceput la periferie – din nou tiruri asupra mulţimii, mai mulţi morţi şi răniţi, după care pogromul a încetat. Totuşi, actul de acuzare consemnează prezenţa în centrul oraşului a unor „grupuri de evrei care se comportau într-o manieră provocatoare şi care se opuneau armatei şi poliţiei… Cum pe 29 august, toţi erau înarmaţi… mulţi agitau în aer, ameninţător, pistoale şi pumnale”, „mergând până acolo încât să tragă focuri de puşcă sau să arunce cu pietre asupra trupelor care aveau misiunea de a le apăra bunurile”; „se luau de ruşii care se încumetau singuri pe stradă, inclusiv de soldaţi”; un ţăran şi un cerşetor au fost omorâţi. În cursul acelei zile, trei evrei de condiţie modestă au decedat din cauza unor „răni mortale”. Spre seară, tulburările au încetat. 5 evrei şi 4 creştini fuseseră ucişi. „Aproape 250

de localuri de uz comercial sau de locuit aparţinând evreilor fuseseră atinse de pogrom”. De partea evreiască, „majoritatea covârşitoare a participanţilor activi la evenimente era constituită exclusiv din… tineri”, dar numeroase persoane de „vârstă matură”, precum şi copii, le veniseră în ajutor cu pietre, scânduri şi bâte11.

Nu găsim descrierea acestor evenimente la niciun autor evreu.

„Pogromul din Gomei nu i-a luat pe organizatorii săi prin surprindere. Aceştia se pregăteau de multă vreme, stabilirea autoapărării fusese pusă la punct imediat după evenimentele de la

Chişinău12”. Doar la câteva luni după Chişinău, evreii nu se mai puteau dispreţui pentru atitudinea resemnată de care erau acuzaţi,

între alţii, de poetul Bialik. Şi, cum se întâmplă întotdeauna cu grupurile înarmate de acest gen, limita între apărare şi atac a devenit vagă. Prima se alimenta din pogromul de la Chişinău, cea de a doua din spiritul revoluţionar al organizatorilor.

(Activismul tineretului evreu se manifestase deja mai înainte.

Astfel, în 1899, a fost dezvăluită „afacerea Şlov": în acest oraş care număra 9 evrei la un singur rus, soldaţii ruşi dezarmaţi – erau în preajma liberării – au fost violent bătuţi de către evrei. După examinarea acestui episod, Senatul a considerat că era vorba despre o manifestare a urii etnice şi religioase a evreilor faţă de ruşi, făcând obiectul aceluiaşi articol din Codul penal care fusese aplicat în procesul responsabililor pogromului de la Chişinău.)

Acest activism nu trebuie pus numai pe seama Bundului. «În fruntea acestui proces [de creare, într-un ritm susţinut, de organizaţii de autoapărare] se găsesc sioniştii şi partidele apropiate sionismuluisioniştii-socialişti şi „Poateition"». Astfel la Gomei, în 1903, «majoritatea detaşamentelor au fost organizate de partidul

„Poateition" 13"» (Ceea ce îl contrazice pe Buchbinder, fervent admirator al Bundului – nu prea ştiu cine trebuie crezut.)

Când vestea despre pogrom a ajuns la Petersburg, Biroul de apărare a evreilor a trimis repede la faţa locului doi avocaţi – era vorba din nou despre Zarudnîi şi de N.D. Sokolov – pentru a începe în cel mai scurt timp o anchetă privată. Zarudnîi a adunat iarăşi „probe incontestabile" cum că pogromul fusese organizat de departamentul de

Siguranţă14, însă, nici acestea nu au fost făcute publice. (Treizeci de ani mai târziu, chiar şi Sfiosberg, care a participat la procesul Gomei, i-a călcat întru totul pe urme, afirmând, fără a aduce cea mai mică dovadă – ceea ce părea de neconceput din partea unui jurist – şi înşelându-se asupra datelor – iar acele erori, care pot fi atribuite vârstei, nu s-a găsit nimeni să le corecteze –, că pogromul din Gomei fusese în mod deliberat organizat de către poliţie. El exclude totodată orice acţiune ofensivă din partea detaşamentelor de autoapărare a Bundului sau a Poateition. (Vorbeşte în mod incoerent şi

confuz; astfel, de exemplu: „Tinerii din grupurile de autoapărare au pus repede capăt exceselor şi s-au luat de ţărani", „tinerii evrei s-au adunat pe loc şi, în mai multe rânduri, au reuşit să îi îndepărteze pe huligani", – aşa, fără a utiliza nicio armă?...)

Ancheta oficială avansa serios, pas cu pas – şi, în tot acest timp.

Rusia se afunda în războiul cu Japonia. Şi abia în octombrie 1904

a avut loc procesul de la Gomei – într-o atmosferă politică extrem de încordată.

44 de creştini şi 36 de evrei apăreau în faţa tribunalului; aproape o mie de persoane au fost chemate ca martori16. Biroul de apărare era reprezentat de mai mulţi avocaţi: Sfiosberg, Kupernik, Mandelstam.

Kalmanovici, Ratner, Krohl. Din punctul lor de vedere, era nedrept ca pe banca acuzaţilor să figureze fie şi un singur evreu: pentru toată comunitatea evreiască din Rusia, „era ca o avertizare asupra recurgerii la autoapărare17". Din punctul de vedere al guvernului, nu era vorba în cazul respectiv de „autoapărare". Dar avocaţii acuzaţilor evrei nu se ocupau de detalii, nici de evreii care fuseseră realmente jefuiţi – ci doar de un lucru: să dezvăluie „motivele politice" ale pogromului, să sublinieze, de exemplu, că tineretul evreu, în toiul încăierării, striga: „Jos cu autocraţia!" De altfel, puţin după aceasta, au hotărât să-şi abandoneze clienţii şi să părăsească în mod colectiv sala de şedinţă pentru a lansa un mesaj şi mai puternic: repetarea precedentului din procesul de la Chişinău18.

Acest procedeu, pe cât de ingenios, pe atât de revoluţionar, era conform modei timpului în decembrie 1904: aceşti avocaţi liberali voiau să facă să explodeze însuşi sistemul judiciar!

După plecarea lor, „procesul a ajuns repede la final" în măsura în care, de data aceasta, s-a putut trece la examinarea faptelor. O

parte dintre evrei au fost achitaţi, ceilalţi au fost condamnaţi la pedepse care nu depăşeau cinci luni; „Condamnările creştinilor au fost egale cu cele ale evreilor 9". În final, au fost cam tot atâtea condamnări de o parte şi de alta20.

*

Afundându-se în războiul cu Japonia, adoptând o poziţie rigidă şi prea puţin perspicace în conflictul asupra Coreei, nici ţarul Nikolai al II-lea, nici înalţii demnitari care îl înconjurau nu îşi dădeau seama câtuşi de puţin în ce măsură, pe plan internaţional, Rusia era vulnerabilă în vest şi mai ales în partea „tradiţional prietenoasei" Americi.

Ei nu luau în considerare nici creşterea puterii bancherilor occidentali care influenţau deja în mod sensibil politica marilor puteri, din ce în ce mai dependente de împrumut. În secolul al XIX-lea, lucrurile nu se petreceau încă în acest fel, iar guvernul rus, totdeauna lent în reacţii, nu a ştiut să perceapă aceste schimbări.

Cu toate acestea, după pogromul de la Chişinău, opinia occidentală se instalează durabil într-o atitudine de repulsie privitoare la Rusia, considerată ca o veche sperietoare, o ţară asiatică şi despotică unde domneşte obscurantismul, unde poporul este exploatat, unde revoluţionarii sunt trataţi fără nicio milă, supuşi la suferinţe şi privaţiuni inumane, şi iată că acum evreii sunt masacraţi „cu miile", iar, în spatele tuturor acestor fapte, se află guvernul! (După cum am văzut, guvernul nu a ştiut să rectifice la timp, energic şi eficient, această versiune deformată a faptelor.) În consecinţă, în

Occident, au început să considere convenabilă, chiar demnă de consideraţie, speranţa că revoluţia va izbucni în Rusia în cel mai scurt timp: ar fi un lucru bun pentru întreaga lume – iar pentru evreii din Rusia în mod special.

Iar pe deasupra tuturor acestor fapte, nepriceperea, incapacitatea, lipsa de pregătire în a conduce operaţiunile militare petrecute la mare depărtare împotriva unei ţări care părea mică şi slabă, şi, aceasta, în contextul unei opinii publice agitate, deschis ostile, care dorea cu ardoare eşecul propriei ţări.

Simpatia Statelor Unite pentru Japonia se exprima din plin în presa americană. Aceasta „saluta fiecare victorie japoneză şi nu îşi ascundea dorinţa de a vedea Rusia suferind o înfrângere rapidă şi decisivă21". Witte menţionează în două rânduri în Memoriile sale că

preşedintele Theodor Roosevelt era de partea Japoniei şi o sprijinea22. Roosevelt însuşi spunea: „Imediat ce acest război a izbucnit, am adus la cunoştinţa Germaniei şi Franţei, cu cea mai mare amabilitate şi discreţie, că în cazul unui acord anti-japonez cu

Rusia „voi lua de îndată partea Japoniei şi mai apoi voi face totul pentru a servi interesele acesteia23”. Se poate presupune că intenţiile lui Roosevelt nu au rămas necunoscute Japoniei.

Şi tocmai în acest moment a apărut în prim-plan pe scenă puternicul bancher Jakob Schiff – „unul dintre cei mai mari dintre evrei, el, care îşi putea realiza idealurile graţie poziţiei sale excepţionale în sfera economică24”. „Încă din tinereţe, Schiff s-a ocupat de afaceri comerciale”; emigrează din Germania la New York şi preia rapid conducerea băncii Kuhn, Loeb and Co. În 1912, „este în

America regele căii ferate, proprietar a douăzeci şi două de mii de mile de cale ferată”, „şi-a făcut de asemenea o reputaţie de filantrop energic şi generos; se arată în special sensibil faţă de nevoile comunităţii evreieşti23”. Schiff era foarte sensibil soarta evreilor ruşi – de unde ostilitatea sa faţă de Rusia până în 1917. Conform consemnărilor din Encyclopaedia Judaica (în engleză), „Schiff a contribuit într-un mod remarcabil la atribuirea de credite propriului său guvern ca şi al altor ţări, semnalându-se în special printr-un împrumut de 200 de milioane de dolari acordat Japoniei în timpul conflictului acesteia cu Rusia între anii 1904 – 1905. Scos din sărite de politica antisemită a regimului ţarist din Rusia, el a susţinut cu tărie efortul japonez. A refuzat constant să participe la atribuirea de împrumuturi Rusiei şi s-a servit de influenţa sa pentru a descuraja alte bănci de a o face, acordând totodată ajutor financiar grupurilor de autoapărare ale evreilor ruşi”. Însă, dacă este adevărat că aceşti bani permiteau Bundului şi Poateition să-şi procure arme, nu e mai puţin probabil că de bani au profitat în aceeaşi măsură şi alte organizaţii revoluţionare din Rusia (inclusiv ale eserilor, care, la vremea aceea, practicau terorismul). Există o mărturie conform căreia, în cursul unei întâlniri cu un funcţionar al ministerului de Finanţe al

Rusiei, G.A. Vilenkin, care se număra printre rudele sale

îndepărtate, Schiff ar fi „recunoscut contribuţia sa la finanţarea mişcării revoluţionare din Rusia” şi faptul că „lucrurile ajunseseră prea departe27” pentru a le putea pune capăt.

În acest timp, în Rusia, baronul G.O. Guinzburg continua să intervină în favoarea egalităţii în drepturi pentru evrei. În acest scop, i-a făcut în 1903 o vizită lui Witte, în fruntea unei delegaţii evreieşti. Acesta (care se ocupase deja de problema evreiască pe când fusese secretar general al guvernului) le-a răspuns: egalitatea în drepturi nu le va putea fi acordată evreilor decât treptat, dar

«pentru ca ei să poată ridica problema, evreii trebuie să adopte „un cu totul alt comportament”», adică să renunţe să se amestece în viaţa politică a ţării. „Nu este problema voastră, lăsaţi aceasta pe seama celor care sunt ruşi prin sânge şi stare civilă, nu voi trebuie să ne daţi lecţii, vedeţi-vă mai degrabă de voi înşivă”. Guinzburg.

Sfiosberg şi Kulişer au acceptat această opinie, ceilalţi participanţi, nu, în special Winaver, care a obiectat: „A venit momentul să acordăm egalitate în drepturi tuturor supuşilor [imperiului]...

Evreii trebuie să susţină cu toate forţele pe cele ale ruşilor care se bat pentru aceasta, şi deci împotriva puterii actuale28”.

Începând cu războiul japonez, de la începutul anului 1904, guvernul rus a început să caute un sprijin financiar din partea Occidentului, şi, pentru a-l obţine, s-a arătat dispus să promită o extindere a drepturilor evreilor. La cererea lui Pleve, înalte personalităţi au intrat în relaţie pe acest subiect cu baronul Guinzburg, iar

Sfiosberg a fost trimis în misiune în străinătate pentru a sonda opinia celor mai mari bancheri evrei. Din principiu, J. Schiff „a refuzat orice tocmeală asupra numărului sau naturii drepturilor acordate evreilor”. El nu putea «intra în relaţii financiare decât cu un guvern care recunoştea tuturor cetăţenilor egalitatea drepturilor civile şi politice... „Nu putem întreţine relaţii financiare decât cu ţările civilizate”». La Paris, baronul Rothschild a refuzat şi el: „Nu sunt dispus să încep niciun fel de operaţiune financiară, chiar dacă guvernul rus ar aduce ameliorări sorţii evreilor29”.

Witte reuşeşte să obţină un împrumut important fără ajutorul mediului financiar evreiesc. Între timp, între anii 1903 – 1904, guvernul rus se angajase să ridice câteva dintre dispoziţiile care limitau drepturile evreilor (le-am evocat deja în parte). Primul pas pe această cale, şi cel mai important, fusese, încă din timpul vieţii lui

Pleve, şi prin derogare de la Regulamentul din 1882, ridicarea interdicţiei puse evreilor de a se instala în 101 de localităţi cu mulţi locuitori, dar neconsiderate ca oraşe în ciuda unei importante activităţi industriale, respectiv comerţul cu cereale30. Imediat după aceasta, decizia de a promova un grup de evrei la rangul de avocaţi pledanţi, fapt care nu fusese făcut din 188931. După asasinarea lui

Pleve și după perioada „încrederii" inaugurate de către efemerul ministru de Interne Sviatopolk-Mirski, acest proces a continuat.

Astfel, pentru evreii cu diplomă de învăţământ superior, ridicarea măsurilor limitative luate în 1882, inclusiv dreptul de a se instala în regiuni care le erau până atunci interzise, precum cea a Armatei de pe Don, Kuban, Terek. A fost ridicată de asemenea interdicţia de rezidenţă în porţiunea de frontieră de 50 de verste; s-a restabilit dreptul (suprimat sub Alexandru al II-lea, după 1847) de a locui pe întreg teritoriul imperiului pentru „gradaţii de origine evreiască din armată... cu state de plată exemplare32". Iar cu ocazia naşterii urmaşului la tron, în 1904, a fost decretată anularea amenzilor date evreilor care se sustrăseseră obligaţiilor militare.

Însă toate aceste concesii veneau prea târziu. În momentul crucial al războiului cu Japonia, care strâmtora Rusia, acestea nu mai erau acceptate nici, după cum am văzut, de către bancherii evrei, nici de majoritatea oamenilor politici evrei din Rusia, şi cu atât mai puţin de către tineretul evreu. Şi, ca răspuns la declaraţiile făcute de Sviatopolk-Mirski în momentul intrării-sale în funcţie – promiţând facilităţi atât în ceea ce priveşte Zona de rezidenţă cât şi alegerea unei activităţi –, a fost dată în vileag o declaraţie a „mai mult de şase mii de persoane" (semnăturile fuseseră strânse de către Grupul democratic evreu): „Considerăm ca inutilă orice încercare de a satisface şi de a linişti populaţia evreiască prin ameliorări parţiale ale condiţiei lor.

Considerăm ca nulă şi neavenită orice politică de ridicare progresivă a interdicţiilor care apasă asupra noastră... Aşteptăm egalitate în drepturi... facem din aceasta o afacere de onoare şi de justiţie”.

Devenise mai simplu să se apese pe un guvern blocat în război.

Se înţelege de la sine că, într-un context în care societatea rusă cultivată nu avea decât dispreţ pentru putere, cu greu ne putem aştepta ca tineretul evreu să-şi manifeste în masă elanul patriotic.

După datele furnizate de către generalul Europatkin, pe atunci ministru de Război, apoi comandant-şef al frontului oriental, „în

1904 numărul de evrei chemaţi la încorporare care s-au prezentat s-a dublat comparativ cu anul 1903; peste 20.000 dintre aceştia s-au sustras de la obligaţiile lor militare fără motive întemeiate.

Din 1.000 de evrei chemaţi la încorporare, lipseau mai mult de

300, în timp ce în cazul recruţilor ruşi această cifră cobora la numai 2 la 1.000. Cât priveşte rezerviştii evrei, aceştia au dezertat în masă în drumul spre teatrul de operaţiuni militare34.

O statistică americană sugerează indirect că de la începutul războiului cu Japonia asistăm la un val de emigrare masivă a evreilor având vârsta de încorporare. În cursul celor doi ani de război, cifrele imigrării evreieşti în Statele Unite au crescut foarte mult pentru persoanele având vârsta de muncă (14 – 44 de ani) din care bărbaţi: primii au fost cu 29.000 mai mulţi decât ce se putea aştepta (comparativ cu celelalte categorii de imigranţi); cea de a doua categorie, cu 28.000 mai mulţi (comparativ cu femeile).

După război, s-au regăsit procentele obişnuite33. (Ziarul Kieveanul.

afirma la acea vreme că „între 20.000 şi 30.000 de soldaţi şi rezervişti evrei... s-au ascuns sau au fugit în străinătate36”.

În articolul „Serviciul militar în Rusia” din Enciclopedia evreiască, se poate vedea un tablou comparativ al insubordonării la evrei şi la creştini; după cifrele oficiale, proporţia primilor în raport cu cea de a doua categorie este de 30 la 1 în 1902, şi de 34 la

1 în 1903. Enciclopedia evreiască indică faptul că aceste cifre se pot explica şi prin emigrare, prin decesele neluate în consideraţie, sau

prin erori de calcul. Dar absenţa inexplicabilă, în acest tabel, a datelor statistice privitoare tocmai la anii 1904 şi 1905, nu lasă nicio posibilitate de a ne face o idee precisă despre amploarea insubordonării în perioada războiului37.

În ceea ce priveşte pe combatanţii evrei, Enciclopedia evreiască afirmă că au existat între 20.000 şi 30.000 în perioada războiului, fără a-i socoti pe cei 3.000 de evrei care serveau ca medici; şi aceasta semnalează că până şi ziarul Nevoie Vremea, totuşi, ostil evreilor, le recunoaşte un comportament curajos în luptă38. Aceste afirmaţii sunt coroborate cu mărturia generalului Denikin: „În armata rusă, soldaţii evrei, descurcăreţi şi conştiincioşi, se adaptau bine, inclusiv în timp de pace. Dar, pe timp de război, toate diferenţele se ştergeau de la sine, iar curajul şi inteligenţa individuală erau recunoscute în mod egal 39”. Un fapt istoric: eroismul lui Iosif

Trumpeldor care, pierzându-şi o mână, a cerut să rămână în armată40. El nu a fost, de altfel, singurul care s-a distins.

La sfârşitul acestui război pierdut de către Rusia, preşedintele

Theodor Roosevelt a acceptat să joace rolul de mediator în tratativele cu Japonia (la Portsmouth, Statele Unite). Witte, care conducea delegaţia rusă, evocă „acea delegaţie de personalităţi evreieşti care au venit să mă vadă de două ori în America pentru a-mi vorbi de problema evreiască 1. Era vorba despre Jakob Schiff, de eminentul jurist Louis Marshall şi despre Oscar Strauss, între alţii. Poziţia Rusiei devenise mai degrabă incomodă, ceea ce impunea ministrului rus un ton mai conciliant decât în 1903. Argumentele lui

Witte „au ridicat obiecţiuni puternice din partea lui Schiff4”. Cincisprezece ani mai târziu, Kraus, unul dintre membrii acestei delegaţii, devenit în 1920 preşedintele lojei B'nai B'rith, le reda în aceşti termeni: „Dacă ţarul nu dă poporului său libertăţile la care acesta are dreptul, revoluţia va fi capabilă să instaureze o republică care va permite accesul la aceste libertăţi42”.

În cursul aceloraşi săptămâni, un nou pericol a început să mineze relaţiile ruso-americane. Însoţindu-l la plecare pe Witte, T.

Roosevelt i-a cerut acestuia să facă cunoscut ţarului că acordul

comercial care lega de mult timp (1832) ţara sa de Rusia ar avea de suferit dacă acesta aplica restricţii confesionale oamenilor de afaceri americani care se întorc pe teritoriul său43. Acest protest care, pe de o parte, îşi avea originea, bineînţeles, într-o chestiune de principiu privea, în practică, un număr deja semnificativ de evrei ruşi emigraţi în Statele Unite şi deveniţi cetăţeni americani. Ei reveneau în Rusia – adesea pentru a se deda unor intrigi revoluţionare – de acum înainte în calitate de comercianţi care nu trebuiau să fie supuşi nici unei limitări profesionale sau geografice. Această mină nu putea să nu explodeze câţiva ani mai târziu.

De mai mulţi ani apărea la Stuttgart revista Osvbojdenie şi marea majoritate a ruşilor cultivaţi îşi ascundeau cu greu simpatia

<notă>

— Organ al Uniunii de eliberare, organizaţie a opoziţiei liberale care a devenit în 1905 partidul constituţional-democrat (sau KD. sau cadet).

</notă>

faţă de organizaţia ilegală Uniunea pentru eliberare. În toamna anului 1904 s-a desfăşurat în toate marile oraşe ale Rusiei o „campanie de banchete” unde se pronunţau toasturi înflăcărate şi prevestitoare chemând la răsturnarea „regimului”. Participanţi veniţi din străinătate s-au exprimat de asemenea în public (ca, de exemplu, Tan Bogoraz).

„Agitaţia politică pătrunsese în toate păturile comunităţii evreieşti”. Aceasta se afunda în acest tumult fără deosebire de clasă sau partid. Astfel „mulţi oameni publici evrei, chiar cei cu sensibilitate patriotică, făceau parte din Uniunea pentru eliberare44”. Asemeni tuturor liberalilor ruşi, aceştia s-au arătat „defetişti” pe durata războiului cu Japonia. Ca şi liberalii, ei au aplaudat „execuţiile” miniştrilor Bogolepov, Sipiaghin, Pleve. Iar toată Rusia „progresistă îi împingea chiar şi pe evrei în această direcţie, nu putea admite că un evreu poate fi mai la dreapta decât un democrat de stânga, dar estima şi mai firesc ca evreii să fie socialişti. Un evreu conservator? Ptiu! Chiar şi într-o instituţie academică precum Comisia istorico-etnografică evreiască, «în aceşti ani tumultuoşi oamenii nu mai aveau vreme să se

consacre liniştiţi cercetării ştiinţifice... trebuia „făcută Istoria” 43.» Curentele radicale şi revoluţionare din sânul comunităţii evreieşti ruse au plecat mereu de la ideea că problema egalităţii în drepturi... chestiunea fundamentală a evreilor din Rusia, nu va fi rezolvată decât atunci când se va tăia o dată pentru totdeauna capul Meduzei şi toţi şerpii care ţâşnesc din el46”.

În cursul acestor ani, la Petersburg, Biroul de apărare a evreilor îşi dezvolta puternic activităţile, având drept scop „lupta contra literaturii antisemite şi difuzarea de informaţii potrivite asupra situaţiei juridice a evreilor, pentru a influenţa în principal opinia mediilor ruseşti liberale”. (Sfiosberg precizează că aceste activităţi erau pe larg subvenţionate de EK047* internaţional.) însă nu atât societatea rusă era cea care trebuia influenţată. Biroul nu a deschis filiale în Rusia, nici măcar la Moscova, Kiev sau Odessa: pe de o parte, propaganda sionistă absorbea toată energia celor mai culţi

<notă>

— Comitet evreiesc de întrajutorare.

</notă>

v-aţi evrei, pe de alta, „propaganda Bundului mobiliza cea mai mare parte a tineretului evreu instruit”. (La insistenţele lui Sfiosberg ca

Bundul să fie condamnat, Winaver a obiectat că nu trebuia să se pună rău cu acesta: „el dispune de energie, de forţă de propagandă48”. Totuşi, Biroul a întreţinut curând relaţii solide, constituite din informaţii reciproce şi întrajutorare, cu Comitetul evreiesc american (prezidat de J. Schiff, apoi de Louis Marshall), cu Comitetul evreiesc englez (Claude Montefiore, Lucine Woolf), cu

Alianţa din Paris şi Comitetul de ajutorare a evreilor germani

(Hilfsverein der deutschen Juden: James Simon, Paul Nathan49).

Iată mărturia lui M. Krohl: «Inima grupului nostru era „Biroul de presă” [a cărui misiune era să difuzeze] prin intermediul presei ruseşti şi străine informaţii serioase asupra situaţiei evreilor din Rusia.»

A. I. Braudo a fost cel care şi-a asumat această misiune. „O îndeplinea perfect. În condiţiile Rusiei din acea vreme, acest gen de

muncă cerea multă prudenţă”; trebuia să fie făcută „în cel mai mare secret.

Chiar şi membrii Biroului de apărare nu ştiau nici prin ce mijloc, nici pe ce cale reuşise să organizeze o campanie de presă sau alta... Un mare număr de articole apărute în presa rusă sau străină a epocii, adesea cu mare răsunet, fuseseră comunicate ziarelor sau revistelor fie personal de către Braudo, fie prin intermediul său50”.

„Să furnizezi o informaţie serioasă” pentru a lansa „o campanie de presă sau alta” – este o acţiune redutabilă, mai ales în lumina faptelor pe care le-am văzut petrecându-se în secolul al XX-lea. În limbajul de astăzi, aceasta s-ar chema o „abilă manipulare a mass media”.

În martie 1905, Biroul de apărare a reunit la Vilnius Congresul constitutiv al „Uniunii pentru dobândirea egalităţii în drepturi pentru poporul evreu din Rusia51”, dar aceasta a trecut rapid la autodizolvare şi s-a alăturat conducerii Uniunii pentru integralitatea drepturilor (expresia „integralitatea drepturilor”, pentru că era mai expresivă decât aceea de „egalitate în drepturi”, fusese propusă de

Winaver. Astăzi, ea este amintită sub o formă hibridă de „Uniunea

Pentru dobândirea egalităţii integrale în drepturi32”).

Se dorea ca această nouă Uniune să reunească toate partidele şi grupările evreieşti53. Dar Bundul a denunţat acest congres ca fiind burghez. Cu toate acestea, numeroşi sionişti nu au putut să se menţină în splendida lor izolare. Semnele prevestitoare ale revoluţiei ruseşti au antrenat sciziuni peste sciziuni în rândurile lor. Iar unele dintre aceste fracţiuni nu au rezistat tentaţiei de a participa la marile evenimente care se derulau sub ochii lor! Însă, procedând astfel, ele exercitau o influenţă asupra orientării riguros de civice a ordinii de zi a congresului. îşi croia drum ideea cum că nu trebuiau să se bată numai pentru drepturile civice, ci în egală măsură, şi cu aceeaşi energie, pentru drepturile naţionale34.

Sfiosberg combătea influenţa sioniştilor „care voiau să retragă evreii din numărul de cetăţeni ai Rusiei” şi ale căror cerinţe erau

formulate adesea doar pe motive demagogice”. Căci comunitatea evreiască din Rusia „nu a fost în niciun fel îngrădită în exprimarea vieţii sale naţionale… Era oare oportun să se ridice problema autonomiei naţionale a evreilor, când niciuna dintre naţionalităţile ce trăiau în Rusia nu o avea, când chiar poporul rus, în partea sa ortodoxă, era departe de a fi liber în exprimarea vieţii sale religioase şi naţionale?”. Însă, „la vremea aceea, demagogia căpăta o semnificaţie cu totul particulară pe uliţa evreiască53».

Astfel, în locul noţiunii, limpede în ochii tuturor, de „egalitate în drepturi”, care, în mod cert, nu se petrecuse încă, dar părea a nu mai fi ultimul dintre obiectivele evoluţiei politice, a fost lansată lozinca integralităţii în drepturi pentru evrei. Ceea ce se înţelegea prin aceasta era faptul că peste egalitatea în drepturi trebuia să fie recunoscută şi „autonomia naţională”. „Trebuie să spunem că aceia care formulau aceste cerinţe nu aveau o idee foarte clară despre conţinutul lor. Crearea şcolilor evreieşti nu era îngrădită de nicio lege. Studiul limbii ruse era impus în măsura în care nu era vorba despre heders. Însă şi alte ţări mai civilizate impuneau în egală măsură utilizarea limbii de stat în relaţiile cu administraţia cât şi în şcoală36”. Astfel, nu exista nicio „autonomie naţională” pentru evreii din Statele Unite. Dar „dobânditorii” („Uniunea pentru dobândirea…”) pretindeau o „autodeterminare naţională şi culturală”.

<notă>

— Şcoli elementare evreieşti.

</notă>

pe teritoriul Rusiei, cât şi o largă autonomie pentru comunităţile evreieşti (şi, una după alta: laicizarea acesteia, smulgerea de sub influenţa religioasă a iudaismului – ceea ce convenea atât sioniştilor cât şi socialiştilor). Mai târziu, aceasta va fi numită „autonomia naţional – personală”. (La care se adăuga cerinţa ca instituţiile culturale şi sociale evreieşti să fie finanţate de stat, dar fără ca acesta să se amestece în modul lor de funcţionare.) Şi cum putea fi imaginată autogestionarea” unei naţiuni dispersate din punct de vedere teritorial? AI II-lea Congres al Uniunii, din noiembrie 1905, a luat

decizia de a convoca o Adunare naţională evreiască a Rusiei37.

Toate aceste idei, inclusiv „autonomia naţional-personală” a evreilor din Rusia, s-au exprimat şi au persistat sub diferite forme până în 1917. Totuşi, Uniunea pentru integralitatea drepturilor s-a dovedit efemeră. La sfârşitul anului 1906, Grupul popular evreiesc, antisionist, s-a separat (Winaver, Sfiosberg, Kulişer, Sternberg) pe motiv că refuza ideea unei Adunări naţionale evreieşti; la puţin timp după aceasta, a fost rândul Partidului popular evreiesc (S.

Dubnov – naţionalismul religios şi cultural, respectiv dreptul de a utiliza limba evreiască în viaţa publică, pe întreg teritoriul; bine, dar cu ce mijloace, în ce fel?); apoi, a urmat Grupul democratic evreiesc (Bramson, Landau), apropiat de Partidul muncii38. Uniunea pentru integralitatea drepturilor era acuzată şi pentru faptul de a se fi raliat la KD şi, în consecinţă, „de a nu mai putea reprezenta populaţia evreiască din Rusia”; sioniştii considerau „dobânditorii”.

„Ca să spunem aşa, drept partizani ai asimilării”, iar pe socialişti, ca pe nişte burghezi39. Pe scurt, la începutul anului 1907, Uniunea a încetat să mai existe60.

Sioniştii erau din ce în ce mai antrenaţi în vârtejul revoluţionar

Şi, în noiembrie 1906, cu ocazia Congresului panrus de la Helsinfors, s-a declarat „absolut indispensabilă nu doar întoarcerea către nevoile cotidiene şi revendicările evreilor din Rusia, dar şi implicarea din

Plin în lupta lor politică şi socială61”; Jabotiński a insistat ca în programul sionist să figureze cerinţa instaurării în Rusia a suveranităţii

Poporului; D. Pasmanik i-a obiectat că „o asemenea cerinţă nu putea fi pusă decât de către cei care sunt gata să se urce pe baricade 62”. La sfârşitul lucrărilor, Congresul a dat „hotărârea sa cu privire la alipirea sioniştilor la Mişcarea de eliberare63”. Or, aceasta era tocmai pe cale de a se stinge după eşecul manifestului de la Vîborg.

Autorul acestui program, Jabotiński, avansa următoarele argumente: scopul pe care şi-l fixase sionismul nu putea fi atins decât în mai multe decenii, însă, luptând pentru dobândirea integralităţii

drepturilor lor, evreii vor înţelege şi mai bine ceea ce reprezintă sionismul64. El preciza totuşi: „Noi lăsăm primele rânduri reprezentanţilor naţiunii majoritare. Nu putem pretinde să jucăm un rol conducător, noi ne raliem”. Altfel spus: Palestina este un lucru; până atunci, să ne batem în Rusia. Cu trei ani în urmă, Pleve îi semnalase lui Herzl că tocmai de acest gen de deviere a sionismului se temea.

Sfiosberg este departe de a minimaliza rolul sioniştilor: „După

Congresul de la Helsingfors, ei au hotărât să preia controlul tuturor activităţilor publice ale evreilor” străduindu-se „să-şi impună influenţa la nivel local”. (în prima puma, din 12 deputaţi evrei, 5

erau sionişti.) Dar el notează de asemenea că această abundenţă de partide era „produsul micilor cercuri intelectuale”, nu a maselor populare de evrei, iar propaganda lor „nu făcea decât să semene confuzie în mintea oamenilor66”.

Este adevărat, toată această dispersare nu contribuia la limpezirea dezbaterii: nu se mai vedea foarte clar pentru ce se băteau evreii ruşi, pentru care drepturi – egale sau integrale? – nici pe care plan – civil sau naţional?

Şi, să nu uităm: „Toate aceste grupuri compuse numai din intelectuali... nu cuprindeau evrei ortodocşi, care au sfârşit prin a înţelege necesitatea de a se organiza pentru a combate influenţa antireligioasă în creştere care se exercita asupra tineretului evreu”. Şi astfel «a luat naştere ceea ce ulterior se va dezvolta în „Agudat

Israel”». Această mişcare era preocupată de faptul că „elementele evreieşti revoluţionare se recrutează dintre tinerii evrei care se în

<notă>

— După dizolvarea primei Dume, aproximativ două sute de deputaţi s-au adunat la Vîborg şi şi-au exprimat opoziţia faţă de guvern sub forma unui manifest care nu a avut niciun ecou în rândul maselor.

</notă>

depărtau de religie”, pe când „evreii în majoritatea lor sunt religioşi şi cerându-şi recunoaşterea drepturilor şi ridicarea

interdicţiilor care apasă asupra lor, rămân totuşi supuşi loiali ai ţarului şi sunt departe de orice idee de răsturnare a regimului existent67”.

Când studiem istoria evreilor ruşi de la începutul secolului al

XX-lea, găsim puţine menţiuni despre evrei ortodocşi. Sfiosberg a declarat într-o zi, stârnind furia Bundului: „Cu melamed în spatele meu, mă bazez pe un număr mai mare de evrei decât conducătorii

Bundului, căci există mai mulţi melamed printre evrei decât muncitori68”, într-adevăr, laicizarea societăţii evreieşti nu a afectat cu nimic existenţa comunităţilor tradiţionale din Zona de rezidenţă.

Pentru acestea, toate problemele ancestrale privitoare la organizarea vieţii, învăţăturii religioase, rabinatului, rămâneau de actualitate, în cursul acalmiei temporare din 1909, reforma comunităţii evreieşti tradiţionale a fost discutată în mod serios în Congresul de la Kovno. „Lucrările Congresului s-au dovedit foarte fructuoase şi puţine adunări evreieşti l-ar fi putut egala prin seriozitatea şi înţelepciunea hotărârilor care au fost adoptate69”.

„Iudaismul ortodox s-a găsit mereu în situaţie de conflict – nu întotdeauna deschis, ci mai degrabă latent –, cu intelectualitatea evreiască. Era clar că prin condamnarea mişcării de eliberare a evreilor el socotea să atragă bunăvoinţa guvernului70”. Dar era prea târziu:

Încă din ajunul revoluţiei din 1905, s-a văzut că regimul autocratic pierduse controlul asupra ţării. Cât despre iudaismul tradiţional, acesta pierduse deja la momentul respectiv o întreagă generaţie – nu era de altfel prima – care se îndreptase către sionism, liberalism laic, rar către conservatismul luminat, dar în aceeaşi măsură şi cu urmări dintre cele mai grave, către mişcarea revoluţionară.

*

Noua generaţie de revoluţionari apăruse la trecerea dintre secole.

Conducătorii ei, Grigori Gherşunîi şi Mihail Gotz, hotărâseră să

Preia metodele teroriste ale Voinţei poporului. „Gherşunîi a luat

<notă>

— Institutori care predau în heders.

</notă>

asupra sa dificila responsabilitate de a crea în Rusia un nou partid revoluţionar chemat să succeadă cu demnitate Voinţei Poporului", şi, „graţie talentelor sale de organizator ca şi celorlalţi revoluţionari în întregime devotaţi cauzei, acest partid a putut vedea lumina zilei încă de la sfârşitul anului 1901". „În acelaşi timp... a fost constituită şi o fracţiune armată. Creatorul şi inspiratorul ei nu era altul decât

Gherşunâi71". În cadrul S.-R., evreii „au jucat de la început un rol de prim plan". Se găseau „An-skii S. (Rappoport S. A), K. Jitlovski.

Ossip Minor, I. Rubanovici" şi – din nou!

— Mark Natanson. Fracţiunea armată număra printre membrii ei pe „Abraham Gotz, Dora

Brilliant, L. Zilberberg", fără a vorbi despre celebrul Azef. Tocmai printre luptătorii S.-R. s-a format şi M. Triiisser – care va ajunge mai târziu să se distingă în Ceka. „Printre militanţii de bază ai partidului S.-R., erau de asemenea destui evrei", chiar dacă, adaugă D.

Sub, „ei nu au reprezentat decât o infimă minoritate". După părerea sa, este chiar „cel mai rus" dintre partidele revoluţionare". Din motive de siguranţă, sediul partidului a fost strămutat în străinătate (fapt de la care s-a abţinut de exemplu Bundul), la Geneva, la M. Gotz şi

O. Minor. Cât îl priveşte pe Gherşunîi, acest „tigru de neîmblânzit, după ce a reuşit să înşele vigilenţa lui Zubatov, a început să cutreiere Rusia, întocmai ca şi B. Savinkov, uneltind acţiuni teroriste şi controlând buna lor executare. Astfel că el era prezent în piaţa Sfântul Isaak cu ocazia asasinării lui Sipiaghin **; el era la Ufa când a fost ucis guvernatorul Bogdanovici73, la Harkov când a venit rândul guvernatorului Obolenski şi pe Nevskii Prospekt în timpul atentatului ratat împotriva lui Pobedonoştev". Executarea era mereu încredinţată unor „creştini", precum P. Karpovici, S. Balmaşov, E.

Sozonov etc. (Bombele care au servit la asasinarea lui Pleve, a Marelui-duce Serghei Alexandrovici şi la atentatele planificate împotriva marelui-duce Vladimir Alexandrovici şi a miniştrilor de Interne

<notă>

— Socio-revoluţionari (Nota trad.: sau eseri).

** Şeful poliţiei secrete ruse la începutul secolului al XX-lea.

* * * Ministru de Interne asasinat în 1902.

* * * * Om politic cu idei revoluţionare, foarte influent pe lângă împăraţii

Alexandru al III-lea şi Nikolai al II-lea (1827 – 1907).

</notă>

Bulîghin şi Durnovo au fost confecţionate de către Maximilian

Schweitzer care, în 1905, a fost el însuşi victima maşinăriei pe care o fabrica74.) Prins întâmplător, Gherşunîi a fost condamnat la moarte, graţiat de către ţar fără a fi cerut aceasta; în 1907, a găsit un mijloc ingenios de a evada din închisoarea de la Akatuisk, ascunzându-se într-un butoi de varză, apoi, prin Vladivostok, a ajuns în America şi Europa; guvernul rus a solicitat extrădarea sa din Italia, dar opinia liberală europeană s-a ridicat în unanimitate pentru a i se refuza, iar Clemenceau s-a folosit şi de influenţa sa: iar acesta era şi el, precum o ştim, un „tigru”. La puţin timp după, Gherşunîi a murit din cauza unei tumori pulmonare. Printre teroriştii S.-R. de prim rang, a fost de asemenea menţionat Abraham Gotz, care a participat activ la atentatele contra lui Durnovo, Akimov, Şuvalov, Trepov*, şi a jucat un rol în asasinarea lui Min, a lui Rieman. (Dar, spre nefericirea sa, el a trăit mult mai mult decât fratele său, mort prematur – iar bolşevicii l-au făcut să pătimească destule.)

În jocul cu Istoria, acum se va lucra mai puţin cu mănuşi decât o făcuse generaţia revoluţionară precedentă. Mai puţin cunoscut decât alţii, Pinhus (Piotr) Rutenberg nu este mai puţin demn de interes. În

1905, el pregăteşte grupuri de luptători la Petersburg şi le furnizează arme. Inspirator al lui Gapon**, îi stă alături pe 9 ianuarie 1905; dar tot el este cel care, în 1906, „din ordinul partidului S.-R., îi organizează şi supraveghează asasinarea” (mai târziu, va semna o lucrare cu titlul: Asasinarea lui Gapon75). În 1919, emigrează în Palestina unde se distinge prin electrificarea ţării. Acolo, arată că este capabil să construiască; însă, în anii de tinereţe, în Rusia, cu siguranţă

nu a făcut muncă de inginer, ci de distrugere! Se pierde, de altfel urma studentuluiition", instigator iresponsabil al revoltei din Sveaborg, care a scăpat însă din masacrul care a urmat.

<notă>

— P. Durnovo (1845 – 1915), ministru de Interne între 1905 – 1906; P. Şuvalov

(1830 – 1906), diplomat şi om politic rus; D. Trepov (1855 – 1906), ministru adjunct de Interne, unul dintre responsabilii reprimării revoluţiei din 1905 – 1907.

** G. Gapon (1 870 – 1906) preot şi agent al poliţiei secrete, unul dintre res Ponsabilii masacrării manifestanţilor de la Sankt-Petersburg din 9

Ianuarie 1905.

</notă>

În afară de S.-R., fiecare an aducea recolta sa de noi luptători socio-democraţi, teoreticieni şi limbuţi. Unii au cunoscut o notorietate efemeră în cercuri restrânse, precum Alexandra Sokolovskaia, pe care Istoria nu a reţinut-o decât pentru faptul că a fost prima soţie a lui Troţki şi mama celor două fiice ale acestuia. Alţii au căzut pe nedrept în uitare: Zinovi Litvin-Sedoi, şeful statului-major al detaşamentelor din cartierul Krasnaia Presnia în cursul insurecţiei armate din Moscova; Zinovi Dosser, membru al „troikăi" care conducea insurecţia. Printre capi, să-l mai cităm şi pe „Marat" – V.

L. Şanzer, Lev Kafenhausen, Lubotki-Zagorski (care a dat timp de aproape un secol pseudonimul său mănăstirii Treimea Sfântul

Serghei) şi Martin Mandelstam-Liadov, membru al Comisiei executive a POSDR pentru organizarea insurecţiei armate76. Alţii, în final, – precum F. Dan sau O. Nahamkis – aveau să joace un rol important mai târziu, în 1917.

În ciuda aversiunii lui Bakunin faţă de evrei, mulţi dintre ei se regăsesc printre conducătorii şi teoreticienii anarhismului. Dar

„Alţi anarhişti ruşi, de exemplu Kropotkin, nu erau ostili evreilor şi se străduiau să-i câştige pentru cauza lor 7". Printre aceşti capi, îi putem semnala pe Iakob Novomirski, Alexandr Ghe, Lev Cernei.

V. Gordin78. Unul dintre aceştia, I. Grossman-Roşcin, aminteşte cu cel mai mare respect figura lui Aron Elin, din Białystok: „un terorist renumit”, şi nu doar „un specialist în operaţiuni sângeroase”.

«niciodată nu cade… în „activism sistematic” 79». «Cei mai puţin răbdători din mulţimea de evrei… caută un mijloc mai rapid să ajungă la socialism. Şi acest remediu, această „ambulantă” o găsesc în anarhism.» Evreii din Kiev şi din Rusia meridională sunt cei care au fost cei mai atraşi de anarhism, iar, în documentele privitoare la cazul Bogrov *”, se amintesc mai mulţi anarhişti de mică anvergură, uitaţi de Istorie.

Am observat deja mai înainte – dar faptul merită să fie reamintit

— Că nu numai din cauza nedreptăţilor cărora le erau victime, nume

<notă>

— Zagorsk.

** Partid muncitoresc social-democrat.

* * * Vezi intra, capitolul 10.

</notă>

roşi evrei s-au grăbit să intre în revoluţie. „Participarea evreilor la mişcarea revoluţionară care cuprinsese toată Rusia nu se explică decât într-o mică măsură prin situaţia de inegalitate… Evreii nu făceau decât să împărtăşească sentimentul general” de ostilitate împotriva autocraţiei81. Ar trebui să ne mirăm? Tinerii ridicaţi din intelighenţia rusească, precum şi din cea evreiască, nu auzeau vorbindu-se în familiile lor, tot timpul anului, decât despre „crime comise de putere”, despre „guvernul format din asasini”, şi s-au îndreptat spre acţiunea revoluţionară cu toată energia furiei lor. Bogrov, de asemenea.

În 1905, istoricul evreu S. Dubnov a acuzat pe toţi revoluţionarii evrei de „trădare naţională”. În articolul său intitulat „Sclavia în revoluţie”, el scria: «Toată această armată numeroasă de tineri evrei, care ocupă poziţiile principale în sânul partidului social-democrat şi îşi doresc „posturi de comandă”, a rupt categoric orice legătură cu comunitatea evreiască… Voi nu construiţi nimic nou, nu sunteţi decât valeţii revoluţiei sau misiţii”.»

Însă, pe măsura trecerii timpului, aprobarea adulţilor faţă de progeniturile lor revoluţionare nu făcea decât să crească. Acest fenomen s-a amplificat în cazul „capilor” noii generaţii şi a fost în ansamblu mai marcantă la evrei decât la ruşi. Meier Bomach, membru în Duma, va declara zece ani mai târziu (1916): „Nu regretăm că evreii au participat la lupta pentru eliberare... Ei luptau pentru libertatea voastră83”. Iar, şase luni mai târziu, în salutul noii revoluţii, în martie 1917, celebrul avocat O.O. Gruzenberg va ţine discursurile sale pătimaşe, dar nu lipsite de fundament în faţa conducătorilor guvernului provizoriu şi a sovietului de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor: «Noi am oferit din belşug revoluţiei un

„Procent” enorm din poporul nostru – aproape toată floarea, aproape tot tineretul... Iar, când în 1905 poporul s-a revoltat, nenumăraţi luptători evrei au venit să îngroaşe rândurile, mânaţi de un elan irezistibil84.» Alţii vor spune acelaşi lucru: „Circumstanţele istorice au făcut ca masele evreieşti din Rusia să nu poată să nu participe în modul cel mai activ la revoluţie V „Pentru evrei, rezolvarea problemei evreieşti în Rusia trecea prin triumful în această ţară a ideilor progresiste86”.

Dar tineretul pregătit pentru munca intelectuală sau manuală nu putea face singur revoluţia. Una dintre priorităţile primordiale era să-i atragă spre cauza revoluţionară şi să-i îndemne la luptă pe muncitorii din industrie şi, înainte de toate, pe cei din Petersburg.

Cu toate acestea, după cum nota directorul departamentului de

Poliţie de atunci, „în stadiul iniţial al dezvoltării sale, mişcarea muncitorească... a fost străină de aspiraţiile politice”. Şi, chiar în ajunul datei de 9 ianuarie, „în cursul unei reuniuni extraordinare pe care o organizaseră pe 27 decembrie, muncitorii au izgonit un evreu care încerca să facă propagandă politică şi să împrăştie manifeste, iar trei femei evreice care căutau să răspândească idei politice au fost arestate87”.

Pentru a reuşi să-i atragă pe muncitorii din Petersburg, a fost nevoie de propaganda pseudo-religioasă a lui Gapon.

Pe 9 ianuarie, chiar mai înainte ca trupele să deschidă focul,

tânărul Simon Rechtzammer (fiul directorului Societăţii de depozite şi silozuri de cereale) a fost cel care a luat conducerea singurei baricade ridicate în acea zi (pe a patra stradă din Insula Sfântul

Vasile), distrugând liniile telegrafice şi telefonice şi atacând postul de poliţie. În rest, muncitorii acestui cartier s-au apucat, două zile mai târziu, „să-i snopească zdravăn în bătaie pe intelectuali88”.

Se ştie că revoluţionarii ruşi emigraţi în Europa au primit vestea execuţiei de la Petersburg cu un amestec de indignare şi entuziasm: Nu-i prea devreme!! Acum, va exploda!! Cât despre propagarea acestui entuziasm – şi a insurecţiei – în Zona de rezidenţă, neobositul Bund a fost cel care s-a înhămat, el care avea ca imn

(An-skii spune despre el că era „La Marseillaise a muncitorilor evrei”) un cântec ce conţinea următoarele cuvinte:

Iubitu-ne-am destul duşmanii, acuma vrem să-i urâm!!

...E gata rugul! Iar lemne vom găsi destule

Ca flăcările sale sfinte să aprindă-ntreg pământul 89!!

(Să notăm în trecere că Internaţionala a fost tradusă în rusă de

Arkadi Kotz încă din 191290. Mai multe generaţii au fost impregnate religios de cuvintele acesteia: Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii! şi

Să-nceapă-al lumii vechi apus...)

Bundul a publicat imediat un manifest („în aproape două sute de mii de exemplare”). „Revoluţia a început. S-a încins în capitală, flăcările sale vor acoperi toată ţara... La arme! Luaţi cu asalt depozitele de arme şi puneţi mâna pe toate armele... Toate străzile să devină câmpuri de luptă91!”

Conform Cronicii roşii despre începuturile regimului sovietic.

„Evenimentele din 9 ianuarie de la Petersburg au avut un mare ecou în sânul mişcării muncitoreşti evreieşti: ele au fost urmate de manifestaţii de masă ale proletariatului evreu în întreaga Zonă de rezidenţă. În fruntea lor se afla Bundul”. Pentru a asigura caracterul masiv al acestor demonstraţii, detaşamente ale Bundului au mers în ateliere, uzine, fabrici şi chiar la domiciliile muncitorilor pentru a-i îndemna să înceteze munca; au folosit forţa pentru a goli cazanele de

aburi, sau pentru a smulge curelele de transmisie i-au ameninţat pe proprietarii întreprinderilor, ici şi colo au fost trase asupra lor focuri de armă, la Vitebsk unul a fost stropit cu acid sulfuric. Nu era „o manifestare spontană de masă, ci o acţiune pregătită şi organizată cu grijă”. N. Buchbinder regretă însă că „aproape pretutindeni grevele au fost urmate numai de către muncitorii evrei... într-o serie de oraşe, muncitorii ruşi au opus o vie rezistenţă încercărilor de a se închide uzinele şi fabricile”. Au fost greve de o săptămână la Vilnius, Minsk, Gomei, Riga, de două săptămâni la Libava. Poliţia a trebuit în mod firesc să intervină şi, în mai multe oraşe, Bundul a constituit „detaşamente armate pentru a lupta împotriva terorii ploliţiei92”. La Krinki (provincia Grodno), greviştii au gonit cu focuri de armă poliţia, întrerupând comunicaţiile telegrafice şi, timp de două zile, întreaga putere s-a aflat în mâinile comitetului de grevă. „Faptul că muncitorii, şi, printre ei, majoritate evrei, au putut astfel să deţină puterea de la începutul anului 1905, era foarte semnificativ pentru ceea ce reprezenta această revoluţie, făcând să se nască numeroase speranţe”. Nu este mai puţin adevărat că importanta participare a Bundului la aceste acţiuni „putea să facă să se creadă că nemulţumirea era mai ales problema evreilor, pe când celelalte naţionalităţi nu erau tot atât de revoluţionare93”.

Forţa revoluţionarilor se manifesta prin intermediul acţiunilor, purtate deschis, de către detaşamentele armate de „autoapărare care se evidenţiaseră în timpul pogromului din Gomel şi, care, de atunci, se întăriseră în mod considerabil. „Autoapărarea se afla cel mai adesea în strânsă relaţie cu detaşamentele armate ale organizaţiilor politice... Putem spune că tot teritoriul Zonei de rezidenţă era acoperit de o întreagă reţea de grupuri armate de autoapărare care jucau un rol militar important... Numai o armată de profesionişti le putea face faţă”. – În toiul revoluţiei, li se alăturară grupări sioniste de diferite tendinţe: [notăm de asemenea] „participarea deosebit de activă a Poateition”, ca şi a „detaşamentelor armate ale

SS [sioniştilor-socialişti], dar şi APMSE. Astfel că „în operaţiunile militare care s-au desfăşurat în timpul revoluţiei, aceşti socialişti

aparţinând diferitelor curente ale sionismului se regăseau alături de noi95”, îşi aminteşte S. Dimanstein, devenit mai târziu un conducător bolşevic cunoscut.

Bundul îşi va continua operaţiunile militare de-a lungul acestui schimbător şi nesigur an 1905. Se cuvine să menţionăm în special evenimentele din aprilie de la Jitomir. Conform Enciclopediei evreieşti, a fost vorba despre un pogrom contra evreilor, şi în plus.

„Pus la cale de poliţie96”. Dimanstein, care se făleşte că a „participat activ la revoluţia din 1905 pe teritoriul pretinsei Zone de rezidenţă”, scrie: „Nu a fost un pogrom, ci o luptă împotriva trapelor contrarevoluţiei97”. Vechea Enciclopedie evreiască arată că au fost ucişi până la douăzeci de evrei; cea nouă: „aproape cincizeci

(conform altor surse, în jur de treizeci şi cinci) 99”. Tot conform acesteia, „tulburările au început după ce provocatorii au declarat că evreii au tras focuri de armă asupra portretului ţarului în afara oraşului100”, în timp ce Mesagerul guvernului prezintă ca pe un fapt dovedit că, două săptămâni înaintea pogromului, „o mulţime... de aproape trei sute de persoane se adunaseră la periferia oraşului...

pentru a se antrena la trasul cu revolverul... ţintind portretul Maiestăţii Sale Ţarul”. Apoi au izbucnit mai multe scandaluri, în interiorul oraşului, între evrei şi creştini – tot conform Mesagerului guvernului, agresorii erau cel mai adesea evrei101. Tot după noua

Enciclopedie evreiască, chiar în aceeaşi zi a evenimentului, „detaşamente evreieşti de auto-apărare au rezistat eroic spărgătorilor”.

Dintr-un târguşor vecin, un grup de tineri evrei înarmaţi le veneau în ajutor, când, pe drum, „au fost opriţi de ţărani ucraineni” la

Troianovo. „Ei au încercat să se refugieze la locuitorii evrei ai târguşorului, dar aceştia nu i-au lăsat să intre” şi, fapt caracteristic.

„Le-au spus ţăranilor unde se ascunseseră doi dintre ei”; „au fost ucişi zece membri ai detaşamentului102”.

La acea epocă, se pusese deja la punct o manevră deosebit de eficientă: „Funeraliile victimelor căzute în revoluţie constituiau unul dintre mijloacele de propagandă cele mai eficiente, capabile să

înflăcăreze mulţimile”, ceea ce avea drept consecinţă faptul că „luptătorii erau conştienţi de faptul că moartea lor va fi utilizată în beneficiul revoluţiei, că ea va trezi dorinţa de răzbunare a milioanelor de oameni care vor asista la funeraliile lor”, şi cu aceste ocazii, „era practic mai uşor să se organizeze manifestaţii. Mediile liberale considerau ca fiind de datoria lor să vegheze pentru ca poliţia să nu intervină în cursul unei înmormântări”. Astfel că „funeraliile au devenit una dintre componentele propagandei revoluţionare în 1905103”.

În cursul verii aceluiaşi an, „teroarea poliţiei s-a exercitat masiv, dar s-a asistat în aceeaşi măsură la un mare număr de acte de răzbunare din partea muncitorilor care aruncau bombe asupra patrulelor de soldaţi şi de cazaci, asasinau poliţişti, gradaţi sau nu; aceste cazuri erau departe de a fi izolate”, căci era vorba despre „retragerea sau extinderea revoluţiei în sectorul evreiesc104”. Exemplu: cazacii au ucis un militant al Bundului la Gomei; opt mii de persoane au asistat la ceremonia de înmormântare a acestuia, s-au ţinut discursuri revoluţionare – şi înainte cu revoluţia, tot înainte! Iar când a venit momentul să se protesteze împotriva convocării Dumei consultative, cerută de „Bulîghin*”, campania „s-a deplasat de la Bursă în cartierul evreiesc, pe partea sinagogilor… unde oratori ai Partidului interveneau în timpul slujbei… sub protecţia detaşamentelor armate care încuiau ieşirile… în cursul acestor adunări, erau adoptate fără discuţie rezoluţii pregătite dinainte”, – nefericiţii credincioşi veniţi să se roage, aveau de ales? Cine putea să se

<notă>

— A. Bulîghin (1851 – 1919), ministru de Interne în 1905.

</notă>

Înţeleagă cu trimişii partidului? Nici nu putea fi vorba de „oprit procesul revoluţionar în această etapă 3”.

În proiectul de convocare al acestei Dume consultative, căruia nu i s-a dat curs ca urmare a evenimentelor din 1905, plecând de la principiul că evreii nu aveau dreptul de desemnare a organelor de conducere municipală, fusese prevăzut la început să nu li se acorde evreilor dreptul la vot. Însă elanul revoluţionar nu făcea decât să se

amplifice, consilierii municipali evrei numiţi de către autorităţile provinciilor au demisionat în mod ostentativ prin unele locuri, iar legea din august 1905 privind alegerile în Dumă prevedea deja să se acorde, în fapt, dreptul de vot evreilor. Revoluţia însă îşi urma cursul, iar opinia a respins această Dumă consultativă care, prin urmare, nu s-a întrunit.

Tensiunea nu a scăzut pe toată durata acestui nefericit an 1905;

puterea era depăşită de evenimente. În toamnă, greve, cum au fost cele de la căile ferate, s-au pregătit peste tot în Rusia. Şi, firesc.

Zona de rezidenţă nu a fost ocolită. În regiunea de nord-vest, asistăm, de la începutul lui octombrie, la „o creştere rapidă... a energiei revoluţionare a mulţimilor", „o nouă campanie de mitinguri se desfăşoară în sinagogi" (mereu în acelaşi mod, cu oameni postaţi la ieşiri pentru a-i intimida pe credincioşi), „se pregătesc febril pentru greva generală". La Vilnius, în timpul unui miting autorizat de către guvern, „s-a tras asupra portretului imens al ţarului care se găsea acolo, iar câţiva l-au distrus aruncând cu scaune"; la o oră după aceasta, s-a tras asupra guvernatorului însuşi – iată, deci, frenezia anului 1905! La Gomei, însă, de exemplu, social-democraţii nu s-au putut înţelege cu Bundul şi „au reacţionat în dezordine"; cât despre socio-revoluţionari, „aceştia s-au alăturat" sioniştilor-socialişti; şi iată că „se aruncă bombe asupra cazacilor care ripostează trăgând şi lovind în toţi care le cad în mână, fără distincţie de naţionalitate106".

— O foarte frumoasă înflăcărare revoluţionară! Ce satisfacţie!

Nimic uimitor în faptul că „în numeroase locuri... s-au putut observa evrei bogaţi şi religioşi care combăteau activ revoluţia. Ei colaborau cu poliţia pentru a-i urmări pe revoluţionarii evrei, pentru a face să eşueze manifestaţiile, grevele etc". Nu că le-ar fi fost comod să se găsească de partea puterii. Dar, cum nu se îndepărtaseră de

Dumnezeu, ei refuzau să asiste la distrugerea vieţii. Cu atât mai puţin acceptau legea revoluţionară: ei îşi venerau propria Lege. Pe când la Białystok şi în alte locuri tinerii revoluţionari asimilau „Uniunea evreilor" cu „Sutanele negre" din cauza orientării lor religioase107.

Conform lui Dimanstein, situaţia de după greva generală din octombrie se putea rezuma astfel: „Bundul, SS şi alte partide muncitoreşti de evrei... chemau la insurecţie”. Dar „se simţea o anumită lehamite108”. Mai târziu, ca şi bolşevicii, Bundul a boicotat la începutul anului 1906109 alegerile primei Dume, trăgând încă speranţa unei explozii revoluţionare. Această expectativă fiind înşelată, Bundul s-a mulţumit să-şi apropie poziţia de aceea a menşevicilor; în 1907, la al V-lea Congres al POSDR, din 305 de deputaţi.

55 erau membri în Bund. Iar acesta a devenit chiar „partizan al idişismului extrem110”.

Tocmai în această atmosferă înflăcărată, foarte nesigură pentru putere, Witte l-a convins pe Nikolai al II-lea să promulge Manifestul din 17 octombrie 1905. (Mai exact, Witte dorea să-l publice sub forma unui simplu comunicat al guvernului, dar tocmai Nikolai al II-lea a fost cel care a insistat ca promulgarea Manifestului, făcut în numele ţarului, să îmbrace un caracter solemn: credea astfel că va înduioşa sufletul supuşilor.) A. D4 Obolenski, care a redactat proiectul iniţial, raportează că printre cele trei puncte principale ale

Manifestului exista unul consacrat în mod special drepturilor şi libertăţilor evreilor – dar Witte (fără îndoială la cererea presantă a ţarului) a modificat formularea vorbind în general despre respectul persoanei şi libertatea de conştiinţă, de exprimare şi de întrunire111.

Problema egalităţii în drepturi pentru evrei nu a mai făcut deci obiectul unei menţiuni speciale. «Numai în discursul publicat în acelaşi timp cu Manifestul... Witte a vorbit de necesitatea de „a face egali în faţa legii pe toţi supuşii ruşi independent de confesiunea sau naţionalitatea lor” 112».

Însă nu trebuie făcute concesii decât la momentul potrivit şi de

Pe poziţii de forţă – dar nu mai era cazul. Opinia liberală şi revoluţionară a luat în râs Manifestul, nevăzând în el decât o capitulare, şi l-a respins, ţarul, întocmai ca şi Witte, a fost profund afectat, dar şi anumiţi reprezentanţi ai inteligenţiei evreieşti: „Lucrul la care aspirau de decenii cei mai străluciţi dintre ruşi se realiza în

sfârşit... în fapt, ţarul renunţa de bunăvoie la regimul autocratic şi se angaja să pună puterea legislativă în mâinile reprezentanţilor poporului... S-ar fi putut crede că această schimbare umplea pe toată lumea de bucurie” – dar vestea a fost întâmpinată cu aceeaşi intransigenţă revoluţionară: lupta continuă113! Pe străzi, se sfâşia drapelul naţional, portretele ţarului şi însemnele Statului.

Interviul pe care Witte l-a acordat presei petersburgheze, în data de 18 octombrie, a doua zi după promulgarea Manifestului, este plin de învăţăminte în această privinţă. Witte se aştepta în mod clar la manifestări de recunoştinţă şi se baza pe sprijinul amical al presei pentru a calma spiritele, fapt pe care l-a solicitat chiar în mod direct. Nu a obţinut însă decât replici usturătoare mai întâi din partea directorului de la Ştiri bursiere, S.M. Propper, apoi de la Notovici, de la Hodski, de la Arabajin, de la Annenski; cu toţii cereau într-un glas: să fie proclamată imediat amnistia politică!

„Este o cerinţă categorică!” „Generalul Trepov trebuie destituit din postul său de guvernator general al Sankt-Petersburgului. Aceasta este decizia întregii prese”. Decizia întregii prese! Şi să fie retraşi din capitală cazacii şi armata: „Nu vom mai publica ziare atâta vreme cât trupele vor mai fi încă aici!” Armata este cauza dezordinii... Securitatea oraşului trebuie să fie încredinţată unei „miliţii populare”! (Adică detaşamentelor de revoluţionari. Aceasta însemna crearea la Petersburg a condiţiilor unui masacru, aşa cum va fi în curând cazul la Odessa. Sau, altfel spus, proiectându-ne mai departe în viitor, crearea la Petersburg a condiţiilor favorabile viitoarei revoluţii din februarie.) Iar Witte implora: „Lăsaţi-mă să-mi trag puţin sufletul!”, „Ajutaţi-mă, acordaţi-mi câteva săptămâni!”;

a mers chiar printre ei, strângând mâinile fiecăruia 14. (În ceea ce-l priveşte, acesta îşi va reaminti mai târziu: cerinţele lui Propper „însemnau pentru mine că presa îşi pierduse capul.”) Cu toate acestea, guvernul a avut inteligenţa şi curajul de a refuza instaurarea anarhiei şi nimic grav nu s-a produs în capitală.

(în Memoriile sale, Witte povesteşte că Propper „sosise în Rusia din străinătate, evreu fără o para chioară şi stăpânind râu limba rusă...

își făcuse loc în presă și devenise patronul Știrilor bursiere, făcând anticameră la personalitățile influente... Pe când eram ministru de Finanțe, [Propper] cerșea comunicatele oficiale, diverse avantaje, sfârșind prin a obține de la mine titlul de consilier comercial”. Or, cu ocazia acestei întâlniri, el a formulat nu fără o oarecare neobrăzare „pretenții, chiar declarații” precum aceasta: „Noi nu avem nicio încredere în guvernil3.”)

Rezistând în mareea presei radicale, Kievianul a publicat în cursul aceleași luni octombrie expunerea unui ofițer întors la Moscova tocmai în acel moment, după un an și jumătate de captivitate în Japonia, și într-un prim moment, emoționat până la lacrimi de generozitatea Manifestului Țarului, care deschidea perspective favorabile țării. La simpla vedere a acestui ofițer în ținută de luptă, primirea pe care i-a rezervat-o mulțimea moscovită s-a exprimat în acești termeni: „Spion! Prefăcut! Sluga țarului!... „În timpul unui mare miting din piața Teatrului, „oratorul chema la luptă, la distrugere”, un alt vorbitor și-a început discursul strigând: „Jos cu autocrația!” „Accentul îi trăda originea evreiască, dar publicul rus îl asculta, și nimeni nu a găsit nimic să-i răspundă”. Aprobau dând din cap insultele proferate la adresa țarului și a familiei sale; cât despre cazaci, polițiști și militari, pentru toți, fără excepție – nicio îndurare! Iar toate ziarele moscovite să cheme la luptă armată113.

La Petersburg, precum se știe, s-a fost constituit la 13 octombrie

„Un soviet de deputați muncitori” avându-i în frunte pe inegalabilii

Pârvus și Troțki, și pe deasupra pe omul de paie Hrustaliov-Nosari.

Acest soviet miza pe nimicirea completă a guvernului. Evenimentele din octombrie au avut consecințe mult mai importante – și mai tragice – la Kiev și la Odessa: două mari pogromuri împotriva evreilor.

Pe care se cuvine să le examinăm acum. Acestea au făcut obiectul unor rapoarte detaliate ale comisiilor senatoriale de anchetă – era vorba despre procedurile de anchetă cele mai riguroase din Rusia

imPenală, senatul reprezentând instituţia judiciară care se bucura de cea mai înaltă autoritate şi de cea mai mare independenţă.

*

Senatorul Turo a fost cel care a redactat raportul asupra pogromului de la Kiev" 7. Acesta a scris că motivele pogromului „sunt legate de agitaţiile care au cuprins întreaga Rusie în anii din urmă", şi îşi sprijină această afirmaţie pe o descriere detaliată a ceea ce a precedat şi despre derularea faptelor în sine.

Să ne amintim că după evenimentele din 9 ianuarie de la

Petersburg, după luni de agitaţie socială, după înfrângerea ruşinoasă în faţa Japoniei, guvernul imperial nu a găsit să facă nimic mai bun pentru a „calma spiritele" decât să proclame, la 27 august, autonomia administrativă completă a instituţiilor de învăţământ superior şi a teritoriului pe care ele se găseau. Această măsură nu a avut alt rezultat decât să mărească şi mai mult presiunea revoluţionară.

Astfel, scrie senatorul Turo, „indivizi care nu aveau nimic de-a face cu activitatea ştiinţifică a acestor instituţii au avut toată libertatea de a avea acces la ele", şi făceau aceasta, „în scopuri de propagandă politică". La Universitatea şi la Institutul politehnic din

Kiev „au avut loc o serie de reuniuni organizate de către studenţi, la care participa un public venit de dinafară" şi care au fost denumite „mitinguri populare". Public din ce în ce mai numeros: la sfârşitul lunii septembrie, până la „mai multe mii de persoane". În cursul acestor mitinguri erau desfăşurate drapele roşii, „se ţineau discursuri înflăcărate despre carenţele regimului politic la putere, despre necesitatea de a combate guvernul", „se colectau fonduri pentru cumpărarea de armament", „se distribuiau manifeste şi se vindeau broşuri de propagandă revoluţionară". La mijlocul lunii octombrie, „Universitatea precum şi Institutul politehnic se transformaseră treptat în arene ale unei propagande antiguvernamentale deschise şi neînfrânate. Militanţii revoluţionari care, nu cu mult timp în urmă, fuseseră urmăriţi de autorităţi pentru organizarea de reuniuni clandestine în locuri particulare, se simţeau

de acum invulnerabili”, „întocmeau și discutau planuri vizând dărâmarea sistemului politic existent”. Dar nici măcar acest lucru nu a părut suficient, iar acțiunea revoluționară a fost extinsă: atrăgând la aceste mitinguri pe „elevii instituțiilor de învățământ secundar”, altfel spus, liceeni și liceence, și deplasând terenul acțiunii revoluționare: în localurile Cercului de comercianți, în cadrul unui congres de psihiatrie (un student evreu ia cuvântul pentru a denunța pogromul de la Chișinău, imediat sunt răspândite în sală manifeste și izbucnesc strigăte: „Jos cu poliția! Jos cu autocrația!”), sau la o reuniune a Societății artistice și literare (sunt sparte geamuri, „sunt distruse scaune și balustrade de scări pentru a le arunca asupra gardienilor de ordine”). Și nu exista nicio autoritate care să împiedice aceste acțiuni: universitățile, autonome, dispuneau de acum înainte de propria lor lege.

Descrierea acestor evenimente, întărită prin declarațiile a mai mult de cinci sute de martori, alternează pe toată lungimea acestui raport cu observațiile despre evreii care se profilau pe ultimul plan al acestei mulțimi revoluționare. „În cursul anilor revoluției ruse dintre 1905 – 1907, activitatea revoluționară a evreilor a crescut în mod considerabil”. Fără îndoială, noutatea faptului făcea ca acesta să atragă atenția. „Tineretul evreu, se poate citi în raport, domina prin număr atât la mitingul din 9 septembrie, de la Institutul politehnic, cât și în timpul ocupării clădirilor Societății artistice și literare”; tot astfel, pe 23 septembrie, în sala de conferințe a Universității unde „se adunaseră până la 5.000 de studenți și persoane exterioare Universității, printre acestea numărându-se peste 500 de femei”. Pe 3 octombrie, la Institutul politehnic, „aproape 5.000 de persoane s-au reunit... cu o majoritate evreiască de sex feminin”.

Rolul preponderent al evreilor este menționat în numeroase alte rânduri: cu ocazia mitingurilor din 5 – 9 octombrie; cu ocazia mitingului de la Universitate, de pe 12 octombrie, la care „au participat angajați ai administrației feroviare, studenți, persoane de profesie necunoscută” cât și „mulțimi de evrei de ambele sexe”; pe 13 octombrie la universitate unde „aproape 10.000 de persoane din

diverse medii s-au adunat” şi au fost ţinute discursuri de către S.-R.

Şi militanţii Bundului. (Enciclopedia evreiască confirmă faptul că

dincolo de Kiev, în cursul manifestaţiilor care celebrau noile libertăţi, „cea mai mare parte a manifestanţilor din Zona de rezidenţă erau evrei”. Totuşi, ea consideră drept „mincinoase” informaţiile conform cărora, la Ekaterinoslav, „se strângeau în stradă bani pentru sicriul ţarului”, şi că la Kiev, „au sfâşiat portretul ţarului în sediile Dumei municipale” 8”. Totuşi, acest din urmă fapt este confirmat şi de raportul lui Turo.)

La Kiev, în octombrie, mişcarea revoluţionară lua din ce în ce mai multă amploare. Alexandr Schlichter (viitor conducător bolşevic, specialist în confiscări de făină şi „comisar la Agricultură”.

În Ucraina chiar înainte de marea înfometare organizată) a provocat o grevă a căilor ferate de sud-vest, paralizând trenurile în direcţia Poltava, Kursk, Voronej şi Moscova. Au fost folosite ameninţări pentru a-i constrânge pe muncitorii de la uzina constructoare de maşini din Kiev să intre în grevă, pe 12 octombrie. La Universitate, au avut loc „colecte excepţionale” «pentru armament»: participanţii aruncau monede de aur, bancnote, argintărie, o doamnă şi-a oferit chiar cerceii”. „Detaşamente mobile” au fost constituite având ca misiune să întrerupă cu forţa activitatea în licee, uzine, transporturi, comerţ, şi „să pregătească rezistenţa armată contra forţelor de ordine”. La 14 octombrie, ziarele au încetat să apară, cu excepţia Kievianului, cu orientare de dreapta; nu erau lăsate să treacă decât „telegramele referitoare la mişcarea de eliberare”.

„Detaşamentele mobile” împiedicau tramvaiele să circule, le spărgeau geamurile (câţiva călători au fost răniţi). La prima apariţie a agitatorilor, totul era închis, totul se oprea; biroul de poştă şi-a închis uşile după o alertă de plasare a unei bombe; valurile de studenţi şi de liceeni se îndreptau către universitate la chemarea lui

Schlichter, precum şi „tineri evrei de diferite profesiuni”.

Tocmai în acest moment autorităţile au luat primele măsuri. Interdicţia de a se reuni pe străzi şi în locurile publice, încercuirea de

către armată a Universităţii şi a Institutului politehnic pentru a nu lăsa să pătrundă decât studenţi, „arestarea... câtorva indivizi pentru ultraj la adresa poliţiei şi armatei”, a câtorva S.-R. şi social-democraţi, a avocatului Ratner care „participase activ la mitinguri populare” (în ceea ce îl priveşte pe Schlichter, acesta îşi luase picioarele la spinare). Tramvaiele au început din nou să circule, magazinele şi-au redeschis porţile şi, la Kiev, zilele de 16 şi 17 octombrie s-au desfăşurat în calm.

Tocmai în acest context (care era acelaşi ca în multe alte locuri din Rusia) ţarul, bazându-se pe recunoştinţa populaţiei, a lansat la

17 octombrie Manifestul care instaura libertăţile şi un sistem de guvernare de tip parlamentar. Vestea a ajuns la Kiev prin telegramă în noaptea de 18, şi din dimineaţa următoare textul Manifestului era vândut sau distribuit pe străzile oraşului (cât despre ziarul Kievianul, „tineretul studenţesc evreu se grăbea să-l cumpere şi apoi să-l sfâşie imediat în bucăţi, în mod ostentativ”). Autorităţile au ordonat ipsofacto eliberarea atât a celor care fuseseră arestaţi în cursul ultimelor zile cât şi a celor care fuseseră mai înainte „inculpaţi pentru atingere la siguranţa Statului”, cu excepţia însă a celor care făcuseră uz de explozibile. Poliţia ca şi armata dispăruseră de pe străzi, s-au format „importante adunări”, la început în linişte. „În apropierea universităţii s-a strâns o mulţime numeroasă” formată din studenţi, liceeni şi „un important număr de tineri evrei de ambele sexe”. Cedând pretenţiilor acestora, rectorul

„A deschis poarta clădirii principale”. Imediat „sala mare a fost invadată de o parte a mulţimii care a distrus portretele ţarului, a sfâşiat draperiile roşii” pentru a face steaguri şi banderole, iar unii au

„Invitat zgomotos publicul să îngenuncheze dinaintea lui

Schlichter în calitate de victimă a tiraniei”. Dacă „cei care se găseau alături de el s-au aşezat efectiv în genunchi”, o altă parte a publicului „a considerat că tot ceea ce se întâmplase le ofensa sentimentele naţionale”. Apoi mulţimea s-a îndreptat înspre Duma municipală; în fruntea sa Schlichter se avânta călare, fluturând o fâşie roşie, şi la fiecare oprire adresa o cuvântare mulţimii, strigând în gura mare că „lupta contra guvernului nu se terminase”. În tot acest timp, în

parcul Nikolai, „evreii aruncaseră o funie în jurul statuii ţarului [Nikolai I] şi încercau să-l răstoarne de pe soclu";

„Într-un alt loc, un grup de evrei afişând banderole roşii au început să insulte patru soldaţi care treceau pe acolo, să-i scuipe"; în piaţa

Sfânta Sofia, mulţimea a aruncat cu pietre asupra unei patrule de soldaţi, rănind şase dintre ei, iar doi manifestanţi au fost atinşi de tirurile de ripostă. Totuşi, primarul interimar a primit vizita unui grup de cetăţeni liniştiţi care „au cerut să li se deschidă sala de întrunire a consiliului municipal" pentru ca manifestanţii recunoscători să îşi poată „exprima sentimentele faţă de Manifest. Cererea lor a fost satisfăcută" şi un miting paşnic s-a desfăşurat într-adevăr

„Sub preşedinţia consilierului municipal Şeftel". Dar un nou val, de mai multe mii de persoane purtând însemne şi turbane roşii, s-a revărsat. „Acesta era format din studenţi, indivizi de clase sociale, vârste, sexe şi condiţii diferite, dar evreii se remarcau în mod special"; o parte au năvălit în sala de şedinţe, alţii au ocupat piaţa din faţa Dumei. „Într-o clipă, toate steagurile cu care fusese decorată

Duma cu ocazia Manifestului au fost smulse şi înlocuite cu stindarde roşii şi negre". În acel moment, un nou cortegiu s-a apropiat, ţinând de braţe pe avocatul Ratner care tocmai ieşise din închisoare; acesta a chemat mulţimea să elibereze pe toţi ceilalţi deţinuţi; sub balconul Dumei, Schlichter l-a îmbrăţişat în văzul mulţimii. În ceea ce priveşte pe acesta din urmă, el „îndemna populaţia să înceapă o grevă generală… şi a rostit vorbe injurioase la adresa persoanei Suveranului. Între timp, mulţimea rupsese în mii de bucăţi portretele ţaailui agăţate în sala de reuniune a Dumei, şi distrusese însemnele puterii imperiale care fuseseră aşezate pe balcon în vederea festivităţilor", „fără îndoială că aceste acte au fost săvârşite atât de ruşi cât şi de evrei"; un „muncitor rus" începuse chiar să distrugă coroana, unii au cerut ca aceasta să fie pusă la loc, „dar, după câteva clipe, a fost din nou aruncată la pământ, de această dată de către un evreu care a spart apoi jumătate din litera «N»; „un alt tânăr, evreu după aspect", s-a apucat atunci să distrugă ornamentele florale ale diademei. Tot mobilierul din

Duma a fost sfărâmat, documentele administrative rupte. Schlichter conducea operaţiunile;

pe culoare, „se strângeau bani pentru scopuri necunoscute". Agitaţia în faţa Dumei nu făcea în acest timp decât să crească; cocoţaţi pe acoperişul tramvaielor imobilizate, oratori ţineau discursuri înflăcărate; dar Ratner şi Schlichter erau cei care, de la înălţimea balconului Dumei, se bucurau de cel mai mare succes. «Un ucenic evreu de naţionalitate a început să strige de la balcon: „Jos cu autocraţia!"; un alt evreu, bine îmbrăcat: „Săriţi pe gloabă!"; „un alt evreu, care decupase capul ţarului din tabloul care îl reproducea, şi-a vârât capul în gaură şi a început să strige de la balcon: „Eu sunt tarul!"; „clădirea Dumei a trecut complet în mâinile extremiştilor revoluţionari socialişti, precum şi a tineretului evreu care simpatizase cu aceştia, pierzând orice control.

Îndrăznesc să spun că ceva prostesc şi răutăcios se desprindea din această veselie neînfrânată: incapacitatea de a păstra anumite limite. Ce-i împingea aşadar pe aceşti evrei, în mijlocul gloatei în delir, să batjocorească atât de brutal ceea ce poporul încă mai venera? Conştienţi de situaţia precară a poporului lor, a celor apropiaţi, nu ar fi putut, pe 18 şi 19 octombrie, în zeci de oraşe, să se abţină de a se lansa în manifestaţii cu atâta patimă, până acolo încât să devină sufletul şi uneori actorii principali?

Să continuăm lectura raportului lui Turo: „Respectul pentru sentimentul naţional şi simbolurile pe care le venera poporul era uitat. Ca şi când o parte a populaţiei… nu rata niciun mijloc pentru a-şi exprima dispreţul…"; «ofensele aduse portretului ţarului au stârnit o imensă emoţie populară. Au izbucnit strigăte din mulţimea adunată în faţa Dumei: „Cine l-a detronat pe ţar?", alţii plângeau». „Fără a fi profet, se putea prevedea că asemenea ofense nu le vor fi iertate evreilor", „s-au ridicat voci pentru a exprima uimirea în faţa lipsei de reacţie a autorităţilor; pe ici pe colo, în mulţime… a început să se strige: „Jidanii trebuie zdrobiţi!» în apropierea Dumei, poliţia şi o companie de infanterie stăteau pe loc fără a face nimic. În acel moment, un escadron de cavalerişti a apărut imediat, întâmpinaţi de tiruri provenind de la

ferestrele şi din balconul Dumei; oamenii au început să bombardeze compania de infanterie cu pietre şi sticle, să o atace din toate părţile: dinspre

Dumă, dinspre Bursă, din mulţimea de manifestanţi. Mai mulţi soldaţi au fost răniţi, căpitanii] a dat ordin să se deschidă focul: au rost şapte morţi şi o sută treizeci de răniţi; mulţimea s-a împrăştiat, însă, în seara aceleaşi zile de 18 octombrie, „vestea distrugerii portretului ţarului, a coroanei, a însemnelor monarhiei, a drapelului naţional, a făcut turul oraşului ajungând până în suburbii. Se pueau vedea cam peste tot mici grupuri de trecători, în majoritate muncitori, meşteşugari, comercianţi, comentând aprins evenimentele şi aruncând întreaga răspundere asupra evreilor care se detaşau întotdeauna foarte clar de ceilalţi manifestanţi”; «în cartierul

Podol, mulţimea de muncitori s-a hotărât... să pună mâna pe toţi

„Democraţii”... care provocaseră tulburări şi să-i bage la arest „în aşteptarea ordinelor Maiestăţii Sale Ţarul”». Seara, „un prim grup de manifestanţi s-au adunat în piaţa Alexandru, fluturând portretul ţarului şi cântând imnul naţional. Mulţimea s-a îngroşat rapid şi, cum numeroşi evrei reveneau de la Kreşciatik cu însemne roşii la butonieră, au fost luaţi drept responsabili ai tulburărilor săvârşite la

Duma şi au devenit ţinta agresiunilor; unii au fost bătuţi crunt”.

Era deja începutul pogromului împotriva evreilor.

Acum, pentru a înţelege atât pasivitatea de neiertat a autorităţilor în momentul jefuirii Dumei şi al distrugerii însemnelor naţionale, dar şi pasivitatea lor cu mult mai gravă din timpul pogromului, trebuie să aruncăm o privire asupra a ceea ce s-a întâmplat în interiorul organelor puterii. La prima vedere, s-ar putea crede că era vorba de rezultatul unui concurs de împrejurări. Dar acumularea lor a fost la Kiev atât de importantă (ca şi în alte locuri de altfel) încât nu putem să nu vedem acea incapacitate a administraţiei imperiale din ultimii ani, ale cărei consecinţe au fost fatale.

În ceea ce îl priveşte pe guvernatorul Kievului, acesta era pur şi simplu absent. Vice-guvernatorul Rafalski tocmai îşi preluase funcţiunile, nu avusese timp să se orienteze, şi îi lipsea cu atât mai

mult siguranţa în exercitarea responsabilităţilor temporare. La un nivel mai înalt, guvernatorul general Kleigels, care avea autoritate asupra unei regiuni întinse, începuse, din prima săptămână a lunii octombrie, să facă demersuri pentru a fi eliberat din funcţie – pe motive de sănătate. (Motivaţia adevărată rămâne necunoscută; nu este exclus ca decizia sa să fi fost dictată de tumultul revoluţionar din septembrie pe care nu vedea cum putea să-l stăpânească.) Oricum, şi el se considera în acel moment ca fiind temporar, în timp ce în luna octombrie directivele ministrului de Interne continuau să cadă cu duiumul asupra sa – 10 octombrie: să se ia măsurile cele mai energice „pentru a preveni tulburările din stradă şi a le pune capăt prin orice mijloace în cazul în care acestea s-ar petrece”; 12:

„Să se reprime manifestaţiile de stradă; să nu se ezite folosirea forţei armate”; 13: „să nu se tolereze nicio adunare sau mulţime pe străzi şi, în caz de nevoie, să fie împrăştiate cu forţa”. Pe 14 octombrie, după cum am văzut, agitaţia de la Kiev depăşise o limită periculoasă. Kleigels i-a reunit pe colaboratorii săi apropiaţi, printre care menţionăm pe şeful poliţiei din Kiev, colonelul Ţihotki şi pe adjunctul Şefului Siguranţei (şi de această dată, şeful era absent), Kuliabka, un om pe cât de agitat pe atât de ineficient, acelaşi care, din prostie, îl va expune curând pe Stolîpin loviturilor asasinului său. Din raportul plin de panică al acestuia reieşea iminenţa doar a manifestaţiilor unor oameni înarmaţi pe străzile din Kiev, ci şi a unei insurecţii armate. Atunci, renunţând să se sprijine pe poliţie, Kleigels a pus în aplicare dispoziţiile care prevedeau

„Recurgerea la forţele armate pentru a seconda autorităţile civile” – şi, din 14 octombrie, a dat „puteri depline comandamentului militar”, mai precis comandantului – tot cu titlu temporar (comandantul însuşi este absent, dar trebuie să spunem că situaţia, nu-i aşa, este oricum, numai îngrijorătoare nu!) – regiunii militare

Kiev, generalul Karass. Responsabilitatea pentru securitatea oraşului a fost încredinţată generalului Drake. (Nu-i aşa că e amuzant:

care dintre patronimele pe care le-am enumerat permit să se presupună că acţiunea se petrece în Rusia?) Generalul Karass „s-a

trezit într-o situaţie deosebit de dificilă” pentru că nu cunoştea „datele situaţiei, nici personalul din administraţie şi din poliţie”, „investindu-l cu această funcţie, generalul Kleigels nu a considerat necesar să uşureze munca succesorului său: s-a mărginit să respecte formalităţile şi a încetat imediat să se mai ocupe de ceva”.

A venit vremea să vorbim acum despre şeful poliţiei, Ţihotki.

Din 1902, o inspecţie administrativă dezvăluise faptul că el acoperea practicarea extorcării de fonduri de la evrei, în schimbul dreptului de rezidenţă. S-a descoperit de asemenea că trăia „peste posibilităţile sale”, că îşi cumpărase – şi îi cumpărase şi ginerelui său – proprietăţi în valoare de 100.000 de ruble. Se preconizase să fie dat

<notă>

— Vezi infra, capitolul 10.

</notă>

În judecată când Kleigels a fost numit guvernator general; foarte repede (şi, bineînţeles, nu fără a fi primit o importantă şpagă), acesta a intervenit pentru ca Ţihotki să fie păstrat în post şi să obţină chiar o promovare precum şi titlul de general. În ceea ce priveşte promovarea, planul nu a funcţionat, dar nici nu a fost sancţionat, chiar dacă generalul Trepov a acţionat în acest sens de la

Petersburg. (Mai târziu, vom afla că era de asemenea plătit pentru promovările din sânul poliţiei.) Fără îndoială că Ţihotki a aflat de la începutul lunii octombrie că Kleigels ceruse să-şi părăsească funcţia – starea sa morală era la pământ, şi se vedea deja condamnat. Şi, în noaptea de 18 octombrie, în acelaşi timp cu Manifestul imperial, a ajuns la Petersburg confirmarea oficială a pensionării lui Kleigels. Ţihotki nu mai avea de acum înainte nimic de pierdut.

(încă un detaliu: deşi perioada era atât de tulbure, Kleigels a părăsit funcţia înainte chiar de sosirea succesorului său, care nu era altul decât perla administraţiei imperiale, generalul Suhomlinov, viitor ministru al Apărării care va supraveghea pregătirile războiului contra Germaniei; cât despre funcţia de guvernator general, aceasta era asumată cu titlu temporar de către sus-menţionatul general Karass.) Şi astfel „nu s-a reuşit să se pună rapid capăt confuziei care se instalase în

sânul poliţiei după trecerea puterii în mâna armatei, iar aceasta nu a făcut decât să crească pentru a se manifesta cu şi mai mare acuitate pe timpul tulburărilor”.

Faptul că Kleigels «renunţase la „deplinătatea puterilor” sale…

şi că acestea fuseseră date pe o perioadă nedeterminată autorităţilor militare ale oraşului Kiev stă în principal la originea relaţiilor reciproce nesigure care s-au instaurat ulterior între autorităţile civile şi cele militare»; „întinderea şi limitele acestor puteri [ale armatei] nu erau nimănui cunoscute”, iar această nelămurire „atrăgea probabil o dezorganizare generală a serviciilor”. Aceasta s-a manifestat de la începutul pogromului contra evreilor. „Numeroşi funcţionari ai poliţiei erau convinşi că puterea trecuse în întregime în mâinile comandamentului militar şi că doar armata avea competenţa de a acţiona şi reprima tulburările”; de aceea „nu considerau că îi privesc tulburările care avuseseră loc în prezenţa lor. Cât despre armată, raportându-se la un articol din dispoziţiile privind recurgerea la forţele armate pentru a seconda autorităţile civile, aceasta aştepta indicaţii din partea poliţiei, considerând pe bună dreptate că nu îi revene îndeplinirea misiunilor acesteia”: respectivele dispoziţii „stipulau precis” că autorităţile civile „prezente la locul tulburărilor trebuiau să orienteze acţiunea conjugată a poliţiei şi a armatei în vederea reprimării lor”. Autorităţilor civile le revenea în egală măsură să stabilească în care moment să recurgă la forţă. De altfel, „Kleigels nu a socotit necesar să informeze comandamentul militar asupra situaţiei care domnea în oraş, şi nici nu îi adusese la cunoştinţă ce ştia despre mişcarea revoluţionară din Kiev. Şi iată cum s-a întâmplat că unităţi ale armatei au început să străbată oraşul fără ţintă”.

Astfel deci, pogromul contra evreilor a început pe 18 octombrie seara. „În stadiul său iniţial, pogromul a îmbrăcat în mod incontestabil caracterul de represalii împotriva ofensei aduse sentimentului naţional. Actele de violenţă împotriva evreilor întâlniţi pe stradă, distrugerea magazinelor şi a mărfurilor care se găseau în ele erau însoţite de vorbe precum: „Na-ţi libertate! Ia de-aici Constituţie şi revoluţie! Iar asta-i pentru portretul ţarului şi pentru coroană!” A doua

zi dimineaţă, pe 19 octombrie, o mulţime numeroasă s-a îndreptat de la Dumă spre catedrala Sfânta Sofia, purtând ramele goale ale portretelor ţarului şi însemnele distrase ale puterii imperiale. Aceasta s-a oprit la Universitate pentru a repara portretele deteriorate; a fost celebrată o slujbă religioasă, iar „mitropolitul

Flavian îndemna poporal să nu se dedea la excese şi să se întoarcă acasă”. „Dar, deşi persoanele care constituiau inima manifestaţiei patriotice... păstrau o ordine exemplară, indivizilor care li s-au alăturat pe parcursul drumului s-au dedat la tot felul de violenţe împotriva trecătorilor evrei, precum şi a liceenilor şi a studenţilor în uniformă”. Li s-au alăturat imediat „muncitori, vagabonzii din piaţa de vechituri, cerşetori”; „grapuri de spărgători au jefuit casele şi magazinele evreilor, le-au aruncat în stradă bunurile şi mărfurile care erau în parte distrase pe loc, în parte prădate”; „servitorii, paznicii imobilelor, negustorii cu mici dughene nu vedeau nimic rău în faptul de a profita de bunul altuia”, „alţii, dimpotrivă, au rămas străini de orice scop interesat până în ultima zi a tulburărilor”, „smulgeau din mâinile semenilor lor obiectele pe care aceştia le furaseră, şi fără să dea atenţie valorii acestora, le distrugeau pe loc”. Cei ce distrugeau nu se atingeau de prăvăliile

(cârâiţilor, nici de „casele în care li se prezentau portretele ţarului”.

„Dar, în ansamblu, la nici câteva ore de la începerea sa, pogromul a luat forma unei devastări nemiloase”. Pe 18 octombrie, acesta s-a prelungit până noaptea târziu, apoi s-a oprit de la sine, pentru a se relua pe 19 dimineaţa şi a nu înceta decât pe 20 seara. (Nu au avut loc incendii, cu excepţia unuia în cartierul Podol.) Pe 19, „magazine de lux aparţinând evreilor au fost jefuite până în centrul oraşului, pe Kreşciatik. Storurile metalice grele şi închizătorile au fost forţate după o jumătate de oră de muncă îndârjită”; „ţesături de preţ, bucăţi de catifea erau aruncate în stradă şi desfăşurate în noroi, pe ploaie, ca nişte cârpe fără valoare. În faţa magazinului bijutierului Markiş, la Kreşciatik, trotuarul era acoperit de obiecte preţioase” – la fel şi la prăvăliile de modă, la mercerii; şoseaua era plină de registre de

socoteli, de facturi. La Lipki (cartierul șic) „au fost jefuite casele particulare ale evreilor – ale baronului

Guinzburg, Halperin, Alexandr și Lev Brodski, a lui Landau, și ale altora. Toată decorația luxoasă a acestor locuințe a fost distrusă, mobilele deteriorate și azvârlite în stradă”; la fel „a fost devasta o instituție de învățământ secundar model pentru evrei, școala

Brodski”, „nu a rămas nimic din scara de marmură și din balustradele de fier forjat”. În total, au fost „aproape o mie cinci sute de apartamente și clădiri comerciale aparținând evreilor care au fost prădate”. Plecând de la faptul că „aproape două treimi din comerțul orașului era în mâinile evreilor”, Turo evaluează pierderile – incluzând casele particulare ale celor mai bogați – la „mai multe milioane de ruble”. Se pusese la cale prădarea nu doar a caselor evreiești ci și a celor aparținând personalităților liberale cunoscute.

Pe 19, episcopul Platon „a condus o procesiune pe străzile din Podol unde pogromul fusese deosebit de violent, îndemnând poporul să pună capăt actelor de violență. Implorând mulțimea să le cruțe viețile și bunurile evreilor, episcopul a îngenuncheat de mai multe ori înaintea acesteia... Un demonstrant a ieșit din mulțime și i-a strigat cu un aer amenințător: „Tot cu evreii ești și tu?”».

Am văzut deja delăsarea care domnea printre autorități. „Generalul Drake nu a luat măsurile adecvate pentru a asigura corect organizarea securității”. Trupele „nu ar fi trebuit să fie împrăștiate în mici detașamente”, „erau prea multe patrule” și „oamenii stăteau adesea degeaba”. Dar iată: „ceea ce a uimit pe toată lumea, pe durata pogromului: atât armata cât și responsabilii poliției au dat dovadă tocmai de o pasivitate manifestă, aproape de complezență...

Aceasta, poliția, era, ca să spunem așa, absentă, iar trupele se deplasau cu încetineală, mulțumindu-se să replice la focurile de armă trase dinspre unele case, pe când, de o parte și de alta a străzii, magazinele și apartamentele evreilor erau prădate în voie”. Un procuror a cerut unei patrule de cazaci să intervină pentru a proteja magazinele care erau jefuite nu departe de ei; „cazacii au răspuns că nu vor interveni, că nu era sectorul lor”.

Şi mai grav încă: o întreagă serie de martori au avut „impresia că poliţia şi armata fuseseră trimise în grabă nu pentru a-i dispersa pe demonstranţi, ci pentru a-i proteja”. La aceasta, soldaţii au declarat că „li se dăduse ordinul de a veghea să nu se producă încăierări şi ca ruşii să nu fie agresaţi”. De asemenea, au mai spus că dacă „depuseseră jurământ lui Dumnezeu şi ţarului” nu era pentru ca să „protejeze pe cei care sfâşiaseră şi huiduiseră portretele ţarului”. Cât despre ofiţeri, „ei se considerau neputincioşi să împiedice tulburările şi nu se simţeau în drept să folosească forţa decât în cazul când violenţele s-ar fi îndreptat împotriva oamenilor”. Exemplu: dintr-o casă a ieşit în fugă un evreu plin de sânge, urmărit de mulţime. O companie de infanterie se nimerise chiar pe acolo, dar nu a acordat nicio atenţie la ceea ce se întâmpla şi şi-a văzut liniştită de drum. În altă parte, „jefuitorii masacrau doi evrei bătându-i cu picioarele smulse de la o masă; un detaşament de cavalerie postat la zece paşi contempla scena cu mult calm”. Nu trebuie să ne mirăm că omul obişnuit a putut înţelege astfel lucrurile: „Ţarul ne-a acordat dreptul de a-i căsăpi pe evrei timp de şase zile”; şi soldaţii: „Vedeţi, cum să fie de conceput aşa ceva fără sprijinul autorităţilor?” în ceea ce îi priveşte, funcţionarii publici, „când li se cerea să pună capăt tulburărilor, obiectau că nu puteau face nimic în măsura în care întreaga putere fusese transferată comandamentului militar”. S-a putut, însă, vedea şi o mulţime întreagă de hoţi puşi pe fugă „de către un comisar de poliţie care ameninţa cu revolverul, însoţit de un singur gardian de stradă”, şi „ofiţerul de poliţie Ostromenski, cu trei gardieni publici şi câţiva soldaţi, au reuşit să împiedice actele de prădare din cartierul său fără măcar a recurge la forţă”.

Cei care distrugeau nu deţineau arme de foc, pe când tinerii evrei aveau aşa ceva. Cu toate acestea, spre deosebire de ceea ce se petrecuse la Gomei, aici evreii nu îşi organizaseră bine autoapărarea, chiar dacă „împuşcături s-au auzit dinspre numeroase case” de către membrii grupurilor de autoapărare care numărau în rândurile lor „atât evrei, cât şi ruşi care le luaseră partea”; „este de necontestat că, în anumite cazuri, aceste tiruri erau îndreptate împotriva trupelor şi

constituiau acte de represalii la focurile trase asupra mulţimii în cursul manifestaţiilor” din zilele precedente; „uneori, evreii au tras asupra coloanelor patriotice organizate ca răspuns la manifestaţiile revoluţionare care avuseseră loc mai înainte”. Însă aceste tiruri „au avut consecinţe deplorabile. Fără a produce vreun efect asupra prădătorilor, ele au dat trupelor pretextul de a aplica întocmai instrucţiunile”, „de îndată ce focuri de armă porneau dinspre o casă, trupele care se găseau la faţa locului, fără să caute măcar să afle dacă erau îndreptate împotriva lor sau împotriva prădătorilor, trimiteau o salvă înspre ferestre, după care „mulţimea se grăbea într-acolo şi o jefuia. „S-au văzut cazuri în care se trăgea asupra unei case numai pentru că cineva prelinsese că de acolo se trăseseră focuri de armă”; „s-a întâmplat de asemenea ca demonstranţii să escaladeze scara unei case şi să tragă focuri de armă în direcţia străzii pentru a provoca riposta trupelor” pentru a putea mai apoi să se dedea la acte de jaf.

Iar lucrurile au continuat să se înrăutăţească. „Unii dintre poliţişti şi dintre soldaţi nu dispreţuiau mărfurile aruncate în stradă de spărgători, le adunau şi le ascundeau în buzunare sau sub caschetă”. Şi, deşi aceste cazuri „erau excepţionale şi localizate”, s-a văzut totuşi un agent de poliţie care demonta el însuşi uşa unui magazin, şi un caporal care făcea la fel. (Zvonurile false referitoare la jafuri comise de către armată au început să circule imediat ce generalul Evert a ordonat în sectoail său confiscarea bunurilor şi a mărfurilor furate de la spărgători şi transportarea lor în depozitele armatei pentru a le restitui ulterior proprietarilor prin prezentarea unei recipise. Astfel au fost salvate bunuri a căror valoare se ridica la mai multe zeci de mii de ruble.)

Nimic uimitor în faptul că acest netrebnic de Ţihotki, văzându-şi cariera distrusă, nu numai că nu a luat nicio măsură privind activitatea poliţiei (aflând despre începutul pogromului în seara de 18, nu a comunicat prin telegramă vestea comisariatelor de cartier decât târziu în seara zilei de 19), nu numai că nu a transmis nicio informaţie generalilor securităţii militare, dar el însuşi, parcurgând oraşul, a „contemplat ceea ce se petrecea cu calm şi indiferenţă”,

mulţumindu-se să le spună jefuitorilor: „Circulaţi, domnilor!” (iar aceştia se încurajau reciproc: „Nu trebuie să vă fie teamă, glumeşte!”); iar când, din înaltul balconului Dumei, s-au auzit strigăte ce îndemnau: „Loviţi jidanii, prădaţi, distrugeţi!” iar mulţimea l-a purtat pe umeri pe şeful poliţiei triumfător, acesta

„Adresa saluturi ca răspuns la ovaţiile manifestanţilor”. Numai pe data de 20, după ce generalul Karass i-a adresat un avertisment sever (cât despre directorul cancelariei guvernatorului general, acesta a declarat că Ţihotki nu avea să scape de temniţă), a ordonat poliţiei să ia toate măsurile pentru a pune capăt pogromului. Senatorul Turo trebuia realmente să-l trimită în faţa justiţiei.

Un alt responsabil al siguranţei nemulţumit de cariera sa, generalul Bessonov, «se găsea în mijlocul mulţimii de distrugători şi parlamenta liniştit cu ei: „Aveţi dreptul să distrugeţi, dar nu se cuvine să furaţi”. Mulţimea striga: „Ura!”» într-un alt moment, s-a comportat ca un «martor indiferent la prădare. Iar când unul dintre spărgători a urlat: „Loviţi în jidani!” [Bessonov] a reacţionat

Printr-un râs aprobator». El ar fi declarat unui medic că „dacă ar fi vrut, ar fi pus capăt pogromului într-o jumătate de oră, dar cum participarea evreilor la mişcarea revoluţionară fusese foarte puternică, ei trebuiau să plătească preţul”. După pogrom, obligat de autorităţile militare să se explice, el a negat că ar fi ţinut cuvântări favorabile pogromului şi a declarat că ar fi îndemnat dimpotrivă oamenii să revină la calm: „Fie-vă milă de noi, nu obligaţi trupele să folosească armele… să verse sânge rusesc, propriul nostru sânge!”

Delegaţiile mergeau unele după altele la generalul Karass, unele cerând ca trupele să fie scoase în afara oraşului, iar altele să se ia măsuri în scopul protejării bunurilor lor. Totuşi, pe durata întregii zile de

19, populaţia nu a făcut nimic, iar militarii au executat anapoda ordinele. Pe 20 octombrie, Karass a comandat „să fie încercuiţi şi arestaţi cei ce distrug”. S-a trecut la numeroase arestări; o dată, armata a deschis focul asupra acestora, omorând cinci şi rănindu-i pe mulţi alţii.

În seara zilei de 20, pogromul a fost definitiv terminat, dar, seara târziu, „zvonul potrivit căruia evreii îi asasinau pe ruşi a semănat confuzie în rândul populaţiei”; se instaura teama de represalii.

În cursul pogromului, conform estimărilor poliţiei (dar un anumit număr de victime fuseseră ridicate de mulţime), au fost recenzaţi în total 47 de morţi, dintre care 12 evrei, şi 205 răniţi, dintre care un sfert erau evrei.

Turo îşi încheie raportul explicând că „motivul profund al pogromului de la Kiev constă în vrăjmăşia tradiţională dintre populaţia rusească şi cea a evreilor, provocată de divergenţele de opinie. Cât despre cauza sa imediată, ea constă în jignirea adusă sentimentului naţional de către manifestanţii revoluţionari la care tineretul evreu luase parte activă”. Păturile populare „nu imputau decât evreilor” răspunderea pentru «blasfemiile proferate împotriva a ceea ce ele aveau mai sacru. Nu puteau înţelege, după favoarea acordată de ţar, însăşi existenţa mişcării revoluţionare, şi explicau aceasta prin dorinţa evreilor de a obţine „propriile lor libertăţi”»

„Reversul războiului în privinţa căruia tineretul evreu îşi exprimase deschis cea mai vie satisfacţie, refuzul acestora de a-şi îndeplini obligaţiile militare, participarea la mişcarea revoluţionară, la acte de violenţă şi la asasinarea unor agenţi de Stat, atitudinea injurioasă la adresa forţelor armate… toate acestea au provocat în mod incontestabil exasperare cu privire la evrei în rândul păturilor sociale”, şi „este tocmai cauza pentru care s-au observat la Kiev mai multe cazuri în care numeroşi ruşi au acordat pe faţă azil unor evrei necăjiţi care fugiseră să scape de violenţe, dar refuzau categoric acelaşi lucru tineretului evreu”.

Cât despre ziarul Kievianul, acesta scria: „Sărmanii evrei! Care este vina acestor mii de familii?… Din nefericire, aceşti sărmani evrei nu i-au putut controla pe tinerii lor smintiţi… Dar tineri smintiţi, există şi printre noi, ruşii, şi nici noi nu i-am putut controla!”

Tineretul revoluţionar a întrecut măsura, iar paşnicii evrei adulţi au fost cei care au trebuit să plătească oalele sparte.

Astfel, de ambele părţi, am săpat o prăpastie fără fund.

*

În ceea ce priveşte pogromul de la Odessa, dispunem de un raport analog şi la fel de detaliat; cel al senatorului Kuzminski120.

La Odessa, unde un viu sentiment revoluţionar exista dintotdeauna, zguduirile s-au făcut simţite încă din luna ianuarie. Explozia a avut loc pe 13 iunie (deci, independent de sosirea în rada portului, în 14, a cuirasatului Poliomkin). Întreaga zi de 14 iunie s-a petrecut într-o efervescenţă, mai ales în rândul tinerilor, dar de data aceasta şi în rândul muncitorilor a căror „mulţime, numeroasă, a făcut să impună prin forţă oprirea lucrului în uzine şi fabrici". O grămadă

„De aproximativ trei sute de persoane a încercat să pătrundă într-o agenţie [de ceai]... s-au tras mai multe focuri de armă asupra şefului poliţiei locale care împiedica mulţimea să intre, însă aceasta a fost împrăştiată" de o salvă trasă de un detaşament de poliţişti. „Totuşi, grupul s-a refăcut repede" şi s-a îndreptat către postul de poliţie; s-au schimbat focuri de armă, unele trase dinspre Docuri: „de la ferestre şi din balcoane s-au tras mai multe focuri de către funcţionarii de la poliţie". Un alt grup „a ridicat o baricadă cu materiale de construcţie ce se găseau în stradă, apoi au început să tragă asu Pra unui detaşament de poliţie". Pe o altă stradă, o mulţime asemănătoare „a răsturnat mai multe vagoane ale unui tramvai cu cai".

„Un grup destul de mare de evrei au năvălit într-o fabrică de tinichigerie, i-au aruncat cu tutun în ochi [unui poliţist) ... şi s-a împrăştiat la apariţia unui detaşament de poliţie trăgând cu revolverele; dintre ei, patru evrei [urmează numele acestora) au fost interpelaţi pe loc"; într-o intersecţie „s-a format o adunătură de evrei.

[doi dintre ei] au tras focuri de revolver asupra unui gardian"; „în general, în tot cursul zilei de 14 iunie, aproape toate străzile din oraş au fost teatrul unor înfruntări între evrei şi forţele de ordine, în decursul cărora aceştia au făcut uz de arme de foc şi gloanţe", rănind mai mulţi agenţi de poliţie. „Au fost răniţi şi vreo duzină de evrei", pe care mulţimea i-a luat să-i ascundă. În timp ce încerca să scape, un anume Ţipkin a aruncat o bombă, provocându-şi moartea cât şi pe cea a agentului de poliţie Pavlovski.

Pe fondul acestor fapte şi-a făcut intrarea Potiomkin în rada

Odessa! S-a strâns o mulţime de aproape cinci mii de persoane.

„Mulţi bărbaţi şi femei au ţinut cuvântări chemând poporul la insurecţie împotriva guvernului”; printre studenţii care s-au urcat la bordul cuirasatului, s-a remarcat Konstantin Feldman (care a rugat echipajul să susţină mişcarea trăgând cu tunul asupra oraşului, dar majoritatea acestuia s-a împotrivit”).

Ce făceau autorităţile? Guvernatorul de Odessa – altfel spus, responsabilul poliţiei –, Neudhart era total înnebunit de sosirea cuirasatului, estimând că [la fel ca la Kiev] „autorităţile civile erau incapabile să restabilească ordinea şi de aceea încredinţase toate deciziile ulterioare vizând încetarea dezordinilor comandamentului militar”, adică tocmai comandantului garnizoanei Odessa, generalul Kaganov.

(Mai exista vreo altă autoritate superioară acesteia la Odessa? Desigur, era guvernatorul general Karangozov, care, probabil cititorul intuieşte aceasta, îşi ocupa locul cu titlu temporar şi se simţea foarte puţin în siguranţă.) Generalul Kaganov nu a găsit ceva mai bun de făcut decât să înconjoare portul cu armata şi să închidă în el miile de

„Elemente nu prea sigure” care se adunaseră aici pentru a le separa de restul – încă necontaminat – al oraşului.

Pe 15 iunie, răscoala din Odessa şi revolta de pe Potiomkin s-au contopit într-o singură mişcare. Locuitorii oraşului, „printre care mulţi studenţi şi muncitori”, s-au urcat la bordul cuirasatului, îndemnând echipajul la acţiuni comune”. Mulţimea reţinută în port s-a repezit „să prade mărfurile care erau depozitate aici”, începând cu lăzile de vin; apoi au luat cu asalt depozitele cărora le-au dat foc

(peste 8 milioane de ruble pierdere). Incendiul ameninţa portul de carantină unde ancorau vasele din străinătate şi unde erau stocate mărfurile de import. Kaganov încă nu se hotăra să pună capăt cu forţa dezordinii, temându-se că Potiomkin va bombarda oraşul. Situaţia a rămas la fel de explozivă toată ziua de 15. A doua zi.

Potiomkin a tras cinci salve asupra oraşului, dintre care trei oarbe, şi l-a chemat pe comandantul forţelor armate să urce la bord ca

să-i ceară retragerea „trupelor din oraş şi eliberarea tuturor prizonierilor politici”. În aceeaşi zi, 16, la funeraliile unui singur marinar ucis, „abia intrase cortegiul în oraş că a şi fost însoţit de tot felul de indivizi care au format în curând o mulţime de mai multe mii de persoane, compusă în majoritate din tineri evrei”, iar la mormânt, un orator, după ce a strigat: „Jos autocraţia!”, şi-a chemat tovarăşii să acţioneze cu mai multă hotărâre, fără să se teamă de poliţie”.

În aceeaşi zi, însă, şi pentru mult timp, în oraş s-a proclamat starea de asediu. Potiomkin a trebuit să plece în larg pentru a scăpa de escadra venită să-l captureze. Dar, deşi în cele patru zile cât stătuse ancorat în rada Odessa „numeroasele contacte care se legaseră între populaţie şi echipaj au ridicat în mod sensibil moralul revoluţionarilor” „făcând să nască speranţa unui posibil sprijin ulterior al forţelor armate”, în ciuda tuturor acestor lucruri, vara urma să se termine în calm, şi poate că nicio altă revoltă nu s-ar mai fi produs la Odessa dacă, în 27 august, nu s-ar fi promulgat faimoasa lege privind autonomia instituţiilor de învăţământ superior! Imediat

«s-a format „un soviet de coaliţie” dintre studenţi», care „prin hotărârea şi îndrăzneala sa, a reuşit să pună complet sub influenţa sa nu numai comunitatea studenţească, ci şi corpul profesoral” (profesorii se temeau de „înfruntările neplăcute cu studenţii, cum ar fi boicotarea cursurilor, expulzarea vreunui profesor din amfiteatru etc”). Au avut loc ample adunări la universitate, „colecte de fonduri pentru înarmarea muncitorilor şi a proletariatului, pentru insurecţia militară, pentru cumpărarea de armament în vederea constituirii unor miliţii şi grupuri de autoapărare”, „s-a discutat... despre conduita ce trebuia avută în momentul insurecţiei”, la aceste întruniri lua parte activă „colegiul profesorilor”, „uneori în frunte cu rectorul Zancevski”, care promitea „să pună la dispoziţia studenţilor toate mijloacele de care dispunea pentru a facilita participarea lor la mişcarea de eliberare”.

Pe 17 septembrie, primul miting de la universitate s-a desfăşurat

„În prezenţa unui public venit din afară, atât de numeros încât a

fost nevoie să fie împărţit în două grupuri”; eseail Teper „şi doi studenţi evrei au ţinut un discurs îndemnând publicul la luptă pentru eliberarea ţării de asuprirea politică şi a unei autocraţii nesănătoase”. Pe

30 septembrie, s-a ridicat starea de asediu, iar „elevii din toate unităţile de învăţământ, dintre care unii nu aveau mai mult de paisprezece ani” s-au repezit în masă la mitinguri. Evreii „erau oratorii principali, chemând la insurecţia deschisă şi la luptă armată”.

Pe 12 şi 13 octombrie, înaintea tuturor unităţilor de învăţământ secundar, „elevii a doua şcoli de comerţ, cea a ţarului Nikolai I şi cea a lui Feig, au încetat să mai frecventeze cursurile, fiind cei mai sensibili la propaganda revoluţionară”. Pe 14 s-a hotărât oprirea activităţii în toate celelalte unităţi secundare, iar elevii şcolilor de comerţ şi studenţii s-au dus prin toate liceele din oraş pentru a forţa elevii să facă grevă. S-a zvonit că în faţa liceului Berezina, trei liceeni şi trei studenţi au fost răniţi cu lovituri de sabie de către poliţişti. Desigur, „ancheta urma să stabilească în mod cert că niciun elev nu a fost atins şi că elevii nu avuseseră încă timp să iasă din clădire”. Dar ce noroc îl constituia acest gen de incidente pentru a creşte presiunea revoluţionară! În aceeaşi zi, au încetat cursurile la Universitate, la patruzeci şi opt de ore de la începerea anului. Studenţii grevişti au intrat în Duma municipală strigând:

„Moarte lui Neudhart!” şi cerând ca poliţiştii să nu mai fie plătiţi.

După episodul cu Potiomkin, Neudhart reluase puterea, dar, până la mijlocul lui octombrie, nu a dictat nicio hotărâre împotriva mitingurilor revoluţionare – de altfel, ce ar fi putut face el când deja fusese instaurată autonomia universitară? Pe 15, a primit ordin de la ministerul de Interne să interzică intrarea în Universitate a persoanelor din afară, şi începând cu a doua zi a încercuit-o cu armata ordonând să se scoată din magazinele specializate cartuşele de revolver care până atunci erau în vânzare liberă. „Închiderea

Universităţii pentru persoanele din exterior a provocat mare agitaţie printre studenţi şi tineretul evreu”, o mulţime imensă s-a pus în mişcare, închizând magazinele în drumul său (armurăria americană

a fost prădată), răsturnând tramvaiele şi omnibuzele, tăind arborii ca să facă baricade, tăind firele de telegraf şi telefon, în acelaşi scop demontând grilajele de la parcuri. Neudhart i-a cerut în acel moment lui Kaganov să ocupe oraşul cu trupele sale. Atunci

„De la baricade, în spatele cărora se grupaseră manifestanţii – în majoritate evrei, având printre ei femei şi adolescenţi –, a început să se tragă asupra militarilor; au izbucnit împuşcături şi de pe acoperişurile caselor, din balcoane, de la ferestre”; armata a deschis focul la rândul ei, manifestanţii au fost împrăştiaţi, iar baricadele demontate. „Este imposibil să se evalueze cu precizie numărul morţilor şi al răniţilor din ziua aceea, fiindcă echipa sanitară – compusă în principal din studenţi evrei în halate albe cu crucea roşie – trimisă la faţa locului, s-a grăbit să ridice răniţii şi morţii pentru a-i duce la infirmeria Universităţii” – deci în zonă autonomă şi inaccesibilă –, „la spitalul evreiesc sau la posturile de prim ajutor care se găseau în apropierea baricadelor, precum şi în aproape toate farmaciile”. (Acestea nu mai eliberau medicamente chiar de dinaintea evenimentelor.) După spusele guvernatorului oraşului, au fost 9 morţi şi 80 de răniţi, dintre care câţiva poliţişti.

„Printre participanţii la dezordine au fost arestate 214 persoane, din care 197 de evrei, un mare număr de femei şi 13 copii cu vârsta între 12 şi Hani”.

Şi toate acestea se petreceau cu douăzeci şi patru de ore înainte ca Manifestul să-şi facă simţit efectul incendiar.

Am putea crede că punând atât de des în evidenţă rolul evreilor în agitaţiile revoluţionare, raportul senatorului dădea dovadă de părtinire. Dar trebuie să ţinem cont de faptul că la Odessa aceştia reprezentau o treime din populaţie, şi, după cum am văzut mai sus, o proporţie foarte semnificativă din populaţia studenţească; mai trebuie să ţinem cont şi de faptul că evreii luaseră parte activă la mişcarea revoluţionară rusă, îndeosebi în Zona de rezidenţă. Printre altele, raportul senatorului Kuzmiński dă dovadă în multe locuri de obiectivitate.

Tot pe 16 octombrie, „la sosirea lor în postul de poliţie, persoanele interpelate au fost victime ale unor acte de violenţă din

partea poliţiştilor şi soldaţilor”; totuşi, „nici guvernatorul oraşului, nici responsabilii poliţiei nu au reacţionat în timp util... şi nu s-a făcut nicio anchetă”; abia ulterior, peste douăzeci de persoane dintre cele care au fost duse la post au declarat că „persoanele arestate fuseseră bătute sistematic. Mai întâi erau împinşi pe o scară în jos care ducea la subsol... mulţi dintre ei cădeau pe jos şi atunci poliţiştii şi soldaţii le aplicau lovituri cu latul sabiei, cu bastoane de cauciuc sau pur şi simplu cu picioarele şi pumnii”; nu erau scutite nici femeile. (Este adevărat că chiar în aceeaşi seară s-a mers la faţa locului şi s-au consemnat plângerile victimelor. Cât despre senator, acesta a identificat mai mulţi vinovaţi în cursul anchetei din luna noiembrie şi i-a dat pe mâna justiţiei.)

„Pe 17 octombrie, întreg oraşul era ocupat de armată, patrulele brăzdau străzile, iar ordinea publică nu a fost tulburată întreaga zi”.

Totuşi, Duma municipală se reunise pentru a examina măsurile de urgenţă care trebuiau adoptate, în special cum să facă să înlocuiască poliţia de stat cu o miliţie urbană. În aceeaşi zi, comitetul local al

Bundului a hotărât organizarea de funeralii solemne pentru victimele căzute în ajun pe baricade, dar Neudhart, înţelegând că o asemenea manifestaţie ar provoca la fel ca întotdeauna o nouă explozie revoluţionară, „a dat ordin să fie ridicate în secret din spitalul evreiesc”.

unde se aflau, cele cinci cadavre şi „să le îngroape înainte de data prevăzută”, ceea ce s-a întâmplat în noaptea de 18. (A doua zi, organizatorii au cerut dezgroparea cadavrelor şi aducerea lor la spital. Întrucât evenimentele se precipitau, corpurile au fost îmbălsămate şi au rămas multă vreme aşa.) Şi tocmai atunci s-a răspândit ştirea despre

Manifestul imperial, împingând Odessa către noi furtuni.

Să cităm mai întâi mărturia unor membri dintr-un detaşament evreiesc de autoapărare: „În timpul pogromului, a existat un anume centru de coordonare care funcţiona absolut corect... Universităţile au jucat un rol enorm în pregătirea evenimentelor din octombrie...

Sovietul de coaliţie a adunat fonduri pentru înarmarea

studenţilor”;

„Când a izbucnit pogromul, în Universitate se aflau două sute de revolvere”, iar „un profesor… şi-a mai procurat încă o sută cincizeci”, în fruntea fiecărui detaşament a fost numit un „dictator”.

„Fără a se ţine cont de culoarea sa politică”, şi „s-a întâmplat ca un detaşament compus în majoritate din membrii Bund să fie comandat de un sionist-socialist, sau invers”. „În ziua de miercuri [19 octombrie], s-a distribuit o mare cantitate de arme într-o sinagogă prosionistă”; „detaşamentele erau compuse din studenţi evrei şi ruşi, muncitori evrei, tineri evrei de toate tendinţele şi dintr-un foarte mic număr de muncitori ruşi –”.

Câţiva ani mai târziu, Jabotiński va scrie că în cursul pogromurilor din 1905 „noul suflet evreu atinsese deja maturitatea 22”. Iar în ambianţa încă roză a revoluţiei din februarie, un important ziar rus va face următoarea descriere a evenimentelor: „Când, în timpul pogromurilor lui Neudhart, în 1905, tinerii miliţieni de la autoapărare străbăteau Odessa cu arma în mână, trezind emoţia şi admiraţia, inimile se strângeau, lumea era plină de tandreţe şi compasiune…”

Şi iată ce scrie unul dintre contemporanii noştri: „Curajul de care au dat dovadă combatanţii din Gomei înflăcărează zeci de mii de inimi. La Kiev, o mie cinci sute de persoane se angajează în detaşamentele de autoapărare, la Odessa mai multe mii124”. Dar, la

Odessa, numărul combatanţilor ca şi starea lor de spirit – şi, ca răspuns, brutalitatea forţelor de poliţie – au dat evenimentelor o turnură foarte diferită de cea pe care o cunoscuseră la Kiev.

Să revenim la raportul Kuzmiński. După proclamarea Manifestului, încă din dimineaţa lui 18, generalul Kaulbars, comandantul districtului militar Odessa, spre „a da populaţiei posibilitatea de a se bucura fără restricţii de libertate sub toate formele acordată de

Manifest”, a ordonat trupelor să nu iasă deloc pe străzi, „pentru a nu tulbura starea de bucurie a populaţiei”. Totuşi, „respectiva stare de bucurie nu a durat”. Din toate părţile „au început să vină spre

centrul oraşului grupuri formate în principal din evrei şi studenţi”, agitând drapele roşii şi strigând: „Jos autocraţia!”, în timp ce unii oratori chemau la revoluţie. Pe faţada Dumei, au fost sparte două dintre cuvintele care compuneau inscripţia cu litere metalice

„Dumnezeu să-l apere pe ţar”; a fost invadată sala Consiliului, „un mare portret al Maiestăţii Sale Ţarul a fost sfâșiat”, drapelul naţional care flutura pe Dumă a fost înlocuit cu drapelul roşu. Au aruncat podoabele de pe capul a trei preoţi care se duceau într-o trăsură la o înmormântare; mai târziu cortegiul mortuar pe care îl conduceau a fost oprit de mai multe ori, «cântările religioase întrerupte de strigăte de „ura”». «Pe o sperietoare fără cap atârna inscripţia

„Iată Autocraţia”, şi se agita o pisică moartă strângându-se bani

„Pentru distragerea ţarului” sau pentru „moartea lui Nikolai”.»

«Tinerii, îndeosebi evrei, îi certau pe ruşi, explicându-le că libertatea lor nu li s-a acordat de bunăvoie, ci a fost smulsă guvernului de către evrei... Declarau deschis ruşilor: „De acum încolo, noi vom guverna”», dar şi „Noi vi l-am dat pe Dumnezeu, tot noi o să vă dăm şi un ţar”. „O mulţime numeroasă de evrei agitând drapele roşii a urmărit” timp îndelungat doi gardieni publici, unul dintre ei a reuşit să fugă pe acoperişuri, dar pe celălalt, un anume Gubii, mulţimea „înarmată cu revolvere, topoare, pari şi răngi de fier l-a găsit într-un pod şi l-au bătut atât de rău încât a murit în drum spre spital; portarul imobilului i-a găsit două degete retezate cu toporul”. Mai târziu, trei funcţionari de poliţie au fost bătuţi şi răniţi, iar revolverele a cinci gardieni publici au fost confiscate. Apoi s-a trecut la eliberarea deţinuţilor din unul, două, trei posturi de poliţie

(unde, cu două zile mai înainte, pe 16, fuseseră bătuţi, dar deţinuţii deja fuseseră eliberaţi din ordinul lui Neudhart; într-unul din posturi, eliberarea prizonierilor a fost negociată în schimbul trupului lui Gubii); uneori nu se afla nimeni după gratii. Cât despre rectorul universităţii, acesta participa activ la toate acestea, transmiţând procurorului cerinţele „unei mulţimi de cinci mii de persoane”, în timp ce „studenţii mergeau până la ameninţarea cu spânzurarea

funcţionarilor de poliţie".

— Neudhart a cerut sfatul primarului oraşului, Krâjanovski, şi al unui profesor de la universitate, Şcepkin, dar aceştia nu au făcut decât să-i ceară „să dezarmeze imediat poliţia şi să o facă nevăzută", altfel, adaugă Şcepkin „vor fi multe victime ale răzbunării populare iar… poliţia va fi dezarmată în mod legitim cu forţa". (Interogat mai târziu de către senator, acesta a negat că ar fi spus asemenea cuvinte violente, dar ne putem îndoi de sinceritatea lui ţinând cont de faptul că, în aceeaşi zi, distribuise studenţilor o sută cincizeci de revolvere, iar pe parcursul anchetei a refuzat să spună de unde şi le procurase.) în urma acestei întrevederi, Neudhart a dat ordin (fără măcar să-l anunţe pe şeful poliţiei)

să fie retraşi din punctele de observaţie toţi gardienii publici, „încât, începând din acel moment, oraşul a fost lipsit de orice prezenţă a poliţiei" – ceea ce ar fi fost de înţeles dacă măsura ar fi fost destinată să protejeze viaţa agenţilor, dar, în acelaşi timp, străzile au fost golite şi de armată, ceea ce, în situaţia dată, dovedea prostie curată. (Dar ne amintim că la Petersburg tocmai acest lucru îl cereau de la Witte patronii presei, şi i-a fost destul de greu să le reziste.)

„După plecarea poliţiei, au apărut două tipuri de grupuri armate: miliţia studenţească şi detaşamentele evreieşti de autoapărare. Prima fusese fondată de „sovietul de coaliţie" care… procurase armele". De acum, „miliţia municipală, constituită din studenţi înarmaţi şi alţi indivizi, s-a pus de gardă" în locul poliţiştilor.

Acest lucru s-a făcut cu asentimentul generalului-baron Kaulbars şi al guvernatorului oraşului, Neudhart, în timp ce şeful poliţiei.

Golovin, îşi prezenta demisia în semn de protest şi a fost înlocuit cu adjunctul său, von Hobsberg. S-a constituit un comitet provizoriu pe lângă Duma municipală; în una dintre primele sale declaraţii şi-a exprimat recunoştinţa faţă de studenţi „pentru felul în care asigura securitatea oraşului cu energie, inteligenţă şi devotament".

Comitetul însuşi şi-a atribuit sarcini destul de vagi. (în decursul acestei luni, noiembrie, presa s-a interesat de unul dintre membrii

acestui comitet, care era şi membru în Duma imperială, O.I. Pergament; în Duma a doua trebuia să amintească faptul că se proclamase preşedintele „republicii Dunării şi Mării Negre", sau „preşedintele republicii Rusia de Sud125", – în beţia acelor zile, acest lucru nu avea nimic ciudat.)

Şi ce se putea întâmpla, în acele zile de febră, după ce străzile vor fi fost golite atât de armată cât şi de poliţie, iar puterea ar fi trecut în mâinile unei miliţii studenţeşti fără experienţă şi a grupurilor de autoapărare? „Miliţia a arestat persoane care i se păreau suspecte şi le-a trimis la universitate pentru a li se studia cazul"; aici, un student „mergea în fruntea unui grup de evrei de vreo şaizeci de persoane care trăgeau focuri de revolver la întâmplare"; „miliţia studenţească şi grupurile evreieşti de autoapărare... au produs chiar ei acte de violenţă împotriva armatei şi a elementelor paşnice ale populaţiei ruseşti, folosind arme de foc şi ucigând oameni nevinovaţi", înfruntarea „era inevitabilă, ţinând cont de cristalizarea celor două tabere antagoniste în rândurile populaţiei". În seara de 18, „o mulţime de manifestanţi agitând steaguri roşii, compusă în majoritate din evrei, a încercat să impună oprirea lucrului la uzinele

Guen... Muncitorii au refuzat să dea curs acestei cerinţe; după care, aceeaşi mulţime, întâlnind muncitori ruşi pe... stradă, le cerea să se descopere în faţa steagurilor roşii. Cum aceştia refuzau" – iată proletariatul! –, din mulţime „au pornit împuşcături. Muncitorii, deşi neînarmaţi, au reuşit să o împrăştie", urmărind-o până când aceasta

„S-a întâlnit cu o altă mulţime de evrei înarmaţi, de vreo mie de persoane, care a început să tragă în muncitori...; patru dintre ei au fost ucişi". În felul acesta „s-au declanşat în diverse puncte din oraş bătăi şi confruntări armate între ruşi şi evrei; muncitori ruşi şi indivizi fără căpătâi, numiţi şi huligani, au început să-i fugărească pe evrei şi să-i bată, trecând mai apoi la devastarea şi distrugerea caselor, apartamentelor şi magazinelor aparţinând evreilor". În acel moment un comisar de poliţie a adus „o companie de infanterie care a pus capăt înfruntărilor".

A doua zi, pe 19 octombrie, „pe la orele 10, 11 dimineaţa, s-a

observat că pe străzi... se formau grupuri de muncitori ruşi şi persoane de diferite profesii purtând icoane, portretele Maiestăţii Sale

Ţarul, precum şi drapelul naţional, intonând cântece religioase.

Aceste manifestaţii patriotice compuse exclusiv din ruşi s-au format simultan în mai multe puncte ale oraşului, dar plecarea s-a dat din port, de unde a pornit prima manifestaţie de muncitori, deosebit de numeroasă". Există „motive să afirmăm că mânia provocată de atitudinea ofensatoare a evreilor pe parcursul întregii zile precedente, aroganţa şi dispreţul lor faţă de sentimentul naţional împărtăşit de populaţia rusă trebuiau, într-un fel sau altul, să antreneze o reacţie de protest". Neudhart nu ignora faptul că se pregătea o manifestaţie şi a autorizat-o, iar aceasta a trecut pe sub ferestrele comandantului districtului militar şi a guvernatorului oraşului pentru a se îndrepta mai apoi către catedrală... Pe măsură ce înainta, rândurile mulţimii se îngroşaseră cu trecători, printre care un mare număr de huligani, de sărăntoci, femei şi adolescenţi". (Se cuvine însă aici să punem în paralel povestirea unui membru al

Poateition: „Pogromul de la Odessa nu a fost opera huliganilor...

În cursul acestor zile, poliţia nu a lăsat să intre în oraş pe săracii din port"; „cei care au dat curs liber exasperării lor au fost meşteşugarii şi micii comercianţi, lucrătorii şi ucenicii de la diverse ateliere, uzine sau fabrici", „muncitori ruşi lipsiţi de conştiinţă politică"; „eu mersesem la Odessa doar pentru a vedea un pogrom organizat prin provocare, însă, din păcate, nu l-am găsit!" Şi îl explică prin ura dintre naţionalităţi126.)

„Nu departe de piaţa catedralei... s-au tras mai multe focuri de armă în direcţia mulţimii, ucigând un copilaş care purta o icoană";

compania de infanterie sosită la faţa locului a fost de asemenea primită cu tiruri de revolver". Se trăgea şi de la ferestrele redacţiei ziarului Iujnoie Obozrenie, iar pe traseul procesiunii se trăgeau focuri de la ferestre, balcoane, de pe acoperişuri"; „printre altele, în diferite locuri au fost aruncate diverse dispozitive artizanale explozive asupra manifestanţilor", „şase persoane au fost ucise" de unul dintre ele; în plin centrul Odessei, „la colţul străzilor Deribasov şi Richelieu, s-au

aruncat trei bombe de către un escadron de cazaci”. „Au fost mulţi morţi şi răniţi în rândurile manifestanţilor”.

„Nu fără motiv ruşii îi făceau responsabili pe evrei pentru asemenea lucruri şi de aceea au ţâşnit imediat din rândurile manifestanţilor îndemnuri ca: „Rupeţi gâtul jidanilor!”, „Moarte jidovilor!”, iar „în diverse puncte ale oraşului mulţimea s-a repezit asupra magazinelor evreieşti ca să le devasteze”; „aceste acte izolate s-au transformat rapid în pogrom generalizat: toate dughenele, casele şi apartamentele evreilor aflate în calea manifestanţilor au fost în întregime devastate, bunurile distruse, iar ceea ce a scăpat spărgătorilor a fost furat de cohortele de huligani şi cerşetori care se ţineau după manifestanţi”; „şi nu rareori sub ochii manifestanţilor care purtau icoane şi intonând cânturi religioase se derulau scene de jaf. În seara lui 19, „ura pe care şi-o purtau taberele antagoniste a atins paroxismul: fiecare lovea şi tortura fără milă, adesea cu o cruzime ieşită din comun, fără deosebire de sex sau vârstă, pe cel care îi cădea în mâini”. După mărturiile unui medic de la clinica universitară, „huliganii aruncau copii de la etajul unu sau doi în stradă; unul a apucat un copil de picioare şi i-a zdrobit capul de zid.

Dar nici evreii nu-i iertau pe ruşi, ucigându-i cu prima ocazie pe cei care puteau. În timpul zilei, nu se arătau în stradă, dar trăgeau asupra trecătorilor de după uşi, pe ferestre etc, seara, însă, se strângeau în grupuri numeroase” şi ajungeau până acolo încât să „asedieze posturile de poliţie”. „Evreii se arătau deosebit de cruzi cu funcţionarii de la poliţie când reuşeau să-i prindă”. (Iată acum punctul de vedere al

Poateition: „Presa a răspândit o poveste conform căreia autoapărarea prinsese o grămadă de huligani şi îi închisese în clădirile Universităţii. vă-au dat cifre de ordinul a 800, 900 de indivizi; în realitate se cuvine să împărţim numărul cu zece. Doar la început spărgătorii au fost duşi la Universitate, după care lucrurile au luat o cu totul altă

„Descrieri ale pogromului din Odessa se mai găsesc şi în turnură

numerele din noiembrie 1905 ale ziarului Kievianul.)

Dar poliţia? Conform dispoziţiilor stupide ale lui Neudhart, „în

19 octombrie… ca şi în zilele următoare, poliţia a fost total absentă de pe străzile Odessei”, doar câteva patrule, şi numai din când în când. „Neclaritatea care domnea în relaţiile dintre autorităţile civile şi autorităţile militare, care mergeau împotriva… dispoziţiilor legale”, a avut drept consecinţă că „funcţionarii de poliţie nu aveau o idee prea limpede asupra obligaţiilor ce le reveneau”; chiar mai mult, „toţi funcţionarii de poliţie, considerând că responsabilitatea tulburărilor politice le revenea evreilor”, iar pentru că „aceştia erau revoluţionari, nutreau cea mai mare simpatie faţă de pogromurile care se desfăşurau sub ochii lor şi considerau chiar inutil să-şi ascundă sentimentele”. Chiar mai rău: „În numeroase cazuri, chiar funcţionarii de poliţie îi incitau pe huligani la distrugerea şi jefuirea caselor, apartamentelor şi dughenilor evreieşti”; şi, culmea: „În ţinută civilă, fără însemne”, ei înşişi „participau la aceste devastări”.

„Conduceau mulţimea”, fiind cazuri de „agenţi de poliţie care au tras în pământ sau în aer pentru a face forţele militare să creadă că aceste împuşcături proveneau de la ferestrele caselor aparţinând evreilor”.

Şi tocmai poliţia făcea acest lucru!

Senatorul Kuzmiński a trimis în judecată patruzeci şi doi de poliţişti, dintre care douăzeci de gradaţi.

Iar armata – „împrăştiată pe imensul teritoriu al oraşului” şi presupusă că „acţionează autonom”? „Nici militarii nu au acordat vreo atenţie pogromiştilor în măsura în care, pe de o parte, nu aveau cunoştinţă de obligaţiile exacte ce le reveneau, şi, neprimind nicio indicaţie din partea funcţionarilor de poliţie”, „nu ştiau nici împotriva cui şi nici după care ordin trebuiau să facă uz de forţa armată; pe de altă parte, constatând că spărgătorii beneficiau de protecţia funcţionarilor de la poliţie, militarii puteau presupune că pogromul fusese organizat cu acordul poliţiei”. În consecinţă, „armata nu a luat nicio măsură împotriva celor care distrugeau”. Mai rău: „Există probe că unii soldaţi şi cazaci au luat parte la jefuirea dughenelor şi a

caselor”. „Unii martori au afirmat că au existat soldaţi şi cazaci care au masacrat, fără niciun motiv, persoane absolut nevinovate”.

Şi aici, tot cei nevinovaţi au plătit pentru alţii.

„În zilele de 20 şi 21 octombrie, departe de a se potoli, pogromul a luat o amploare înspăimântătoare”; „jefuirea şi distrugerea bunurilor evreieşti, actele de violenţă şi omorurile erau înfăptuite deschis şi fără nicio teamă de pedeapsă, noapte şi zi”. (Punct de vedere al

Poateition: în 20 seara, „Universitatea a fost înconjurată de armată” în timp ce „înăuntru, lumea se baricadase în eventualitatea unui asalt al trupelor. Detaşamentele de autoapărare nu mai plecau în oraş”. În schimb, aici, în oraş, „autoapărarea se organizase în mod spontan”, „puternice detaşamente de orăşeni”, „echipate cu tot felul de arme improvizate: topoare, cuţite, drugi de la căruţe”, „se apărau cu o hotărâre şi o furie egale cu cele ale căror victime erau şi au reuşit să-şi protejeze aproape în întregime perimetrul 1”.

Pe 20, un grup de consilieri municipali, avându-l în frunte pe noul primar (cel dinainte, Krâjanovski, constatându-şi neputinţa în faţa celor ce se petreceau la universitate, unde se adunau chiar şi arme, demisionase încă din 18) s-au dus la generalul Kaulbars.

„Rugându-l să ia puterea în mâinile sale în măsura în care comandamentul militar... este singurul capabil să salveze oraşul”. Acesta le-a explicat „că până să se declare starea de asediu, comandamentul militar nu avea dreptul să se amestece în deciziile administraţiei civile şi nu avea nicio altă obligaţie” şi că îi va veni în ajutor doar atunci când i se va cere. „Fără a pune la socoteală că tirul pe care îl aveau de înfruntat trupele, cât şi bombele aruncate asupra lor au făcut extrem de dificilă restabilirea ordinii”. A sfârşit prin a accepta să intervină. Pe 21 octombrie, a dat ordin „să se ia măsurile cele mai energice în privinţa clădirilor de unde s-au tras focuri şi s-au aruncat bombe”. Pe 22: „să fie doborâţi pe loc toţi cei care s-au făcut vinovaţi de atacuri faţă de clădiri, magazine comerciale sau persoane”, începând din 21, a început să revină calmul în diferite cartiere ale oraşului; iar din 22, „poliţia a asigurat supravegherea străzilor” cu întăriri din partea armatei; „tramvaiele au reînceput să circule, iar spre

seară, se putea considera că în oraş se restabilise liniştea”.

Numărul victimelor a fost dificil de precizat şi variază în funcţie de surse. Raportul Kuzmiński arată că „după informaţiile furnizate de poliţie, numărul celor ucişi se ridică la peste 500 de persoane, dintre care peste 400 de evrei; cât priveşte numărul de răniţi recenzaţi de poliţie, este de 289... din care 237 evrei. Din datele culese de la paznicii cimitirelor, s-au celebrat 86 de înmormântări în cimitirul creştin, 289 la cimitirul evreiesc”. În spitale au fost primiţi „608 răniţi, dintre care 392 evrei”. (Totuşi, au fost mulţi care s-au abţinut să meargă la spital de teamă să nu facă mai apoi obiectul unor urmăriri judiciare.) – Enciclopedia evreiască vorbeşte de 400 de morţi printre evrei130.

— După cei din Poateition, conform listei publicate de rabinatul de Odessa, „au fost ucişi 302 de evrei, dintre care 55 erau membri ai detaşamentelor de autoapărare, precum şi 15 creştini membri ai aceloraşi detaşamente”;

„Printre ceilalţi morţi, 45 nu au putut fi identificaţi; s-au identificat

179 de bărbaţi şi 23 de femei”. „Mulţi morţi printre spărgători; nimeni nu i-a numărat şi nici nu s-a îngrijit să le cunoască numărul;

oricum, se zice că nu au fost mai puţin de o sută131”. – Cât priveşte lucrarea sovietică deja citată, aceasta nu ezită să avanseze următoarele cifre: „peste 500 de morţi şi 900 de răniţi printre evreill2”.

Trebuie să mai amintim, cu titlu de ilustrare, reacţiile ale presei străine. Astfel, se poate citi în Berliner Tageblatt, chiar înainte de 21 octombrie: „Mii şi mii de evrei sunt masacraţi în sudul Rusiei; peste o mie de tinere evreice şi copii evrei au fost violaţi şi sugrumaţi133”.

Dimpotrivă, fără nicio exagerare Kuzmiński rezumă evenimentele: „Prin amploarea şi violenţa sa, pogromul le-a depăşit pe toate cele dinainte”. El consideră că principalul responsabil pentru aceasta a fost guvernatorul oraşului, Neudhart. Acesta a făcut „o concesie nedemnă” cedând exigenţelor profesorului Şcepkin, retrăgând poliţia din oraş şi lăsându-l pe mâna miliţiilor studenţeşti care încă nu existau. Pe 18, „el nu a luat nicio măsură... pentru a

împrăştia mulţimea revoluţionară care se adunase pe străzi", a tolerat ca puterea să treacă la „o adunătură de evrei şi revoluţionari" (nu înţelegea, oare, că urmau nişte represalii sub formă de pogrom?) Neglijenţa lui s-ar fi putut explica dacă ar fi dat puterea în mâinile armatei, dar nu a fost aşa „pe toată durata tulburărilor". Acest lucru nu a împiedicat-o, totuşi, să difuzeze în timpul evenimentelor declaraţii mai degrabă echivoce iar, mai târziu, în timpul instruirii procesului, să mintă pentru a încerca să se justifice. După ce stabilise „dovezile privind actele de natură criminală comise în exerciţiul funcţiei sale", senatorul

Kuzmiński l-a trimis în judecată pe Neudhart.

Faţă de comandamentul militar, senatorul nu avea puterea să o facă. Dar arată că era un fapt criminal din partea lui Kaulbars să cedeze, la 18 octombrie, cerinţelor Dumei municipale şi să retragă armata din oraş. Pe 21, Kaulbars foloseşte şi argumente echivoce adresându-se responsabililor poliţiei întruniţi la guvernatorul oraşului: „Să spunem lucrurilor pe nume. Trebuie să recunoaştem că în forul nostru interior, cu toţii aprobăm acest pogrom. Dar în exercitarea funcţiilor noastre nu trebuie să lăsăm să transpară ura pe care probabil o simţim faţă de evrei. Este de datoria noastră să menţinem ordinea şi să împiedicăm pogromurile şi omorurile".

Senatorul conchide în raportul său arătând că „tulburările şi dezordinile lunii octombrie au fost provocate de cauze cu caracter revoluţionar de netăgăduit, şi s-au terminat într-un pogrom antievreiesc doar pe motiv că tocmai reprezentanţii acestei naţionalităţi au fost cei care luaseră cu preponderenţă parte la mişcarea revoluţionară". Dar nu am putea adăuga aici că tot din acest motiv al laxismului manifestat timp îndelungat de către autorităţi cu privire la excesele de care se făceau vinovaţi revoluţionarii?

Dar, cum „se instituise convingerea că evenimentele din octombrie aveau drept unică şi singură cauză felul de a acţiona… al lui

Neudhart", „provocările sale", imediat după sfârşitul dezordinilor

„S-au constituit la Odessa mai multe comisii, inclusiv la

universitate, la Duma municipală şi la Consiliul ordinului avocaţilor".

Acestea s-au străduit să adune documente care să dovedească faptul că „pogromul era rezultatul unei provocări". Dar după ce le-a examinat, senatorul „nu a descoperit... niciun element doveditor", iar ancheta „nu a scos la lumină niciun fapt care să demonstreze participarea, fie şi a unui singur funcţionar de poliţie, la organizarea manifestaţiei patriotice".

Raportul senatorului pune în lumină şi alte aspecte ale acestui an 1905 şi ale epocii în general.

Pe 21 octombrie, „cum în oraş se răspândea zvonul că se fabricau bombe şi că erau depozitate arme în mare cantitate în incinta

Universităţii", comandantul districtului militar a propus să se procedeze la o inspectare a clădirilor de către o comisie compusă din ofiţeri şi profesori. Rectorul i-a răspuns că „o asemenea intruziune ar constitui o violare a autonomiei Universitare". Din ziua proclamării acesteia, în luna august, universitatea era administrată de o comisie formată din „doisprezece profesori de orientare extremistă". (Şcepkin, spre exemplu, a declarat la un miting, pe 7 octombrie: „Când va bate ceasul şi veţi veni la uşa noastră, ne vom alătura vouă pe Potemkinul vostru!"), – dar această comisie era în fapt sub controlul „sovietului de coaliţie" studenţesc, cel care îi dicta rectorului ordinele. Dar după respingerea cererii lui Kaulbars, inspecţia" s-a efectuat de către o comisie formată din profesori şi trei consilieri municipali, şi, bineînţeles, nu s-a descoperit „nimic suspect". – „Fapte de aceeaşi natură au putut fi observate în Duma municipală. Cei care au manifestat pretenţii să se exercite influenţă şi autoritate au fost funcţionarii municipali"; comitetul lor a prezentat în Dumă, revendicări „cu caracter esenţial politic". Din 17, ziua Manifestului, au pus la cale o rezoluţie: „În fine, Autocraţia a căzut în prăpastie!" –, cum scrie senatorul, „nu este exclus ca la originea tulburărilor să fi fost veleităţi de luare totală a puterii".

(După aceasta, a avut loc valul revoluţionar din decembrie, tonul ameninţător al sovietului deputaţilor muncitori – „noi cerem" greva generală –, întreruperea iluminatului electric la Odessa,

paralizarea comerţului, a transporturilor, a activităţii portului adormit, aruncarea de noi bombe, „distrugerea, în pachete întregi, a noului ziar de orientare patriotică, Russkaia reci, „colectarea [sub ameninţare] de bani pentru finanţarea revoluţiei”, cohortele de liceeni dezorientaţi şi populaţia înfricoşată „sub jugul mişcării revoluţionare”.)

Acest spirit al lui 1905 (spirit al întregii „mişcări de eliberare”), care s-a manifestat atât de violent la Odessa, s-a răspândit, în aceste

„Zile constituţionale”, în numeroase alte oraşe din Rusia; atât în

Zona de rezidenţă cât şi în afara ei „pretutindeni au izbucnit pogromuri... chiar în ziua în care sosea vestea promulgării” Manifestului.

În interiorul Zonei de rezidenţă, au avut loc pogromuri la

Kremenciuk, Cernigov, Vinniţa, Chişinău, Bălţi, Ekaterninoslav.

Elisabetgrad, Uman şi în multe alte oraşe şi târguri; bunurile evreilor erau cel mai adesea distruse, şi nu jefuite. „Acolo unde poliţia şi armata luau măsuri energice, pogromurile au fost limitate şi au durat

Puţin. Astfel, la Kameneţ-Podolsk, graţie acţiunii eficace şi rapide a

Poliţiei şi a armatei, toate tentativele de a provoca un pogrom au fost

<notă>

* „Cuvântul rus”.

** Urmare a publicării Manifestului care prevedea modificarea regimului rus.

</notă>

Înăbuşite în faşă”; „la Hersones şi Nikolaev, pogromul a fost împiedicat de la început134”. (Iar, „într-un oraş din sud-vest, pogromul nu a avut loc pentru simplul motiv că evreii adulţi le-au tras o bătaie tinerilor care organizaseră o manifestaţie antiguvernamentală după promulgarea Manifestului imperial din 17 octombrie 135”.)

Acolo unde, în Zona de rezidenţă, nu s-a asistat la nici un singur pogrom este regiunea de nord-vest unde evreii erau mai numeroşi, iar acest fapt ar fi putut părea de neînţeles dacă pogromurile ar fi fost

organizate de către autorităţi şi „dacă s-ar fi desfăşurat în general după acelaşi scenariu

„În afara Zonei de rezidenţă au avut loc douăzeci şi patru de pogromuri, dar erau îndreptate împotriva tuturor elementelor progresiste ale societăţii137” şi nu numai contra evreilor, – această circumstanţă arată ce anume îi împingea pe oameni să organizeze pogromuri: efectul de şoc provocat de Manifest şi un elan spontan întru apărarea tronului împotriva celor care voiau să-l dea jos pe ţar. Pogromuri de acest tip au izbucnit la Rostov-pe-Don, Tuia.

Kursk, Kaluga, Voronej, Riazan, TaTOslavi, Viazma, Simferopol;

„Tătarii au participat activ la pogromurile de la Kazan şi Feodosia138”.

— La Tver, a fost jefuit sediul Consiliului zemstvei; la

Tomsk, mulţimea a incendiat teatrul unde avea loc o întrunire a stângii: au pierit două sute de persoane în incendiu! La Saratov, au avut loc tulburări, dar fără a face victime (guvernatorul local nu era altul decât Stolîpin139).

Asupra naturii tuturor acestor pogromuri şi asupra numărului victimelor, relatările sunt mult diferite, în funcţie de autori. Estimările care se fac astăzi sunt adesea fanteziste. Astfel, într-o publicaţie din 1987 citim: „În cursul pogromurilor, s-au socotit o mie de persoane ucise şi zeci de mii de răniţi şi de mutilaţi” – şi, ca un ecou la ceea ce scria presa vremii: „mii de femei au fost violate, foarte adesea sub privirile mamelor şi copiilor lor140”.

Dimpotrivă, G. Sfiosberg, contemporan al evenimentelor şi dispunând de toate informaţiile, scria: „Din fericire, aceste sute de pogromuri nu au dus la violenţe importante asupra persoanei evreilor, iar într-o majoritate zdrobitoare a cazurilor pogromurile nu au fost însoţite de omoruri141”. În privinţa femeilor şi a persoanelor vârstnicerespingerea vine din partea combatantului bolşevic Dimanstein care declară, nu fără mândrie: „Evreii care au fost ucişi sau răniţi, majoritatea făceau parte dintre cele mai bune elemente de autoapărare, erau tineri şi curajoşi şi preferau să moară decât să se predea142”.

Cât priveşte originea pogromurilor, comunitatea evreiască, apoi opinia publică rusă au fost din 1881 sub puterea tenace a unei hipnoze: indubitabil şi de netăgăduit, pogromurile erau puse

Iacale de guvern! Teleghidate de la Petersburg de către Departamentul de Poliţie! După evenimentele din 1905, întreaga presă a prezentat lucrurile în felul acesta. Iar Sfiosberg însuşi, pradă acestei hipnoze, pluseazăîn acest sens: „Timp de trei zile, valul pogromurilor s-a răspândit în Zona de rezidenţă [tocmai am văzut că respectiva zonă nu a fost atinsă în totalitate şi, dimpotrivă, au fost atinse alte regiuni, – A. S.], urmând un scenariu perfect identic, ca şi cum ar fi fost prevăzut dinainte143”.

Iar această stranie absenţă, la atâţia şi atâţia autori, nu ar fi decât o încercare de a explica lucrurile altfel! (Mulţi ani mai târziu, I.

Frumkin recunoaşte totuşi: pogromurile din 1905 „erau nu numai antievreieşti, dar şi contrarevoluţionare144”.) Dar nimeni nu îşi pune întrebarea: dar dacă aceste cauze primordiale erau aceleaşi şi trebuiau căutate în evenimentele politice, în starea de spirit a populaţiei? Nu avem aici aceleaşi preocupări care se exprimă astfel? Să ne amintim că mulţimea manifestase în unele locuri împotriva greviştilor, înainte de anunţarea Manifestului. Să ne amintim de asemenea că o grevă generală a lucrătorilor de la căile ferate a avut loc în octombrie, iar comunicaţiile au fost întrerupte în întreaga ţarăşi, cu toate acestea, atâtea pogromuri care să izbucnească în acelaşi timp? Să mai notăm şi că autorităţile au ordonat anchete într-o serie întreagă de oraşe şi că s-au dat sancţiuni poliţiştilor vinovaţi de neîndeplinirea sarcinilor de serviciu. Să ne amintim în fine că, în aceeaşi perioadă, ţăranii au organizat cam peste tot pogromuri împotriva moşierilor şi că toate se desfăşurau în acelaşi fel. Fără îndoială că nu vom afirma totuşi că şi aceste pogromuri erau urzite de Departamentul de Poliţie şi că nu reflectau o nemulţumire asemănătoare la toţi ţăranii.

Se pare că o dovadă – doar una singură – a unei maşinaţiuni există, cu toate acestea, dar nici ea nu indică în direcţia puterii. Ministrul de Interne P.N. Durnovo a descoperit în 1906 că un funcţionar însărcinat cu misiuni speciale, M.S. Komisarov, folosise

clădirile

Departamentului de poliţie pentru a tipări în secret manifeste chemând la luptă împotriva evreilor şi a revoluţionarilor143. Să subliniem totuşi că aici nu este vorba de o iniţiativă a Departamentului, ci de o conspiraţie pusă la cale de un aventurier, fost gradat al jandarmeriei, care mai apoi a fost însărcinat cu „misiuni secrete” de către bolşevici, a lucrat la Ceka, în GPU şi a fost trimis în Balcani pentru a se infiltra în ceea ce mai rămăsese din armata lui Vranghel.

Versiunile falsificate ale evenimentelor s-au întipărit şi ele solid în conştiinţa oamenilor, mai ales în zonele îndepărtate ale Occidentului, unde Rusia a fost întotdeauna percepută printr-o ceaţă densă, în timp ce propaganda antirusească se făcea auzita foarte limpede. Lenin avea tot interesul să inventeze povestea conform căreia ţarismul „se străduia să îndrepte împotriva evreilor ura pe care muncitorii şi ţăranii copleşiţi de sărăcie o aveau faţă de nobili şi capitalişti”; iar omul său, Lurie-Larin, se zbătea să explice acest lucru prin lupta de clasă: doar evreii bogaţi ar fi fost vizaţi – când în fond faptele dovedeau contrariul: tocmai aceştia beneficiau de protecţia poliţiei146. Dar, şi astăzi încă, peste tot este aceeaşi versiune a faptelor – să luăm spre exemplu Encyclopaedia Judaica:

„De la început, aceste pogromuri au fost inspirate de cercurile guvernamentale. Autorităţile locale au primit instrucţiuni de a se da întreaga libertate de acţiune huliganilor şi de a fi protejaţi împotriva detaşamentelor evreieşti de autoapărare147”. Să luăm tot Enciclopedia evreiască editată în Israel în limba rusă: „Organizând pogromurile, autorităţile ruse căutau să...”; „puterea voia să elimine fizic cel mai mare număr de evrei posibil148” (peste tot italicele ne aparţin – A. S.). Toate aceste evenimente nu ar fi fost deci un efect al toleranţei criminale a autorităţilor locale, ci fructul unei maşinaţiuni urzite cu grijă de puterea centrală?

Însuşi Lev Tolstoi, care la vremea respectivă era deosebit de montat împotriva guvernului şi nu pierdea nicio ocazie să-l vorbească

<notă>

— Una dintre principalele componente ale Armatei Albe.
</notă>
de rău, a declarat la acea dată: „Nu cred că poliţia împinge poporul [la pogromuri]. S-a spus acelaşi lucru şi pentru Chişinău şi pentru Baku…
Aceasta este manifestarea brutală a voinţei populare… Poporul vede violenţa tineretului revoluţionar şi-i ţine piept149”.
La tribuna Dumei, Şulghin a propus o explicaţie apropiată de cea a lui Tolstoi: „Judecata sumară este foarte răspândită în Rusia ca şi în alte ţări… Ceea ce se petrece în America este în această privinţă plin de învăţăminte… judecata sumară poartă aici numele de linşaj… Dar ceea ce s-a petrecut recent în Rusia este şi mai teribil – este forma de judecată sumară ce se numeşte pogrom! Când puterea a intrat în grevă, când atacurile cele mai inadmisibile la sentimentul naţional şi la valorile cele mai sacre pentru popor au rămas total nepedepsite, atunci acesta, sub imperiul unei mânii nesăbuite, a început să-şi facă singur dreptate. Aceasta înseamnă, în asemenea circumstanţe, că poporul nu este în stare să facă diferenţa dintre vinovaţi şi nevinovaţi şi – este tocmai ceea s-a petrecut la noi – a aruncat toată vina asupra evreilor. Printre aceştia, puţini vinovaţi au avut de suferit, întrucât sunt destul de vicleni pentru a o şterge în străinătate; nevinovaţii au fost cei care au plătit masiv pentru ei 3”. (Conducătorului cadet F. Rodicev îi aparţine această formulă: „Antisemitismul este patriotismul oamenilor debusolaţi”.
— Să zicem: acolo unde se găsesc evrei.)
Ţarul s-a arătat prea slab pentru a-şi apăra puterea prin lege, iar guvernul dădea dovadă de nevolnicie: atunci mic-burghezii, micii comercianţi şi chiar muncitorii, cei de la căile ferate, din uzine, chiar cei care organizaseră greva generală, s-au revoltat, s-au ridicat într-un avânt spontan pentru a-şi apăra valorile cele mai sfinte, răniţi de strădaniile celor care îi denigrau. Incontrolabilă, părăsită, disperată, această masă a dat frâu liber mâniei în violenţa barbară a pogromurilor.
Iar la un autor evreu contemporan căruia, printre altele, îi

lipseşte

Perspicacitatea când se încăpăţânează să afirme că „fără nicio indo Jală, puterea ţaristă a jucat un mare rol în organizarea pogromurilor antievreieşti”, găsim la un paragraf: „Suntem absolut convinşi că departamentul Poliţiei nu era suficient de organizat pentru a pune în aplicare, în aceeaşi săptămână, pogromuri simultane în şase sute şaizeci de locuri diferite”. Răspunderea pentru aceste pogromuri „nu îi revine atât administraţiei şi nu într-o măsură atât de mare, cât mai mult populaţiei ruse şi ucrainene din Zona de rezidenţă 31”.

Asupra acestui ultim punct, sunt şi eu de acord. Dar cu o rezervă, şi aceasta de calibru: tineretul evreu din epoca respectivă poartă şi el o mare parte din responsabilitatea celor petrecute.

Aici s-a manifestat tragic o trăsătură a caracterului ruso-ucrainean

(fără a încerca să distingem cine, ruşi sau ucraineni, a participat la pogrom): sub influenţa mâniei, cedăm în mod orbeşte nevoii de a „ne defula” fără a face diferenţa dintre bun şi rău, după care nu suntem în stare să zăbovim – cu răbdare, metodic, timp de ani de zile, dacă este nevoie – să reparăm stricăciunile. Slăbiciunea spirituală a celor două popoare ale noastre se arată în această descătuşare bruscă de brutalitate vindicativă după o îndelungată somnolenţă.

Regăsim aceeaşi neputinţă în tabăra patrioţilor, ezitând între indiferenţă şi semiaprobare, incapabili de a-şi face auzită vocea în mod clar şi puternic, de a orienta opinia, de a se sprijini pe organizaţii culturale. (Să notăm în trecere că la faimoasa întrunire de la Witte, se găseau reprezentanţi ai presei de dreapta, dar nu au scos niciun cuvânt, uneori chiar au fost de acord cu impertinenţele lui Propper.)

Un alt păcat secular al Imperiului rus a făcut să se simtă în mod tragic aceste efecte în acea perioadă: strivită de multă vreme de către stat, lipsită de orice influenţă asupra societăţii, Biserica ortodoxă nu mai exercita niciun ascendent asupra maselor populare (o autoritate de care dispusese în vechea Rusie şi în Vremea Tulburărilor şi care va lipsi atât de mult, în curând, în perioada războiului civil!)

Zadarnic cei mai înalţi ierarhi au îndemnat la pace poporul

creştin, timp de luni şi chiar de ani, nici măcar nu au putut împiedica mulţimea să arboreze crucifixe şi icoane în fruntea pogromurilor.

S-a mai spus şi că pogromurile din octombrie 1905 fuseseră organizate de Uniunea Poporului Rus. Nu este exact: aceasta a apărut abia în noiembrie 1905, ca reacţie instinctivă la umilirea resimţită de popor. Programul său de la vremea respectivă avea efectiv orientări global antievreieşti: „Acţiunea distructivă, antiguvernamentală a maselor evreieşti, solidare în ura lor faţă de tot ce este rusesc şi indiferentă la mijloacele de folosit152”.

În decembrie, militanţii săi au făcut apel la regimentul Semionovski să zdrobească insurecţia armată de la Moscova. Şi totuşi, această

Uniune a Poporului Rus, pe care zvonurile redutabile au sfârşit prin a o face legendară, în realitate era un amărât de partid lipsit de mijloace, a cărui singură raţiune de a exista era să-l sprijine pe monarhul autocrat, care, din primăvara lui 1906, devenise un monarh constituţional. Cât priveşte guvernul, acesta se simţea jenat de a avea sprijinul unui asemenea partid. Încât acesta, mândru de cele două, trei mii de „soviete” locale formate din analfabeţi şi incapabili, s-a trezit în opoziţie cu guvernul monarhiei constituţionale şi mai ales a lui Stolîpin. De la tribuna Dumei, Purişkevicf i-a întrebat în următorii termeni pe deputaţi: „De la apariţia organizaţiilor monarhiste, aţi văzut multe pogromuri în Zona de rezidenţă?...

Niciunul, pentru că organizaţiile monarhiste au luptat şi luptă împotriva predominanţei evreieşti prin măsuri economice; culturale şi nu cu pumnul 133”. Ne putem întreba dacă aceste măsuri erau într-atât de culturale, dar nu se cunoaşte, în fapt, niciun pogrom provocat de Uniunea Poporului Rus, iar cele care s-au petrecut au fost chiar rezultatul unei explozii populare spontane.

Câţiva ani mai târziu, Uniunea Poporului Rus – care, de la început, nu era decât o mascaradă – a dispărut în indiferenţa generală.

(Putem judeca despre neclaritatea care înconjura acest partid prin uimitoarea caracteristică a acestuia dată în Enciclopedia evreiască:

antisemitismul Uniunii Poporului Rus „este foarte caracteristic nobilimii şi marelui capital154”!)

Există un alt semn de ticăloşie, cu atât mai de neşters cu cât contururile îi sunt neclare: „Sutanele negre”.

De unde vine această denumire? Greu de spus. După unii, aşa ar fi poreclit polonezii supăraţi pe călugării ruşi care au rezistat victorioşi asedierii mănăstirii Sfânta Treime – Sfântul Serghie, în

1608 – 1609. Pe căi istorice obscure, denumirea a ajuns în secolul

<notă>

— V. Purişkevici (1870 – 1920), unul dintre liderii extremei drepte ruse.

</notă>

al XX-lea şi a fost folosită ca o etichetă foarte la îndemână pentru a stigmatiza mişcarea patriotică populară care luase naştere în mod spontan. Tocmai caracterul ei şi imprecis şi injurios în acelaşi timp i-a adus succesul. (Astfel, spre exemplu, cei patru KD care au ajuns cu îndrăzneala până acolo încât să înceapă discuţii cu Stolîpin au fost denunţaţi drept nişte „KD-Sutanele negre”. În 1909, culegerea

Jaloane a fost acuzată că „propagă sub o formă mascată ideologia

Sutanelor negre”.) Iar „expresia” a intrat în uzul curent pentru un secol, deşi populaţiile slave, adâncite în dezamăgire şi descurajare, nu s-au numărat niciodată cu sutele, ci cu milioanele.

În 1908 – 1912, Enciclopedia evreiască editată în Rusia, spre onoarea ei, nu s-a amestecat să dea o definiţie a „Sutanelor negre”:

elita intelectuală evreiască din Rusia număra în rândurile sale suficiente spirite ponderate, perspicace şi sănătoase. Dar, în cursul aceleiaşi perioade, înaintea Primului Război mondial, Enciclopedia

Brockhaus-Efron, propune o definiţie în unul din suplimentele sale: «„Sutanele negre” este, de câţiva ani, denumirea curentă pentru o adunătură de oameni din drojdia societăţii, cu înclinaţie către pogromuri împotriva evreilor şi intelectualilor.» Mai departe, articolul conţine următoarele fraze: „Acest fenomen nu este specific rus: el a

apărut pe scena istoriei... în diferite ţări şi în diferite epoci155". Şi este adevărat că, în presa de după revoluţia din februarie, am întâlnit expresia „Sutanele negre suedeze"!...

Un autor evreu contemporan avizat arată pe bună dreptate că

„Fenomenul care a fost desemnat prin expresia „Sutanele negre"...

nu a fost suficient studiat156".

Dar acest gen de scrupule este cu totul străin faimoasei Encyclopaedia Britannica a cărei autoritate acoperă întreaga planetă: „Sutanele negre sau Uniunea Poporului Rus sau organizaţie de grupuri reacţionare şi antisemite din Rusia, constituită în timpul revoluţiei din 1905. În mod nedeclarat încurajate de putere, Sutanele negre îşi recrutau trupele cu preponderenţă dintre moşieri, ţărani bogaţi, birocraţi, poliţie şi cler; susţineau Biserica ortodoxă, Autocraţia şi naţionalismul rus. Deosebit de activi între 1906 şi 1911 157..."

Rămânem perplecşi faţă de atâta ştiinţă! Şi asta este ceea ce se dă spre citire întregii umanităţi cultivate: „Îşi recrutau trupele cu preponderenţă dintre moşieri, ţărani bogaţi, birocraţi, poliţie şi cler"! Aşadar aceşti oameni spărgeau cu bâtele vitrinele magazinelor evreieşti! Şi erau „deosebit de activi" după 1905... când revenise calmul!

Este adevărat; în 1905 – 1907 au existat acţiuni împotriva moşierilor, chiar mai multe decât pogromurile împotriva evreilor. Era aceeaşi mulţime stupidă şi barbară care devasta şi jefuia casele şi bunurile, masacra oameni (inclusiv copii) şi chiar animale; dar aceste masacre nu au atras niciodată vreo condamnare din partea intelighenţiei progresiste, în timp ce deputatul în Dumă, Herzenstein, într-un discurs în care lua, pătimaş şi temeinic, apărarea micilor exploataţii ţărăneşti, alertând parlamentarii asupra pericolului unei extinderi a incendierii proprietăţilor rurale, spunea: „Iluminările din luna mai anul trecut nu vă sunt suficiente, când, în regiunea

Saratov, o sută cincizeci de proprietăţi au fost practic distruse într-o singură zi158?" Nu i s-au iertat niciodată aceste „iluminări".

Era desigur vorba de o gafă din partea sa, din care nu trebuie să

tragem concluzia că se bucura de această situaţie. Totuşi, ar fi folosit el acest cuvânt cu privire la pogromurile duse împotriva evreilor din toamna precedentă?

A trebuit să se aştepte Marea, adevărata revoluţie pentru a putea spune că violenţele împotriva moşierilor „nu au fost mai puţin barbare şi inacceptabile ca pogromurile împotriva evreilor... Există totuşi, în mediile de stânga, o tendinţă de a le considera... ca o distrugere, pozitivă în sine, a vechiului sistem politic şi social139”.

Da, încă o similitudine frapantă între aceste două forme de pogrom: mulţimea însetată de sânge avea sentimentul că este îndreptăţită.

*

Ultimele pogromuri împotriva evreilor au avut loc în 1906 la

Sedleţ, în Polonia – ceea ce iese din cadrul nostru – şi la Białystok, în timpul verii. (La puţin timp după aceea, poliţia a înăbuşit în faşă un

Pogrom care se pregătea la Odessa după dizolvarea primei Dume.)

La Białystok se constituise cel mai puternic grup anarhist. Aici

„Importante bande de anarhişti îşi făcuseră apariţia; comiteau atacuri teroriste contra proprietarilor, a funcţionarilor de poliţie, a cazacilor, militarilor160”. Amintirile lăsate de unii dintre ei ne permit să ne reprezentăm foarte limpede atmosfera oraşului în

1905 – 1906: atacuri repetate ale anarhiştilor care se instalaseră în strada Suraj, unde poliţia nu mai îndrăznea să meargă. „Se întâmpla frecvent ca poliţişti aflaţi în serviciu să fie asasinaţi în plină zi;

de aceea s-au văzut din ce în ce mai puţini...” Iată-l pe anarhistul

Nisel Farber: „a aruncat o bombă asupra postului de poliţie”, rănind doi gardieni publici, o secretară, ucigând „doi burghezi care se aflau acolo din întâmplare, şi, din lipsă de noroc, a pierit şi el în explozie”. Iată-l pe Ghelinker (alias Aron Eline): lansează şi el o bombă care-l răneşte grav pe adjunctul şefului de poliţie, un comisar, doi inspectori şi trei agenţi. Iată un altul a cărui bombă

„Răneşte un ofiţer şi trei soldaţi”, se răneşte şi pe el „şi din nefericire ucide o militantă Bund”. Într-un loc sunt ucişi un comisar şi doi gardieni publici, în altă parte doi jandarmi, dincolo acelaşi

„Ghelinker ucide un portar de imobil]1. (în afara atentatelor, se practica şi „exproprierea de produse de consum” – trebuia să te şi hrăneşti.) «Autorităţile trăiau cu teama unei „revolte” a anarhiştilor din strada Suraj», poliţiştii luaseră obiceiul să „se aştepte la o revoltă azi, mâine sau poimâine”. „Majoritatea... anarhiştilor... înclinau către o acţiune armată hotărâtă spre a întreţine în permanenţă, pe cât se putea, o atmosferă de luptă de clasă”.

În acest scop, s-a extins teroarea şi la „burghezii” evrei. Acelaşi

Faber l-a atacat pe patronul unui atelier, un anume Kagan, „la ieşirea de la sinagogă... rănindu-l cu o lovitură de cuţit la gât”; un alt mic patron, Lifşiţ, a avut parte de aceeaşi soartă; la fel „bogatul

Weinreich a fost atacat la sinagogă, dar revolverul era de proastă calitate şi s-a blocat de trei ori”. Se cerea o serie «de acţiuni de anvergură „gratuite” împotriva burghezilor»: „burghezul trebuie să se simtă, în pericol de moarte, în fiecare clipă a vieţii sale”. A

existat chiar ideea „să se aşeze de-a lungul [străzii principale din

Białystok] maşini infernale ca să sară în aer toţi marii burghezi”.

odată. Dar «cum să faci să fie auzit „mesajul” anarhist!». La

Białystok au apărut două curente: partizanii terorii „gratuite” şi

„Comunarzii” care considerau că terorismul era o metodă „lipsită de originalitate”, mediocră, şi tindeau spre insurecţia armată „în numele unui comunism fără stat”: „să se împânzească oraşul, să fie înarmate masele, să se reziste la atacurile repetate ale armatei, apoi să fie alungată din oraş”, iar „în paralel, să se pătrundă în uzine, manufacturi şi magazine”. În aceşti termeni „la mitinguri care adunau între cincisprezece şi douăzeci de mii de persoane, oratorii noştri chemau la revolta armată”. Din păcate, „masele muncitoare din Białystok se îndepărtaseră de avangarda revoluţionară pe care chiar ele o hrăniseră”, era imperativ necesar să „se pună capăt...

pasivităţii maselor”. Anarhiştii din Białystok pregăteau aşadar o insurecţie în 1906. Desfăşurarea şi consecinţele sunt cunoscute sub

numele de „pogromul de la Białystok161”.

Totul a început cu asasinarea şefului de poliţie, petrecută pe acea „stradă Suraj unde se afla concentrată organizaţia anarhistă evreiască”; apoi cineva a tras sau aruncat o bombă într-o procesiune religioasă. După care Duma a trimis o comisie de anchetă, dar, vai, de trei ori vai, aceasta nu a reuşit să stabilească „dacă era vorba de o împuşcătură sau un soi de şuierat: martorii nu au fost în măsură să o spună162”. Aşa stând lucrurile, comunistul Dimanstein scrie foarte clar, după douăzeci de ani, că „a fost lansată o petardă asupra unei procesiuni ortodoxe în scop provocator163”.

Nu se poate exclude nici participarea Bundului care, în timpul celor „mai bune” luni ale revoluţiei din 1905, ardea de dorinţa de a se trece la acţiunea armată, dar zadarnic, şi era într-un asemenea declin încât trebuia să se ia în calcul din nou o înţelegere cu social-democraţii. Dar desigur că cei care s-au manifestat cu cea mai mare strălucire au fost chiar anarhiştii din Białystok. Şeful lor.

Iuda Grossman-Roşcin, a povestit după 1917 ce era acest cuib de anarhişti: mai presus de toate, le era teamă să „cedeze la o politică de tergiversare şi de bun simţ”. Eşuând în organizarea a două sau trei greve ca urmare a lipsei de sprijin din partea populaţiei, s-au hotărât, chiar în iunie 1906, „că oraşul trebuie luat în mâini” şi să se exproprieze uneltele de producţie. „Se considera că nu există niciun motiv să se retragă din Białystok fără a se da ultima bătălie de clasă, că lucrul acesta însemna capitularea în faţa unei probleme complexe de tip superior”; dacă „nu trecem la stadiul suprem al luptei, masele îşi vor pierde încrederea [în noi]”. Totuşi era nevoie de oameni şi de arme pentru a cuceri oraşul, iar Grossman a mers la Varşovia să ceară ajutor fracţiunii armate a PPS (socialiştii polonezi). Acolo a auzit un vânzător de ziare strigând: „Pogrom sângeros la Białystok!... mii de victime!”... Totul devenise limpede:

reacţiunea ne-o luase înainte164!”

Şi tocmai aici, la trecerea „la stadiul suprem al luptei”, găsim fără îndoială explicaţia „pogromului”. Acest avânt revoluţionar al anarhiştilor din Białystok s-a arătat ulterior, la proces, în pledoaria

avocatului Gillerson care „a chemat la răsturnarea guvernului şi a sistemului politic social existent în Rusia”, şi care, chiar pentru asta, a făcut obiectul unor urmăriri judiciare. Cât priveşte comisia

Dumei, ea considera: „condiţiile unui pogrom fuseseră create şi de diverse elemente ale societăţii care îşi imaginau că a-i combate pe evrei însemna a combate mişcarea de eliberare 65”.

Dar, după această „petardă lansată în scop provocator” pe care comisia Dumei nu fusese capabilă să o elucideze, în ce fel s-au desfăşurat evenimentele? După concluziile respectivei comisii, s-a procedat la „execuţia sistematică a unor evrei nevinovaţi, inclusiv femei şi copii, sub pretextul reprimării revoluţionarilor”. Au fost

„Peste şaptezeci de morţi şi aproximativ optzeci de răniţi” printre evrei. Dimpotrivă, „actul de acuzare tindea să explice pogromul prin activitatea revoluţionară a evreilor, care provocase mânia restului populaţiei”. Comisia din Dumă a respins această versiune a faptelor: „La Białystok nu exista niciun antagonism de tip rasial, religios ori economic între evrei şi creştini166”.

Şi iată acum ce se scrie astăzi: „De data aceasta, pogromul a fost pur militar. Soldaţii s-au preschimbat în huligani” şi i-au vânat pe revoluţionari. În acelaşi timp, se spune despre aceşti soldaţi că se temeau de detaşamentele anarhiştilor evrei din strada Suraj, căci

„Războiul cu Japonia… îi învăţase [pe soldaţii ruşi] să se ferească de împuşcături” – acestea au fost cuvintele pronunţate în Duma municipală de către un consilier evreu167. împotriva detaşamentelor evreieşti de autoapărare au fost trimise infanteria şi cavaleria, însă în faţa lor se găseau bombe şi arme de foc.

În această perioadă de puternică agitaţie socială, comisia din

Dumă a conchis că este vorba de „o mitraliere a populaţiei”, însă, douăzeci de ani mai târziu, putem citi într-o lucrare sovietică (oricum „vechiul regim” nu se va întoarce, nu va putea să se justifice, deci putem spune!): „S-au masacrat familii întregi bătându-li-se cuie în corp, li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, a fost zdrobit capul copiilor etc.168” Iar o carte de lux editată în străinătate, o carte de senzaţie, denunţătoare, un in-folio bogat ilustrat, imprimat pe hârtie de lux,

intitulată Ultimul Autocrat (Decretând, aşadar, dinainte că Nikolai II va fi „ultimul"), propunea versiunea următoare:

pogromul „fusese obiectul unei asemenea înscenări încât a părut posibil să se descrie programul în ziarele berlineze. Astfel, cu două ore înaintea începerii pogromului la Białystok, berlinezii au putut fi informaţi despre eveniment159". (Dar dacă a apărut ceva în presa berlineză, nu era pur şi simplu un ecou al maşinaţiunilor lui

Grossman-Roşcin?)

În fond, ar fi fost mai degrabă absurd din partea guvernului rus să dea naştere la pogromuri împotriva evreilor tocmai când miniştrii ruşi făceau anticameră la finanţiştii occidentali în speranţa obţinerii unor împrumuturi. Să ne amintim că lui Witte îi venea destul de greu să le obţină de la Rothschild, care era supărat pe Rusia din cauza situaţiei evreilor şi a pogromurilor, „ca şi de la alte bănci evreieşti importante", cu excepţia bancherului berlinez Mendelssohn.

Din luna decembrie 1905, ambasadorul Rusiei la Londra, Benkendorf, îşi avertiza ministrul: „Rothschild spune peste tot... că pentru Rusia, creditul este la cel mai scăzut nivel, dar că se va restabili imediat ce va fi reglată chestiunea evreiască171".

Iar Witte difuza, la începutul lui 1906, un comunicat al guvernului spunând că „a găsi o soluţie radicală la problema evreiască este pentru poporul rus o afacere de conştiinţă, iar lucrul acesta se va face prin Dumă, însă, înainte de a se reuni, vor fi abrogate dispoziţiile cele mai constrângătoare în măsura în care ele nu se mai justifică în situaţia actuală172". I-a rugat insistent pe reprezentanţii cei mai cunoscuţi ai comunităţii evreieşti din Petersburg să meargă în delegaţie la ţar, promiţându-le primirea cea mai binevoitoare. Această propunere a fost discutată la congresul Uniunii pentru Integralitatea drepturilor şi, după discursul înflăcărat al lui 1. B. Bak (editor al ziarului Reci), s-a hotărât să se respingă propunerea şi Uniunea s-a mulţumit doar cu trimiterea unei delegaţii de mai mică importanţă la

Witte, nu pentru a aduce nişte răspunsuri, ci pentru a-l acuza: să i se spună „limpede şi fără ambiguitate" că valul pogromurilor a fost organizat „la iniţiativa şi cu susţinerea guvernului".

După doi ani de seism revoluţionar, conducătorii comunităţii evreieşti din Rusia care căpătaseră întâietate nu aveau nicio clipă în vedere să accepte o reglementare progresivă a chestiunii egalităţii în drepturi. Aveau sentimentul de a fi purtaţi de valul victoriei şi nu era deloc necesar să meargă la ţar în postura de solicitanţi şi de supuşi loiali. Ei erau mândri de îndrăzneala pe care o arătase tineretul revoluţionar evreu. (Trebuie să ne\şituăm în contextul epocii când se credea că vechea armată imperială era de nezdruncinat, pentru a pătrunde semnificaţia episodului în cursul căruia, în faţa regimentului de grenadieri din Rostov aflat în poziţie de drepţi, fusese arestat comandantul, colonelul Simański, de către un evreu angajat voluntar!) în fond, poate că aceşti revoluţionari nu se făcuseră vinovaţi de „trădare naţională”, aşa cum îi acuza Dubnov, şi că poate ei aveau dreptate?

— După 1905, doar evreii bogaţi şi prudenţi mai puteau să creadă acesta.

Aşadar, care a fost bilanţul anului 1905 pentru ansamblul comunităţii evreieşti din Rusia? Pe de o parte, „revoluţia din 1905 a avut, în ansamblu, rezultate pozitive... a adus evreilor egalitatea politică în timp ce până atunci nu se bucurau nici măcar de egalitate civilă... Niciodată ca după „Mişcarea de eliberare” chestiunea evreiască nu a beneficiat de un climat mai favorabil în opinia publică174”. Dar, pe de altă parte, puternica participare a evreilor la revoluţie a contribuit la identificarea tuturor cu ea. La tribuna Dumei, în 1907, V. Şulghin a propus votarea unei rezoluţii pentru ase constata că „... jumătatea apuseană a Rusiei, din Basarabia la Varşovia, fierbe de ură faţă de evrei, pe care îi consideră drept marii responsabili ai tuturor necazurilor... 17: >”.

Fapt care se găseşte confirmat indirect de creşterea emigrării evreieşti în afara Rusiei. Dacă în 1904 – 1905 încă se mai constata o creştere a emigrării la oamenii de vârstă matură, începând cu 1906

tendinţa aceasta a cuprins toate vârstele. Aşadar, fenomenul nu se datorează pogromurilor din 1881 – 1882, ci celor dintre 1905 – 1906.

Numai către Statele Unite efectivele emigrării se ridică la 125.000

de persoane în 1905 – 1906 şi la 115.000 în 1906 – 1907 m.

Dar, în acelaşi timp, scrie B.I. Goldman, „în cursul scurtelor perioade când a domnit agitaţia, unităţile de învăţământ superior nu au aplicat riguros acel nume rus clausus care îi afecta pe evrei, ceea ce a dus la apariţia unui număr relativ important de cadre profesionale evreieşti şi, cum acestea s-au arătat mai pricepuţi decât ruşii în a intra pe piaţă, fără a se distinge întotdeauna printr-o rigoare morală în activitatea lor, a început să se vorbească de o „acaparare de către evrei” a profesiilor intelectuale177”. Iar, «în „Proiectul pentru universităţi” pregătit în 1906 de către ministerul

Educaţiei publice, nu se mai făcea nicio menţiune despre numerus clausus». În 1905, în Rusia, se numărau 2 247 (9, 2%) de studenţi evrei; în 1906, 3 702 (11, 6%); în 1907, 4 266 (12%) 178.

În programul de reforme anunţat pe 25 august 1906 de către guvern, acesta se angaja să reexamineze, între îngrădirile la care erau supuşi evreii, pe acelea care puteau fi înlăturate imediat „în măsura în care nu fac decât să provoace nemulţumirea şi sunt clar depăşite”.

Dar, în acelaşi timp, guvernul rus era cum nu se poate mai afectat atât de revoluţie (care se va mai prelungi încă doi ani printr-un val de terorism greu stăpânit de Stolîpin) cât şi de participare foarte evidentă a evreilor la revoluţie.

La aceste motive de nemulţumire se adăuga înfrângerea umilitoare de către Japonia, iar cercurile conducătoare de la Petersburg au cedat tentaţiei unei explicaţii simpliste: Rusia este esenţialmente sănătoasă, iar toată revoluţia, de la început până la sfârşit.

Nu este decât o maşinaţiune sumbră urzită de evrei, un episod al complotului iudeo-masonic. Se explica totul printr-o unică şi singură cauză: evreii! Rusia ar fi demult în culmea gloriei şi a puterii universale dacă nu ar fi fost evreii!

Şi, agăţându-se de această explicaţie sumară, dar comodă, înaltele sfere nu făceau decât să-şi grăbească sfârşitul.

Credinţa superstiţioasă în forţa istorică a comploturilor (de tip individual sau colectiv) lasă cu totul deoparte cauza principală a eşecurilor de care au avut parte atât indivizii cât şi statele: slăbiciunile omeneşti.

Slăbiciunile noastre ruseşti au fost cele care au determinat tristul curs al istoriei noastre – absurditatea schismei religioase provocate de Nikon, violenţele nesăbuite ale lui Petru cel Mare şi incredibila serie de ciocniri care i-au urmat, obişnuinţa seculară de a ne risipi forţele pentru cauze care nu ne aparţin, suficienţa inveterată a nobilimii şi rigiditatea birocratică de-a lungul întregului secolului al XIX-lea. Nu printr-un efect al unui complot urzit din afară ne-am lăsat ţăranii în mizerie. Nu un complot a determinat grandiosul şi crudul Petersburg să înăbuşe blânda cultură ucraineană. Nu din cauza unui complot patru ministere nu au fost în stare să se pună de acord în privinţa asumării unui dosar sau altul, şi nu din cauza unui complot şi-au petrecut ani întregi în şicane epuizante, mobilizând toate nivelurile ierarhiei. Nu este rezultatul unui complot faptul că împăraţii noştri, unul după altul, s-au dovedit incapabili să înţeleagă evoluţia lumii şi să definească adevăratele priorităţi. Dacă ne-am fi păstrat puritatea şi forţa care ne-au fost insuflate odinioară de Sfântul Serghie din Radonej, nu ne-am mai teme de niciun complot din lume.

Nu, nu putem spune în niciun caz că evreii au fost aceia care au „organizat" revoluţiile din 1905 sau din 1917, după cum nu putem spune că este vorba de cutare sau cutare naţiune care le-a pus la cale. La fel, nici ruşii, nici ucrainenii, luaţi în ansamblul lor ca naţiuni, nu au fost cei care au organizat pogromurile.

<notă>

— Patriarh al Bisericii ruse care, în secolul al XVII-lea a vrut să impună cu forţa o reformă a textelor liturgice şi a ritualului, ceea ce a atras schisma

„Rascolnicilor".

</notă>

Ne-ar fi uşor tuturor să aruncăm o privire retrospectivă asupra acestei revoluţii şi să ne condamnăm „renegaţii". Unii erau „evrei

non-vrei179", ceilalţi „internaţionalişti, iar nu ruşi". Dar orice naţiune trebuie să răspundă de membrii săi prin faptul că a contribuit la formarea lor.

Dinspre partea tineretului revoluţionar evreu (dar şi a celor care l-au format) precum şi a evreilor care „au constituit o forţă revoluţionară importantă180", se pare că s-a uitat înţeleptul sfat pe care

Ieremia îl dădea evreilor deportaţi la Babilon: „Căutaţi pacea pentru cetatea unde v-am dus; rugaţi-vă ia pe Domnul pentru ea, căci de liniştea sa atârnă fericirea voastră". (Ieremia, 29 – 7)

În timp ce evreii din Rusia care s-au alăturat revoluţiei nu visau decât să distrugă această cetate, fără a gândi la consecinţe.

*

În îndelungata şi haotica istorie a omenirii, rolul jucat de poporul evreu – puţin numeros, dar energic – este, de netăgăduit, chiar considerabil. Este valabil şi pentru Rusia. Dar, pentru noi, toţi, acest rol va rămâne o enigmă istorică.

La fel şi pentru evrei.

Această stranie misiune le-a adus totul, în afară de fericire.

Note

1. V. Jabotiński, Vvedenie [Prefaţă la K.N. Bialik, Pesni ipoemî [Cântece şi poeme], Sankt-Petersburg, Ed. Zaltman, 1914, pp. 42 – 43.

2. V. Jabotiński, V traurnie dni [Zile de doliu], Felietonî, Sankt-Petersburg, Tipografia „Herold", 1913, p. 25.

3. M. Krohl, Kişinevskii pogrom 1903 goda Kişinevskii pogromâi proţess

[Pogromul de la Chişinău din 1903], CLER-2, New York, 1944, p. 377.

4. Ibidem.

5. S. Dimanstein, Revoliutionnoe dvijeniie sredi evreiev [Mişcarea revoluţionară printre evrei], Sankt-Petersburg, 1905: Istoria revoliutionnogodvijenia v otdelnân ocerkah [Istoria mişcării revoluţionare în studii separate: „1905") /

Podredakţiei M.N. Pokrovskogo, vol. 3, vâp. 1, M.-L., 1927, p.

150.

6. N.A. Buchbinder, Evreiskoie rabocee dvijenie v Gomele (1890 – 1905)

[Mişcarea muncitorească a evreilor din Gomei (1890 – 1905)], Krasnaia leto-Pis: Istoriceskii jurnal, Pg... 1922, nr. 2 – 3, pp. 65 – 69.

7. Ibidem, p. 3.

8. Kievskaia sudebnaia palata: Delo o gomeiskom pogrome [Palatul de justiţie din Kiev: afacerea pogromului din Gomei], Pravo, Sankt-Petersburg.

1904, nr. 44, pp. 3041 – 3042.

9. Ibidem. pp. 3041 – 3043.

10. Ibidem, p. 3041.

11. Ibidem, pp. 3043 – 3046.

12. Buchbinder, op. cit., p. 69.

13. L. Praisman, Pogromî i samooborona [Pogromuri şi autoapărare], în

, 22": Obşcestrenno-politiceskii literaturnîi jurnal evreiskoi intellighenţii iz

SSSR vlsraele. Tel-Aviv, 1986 – 1987, nr. 51 p. 178.

14. De la davno minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut:

Însemnările unui evreu rus). V 3-h t... Paris, 1933 – 1934, vol. 3, pp. 78 – 79.

15. Ibidem, p. 77.

16. Delo o gomeiskom pogrome [Palatul de justiţie din Kiev: afacerea pogromului de la Gomei], op. cit., p. 3040.

17. EE, vol. 6, p. 666.

18. Sfiosberg. voii. 3, pp. 78 – 87.

19. EE, vol. 6. p. 667.

20. /. G. Frumkin, Iz istorii russkogo evreistra – (Zb.) Kniga o russkom evreistre: Ot 1860 godov de Revoliuţii 1917 g. [Din istoria evreilor ruşi].

CLER-1, p. 61.

21. F.R. Dulles. The Road to Teheran: The Story of Russia and

America.
1781 – 1943, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1944, pp. 88 – 89.
22. S.I. Witte. Vospominania. Ţarstvovanie Nikolaia II [Amintiri. Domnia lui Nikolai II], în 2 vol., Berlin, Slovo, 1922, vol. 1, pp. 376, 393.
23. T. Dennett, Roosevelt and the Russo-Japanese War, Doubleday, Page and Company, 1925 (reprinted: Gloucester. Mass., Peter Smith, 1959) p. 2.
24. Sfiosberg, vol. 3, p. 155.
25. EE.vol. 16, p. 41.
26. Encyclopaedia Judaica, vol. 14, Jerusalem, Keter Publishing House.
Ltd., 1971, p. 961.
21. A. Davîdov, Vospominania, 1881 – 1955 [Memorii, 1881 – 1955], Paris.
1982.
28. Witte, Memorii, op. cit., vol. 2, pp. 286 – 287.
29. Sfiosberg, vol. 3, pp. 97, 100 – 101.
30. EE, vol. 5, p. 863.
31 Sfiosberg, vol. 2, p. 190.
32. EE, vol. 5, pp. 671, 864.
33. Frumkin, op. cit., CLER-1. pp. 64, 109 – 110.
34. A.N. Europatkin, Zadaci russkoi armii [Obiectivele armatei ruse].
Sank-Petersburg, 1910. vol. 3, pp. 344 – 345.
35. EE. vol. 2, pp. 239 – 240.
36. Kievlianin, 16 dec. 1905 – V.V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia…” Ob Antisemitizme v Rossii [” Ce nu ne place la ei…” Despre
Antisemitismul din Rusia], Paris, 1929, anexe. p. 308.
37. EE. vol. 5, pp. 705 – 707.
38. Ibidem, vol. 3, pp. 168 – 169.
39. A.I. Denikin, Put russkogo ofiţera [Drumul unui ofiţer rus], New
York, Ed. Cehov, 1953, p. 285.

40. EE, vol. 3, p. 169.
41. Witte, op. cit., vol. 1, pp. 394 – 395.
42. B'nai B'rith News, Mai 1920, vol. XII, nr. 9.
43. Witte, op. cit., p. 401.
44. G. /. Aronson, V borbe za grajdanskie i naţionalinie prava:
Obşcestrennie tecenia v russkom evreistre [în lupta pentru drepturile civice şi naţionale. Curentele sociale în sânul comunităţii evreieşti din Rusia].
CLER-1, pp. 221 – 222.
45. M.L. Vişniţer, Iz peterburgskih vospominanii [Amintiri din
Petersburg], CLER-1, p. 41.
46. S. Ivanovici, Evrei i sovetskaia diktatura [Evreii şi dictatura sovietică], pp. 41 – 42.
47. Sfiosberg, vol. 3, pp. 132, 248 – 249.
4S. Ibidem. pp. 138, 168.
A9. Ibidem, pp. 142 – 147, 152 – 157.
50. Krohl, Stârniţi moei jizni [Pagini din viaţa mea], vol. 1, New York.
1944, pp. 299 – 300.
51. EE, vol. 14. p. 515.
52. EER, vol. 3, M., 1997, p. 65.
53. EE, vol. 14, p. 515.
54. Aronson, Lupta op. cit., p. 222.
55. Sfiosberg, vol. 3, pp. 170 – 171.
56. Ibidem, p. 170.
57. EE, vol. 14, p. 516.
58. Ibidem, vol. 7, pp. 437 – 440.
59. Sfiosberg, vol. 3, pp. 257 – 258.
60. EE, vol. 14, p. 517.
60. EE, vol. 3, pp. 83 – 84.
61. Aronson, Lupta… op. cit., p. 224.
62. O. 5. Pasmanik, Cevo je mî dobivaemsia? [în fond, ce căutăm?].
Rossia i evrei, Zb. 1 [Rusia şi evreii, culegere 1 – mai departe RE]

/

Otecestrennoe obedinenie russkih evreiev za graniţei, Paris, YMCA-Press.

1978, p. 211.

63. Aronson, Lupta op. cit., p. 224.

64. G. Svet, Russkie evrei v sionizme i v stroitelstre Palestinîi Israelia

[Evreii din Rusia în sionism şi în construcţia Palestinei şi a Israelului], în

CLER-1, pp. 263 – 264.

65. V. Jabotiński, Evreiskaia kramola [Complotul evreiesc], Felietonî, p. 43.

66. Sfiosberg, vol. 3, pp. 253, 255, 262.

67. Ibidem, pp. 225 – 256.

68. Ibidem, p. 258.

69. Ibidem, p. 263.

70. Ibidem, p. 265.

71. Krohl, Stârniţi… [Pagini…], op. cit., pp. 283 – 284.

72. D. Sub, Evrei v russkoi revoliuţii [Evreii în revoluţia rusă], LE-2, p. 138.

73. MEE, vol. 2, p. 111.

74. EER, vol. 3, pp. 378 – 379.

75. EER, vol. 2, p. 517.

76. EER, vol. 1, pp. 436, 468; vol. 2, pp. 13, 218.

77. MEE, vol. l, p. 124.

78. A. Vetlughin, Avantunsti Grajdanskoi voini [Aventurierii Războiului civil], Paris, Tipografia Zemgor, 1921, pp. 65 – 67, 85.

79. /. Grossman-Ruşcin, Dumî o bâlom [Gânduri despre trecut] (Iz istorii belostotkogo, anariceskogo, „cernaznamenskovo” dvijenia], Bâloe, M., 1924, nr. 27 – 28, p. 179.

80. Ben-Hoirin, Anarhism i evreiskaia malssa [Anarhism şi masele evreieşti] (Sankt-Petersburg) Soblazn soţializma: Revoliuţia v Rossii i evrei /

Sost. A. Serebrennikov. Paris, M., YMCA Press, Russkii Put, 1995,

p. 453.

81. MEE, vol. 7, p. 398.

82. Dimanstein, „1905”, op. cit., vol. 3, v. 1, p. 174.

83. Mejdunarodnoe finansovoie polojenie ţarskoi Rossii vo vremea mirovoi voini [Situaţia financiară a Rusiei ţariste în timpul Războiului Mondial].

Krasnîi Arhiv. 1934, t, 64, p. 28.

84. Reci, 1917, 25 martie, p. 6.

85. Dimanstein, „1905”, op. cit., p. 175.

86. EE, vol. 7, p. 370.

87. Doklad direktora departamenta poliţii Lopuhina ministru unutrennân del o sobâtiah 9-vo ianvaria [Raportul şefului departamentului Poliţiei.

Lopuhin, către ministrul de Interne asupra evenimentelor din 9 ianuarie].

Krasnaia letopis, 1922, nr. 1, p. 333.

88. V. Nevski, Ianvarskie dni v Petersburghe v 1905 godu [Zilele de ianuarie la Petersburg în 1905], ibidem, pp. 51, 53.

89. Soblazn Soţializma, p. 329.

90. EER, vol. 2, p. 79.

91. Dimanstein, „1905”. op. cit., p. 144.

92. N. Buchbinder, 9 invaria i evreiskoe rabocee dvijenie [9 ianuarie şi mişcarea muncitorească evreiască], Krasnaia letopis, 1922, nr. 1, pp. 81 – 87.

93. Dimanstein, „1905”, op. cit., pp. 145, 147.

94. Ibidem, pp. 150 – 151.

95. Ibidem, pp. 123 – 124.

96. MEE, vol. 2, p. 513.

97. Dimanstein, „1905”, op. cit., pp. 106, 152.

98. EE, vol. 7, p. 602.

99. MEE. vol. 2, p. 513.

100. Ibidem, vol. 6, p. 566.

101. Pravo, 5 mai 1905, pp. 1483 – 1484.

102. MEE, vol. 2, p. 513; Dimanstein, „1905”, op. cit., pp. 151 –

152.

103. Dimanstein, „1905”, op. cit., p. 153.

104. Ibidem, p. 164.

105. Ibidem, pp. 165 – 166.

106. Ibidem, pp. 167 – 168.

107. Ibidem, pp. 173 – 175.

108. Ibidem, pp. 177 – 178.

109. ftirfem, p. 206.

110. EE, vol. 5, pp. 99 – 100.

111. Manifest 17 oktiabria (Dokumenti) [Manifestul din 17 octombrie

(Documente)], Krasnîi Arhiv, 1925, vol. 11 – 12, pp. 73, 89.

112. MEE, vol. 7, p. 349.

113. Sfiosberg, vol. 3, p. 175.

114. Manifest 17 oktiabria [Manifestul din 17 octombrie], op. cit., pp. 99 – 105.

115. Witte, Memorii, op. cit., vol. 2, pp. 52 – 54.

116. Kievlianin, 1905, nr. 305; Şulghin, anexe, op. cit., pp. 271 – 274.

117. Vseppodaneişii otciot o proizvedionnom senatorom Turai izsledovanii pricin bezporiadkov, bâvşih v gor. Kiev [Raportul senatorului Turai asupra cauzelor dezordinilor petrecute în oraşul Kiev], Materiali k istorii russkoi kontr-revoliuţii, 1.1, Pogromî po oficialinâm dokumentam, Sankt-Petersburg.

1908, pp. 203 – 296.

118. MEE, vol. 6, p. 567.

119. Kievlianin, 1905, nr. 290, 297, 311, 317, 358, în Şulghin, anexe, op.

cât –, pp. 286 – 302.

120. Vseppodaneşii otciot senatora Kuzminskogo o pricinah besporiadkov

PTO – ishodivşih v g. Odesse v oktiabre 1905 g., i o ponadke deistrii mestnân vlastei [Raportul senatorului Kuzmiński asupra cauzelor dezordinilor petrecute în oraşul Odessa în octombrie 1905 şi

a acţiunilor întreprinse de autorităţile locale], Kievskii i odesskii pogromî v otciotah senatotor Turai i

Kuzminskovo. SPB, Letopiseţ, (1907), pp. 111 – 220.

121. Odesskii pogrom i samooborona [Pogromul de la Odessa şi autoapă rărea). Paris, Zăpadnîi Tentralinîi Komitei Samooboronî Poalei Tion, 1906, pp. 50 – 52.

122. V. Jabotiński, Vvedenie [Prefaţă], în K.N. Bialik, Pesni i poemî, op. cit., p. 4.

123. D. Aizman, Iskuşenie, Russkaia Volia. 29 aprilie 1917, pp. 2 – 3.

124. Praisman, în „22”, op. cit., p. 179.

125. Gosudarstvennaia Duma – Vioroi sozâv [Duma de Stat – convocarea a doua], Stenograficeskii otciot, p. 2033.

126. Odesskii pogrom… [Pogromul de la Odessa], Poalei Zion, pp. 64 – 65.

127. Ibidem, p. 53.

128. Kievlianin, 14 nov. 1905, în Şulghin, anexe, op. cit., pp. 303 – 308.

! 29. Odesskii pogrom… Poalei Zion, pp. 53 – 54.

130. MEE, vol. 6. p. 122.

131. Odesskii pogrom… [Pogromul de la Odessa], Poalei Zion, pp. 63 – 64.

132. Dimanstein, în „1905”, vol. 3, v. 1, p. 172.

133. Şulghin, Anexe, p. 292.

134. Raportul senatorului Kuzmiński, pp. 176 – 178.

135. Raportul senatorului Turai, p. 262.

136. MEE, vol. 6, p! 566.

137. Ibidem.

138. EE, vol. 12, pp. 620 – 622.

139. /. L. Teitel, Iz moei jizni za 40 let [40 de ani din viaţa mea], Paris.

1925, pp. 184 – 186.

140. Praisman, în „22”, 1986/87, nr. 51, p. 183.

141. Sfiosberg, vol. 3, p. 180.

142. Dimanstein, vol. 3, p. 172.
143. Sfiosberg, vol. 3, p. 177.
144. Întmkin, CLER-1, p. 71.
145. Reci, 1906.5 mai.
146. /. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în
URSS1. M. – L, 1929, pp. 36, 292.
147. Encyclopaedia Judaica, vol. 13, p. 698.
148. MEE, vol. 6, p. 586.
149. D.P. Makovitki, 1905 – 1906 v Iasnoi Poliane [1905 – 1906 la Iasnaia
Poliana], Golos minuvşego, M., 1923, nr. 3, p. 26.
150. Cea de a doua Dumă. stenograma dezbaterilor, 12 martie 1907, p. 376.
151. Praisman, în „22”, 1986 – 87, nr. 51, pp. 183, 186 – 187.
152. Nevoie Vremea, 1905.20 nov. (3 dec.9. pp. 519.
153. Rezumat stenografie de la cea de a treia Dumă, 1911, p. 3118.
154. EE. vol. 14, p. 519.
155. Enţiklopediceskii sJovar, Spb., Brockhausi Efron, Dopoln, vol. 2
(A/d), 1907.869.
156. Boris Orlov, Rossia bez evreev [Rusia fără evreii, „22”, 1988, nr. 60, p. 151.
157. Encyclopaedia Britannica, Ed. a XV-a, 1981, vol. II. p. 62, ei. n. 2.
158. Rezumat al dezbaterilor Primei Dume, 19 mai 1906, p. 524.
159. /. O. Levin, Evrei v revoliuţii [Evreii în revoluţiei, RE, p. 135.
160. Dimanstein, vol. 3, p. 163.
161. Iz istorii anarhiceskogo dvijenia v Bialostoka [Aspecte din istoria mişcării anarhiste de la Białystok], Soblazn soţializma, pp. 417 – 432.
162. EE, vol. 5, pp. 171 – 172.

163. Dimanstein, vol. 3. p. 180.
164. Grossman-Roşcin, 1924, nr. 27 – 28, pp. 180 – 182.
165. EE, vol. 5, pp. 171 – 174.
166. Ibidem, pp. 170 – 172.
167. Praisman, pp. 185 – 186.
168. Dimanstein, vol. 3, p. 180.
169. Der Letzte russische Alleinherrscher, Berlin, Eberhard Frowein
Verlag (1913), p. 340.
170. A. Popov, Zaiom 1906 g. v doneseniah russkogo posta v Parije [împrumutul din 1906 văzut prin depeşele ambasadorului Rusiei la Paris].
Krasnîi Arhiv. 1925, vol. 11/12, p. 432.
171. K peregovoram Kokovţeva o zaime v 1905 – 1906 gg. [Tratativele duse de Kokovţev în vederea împrumutului], Krasnîi Arhiv, 1925, vol. 10, p. 7.
172. Perepiska N.A. Romanova i P. A, Stolîpina [Corespondenţa dintre
N. A. Romanov şi P.A. Stolîpin], Krasnîi Arhiv, 1924, vol. 5, p. 106.
173. Sfiosberg, vol. 3, pp. 185 – 188.
174. G.A. Landau, Revoliutionnie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în opinia evreiască]. RE, p. 116.
175. Rezumat stenografie al dezbaterilor celei de a Doua Dume, 6 martie
1907, p. 151.
176. EE, vol. 2, pp. 235 – 236; MEE, vol. 6, p. 568.
177. B.I. Goldman (B. Gorev), Evrei v proizvedeniah russkih pisatelei
[Evreii în literatura rusă], Pd, Svobodnoie slovo, 1917, p. 28.
178. MEE, vol. 7. p. 348.
179. Vezi, spre exemplu, Paul Johnson, A History of the Jews, Harper
Collins, 1987, p. 448.

180. MEE, vol. 7, p. 349.

<titlu>Capitolul 10

<titlu>PERIOADA DUMEI

Proclamaţia din 17 octombrie a marcat începutul unei perioade noi sub aspect calitativ pentru istoria rusă, consolidată apoi printr-un an de guvernare de către Stolîpin: perioada Dumei sau a Autocraţiei limitate, în cursul căreia principiile anterioare de guvernare – puterea absolută a ţarului, opacitatea ministerelor, imuabilitatea ierarhiei

— Au fost rapid şi substanţial restrânse. Această perioadă a fost foarte dificilă pentru ansamblul sferelor înalte, şi numai persoanele înzestrate cu un caracter solid şi cu un temperament activ au putut să se înscrie cu demnitate în noua epocă. Dar opinia publică a avut şi ea dificultăţi în a se obişnui cu noile practici electorale, cu publicarea dezbaterilor din cadrul Dumei (şi încă şi mai mult cu responsabilitatea acesteia); iar, din aripa de stânga, extremiştii leninişti, ca şi cei din Bund au boicotat pur şi simplu alegerile primei Dume: nu ne interesează parlamentele voastre, noi ne vom atinge scopurile cu bombe, sânge, convulsii! Şi deci, „atitudinea Bundului cu privire la deputaţii evrei din Dumă a fost deosebit de ostilă1”.

Dar evreii din Rusia, conduşi de către Uniunea pentru integralitatea drepturilor, nu s-au înşelat şi, manifestându-şi simpatia faţă de noua instituţie, „au participat foarte activ la alegeri, votând cel mai adesea pentru reprezentanţii partidului [Cadet] care pusese egalitatea în drepturi pentru evrei în fmntea programului său”. Unii revoluţionari care îşi veniseră în fire împărtăşeau aceleaşi stări. Astfel Isaac

Gurvici, care emigrase în 1889 – militant activ al stângii marxiste, fondatorul partidului social-democrat american –, s-a reîntors în 1905

În Rusia unde a fost ales în colegiul marilor alegători ai Dumei2.

Nu existau limite de participare a evreilor la alegeri, şi doisprezece dintre ei au ocupat locuri în prima Dumă; drept este că majoritatea dintre ei proveneau din Zona de rezidenţă, pe când liderii evrei din capitală, nedispunând de cens electoral, nu au putut fi aleşi:

au ocupat locuri în Duma numai M. Winaver, L. Bramsonşi evreul convertit M. Herzenstein (căruia prinţul P. Dolgorukov îi cedase locul).

Cum numărul evreilor în Duma era semnificativ, deputaţii sionişti au propus să formeze „un grup evreu independent” supunându-se „disciplinei unui adevărat partid politic”, însă deputaţii nesionişti au respins această idee, mulţumindu-se „să se reunească din când în când pentru a discuta probleme privind direct interesele evreilor4”, acceptând totuşi să se supună „unei adevărate discipline în sensul în care trebuiau să se conformeze riguros deciziilor unui colegiu compus din membri ai Dumei şi din cei ai Comitetului pentru integralitatea drepturilor1” („Biroul politic”).

În acelaşi timp se forma o alianţă solidă între evrei şi partidul Cadet. „Nu rareori secţiunile locale ale Uniunii [pentru integralitatea drepturilor] şi ale partidului constituţional-democrat se compuneau din aceleaşi persoane6”. (Winaver era tachinat, zicându-i-se „Cadetul mozaic”.) „în Zona de rezidenţă, majoritatea zdrobitoare a partidului [Cadet] era formată din evrei; în provinciile din interior, ei reprezentau ca număr a doua naţionalitate... Aşa cum scrie Witte.

«aproape toţi evreii cu diplomă de studii superioare s-au alăturat partidului Libertăţii poporului [Cadeţilor]... care le promiteau obţinerea imediată a egalităţii în drepturi”. Acest partid datorează mult din influenţa sa evreilor care l-au sprijinit atât intelectual, cât şi material7.» – Evreii „au introdus coerenţă şi rigoare... în „Mişcarea de eliberare” rusă din 19058”.

Cu toate acestea, A. Târkova, figură importantă a partidului Cadet, notează în amintirile sale că „principalii fondatori şi conducători ai partidului Cadet nu erau evrei. Nu se găsea, printre aceştia, o personalitate care să aibă suficientă anvergură pentru a-i atrage după sine pe liberalii ruşi aşa cum, la mijlocul secolului al XIX-lea, făcuse evreul Disraeli cu conservatorii englezi... Cei care contau mai mult în sânul partidului Cadet erau ruşii. Aceasta nu înseamnă că neg influenţa acestor evrei care s-au contopit cu noi. Nu aveau cum să nu ne influenţeze, fie şi numai prin energia lor inepuizabilă. Însăşi prezenţa, activitatea lor nu ne permiteau să-i dăm uitării, să uităm situaţia lor, să

uităm că trebuia să le venim în ajutor”. Şi, mai departe: „Gândindu-ne la toate aceste reţele de influenţă din partea evreilor [în cadrul partidului Cadet], nu putem trece sub tăcere cazul lui Miliukov. De la început, el a devenit favoritul lor, înconjurat de un cerc de admiratori, mai precis de admiratoare… care îl legănau în surdină cu melodiile lor, îl linguşeau, îl acopereau fără reţinere de elogii atât de exagerate încât povestea asta devenise rizibilă9”.

V. A. Obolenski, şi el membru al partidului, descrie un club Cadet din timpul Primei Dume, de la colţul străzilor Serghievskaia şi

Potemkinskaia. Aici se amesteca elita societăţii evreieşti laicizate şi elita inteligheņţiei ruse politizate: «Totdeauna era multă lume, iar publicul, alcătuit în majoritate din evrei bogaţi petersburghezi, era foarte elegant: doamnele etalau rochii de mătase, broşe şi inele cu briliante, domnii aveau aere de burghezi bine hrăniţi şi mulţumiţi de ei înşişi. În ciuda convingerilor noastre democratice, noi eram puţin şocaţi de atmosfera care domnea în acest „club Cadet”. Ne putem imagina stingherirea dovedită de ţăranii care veneau să asiste la reuniunile grupului nostru parlamentar… Un „partid de domni”, iată ceea ce îşi ziceau, încetând să mai frecventeze reuniunile10.»

Pe plan local, cooperarea între Uniunea pentru integralitatea drepturilor şi partidul Cadet nu se manifesta numai prin prezenţa

„Unui număr cât mai mare posibil de candidaţi evrei”, dar şi prin faptul că „secţiile locale ale Uniunii [pentru integralitatea drepturilor] aveau ca program să-i susţină [pe ne evreii] care promiteau să contribuie la emanciparea evreilor”. Aşa cum explica în 1907 ziarul cadet Reci, răspunzând la întrebările puse de nenumărate ori de alte ziare: „Reci a formulat, la vremea sa, foarte precis condiţiile acordului anterior cu grupul evreu… Acesta are dreptul să-i recuze pe marii electori şi să se opună anumitor candidaturi în Dumă12”.

În cursul dezbaterilor parlamentare, Duma, urmând prin aceasta logica Manifestului imperial, a pus problema egalităţii în drepturi pentru evrei în cadrul general al acordării aceloraşi drepturi pentru toţi cetăţenii. Duma de Stat a promis să pregătească o „lege

asupra egalităţii depline în drepturi a tuturor cetăţenilor şi abrogarea tuturor restricţiilor sau privilegiilor legate de apartenenţa la o clasă socială, naţionalitate, religie sau sex13”. După ce a adoptat principalele orientări ale acestei legi, Duma s-a pierdut în dezbateri timp de încă o lună, înmulţind „declaraţiile răsunătoare care, însă, n-au fost urmate de vreun efect14”, pentru ca, în final, să fie dizolvată. Iar legea pentru egalitatea civilă, respectiv pentru evrei, a rămas în suspans.

Precum majoritatea Cadeţilor, deputaţii evrei ai Primei Dume au semnat apelul de la Vîborg, ceea ce le-a adus imposibilitatea de a se prezenta în continuare la alegeri; în special cariera lui

Winaver a avut de suferit. (În prima Dumă, el rostise cuvinte violente, cu toate că mai târziu avea să-i sfătuiască pe evrei să nu iasă prea mult în evidenţă pentru a evita repetarea celor întâmplate în timpul revoluţiei din 1905.)

„Participarea evreilor la alegerile celei de a doua Dume a fost şi mai însemnată decât în cursul primei campanii electorale… Populaţiile evreieşti din Zona de rezidenţă au manifestat cel mai viu interes pentru acest scrutin. Dezbaterea politică a cuprins toate păturile societăţii”. Totuşi, aşa cum arată Enciclopedia evreiască publicată înainte de revoluţie, s-a observat totodată o importantă propagandă antievreiască dusă de către cercurile monarhiste de dreapta, active în special în provinciile din vest; „i-au convins pe ţărani că toate partidele progresiste se luptau pentru egalitatea în drepturi a evreilor în detrimentul intereselor populaţiei autohtone13”; că, „în spatele mascaradei reprezentării populare, ţara era guvernată de un sindicat iudeo-masonic de spoliatori ai poporului şi de trădători de ţară”; că ţăranul trebuia să se îngrijoreze pentru „numărul nemaipomenit de noi stăpâni, necunoscuţi de către bătrânii satelor şi pe care trebuiau de acum să-i hrănească din propria trudă”; Constituţia „promitea să înlocuiască jugul tătar cu cel înjositor, al kahalului internaţional”.

Şi s-a întocmit o listă a drepturilor existente care urmau a fi abrogate: nu numai că nu trebuiau să fie aleşi evrei în Duma, ci trebuiau trimişi, cu toţii, în Zona de rezidenţă; să li se interzică a vinde grâne

Şi lemne, a lucra în bănci sau în instituţii comerciale; să li se confişte proprietăţile; să li se interzică schimbarea numelui; să li se interzică să exercite funcţiile de editor sau director al organelor de presă; să fie redusă însăşi Zona de rezidenţă prin excluderea regiunilor fertile, să nu se concesioneze pământ evreilor în afara provinciei Iakuţia; în general, să fie consideraţi nişte străini, să le fie înlocuit serviciul militar cu un impozit etc. „Rezultatul acestei propagande antisemite, răspândite atât pe cale orală, cât şi prin scris, a fost micşorarea numărului de candidaţi progresişti la cea de a doua Dumă în toată

Zona de rezidenţă". Cea de a doua Dumă a numărat numai patru candidaţi evrei (dintre care trei Cădeţi) 17.

Însă, chiar înainte de aceste alegeri, guvernul se aplecase asupra chestiunii egalităţii în drepturi pentru evrei. La şase luni de la preluarea funcţiunilor de Prim-ministru, în decembrie 1906, Stolîpin a determinat guvernul să adopte o rezoluţie (pe care au numit-o „Jurnalul Consiliului de miniştri") privind continuarea anulării restricţiilor impuse evreilor, şi aceasta în domenii esenţiale, îndreptându-se astfel către egalitatea integrală. „Se avea în vedere suprimarea interdicţiei impuse evreilor de a locui în regiunile rurale din interiorul Zonei de rezidenţă, a interdicţiei de a-ocui în regiunile rurale de pe teritoriul întregului Imperiu pentru persoanele care beneficiau de dreptul universal de rezidenţă"; a „interdicţiei de a-i include pe evrei în comitetele de conducere ale societăţilor pe acţiuni deţinătoare de bunuri funciare".

Ţarul, însă, a răspuns printr-o scrisoare datată 10 decembrie:

„În pofida celor mai convingătoare argumente în favoarea adoptării acestor măsuri... o voce interioară îmi dictează cu tot mai multă insistenţă să nu îmi asum această decizie1".

Ca şi cum n-ar fi înţeles – sau mai curând voind să uite – faptul că rezoluţia propusă în Jurnal era consecinţa directă şi inevitabilă a Manifestului pe care el însuşi îl semnase cu un an mai înainte...

Or, chiar în lumea birocratică cea mai închisă, se găsesc întotdeauna funcţionari care colportează ştiri. Dar dacă zvonul unei

decizii luate de către Consiliul de miniştri se răspândise deja în rândul opiniei publice? Şi iată: se va afla că miniştrii doresc să-i elibereze pe evrei, în timp ce el, suveranul, pune piedici…

În aceeaşi zi, de 10 decembrie, Stolîpin se grăbeşte aşadar să scrie ţarul o scrisoare plină de îngrijorare, reluând pe rând toate argumentele, şi, mai ales: „Amânarea Jurnalului nu este pentru moment cunoscută de nimeni”, prin urmare încă se mai pot disimula tergiversările monarhului. „Maiestatea voastră, nu avem dreptul să vă punem în această situaţie şi să ne adăpostim în spatele vostru”.

Stolîpin ar fi vrut ca avantajele acordate evreilor să apară ca o favoare acordată de către ţar. Dar, pentru că nu fusese cazul, el îi propunea acum să adopte o altă rezoluţie: ţarul nu formulează obiecţiuni asupra fondului, dar nu vrea ca legea să fie promulgată trecându-se peste opinia Dumei; Duma trebuie să fie cea care să-şi asume responsabilitatea.

Secretarul de stat S.E. Krâjanovski povesteşte că ţarul a adoptat o rezoluţie care venea tocmai în acest sens: reprezentanţii poporului să ia asupra lor răspunderea de a ridica această problemă, dar şi de a o rezolva. Însă, nu se ştie de ce, această rezoluţie a avut parte de puţină publicitate, şi, „în Dumă, nu s-a întâmplat absolut nimic[20]”.

Cu o orientare de stânga, pătrunsă de idei progresiste şi atât de vehementă împotriva guvernului, cea de a doua Dumă avea dramul deschis! Ei bine, totuşi, „în cea de a doua Dumă, a fost încă şi mai puţin vorba de chestiunea lipsei de drepturi de care erau afectaţi evreii decât în prima Dumă”. „Legea asupra egalităţii în drepturi pentru evrei nu a fost nici măcar discutată. Ce să mai spunem atunci de adoptarea ei…!

Dar de ce atunci cea de a doua Dumă nu a profitat de ocaziile care i-au fost oferite? De ce nu a le-a folosit? Avea trei luni întregi pentru a o face. Şi de ce dezbaterile, altercaţiile nu s-au purtat decât asupra unor chestiuni secundare, marginale? Egalitatea evreilor – parţială deocamdată, dar deja foarte avansată –, a fost abandonată. De ce, oare de ce? Cât despre „Comisia extraordinară extraparlamentară”, aceasta nici măcar nu a abordat examinarea proiectului de abrogare a restricţiilor impuse evreilor; ea a ocolit problema concentrându-se

asupra egalităţii integrale, „cât de repede posibil22”.

Dificil de explicat acest lucru altfel decât printr-un calcul politic: scopul fiind acela de a combate Autocraţia, exista interesul, mai mult ca niciodată, de a face să crească presiunea asupra problemei evreieşti, de a nu i se găsi în niciun caz vreo soluţie: se păstrau astfel muniţiile în rezervă. Aceşti vajnici luptători ai libertăţii gândeau în felul următor: trebuia să se evite ca ridicarea restricţiilor impuse evreilor să le diminueze înflăcărarea de a se lupta. Pentru aceşti cavaleri fără frică şi prihană, lucrul cel mai important era tocmai lupta împotriva puterii.

Toate acestea începeau să se vadă şi să se înţeleagă. Berdiaev, de exemplu, a adus întregului spectru al radicalismului rus următoarele reproşuri: «Sunteţi foarte sensibili la problema evreiască, luptaţi pentru drepturile lor. Dar îl simţiţi voi pe „evreu”, simţiţi voi sufletul poporului evreu?... Nu, lupta voastră în favoarea evreilor nu vrea să-i cunoască pe evrei-\»

Apoi, în cea de a treia Dumă, Cadeţii nu au mai avut majoritatea, „nu au mai luat iniţiative în privinţa chestiunii evreieşti, temându-se să nu eşueze... Acest fapt a trezit o mare nemulţumire în rândul maselor evreieşti, iar presa evreiască nu s-a dat în lături de a ataca partidul Libertăţii Poporului24”. Deşi, „evreii participaseră la campania electorală cu cea mai mare înflăcărare, iar numărul marilor alegători evrei îl depăşise ple cel al creştinilor în toate oraşele din Zona de rezidenţă”, ei au fost înfrânţi de către partea adversă, şi, în cadrul celei de a treia Dume nu au mai ocupat locuri decât doi deputaţi evrei: Niselovici şi Friedman23. (Acesta din urmă a reuşit să rămână până la a patra Dumă.) – Din 1915.

Consiliul de Stat a numărat printre membrii săi un evreu, G. E. Weinstein, din Odessa. (Chiar înainte de revoluţie, a mai fost şi Salomon Samoilovici Krîm, un karaiirf.)

În cea ce îi priveşte pe octombriştr, al căror partid devenise majoritar în a treia Dumă, aceştia, pe de o parte, au cedat, nu fără ezitări, la presiunea opiniei care cerea egalitatea în drepturi pentru evrei, ceea ce le-a atras reproşuri din partea deputaţilor naţionalişti ruşi: „Noi am crezut că octombriştii vor rămâne fideli apărării inte

<notă>

— Partid disident al Cadeţilor, fondat de către Gucikov, care pretindea stricta aplicare a Manifestului din 30 octombrie.

</notă>

reselor naţionale” – dar iată că, fără vreun avertisment, trecuseră pe planul doi atât chestiunea „acordării egalităţii în drepturi ruşilor din Finlanda” (ceea ce însemna că respectiva egalitate nu exista în această „colonie a Rusiei”...), cât şi pe cea a anexării de către Rusia a regiunii Holm, din Polonia, cu toţi ruşii care o populau – „şi au pregătit un proiect de lege care să ducă la desfiinţarea Zonei de rezidenţă27”. Pe de altă parte, însă, li se atribuiau declaraţii „cu un caracter manifest antisemit”: astfel, cea de a treia Dumă, la iniţiativa lui Guşkov, a emis în 1906 „interdicţia... ca medicii evrei să fie admişi să lucreze în serviciul sanitar al armatei28”; de asemenea, „s-a propus ca pentru evrei serviciul militar să fie înlocuit cu un impozit29”. (în decursul anilor care au precedat războiul, proiectul de scutire a evreilor de serviciul militar încă a mai fost dezbătut pe larg şi în mod serios; I.V. Hessen a publicat pe acest subiect o carte intitulată Războiul şi evreii.)

Pe scurt, aşa se face că nici a doua, nici a treia „nici a patra

Dumă nu şi-au asumat sarcina de a promulga legea asupra egalităţii în drepturi pentru evrei. Şi de fiecare dată când a trebuit aprobată legea privind egalitatea în drepturi pentru ţărani (promulgată de către Stolîpin în 5 octombrie 1906, aceasta a fost blocată de către aceiaşi membri ai Dumei, sub presiunea stângii, pe motiv că nu se putea acorda egalitate în drepturi ţăranilor înainte ca aceasta să le fie acordată evreilor (sau polonezilor)!

Şi astfel, presiunea exercitată asupra acestui guvern ţarist detestat nu a slăbit, ci s-a dublat, a crescut. Şi nu numai că această presiune făcută asupra guvernului nu a slăbit, nu numai că aceste legi nu au fost votate în Dumă, dar acest fapt avea să dureze până la revoluţia din februarie.

În timp ce Stolîpin, după tentativa nefericită din decembrie

1906, lua, fără a stârni vâlvă, măsuri administrative care ridicau

Parţial restricţiile impuse evreilor.

Un editorialist de la Nevoie Vremea, M. Menşikov, a condamnat această metodă: „Sub Stolîpin, Zona de rezidenţă a devenit o ficţiune30”. Evreii „sunt pe cale de a învinge puterea rusă, retrăgându-i treptat toată capacitatea de intervenţie... Guvernul se comportă ca şi cum ar fi evreu”.

Este destinul căii de mijloc.

Această împotrivire din partea partidelor de stânga faţă de o politică de măsuri progresive, acest refuz tactic al unei evoluţii lente către egalitatea în drepturi, au fost puternic susţinute de către presa rusă. De la sfârşitul anului 1905, aceasta nu mai era supusă cenzurii prealabile. Dar nu mai era doar o presă devenită liberă, era o presă care se considera ca un actor deplin pe scena politică, o presă, care, aşa cum am văzut, putea formula pretenţii, cum ar fi aceea de a se retrage poliţia de pe străzile oraşuluiI Witte spunea despre presă că o luase razna.

În cazul Dumei, felul în care Rusia, până în provinciile sale cele mai îndepărtate, era informată de ceea ce se întâmpla şi ce se spunea depindea în întregime de ziarişti. Rezumatele stenogramelor dezbaterilor apăreau cu întârziere şi în tiraje foarte reduse nu exista o altă sursă de informare decât presa cotidiană, şi tocmai pornind de la ceea ce citeau, oamenii îşi formau o părere. Ziarele însă deformau în mod sistematic dezbaterile din Dumă, deschizând larg coloanele deputaţilor de stânga şi copleşindu-i de complimente, pe când deputaţilor de dreapta nu li se lăsa decât partea convenită.

A. Târkova povesteşte că în cea de a treia Dumă, „ziarele acreditate şi-au constituit propriul lor birou de presă” de care „depindea repartizarea locurilor” pentru corespondenţi. Membrii acestui birou „au refuzat să dea legitimaţie de acreditare” corespondentului ziarului Kolokol (Ziarul preferat al preoţilor de ţară). Târkova a intervenit, făcând observaţia că „cititorii nu trebuiau să fie lipsiţi de posibilitatea de a fi informaţi asupra dezbaterilor din Dumă de către un ziar în care aveau mai multă încredere decât în cele ale opoziţiei”; însă, „colegii mei, printre care evreii erau cei mai numeroşi... s-au înfuriat, au început să vocifereze, explicând că nimeni

nu citea Kolokol, că acest ziar nu servea la nimic”.

Pentru cercurile naţionaliste ruseşti, responsabilitatea pentru această comportare a presei le revenea pur şi simplu, şi în mod exclusiv, evreilor: ei aduceau ca dovadă faptul că aproape toţi ziariştii acreditaţi la Dumă erau evrei. Şi publicau liste „denunţătoare” enumerând numele corespondenţilor. Mai revelator este următorul episod comic din viaţa parlamentară: răspunzând într-o zi atacurilor al căror obiect era, Purişkevici a arătat cu degetul, chiar în mijlocul discursului său, loja presei, situată aproape de tribună şi despărţită printr-o bară circulară, spunând: „Dar priviţi această

Zonă de rezidenţă a evreilorl” – Toată lumea s-a întors involuntar spre reprezentanţii presei, şi a urmat un hohot de râs general pe care nici măcar stânga nu şi l-a putut stăpâni. Această „Zonă de rezidenţă din Duma” a devenit de atunci o formulă consacrată.

Printre editorii evrei de prim plan, am vorbit deja despre S. M.

Propper, proprietar al Ştirilor bursiere şi simpatizant neclintit al

„Democraţiei revoluţionare”. Sfiosberg vorbeşte cu mai multă căldură de cel care a fondat şi a finanţat într-o mare măsură ziarul cadet Reci, I.B. Bak: „Un om foarte amabil, foarte cultivat, de orientare fundamental liberală”. Intervenţia sa pătimaşă la congresul

Comitetelor evreieşti de întrajutorare, la începutul anului 1906, a fost cea care a împiedicat o încercare de conciliere cu ţarul. „Nu exista organizaţie evreiască care se consacra acţiunii culturale sau de binefacere din care I. Bak să nu fi făcut parte”; el se distingea în special prin activitatea din sânul Comitetului evreiesc pentru eliberare. Cât despre ziarul Reci şi despre redactorul său şef I. V.

Hessen, erau departe de a se limita numai la chestiunile evreieşti, iar orientarea lor era mai degrabă liberală (Hessen a făcut ulterior dovada acestor fapte în emigraţie prin Rid şi Arhivele revoluţiei ruse). Russkie Vedomosti publica autori evrei de diferite tendinţe, atât pe Jabotiński cât şi pe viitorul inventator al comunismului de război, Lurie-Larin. S. Melgunov a notat că publicarea în acest ziar a unor articole favorabile evreilor se explica „nu numai prin grija de a lua apărarea celor oprimaţi, ci şi prin

componenţa redacţiei barului34”. „Existau evrei chiar şi printre colaboratorii de la Nevoie

Vremea a lui Suvorin; Enciclopedia evreiască citează numele a cinci dintre aceştia35.

Ziarul Russkie Vedomosti a fost mult timp dominat de personalitatea lui G.B. Iollos, chemat de către Guerzenstein, care lucra aici din anii ’80. Amândoi au fost deputaţi în Prima Dumă. Viaţa lor a avut groaznic de suferit datorită atmosferei de violenţă generate de asasinatele politice – acestea constituind esenţa însăşi a revoluţiei – „repetiţia generală” din anii 1905 – 1906. Potrivit Enciclopediei evreieşti israeliene, responsabilitatea pentru asasinarea lor revenea Uniunii Poporului rus. Pentru Enciclopedia evreiască rusă, dacă aceasta ar purta responsabilitatea pentru asasinarea lui Guerzenstein (1906), Iollos ar fi fost ucis (1907) de către „terorişti din Sutanele negre1”.

Editorii şi jurnaliştii evrei nu îşi limitau activităţile la capitală, nici la publicaţiile foarte intelectuale, ci interveneau şi în presa populară ca, spre exemplu, Kopeika, lectură favorită a portarilor – apărut într-un sfert de milion de exemplare, acest ziar „a jucat un mare rol în lupta împotriva campaniilor de denigrare antisemite”. (A fost creat şi condus de către M.B. Gorodetki37.) Foarte influenta Kievskaia Mâsv

(la stânga Cadeţilor) îl avea ca redactor-şef pe Iona Kugel (erau patru fraţi, toţi ziarişti), şi printre colaboratori se găsea D. Zaslavski, un ziarist foarte abil, şi, ceea ce ni se pare impresionant, Lev Troţki! Cel mai mare ziar din Saratov era editat de Averbakh-tatăl (cumnatul lui

Sverdlov). La Odessa a apărut pentru câtva timp Novorossiiskii telegraf, cu puternice convingeri de dreapta. împotriva sa au fost luate măsuri de înăbuşire economică – cu succes.

Presa rusă număra de asemenea şi stele „călătoare”. Astfel L. I.

Goldstein, jurnalist inspirat, a scris în publicaţiile cele mai diverse timp de treizeci şi cinci de ani, inclusiv în San Otecestra, şi tot el este cel care a fondat şi condus Rossia, ziar cum nu se poate mai patriotic. A fost închis din cauza unei cronici deosebit de virulente

îndreptată împotriva familiei imperiale: „Aceşti domni Obmanovî”.)

Presa trebuia să sărbătorească jubileul lui Goldstein în primăvara anului 1917”. Sau, la fel, discretul Garvei-Altus care a cunoscut un moment de glorie cu cronica „Saltul panterei îndrăgostite”, în care revărsa un torent de calomnii asupra ministrului de Interne, N. A.

Maklakov. (însă toate acestea nu reprezentau nimic pe lângă insolenţa

<notă>

— Organizaţie naţionalistă de masă fondată în octombrie 1905 de către

Dr Dubrovin şi Vladimir Purişkevici.

</notă>

nemaipomenită a „foilor umoristice” din anii 1905 – 1907 care acopereau cu noroi, în termeni inimaginabili, toate sferele puterii şi ale Statului. Trebuie menţionat aici „cameleonul” Zinovi Grijebin: în 1905, acesta edita o foaie satirică delirantă, Jupei; în 1914 – 1915, a condus conformistul Otecestvo, iar în 1920 a fondat o editură rusească la Berlin în colaborare cu Editurile de Stat sovietice”.)

Dar dacă presa oglindea tot felul de curente de gândire, de la liberalism la socialism, iar, în ceea ce priveşte tematica evreiască, de la sionism la autonomism, exista o poziţie considerată incompatibilă cu onorabilitatea jurnalistică: aceea care consta în a adopta o atitudine comprehensivă faţă de putere. În anii ’70, Dostoievski notase deja în mai multe rânduri că „presa rusă este dezlănţuită”.

Acest lucru a putut fi constatat cu ocazia reuniunii din 8 martie

1881 la curtea lui Alexandru al III-lea, care tocmai fusese întronat ca ţar, cât şi alte ocazii care au urmat: ziariştii se purtau ca nişte reprezentanţi autoproclamaţi ai societăţii.

Lui Napoleon i se atribuie următoarea remarcă: „Trei ziare de opoziţie sunt mai periculoase decât o mie de soldeiţi inamici”.

Această frază se aplică perfect războiului ruso-japonez. Presa rusă s-a arătat în mod clar lipsită de încredere pe parcursul întregii durate a conflictului şi pentru fiecare din bătăliile sale. Şi mai grav

încă: nu îşi ascundea simpatiile faţă de terorism şi revoluţie.

Această presă, total dezlănţuită în 1905, a fost considerată în perioada Dumei, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Witte, ca fiind în mod esenţial „evreiască” sau „semievreiască”; sau, pentru a fi mai exacţi, ca o presă dominată de către evreii de stânga sau radicalii care ocupau posturile cheie. În noiembrie 1905, D.I. Pihno, redactor-şef de douăzeci şi cinci de ani al jurnalului rus Kievianul şi fin cunoscător al presei timpului, scria următoarele: „Evreii... au mizat enorm pe cartea revoluţiei... Aceia dintre ruşi care gândesc serios au înţeles că n aceste momente, presa reprezintă o forţă şi că această forţă nu este w mâinile lor, ci în cele ale adversarului; că aceştia s-au exprimat în numele lor pretutindeni în Rusia şi au obligat lumea să-i citească pentru că nu exista altceva de citit; iar cum o publicaţie nu se poate ansa într-o zi... [opinia publică] a fost inundată de această mulţime de minciuni, fiind incapabilă să se regăsească41”.

L. Tihomirov nu vedea dimensiunea naţională a acestui fenomen, dar a făcut în 1910 următoarele observaţii asupra presei ruse: „Ei se joacă cu nervii oamenilor... Nu suportă contradicţiile... Resping amabilitatea, fair-play-ul... Nu au un ideal, nu ştiu ce-i asta”. Cât priveşte publicul format de această presă, el „vrea agresivitate, brutalitate, nu respectă cunoaşterea şi se lasă condus de ignoranţă4”.

La cealaltă extremitate a eşichierului politic, iată judecata pe care bolşevicul M. Lemke o făcea asupra presei ruse: „În epoca noastră, ideile nu valorează scump, iar informaţia de senzaţie, ignoranţa sigură de ea însăşi şi autoritară umplu coloanele ziarelor”.

Într-o altă zonă, sfera culturii, Andrei Belîi – care putea fi socotit oricum, numai om de dreapta sau „şovin” nu – scria în

1909 aceste rânduri pline de amărăciune: „Cultura noastră naţională este dominată de oameni care îi sunt străini... A se vedea numele celor care scriu în ziarele şi revistele Rusiei, criticii literari, criticii muzicali: practic, sunt numai evrei; există printre ei oameni care au talent şi sensibilitate, şi câţiva, puţini la număr, înţeleg cultura noastră naţională poate chiar mai bine decât ruşii înşişi; dar ei reprezintă excepţia. Majoritatea criticiloj>evrei sunt total străini de

arta rusă, se exprimă într-un jargon care seamănă a esperanto şi care face să domnească teroarea printre cei care încearcă să aprofundeze şi să îmbogăţească limba rusă43”.

La aceeaşi epocă, V. Jabotiński, sionist perspicace, se plângea de „ziarele progresiste finanţate din fonduri evreieşti şi pline de colaboratori evrei”, şi lansa acest avertisment: „Atâta vreme cât evreii s-au năpustit în politica rusă, le-am prezis că nimic bun nu va ieşi de aici, nici pentru politica rusa, nici pentru evrei.

Presa rusă a jucat un rol decisiv în asaltul pe care Cadeţii şi inteligheniţia l-au purtat împotriva guvernului înainte de revoluţie.

Deputatul din Dumă, A. î. Şingariov, exprimă bine starea de spirit care domnea: „Acest guvern nu are decât să se scufunde! Unei puteri ca acestea noi nu îi putem arunca nici cel mai mic capăt de frânghie!” Vorbind despre aceasta, putem aminti că Prima Dumă păstrase un minut de reculegere în memoria victimelor pogromului de la Białystok (refuzând să admită, după cum am văzut, că fusese vorba de o înfruntare armată între anarhişti şi armată); cea de a doua Dumă îi adusese de asemenea un omagiu lui Iollos, asasinat de către un terorist; dar când Purişkevici a propus să se păstreze un minut de tăcere în memoria poliţiştilor şi soldaţilor căzuţi la datorie, i s-a retras cuvântul şi a fost eliminat din şedinţă: parlamentarii erau atât de înfierbântaţi încât li se părea de neconceput să-i plângă pe cei care asigurau siguranţa în ţară, acea securitate elementară de care chiar ei, toţi, aveau nevoie.

A. Kulişer a redactat un bilanţ foarte corect al acestei epoci, însă prea târziu, în 1923, în perioada emigrării: «Existau efectiv, înainte de revoluţie, printre evreii din Rusia, indivizi şi grupuri de indivizi a căror activitate putea fi caracterizată... tocmai prin lipsa unui simţ al responsabilităţii faţă de confuzia care domnea în minţile evreieşti...

[prinţ propagarea unui „spirit revoluţionar” vag şi superficial...

Toată acţiunea lor politică consta în a fi mai la stânga decât ceilalţi.

Cantonaţi în rolul de critici iresponsabili, neducând niciodată lucrurile până la capăt, ei considerau că misiunea lor consta în a spune

mereu: „Nu este de ajuns!”... Aceştia erau „democraţi”... însă exista şi o categorie aparte de democraţi – ei se desemnau de altfel drept

„Grup democratic evreiesc” – care alăturau acest adjectiv oricărui substantiv, inventând un talmud insuportabil al democraţiei... cu singurul scop de a demonstra că ceilalţi nu erau încă suficient de democraţi... întreţineau în jurul lor o atmosferă de iresponsabilitate, de maximalism fără conţinut, de revendicare nesăţioasă. Toate acestea au avut consecinţe nefaste atunci când a sosit revoluţia.» Influenţa distructivă a acestei prese reprezintă în mod incontestabil unul dintre punctele slabe, de mare vulnerabilitate, ale vieţii publice ruseşti în

Preajma anilor 1914 – 1917.

Dar ce se întâmpla în mijlocul acestor fapte cu „presa târâtoare”, cea care se pleca înaintea puterii, presa naţionaliştilor ruşi?

Russkoe Znamia, ziarul lui Dubrovin – se spune că îţi cădea din mâini, atât era de grosolan şi de stupid. (Să observăm în trecere că la cererea câtorva generali i se interzisese difuzarea în armată.)

Zemşcina nu cred că era mai bun – nu ştiu, nu am citit niciunul dintre aceste ziare. Cât despre Moskovskie Vedomosti, la capătul

Puterilor, nu a mai avut cititori după anul 1905.

Dar unde erau inteligenţele puternice şi condeiele ascuţite ale conservatorilor, cei care se preocupau de soarta ruşilor? De ce aceştia nu aveau ziare de un bun nivel pentru a contrabalansa vârtejul devastator?

Trebuie spus că, în faţa agilităţii de gândire şi de scriere a presei liberale şi radicale, atât de datoare pentru dinamismul său colaboratorilor evrei, naţionaliştii ruşi nu puteau opune decât nişte spirite lente şi mai degrabă lipsite de energie, care, la acea epocă, nu erau absolut deloc pregătite să poarte acest gen de luptă (dar ce să mai spunem despre situaţia din ziua de azi!). Nu s-au găsit decât câţiva scriitoraşi exasperaţi de presa de stânga, dar total lipsiţi de talent. Să mai adăugăm faptul că publicaţiile de dreapta aveau grave dificultăţi financiare. Pe când jurnalele finanţate din „banii evreieşti” – cum spunea Jabotiński – ofereau salarii foarte bune, de unde şi abundenţa condeielor bune; şi, mai cu seamă, toate aceste ziare, fără excepţie,

erau interesante. Pe scurt, presa de stânga şi

Duma cereau închiderea „jurnalelor subvenţionate”, adică susţinute în secret şi mai exact fără tragere de inimă de către guvern.

Secretarul de stat S.E. Krâjanovski a recunoscut faptul că guvernul sprijinea financiar peste treizeci de ziare din diverse regiuni ale Rusiei, dar fără cel mai mic succes, pe de o parte pentru că dreapta nu dispunea de oameni instruiţi, pregătiţi pentru activitatea ziaristică, dar şi pentru că puterea însăşi nu ştia nici ea cum să procedeze. Mai priceput decât ceilalţi a fost 1.1. Gurland, un evreu din ministerul de Interne, caz unic – care, sub pseudonimul „Vasiliev”, redacta broşuri trimise în pachete sigilate personalităţilor de prim plan ale vieţii publice.

Astfel guvernul nu dispunea decât de un organ care nu făcea altceva decât să înşire veştile pe un ton sec şi birocratic.

Pravitelstrennîi Vestnik. Dar crearea unui lucra puternic, strălucit, convingător, pentru a porni deschis la cucerirea opiniei publice fie şi numai în Rusiasă nu vorbim nici măcar de Europa! –, acestui lucru, guvernul imperial fie că nu îi înţelegea necesitatea, fie că era incapabil să-l facă, acţiunea depăşindu-i mijloacele sau inteligenţa.

Nevoie Vremea lui Suvorin a păstrat mult timp o orientare proguvernamentală; era un ziar plin de viaţă, captivant şi energic

(dar, trebuie să spunem, şi schimbător – câteodată favorabil alianţei cu Germania, alteori de o ostilitate violentă împotriva acesteia), şi, vai, neştiind întotdeauna să facă diferenţa între renaşterea naţională şi atacurile care îi vizau pe evrei. (Fondatorul ziarului, bătrânul Suvorin, împărţindu-şi bunurile între cei trei fii înainte de a muri, le-a pus drept condiţie să nu cedeze niciuna din părţile lor evreilor.) Witte situa Nevoie Vremea printre ziarele care, în 1905.

„Aveau interesul de a fi de stânga... apoi s-au întors către dreapta pentru ca să devină în prezent ultrareacţionare. Acest ziar foarte interesant şi influent oferă un exemplu izbitor al acestei orientări”.

Deşi foarte comercial, el se numără totuşi printre cele mai

bune46”.

Oferea multe informaţii şi beneficia de o largă difuzare – era poate cel mai dinamic dintre ziarele ruseşti şi, în mod sigur, cel mai inteligent dintre organele de dreapta.

Dar conducătorii de dreapta? Dar deputaţii de dreapta din

Dumă? Cel mai adesea, ei reacţionau fără a ţine cont de raportul real dintre forţele şi slăbiciunile lor, arătându-se în aceeaşi măsură brutali şi ineficienţi, nevăzând un alt mijloc de a „apăra integritatea

Statului rus” decât să apeleze la înmulţirea interdicţiilor care îi loveau pe evrei. În 1911, deputatul Balaşov a elaborat un program care venea în contra curentului epocii şi al timpului: să se întărească Zona de rezidenţă, să se îndepărteze evreii din edituri, din justiţie şi din şcoala rusească. Deputatul Zamâslovski protesta împotriva faptului că în cadrul universităţilor, evreii, S.-R., social-democraţii beneficiau de o „simpatie secretă” – ca şi când printr-un decret s-ar fi putut veni de hac unei „simpatii secrete”! – în 1913, congresul Uniunii nobilimii pretindea (întocmai cum se mai făcuse în 1908 sub cea de a treia Dumă-Sa fie recrutaţi mai mulţi evrei în armată, şi să fie îndepărtaţi în aceeaşi măsură din funcţiile publice, din administraţia teritorială şi municipală, din justiţie.

În primăvara anului 1911, Purişkevici, înverşunându-se împreună cu alţii împotriva lui Stolîpin a cărei poziţie deja slăbise, a propus în Dumă următoarele măsuri extreme: „Interzicerea formală pentru evrei de a ocupa orice funcţie oficială în câteva administraţii… mai ales la periferia Imperiului… Evreii dovediţi că au încercat să ocupe aceste funcţii vor trebui să răspundă în faţa justiţiei47”.

Astfel dreapta îi reproşa lui Stolîpin că făcea concesii evreilor.

Când preluase aceste funcţii în primăvara lui 1906, Stolîpin a considerat probabil Proclamaţia din 17 octombrie ca pe un fapt împlinit, chiar dacă trebuia să i se aducă anumite rectificări. Că ţarul îşi depusese semnătura în grabă, fără a reflecta suficient – aceasta nu mai avea de acum nicio importanţă, trebuia aplicat, trebuia ca statul să fie reconstruit în mijlocul dificultăţilor, conform Manifestului şi în ciuda ezitărilor ţarului însuşi. Iar acest lucru implica egalitatea în drepturi

pentru evrei.

Bineînţeles, restricţiile impuse evreilor s-au menţinut, şi nu numai în Rusia. În Polonia, ţară care era considerată – cu acelaşi statut ca şi Finlanda – ca fiind asuprită, aceste limitări erau încă şi mai brutale. Iată ce scrie Jabotiński despre acestea: „Jugul care apasă asupra evreilor din Finlanda nu se compară nici măcar cu ceea ce cunoaştem în Rusia sau în România... orice finlandez, dacă surprinde un evreu în afara unui oraş, are dreptul de a-l aresta pe vinovat şi a-l conduce la secţia de poliţie. Cele mai multe meserii le sunt interzise evreilor. Căsătoriile evreieşti sunt supuse unor formalităţi supărătoare şi dezonorante... Este foarte dificil să se obţină autorizaţia de construire a unei sinagogi... Evreii sunt lipsiţi de toate drepturile politice". În alte părţi, în Galiţia austriacă.

«polonezii nu ascund faptul că văd în evrei un material servind la întărirea puterii lor politice în această regiune... S-au semnalat cazuri când au fost excluși liceeni din unităţile lor de învăţământ

„Pentru sionism"; frânează în fel şi chip funcţionarea şcolilor evreieşti, își manifestă ura pentru jargonul lor (idiş) şi însuși partidul socialist evreiesc este boicotat de către social-democraţii polonezi48.» Până şi în Austria, deşi ţară a Europei occidentale, ura împotriva evreilor era încă şi mai vie şi numeroase restricţii rămâneau în vigoare, ca, de exemplu, tratamentele la Karlsbad: fie staţiunea erau închisă pentru evrei, fie aceştia puteau să meargă acolo numai pe timp de vară, iar „evreii de iarnă" nu puteau să aibă acces decât sub un control strict49.

Dar sistemul îngrădirilor care se aflau în curs chiar în Rusia justifica din plin doleanţele exprimate în mod global în Enciclopedia evreiască: „Situaţia evreilor apărea ca fiind foarte nesigură în măsura în care ea depindea de felul în care era interpretată legea de către cei însărcinaţi să o aplice, inclusiv la nivelul cel mai de jos al ierarhiei, ba chiar numai după bunul lor plac... Această neclaritate...

are ca motiv... extrema dificultate de a se ajunge la o interpretare şi la o aplicare uniformă a legilor care îngrădesc drepturile evreilor...

Numeroasele lor dispoziţii au fost completate şi modificate prin numeroase decrete semnate de către ţar la propunerea diferitelor ministere… şi care, în plus, nu au fost întotdeauna trecute în Codul general de legi”; chiar şi atunci când dispune de o autorizaţie expresă eliberată de o autoritate competentă, evreul nu are certitudinea inviolabilităţii drepturilor sale”; „un refuz provenind din partea unui funcţionar subaltern, o scrisoare anonimă trimisă de către un concurent sau un demers efectuat în văzul lumii de către un rival mai puternic care caută să obţină exproprierea unui evreu, sunt suficiente pentru a-l condamna pe acesta la expulzare50”.

Stolîpin înţelegea foarte bine şi absurditatea unei asemenea stări de lucruri şi irezistibila mişcare care făcea presiuni la acea vreme pentru a obţine un statut de egalitate pentru evrei, statut existând dejaîntro mare măsură în Rusia.

Numărul de evrei stabiliţi în afara Zonei de rezidenţă creştea în mod regulat de la an la an. După anul 1903, evreii au avut acces la

101 locuri suplimentare pentru rezidenţă, iar numărul acestora a fost mărit în mod considerabil sub Stolîpin, care a pus în funcţiune o măsură pe care ţarul nu o luase în 1906 şi pe care Duma o respinsese în 1907. Vechea Enciclopedie evreiască arată că numărul acestor locuri suplimentare de rezidenţă se ridica la 291 în 1910

19125 i; cât priveşte noua Enciclopedie, aceasta avansează numărul

299 pentru anul 191152.

Vechea Enciclopedie ne aminteşte că din vara anului 1905, în urma evenimentelor revoluţionare, „instanţele care conduceau [instituţiile de învăţământi nu au ţinut cont timp de trei ani de nume rus clausus53”. Din august 1909, acesta a fost redus în compara ţie cu ceea ce fusese mai înainte în instituţiile de învăţământ superior şi secundar (de acum înainte: 5 % în capitale, 10% în afara Zonei de rezidenţă, 15% în interiorul acesteia), dar cu condiţia să fie respectat. Cu toate acestea, cum proporţia studenţilor evrei era de 11 % la Universitatea din Sankt-Petersburg şi de 24 % la cea din Odesa55, această măsură a fost resimţită ca o nouă restricţie.

O adevărată măsură restrictivă s-a luat în 1911: numerus clausus a fost extins la externi36 (doar pentru băieţi; în instituţiile pentru fete, procentul real era de 13, 5% în 1911). În acelaşi timp, instituţiile de învăţământ artistic, comercial, tehnic şi profesional acceptau evrei fără restricţii. „După învăţământul secundar şi superior, evreii s-au năpustit în învăţământul profesional" pe care îl neglijaseră până atunci. Dacă, în 1883, „în toate şcolile profesionale municipale şi regionale", evreii nu reprezentau decât 2% din efective în 1898; 12 %

erau băieţi şi 17 % fete57.

— Pe de altă parte, „tineretul evreu a umplut instituţiile private de învăţământ superior"; astfel, în 1912, Institutul de comerţ din Kiev număra 1875 de studenţi evrei, iar Institutul psiho-neurologic, „cu miile". Din 1914, orice institut privat de învăţământ putea organiza cursuri în limba pe care o dorea38.

Este adevărat că învăţământul obligatoriu pentru toţi se înscria în logica timpului.

Principala sarcină pe care şi-o fixase Stolîpin consta în a duce la bun sfârşit reforma agrară, şi de a crea astfel o clasă solidă de ţărani-proprietari. Camaradul său de arme, ministrul Agriculturii A.

V. Krivoşcin, şi el partizan al desfiinţării Zonei de rezidenţă, insista în acelaşi timp pentru a se limita „dreptul societăţilor anonime pe acţiuni" de a accede la cumpărarea de pământuri, în măsura în care aceasta risca să antreneze formarea unui „important capital funciar evreiesc"; într-adevăr, „pătrunderea în lumea rurală a capitalurilor speculative evreieşti risca să compromită succesul reformei agrare" (el îşi exprima în acelaşi timp teama ca nu cumva acest fapt să atragă după sine apariţia unui antisemitism până acum necunoscut în satele din Rusia Mare59). Nici Stolîpin, nici

Krivoşcin nu puteau admite ca ţăranii să rămână în mizerie din cauză că nu deţineau pământuri. În 1906, coloniile agricole evreieşti au fost şi ele lipsite de dreptul de a dobândi pământuri aparţinând statului, acestea fiind de acum rezervate ţăranilor50.

Economistul M. Bernadski a citat următoarele cifre pentru perioada de dinainte de război: 2, 4 % dintre evrei munceau în

agricultură, 4, 7 % exercitau o profesie liberală, 11, 5 % lucrau acasă, 31 %

lucrau în comerţ (evreii reprezentau pe atunci 35 % dintre comercianţii Rusiei), 36% în industrie; 18% dintre evrei erau instalaţi în

Zona de rezidenţă61. Raportând această din urmă cifră la cei 2, 4%

citaţi mai sus, se constată că numărul evreilor locuind în zone rurale şi care se ocupau cu agricultura nu mai crescuse, pe când, potrivit lui

Bernadski, „era în interesul ruşilor ca forţele şi resursele evreieşti să fie investite în toate domeniile producţiei", orice limitare impusă acestora „reprezentând o risipă colosală de forţe productive ale ţării". El arăta astfel că în 1912, de exemplu, Societatea fabricanţilor şi manufacturierilor dintr-un cartier industrial al Moscovei făcuse o intervenţie pe lângă preşedintele Consiliului de miniştri pentru ca evreii să nu fie împiedicaţi să joace rolul de verigă intermediară cu centrele ruseşti de producţie industrială62.

B. A. Kamenka, preşedinte al colegiului director şi mandatar al puterii la Banca Azov şi Don, s-a îndreptat către finanţarea industriei miniere şi metalurgice, patronând unsprezece întreprinderi importante în regiunile Doneţk şi Ural63. Participarea evreilor la societăţi pe acţiuni nu făcea obiectul nici unei restricţii în industrie, însă „îngrădirile impuse societăţilor pe acţiuni care doreau să achiziţioneze bunuri funciare au declanşat un protest în ansamblul mediilor financiare şi industriale". Iar dispoziţiile luate de către

Krivoşcin trebuiau să fie abrogate64.

V. Şulghin s-a încumetat să facă următoarea comparaţie.

«„Puterea rusă" părea tare neştiutoare în faţa ofensivei perfect ţintite a evreilor. Puterea rusă ne făcea să ne gândim la revărsarea unui lung fluviu liniştit: o întindere nesfârşită cufundată într-o dulce somnolenţă; e apă, Dumnezeule, câtă apă, dar nu-i decât apă liniştită. Însă acelaşi fluviu, câteva verste mai încolo, îngrădit de diguri puternice, se transformă într-un torent impetuos ale cărui ape

zbuciumate se aruncă în turbine nebuneşti65.»

Este acelaşi semnal care se face auzit dinspre partea gândirii economice liberale: „Rusia, atât de săracă... în mână de lucru de înaltă calificare... pare că vrea încă să-şi mărească ignoranţa şi întârzierea intelectuală în raport cu Occidentul”. A refuza evreilor accesul la pârghiile de producţie „echivalează cu un refuz deliberat de a le folosi... forţele productive66”.

Stolîpin îşi dădea seama foarte bine că aici se făcea o mare risipă. Dar diferitele sectoare ale economiei ruseşti se dezvoltau într-o manieră prea inegală. Iar el considera restricţiile impuse evreilor ca pe un fel de taxă vamală care nu putea fi decât provizorie, aşteptând ca ruşii să-şi consolideze forţele în viaţa publică, ca şi în sfera economiei, aceste măsuri protectoare producând într-adevăr pentru ei un climat nesănătos de seră. În final (dar după câţi ani?), guvernul a început să pună în practică măsurile pentru dezvoltarea lumii ţărăneşti din care trebuia să decurgă o veritabilă, o autentică egalitate în drepturi între clasele sociale şi naţionale; o dezvoltare care ar fi făcut să dispară pentru ruşi frica de evrei şi care ar fi pus un termen definitiv tuturor restricţiilor cărora aceştia le erau încă victime.

Stolîpin intenţiona să utilizeze capitalurile evreieşti pentru a stimula economia Rusiei, oferind ospitalitate numeroaselor societăţi pe acţiuni, întreprinderilor, concesiunilor, exploatărilor de resurse minerale. În acelaşi timp, înţelegea că băncile particulare, dinamice şi puternice, preferau adesea să se înţeleagă între ele decât să se concureze, dar el socotea să contrabalanseze acest fenomen printr-o „naţionalizare a creditului”, adică prin întărirea rolului

Băncii de Stat şi prin crearea unui fond de ajutor pentru ţăranii întreprinzători care nu puteau să-şi procure creditul din altă parte.

Stolîpin făcea un alt calcul politic: el credea că obţinerea egalităţii în drepturi îndepărta o parte dintre evrei de la mişcarea revoluţionară, (între alte argumente, îl avansa şi pe acesta: la nivel local, se recursese pe larg la practica mituirii pentru a eluda legea, ceea ce avea ca efect răspândirea corupţiei în sânul aparatului de Stat.)

Printre evrei, cei care nu cedau fanatismului înţelegeau bine că,

în ciuda menţinerii restricţiilor, în ciuda atacurilor din ce în ce mai virulente (dar care traduceau neputinţa lor) a mediilor de dreapta, vremurile ofereau condiţii din ce în ce mai favorabile evreilor şi conduceau negreşit la egalitatea în drepturi.

Abia peste câţiva ani, aruncaţi în emigrare de „marea revoluţie", două personalităţi evreieşti de renume au meditat asupra

Rusiei prerevoluţionare.

Iosif Menasievici Biekerman, autodidact ieşit din mizerie cu preţul celor mai mari eforturi, îşi dăduse bacalaureatul în particular la vârsta de treizeci de ani şi obţinuse diploma universitară la treizeci şi cinci; participase activ la Mişcarea de Eliberare şi considerase mereu sionismul drept un vis iluzoriu – acesta se numea. Cu experienţa celor cincizeci şi cinci de ani ai săi, a scris aceste rânduri: „În ciuda reglementărilor din mai [1882] şi a altor dispoziţii de acelaşi tip, în ciuda Zonei de rezidenţă şi anume rus clausus, în ciuda evenimentelor de la Chişinău şi Białystok, eram un om liber şi mă simţeam ca atare, un om care avea dinaintea sa un mare evantai de posibilităţi de a lucra în toate tipurile de domenii, care se putea îmbogăţi pe plan material cât şi pe plan spiritual, care se putea lupta pentru a-şi îmbunătăţi situaţia şi a-şi cruţa forţele pentru a continua lupta. Restricţiile… se împuţinau treptat sub presiunea epocii şi a noastră, iar în perioada războiului a fost deschisă o largă breşă în ultimul bastion al inegalităţii noastre. Trebuia să mai aşteptăm încă cinci sau cincisprezece ani înainte de a obţine egalitatea completă în faţa legii; noi puteam aştepta67".

Aparţinând aceleiaşi generaţii ca şi Biekerman, împărtăşea convingeri cu mult diferite, iar viaţa i-a fost şi ea foarte diferită: sionist convins, medic (a predat un timp la facultatea de medicină din Geneva), eseist şi om politic, Daniil Samoilovici Pasmanik, emigrant la rândul său, a scris în aceeaşi vreme cu Biekerman următoarele rânduri: „Sub regimul ţarist, evreii trăiau infinit mai bine şi, orice s-ar spune, condiţiile de viaţă înainte de război – pe plan material ca şi pe alte planuri – erau excelente. Pe atunci eram lipsiţi de drepturi politice, dar puteam dezvolta o intensă activitate în sfera valorilor noastre

naţionale şi culturale, pe când mizeria cronică de care avusesem mereu parte dispărea treptat68". – „Marasmul economic cronic al maselor de evrei se micşora de la o zi la alta, lăsând loc bunăstării materiale, în ciuda deportărilor nesăbuite a zecilor de mii de evrei în afara zonei frontului. Statisticile societăţilor de credit reciproc... constituiau cea mai bună dovadă a progresului economic de care au beneficiat evreii din Rusia în cursul deceniului care a precedat lovitura de stat. Lucrurile se desfăşurau la fel în domeniul culturii. În ciuda regimului poliţienesc, era libertate absolută în comparaţie cu actualul regim condus de Ceka bolşevică –, instituţiile culturale evreieşti de orice tip prosperau. Totul deborda de activitate: organizaţiile erau în plină înflorire, creaţia era şi ea foarte vie, fiind de acum deschise vaste perspective69".

În puţin mai mult de un secol, sub coroana Rusiei, comunitatea evreiască trecuse de la 820.000 (luând în calcul regatul Poloniei) la mai mult de 5 milioane de reprezentanţi, deşi peste un milion şi jumătate aleseseră să emigreze70, – adică o progresie de opt ori între anii 1800 şi 1914, în cursul ultimilor 90 de ani, numărul evreilor se mărise cu 3, 5 (trecând de la 1, 5 milioane la 5 250.000), pe când în cursul aceleiaşi perioade, populaţia globală a Imperiului (incluzând noile teritorii) nu crescuse decât cu 2, 5.

Cu toate acestea, evreii aveau în continuare parte de restricţii, ceea ce alimenta propaganda anti-rasă în Statelor Unite. Stolîpin credea că îşi va putea atinge scopul prin explicaţii, invitând membrii

Congresului şi pe jurnaliştii americani să vină să vadă la faţa locului, chiar în Rusia. În toamna anului 1911 însă, situaţia s-a înveninat atât de tare, încât ajunsese pe punctul de a antrena denunţarea unui acord comercial cu Statele Unite vechi de optzeci de ani. Stolîpin încă nu ştia care putea fi efectul unui discurs înflăcărat al viitorului partizan al păcii, Wilson, nici ce putea însemna unanimitatea Congresului american. Nu a trăit suficient pentru a vedea aceasta.

Stolîpin, care a imprimat orientarea sa deceniului care a precedat

Primul război mondial şi i-a consacrat întreaga sa pricepere,

dându-i girul numelui său – deşi era obiectul unor atacuri furibunde atât din partea Cadeţâlor cât şi a extremei drepte, în timp ce deputaţii din toate părţile îl târau în noroi din cauza legii asupra reformei zemstvelor în provinciile din vest –, a fost asasinat în septembrie 1911.

Primul şef al guvernului rus care a pus cinstit şi a încercat să rezolve, în ciuda rezistenţelor ţarului, problema egalităţii pentru evrei, a căzut – ironie a Istoriei! – sub glonţul unui evreu.

Este destinul liniei de mijloc…

De şapte ori s-a încercat uciderea lui Stolîpin şi au existat grupuri revoluţionare mai mult sau mai puţin numeroase care au pus la cale atentate contra lui – zadarnic. De această dată, un individ izolat a fost cel care a reuşit în mod exemplar această lovitură.

Foarte tânăr încă, Bogrov nu avea suficientă maturitate intelectuală pentru a înţelege importanţa politică a rolului lui Stolîpin.

Însă încă din copilărie fusese martor la consecinţele cotidiene şi înjositoare ale inegalităţii evreilor, iar familia sa, mediul său, propria-i existenţă îl menţineau în ura faţă de puterea imperială. În mediile evreieşti din Kiev care păreau atât de mobile sub aspect ideologic, nimeni nu-i mulţumea lui Stolîpin pentru încercările sale de a ridica restricţiile impuse evreilor, şi chiar dacă acest sentiment atinsese în treacăt pe câţiva dintre cei mai înstăriţi, el fusese contrabalansat de amintirea modului rapid în care reprimase revoluţia din 1905 – 1906, ca şi a nemulţumirii pe care o provocau eforturile sale pentru „naţionalizarea creditului” în scopul de a – face concurenţă în mod deschis capitalului privat. Cercurile evreieşti din Kiev

(dar şi din Petersburg unde locuise viitorul ucigaş) se găseau sub influenţa magnetică a unui câmp de radicalism absolut care l-a determinat pe tânărul Bogrov nu numai să se simtă îndreptăţit, ci să considere ca fiind de datoria sa să-l ucidă pe Stolîpin.

Acest câmp era atât de puternic încât a permis următoarea combinaţie: Bogrov-tatăl s-a ridicat în societate, este un capitalist care prosperă în sistemul existent; Bogrov-fiul se ocupă de distrugerea acestui sistem, iar tatăl său, după atentat, declară public că este mândru de el.

De fapt, cazul Bogrov nu era chiar atât de izolat: el era aplaudat discret în cercurile care cândva manifestau fidelitatea lor neclintită faţă de regim.

Această împuşcătură care a pus capăt speranţei ca Rusia să-şi redobândească vreodată pacea internă ar fi putut tot atât de bine să fie îndreptată asupra ţarului în persoană. Dar Bogrov hotărâse că era imposibil, căci (după cum declara el însuşi) „aceasta ar fi riscat să atragă persecuţii împotriva evreilor”, să „aibă consecinţe dăunătoare asupra situaţiei lor juridice”. Pe când a-l doborî doar pe

Primul Ministru nu ar avea asemenea efecte, gândea el, pe bună dreptate. Dar se înşela teribil atunci când îşi imagina că actul său va servi la ameliorarea destinului evreilor din Rusia.

Chiar Menşikov însuşi, care îi reproşase mai întâi lui Stolîpin concesiile pe care acesta le făcuse evreilor, se plângea acum de dispariţia sa: marele nostru om, cel mai bun conducător politic al nostru de un secol şi jumătate – asasinat! Iar asasinul este un evreu! Un evreu care nu s-a dat în lături să tragă asupra Primului

Ministru al Rusiei!? „Focul de revolver de la Kiev… este probabil considerat ca un semnal de alarmă… situaţia este foarte gravă… nu trebuie să cerem răzbunare, ci să ne hotărâm în fine să rezistăm[71]!”

Şi ce s-a întâmplat atunci în „Kievul reacţionar” unde evreii erau atât de numeroşi? De la primele ore care au urmat atentatului, aceştia au fost cuprinşi de panică şi au început să părăsească oraşul în masă. De altfel, „evreii au fost cuprinşi de teroare nu numai la

Kiev, ci şi în colţurile cele mai îndepărtate ale Zonei de rezidenţă şi din restul Rusiei”. Clubul naţionaliştilor ruşi şi-a manifestat intenţia de face să circule o petiţie pentru a-i alunga pe toţi evreii din Kiev (ceea ce a rămas la stadiul de intenţie). Nu a avut loc începutul unui pogrom. Preşedintele organizaţiei tineretului

„Vulturul bicefal”, Galkin, a chemat la distrugerea birourilor din secţiile locale ale Ohranei şi la reprimarea evreilor: a fost imediat neutralizat. Noul Prim-ministru, Kokovţov, a chemat de urgenţă toate regimentele cazace (care se aflau la manevre departe de oraş)

şi a adresat tuturor guvernatorilor o telegramă pe un ton foarte

hotărât: să se prevină pogromurile prin orice mijloc, inclusiv prin forţă. Trupele au fost concentrate în număr mai mare decât pe timpul revoluţiei. (Sfiosberg: dacă ar fi izbucnit pogromuri în

1911, „Kievul ar fi fost scena unui măcel comparabil cu ororile din vremea lui Bogdan Hmelnitki73".)

Nu, nicăieri în Rusia nu a avut loc nici cel mai mic pogrom. (în ciuda acestui fapt, s-a scris mult, şi cu insistenţă, despre faptul că puterea ţaristă nu visase până acum decât un singur lucru: să organizeze atunci un pogrom antievreiesc.)

Desigur, prevenirea dezordinii publice face parte dintre principalele sarcini ale statului, iar când această misiune este îndeplinită, nu se aşteaptă recunoştinţă. Dar faptul că, în circumstanţe atât de extreme – asasinarea şefului de guvern –, s-au putut evita pogromurile a căror ameninţare semăna panică printre evrei, aceasta merita măcar o mică menţiune, fie şi în trecere. Ei bine, nu: nu s-a auzit aşa ceva şi nimeni nu a vorbit despre aceasta.

Greu de crezut, însă comunitatea evreiască din Kiev nu şi-a exprimat public nici dezaprobarea, nici regretul cu privire la acest asasinat. Dimpotrivă. După executarea lui Bogrov, numeroşi studenţi evrei au purtat doliu în mod ostentativ.

Or, ruşii observau toate acestea. Astfel, în 1912, Rozanov scria:

«După [asasinarea] lui Stolîpin, ceva s-a rupt în relaţia mea [cu evreii]: un rus ar fi îndrăznit el vreodată să-l ucidă pe Rothschild sau o altă persoană dintre „marii lor oameni" 4?»

Dacă vom privi lucrurile dintr-un unghi istoric, două argumente cu greutate ne împiedică totuşi să punem actul comis de către

Bogrov pe seama „puterilor internaţionalismului". Primul şi cel mai important: nu era cazul. Nu numai cartea scrisă de fratele său75, ci şi diferite alte surse neutre ne fac să gândim că Bogrov credea într-adevăr că putea contribui astfel la ameliorarea desti-xnului evreilor. Iar al doilea: a reveni asupra anumitor episoade stânjenitoare din istorie, a le examina atent pentru a le deplânge, înseamnă a-ţi asuma propriile responsabilităţi; dar a le nega şi a te spăla pe mâini înseamnă a da dovadă de nimicnicie.

Or, este tocmai ceea ce s-a întâmplat aproape imediat. În octombrie 1911, Duma a fost interpelată de către octombrişti asupra circumstanţelor neclare ale asasinării lui Stolîpin. Această acţiune a trezit un protest imediat din partea deputatului Niselovici: de ce octombriştii, formulându-şi interpelarea, nu ascunsesem faptul că ucigaşul lui Stolîpin era evreu? Aceasta este, declara el, o dovadă de antisemitism!

Eu însumi voi avea de suportat acest incomparabil argument.

Şaptezeci de ani mai târziu, am fost obiectul unei grele acuzaţii din partea comunităţii evreieşti din Statele Unite: de ce, la rândul meu, nu am omis să fac această menţiune, de ce am dat în vileag faptul că asasinul lui Stolîpin era evreu*? Puţin contează că m-am străduit să fac o descriere cât de completă posibil. Puţin contează ce a reprezentat faptul de a fi evreu pentru motivaţiile actului său. Nu, faptul că nu am disimulat aceasta îmi trăda antisemitismul!!

La acea vreme, Gucikov a răspuns cu demnitate: „Eu cred că este mai mult antisemitism în însuşi actul lui Bogrov. Aş sugera domnului deputat Niselovici să-şi adreseze vorbele înflăcărate nu nouă, ci celor de o religie cu el. Să folosească toată puterea elocvenţei sale pentru a-i convinge să se ţină la distanţă de două profesiuni ruşinoase: aceea de spion al serviciului de poliţie secretă şi aceea de terorist. Ar face astfel un serviciu mult mai mare membrilor comunităţii sale76!”

Dar ce putem cere memoriei evreieşti, când însăşi istoria rusă a lăsat să se şteargă din memoria sa acest asasinat ca pe un eveniment fără mare importanţă, ca o murdărie pe cât de marginală, pe atât de neglijabilă? Abia în anii ’80 am început să scot acest fapt din uitare – timp de şaptezeci de ani, faptul de a-l invoca era considerat deplasat.

Cu trecerea anilor, mai multe evenimente şi semnificaţii au devenit evidente.

Nu numai o dată am meditat asupra capriciilor istoriei: asupra imprevizibilităţii consecinţelor pe care ni le aşază în drum – vorbesc despre consecinţele actelor noastre. Germania din timpul lui

Wilhelm al II-lea a deschis calea pentru ca Lenin să distrugă Rusia, iar, douăzeci şi opt de ani mai târziu, Germania a fost cea care

s-a regăsit divizată pentru o jumătate de veac. Polonia a contribuit la ascensiunea bolşevicilor în cursul anului 1919, atât de dificil pentru ei, şi a cules roadele anilor 1939, 1944, 1956, 1980. Cu câtă grabă ia ajutat Finlanda pe revoluţionarii ruşi, ea care nu suporta libertăţile speciale de care dispunea – chiar în cadrul Rusiei –, şi, în schimb, a suferit patruzeci de ani de umilire politică („finlandizarea”). În

1914, Anglia a vrut să doboare puterea Germaniei, concurenta sa pe scena mondială, dar ea a fost cea care a pierdut poziţia de mare putere, iar întreaga Europă a fost distrusă. La Petrograd, cazacii au

<notă>

* în Roata roşie, primul nod, Paisprezece August, ed. Fayard/Seuil.

</notă>

rămas neutri atât în februarie cât şi în octombrie; un an mai târziu, ei şi-au îndurat genocidul (multe dintre victime au fost aceiaşi cazaci de atunci). În primele zile ale lunii iulie 1917, eserii de stânga s-au apropiat de bolşevici, apoi au format cu aceştia un fel de „coaliţie”, de platformă extinsă; un an mai târziu, au fost striviţi cum nicio autocraţie nu ar fi avut mijloacele de a o face.

Aceste consecinţe îndepărtate, nimeni dintre noi nu este capabil să le prevadă, niciodată. Singura modalitate de a preveni asemenea erori este de a te lăsa întotdeauna condus de busola moralei divine. Sau, cum se spune în popor: „Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea”.

Tot astfel, dacă asasinarea lui Stolîpin a avut consecinţe dure pentru Rusia, nici evreii nu au avut vreun profit.

Desigur, fiecare poate vedea lucrurile în felul său, însă, în ce mă priveşte, eu percep aici paşii uriaşi ai Istoriei, şi sunt uimit de caracterul imprevizibil al rezultatelor sale.

Bogrov l-a ucis pe Stolîpin, crezând că astfel îi va proteja pe evrei de opresiune. Stolîpin ar fi fost oricum îndepărtat de la putere de către ţar, dar ar fi fost în mod sigur rechemat în 1914 – 1916 din pricina marii lipse de oameni capabili să guverneze; or, sub guvernarea sa, nu am fi cunoscut un sfârşit atât de lamentabil, nici în

război şi nici în revoluţie. (Presupunând că, avându-l la putere, am fi fost angajaţi în acest război.)

Primul pas al Istoriei: Stolîpin este ucis, Rusia se epuizează în război şi se pleacă sub cizma bolşevicilor.

Al doilea pas: oricât de duri ar fi fost, bolşevicii s-au dovedit chiar mai proşti decât guvernul imperial, abandonând germanilor jumătate din Rusia, un sfert de secol mai târziu, inclusiv Kievul.

Al treilea pas: naziştii invadează Kievul fără dificultate şi nimicesc comunitatea evreiască.

Încă o dată, oraşul Kiev, încă o dată luna lui septembrie, însă la treizeci de ani după focul de revolver al lui Bogrov.

Şi tot la Kiev, tot în 1911, cu şase luni înaintea asasinării lui

Stolîpin, a început ceea ce va deveni afacerea Beilis. Avem motive

<notă>

— Cf. infra, paginile următoare.

</notă>

Întemeiate să credem că sub Stolîpin, justiţia nu ar fi fost atât de înjosită. Un singur indiciu: se ştie că o dată, examinând arhivele Departamentului de Securitate, Stolîpin a dat peste o notă intitulată

„Secretul evreilor" (care anticipa „Protocoalele") în care se vorbea despre „complotul evreiesc internaţional". Iată ce a gândit atunci:

„Există poate logică, dar şi părtinire… Guvernul nu ar putea folosi în niciun caz acest gen de metodă77". În consecinţă, ideologia oficială a guvernului ţarist nu s-a bazat niciodată pe „Protocoale" 78.

S-au scris mii şi mii de pagini despre procesul Beilis. Cel care ar dori astăzi să studieze îndeaproape toate meandrele anchetei, ale campaniei de opinie, ale procesului în sine, ar trebui să-şi consacre pe puţin câţiva ani. Aceasta ar depăşi limitele prezentei lucrări. La douăzeci de ani după acest eveniment, sub regimul sovietic, au fost publicate rapoartele zilnice ale poliţiei asupra derulării procesului79; le putem recomanda amatorilor. Este de la sine înţeles că s-a publicat şi rezumatul stenografiat al dezbaterilor în integralitatea sa. Fără să

mai vorbim despre articolele apărute în presă.

Iată cazul. Andrei Iuşciński, un băiat de doisprezece ani, elev al unei şcoli religioase din Kiev, este victima unei morţi pe cât de sălbatice pe atât de neobişnuite: se observă pe corpul său patruzeci şi şapte de injecţii care denotă o cunoaştere sigură a anatomiei – fuseseră făcute la tâmplă, în venele şi arterele gâtului, în ficat, rinichi, plămâni, inimă, cu intenţia vădită de a-l goli de sânge atât timp cât încă se mai afla în viaţă, şi, pe deasupra, fusese ţinut – după urmele lăsate prin scurgerea sângelui – în poziţie verticală (legat fedeleş şi cu un căluş în gură, logic). Nu poate fi decât opera unui criminal foarte priceput şi care, sigur, nu a acţionat de unul singur.

Corpul este descoperit abia o săptămână mai târziu într-o grotă de pe teritoriul uzinei Zaiţev. Dar crima nu a fost comisă în acel loc.

Primele acuzaţii nu fac referinţă la motive rituale, dar aceasta va apărea curând: se va face apropierea cu începutul Paştelui evreiesc şi începutul construcţiei unei noi sinagogi pe terenurile lui Zaiţev (un evreu). La patru luni după crimă, această variantă a acuzării a dus la

<notă>

— Renumitul fals „Protocoalele înţelepţilor din Sion”.

</notă>

arestarea lui Menahem Mendel Beilis, în vârstă de 37 de ani, angajat al uzinei lui Zaiţev. Este închis fără să existe împotriva sa nişte adevărate acuzaţii. Cum se petrecuseră de fapt lucrurile?

Ancheta asupra omorului a fost condusă de către poliţia criminală din Kiev, demn confrate, după cât se pare, al secţiei Ohranei din Kiev, care se împotmolise în afacerea Bogrov şi provocase astfel uciderea lui Stolîpin. Ancheta a fost încredinţată în mâinile a doua nulităţi asemănătoare întru totul lui Kuliabko, „curatorul” lui

Bogrov, numiţii Mişciuk şi Krasovski, asistaţi de anchetatori primejdios de incompetenţi (au curăţat zăpada din faţa grotei pentru a uşura trecerea corpolentului comisar de poliţie, distrugând astfel eventualele indicii ale prezenţei ucigaşilor). Dar, şi mai grav încă, între anchetatori s-a instalat rivalitatea – cui i se va atribui meritul descoperirii vinovatului, cine va propune cea mai bună versiune a

faptelor – şi nu au ezitat să-şi pună unul altuia beţe în roate, să semene confuzie în anchetă, să facă presiuni asupra martorilor, să-i aresteze pe informatorii concurenţilor; Krasovski a mers până acolo încât să-l machieze pe suspect înainte de a-l prezenta unui martor! Această parodie de anchetă a fost condusă ca şi cum ar fi fost vorba despre un banal fapt divers, fără ca importanţa evenimentului să le treacă măcar prin minte. Când procesul s-a deschis în sfârşit, doi ani şi jumătate mai târziu, Mişciuk fugise în

Finlanda pentru a scăpa de acuzaţiile de falsificare de probe materiale; dispăruse, de asemenea, un colaborator important al lui

Krasovski; cât despre acesta din urmă, destituit din funcţie, schimbase macazul şi lucra acum pentru avocaţii lui Beilis.

Timp de aproape doi ani, se va trece de la o versiune falsă la alta; mult timp a fost acuzată familia victimei, până când a fost total scoasă din cauză. Devenea din ce în ce mai limpede că parchetul se îndrepta către o acuzaţie formală care îl viza pe Beilis şi începerea procesului.

Aşadar acesta a fost acuzat de omor – când chiar acuzaţiile ce i se aduceau erau îndoielnice – pentru că era evreu. Dar cum era posi

<notă>

— Cf. supra, capitolul 9.

</notă>

bil, în secolul al XX-lea, să se amplifice un proces până acolo încât să devină o ameninţare pentru tot poporul? Dincolo de persoana lui

Beilis, procesul s-a transformat de fapt într-o acuzaţie adusă împotriva poporului evreu în întregul său – şi, de aici, atmosfera din jurul anchetei şi apoi a procesului s-a încins repede, afacerea a îmbrăcat o dimensiune internaţională, a cuprins toată Europa, apoi America.

(Până atunci, procesele pentru omoruri rituale se derulaseră mai degrabă în mediul catolic: Grodno (1816), Velij (1825), Vilnius, afacerea Blondes (1900); cazul Kutais (1878) se petrecuse în Georgia;

cea din Dubăsari (1903) în Moldova; pe când în Rusia, la drept

vorbind, nu existase decât cazul Saratov în 1856. Totuşi, Sfiosberg nu scapă ocazia să sublinieze că afacerea Saratov avea de asemenea o origine catolică, pe când în cea a lui Beilis se observă că banda de hoţi care fusese la un moment dat suspectată era alcătuită din polonezi, că expertul în afaceri criminale desemnat în proces era catolic, şi că procurorul Ciapliński era de asemenea polonez1.)

Concluziile cercetării erau într-atât de suspecte încât nu au fost reţinute de către Camera de acuzare din Kiev decât prin trei voturi contra două. Deşi dreapta monarhistă declanşase o vastă campanie de presă, Purişkevici se exprima în următorii termeni la Dumă în aprilie 1911: „Noi nu îi acuzăm pe evrei în ansamblul lor, noi cerem adevărul” despre această crimă stranie şi misterioasă. „Există vreo sectă evreiască care predică morţi rituale...? Dacă există asemenea fanatici, atunci să fie stigmatizaţi”; în ceea ce ne priveşte.

„Noi luptăm în Rusia împotriva a numeroase secte”, ale noastre81;

dar, în acelaşi timp, declara că, după părerea sa, afacerea fusese înăbuşită în Dumă de teama presei. De fapt, în momentul deschiderii procesului, naţionalistul de dreapta Şulghin s-a declarat, în coloanele patrioticului Kievianul, împotriva ţinerii sale şi a „mizerabilului bagaj” al autorităţilor judiciare (de aceea a fost acuzat de către extrema dreaptă că s-ar fi vândut evreilor).

— Dar, ţinând cont de caracterul extraordinar de monstruos al crimei, nimeni nu a mai îndrăznit să revină asupra acuzaţiei pentru a relua ancheta de la zero.

Pe de altă parte, mediile liberal-radicale au lansat şi ele o campanie de opinie reluată de presă, şi nu numai de presa rusă, dar şi de cea din întreaga lume. Tensiunea atinsese un punct de unde nu se mai putea reveni. Întreţinută de parţialitatea acuzaţiei, aceasta nu a făcut altceva decât să crească şi în curând i-au atacat chiar şi pe martori. După părerea lui V. Rozanov, orice simţ al măsurii fusese pierdut, mai ales în presa evreiască: „Mâna de fier a evreului... se abate asupra unor venerabili profesori, asupra unor membri ai Dumei, asupra scriitorilor... 82”.

Totuşi, ultimele tentative de a repune ancheta pe drumul cel drept eşuaseră. Grajdul care se afla în apropierea uzinei lui Zaiţev, neglijat prima dată de către Krasovski, apoi bănuit a fi fost locul crimei, a ars cu două zile înaintea datei fixate pentru examinare de către anchetatorii prea puţin grăbiţi. Un ziarist plin de avânt, Brazul-Bruşkovski, a condus propria sa anchetă, ajutat de acelaşi Krasovski, acum eliberat din funcţiile sale oficiale. (Trebuie amintit că

Bonci-Bruievici a publicat o broşură acuzându-l pe Brazul de venalitate83.) Ei au avansat o versiune a faptelor conform căreia se presupunea că omorul ar fi fost comis de către Vera Cerebiak, ai cărei copii îl frecventau pe Andrei Iuşciński, ea însăşi cochetând cu lumea interlopă. În cursul lungilor luni de anchetă, cei doi fii

Cerebiak au murit în circumstanţe obscure; Vera l-a acuzat pe

Krasovski de a-i fi otrăvit, acesta o acuza la rândul său de a-şi fi ucis propriii copii. În definitiv, versiunea lor era că Iuşciński fusese ucis de către Vera Cerebiak în persoană, dar cu intenţia de a simula o moarte rituală. Ea afirma la rândul ei că avocatul

Margolin îi propusese 40.000 de ruble pentru a-şi asuma crima, fapt pe care cel în cauză l-a negat în proces, deşi făcuse mai înainte obiectul unor sancţiuni administrative pentru escrocherie.

A încerca să descurcăm hăţişul nenumăratelor detalii ale acestui imbroglio judiciar nu ar avea decât rolul de a face şi mai dificilă înţelegerea sa. (Să notăm că au fost de asemenea implicaţi oameni care reprezentau mişcarea revoluţionară şi poliţia secretă. Aici, se cuvine să menţionăm rolul echivoc şi comportamentul ciudat, în timpul pro

<notă>

— Vladimir Bonci-Bruievici (1873 – 1955), sociolog, editor, publicist foarte legat de Lenin, colaborator la Pravda, specialist în probleme religioase.

</notă>

cesului, al locotenent-colonelului dejandarmerie Pavel Ivanov – tocmai acela care, împotriva oricărei legi, l-a ajutat pe Bogrov, deja condamnat la moarte, să redacteze o nouă versiune a motivelor care l-ar fi împins să-l ucidă pe Stolîpin, versiune în care toată greutatea

responsabilităţii cădea asupra organelor de Securitate din care Ivanov nu mai făcea parte.) Procesul avea să se deschidă într-o atmosferă furtunoasă. A durat o lună: septembrie-octombrie 1913. A fost incredibil de lung: 213 martori chemaţi la bară (185 s-au prezentat), încetinit şi prin artificii de procedură ridicate de către părţile participante;

procurorul Vipper nu era de talia celui care să reziste unui strălucit grup de avocaţi – Gruzenberg, Karabcevski, Maklakov, Zarudnîi – care nu au pierdut ocazia de a cere ca invenţiile pe care le profera procurorul să fie consemnate în procesele-verbale, ca, de exemplu:

derularea acestui proces este frânată de „aurul evreiesc"; „ei [evreii în general] par a-şi bate joc de noi, vedeţi, noi am comis o crimă, dar nimeni nu va îndrăzni să ne ceară socoteală84". (Nu ne va uimi faptul că, în timpul procesului, Vipper a primit scrisori de ameninţare – pe câteva, se afla desenat un ştreang – şi nu numai el, ci şi părţile civile, expertul acuzării, probabil şi avocaţii apărării; decanul juraţilor se temea de asemenea pentru viaţa sa.) o mare agitaţie a domnit în jurul procesului, se revindeau autorizaţiile de acces la şedinţele de audiere, toţi oamenii instruiţi din Kiev erau preocupaţi de proces. Doar oamenii de rând au rămas indiferenţi.

S-a procedat la o expertiză medicală detaliată: mai mulţi profesori şi-au etalat divergenţele ca răspuns la întrebarea dacă

Iuşcińskí rămăsese sau nu în viaţă până la ultima rană, şi asupra gradului de acuitate a suferinţelor pe care le îndurase. Dar ceea ce a reprezentat centrul procesului a fost expertiza teologico-ştiinţifică: aceasta se purta asupra principiului însuşi al posibilităţii morţilor rituale săvârşite de evrei, asupra acestui subiect şi-a fixat lumea întreagă atenţia83. Apărarea a făcut apel la autorităţi recunoscute din domeniul limbii ebraice, precum rabinul Maze, specialist în Talmud. Expertul desemnat de către Biserica ortodoxă, profesorul I. Troitki, de la Academia teologică din Petersburg, şi-a încheiat intervenţia prin respingerea acuzaţiei unui act sângeros imputabil evreilor; el a subliniat că Biserica ortodoxă nu adusese niciodată asemenea acuzaţii,

că acestea erau specifice lumii catolice. (I. Biekerman a amintit ulterior că, în Rusia imperială, chiar funcţionarii din poliţie puneau capăt „aproape în fiecare an” zvonurilor care umblau despre sângele creştin vărsat cu ocazia

Paştelui evreiesc, «altfel am fi avut de a face cu o „problemă de ucidere rituală” nu doar o dată la câteva zeci de ani, ci în fiecare an86».) Principalul expert citat de acuzare era preotul catolic

Pranaitis. Pentru a da amploare dezbaterii publice, procurorii au cerut să fie examinate cazurile precedente de omoruri rituale, dar apărarea a reuşit să respingă această cerere. Aceste discuţii asupra chestiunii dacă omorul era sau nu ritual nu făceau decât să crească emoţia pe care procesul o generase în întreaga lume.

Însă trebuia totuşi să se pronunţe o hotărâre – asupra acestui acuzat, şi nu a altuia – iar această misiune a revenit unui juriu banal compus din ţărani completaţi cu greu de doi-trei funcţionari şi cu doi mic-burghezi; cu toţii erau extenuaţi după o lună de proces, adormeau în timpul citirii pieselor de la dosar, cereau ca procesul să fie scurtat, patra dintre ei au cerut autorizaţia de a părăsi procesul înainte de termen, iar câţiva au avut nevoie de asistenţă medicală.

Totuşi, aceşti juraţi au judecat pe bază de dovezi: acuzaţiile contra lui Beilis nu erau întemeiate, nu erau dovedite. Iar Beilis a fost achitat.

Şi cazul va rămâne aşa. Nicio nouă cercetare a vinovaţilor nu a fost întreprinsă, iar acest omor straniu şi tragic a rămas neexplicat.

În schimb – şi era exact în tradiţia slăbiciunii ruseşti – s-a imaginat (nu fără o anumită ostentaţie) ridicarea unei capele chiar pe locul unde fusese descoperit cadavrul tânărului Iuşciński, dar acest proiect a suscitat numeroase proteste, ca fiind reacţionar. Rasputin însă l-a convins pe ţar să-i dea curs.

Acest proces, greoi şi prost condus, cu o opinie publică iritată pe tot timpul anului, în Rusia ca şi în restul lumii, a fost pe drept considerat ca o bătălie de la Tsu-Shima judiciară. S-a scris în presa euro

<notă>

— Aluzie la teribilul eşec naval suferit de Rusia în războiul cu Japonia

(27 – 28 mai 1905).

</notă>

peană că guvernul rus atacase poporul evreu, dar că nu acesta era cel care pierduse războiul, ci chiar statul rus însuşi.

Cât despre evrei, cu toată patima lor, nu aveau să ierte niciodată acel afront al monarhiei ruseşti. Faptul că dreptatea a sfârşit prin a triumfa nu schimba nimic în sentimentele lor.

Ar fi totuşi instructiv să comparăm procesul Beilis cu un altul care s-a derulat în acelaşi moment (1913 – 1915) în Atlanta, S.U.A.

un proces care a făcut atunci mare vâlvă: cel al evreului Leo Frank, acuzat şi el de uciderea unui copil (o fetiţă violată şi asasinată), şi în acest caz cu dovezi foarte incerte. Acesta a fost condamnat la spânzurătoare iar, în timpul procedurii de casaţie, o mulţime armată l-a scos din închisoare şi l-a spânzurat. Pe plan individual, comparaţia este în favoarea Rusiei. Cazul Leo Frank, însă, nu a avut decât un mic efect asupra opiniei publice şi nu a devenit obiect al oprobriului.

*

Există un epilog al afacerii Beilis.

„Ameninţat cu răzbunarea de către grupurile de extremă dreaptă, Beilis a părăsit Rusia şi a ajuns în Palestina cu familia sa.

În 1920, s-a stabilit în Statele Unite". A murit de moarte bună, la şaizeci de ani, în apropiere de New York89.

Ministrul Justiţiei Şceglovitov (conform unei anumite surse, ar fi „dat instrucţiuni pentru ca afacerea să fie elucidată ca moarte rituală90") a fost împuşcat de către bolşevici.

În 1919 a avut loc procesul Verei Cerebiak. Acesta nu s-a derulat conform procedurilor detestate ale ţarismului – nici vorbă de juriu popular! – şi nu a durat decât vreo patruzeci de minute, în sediile

Ceka din Kiev. Un membru al acesteia, arestat în acelaşi an de către

Albi, va nota în depoziţia sa că „Vera Cerebiak a fost interogată în exclusivitate de către cekişti evrei, începând cu Sorin" [şeful Ceka.

Blumsteini. Comandantul Faierman «i-a aplicat tratamente umilitoare, i-a rupt hainele şi a lovit-o cu ţeava revolverului… Ea spunea: „Puteţi face cu mine ce vreţi, dar nu voi reveni asupra celor ce am zis… Ceea ce am spus în procesul Beilis, nimeni nu m-a împins să le spun, nimeni nu m-a corupt…”» A fost împuşcată pe loc91.

În 1919, Vipper, devenit între timp funcţionar sovietic, a fost descoperit la Kaluga şi judecat de Tribunalul revoluţionar din Moscova. Procurorul bolşevic Krâlenco a spus următoarele cuvinte: „Dat fiind că reprezintă un pericol real pentru Republică… să fie un

Vipper mai puţin printre noi!” (Această glumă macabră lăsa să se înţeleagă că mai rămânea în viaţă un R. Vipper, profesor de istorie medievală.) Totodată, Tribunalul s-a mulţumit să-l expedieze pe

Vipper „într-un lagăr de concentrare… până când regimul comunist va fi definitiv consolidat92”. După aceea i se va pierde urma.

*

Beilis a fost achitat de către ţărani, de acei ţărani ucraineni acuzaţi de a fi participat la pogromurile contra evreilor la final de secol şi care aveau să cunoască în curând colectivizarea şi înfometarea organizate din anii 1923 – 1933 – o foamete pe care ziariştii din întreaga lume au ignorat-o şi care nu a fost înscrisă printre faptele acestui regim.

Aceşti sunt alţi câţiva dintre paşii Istoriei…

Note

1. EE, vol. 5, p. 100

2. EER, vol. l, p. 392.

3. EE, vol. 7, p. 370.

4. EE, vol. 7, p. 371.

5. G.B. Sfiosberg, vo! 3, p. 200.

6. MEE, p. 349.

7. Ibidem, pp. 398 – 399.

8. V.V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia…”, Ob Antisemitizme v

Rossii [” Ce nu ne place la ei…” Despre antisemitismul din Rusia], Paris.

1929, p. 207.
9. A. Târkova-Williams, Na putiah k svobode [Pe drumurile libertăţii].
New York, ed. Cehov, 1952, pp. 303 – 304.
10. V.A. Obolenski, Moiajizn. Moi sovremenniki [Viaţa mea. Contemporaniii mei], Paris, YMCA-Press, 1988, p. 335.
11. MEE, vol. 7. p. 349.
12… Reci [Cuvântul], 1907, 7 (19) ianuarie, p. 2.
13. EE, vol. 7, p. 371.
14. V.A. Maklakov, 1905 – 1906 godi [Anii 1905 – 1906] – M.M. Winaveri russkaia obşcestrennost naceala XX veka [M. M. Winaver şi opinia publică rusă la începutul secolului al XX-lea], Paris, 1937, p. 94.
15. EE. vol. 7. p. 372.
16. EE, vol. 2. pp. 749 – 751.
17. EE, vol. 7. p. 373.
18. MEE, vol. 7, p. 351.
19. Perepiska N.A. Romanova i P.A. Solâpina [Corespondenţa dintre
N. A. Romanov şi P.A. Stolîpin], Krasnîi Arhiv, 1924, vol. 5, p. 105; a se vedea şi MEE, t. 7, p. 351.
20.51. E. Krijanovski, Vospominania [Amintiri], Berlin, Petropolis, pp. 94 – 95.
21. MEE, vol. 7, p. 351.
22. EE, vol. 7, p. 373.
23. Nicolas Berdiaev, Filosofici neravenstva [Filosofici inegalităţii], Paris.
YMCA-Press, 1970, p. 72.
24. Sfiosberg, vol. 3, p. 247.
25. EE. vol. 7, p. 373 – 374.
26. A.A. Goldenweiser, Pravovoie polojenie evreiev v Rossii [Situaţia juridică a evreilor din Rusia], [Zb.] Kniga o russkom evreistre: Ot 1860
godov de Revoliuţii 1917 g. [Aspecte ale istoriei evreilor ruşi], în CLER-1, p.

132; EER, vol. 1, p. 212, vol. 2, p. 99.

27. A treia Dumă, rezumat stenografiat al dezbaterilor, 1911, p. 2958.

28. EE, vol. 7, p. 375.

29. MEE. vol. 7, p. 353.

30. Nevoie Vremea, 191 1, 8 (21) sept., p. 4.

3\. Ibidem, 10 (23) sept., p. 4.

32. Tirkova-Williams, pp. 340 – 342.

33. Sfiosberg, vol. 3, pp. 186 – 187.

34. S.P. Melgunov, Vospominania i dnevniki. Vâp. 1 [Amintiri şi jurnal.

1], Paris, 1964, p. 88.

35. MEE, vol. 7, p. 517.

36. Ibidem, p. 351; EER, vol. 1, pp. 290, 510.

37. EER, vol. 1, p. 361.

38. Nevoie vremea, 1917, 21 aprilie (4 mai); precum şi alte ziare.

39. EER, vol. 1, p. 373.

40.5”. /. Witte, Vospominania. Ţarstvovanie Nikolaia II [Amintiri. Domnia lui Nikolai II], în 2 vol., Berlin, Slovo, 1922, vol. 2, p. 54.

41. Kievianul, 1905, 17 noiembrie, în Şulghin, Anexe, pp. 285 – 286.

42. Iz dnevnika L. Tihomirova [Fragmente din jurnalul lui L. Tihomirov].

Krasnîi Arhiv. 1936, vol. 74, pp. 177 – 179.

43. Boris Bugaiev (Andrei Belîi), Ştempelevennaia kultura [Cultura pecetluită], Vienî, 1909, nr. 9, pp. 75 – 77.

44. VI. Jabotińskі, Dezertirî i hoziaieva [Dezertori şi stăpâni], Felietonî.

Sub, 1913, pp. 75 – 76.

45. A. Kulişer, Ob otvetstrennosti i bezotvetstrenosti [Despre responsabilitate şi iresponsabilitate], Evreiskaia tribuna, Paris, 1923. nr. 7 (160), 6 aprilie, p. 4.

46. Witte. vol. 2, p. 55.
47. Rezumat stenografiat al dezbaterilor celei de a treia Dume, 1911, p. 2911.
48. VI. Jabotiński, Homo homini lupus, Felietonî, pp. I 11 – 113.
49. EE, vol. 9, p. 314.
50. EE, vol. 13, pp. 622 – 625.
51. EE, vol. 5, p. 822.
52. MEE, vol. 5, p. 315.
53. EE, vol. 13, p. 55.
54. MEE, vol. 7, p. 352.
55.51. V. Pozner, Evrei v obşcei şkole... [Evreii în şcoala publică...], SPB".
Razum, 1914, p. 54.
56. MEE, vol. 6, p. 854; vol. 7, p. 352.
57. EE, vol. 13, pp. 55 – 58.
58. /. M. Troitki, Evrei v russkoi şkole [Evreii în şcoala rusească], în
CLER-1, pp. 358, 360.
59. K.A. Krivoşcin, A.V. Krivoşcin (1857 – 1921): Ego znacenie v istorii
Rossii naciala XX veka [A.V. Krivoşcin (1857 – 1921): rolul său în istoria
Rusiei la începutul secolului al XX-lea], Paris, 1973, pp. 290, 292.
60. EE, vol. 7, p. 757.
61. M. Bernadski, Evrei i russkoe narodnoe hoziaistro [Evreii şi economia rusească], în Scit: literaturnîi zbornik / pod red. L. Andreeva, M. Gorkogo şi F. Sologuba a 3-a izd., dop., M.: Russkoe Obşcestvo dlea izucenia evreiskoi jizni, 1916, pp. 28, 30; MEE, vol. 7, p. 386.
62. Bernadski, Scit, pp. 30, 31.
63. EER, vol. 1, p. 536.
64. Krivoşcin, pp. 292 – 293.
65. Şulghin, p. 74.
66. Bernadski, pp. 27, 28.
67. /. M. Biekerman, Rossia i russkoe ievreistro [Rusia şi

comunitatea evreiască, în Rossia i evrei [” Elementele conservatoare şi distructive dintre evrei”], în RE, p. 33.

68. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro (Bolşevizm i iudaizm)

[Revoluţia rusă şi lumea evreie (bolşevismul şi iudaismul)], Paris, 1923, pp.

195 – 196.

69. D.S. Pasmanik, Cevo je mî dobivaiemsia? (Dar ce dorim noi de fapt?), RE, p. 218.

70. MEE. vol. 7, p. 384 – 385.

71. Nevoie vremea, 1911, 10 (23) sept., p. 4.

72. Sfiosberg, vol. 3, p. 249.

73. Ibidem.

IA. Perepiska V.V. Rozanova i M.O. Gherşenzona [Corespondenţa dintre V.V. Rozanov şi M.O. Gherşenzon], Novai mir, 1991, nr. 3, p. 232.

75. Vladimir Bogrov, Dmitri Bogrov i ubistro St. olâpina... [Dmitri Bogrov şi asasinarea lui Stolîpin...], Berlin, 1931.

76. A. Gucikov, Reci v Gosudarstvennoi Dume 15 oct. 1911 [Discurs în

Duma din 15 oct. 1911] – A. L Gucikov vârtiei Gosudarstvennoi Dume (1907

1912), Zbornik recii [Culegere de discursuri ţinute de către A. Gucikov în cea de a treia Dumă), SPB, 1912, p. 163.

77. Sfiosberg*, vol. 2, pp. 283 – 284.

78. R. Nudelman, Doklad na seminare: Sovetskii antisemitizm – pricini i prognozi [Expunere la seminarul: Antisemitismul sovietic – cauze şi prognoze], în „22”, revistă a inteligheniţiei evreieşti din URSS în Israel.

Tei-Aviv, 1978, nr. 3, p. 145.

79. Proţes Beilisa v oţenke Departamenta poliţii [Procesul Beilis văzut de către Departamentul de Poliţie], Krasnîi Arhiv, 1931, vol. 44, pp. 85 – 125.

80. Sfiosberg, vol. 3, pp. 23 – 24, 37.

81. Rezumat stenografiat al dezbaterilor celei de a treia Dume,

1911, pp. 3119 – 3120.
82. V.V. Rozanov, Oboniatelnoe i osiazatelnoe otnoşenie evreiev k krovi
[Raportarea olfactivă şi tactilă a evreilor faţă sânge], Stockholm, 1934, p. 110.
83. N.V. Krîlenko, Za piat let. 1918 – 1922: Obrinitelnie reci... [De-a lungul a cinci ani. 1918 – 1922: Rechizitorii...), M” 1923, p. 359.
„84. Ibidem, pp. 356, 364.
85. Reci, 1913, 26 oct. (8 nov.), p. 3.
86. Biekerman, RE. p. 29.
87. Sfiosberg, vol. 3, p. 47.
88. V. Lazaris, Smerţ Leo Franka [Moartea lui Leo Frank], în „22”.
1984, nr. 36, pp. 155 – 159.
89. MEE, vol. 1, pp. 317, 318.
90. Ibidem, p. 317.
91. Cekist o Ceka [Un cekist despre Ceka), Na ciujoi storone: Istoriko literaturnie zborniki / pod red. S.P. Melgunova, vol. 9, Berlin: Vataga;
Praga: Plamia, 1925, pp. 118, 135.
92. Krîlenko, pp. 367 – 368.
<titlu>Capitolul 11
În Rusia – care timp de încă zece ani va mai scăpa de la pieire – cele mai strălucite spirite ale ruşilor şi ale evreilor avuseseră timp să arunce o privire înapoi şi să evalueze din diferite puncte de vedere esenţa vieţii noastre comune, să reflecteze serios asupra problemei culturii şi destinului naţional.
Poporul evreu îşi croia drum printr-un prezent în continuă schimbare, trăgând în urma sa coada unei comete de trei mii de ani de diaspora, fără să-şi piardă vreodată conştiinţa că reprezintă „o naţiune fără limbă, fără teritoriu, dar cu propriile sale legi” (Salomon
Lurie), păstrându-şi diferenţa şi specificitatea prin forţa tensiunii sale religioase şi naţionale – în numele unei Providenţe superioare, meta-istorice. Dar au căutat ei, evreii din secolele al XIX-lea

şi al XX-lea, să se identifice cu populaţiile care îi înconjurau, să se contopească cu ele? Cu certitudine, evreii din Rusia sunt cei care, vreme mai îndelungată decât fraţii lor de religie, s-au menţinut în miezul izolării, concentraţi asupra vieţii şi conştiinţei lor religioase. Dar, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, tocmai această comunitate evreiască din Rusia a început să se întărească, să crească, să înflorească şi, iată că, „toată istoria comunităţii evreieşti în epoca modernă a fost pusă sub semnul iudaităţii ruseşti”, care a manifestat şi „un simţ avansat al mişcării istoriei[1]”.

Cât despre gânditorii ruşi, aceştia au rămas perplecşi în faţa particularismului evreilor. Iar, pentru ei, în secolul al XIX-lea, întrebarea era cum îl vor depăşi. Vladimir Soloviov, care manifesta o simpatie profundă pentru evrei, propunea să se ajungă la aceasta prin dragostea ruşilor faţă de evrei.

Înaintea lui, Dostoievski notase furia disproporţionată provocată de remarcile sale, cu siguranţă dureroase, dar foarte rare, asupra poporului evreu: „Această furie este o mărturie strălucită a felului în care evreii înşişi îi privesc pe ruşi... şi motivele neînţelegerilor noastre cu evreii, şi poate că nu numai poporul rus este cel care poartă întreaga responsabilitate; numai că aceste motive, evident, s-au acumulat de o parte şi de alta, şi nu am putea spune de care parte sunt mai multe[2]”.

Despre acelaşi sfârşit de secol XIX, I. Teitel face următoarea remarcă: «Evreii sunt în majoritate materialişti. În ei este puternică aspiraţia de achiziţionare de bunuri materiale. Dar ce dispreţ faţă de aceste bunuri materiale atunci când este vorba de „eul” interior, de demnitatea naţională! De ce, de fapt, majoritatea tineretului evreu – care s-a îndepărtat total de la practica religioasă, care adesea nici nu vorbeşte limba maternă, – de ce această mulţime, fie şi numai formal, nu s-a convertit la ortodoxie, fapt care i-ar fi deschis larg porţile tuturor universităţilor şi i-ar fi dat acces la toate bunătăţile pământului?» Nici setea de cunoaştere nu a fost de ajuns, în timp ce „ştiinţa, cunoaşterea superioară erau puse de ei la loc mai de cinste decât averea”. Ceea ce îi reţinea era grija de a nu-şi lăsa în nevoi fraţii

întru religie. (Mai adaugă şi faptul că a merge în Europa pentru a face studii nu era nici aceasta o bună soluţie: „Studenţii evrei se simţeau foarte stingheri în Occident…

Evreul german îi considera indezirabili, cam nesiguri, gălăgioşi, dezordonaţi”; iar această atitudine nu venea numai din partea evreilor germani; „evreii francezi şi cei elveţieni nu rămâneau, nici ei, mai prejosă”.

În ceea ce îl priveşte pe D. Pasmanik, şi el a menţionat această categorie de evrei convertiţi sub constrângere, care avea şi mai multe resentimente faţă de putere şi nu putea decât să i se opună.

(Din 1905, convertirea a fost înlesnită: nu mai era necesară trecerea la ortodoxie, era suficient să devii creştin, iar pentru mulţi evrei protestantismul era mai convenabil. În 1905 a fost abrogată şi interdicţia revenirii la iudaism4.)

Un alt autor conchidea cu amărăciune, în 1924, că în cursul ultimelor decenii care au precedat revoluţia, nu numai „guvernul rus a fost… cel care a aşezat definitiv poporul evreu printre duşmanii patriei”, dar, «şi mai grav încă, erau mulţi responsabili politici evrei care s-au situat ei înşişi printre aceşti duşmani, radicalizându-şi poziţiile şi nemaifăcând diferenţa între „guvern” şi patrie, adică Rusia… Indiferenţa maselor populare evreieşti şi a liderilor lor faţă de destinul Rusiei Mari a fost o eroare politică fatală3».

Bineînţeles, ca orice proces social, acesta – şi, mai ales, într-un cadru atât de divers şi de mobil precum mediul evreiesc – nu se desfăşura în mod linear, ci se ramifica; în inimile multor evrei învăţaţi, a provocat suferinţe sfâşietoare. Pe de o parte, „apartenenţa la poporul evreu conferă o poziţie specifică în ansamblul mediului rusesc6”. Dar trebuie să observăm imediat „o ambivalenţă remarcabilă: ataşamentul sentimental tradiţional a numeroşi evrei la lumea rusă care îi înconjoară, înrădăcinarea lor în această lume, şi, în acelaşi timp, o respingere intelectuală, un refuz pe toate planurile.

Afecţiunea pentru o lume detestată7”.

Această abordare atât de dureroasă prin ambivalenţa ei nu putea să nu ducă la rezultate tot atât de dureros ambivalenţe. Iar când

I.

V. Hessen, într-o intervenţie în cea de a doua Dumă, în martie

1907, după ce negase că revoluţia se găsea încă în faza creşterii violenţei, refuzând astfel partidelor de dreapta dreptul de a se erija în apărători ai culturii contra anarhiei, a exclamat: „Noi, care suntem profesori, medici, avocaţi, statisticieni, oameni de litere, noi să fim duşmanii culturii? Cine vă va crede, domnilor?” – i s-a strigat de pe băncile dreptei: „Voi sunteţi duşmanii culturii ruseşti, nu evreieşti8!” Duşmani, bineînţeles că nu, de ce să se meargă atât de departe, dar – precum arată partea rusească – sunteţi voi, fără rezerve, prietenii noştri? Apropierea devenea dificilă tocmai din această cauză: cum puteau aceşti străluciţi avocaţi, profesori şi medici să nu aibă în adâncul sufletului lor afinităţi, mai înainte de toate, evreieşti? Puteau ei să se simtă, în întregime şi fără rezerve, ruşi prin spirit? De aici decurgea o problemă şi mai complicată:

puteau ei să apere interesele statului rus în toată amploarea şi profunzimea lor?

În aceeaşi perioadă ciudată, se constată, pe de o parte, că evreii din clasele mijlocii alegeau foarte clar să ofere copiilor lor o educaţie laică, şi, aceasta, în limba însă, iar, pe de altă parte, asistăm la dezvoltarea publicaţiilor în idiş – şi intră în uz termenul de

„Idişism”: adică, evreii să rămână evrei, să nu se lase asimilaţi.

Dar mai exista încă o cale de asimilare, secundară fără îndoială, dar nu de neglijat: aceea a căsătoriilor mixte. Şi, de asemenea, un curent superficial de asimilare constând în adaptarea în manieră rusească a pseudonimelor artificiale. (Şi cine făcea aceasta, cel mai adesea?! Marii industriaşi ai zahărului din Kiev „Dobră”.

„Babuşkin”, judecaţi pe timp de război pentru înţelegere cu inamicul. Editorul „Iasnî*” pe care până şi ziarul de orientare constituţional-democrată Reci îl trata drept „speculant hulpav”, „rechin fără scrupule9”. Ca şi viitorul bolşevic D. Goldenbach, care considera

„Toată Rusia drept o ţară lipsită de interes”, dar care nu a ezitat să se deghizeze în „Riazanov” pentru a-şi agasa cititorii cu

raţionamentele sale ieftine de teoretician marxist, până la arestarea sa în 1937.)

Şi, tocmai pe durata acestor decenii şi în mod particular în Rusia s-a dezvoltat sionismul. Sionismul îi ironiza pe cei care voiau să se asimileze, care îşi imaginau că destinul evreilor din Rusia era indisolubil legat de destinul Rusiei însăşi.

Iar aici trebuie, mai înainte de toate, să ne întoarcem către VI.

Jabotiński, strălucit şi original eseist care a fost determinat, în anii care au precedat revoluţia, să-şi exprime nu numai refuzul faţă de

Rusia, ci şi disperarea. Jabotiński considera că Rusia nu era, pentru evrei, nimic mai mult decât o haltă în parcursul lor istoric şi că trebuia reluat drumul spre Palestina.

Pasiunea îi înflăcăra cuvintele: nu cu poporul rus suntem noi în contact, noi învăţăm să îl cunoaştem prin cultura sa, „în principal prin scriitorii săi… prin manifestările cele mai înalte, cele mai pure ale spiritului rus”, – iar această apreciere, noi o aplicăm întregii lumi ruseşti. „Mulţi, printre noi, ieşiţi din intelighenţia evreiască, iubesc cultura rusă cu o dragoste nebunească şi umilitoare… cu dragostea

<notă>

— Literal: „bun”, „generos”.

** Format după „babuşka” – „bunică”, „bună”.

* * * Literal: „clar”, „luminos”.

</notă>

umilă a porcarului faţă de o regină”. Cât despre lumea evreiască, noi o descoperim prin josnicia şi urâţenia cotidiană10.

Nu are nicio milă faţă de cei care încearcă să se asimileze.

„Multe obiceiuri servile care s-au dezvoltat în psihologia noastră pe măsură ce intelectualitatea noastră se rusifica”, „au distrus speranţa sau dorinţa de a păstra intact iudaismul, ducând la dispariţia sa”. Intelectualul evreu de mijloc se uită pe sine: mai bine să nu mai pronunţăm cuvântul „evreu”, „epoca nu o mai permite”; ne e teamă să scriem: „noi, evreii”, şi scriem: „noi, ruşii” sau chiar:

„Noi, rusokovii”. «Evreul poate ocupa un loc de prim plan în societatea rusă, dar va rămâne mereu un rus de categoria/ a doua”, şi

aceasta, cu atât mai mult cu cât păstrează o „înclinare sufletească”.

aparte.» – Asistăm la o epidemie de botezuri din interes, uneori pentru aranjamente şi mai meschine decât obţinerea unei diplome.

„Cei treizeci de arginţi ai egalităţii în drepturi...” Renegându-vă credinţa, lepădaţi-vă totodată şi de naţionalitate”.

Situaţia evreilor în Rusia – şi nu oricând, ci imediat după anii

1905 – 1906 – îi apărea extraordinar de sumbră: „Realitatea obiectivă, adică faptul de a trăi în străinătate, s-a întors ea însăşi astăzi împotriva poporului nostru, iar noi suntem slabi şi neputincioşi”. – „Deja, din trecut, ştiam că suntem înconjuraţi de duşmani”; „această închisoare” (Rusia), „o haită de câini”; „trupul zăcând, plin de răni al poporului evreu din Rusia, hăituit, înconjurat de duşmani şi fără apărare”; „şase milioane de fiinţe umane fojgăind într-o groapă adâncă... o schingiuire lentă, un pogrom care nu se mai sfârşeşte”; şi, după spusele lui, chiar „ziarele finanţate din fonduri evreieşti” nu îi apărau pe evrei „în aceste vremuri de persecuţie nemaipomenită”. La sfârşitul anului 1911, scria: „Iată că, de mai mulţi ani, evreii din Rusia se înghesuie pe banca acuzaţilor” cu toate că noi nu suntem revoluţionari, că „nu am vândut Rusia japonezilor” şi că nu suntem nici Azefi*, nici Bogrovi. Dar, a à-propos de Bogrov: „Acest nefericit tânăr – care era cum era – în ceasul

<notă>

— Azefevno (1869 – 1918), terorist, agent dublu (al S.-R. şi al Ohranei), demascat de către A. Burţev.

** Asasinul lui Stolîpin; cf. supra, capitol 10.

</notă>

unei morţi atât de admirabile [!], a fost batjocorit de o duzină de nespălaţi ieşiţi din latrina Sutanelor negre din Kiev, veniţi să se asigure că execuţia avusese într-adevăr loc.

Şi, revenind mereu la comunitatea evreiască însăşi: „Ne lipseşte astăzi cultura, ca unei cocioabe dintr-o fundătură întunecată”. – „Lucrul de care suferim înainte de toate este dispreţul faţă de noi înşine; ceea ce ne trebuie mai înainte de orice este să ne respectăm pe noi înşine... Studiul iudaismului trebuie să devină pentru noi obiectul

de bază... Cultura evreiască este de acum înainte pentru noi singura soluţie salvatoare”.

Toate acestea, da, putem să le înţelegem, putem să le împărtăşim. (Iar noi, ruşii, o putem face, mai ales acum, în acest sfârşit de secol XX.)

El nu îi condamnă pe cei care, în trecut, au militat pentru asimilare: în decursul istoriei, „există momente când asimilarea este, în mod incontestabil, de dorit, sau când ea reprezintă o etapă necesară a progresului”. Acesta a fost cazul după anii ’60 ai secolului al

XIX-lea, când inteligenţia evreiască se găsea încă în stare embrionară, când începea să se adapteze la mediul înconjurător, la o cultură care atinsese stadiul maturităţii. La acea epocă, asimilarea nu însemna „să renegi poporul evreu, ci, dimpotrivă, să faci primu’)

pas pe calea unei activităţi naţionale autonome, să urci o primă treaptă spre înnoirea şi renaşterea naţiunii”. Trebuia „să asimilăm ceea ce ne era străin pentru a fi capabili să dezvoltăm cu o energie nouă ceea ce ne este propriu”. Iar, o jumătate de secol mai târziu, s-au produs multe transformări radicale atât în afară, cât şi în interiorul lumii evreieşti. Dorinţa evreilor de a se adapta cunoaşterii universale s-a generalizat cum nu se mai întâmplase vreodată. Şi tocmai acum era momentul să fie inculcate tinerelor generaţii principiile evreieşti. Tocmai acum planează ameninţarea unei dizolvări iremediabile în mediile străine: „Nu trece o zi fără ca fiii noştri să nu ne părăsească” şi „să nu ne devină străini”; „Instruiţi de către

Iluminism, copiii noştri servesc toate popoarele de pe Pământ, mai puţin pe al nostru; nu a mai rămas nimeni care să lupte pentru cauza evreiască”. „Lumea care ne înconjoară este prea grandioasă, prea spaţioasă şi prea bogată” – nu putem admite ca ea să deturneze tineretul evreu de la „urâţenia existenţei cotidiene a evreilor...

Aprofundarea valorilor naţionale ale iudaismului trebuie să devină axa principală... a educaţiei evreieşti”. – „Numai susţinerea solidară permite unei naţiuni să reziste” (iar noi am avea nevoie de aceasta! – A.S.), pe când renegarea frânează lupta pentru drepturile evreilor: ne imaginăm că există o ieşire, şi „se pleacă... în ultimul

timp… în mase compacte, cu uşurinţă şi cinism14”.

Apoi, lăsându-se purtat de patimă: „Spiritul regal [al lui Israel]

În toată puterea sa, istoria sa tragică în toată somptuozitatea sa grandioasă…” „Cine suntem noi pentru a ne justifica în faţa lor?

Cine sunt ei pentru a ne cere cont15?”

Această din urmă formulare o putem, de asemenea, respecta în întregime. Dar cu condiţia reciprocităţii. Cu atât mai mult, cu cât nici unei naţiuni sau religii nu i se cuvine dreptul să judece pe alta.

Chemările pentru întoarcere la rădăcinile evreieşti nu au rămas fără ecou în cursul acestor ani. La Petersburg, înainte de revoluţie.

„Se putea observa în cercurile intelighenţiei ruso-evreieşti un foarte mare interes pentru istoria evreiască15”. În 1908, Comisia istorico-etnografică evreiască s-a mărit şi s-a transformat în Societatea istorico-etnografică evreiască17, cu M. Winaver în frunte. Aceasta lucra activ şi efectiv pentru a constitui arhive de documente despre istoria şi etnografia evreilor din Rusia şi din Polonianimic comparabil nu a fost fondat de către ştiinţa istorică evreiască în Occident.

Atunci a văzut lumina zilei revista Trecutul evreiesc, condusă de S.

Dubnov18. În acelaşi timp a început publicarea Enciclopediei evreieşti în şaisprezece volume (pe care o utilizăm din abundenţă în acest studiu), şi a Istoriei poporului evreu în cincisprezece volume.

Este adevărat că, în ultimul volum al Enciclopediei evreieşti, colectivul de redacţie al acesteia se plânge de faptul că „elita intelighenţiei evreieşti şi-a manifestat indiferenţa cu privire la problemele culturale ridicate de această Enciclopedie”, consacrându-se exclusiv luptei pentru egalitatea – absolut formală – în drepturi pentru evrei 19.

În acest timp, dimpotrivă, în alte minţi şi în alte inimi evreieşti se întărea convingerea că viitorul evreilor din Rusia era indisolubil legat de cel al Rusiei. Cu toate că era „răspândită pe un teritoriu imens şi într-o lume străină… comunitatea evreiască rusă era un întreg unic şi avea conştiinţa că este astfel. Căci unic era mediu care ne înconjura… unică era cultura sa… Această cultură unică, noi am absorbit-o pe tot

întinsul ţării20".

„Evreii din Rusia au ştiut dintotdeauna să lege interesele proprii de cele ale poporului rus. Şi aceasta nu provenea nicidecum dintr-o anumită nobleţe de caracter sau dintr-un sentiment de recunoştinţă, ci dintr-o percepţie a realităţilor istorice. Polemica deschisă cu

Jabotiński: „Rusia nu este, pentru milioanele de evrei care o populează, o etapă printre altele în drumul istoric al jidovului rătăcitor…

Contribuţia evreilor ruşi la comunitatea evreiască mondială a fost şi va fi cea mai semnificativă. Pentru noi nu există mântuire fără

Rusia, cum nu există viitor pentru Rusia fără noi21".

Această interdependenţă este afirmată şi mai categoric de către deputatul celei de a 2-a şi a 3-a Dume, O.I. Pergament: «Nicio ameliorare a situaţiei interne a Rusiei „nu este posibilă fără eliberarea simultană a evreilor.de jugul inegalităţii".»

Iar aici, nu putem trece sub tăcere excepţionala personalitate a juristului G.B. Sfiosberg: el a fost unul dintre evreii care, timp de decenii, au avut relaţii dintre cele mai strânse cu statul ras, când în calitate de adjunct al secretarului principal al Senatului, când în calitate de consultant al ministerului de Interne, dar mulţi evrei îi reproşau obiceiul de a cere autorităţilor drepturi pentru evrei, când venise timpul ca acestea să fie impuse. Acesta scrie în memoriile sale: „Din copilărie, m-am obişnuit să mă consider evreu, mai înainte de orice. Dar, de la începutul vieţii mele conştiente, m-am simţit în aceeaşi măsură fiu al Rusiei… A fi un bun evreu nu înseamnă să nu fii un bun cetăţean rus23". – „în munca noastră, nu aveam de depăşit obstacolele de care s-au lovit la fiecare pas evreii din Polonia din cauza autorităţilor poloneze… în sistemul politic şi admnistrativ rusesc, noi, evreii, nu reprezentăm un element străin în măsura în care, în Rusia, coabitează numeroase naţionalităţi. Interesele culturale ale Rusiei nu se opuneau cu nimic intereselor culturale ale comunităţii evreieşti. Aceste două culturi se completau într-un fel24". El adaugă chiar această remarcă puţin comică;

legislaţia asupra evreilor era atât de încâlcită şi de

contradictorie încât, în anii ’90, „a trebuit să se creeze o jurisprudenţă specifică pentru evrei, utilizându-se metode pur talmudice23”.

Apoi, într-un registru mai elevat: „Uşurareajugului naţional pe care l-am simţit în cursul ultimilor ani, cu puţin înainte ca Rusia să intre într-o perioadă tragică a istoriei sale, a făcut să se nască în inimile tuturor evreilor ruşi speranţa că treptat conştiinţa evreiască va lua o cale creatoare, aceea a unei reconcilieri a aspectelor evreieşti şi ruseşti în sinteza unei unităţi superioare26”.

Şi cum să uităm că, printre cei şapte autori ai incomparabilelor
Jaloane*, trei erau evrei: M.O. Gherşezon, A.S. Isgoev-Lande şi
S. L. Frank?

Exista însă o reciprocitate: în decursul deceniilor care au precedat revoluţia, evreii au beneficiat de sprijinul masiv şi unanim al mediilor progresiste. Acest sprijin îşi datorează, poate, amploarea unui context făcut din atacuri şi pogromuri, dar care nil a fost în nicio altă ţară (şi poate niciodată în secolele care s-au scurs) atât de deplin. Intelectualitatea noastră era atât de generoasă, atât de pasionată de libertate, încât a considerat antisemitismul înjositor pentru societate şi pentru umanitate; şi mai mult: acela care nu-şi aducea sprijinul cinstit şi din plin la lupta pentru egalitatea în drepturi a evreilor, care nu făcea o prioritate din aceasta, era considerat drept un „antisemit demn de dispreţ”. Cu o conştiinţă morală pururea trează şi cu sensibilitatea sa extremă, intelectualitatea rusească s-a străduit să înţeleagă şi să asimileze concepţia pe care o aveau evreii despre priorităţile care atingeau ansamblul vieţii politice:

este progresist tot ceea ce se ridică împotriva persecuţiei evreilor, restul, este reacţionar. Societatea rusă nu numai că a apărat în mod ferm evreii împotriva guvernului, dar şi-a interzis şi a interzis oricui să manifeste cea mai mică urmă de critică la adresa comportamentului fiecărui evreu în parte: cel care ar fi emis vreo critică

<notă>

— Vehi: răsunătoare culegere de articole (1909) în care un grup de intelectuali deziluzionaţi de marxism invitau intelectualitatea să se

reconcilieze cu puterea.

</notă>

trebuia să-şi pună întrebarea: dar dacă asta naşte în mine antisemitismul? (Generaţia formată în această epocă a păstrat aceste principii decenii la rând.)

V. A. Maklakov evocă în memoriile sale un episod semnificativ survenit în timpul unui congres al zemstvelor din 1905, tocmai când valul de pogromuri se abătea asupra evreilor şi al intelectualilor şi începeau să se înteţească pogromurile îndreptate împotriva proprietarilor de pământuri. „E.V. de Roberti a propus să nu se extindă amnistia [cerută de congres] asupra crimelor legate de violenţele exercitate împotriva copiilor şi femeilor". A fost imediat suspectat că ar fi vrut să introducă un amendament „de clasă", adică de faptul că s-ar preocupa de familiile nobililor care erau victime ale pogromurilor. «E. de Roberti s-a grăbit să asigure pe toată lumea: „Nu aveam deloc în vedere bunurile nobililor... Cinci sau douăzeci de proprietăţi incendiate, acest lucru nu are nicio importanţă. Eu am în vedere ansamblul bunurilor imobiliare şi al caselor aparţinând evreilor, care au fost arse şi jefuite de către Sutanele negre27."»

În timpul terorii din 1905 – 1906, au fost consideraţi drept martiri

Guerzenstein (care făcuse ironii pe seama incendierilor proprietăţilor nobiliare) şi Iollos, dar niciuna dintre milioanele de victime nevinovate, în Ultimul autocrat, o publicaţie satirică pe care liberalii din Rusia o difuzau în străinătate, s-a plasat următoarea legendă sub portretul generalului pe care teroristul Hirsch Lekkert încercase în zadar să-l asasineze: „J) în cauza lui" [sublinierea mea-A. S.], ţarul

„A dat ordin să fie executat... evreul Lekkert28".

Nu numai partidele de opoziţie, ci toţi funcţionarii de mijloc tremurau la ideea de a fi luaţi drept „neprogresişti". Trebuia să dispui de un mare noroc personal sau să ai o libertate remarcabilă de spirit pentru a rezista curajos la presiunea opiniei generale. Cât despre lumea baroului, artei, ştiinţei, oricine se îndepărta de acest câmp

magnetic era imediat ostracizat.

Numai Lev Tolstoi, care se bucura de o poziţie unică în societate, şi-a putut permite să spună că, pentru el, chestiunea evreiască figura pe locul 81.

Enciclopedia evreiască se plângea de faptul că pogromurile din octombrie 1905 «suscitaseră în rândul intelectualităţii progresiste un protest nu particular [adică îndreptat exclusiv asupra evreilor], ci general, orientat spre toate manifestările „contrarevoluţiei" sub toate formele ei29».

În rest, societatea rusă ar fi încetat să fie ea însăşi dacă nu ar fi redus totul la o singură chestiune arzătoare: ţarismul, ţarismul şi mereu ţarismul!

Şi, de aici, această consecinţă: „După zilele din octombrie [pogromurile din 1905], ajutorul concret acordat victimelor evreieşti nu a fost adus decât de către evreii din Rusia şi din alte ţări30". Iar Berdiaev adaugă: „Sunteţi voi capabili să simţiţi sufletul poporului evreu?... Nu, voi duceţi o luptă... în favoarea unei umanităţi abstracte31".

Acest fapt este confirmat şi de către Sfiosberg: „În cercurile politice evoluate", problema evreiască „nu îmbracă un caracter politic în sensul larg al termenului. Societatea era atentă la manifestările reacţiunii sub toate formele".

Pentru a îndrepta această greşeală de apreciere a societăţii ruseşti, s-a publicat în 1905 o culegere de articole intitulată Scit [Scutul]. Aceasta lua în mod global şi exclusiv apărarea evreilor, dar fără participarea acestora în calitate de autori, care erau fie ruşi, fie ucraineni, fiind astfel adunată o frumoasă pleiadă de celebrităţi ale epocii

— Aproape patruzeci de nume33. Întreaga culegere era axată pe o singură temă: „Evreii din Rusia"; ea este univocă în concluzii, iar formulările sale denotă pe alocuri un anumit spirit de sacrificiu.

Câteva eşantioane: – L. Andreev: «Perspectiva unei viitoare soluţionări a problemei evreieşti provoacă un sentiment de „bucurie apropiată de fevoare", sentimentul de a fi eliberat de o durere care m-a

însoţit toată viaţa”, care era ca „o cocoaşă pe spinare”; „respiram un aer otrăvit”. M. Gorki: „Marii gânditori europeeni consideră că structura psihică a evreului este mai elevată din punct de vedere cultural, mai frumoasă decât cea a rusului”. (Mai departe se arată încântat de dezvoltarea în Rusia a sectei sâmbotiştilor şi a celei a „Noului Israel”.) P. Maliantovici: „Arbitrarul la care sunt supuşi evreii este un oprobriu care, ca o pată, acoperă numele poporului rus… Cei mai buni dintre ruşi resimt aceasta ca pe o ruşine care te urmăreşte toată viaţa… Suntem nişte barbari printre popoarele civilizate ale umanităţii… suntem lipsiţi de dreptul atât de preţios de a fi mândri de poporul nostru… Lupta pentru egalitatea în drepturi a evreilor reprezintă pentru rus… o cauză naţională de primă importanţă… Arbitrarul la care sunt supuşi evreii îi condamnă pe ruşi la eşec în tentativa lor de a atinge propria fericire”.

Dacă nu ne vom preocupa de eliberarea evreilor, „nu vom ajunge niciodată să rezolvăm propriile noastre probleme”. – K. Arseniev:

«Dacă vom elimina tot ceea ce îi stânjeneşte pe evrei, vom asista la „o creştere a forţelor intelectuale ale Rusiei”.» – A. Kalmîkova:

«De o parte, „relaţia noastră strânsă cu lumea evreiască în domeniul celor mai înalte valori spirituale”; de alta, „evreii pot fi expuşi dispreţului, urii”. L. Andreev. „Noi, ruşii, suntem Evreii Europei;

graniţa noastră este tocmai Zona rezidenţă”. D. Merejkovski. „Ce aşteaptă evreii de la noi? Indignarea noastră morală? Dar această indignare este atât de puternică şi atât de simplă… încât nu ne mai rămâne decât să urlăm împreună cu evreii. Este tocmai ceea ce facem”. Prin efectul nu ştiu cărei neînţelegeri, Berdiaev nu face parte dintre autorii Scutului. Dar el spunea despre sine că îşi întrerupsese legăturile cu mediul său din prima tinereţe şi că prefera să-i frecventeze pe evrei.

Toţi autorii Scutului defineau antisemitismul ca pe un sentiment josnic, ca pe o „boală a conştiinţei, tenace şi contagioasă” (D.

Ovsianiko-Kulikovski, academician). Dar, în acelaşi timp, mai mulţi autori notează că „metodele şi procedeele… antisemiţilor

[ruşi] sunt de provenienţă străină” (P. Miliukov). «Ultimul strigăt al ideologiei antisemite este un produs al industriei germane a spiritului... Teoria „ariană”... a fost reluată de către presa noastră naţionalistă... Menşikov [copiază] ideile lui Gobineau” (F. Kokoşkin).

Doctrina superiorităţii arienilor faţă de semiţi este „de fabricaţie germană” (V. Ivanov).

<notă>

— Mihail Menşikov (1859 – 1918), începe o carieră de marinar (până în

1892), apoi devine ziarist la Timpuri noi, îl susţine pe Stolîpin. După octombrie, se refugiază la Valdai. Arestat în august 1918 de bolşevici, este împuşcat fără a fi judecat.

</notă>

Însă, pentru noi, care purtăm această cocoaşă în spate, cu ce schimbă lucrurile acest fapt? Invitat de către „Cercul progresist” la sfârşitul anului 1916, Gorki „a consacrat cele două ore ale conferinţei sale acoperirii cu noroi a poporului rus şi i-a urcat în slăvi pe evrei”, după cum a notat deputatul progresist Mansârev, unul dintre fondatorii „Cercului” 34.

Un autor evreu contemporan analizează acest fenomen într-un mod obiectiv şi lucid: «Asistăm la o transformare profundă a spiritelor la ruşii cultivaţi care, din nefericire, au pus problema evreiască la mimă mai mult decât ne-am fi putut aştepta... Compasiunea pentru evrei s-a transformat într-un imperativ aproape la fel de categoric ca şi formula „Dumnezeu, Ţarul, Patria”»; cât despre evrei, „ei au profitat de această profesiune de credinţă potrivit gradului lor de cinism3”. La aceeaşi epocă, Rozanov vorbea despre

„Voinţa avidă a evreilor de a acapara totul 36”.

În anii ’20, V. Şulghin a rezumat menirile astfel: „La vremea aceea [un sfert de secol înainte de revoluţie], evreii luaseră controlul vieţii politice a ţării... Creierul naţiunii (dacă exceptăm guvernul şi cercurile care îi erau apropiate) s-a trezit în mâinile evreilor şi se obişnuia să gândească potrivit directivelor acestora”. «În ciuda tuturor „restricţiilor” aduse drepturilor lor, evreii luaseră în posesie sufletul

poporului rus37.»

Dar sunt evreii cei care au acaparat sufletul rus, sau tocmai ruşii erau cei care nu prea ştiau ce să facă cu el?

Şi tot în Scutul, Merejkovski s-a străduit să explice că filosemitismul apăruse ca o reacţie la antisemitism, că asistăm la o valorizare tot atât de oarbă a unei naţiuni străine, că absolutizarea lui

„Nu" o antrena pe cea a lui „da" 38. Iar profesorul Baudouin de

Courtenay recunoaşte faptul că «mulţi, chiar printre „prietenii politici" ai evreilor resimt faţă de ei repulsie şi recunosc aceasta în particular. Aici, bineînţeles, nu se poate face nimic. Simpatia şi antipatia... nu se comandă". Trebuie, totuşi să ne încredem „nu în afecte, ci în raţiune39".

Confuzia care domnea în mintea oamenilor la acea dată a fost scoasă în evidenţă cu mai mult înţeles şi cu mai multă forţă de către P.B. Struve, care şi-a consacrat toată viaţa îndepărtării obstacolelor ridicate pe calea ce trebuia să-l ducă de la marxism la Statul de drept, şi, pe parcurs, şi obstacole de alt gen. Ocazia a fost o polemică – de care nu îşi mai aminteşte nimeni, dar de o mare importanţă istorică – izbucnită în ziarul liberal Slovo în martie 1909 şi care a cucerit imediat întreaga presă rusească.

Totul a început cu „afacerea Cirikov", un episod căruia i s-a exagerat extrem de mult importanţa: o explozie de furie într-un mic cerc literar unde Cirikov – autorul unei piese de teatru intitulată Evreii, şi bine dispus cu privire la aceştia, – a fost acuzat de antisemitism. (Şi aceasta pentru că în timpul unui dineu al scriitorilor a spus fără să-şi dea seama că majoritatea criticilor literari petersburghezi erau evrei, dar oare erau ei capabili să înţeleagă realitatea vieţii ruseşti?) Această afacere a zdruncinat multe lucruri în societatea rusă. (Jurnalistul Liuboş scria în legătură cu acest subiect: „O lumânare de două parale a dat foc Moscovei.")

Considerând că nu se exprimase îndeajuns de clar despre afacerea Cirikov în primul articol, Jabotiński publica la 9 martie 1909, în ziarul Slovo, un text intitulat „Asemitismul". îşi expunea acolo temerile şi indignarea faţă de faptul că majoritatea presei progresiste

voia să treacă sub tăcere această afacere. Că până şi un mare ziar liberal (făcea aluzie la Ştirile ruseşti) nu publicase niciun cuvânt, de douăzeci şi cinci de ani, despre „persecuţiile atroce îndurate de poporul evreu… De atunci, legea tăcerii este considerată ca fiind ultima modă de către filosemiţii progresişti”. Când tocmai aici stătea răul: în faptul de a trece sub tăcere chestiunea evreiască.

(Nu putem decât să fim de acord în acest sens!) Când Cirikov şi

Arabajin „ne asigură că nu există nimic antisemit în aluziile lor, amândoi au perfectă dreptate”. Din cauza acestei tradiţii de tăcere.

«putem fi taxaţi de antisemitism doar pentru că am pronunţat cuvântul „evreu”, sau am făcut cea mai nevinovată remarcă asupra uneia sau alteia dintre particularităţile evreilor… Problema este că evreii au devenit un veritabil tabu care interzice critica cea mai anodină, şi că chiar ei sunt cei care pierd cel mai mult din această afacere». (Iar sub acest aspect, nu putem decât să fim de acord!)

«Avem sentimentul că însuşi cuvântul „evreu” a devenit un termen indecent.» „Există aici un fel de ecou al unei stări de spirit generale care îşi croieşte drum printre păturile mijlocii ale inteligenţiei progresiste ruseşti… Nu putem încă aduce dovezi concrete, putem doar presimţi existenţa acestei stări de spirit” –, dar tocmai acesta este faptul care o frământă: nicio dovadă, numai o intuiţie – şi evreii nu vor vedea venind furtuna, vor fi luaţi prin surprindere.

Pentru moment, „nu se vede decât un norişor care se formează pe cer şi se aude slab un huruit îndepărtat, însă deja ameninţător”, încă nu este „antisemitism”, deocamdată este doar „asemitism”, darnici aşa ceva nu este admisibil; neutralitatea nu va putea fi justificată: după pogromul de la Chişinău şi pe când presa reacţionară răspândea „fitilul aprins al urii”, tăcerea ziarelor progresiste cu privire la „una dintre problemele cele mai tragice ale vieţii ruseşti”.

este inacceptabilă40.

În editorialul aceluiaşi număr din Slovo erau formulate următoarele rezerve cu privire la articolul lui Jabotiński: „Acuzaţiile aduse de către autor presei progresiste corespund, după părerea

noastră, prea puţin realităţii lucrurilor. Înţelegem sentimentele care i-au inspirat autorului aceste observaţii amare, dar a imputa inteligheţiei ruseşti intenţia, aşa-zis deliberată, de a ascunde sub obroc chestiunea evreiască, este un fapt inechitabil. Realitatea însă numără atâtea probleme nerezolvate încât nu putem consacra mult spaţiu fiecăreia dintre ele… Dimpotrivă, dacă se va aduce o soluţie multora dintre aceste probleme, aceasta va avea efecte foarte importante, inclusiv pentru evrei care sunt cetăţeni ai patriei noastre comune41”.

Şi dacă editorialistul ziarului Slovo l-ar fi întrebat atunci pe

Jabotiński de ce nu lua apărarea naivilor care proferau „cea mai inocentă remarcă asupra uneia sau alteia dintre particularităţile evreilor”? Oare opinia evreiască se interesa de ei, le lua partea?

Sau se mulţumea numai să constate cum inteligheţia rusească se debarasa de aceşti „antisemiţi”? Nu, evreii nu erau mai puţin răspunzători decât alţii de acest „tabu”.

Un alt articol apărut în acelaşi jurnal a contribuit la lansarea discuţiei: „Acordul, nu fuziunea”, de V. Golubev. Într-adevăr, afacerea Cirikov „este departe de a fi un caz izolat”, „la ora actuală…

chestiunea naţională… preocupă de asemenea intelectualitatea noastră”. Într-un trecut recent, mai ales anul revoluţiei*, inteligheţia noastră a „păcătuit mult” prin cosmopolitism. Dar „luptele care au fost duse în sânul comunităţii noastre şi între naţionalităţile care populau Statul rus nu au dispărut fără să lase urme”. Întocmai ca şi celelalte naţionalităţi, în aceşti ani, „ruşii au fost nevoiţi să se aplece asupra propriei lor probleme naţionale… când naţiunile lipsite de suveranitate au început să se autodetermine, ruşii au simţit necesitatea să facă şi ei la fel”. Chiar istoria Rusiei, „noi, intelectualii ruşi, o cunoaştem poate mai puţin decât istoria europeană”.

„Idealurile universale… au avut dintotdeauna în ochii noştri mai mare importanţă decât edificarea propriei noastre ţări”. Dar, până şi după părerea lui Vladimir Soloviov, totuşi foarte îndepărtat de naţionalism, „înainte de a fi purtător de idealuri universale, este indispensabil să te ridici tu însuţi la un anumit nivel naţional. Iar

sentimentul de înălţare pare să-şi facă drum până şi în rândurile inteligenţiei noastre”. Până în prezent, „am păstrat tăcere asupra propriilor noastre particularităţi”. A readuce în memorie acest fapt nu constituie deloc o manifestare de antisemitism şi de asuprire a celorlalte naţionalităţi: între naţionalităţi, trebuie să existe „armonie, nu fuziune42”.

Redacţia jurnalului lua poate toate aceste măsuri de precauţie pentru că se pregătea să publice, în următoarea zi, pe 10 martie, un articol de P.B. Struve, „Inteligenţia şi înfăţişarea naţională”, ajuns din întâmplare în acelaşi timp cu cel al lui Jabotiński şi care vorbea tot despre afacerea Cirikov.

Iată ceea ce scria Struve: „Acest incident”, care va fi „în curând uitat”, „a arătat că ceva s-a mişcat în spirite, că s-a trezit şi că de acum încolo nu se va mai linişti. Şi va trebui să ţinem seama de aceasta”. „Inteligenţia rusă îşi ascunde înfăţişarea naţională, este o atitudine care nu e impusă de nimic, care este sterilă”. – «Naţionalitatea este ceva cu mult mai evident [decât rasa, culoarea pielii] şi, în

<notă>

— Din 1905.

</notă>

acelaşi timp, ceva subtil. Acestea sunt atracţiile şi repulsiile spiritului iar, pentru a deveni conştient de ele, nu e nevoie să recurgi la antropometrie sau la genealogie. Ele trăiesc şi palpită în adâncul sufletului”. Putem şi trebuie să ne batem pentru ca aceste atracţii / repulsii să nu capete putere de lege, „însă echitatea „politică” nu presupune din partea noastră indiferenţă „naţională”. Aceste atracţii şi repulsii ne aparţin de fapt, ele sunt bunul nostru”, „sentimentul organic al apartenenţei noastre naţionale… Iar eu nu văd nici cel mai mic motiv… să renunţ la acest bun pentru nimeni şi nimic în lume».

Da, insistă Struve, este indispensabil să se traseze o limită între domeniul juridic, politic, şi cel în care trăiesc în noi aceste sentimente. „Mai ales în privinţa chestiunii evreieşti este, f aceeaşi măsură, şi foarte simplu şi foarte dificil”. – „Chestiunea evreiască este în mod clar o problemă de drept”, şi, din acest motiv, este uşor şi firesc să ajutăm la

rezolvarea ei: să li se acorde evreilor egalitatea în drepturi – da, bineînţeles! Dar, în acelaşi timp, este „foarte dificil pentru că forţa de respingere a evreilor în diferite pături ale societăţii ruse este considerabilă, şi este nevoie de o mare putere morală şi un spirit foarte raţional pentru ca, în ciuda acestei repulsii, să rezolvăm definitiv această problemă de drept”. Totuşi.

«chiar şi atunci când există o mare forţă de respingere faţă de evrei în păturile largi ale populaţiei ruseşti, dintre toţi „străinii” evreii ne sunt cei mai apropiaţi, cei care se află cel mai strâns legaţi de noi.

E un paradox istorico-cultural, dar aşa este. Inteligheţia rusă a considerat întotdeauna evreii ca fiind ruşi, şi nu este nici întâmplător, şi nici efectul unei „neînţelegeri”. Iniţiativa deliberată de a respinge cultura rusă şi de a afirma singularitatea „naţională”, evreiască nu aparţine inteligheţiei ruseşti, ci acelei mişcări pe care o cunoaştem sub numele de sionism... Nu am nicio simpatie pentru sionism, dar înţeleg că problema naţionalităţii „evreieşti”.

există realmente», şi se pune chiar din ce în ce mai mult. (E semnificativ faptul că el pune „naţional” şi „evreu” între ghilimele: nu reuşeşte încă să creadă că evreii se consideră altceva.) „Nu există în Rusia alţi „străini” care să joace un rol atât de important în cultura rusă... Iată încă o altă dificultate: ei joacă acest rol rămânând totodată evrei”. Nu putem, de exemplu, nega rolul germanilor în cultura şi ştiinţa rusă; dar, pătrunzând în cultura rusă, germanii se contopesc total. „Cu evreii, este altceva!”

Şi conchide: „Nu trebuie să ne amăgim [cu sentimentul nostru naţional] nici să ne ascundem faţa... Am dreptul, ca oricare rus, la aceste sentimente... Cu cât vom înţelege mai bine acest lucru... cu atât vom avea mai puţine neînţelegeri în viitor43”.

Da... O, dacă ne-am fi deşteptat pe cât suntem acum, cu câteva zeci de ani mai înainte! (Ei, evreii, s-au trezit cu mult înaintea ruşilor.)

Însă, de a doua zi, a fost un adevărat vârtej: ca şi când toate ziarele nu aşteptaseră decât asta! De la liberala Naşa Gazeta („Este oare momentul să se vorbească despre aceasta?” întrebare clasică!)

şi de la jurnalul de dreapta Nevoie Vremea la organul partidului

constituţional democrat Reci, în care Miliukov nu s-a putut abţine să nu protesteze din nou: Jabotiński „a ajuns să spargă zidul tăcerii, iar toate aceste lucruri înfricoşătoare şi ameninţătoare pe care presa progresistă şi inteligheţia au încercat să le ascundă faţă de evrei, apar acum în dimensiunea lor adevărată”. Iar, mai departe, raţional şi rece după obiceiul său, Miliukov trece la verdict. El începe printr-un avertisment important: Unde duce aceasta? Cine va profita de aceasta? „înfăţişarea naţională” care, pe deasupra, „nu trebuie ascunsă”, este un pas către cel mai cumplit fanatism! (Aşadar, trebuie ascunsă această „înfăţişare naţională”.) Astfel „panta alunecoasă a naţionalismului estetic a grăbit inteligheţia către degenerescenta sa, către un veritabil şovinism tribal” zămislit „în atmosfera putredă a reacţiunii care domneşte deasupra societăţii de astăzi44”.

P. B. Struve, însă, cu o agilitate aproape tinerească în ciuda celor patruzeci de ani, ripostează începând cu 12 martie în coloanele ziarului Slovo „discursului profesoral” al lui Miliukov. Şi, mai înainte de orice, protestează la această mistificare: „Unde va duce aceasta?” („Cine va profita?”, „Cine va fi cel păgubit?” – tocmai astfel vom face lumea să tacă – indiferent ce ar spune – pentru o sută de ani şi mai bine. Este vorba aici de un procedeu falsificator care denotă o totală incapacitate de a înţelege că un cuvânt poate fi cinstit şi poate avea valoare prin el însuşi.) – „Punctul nostru de vedere nu este combătut în fond”, ci confruntat la modul polemic cu o „proiecţie”: „Unde va duce aceasta 3?” (Câteva zile mai târziu, va scrie din nou în Slovo: „Este un vechi procedeu de a discredita în acelaşi timp o idee pe care nu o împărtăşeşti şi pe cel care o formulează, insinuând în mod perfid că personalul de la Nevoie

Vremea sau de la Russkoe Znamia vor găsi aceasta întocmai pe gustul lor. Un asemenea procedeu este, după părerea noastră, absolut nedemn de o presă progresistă46.”) Apoi, în ceea ce priveşte fondul: „Problemele naţionale sunt, în zilele noastre, asociate unor puternice sentimente, uneori violente. În măsura în care ele exprimă în fiecare conştiinţa identităţii sale naţionale, aceste sentimente sunt pe deplin legitime şi... a le înăbuşi este... o mare josnicie”. Aceasta înseamnă:

dacă le refulăm, ele vor renaşte sub o!

formă denaturată. Cât despre «asemitism», care ar fi cel mai rău dintre lucruri, acesta constituie de fapt un teren mult mai favorabil unei soluţionări drepte a problemei evreieşti decât lupta nesfârşită dintre «antisemitism» şi «filosemitism». Nu există nicio naţionalitate non-rusă care să aibă nevoie… ca toţi ruşii să o iubească necondiţionat, încă şi mai puţin să se prefacă a o iubi. Într-adevăr.

«antisemitismul», împreună cu o concepţie clară şi lucidă despre anumite principii morale şi politice şi… despre anumite constrângeri politice, le este cu mult mai necesar şi mai util compatrioţilor noştri evrei decât «filosemitismul» sentimental şi flasc", mai ales când acesta este simulat.

— Şi „este bine ca evreii să vadă în plină lumină «înfăţişarea naţională» a constituţionalismului şi a societăţii democratice ruseşti. Şi „nu le foloseşte la nimic să menţină iluzia că acest chip aparţine doar fanatismului antisemit". Aici nu este „capul Meduzei, ci faţa onestă şi umană a naţiunii ruse, fără de care nu ar sta în picioare statul rus41".

— Şi încă aceste rânduri ale redacţiei de la Slovo: „Armonia… implică recunoaşterea şi respectarea tuturor particularităţilor fiecărei [naţionalităţi]48".

Au urmat dezbateri înflăcărate în ziare. „În câteva zile s-a constituit o întreagă literatură pe acest subiect". Am asistat „în presa progresistă… la un lucru de neimaginat cu puţin timp în urmă: se dezbate problema naţionalismului mare-rus49!" Dar discuţia nu s-a ridicat la acest nivel decât în Slovo; celelalte jurnale s-au concentrat asupra chestiunii „atracţiilor şi repulsiilor". Intelighenţia şi-a îndreptat mânia către eroul său din ajun.

Jabotiński şi-a exprimat şi el părerea, chiar în două rânduri…

„Ursul a ieşit din bârlog", a lăsat el să-i scape la adresa lui P.

Struve, om totuşi atât de calm şi de cumpătat. Jabotiński, însă, se simţea jignit; el califica articolul acestuia, ca şi pe cel al lui

Miliukov, drept un „faimos amestec": „lăcrimoasa lor declamaţie impregnată de ipocrizie, de nesinceritate, de netrebnicie şi de oportunism, şi de aceea este atât lipsită de valoare"; şi ironizând,

citându-l pe Miliukov: astfel „sfânta şi preacurata intelectualitate rusă de altă dată” «încerca sentimente de „repulsie” faţă de evrei?

Ciudat, nu?” El şfichiuia «climatul „sfânt şi nepătat” al acestei minunate ţări» şi „specia zoologică de ursus judaeophagus inâellectualis”. (Conciliantul Winaver încasa şi el o muştruluială: „lacheul evreu al palatului rus”). Jabotiński tuna şi fulgera la ideea că evreii trebuie să aibă răbdare „până când se va rezolva problema politică centrală” (adică răsturnarea ţarului): „Vă mulţumim pentru opinia atât de măgulitoare asupra dispoziţiei noastre de a ne comporta asemeni unui câine cu stăpânul său”, asupra „rapidităţii credinciosului Israel”. El conchidea chiar afirmând că „niciodată până acum exploatarea unui popor de către altul nu s-a dezvăluit cu un cinism atât de ingenuu-l”.

Trebuie să recunoaştem că această via\lenţă excesivă nu contribuia deloc la victoria cauzei sale. De altfel, viitorul cel mai apropiat avea să arate că tocmai răsturnarea ţarului a fost faptul care avea să le deschidă evreilor şi mai multe posibilităţi decât căutau să obţină din aceasta, şi să o ia înaintea sionismului din Rusia; într-atât

Jabotiński s-a înşelat şi asupra fondului chestiunii evreieşti.

Mult mai târziu şi cu distanţa pe care ţi-o dă trecerea timpului, un alt martor al acestei epoci, pe atunci membru în Bund, îşi amintea că, «în anii 1907 – 1914, câţiva intelectuali liberali au fost atinşi de molima dacă nu a antisemitismului deschis, cel puţin a „asernitismului” care a lovit pe atunci întreaga Rusie; pe de altă parte, eliberaţi de tendinţele extremiste care se manifestaseră în cursul primei revoluţii ruseşti, aceştia erau tentaţi să-i facă răspunzători pe evreii a căror participare la revoluţie fusese flagrantă». În anii care au precedat războiul, „asistăm la ascensiunea naţionalismului rus…

În anumite cercuri unde, la prima vedere, problema evreiască era percepută, doar cu puţin timp în urmă ca o problemă rusească52”.

În 1912, Jabotiński însuşi, de această dată pe un ton mai temperat, relata această observaţie judicioasă făcută de un jurnalist evreu cunoscut: din momentul în care evreii se interesează de o anumită activitate culturală, imediat aceasta devine străină publicului

rus, care nu mai este atras de ea. Un fel de invizibilă respingere. Este adevărat că nu vom putea să nu facem o demarcaţie naţională, va trebui organizată viaţa Rusiei „fără adaosuri exterioare care, în cantitate atât de mare, fără îndoială că nu pot fi tolerate [de către ruşi]33”.

Analizând tot ceea ce am prezentat mai sus, cea mai justă concluzie este să spunem că în sânul inteligheniţiei ruse se dezvoltau simultan (aşa cum Istoria ne dă nenumărate exemple) două procese care, în ceea ce priveşte problema evreiască, se distingeau printr-o problemă de temperament, nu printr-un grad de simpatie. Dar cel pe care îl reprezenta Struve era prea slab, prea nesigur, şi a fost înăbuşit. Pe când cel care şi-a trâmbiţat filosemitismul în culegerea

Scutul a beneficiat de o largă publicitate şi a câştigat în faţa opiniei publice. Nu ne rămâne decât să regretăm că Jabotiński nu a recunoscut la justa sa valoare punctul de vedere al lui Struve.

Cât despre dezbaterea din 1909 din coloanele ziarului Slovo, aceasta nu s-a limitat la problema evreiască, ci s-a transformat într-o discuţie asupra conştiinţei naţionale ruse, ceea ce, după optzeci de ani de tăcere care au urmat, rămâne şi azi încă vie şi instructivă. P. Struve scria: „Aşa cum nu trebuie să-i aisificăm pe cei care nu doresc aceasta, tot astfel nu trebuie să ne dizolvăm în multinaţionalismul rus54”. V. Golubev protesta împotriva „monopolizării patriotismului şi a naţionalismului de către grupurile reacţionare”: „Am pierdut din vedere faptul că victoriile câştigate de japonezi au avut un efect dezastruos asupra conştiinţei populare, a sentimentului naţional. Înfrângerea noastră nu i-a umilit pe birocraţii noştri”, aşa cum spera opinia publică, „ci, indirect, chiar naţiunea”. (Oh, nu, nu „indirect”, ci tocmai direct!) „Naţionalitatea rusă... s-a spulberat” O”. Nu este o glumă nici faptul că până şi cuvântul „rus” s-a depreciat, fiind transformat în „rus autentic”.

Inteligheniţia progresistă a lăsat să-i scape aceste două noţiuni, abandon îndu-le reprezentanţilor dreptei. „Noi nu reuşim să concepem patriotismul... decât între ghilimele”. Or, „trebuie să facem concurenţă patriotismului reacţionar cu un patriotism popular...

Am încremenit în refuzul nostru faţă de patriotismul Sutanelor negre, iar dacă i-am opus ceva, aceasta nu este o altă concepţie despre patriotism, ci idealuri universale56”. Şi totuşi, tot cosmopolitismul nostru nu ne-a permis, până astăzi, să fraternizăm cu societatea poloneză37...

A. Pogodin a putut spune că după rechizitoriu] violent pronunţat de V. Soloviov împotriva cărţii lui Danilevski, Rusia şi Europa, după articolele lui Gradovski, acestea au fost „primele manifestări ale acestei conştiinţe, care, întocmai ca şi instinctul de conservare, se trezeşte în popoare când pericolul le ameninţă”. (Coincidenţă – exact în momentul când avea loc această polemică, Rusia a avut de suportat umilirea sa naţională: a fost constrânsă să recunoască cu o jalnică resemnare anexarea Bosniei-Herţegovina de către Austria, ceea ce echivala cu o Tsu-Shima diplomatică”.)

„Fatalitatea ne-a condus să ridicăm această chestiune, până acum străină inteligheţiei ruse, dar pe care viaţa însăşi ne-o impune cu o brutalitate care interzice orice eschivare38”.

În concluzie, redacţia ziarului Slovo scria: „Un incident întâmplător a declanşat o întreagă furtună jurnalistică”. Aceasta înseamnă că „societatea rasă are nevoie de o trezire a conştiinţei naţionale”. În trecut, „ea s-a îndepărtat nu numai de o politică antinaţională mincinoasă... ci şi de naţionalismul autentic, fără de care o politică nu se poate construi cu adevărat”. Un popor capabil de creaţie „nu poate să nu aibă propriul său chip59”. „Minin* era cu siguranţă naţionalist”.

Un naţionalism constructiv, având simţii] statului, este propriu naţiunilor vii, şi tocmai de aceasta avem nevoie acum60. „La fel ca acum

<notă>

— Erou al rezistenţei ruse în timpul invaziei poloneze de la începutul secolului al XVII-lea.

</notă>

trei sute de ani, istoria ne somează să răspundem”, să spunem, „la ceasul întunecat al încercării... dacă avem dreptul, ca orice popor

demn de acest nume, să existăm prin noi înşine61”.

Şi, totuşi – chiar dacă, în aparenţă, anul 1909 a fost mai degrabă calm –, se simţea clar că Furtuna plutea în aer!

Totuşi, anumite lucruri nu erau pierdute din vedere (M. Slaviński):

„Încercările de rusificare sau, mai exact, de a impune modelul mare-rus întregii Rusii... au avut un efect dezastruos asupra particularităţilor naţionale vii, nu numai asupra tuturor popoarelor nesuverane ale Imperiului, ci şi, mai întâi de toate, asupra poporului rus... Forţele culturale ale poporului mare-rus s-au dovedit insuficiente pentru aceasta”. „Pentru naţionalitatea mare-rusă, era bună numai dezvoltarea în interior, o normală circulaţie a sângelui62”. (Vai!

nici măcar astăzi lecţia n-a fost învăţată). „Ceea ce e necesar este lupta contra naţionalismului psihologic, [când] un popor mai puternic încearcă să le impună altora mai slabe un fel de a trăi care le este străin63. Dar un Imperiu ca acesta nu s-ar fi putut constitui numai prin forţă fizică, îi trebuia şi o „forţă morală”. Iar dacă noi avem această forţă, atunci egalitatea în drepturi a celorlalte popoare

(a evreilor, ca şi a polonezilor) nu ne ameninţă cu nimic64.

În plin secol XIX deja, şi afortiori la începutul secolului al

XX-lea, inteligheniţia rusă avea sentimentul de a se găsi la un înalt nivel de conştiinţă planetară, de universalitate, de cosmopolitism sau de internaţionalitate (la acea epocă, nu se făcea încă diferenţă între toate aceste noţiuni). În multe domenii, ea negase aproape în întregime ceea ce era rus, naţional. (Din înaltul tribunei Dumei, se întreceau în calambururi: „patriot-Iscariot.”)

În ceea ce priveşte inteligheniţia evreiască, aceasta nu şi-a renegat deloc identitatea naţională. Chiar şi cei mai extremişti dintre socialiştii evrei se străduiau, de bine de râu, să-şi pună de acord ideologia cu sentimentul naţional. În timp ce nicio voce nu s-a ridicat printre evrei – de la Dubnov la Jabotiński, trecând prin

Winaver – pentru a spune că inteligheniţia rusă, care îi susţinea din tot sufletul pe fraţii persecutaţi, putea să nu renunţe la propriul

sentiment naţional. Echitatea l-ar fi cerut totuşi. Dar nimeni nu percepea pe atunci acest dezacord: sub noţiunea de egalitate în drepturi, evreii înţelegeau ceva mai mult.

Astfel, solitară, inteligenţia rusă a pornit pe drumul viitorului.

Evreii nu au obţinut egalitatea în drepturi pe timpul ţarului, dar

— Şi fără îndoială tocmai din acest motiv, în parte – ei au obţinut mâna şi fidelitatea inteligenţiei ruse. Forţa dezvoltării lor, energia, talentul au pătruns conştiinţa societăţii ruseşti. Ideea pe care ne-o facem despre perspectivele noastre, despre interesele noastre, elanul pe care îl investim în căutarea soluţiilor la problemele noastre, toate acestea le-am încorporat ideii pe care şi-o făceau pentru ei înşişi. Noi le-am adoptat viziunea asupra istoriei noastre şi a modului de a reuşi.

Este cu mult mai important să înţelegem acest lucru decât să calculăm procentul de evrei care au acţionat la destabilizarea Rusiei (cu toţii am lucrat în această direcţie), care au făcut revoluţia sau au participat la puterea bolşevică.

Note

1. B.T. Dimir, Relighioznonaţionalnîi oblik russkogo evreistra [Aspecte religioase şi naţionale ale evreilor din Rusia], în CLER-1, pp. 319, 322

2. F.M. Dostoievski, Dnevnik pisatelia: za 1877, 1880 i 1881 godi [Jurnalul unui scriitor, martie 1877. cap.2], M., L., 1929.1877, Mart, gl 2, p. 78.

3. /. L. Teitel. Iz moei jizni za 40 let [Patruzeci de ani din viaţa mea].

Paris, I. Povolotki i ko., 1925. pp. 227 – 228.

4. EE, vol. 11, p. 894.

5. V.S. Mandel, Konservativnîe i razruşitelnie elementi v evreistre [Elementele conservatoare şi distructive din lumea evreiască], în RE, pp. 201, 203.

6. D.O. Lińsk, O naţionalnom samosoznanii russkogo evreia [Conştiinţa naţională a evreului rus]. RE. p. 142.

7. G.A. Landau, Revoliuţionie idei v evreiskoi obstcestrennosti

[Ideile revoluţionare în societatea evreiască], RE, p. 115.

8. Rezumat stenografie al dezbaterilor celei de a doua Dume, 13 martie
1907, p. 522.

9. P. G.
— Maradiorî knighi 3 [Hoţii de carte], în Reci, 1917, 6 mai, s.

10. VI. Jabotiński, [Zb] Felietonî. SPB.: Tipografia Gerald, 1913, pp. 9 – 11.

11. VI. Jabotiński, [Zb] Felietonî, pp. 16, 62 – 63, 176 – 180.253 – 254.

12. Ibidem, pp. 26, 30, 75, 172 – 173.195, 199 – 200, 205.

13. Ibidem, pp. 15, 17, 69.

14. Ibidem, pp. 18 – 24, 175 – 177.

15. Ibidem, pp. 14, 200.

16. Pamiati, M.L. Vişniţera, CLER-1, p. 8.

17. EE, vol. 8, p. 466.

18. EE, vol. 7, pp. 449 – 450.

19. EE, vol. 16, p. 276.

20. /. M. Biekerman, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi comunitatea evreiască din Rusia], RE, p. 86.

21. St. Ivanovici, Eevrei i sovetskaia diktatura [Evreii şi dictatura sovietică], înle, pp. 55 – 56.

22. EE, vol. 12, pp. 372 – 373.

23. Sfiosberg, vol. l, pp. 3 – 4.

24. Sfiosberg, vol. 2, p. 302.

25. Sfiosberg, vol. 1, p. 302.

26. Liński, RE, p. 144.

27. V.A. Maklakov, Vlast i obşcestrennost na zakate staroi Rossii
(Vospominania sovremennika) [Puterea şi opinia publică la apusul vechii
Ruşii (Amintirile unui contemporan)], Paris: Prilojenie k „Illiustrirovannoi
Rossii” Un 1936, p. 466.

28. Der letzte russische Alleinherscher [Ultimul Autocrat: studiu

asupra vieţii şi domniei ţarului Rusiei Nikolai II], Berlin, Eberhard Frowein Verlag

[1913], p. 58.

29. EE, vol. 12, p. 621.

30. EE, vol. 12, p. 621.

31. Nikolai Berdiaev, Filosofici neravenstva [Filosofia inegalităţii], ediţia a II-a, Paris, YMCA-Press, 1970, p. 72.

32. Sfiosberg, vol. 1, p. 260.

33. Scit [Scutul], 1916.

34. Kn. S.P. Mansârev, Moi vospominania [Amintirile mele] // [Zb.]

Fevralskaia revoliuţia / sost. S.A. Alexeev. M.; L., 1926, p. 259.

35. A. Voronel, în „22”: Obşcestrenno-politiceski i literaturnîi jurnal evreiskoi intellighenţii iz SSSR v Israelie, Tel-A viv. 1986, Nr. 50, pp. 156 – 157.

36. Perepiska V.V. Rozanova i M.O. Gerşenzona [Corespondenţă dintre

V. Rozanov şi M. Gerşenzon], Novai Mir, 1991, Nr. 3, p. 239.

37. V.V. Şulghin, „Ceto n-am v nih ne mavitsia…”: Ob antisemitzme v

Rossii [” Ce nu ne place la ei…”: Despre antisemitismul din Rusia], Paris.

1929, pp. 58, 75.

38. Scit [Scutul], p. 164.

39. Ibidem, p. 145.

40. VI. Jabotiński, Asemitizm [Asemitismul], în Slovo, SPB., 1909, 9 (22)

Martie, p. 2: vezi şi: [Zb.] Felietonî, pp. 77 – 83.

41. Slovo, 1909, 9 (22) martie, p. 1.

42. V. Golubev, Soglaşenie, a ne ştianie, Slovo, 1909, 9 (22) martie, p. 1.

43. P. Struve, Intelligheniţa i naţionalnoe liţo, Slovo, 1909, 10 (23)

martie, p. 2.

44. P. Miliukov, Naţionalizm protiv naţionalizma [Naţionalismul împotriva naţionalismului), Reci, 1909, 11 (24) martie, p. 2.

45. P. Struve, Polemiceskie zigzaghi i nesvoevremennaia pravda (Zigzag-uri polemice şi adevăr inoportun), Slovo, 12 (25) martie, p. 1.

46. Slovo, 1909, 17 (30) martie, p. 1.

47. P. Struve, Slovo, 1909, 12 (25) martie, p. 1.

48. V. Golubev, K polemike o nationalizme (Despre polemica asupra naţionalismului), ibidem, p. 2.

49. M. Slaviński, Russkie, velikorossî i rossiane (Ruşii, velicoruşii şi cetăţenii Rusiei), ibidem, 14 (27) martie, p. 2.

50. Slovo*, 1909, 17 (30) martie, p. 1.

51. Vi. Jabotiński, Medved iz berloghi – Zb. Feliotonî, pp. 87 – 90.

52. G.I. Aronson, V borbe za grajdanskie i naţionalnie prava:

Obşcestrennie tecenia v russkom evreistre [Lupta pentru drepturile civice şi naţionale: curentele de opinie în comunitatea evreiască din Rusia], CLER-1, p. 229, 572.

53. VI. Jabotiński – [Zb.] Feliotonî, p. 245 – 247.

54. P. Struve, Slovo, 1909, 10 (23) martie, p. 2.

55. V. Golubev, ibidem, 12 (25) martie, p. 2.

56. V. Golubev, O monopolii na patriotizm [Despre monopolul pe patriotism], ibidem, 14 (27) martie, p. 2.

57. V. Golubev, Ot samuvajenia k uvajeniu [De la respectul de sine la respect pur şi simplu], ibidem, 25 martie (7 aprilie), p. 1.

58. A. Pogodin, K voprosu o nationalizme [Despre problema naţională], ibidem, 15 (28) mart., p. 1.

59. Slovo, 1909, 17 (30) martie, p. 1.

60. A. Pogodin, ibidem, 15 (28) martie, p. 1.

61. Slovo, 1909, 17 (30) martie, p. 1.

62. M. Slaviński, Slovo, 1909, 14 (27) martie, p. 2.

63. A. Pogodin, ibidem, 15 (28) martie, p. 1.

64. Slovo, 1909, 17 (30) martie, p. 1.

<titlu>Capitolul 12

<titlu>ÎN RĂZBOI (1914 – 1916)

Primul război mondial a fost, în mod incontestabil, cea mai mare

dintre nebuniile secolului al XX-lea. Fără motive sau scopuri veritabile, trei mari puteri europene – Germania, Rusia, Austro-Ungaria – s-au înfruntat într-o luptă nefastă ajungând până acolo încât primele două să nu își mai revină pentru toată durata secolului, iar a treia să se dezintegreze. Cât despre cei doi aliaţi ai Rusiei, învingători în aparenţă, aceştia au mai rezistat încă un sfert de secol, pentru ca apoi să-şi piardă pentru totdeauna forţa de dominare. Din acest moment, Europa întreagă a încetat să îndeplinească orgolioasa misiune de călăuză a omenirii, devenind un obiect al invidiei şi incapabilă să-şi păstreze în mâinile slăbite posesiunile coloniale.

Niciunul dintre cei trei împăraţi, şi cu atât mai puţin Nikolai al

II-lea şi anturajul său nu şi-au dat seama în ce fel de război se afundau, nu şi-au imaginat nici amploarea şi nici violenţa. Cu excepţia lui Stolîpin, iar, după el, Durnovo, puterea nu înţelesese avertismentul adresat Rusiei între anii 1904 şi 1906.

Să privim acelaşi război cu ochii evreilor. În aceste trei imperii vecine trăiau trei sferturi dintre evreii planetei (şi 90% dintre evreii

Europei1) care erau, pe deasupra, concentraţi pe scena operaţiunilor militare viitoare, de la provincia Kovno [Kaunas] (apoi în Livonia

[Letonia]) până la Galiţia austriacă (apoi în România). Iar războiul i-a pus în faţa unei întrebări pe cât de presantă pe atât de dureroasă:

puteau, în aceste condiţii, toţi cei care trăiau în aceste trei imperii să-şi păstreze patriotismul imperial? Căci, dacă pentru armatele care înaintau, dincolo de front se afla duşmanul, pentru evreii stabiliţi în aceste regiuni, în spatele frontului trăiau vecini şi coreligionari de-ai lor. Ei nu-şi puteau dori acest război: starea lor de spirit putea să evolueze dintr-odată către patriotism? în ceea ce îi priveşte pe evreii obişnuiţi, cei din Zona de rezidenţă, aceştia aveau încă şi mai puţine motive să susţină armata rusă. Am văzut că, în urmă cu un secol, evreii din vestul Rusiei veniseră în ajutorul ruşilor împotriva lui Napoleon. Dar, în 1914, situaţia era total diferită:

În numele cărei cauze să ajute armata rusă? În numele Zonei de

rezidenţă? Dimpotrivă, nu cumva războiul îi ispitea cu speranţa unei eliberări? Odată cu sosirea austriecilor şi a germanilor nu avea să se mai instaureze o nouă Zonă de rezidenţă, nu avea să se mai menţină numerus clausus în instituţiile de învăţământ!

Tocmai în partea vestică a Zonei de rezidenţă îşi menţinea influenţa Bundul, iar Lenin ne aduce la cunoştinţă că membrii săi

„Sunt, în majoritate, germanofili şi se bucură de înfrângerea Rusiei2”. Mai aflăm totodată că în timpul războiului, mişcarea evreiască autonomistă Vorwärts a adoptat o poziţie declarat progertnană. Contemporan cu noi, un autor evreu observă cu subtilitate că, «dacă stăm să ne gândim la sensul formulării „Dumnezeu, Ţarul, Patria...”, este imposibil să ne imaginăm un evreu, supus loial al Imperiului, care să fi putut lua în serios această formulă», altfel zis în sensul propriu3.

Dar, în capitale, lucrurile se petreceau cu totul altfel. În ciuda luărilor de poziţie din anii 1904 – 1905, cercurile evreieşti influente, ca şi liberalii ruşi, şi-au oferit sprijinul regimului autocratic încă din momentul declanşării conflictului; ei au propus un pact. „Elanul patriotic care a ridicat Rusia nu i-a lăsat pe evrei deoparte4”. „Era momentul în care, la vederea patriotismului ms al evreilor, Purişkevici îi îmbrăţişa pe rabini3”. Cât priveşte presa (nu Nevoie Vremea, ci presa liberală, „semievreiască”, după expresia lui Witte, tocmai cea care exprima şi orienta schimbările opiniei şi care, în 1905.

<notă>

— Vladimir Purişkevici (1870 – 1920), monarhist, adversar al lui Rasputin la asasinarea căruia a participat. Arestat în 1917, apoi amnistiat, participă la

Mişcarea Albă şi moare de tifos la Novorossiisk.

</notă>

solicitase expres capitularea puterii), a fost, din primele zile ale războiului, purtată de entuziasm patriotic. „Pe deasupra capului micuţei Serbii, sabia a fost ridicată împotriva Rusiei Mari, garanta dreptului inalienabil a milioane de oameni la muncă şi la viaţă!”

În timpul unei reuniuni extraordinare a Dumei, „reprezentanţii

diferitelor naţionalităţi şi ai diferitelor partide erau cu toţii, în acea zi istorică, obsedaţi de acelaşi gând, o unică emoţie comună făcea să tremure toate vocile… Nimeni să nu se atingă de Sfânta Rusie!…

Suntem gata de orice sacrificiu pentru a apăra onoarea şi demnitatea Rusiei unice şi indivizibile… «Dumnezeu, ţarul, poporal»-şi victoria este asigurată… Noi, evreii, luăm apărarea patriei noastre pentru că îi suntem profund credincioşi".

Chiar dacă, în spatele acestei gândiri se manifesta un calcul bine fundamentat, speranţa unui gest de recunoştinţă ca monedă de schimb – dobândirea egalităţii în drepturi, fie şi după terminarea războiului – guvernul trebuia, prin acceptarea acestui aliat neaşteptat, să se decidă a-şi asuma – sau să promită că îşi va asuma – partea sa de obligaţii.

Dar, de fapt, obţinerea egalităţii în drepturi trebuia să treacă obligatoriu prin revoluţie? Pe de altă parte, înăbușirea insurecţiei de către

Stolîpin „antrenase o scădere a interesului pentru politică atât în rândul ruşilor, cât şi al evreilor6", ceea ce, oricum, însemna îndepărtarea de revoluţie. După cum declara Şulghin*: „Combaterea simultană a evreilor şi a germanilor era peste forţele puterii din Rusia. Trebuia neapărat încheiat un pact cu una dintre părţi7". Această nouă alianţă cu evreii trebuia să capete şi un aspect formal: trebuia elaborat măcar un document care să conţină promisiuni, cum se făcuse pentru polonezi, însă doar Stolîpin ar fi avut inteligenţa şi curajul de a-l redacta.

În lipsa acestuia, nu s-a găsit nicio persoană care să înţeleagă situaţia

<notă>

— Vasili Şulghin (1878 – 1976), lider al aripii drepte din Duma de care se desparte în momentul afacerii Beilis. Participă la Blocul progresist. Va primi, împreună cu Gucikov, abdicarea lui Nikolai al II-lea. Emigrat în

Iugoslavia până în 1944 unde va fi prins şi va face doisprezece ani de lagăr.

Moare aproape centenar.

</notă>

şi care să ia deciziile potrivite. (Şi, începând cu primăvara anului 1915, vor fi comise greşeli încă şi mai grave.)

Mediile liberale, inclusiv elita comunităţii evreieşti, aveau totodată în vedere un alt motiv pe care îl considerau drept o certitudine.

Din anul 1907 (la acea dată, fără a fi încă o necesitate presantă).

Nikolai al II – ea s-a lăsat antrenat într-o alianţă militară cu Anglia

(punându-şi astfel în jurul gâtului ştreangul confruntării ulterioare cu

Germania). Iar, acum, totalitatea mediilor progresiste din Rusia făcea următoarea analiză: alianţa cu puterile democratice şi victoria comună alături de acestea făcea inevitabilă o democratizare globală a

Rusiei la sfârşitul războiului, şi, în consecinţă, instaurarea definitivă a egalităţii în drepturi pentru evrei. Avea deci sens, pentru evreii din

Rusia, şi nu numai pentru cei care trăiau la Petersburg sau la Moscova, să aspire, în acest război, la victoria Rusiei.

Aceste convingeri, însă, au fost contrabalansate prin expulzarea precipitată, masivă, a evreilor în afara zonei frontului, ordonată de către Statul-Major general în timpul marii retrageri din 1915. Că acesta a avut puterea să o facă s-a văzut din deciziile necugetate luate la începutul războiului. În iulie 1914, în focul acţiunii, în agitaţia care domnea în faţa iminenţei conflictului, ţarul semnase fără să reflecteze, ca pe un document de o importanţă secundară, Regulamentul provizoriu al serviciului în campanie care acorda Statul-Major o putere nelimitată peste toate regiunile învecinate frontului, cu o foarte mare extindere teritorială, şi aceasta fără a consulta

Consiliul de miniştri. La acel moment, nimeni nu a acordat importanţă acestui document, cu toţii fiind convinşi că ţarul va asigura întotdeauna Comandamentul suprem şi că nu puteau izbucni conflicte cu Cabinetul. Dar, începând din această lună iulie a anului

1914, ţarul a fost convins să nu-şi asume Comandamentul

suprem al armatelor. Ţarul, conştient de implicaţiile situaţiei, a propus postul favoritului său, iscusitul vorbitor Suhomlinov, pe atunci ministru al Apărării, care. fireşte că a refuzat această onoare. Marele prinţ Nikolai Nikolaevici a fost cel numit, iar acestuia nu i s-a părut posibil să înceapă prin modificarea componenţei statului-major general la conducerea căruia se afla generalul Ianuşchevici. Însă, în acelaşi timp, nici Regulamentul provizoriu nu a fost modificat, astfel încât administraţia unei treimi din Rusia se găsea în mâinile lui Ianuşkevici, un om oarecare, care nici măcar militar de carieră nu era.

Încă de la începutul războiului, au fost date ordine locale în vederea expulzării evreilor dincolo de zona armatei8. În august 1914, în ziare se putea citi: „Drepturile evreilor… Ordinul pe cale telegrafică către toţi guvernatorii de provincii şi de oraşe de a face să înceteze acţiunile de expulzare masivă sau individuală a evreilor”.

Dar, de la începutul anului 1915, după cum atestă doctorul D.

Pasmanik, care a fost medic pe front pe întreaga durată a războiului, „brusc, în toată zona frontului şi în toate cercurile apropiate puterii, s-a răspândit zvonul că evreii se ocupau cu spionajul9”.

În cursul verii anului 1915, Ianuşkevici-tocmai el-a încercat să mascheze retragerea armatelor ruseşti, care atunci părea înspăimântătoare, ordonând deportarea masivă a evreilor în afara zonei frontului, deportare arbitrară, fără cea mai mică examinare a cazurilor individuale. Era atât de uşor: pentru toate înfrângerile arunci răspunderea asupra evreilor!

Aceste acuzaţii nu ar fi ieşit poate la iveală fără ajutorul statului-major german care a difuzat un manifest prin care îi chema pe evreii din Rusia să se ridice împotriva guvernului. Dar prevalează opinia, susţinută de numeroase surse, că, în această chestiune, era implicată influenţa poloneză. După cum scrie Sfiosberg, exact înainte de război, avusese loc o explozie brutală a antisemitismului.

„O campanie împotriva dominaţiei evreieşti în industrie şi în comerţ… Când a izbucnit războiul, aceasta era la apogeu… iar polonezii s-au străduit prin orice mijloc să păteze imaginea populaţiilor evreieşti în ochii Comandamentului suprem răspândind tot felul de baliverne şi

poveşti despre spionajul evreiesc10”. Imediat după promisiunile făcute de Nikolai Nikolaevici în Apelul către polonezi din 14 august, aceştia au înfiinţat la Varşovia „Comitetul central al burghezilor” care nu cuprindea nici măcar un evreu, deşi în Polonia, evreii reprezentau 14 % din populaţie. În septembrie, a avut loc un pogrom împotriva evreilor la Suvalki11. Apoi, în timpul retragerii din 1915, „agitaţia care domnea în sânul armatei a permis răspândirea calomniilor inventate de polonezi”. Pasmanik afirmă că este „în măsură să dovedească faptul că primele zvonuri despre trădarea evreilor au fost răspândite de către polonezi” dintre care o parte „aduceau un ajutor activ germanilor. Căutând să răstoarne suspiciunile, ei s-au grăbit să răspândească vestea că evreii se ţineau de spionaj”. În legătură cu această expulzare a evreilor, mai multe surse subliniază faptul că Ianuşkevici însuşi era un „polonez convertit la ortodoxie14”.

Acesta ar fi putut în mod cert suporta o astfel de influenţă, dar noi considerăm aceste explicaţii insuficiente şi nejustificând cu nimic atitudinea statului-major rus.

Bineînţeles, evreii din zona frontului nu puteau să rupă legăturile lor cu satele vecine, să întrerupă „poşta evreiască” şi să se transforme în duşmanii celor de o religie cu ei. În plus, în ochii evreilor din Zona de rezidenţă, germanii apăreau ca o naţiune europeană de o înaltă cultură, cu totul altceva decât ruşii sau polonezii

(umbra neagră a Auschwitz-ului nu acoperise încă pământul şi nici nu atinsese conştiinţa evreiască...). În acest timp, corespondentul de la Times, Steven Graham, raporta că de îndată ce apărea la orizont fumul unei nave germane, populaţia evreiască din Libava

„Uita limba rusă” şi se apuca să vorbească germana. Dacă ar fi trebuit să plece, evreii ar fi preferat să meargă în partea germană. Ostilitatea pe care le-o arăta armata rusă, apoi deportarea, nu puteau decât să le provoace amărăciune şi să-i împingă pe unii dintre ei să colaboreze deschis cu germanii.

Acuzaţiilor aduse împotriva evreilor aşezaţi în aceste regiuni li se adăugau cele care-i aveau ca ţintă pe evreii soldaţi acuzaţi de laşitate şi dezertare. Părintele Gheorghi Şavelski, preot al Armatei

ruse, era ataşat la statului-major, dar se afla adesea pe front şi era bine informat despre tot ceea ce se întâmpla; iată ceea ce scria în memoriile sale: „Din primele zile ale războiului, soldaţii au început să repete insistent că evreii erau nişte fricoşi şi nişte dezertori, iar evreii locali, nişte spioni şi trădători. Erau citate numeroase exemple de evrei trecuţi în tabăra duşmanului sau care evadaseră;

ori de civili evrei care le dăduseră informaţii duşmanului său, în timpul ofensivelor, le dăduseră pe mână soldaţi şi ofiţeri ruşi care întârziaseră etc, etc. Cu cât trecea timpul, cu atât situaţia noastră se înrăutăţea, cu atât creştea ura şi exasperarea împotriva evreilor.

Zvonurile se răspândeau dinspre front în spatele acestuia... şi creau un climat care devenea periculos pentru toţi evreii din Rusia13". Sublocotenentul M. Lemke, un socialist care se afla pe atunci la statul-major, a recopiat, în jurnalul pe care îl ţinea în secret, rapoartele provenind de pe frontul de sud-vest. În decembrie

1915, a notat în special următoarele: „Asistăm la o creştere îngrijorătoare a numărului de dezertori evrei şi polonezi nu numai în poziţiile avansate, ci în aceeaşi măsură, în spatele frontului". – În noiembrie 1915, s-au putut chiar auzi în cursul unei reuniuni de birou a Blocului Progresist următoarele aluzii, notate de Miliukov:

„Care popor a făcut dovada lipsei sale de patriotism? Evreii17".

În Germania şi în Austro-Ungaria, evreii puteau ocupa posturi înalte în administraţie fără a fi obligaţi să-şi renege public religia, iar această situaţie era valabilă şi în armată. În timp ce în Rusia, un evreu nu putea deveni ofiţer dacă nu se convertea la ortodoxie, iar evreii cu un înalt grad de pregătire profesională făceau cel mai adesea serviciul militar în calitate de simpli soldaţi. Se poate înţelege că nu se grăbeau să servească într-o asemenea armată. (Cu toate acestea, s-au găsit cazuri de evrei care au fost decoraţi cu crucea Sfântului Gheorghe. Căpitanul G.S. Dumbadze îşi amintea de un evreu, student la drept, care a primit de patru ori această decoraţie, dar care refuza să intre la şcoala de ofiţeri pentru a nu fi obligat să se convertească, fapt care l-ar fi făcut pe tatăl său să moară de supărare. Mai târziu, a fost împuşcat de către bolşevici18.)

Şi totuşi, ar fi puţin credibil şi puţin plauzibil să conchidem că toate aceste acuzaţii nu sunt decât simple fabulaţii. Şavelski scrie:

„Chestiunea este prea vastă şi prea complexă... totodată nu pot să nu spun că la acea dată, motivele pentru a-i acuza pe evrei nu lipseau... în timp de pace, se tolera ca ei să aibă sarcini civile; în timp de război... evreii au umplut unităţile de luptă... în timpul ofensivelor, ei se aflau adesea în urmă; când armata se retrăgea, erau în faţă. Nu o singură dată au semănat panică în unităţi... Nu vom nega cazurile de spionaj, de trecere de partea duşmanului care nu erau rare... Nu se putea nici să nu găseşti suspect faptul că evreii erau atât de bine informaţi despre ceea ce se petrecea pe front. „Telefonul evreiesc" funcţiona uneori mai bine şi mai repede decât orice telefon de ţară... Nu rareori ştirile de pe front au ajuns să fie cunoscute în micul cătun din Baranovici, situat în apropierea statului-major general, înainte chiar ca ele să parvină Comandantului suprem şi şefului statului-major 19". (Lemke subliniază originile evreieşti ale lui Şavelski însuşi 20.)

Un rabin din Moscova s-a prezentat la statul-major încercând să-l convingă pe Şavelski că „evreii sunt ca toţi ceilalţi: există curajoşi, cum există şi laşi; există cei care sunt loiali patriei lor, dar şi ticăloşi, trădători", şi cita exemple luate din alte războaie. „Chiar dacă mi-a fost extrem de neplăcut, a trebuit să-i povestesc tot ceea ce ştiam despre comportamentul evreilor în timpul acestui război".

„Dar n-am reuşit să ne punem de acord21".

Iată mărturia altui contemporan. Avram Zisman, inginer, desemnat pe atunci pe lângă Comisia de evacuare, îşi amintea, o jumătate de secol mai târziu: „Spre marea mea ruşine, trebuie să spun că [evreii care se găseau aproape de front] s-au comportat într-o manieră prea puţin strălucită, dând germanilor tot ajutorul de care erau capabili" 2".

S-au adus de asemenea acuzaţii de ordin strict economic evreilor care aprovizionau armata rusă. Lemke a recopiat astfel ordinul statului-major semnat de ţar chiar în ziua în care îşi lua funcţia de comandant suprem (acest ordin fusese deci pregătit de

Ianuşkevici): furnizorii evrei abuzează de comenzile de

pansament, de cai, de pâinea pe care le-o aducea armata; ei primesc din partea autorităţilor militare documente certificând „că li se încredinţase sarcina de a face cumpărături pentru nevoile armatei... dar fără indicaţii privind cantitatea sau locul”. Apoi, „evreii fac copii legalizate după aceste documente şi le distribuie complicilor”, dobândind astfel posibilitatea de a face cumpărături pe tot teritoriul

Imperiului. „Graţie solidarităţii care domnea între ei şi a importantelor mijloace financiare, controlau vaste regiuni de unde cumpărau în principal cai şi pâine”, ceea ce făcea să urce în mod nejustificat preţul şi să facă mai dificilă munca funcţionarilor însărcinaţi cu aprovizionarea23.

Dar toate aceste fapte nu vor putea justifica felul de a se comporta al lui Ianuşkevici şi al statului-major. Fără să facă efortul de a alege grâul de neghină, înaltul Comandament rus a lansat o operaţiune, pe cât de masivă pe atât de necugetată, de expulzare a evreilor.

Surprinzătoare în special a fost atitudinea împotriva evreilor din

Galiţia, care trăiau pe teritoriul austro-ungar. „De la începutul primului război mondial, zeci de mii de evrei au trecut din Galiţia în

Ungaria, Boemia, Viena. Cei care au rămas au suferit mult în timpul ocupaţiei ruseşti din această regiune” 4”. „Ofensele, loviturile şi chiar pogromurile, frecvent organizate de unităţile de cazaci, au devenit porţia zilnică pentru evreii din Galiţia”. Iată ceea ce scrie părintele

Şavelski: „În Galiţia, ura contra evreilor era aţâţată şi de jignirile aduse în timpul dominaţiei austriece populaţiilor ruseşti [de fapt, ucraineni şi ruteni] de către evreii puternici26” (altfel spus, aceleaşi populaţii participau în prezent la samavolnicia arbitrară a cazacilor).

„În provincia Kovno, au fost deportaţi toţi evreii fără excepţie:

bolnavii, soldaţii răniţi, familiile soldaţilor care se aflau pe front27”.

„Se ordonau luări de ostatici sub pretextul prevenirii actelor de spionaj”, iar faptele de acest gen „au devenit monedă curentă28”.

Această deportare a evreilor apărea într-o lumină cu atât mai crudă cu cât în 1915 – spre deosebire de ceea ce se va petrece în

1941 –, nu a avut loc o evacuare masivă a populaţiei urbane. Armata se retrăgea, populaţia civilă rămânea pe loc, nimeni nu era pus pe fugă – doar evreii, numai ei erau alungaţi, toţi, fără excepţie şi în cel mai scurt timp: fără a mai vorbi de ofensa morală pe care o reprezenta pentru fiecare, aceasta ducea de asemenea la ruinare, la pierderea casei, a bunurilor. Nu era aceasta, sub o altă formă, acelaşi pogrom de mare amploare, dar de această dată provocat de autorităţi şi nu de mulţimea de jos? Cum să nu înţelegi suferinţa evreiască?

La aceasta, trebuie să adăugăm că Ianuşkevici, întocmai ca şi înalţii gradaţi care se aflau sub ordinele sale, reacţionau în afara oricărei judecăţi logice, în dezordine, precipitare, incoerenţă, ceea ce nu putea decât să contribuie la confuzia generală. Nu există nicio cronică sau vreo dare de seamă despre toate aceste decizii militare. Numai ecourile răspândite în presa epocii, şi apoi, în „Arhivele revoluţiei ruse” de I.V. Hessen, o serie de documente29 adunate la întâmplare, fără continuitate; şi apoi, ca şi la Lemke, copii ale documentelor făcute de persoane particulare. Aceste date disparate permit totuşi să ne facem o părere despre ceea ce s-a întâmplat.

Unele dispoziţii prevăd expulzarea evreilor în afara zonei operaţiunilor militare „în direcţia inamicului” (ceea ce ar însemna: în direcţia austriecilor, peste linia de front?), trimiterea în Galiţia a evreilor care erau originari de acolo, alte directive prevedeau să fie deportaţi în spatele frontului, uneori la distanţă mică, alteori pe malul stâng al Nistrului, iar câteodată „dincolo de Volga”. Fie se vorbeşte de „curăţarea evreilor pe o zonă de cinci verste în partea de dincoace a frontului”, fie de o zonă de cincizeci de verste. Termenele de evacuare sunt când de cinci zile, cu autorizarea de a lua cu sine bunuri, când de douăzeci şi patru de ore, probabil fără această autorizare; în ceea ce îi priveşte pe refractari, aceştia vor fi duşi sub escortă. Sau altă variantă: nu vor fi evacuaţi, dar, în eventualitatea unei retrageri, se vor lua ostatici dintre evreii de vază, mai ales dintre rabini, pentru situaţiile în care evreii i-ar fi denunţat fie pe ruşi, fie pe polonezii care erau de

partea Rusiei; în caz de executare a ordinului de către germani, se proceda la executarea ostaticilor (dar cum ar fi putut să se ştie, să se verifice dacă avuseseră loc execuţii în teritoriul ocupat de germani? Era într-adevăr un sistem incredibil!) Altă instrucţiune: nu se luau ostatici, se mulţumeau doar să îi desemneze în rândurile populaţiei evreieşti care locuia pe teritoriile noastre – ei vor fi cei care vor purta responsabilitatea în cazul actelor de spionaj în favoarea duşmanului, comise de alţi evrei. Sau, mai mult: să se evite cu orice preţ ca evreii să cunoască amplasamentul tranşeelor săpate în spatele frontului

(pentru a nu le comunica austriecilor prin intermediul coreligionarilor, – se ştia că evreii români puteau traversa cu uşurinţă frontiera); sau, dimpotrivă: evreii civili să fie obligaţi să sape tranşeele.

Sau (ordin dat de comandantul regiunii militare Kazan, generalul

Sandetki, cunoscut pentru comportamentul său despotic): să fie adunaţi toţi soldaţii de confesiune evreiască în batalioane de marş şi să fie trimişi pe front. Ori, dimpotrivă: nemulţumire provocată de prezenţa evreilor în unităţile de luptă; inaptitudinea lor militară.

Avem sentimentul că, ducând campania împotriva evreilor.

Ianuşkevici şi statul-major erau pe cale să-şi piardă minţile: de fapt, ce doreau? În cursul acestor săptămâni de luptă deosebit de dificile, când trupele ruseşti se retrăgeau, la capătul puterilor şi cu muniţiile pe sfârşite, şefilor de unităţi li s-a trimis o circulară cuprinzând „o listă de întrebări" şi dându-li-se indicaţia de a aduna maximum de informaţii despre „calităţile morale, militare, fizice ale soldaţilor evrei", ca şi despre relaţiile lor cu populaţiile locale de evrei. Şi s-a conceput şi posibilitatea de a exclude total evreii din armată după război.

Nici noi nu cunoaştem numărul exact de persoane strămutate.

În Cartea despre lumea evreilor ruşi, citim că în aprilie 1915, au fost expulzaţi din provincia Curlanda 40.000 de evrei, iar în mai

120.000 dintre ei au fost izgoniţi din provincia Kovno30. Într-un alt loc, aceeaşi lucrare dă o cifră globală, pentru întreaga perioadă, care se ridică la 250.00031 incluzând refugiaţii de origine evreiască, ceea ce

însemna că deportaţii nu ar fi reprezentat mai mult de jumătate din această cifră. După revoluţie, ziarul Nevoie

Vremea a publicat o informaţie conform căreia evacuarea tuturor locuitorilor Galiţiei împrăştia pe teritoriul Rusiei 25.000 de persoane, printre care circa o mie de evrei32. (Sunt cifre care, pentru acest caz, sunt prea mici ca să poată fi reale.)

La 10 – 11 mai 1915, a fost emis ordinul de a se pune capăt deportărilor, iar acestea au încetat. Jabotiński a tras concluzia expulzării evreilor din zona frontului în 1915 vorbind de o „catastrofă probabil fără precedent de la domnia lui Ferdinand şi a Isabelei”.

din Spania secolului al XV-lea33. Dar nu este cumva un semn al istoriei faptul că această deportare masivă – ea însăşi, şi reacţiile de indignare pe care le-a trezit – avea să contribuie în mod concret la anularea atât de râvnită a Zonei de rezidenţă?

Leonid Andreev realizase foarte clar: «Această faimoasă „barbarie” de care suntem acuzaţi... se sprijină în întregime şi în mod exclusiv pe problema noastră evreiască şi pe excesele ei sângeroase34”.

Aceste deportări ale evreilor au cunoscut un răsunet la scară planetară. De la Petersburg, în timpul războiului, evreii apărători ai drepturilor omului au transmis Europei informaţii asupra situaţiei coreligionarilor; „printre ei, Alexandr Isaievici Brodo s-a distins prin neobosita sa activitate35”. A.G. Ştiapnikov povesteşte cum

Gorki i-a trimis documente despre persecuţiile pe care le îndurau evreii din Rusia; acesta le-a dus cu sine în Statele Unite. Toate aceste informaţii se răspândeau din belşug şi rapid în Europa şi în

America, ridicând un val puternic de indignare.

Şi dacă cei mai buni reprezentanţi ai comunităţii şi ai intelighenţiei evreieşti se temeau că „victoria Germaniei... nu face decât să întărească antisemitismul... iar, din acest unic motiv, nu putea să fie vorba de simpatie faţă de germani şi nici de speranţă în victoria lor36”, un agent de informaţii militar rus din Danemarca raporta în decembrie 1915 că succesul propagandei antiruse „este de asemenea facilitat de către evreii care declară deschis că nu doresc victoria

Rusiei, şi nici consecinţa acesteia: autonomia promisă Poloniei, căci ei ştiu că aceasta din urmă ar lua măsuri energice în vederea expulzării evreilor în afara frontierelor sale37”; altfel spus, antisemitismul polonez era cel de care trebuiau să se teamă, şi nu cel german: soarta care îi aştepta pe evrei într-o Polonie devenită independentă ar fi fost poate mai crudă decât cea pe care o suportau în Rusia.

Guvernele britanic şi cel francez aveau unele reţineri în a condamna deschis atitudinea aliaţilor lor. Dar, la acea epocă, Statele

Unite se angajau din ce în ce mai mult pe arena internaţională. Şi în

America încă neutră a anului 1915, „simpatiile se împărţeau…; o parte dintre evreii care se întâmpla să fie originari din Germania încercau sentimente de simpatie faţă de aceasta, chiar dacă nu o manifestau în mod activ38”. Starea lor de spirit era întreţinută de către evreii proveniţi din Rusia şi Galiţia care, precum atestă socialistul

Ziv, doreau (nu mai putea să fie altfel) desprinderea de Rusia, şi, mai mult de atât încă, prin intermediul „revoluţionarilor profesionişti” ruso-evrei care erau stabiliţi în Statele Unite39. La aceasta se adăugau tendinţele anti-ruseşti din rândul opiniei americane: foarte recent, în 1911, avusese loc dramatica ruptură de acord economic americano-ms vechi de optzeci de ani. Americanii considerau Rusia oficială drept o ţară „coruptă, reacţionară şi necivilizată”.

Ceea ce s-a tradus foarte repede prin efecte concrete. Începând din august 1915, citim în rapoartele făcute de Miliukov despre adunările Blocului Progresist: „Americanii pun drept condiţie [a unui ajutor dat Rusiei] să li se acorde evreilor americani posibilitatea de a avea liber acces pe teritoriul rus41”, – mereu aceeaşi sursă de conflict ca şi în 1911 cu T. Roosevelt. Şi de îndată ce o delegaţie parlamentară rusească s-a prezentat, la începutul anului 1916, la Londra şi Paris pentru a solicita un ajutor financiar, ea s-a lovit de un refuz categoric. Episodul este povestit în detaliu de către Şingariov*, în raportul pe care l-a prezentat la 20 iunie 1916 în faţa Comisiei militare şi maritime a Dumei după întoarcerea delegaţiei. În Anglia, lordul Rothschild a răspuns acestei cereri: „Voi prejudiciaţi imaginea noastră în faţa

Statelor Unite”. În Franţa, baronul de Rothschild declara: „În America, evreii sunt numeroşi şi activi, exercitând o mare influenţă, astfel că opinia americană vă este foarte ostilă”.

(Apoi, „Rothschild s-a exprimat într-o manieră şi mai brutală”, iar

Şingariov a cerut ca vorbele sale să nu apară în procesul-verbal.)

Această presiune financiară din partea americanilor, conchidea raportorul, reprezintă prelungirea unei politici care a dus la ruperea acordului nostru comercial în 1911 (dar, bineînţeles, la aceasta s-au adăugat deportările masive ale evreilor survenite între timp). Jacob

Schiff, care avusese cuvinte atât de dure împotriva Rusiei în 1905, declara în prezent unui parlamentar francez trimis în America: „Noi vom acorda un credit Angliei şi Franţei când vom avea siguranţa că

Rusia va face ceva pentru evrei; banii pe care îi luaţi ca împrumut merg în Rusia, şi noi nu dorim aceasta42”.

— Miliukov a evocat la tribuna Dumei protestele a „milioane şi milioane de evrei ameri

<notă>

— Andrei Şingariov (1969 – 1918), unul dintre liderii partidului Cadet. Va fi membru al primului Guvern provizoriu în 1917. Arestat de către bolşevici şi masacrat în închisoare.

</notă>

cani… care s-au bucurat de un larg ecou în opinia americană. Am în mână numeroase ziare americane care fac dovada acestui lucru…

Mitinguri care se sfârşesc prin scene de isterie, crize de lacrimi la evocarea situaţiei evreilor din Rusia. Am copia dispoziţiei dată de preşedintele Wilson, instaurând „o zi a evreilor” pe întreg teritoriul american cu scopul de a strânge ajutoare pentru victime”. Iar „când le cerem bani bancherilor americani, ni se răspunde: Poftim, cum aşa? Suntem de acord să împrumutăm bani Angliei şi Franţei, sub condiţia ca Rusia să nu le vadă culoarea… Celebrul bancher Jacob

Schiff, care dirijează lumea financiară a New York-ului, refuză

categoric orice idee de a acorda împrumut Rusiei...”

Encyclopaedia Iudaica, redactată în engleză, confirmă faptul că

Schiff, „utilizând influenţa sa pentru a împiedica alte instituţii financiare să consimtă împrumuturi pentru Rusia... a urmat această politică pe toată perioada primului război mondial44” şi a făcut presiuni asupra altor bănci pentru ca acestea să reacţioneze la fel.

Pentru toate aceste agitaţii provocate de deportări, atât în Rusia cât şi în străinătate, Consiliul de miniştri a fost cel care a trebuit să plătească oalele sparte, cu toate că statul-major nici măcar nu-l consulta şi nu acorda nicio atenţie protestelor sale. Am citat deja câteva frânturi din dezbaterile pătimaşe care agitau cabinetul pe acest subiect45. Iată încă vreo două. Krivoşcin era gata să acorde provizoriu evreilor dreptul de a se instala în toate oraşele Rusiei:

„Această favoare acordată evreilor va fi utilă nu numai din punct de vedere politic, dar şi din punct de vedere economic... Până în prezent, politica noastră în acest domeniu ne făcea să ne gândim la acel avar culcat pe comoara sa, care nu are niciun câştig, dar nici nu permite altora să beneficieze de ea”. Dar Ruhlov îi replică:

această propunere „constituie o modificare fundamentală şi ireversibilă a unei legislaţii care s-a stabilit în cursul, Istoriei cu scopul de a proteja patrimoniul rus de confiscare de către, evrei iar poporul rus de influenţa vătămătoare a vecinătăţii cu evreii... Faceţi precizarea că această favoare nu va fi acordată decât pentru

<notă>

— Colaborator apropiat al lui Stolîpin, ministru al agriculturii (1906 – 1915), mort în emigraţie (1857 – 1921).

</notă>

perioada războiului... dar nu trebuie să ne ascundem”: după război, „nu se va găsi nici un singur guvern” care „să trimită evreii înapoi în Zona de rezidenţă... Ruşii mor în tranşee, iar în tot acest timp evreii se vor instala în inima Rusiei, vor trage foloase din nenorocirile îndurate de popor, din ruina generală. Care va fi reacţia armatei şi a poporului rus? Şi iarăşi, în cursul următoarei reuniuni:

„Populaţia rusească îndură lipsuri şi suferinţe inimaginabile,

atât pe front cât şi în interiorul ţării, în timp ce bancherii evrei cumpără de la coreligionarii lor dreptul de a se servi de nenorocirea Rusiei pentru a exploata mâine acest popor vlăguit46".

Miniştrii însă recunoşteau că nu exista o altă soluţie. Această măsură trebuia „să fie aplicată cu o rapiditate excepţională" – „în scopul de a satisface nevoile financiare generate de război47". Şi cu toţii, cu excepţia lui Ruhlov, şi-au pus semnăturile pe circulara autorizând evreii să se instaleze liber (cu posibilitatea de a achiziţiona bunuri imobiliare) pe întreg teritoriul Imperiului, cu excepţia capitalelor, a zonelor agricole, a provinciilor populate de cazaci şi a regiunii Ialta48. În toamna anului 1915 a fost, de asemenea, abrogat sistemul paşaportului anual, obligatoriu până la acea dată pentru evrei, care aveau de acum dreptul la un paşaport permanent. (Aceste măsuri au fost realizate printr-o anulare parţială a acelui nume rus clausus în instituţiile de învăţământ şi prin autorizarea de a ocupa posturi de avocat pledant în limitele cotelor de reprezentare49). Opoziţia pe care aceste decizii au întâlnit-o în rândul opiniei publice a fost înfrântă sub presiunea războiului.

Aşa se face că, după o existenţă de un secol şi un sfert, Zona de rezidenţă a evreilor a dispărut pentru totdeauna. Şi ceea ce le întrece pe toate, după cum notează Sfiosberg, este faptul că „această măsură, atât de importantă prin conţinutul ei... venind să suprime

Zona de rezidenţă, această măsură pentru care s-au luptat zadarnic vreme de decenii evreii ruşi şi cercurile liberale din Rusia, a trecut neobservată50!" Neobservată din cauza amplorii luate de război.

Valuri de refugiaţi şi de emigranţi au împânzit atunci Rusia.

Comitetul pentru refugiaţi, înfiinţat de către guvern, a alocat şi el evreilor care s-au deplasat credite de ajutor pentru a se stabili51.

Până la revoluţia din februarie, „Conferinţa asupra refugiaţilor şi-a urmat lucrările şi a alocat sume considerabile diferitelor comitete naţionale", inclusiv comitetului evreiesc32. Se înţelege că acestora li se adăugau fondurile vărsate de numeroasele organizaţii evreieşti care se dedicaseră acestei sarcini cu energie şi eficacitate. Printre acestea se

găseau Organizaţia Meşteşugarilor Evrei (OME), creată în 1880, bine pusă la punct şi întinzându-şi deja activitatea dincolo de Zona de rezidenţă. OME începuse cooperarea cu World Relief

Commitee şi cu „Joint" („Comitet pentru repartizarea fondurilor de ajutorare evreilor care suferiseră de pe urma războiului"). Cu toţii aduceau un ajutor imens populaţiilor evreieşti din Rusia, «„Joint" a sprijinit sute de mii de evrei din Rusia şi Austro-Ungaria33». În

Polonia, OME a ajutat evreii care doreau să emigreze sau pe cei stabiliţi ca agricultori – căci, „pe timpul războiului, evreii care locuiau în târguşoare fuseseră antrenaţi, nu fără constrângere din partea ocupantului german, în agricultură –". Mai exista şi Societatea profilactică evreiască (SPE), fondată în 1912; aceasta îşi propunea ca misiune nu numai ajutorarea medicală directă a evreilor, ci şi crearea de sanatorii, dispensare, dezvoltarea igienei sanitare în general, prevenirea bolilor, „să lupte împotriva degradării fizice a populaţiei evreieşti" (nicăieri în Rusia nu existau încă organizaţii de acest gen). În prezent, 1915, detaşamentele acesteia organizau pentru emigranţii evrei, pe întregul parcurs al itinerarului lor şi la locul de destinaţie, centre de aprovizionare, echipe medicale ambulante, spitale de campanie, adăposturi, cabinete de consultaţie pediatrică55.

— Tot în 1915, vedem apărând Asociaţia evreiască de ajutorare a victimelor de război (AEAVR); bucurându-se de ajutorul Comitetului pentru refugiaţi şi al atât de înzestratei de către

Stat, „Zemgor" (asociaţia „Uniunii zemstvelor" şi a „Uniunii oraşelor"), ca şi de credite provenind din America. AEAVR pune la punct o vastă reţea de persoane însărcinate să vină în ajutorul evreilor pe timpul deplasării lor şi la noul loc de rezidenţă, cu bucătării mobile, cantine, puncte de distribuţie de îmbrăcăminte, birouri de ajutor pentru încadrarea în muncă (agenţii de plasament, centre de formare profesională), instituţii pentru copii, şcoli. Ce organizare admirabilă! – să ne gândim că, de fapt, au fost luaţi în sarcină aproximativ 250.000 de refugiaţi şi persoane deplasate; conform cifrelor oficiale, numărul acestora se ridica deja la 215 00 în august 1916 6. Mai exista de asemenea „Biroul Politic" de pe lângă deputaţii evrei din cea de a patra

Dumă, născut dintr-un acord anterior între Grupul Popular evreu, Partidul Popular evreu, Grupul

Democratic evreu și sioniști; în timpul războiului, acesta a desfășurat „o activitate considerabilă37”. În ciuda tuturor acestor dificultăți, „războiul a dat un puternic impuls spiritului de inițiativă al evreilor, a stârnit voința acestora de a se ocupa de ei înșiși 3”. De-a lungul acestor ani, „forțe considerabile ascunse până atunci în profunzimile conștiinței evreiești au ajuns la maturitate și au scos la lumina zilei... rezerve imense de inițiativă în domenii dintre cele mai variate ale acțiunii politice și sociale3”.

— Pe lângă mijloacele alocate de către comitetele de întrajutorare, AEAVR beneficia de milioanele vărsate de guvern. În niciun moment Conferința specială a refugiaților „nu a respins sugestia noastră” asupra valorii ajutoarelor: 25 de milioane într-un an și jumătate, fie infinit mai mult decât ceea ce colectele printre evrei au putut strânge (guvernul plătea prin aceasta erorile statului-major); cât despre sumele care parveneau din Occident, comitetul le putea păstra pentru a le utiliza ulterior. Așa se face că, în ciuda tuturor acestor mișcări ale populației evreiești – refugiați, persoane deplasate, dar și un mare număr de voluntari – războiul a modificat în mod semnificativ repartiția evreilor în Rusia; importante colonii s-au constituit în orașe foarte îndepărtate de front, în principal în Nijni Novgorod.

Voronej, Penza, Samara, Saratov, dar și în capitale. Chiar dacă dispariția Zonei de rezidență nu a privit Petersburgul și Moscova, aceste două orașe au fost practic deschise din acel moment. Adesea, mergeau pentru a se întâlni cu părinții sau cu protectorii instalați acolo de multă vreme. După amintirile lăsate de contemporani, descoperim, de exemplu, un dentist din Petersburg pe nume

Flakke: apartament cu zece camere, valet, servitoare, bucătar – evreii bogați nu erau rari și, în plin război, pe când la Petrograd era penurie de locuințe, aceștia ofereau posibilități de găzduire pentru evreii veniți din alte părți. Numeroși au fost cei care și-au schimbat locul de rezidență în cursul acestor ani: familii, grupuri de familii care nu au lăsat urme în istorie, cu excepția, uneori, a unor cronici de

familie cu caracter particular, precum părinţii lui David Azbel:

„Mătuşa Ida... a lăsat calmul şi lâncezeala din Cernigov, la începutul primului război mondial, pentru a veni să se instaleze la Moscova[61]”. Noii veniţi erau adesea de condiţie modestă, dar în mod cert aveau acces la posturi influente, precum micul aprod Poznański care, în cadrul comisiei de cenzură militară din Petrograd, avea în mâna sa „toate afacerile secrete[62]”.

În tot acest timp, statul-major revărsa maşinal torentele sale de directive, uneori respectate, alteori neglijate: să fie excluşi evreii înrolaţi în toate activităţile străine de serviciul armat: secretar, brutar, infirmier, telefonist, telegrafist. Astfel, „în vederea prevenirii propagandei antiguvernamentale pe care se presupunea că o duceau medicii şi infirmierii evrei, trebuia ca aceştia să fie repartizaţi nu în spitale şi infirmerii de campanie, ci „în locuri puţin prielnice activităţilor de propagandă, ca, de exemplu, poziţii avansate, transportul răniţilor pe câmpul de luptă[63]”. Într-o alta directivă: să fie daţi afară evreii din Uniunea Zemstvelor, din Uniunea oraşelor şi a Crucii

Roşii unde erau concentraţi în număr mare pentru a scăpa de serviciul militar (aşa cum o făceau, semnalăm în trecere, zeci de mii de ruşi), se servesc de poziţia lor avantajoasă în scopuri de propagandă

(cum făcea orice liberal, radical sau socialist care se respecta) şi, mai ales, colportau zvonuri despre „incompetenţa înaltului Comandament” (ceea ce corespundea într-o mare măsură realităţii[54]). Alte circulare alertau împotriva pericolului pe care îl reprezenta păstrarea evreilor în posturi care îi puneau în contact cu informaţii sensibile: în serviciile Uniunii celor din zemstve de pe frontul de vest, în aprilie 1916, „toate ramurile importante ale administraţiei (inclusiv cele care ţineau de secretul apărării) sunt în mâinile evreilor”, şi se citează numele celor însărcinaţi cu înregistrarea şi clasarea documentelor confidenţiale, ca şi numele directorului departamentului informaţiilor care, „prin funcţiunile sale, dispunea de liber acces la diferite servicii ale armatei în spatele frontului sau în regiuni[65]”.

Totodată, nimic nu dovedeşte că vociferările statului-major

asupra necesităţii de a-i îndepărta pe evrei din administraţia Zemgorului au avut rezultate concrete. Mereu bine informat, Lemke constată că „directivele autorităţilor militare privind excluderea evreilor” din

Zemgor „nu au fost bine primite”. A fost publicată o circulară, stipulând că „toate persoanele de confesiune evreiască destituite din ordinul autorităţilor vor beneficia timp de două luni de menţinerea salariului şi de indemnizaţii pentru deplasare, şi de posibilitatea de a fi recrutaţi cu prioritate în instituţiile Zemgorului situate în spatele frontului66”. (Zemgorul era favoritul presei ruse influente. Astfel, aceasta refuză în mod unanim să-şi dezvăluie sursele de finanţare: în douăzeci şi cinci de luni de război la 1 septembrie 1916, 464 de milioane de ruble acordate de guvern – echipamentul şi proviziile erau livrate direct din depozitele Statului –, faţă de doar 9 milioane adunate de zemstve, oraşe, colecte. Dacă presa a refuzat să publice aceste cifre, aceasta se explică prin faptul că ar fi lipsită de sens opoziţia dintre acţiunile filantropice şi calitative ale Zemgorului şi cea a unui guvern stupid, nesemnificativ şi inutil.)

Circumstanţele economice şi condiţiile geografice făceau ca, printre furnizorii armatei, să fie mulţi evrei. O reclamaţie exprimând furia

„Cercurilor ortodoxe-ruse din Kiev... împinse de datoria lor patriotică”, îl arată cu degetul pe Salomon Frankfurt care ocupa un post deosebit de important, acela de „delegat al Ministerului Agriculturii la aprovizionarea armatei cu slănină” (trebuie să spunem că plângerile îndreptate împotriva dezorganizării antrenate de aceste rechiziţii s-au făcut auzite până la Duma). Tot la Kiev, un obscur „agronom al unei zemstve din regiune”, Zelman Kopel, a fost imortalizat de Istorie pentru că ordonase o rechiziţie excesivă chiar înainte de

Crăciunul anului 1916, lipsind de zahăr în perioada sărbătorilor un întreg raion sătesc (în această afacere, o plângere a fost de asemenea depusă împotriva administrării locale de către cei din zemstve68).

În noiembrie 1916, deputatul N. Markov, stigmatizându-i în cadrul Dumei pe „hoţii din spatele frontului şi jefuitorii” bunurilor statului şi ai Apărării naţionale, desemna, după obiceiul său, în mod special pe evrei: la Kiev, încă o dată, Şeftel, membru al Consiliului municipal, a fost cel care a blocat în depozite şi a lăsat să se strice peste 2.500 de tone de făină, peşte şi alte produse pe care oraşul le păstra ca rezervă, pe când în acelaşi moment, „prietenii acestor domni îşi vindeau peştele la preţuri uluitoare”; V. I.

Demtcenko, ales de Kiev în Dumă, era cel care ascundea „mulţimi de evrei, de evrei bogaţi” (şi îi enumera) „pentru a-i face să scape de serviciul militar”: de asemenea, la Saratov, se găsea „inginerul

Levi” care furniza „prin intermediul comisionarului Frenkel” mărfuri Comitetului militar-industrial la preţuri exagerate69. Dar trebuie notat faptul că aceste comitete militar-industriale fondate de către Gucikov se comportau exact în aceeaşi manieră cu Visteria publică. Deci... într-un raport al Departamentului de Siguranţă din

Petrograd datat octombrie 1916, putem citi: „La Petrograd, comerţul este exclusiv în mâinile evreilor care cunosc perfect gusturile, dorinţele şi părerile omului de rând”; dar acest raport arată şi opinia răspândită la dreapta conform căreia, în popor, „libertatea de care se bucură evreii de la începutul războiului” trezeşte din ce în ce mai multă nemulţumire;, e adevărat, oficial se mai găsesc câteva firme ruseşti, dar ele sunt de fapt controlate de evrei: este imposibil să se cumpere sau să se comande ceva fără mijlocirea unui evreu7 „ (publicaţiile bolşevice, ca de exemplu cartea lui Kaiurov71

care se afla la acea epocă la Petrograd, nu au scăpat ocazia de a falsifica realitatea pretinzând că în mai 1915, în timpul lichidării firmelor şi magazinelor germane din Moscova, mulţimea a atacat şi instituţiile evreieşti, – ceea ce este fals, căci s-a întâmplat tocmai contrariul: în timpul revoltei anti-germane, evreii, din cauza asemănării de nume de familie, s-au protejat afişând în vitrina prăvăliilor pancarta: „Acest magazin este evreiesc” – şi nu au fost atinşi.

În spatele frontului, comerţul evreiesc nu a avut de suferit în toţi

anii de război).

În acest timp, în vârful monarhiei, – în anturajul morbid al lui

Rasputin –, un mic grup de indivizi mai degrabă dubioşi jucau un

<notă>

— Alexandr Gucikov (1882 – 1936), fondator şi lider al Partidului Octombrist, preşedinte al celei de aâreia Dume (martie 1910 martie 1911), preşedintele Comitetului panrus al industriilor de război, va deveni ministru de

Război şi al Marinei în primul Guvern provizoriu. Va emigra în 1918.

Moare la Paris.

</notă>

rol important. Ei nu stârneau numai indignare în mediile de dreapta – astfel, în mai 1916!, ambasadorul Franţei la Petrograd.

Maurice Paleologue, nota în jurnalul său: „O adunătură de bancheri evrei şi de speculanţi murdari, Rubinstein, Manus etc, au încheiat un acord cu el [Rasputin] şi îl despăgubesc din plin pentru serviciile aduse. Sub îndrumările lor, acesta adresează note miniştrilor, băncilor sau diferitelor personalităţi influente72”.

Într-adevăr, dacă anterior, baronul Guinzburg era cel care intervenea deschis în favoarea evreilor, această acţiune era de acum dirijată în ascuns de arivişti care se înghesuiseră în jurul lui

Rasputin. Aşa a fost baronul Rubinstein (era directorul unei bănci de afaceri din Petrograd, dar şi-a croit, sigur pe sine, o cale către anturajul tronului: el administra averea Marelui-duce Andrei Vladimirovici, a făcut cunoştinţă cu Rasputin prin intermediul Annei

Vărubova*, apoi a fost decorat cu ordinul Sfântul Vladimir, i s-a dat titlul de consilier de stat, şi deci de „Excelenţa Voastră”). Dar şi industriaşul I.P. Manus (directoail uzinei de vagoane. din Petrograd, membra al biroului de conducere al uzinelor Putilov, al consililului de administraţie a doua bănci şi al Societăţii ruseşti de transport, şi, de asemenea, consilier de Stat). Rubinstein i-a dat lui Rasputin un

„Secretar” permanent, pe Aron Simanovici, un bijutier bogat,

negustor de diamante, analfabet, dar foarte abil şi întreprinzător (dar ce nevoie avea Rasputin de un „secretar”, el, care nu avea nimic?...)

Acest Simanovici, („şei mai bun dintri ivrei” ar fi mâzgălit

„Stareţul” pe portretul său) a publicat în emigraţie o broşură lăudăroasă despre rolul pe care îl jucase la acea epocă. Se găsesc aici tot felul de bârfe lipsite de interes, de fabulaţii (el vorbeşte de „sute de mii de evrei executaţi şi masacraţi din ordinul Marelui-duce

Nikolai Nikolaevici73”); dar, dincolo de această fabulaţie şi de pornirile lăudăroase, putem întrevedea fapte reale, concrete.

<notă>

— Anna Vărubova (1884 – 1964), domnişoară de onoare a împărătesei, căreia i-a fost mult timp cea mai bună prietenă, admiratoare fanatică a lui

Rasputin, intermediară permanentă între cuplul imperial şi stareţ. Arestată în 1917, eliberată, arestată din nou, reuşeşte să fugă în Finlanda, unde va trăi peste 45 de ani într-o uitare completă.

</notă>

De exemplu, „afacerea dentiştilor” – în mare parte evrei – care izbucnise încă din 1913: „Se pusese la cale o adevărată fabrică de diplome de dentist” care au inundat Moscova74, – deţinerea lor dădea dreptul la şedere permanentă şi scutea de serviciul militar. Au existat aproape 300 (potrivit lui Simanovici: 200). Falşii dentişti au fost condamnaţi la un an de închisoare, dar, prin intervenţia lui

Rasputin, au fost graţiaţi.

„În timpul războiului... evreii căutau pe lângă Rasputin o protecţie împotriva poliţiei sau a autorităţilor militare”, iar Simanovici ne destăinuie cu mândrie că „mulţi tineri evrei implorau ajutorul său pentru a scăpa de armată”, ceea ce, în timp de război, le dădea posibilitatea să intre la universitate; „nu exista adesea nicio cale legală”.

— Dar Simanovici pretinde că întotdeauna reuşea să găsească o soluţie. Rasputin „devenise prietenul şi binefăcătorul evreilor, şi susţinea fără rezervă eforturile mele de a le ameliora condiţia75”.

Evocând cercul acestor noi favoriţi, nu putem să nu-l

menţionăm pe aventurierul fără pereche care a fost Manasevici-Manuilov.

El a fost pe rând funcţionar al Ministerului de Interne şi agent al

Ohranei la Paris, ceea ce nu l-a împiedicat să vândă în străinătate documente secrete ale Departamentului de poliţie; el a dus negocieri secrete cu Gapon; când Sturmer a fost numit prim-ministru, i s-au încredinţat «„misiuni secrete”, excepţionale76”».

Rubinstein a intrat în viaţa publică prin cumpărarea jurnalului

Nevoie Vremea (cf. capitolului 8), până atunci ostil evreilor. (Ironia istoriei: în 1876, Suvorin cumpărase acest jurnal cu banii bancherului din Varşovia, Kroneberg, şi, la început, bine orientat în privinţa evreilor, le deschidea acestora coloanele ziarului său. Dar, de la începutul războiului dintre Rusia şi Turcia, Nevoie Vremea a schimbat imediat conducerea, „trecând de partea reacţiunii” şi, „în ceea ce priveşte chestiunea evreiască, nu a mai pus niciun fel de frâne urii şi

<notă>

— Protejat al lui Rasputin, preşedinte al Consiliului de miniştri (2 februarie

23 noiembrie 1916), cumulându-şi funcţiile cu cea de ministru de Interne (16

martie-17 iulie) şi cea de ministru al Afacerilor Externe (20 iulie-23 noiembrie). După februarie a fost arestat şi închis; a murit la 2 septembrie 1917.

</notă>

relei-credinţe77”.) în 1915, Primul ministru Goremîkin şi ministrul de Interne Hvostov junior degeaba s-au opus cumpărării ziarului de către Rubinstein78, acesta şi-a atins scopurile ceva mai târziu, – dar se aflau deja prea aproape de revoluţie, toate acestea nu au servit la prea multe. (Un alt ziar de dreapta, Grajdanin, a fost de asemenea cumpărat parţial de către Manus).

S. Melgunov a poreclit „cvintetul” acest mic grup care trata afacerile în „anticamera79” ţarului – prin intermediul lui Rasputin.

Ţinând cont de puterea de care dispunea acesta din urmă, nu

mai era o afacere măruntă: personaje dubioase se găseau în imediata apropiere a tronului şi puteau exercita o influenţă periculoasă asupra problemelor întregii Rusii. Ambasadorul Marii Britanii.

Buchanan, estima că Rubinstein avea legături cu serviciile germane de informaţii80. Nu putem exclude această posibilitate.

Rapida pătrundere a spionajului german în Rusia şi legăturile acestuia cu speculanţii din spatele frontului l-au constrâns pe generalul Alexeev" să ceară ţarului, în cursul verii anului 1916; autorizaţia de a efectua investigaţii dincolo de zona de competenţă a statului-major, – şi astfel s-a constituit „Comisia de anchetă a generalului

Batiuşin". Prima ţintă a acestuia a fost bancherul Rubinstein, suspectat de „operaţii speculative cu capitaliştii germani", de manipulări financiare în profitul duşmanului, de depreciere a rublei, de plătirea în exces a agenţilor străini pentru comenzile făcute prin Intendenţa generală, şi de operaţiuni speculative cu grâu în regiunea Volgăi.

Prin decizia ministrului Justiţiei, Rubinstein a fost arestat la 10 iulie

1916 şi acuzat de înaltă trădare81.

Rubinstein primeşte sprijinul cel mai puternic de la împărăteasa însăşi. Două luni după arestarea lui, aceasta i-a cerut ţarului „să-l tri

<notă>

— Ivan Goremîkin (1839 – 1917), prim-ministru în aprilie-iulie 1906, prima dată, apoi a doua oară din ianuarie 1914 până în ianuarie 1916.

** Alexis Hvostov junior (1872 – 1918), lider de dreapta în cea de-a patra

Dumă, ministru de Interne între 1915 – 1916. împuşcat de bolşevici.

* * * Mihail Alexeev (1857 – 1918), pe atunci şef de Stat-major al Comandamentului suprem. îl va sfătui pe ţar să abdice. Comandant suprem până la

3 iunie 1917. După Octombrie, organizatorul primei Armate

Albe, pe Don.

</notă>

mită discret în Siberia, să nu-l reţină aici, ca să nu-i enerveze pe evrei” – „să vorbească pentru Rubinstein” cu Protopopov. După două săptămâni, Rasputin trimite la rândul său o telegramă ţarului spunându-i că Protopopov „roagă ca nimeni să nu vină să-l deranjeze”, inclusiv contra-spionajul...; „mi-a vorbit despre deţinut cu blândeţe, ca un adevărat creştin”. Iar trei săptămâni mai târziu, împărăteasa: „În legătură cu Rubinstein, acesta este pe moarte. Trimite imediat o telegramă [pe frontul de nord-vest]... pentru a-l transfera de la Pskov sub autoritatea ministailui de Interne” – adică acel bun şi blând creştin Protopopov! Iar în ziua următoare: „Sper că ai trimis telegrama pentru Rubinstein, că trage să moară”. Şi, din nou, în ziua următoare: „Ai luat măsuri pentru ca Rubinstein să fie încredinţat ministrului de Interne? Dacă mai rămâne la Pskov, va muri, – te rog, blândul meu prieten82!”

Pe 6 decembrie, Rubinstein a fost eliberat – cu zece zile înainte de asasinarea lui Rasputin, care a avut astfel timp să-i facă un ultim serviciu. Imediat după aceasta, ministrul Makarov”, pe care împărăteasa îl ura, a fost destituit. (Puţin mai târziu, va fi împuşcat de către bolşevici). E adevărat că prin eliberarea lui Rubinstein, judecarea cazului său nu s-a încheiat; a fost din nou arestat, dar în timpul revoluţiei salvatoare din februarie, împreună cu alţi deţinuţi care putrezeau în temniţele ţariste, a fost eliberat de către mulţime din închisoarea de la Petrograd şi a părăsit ingrata Rusie, cum au avut timpul să o facă de asemenea Manasevici, Manus şi Simanovici. (Pe acest Rubinstein vom mai avea ocazia să-l întâlnim.)

Pentru noi, cei care trăim în anii ’90 ai secolului al XX-lea, această orgie de jefuire a bunurilor Statului apare ca un model ex

<notă>

— Ultimul ministru de Interne ţarist. Acuzat de înţelegere cu Germania

(pusă la cale în Suedia în vara anului 1916 cu ocazia unei călătorii în Anglia a unei delegaţii a Dumei). Trimis la închisoare de Guvernul provizoriu. împuşcat de bolşevici.

** Ministru al Justiţiei între 20 iulie 1916 şi 2 ianuarie 1917. împuşcat de

Ceka în septembrie 1918.

* * * Momentul în care a fost terminată redactarea prezentului volum şi aluzie la starea Rusiei în timpul lui Elţîn.

</notă>

perimental la scară redusă... Dar ceea ce regăsim, şi într-un caz şi în celălalt, este un guvern pretenţios şi incompetent în acelaşi timp, care a lăsat Rusia în voie sortii.

*

Trăgând învăţăminte din afacerea Rubinstein, Statul-Major a trecut la verificarea conturilor mai multor bănci. În acelaşi timp, a fost deschisă o anchetă împotriva negustorilor de zahăr din Kiev – Hepner, Tehanovski, Babuşkin şi Dobrâi. Aceştia obţinuseră autorizaţia să exporte zahăr către Persia; făcuseră exporturi masive, dar prea puţină marfă fusese semnalată de către vămi şi ajunsese pe piaţa persană; restul zahărului „dispăruse", însă, conform anumitor informaţii, acesta fusese transportat prin Turcia – aliat al Germaniei – şi fusese vândut acolo. În acelaşi timp, preţul acestuia a crescut brusc în regiunile de sud-vest, acolo unde era concentrată industria rusească a zahărului. Afacerea negustorilor de zahăr începea într-un climat de rigoare şi intransigenţă, dar comisia Batiuşin nu şi-a dus ancheta până la capăt, ci a transmis dosarul unui judecător de instrucţie din Kiev, care a început prin a lărgi cercul vinovaţilor, după care li se va găsi sprijin pe lângă tron. În ceea ce priveşte comisia Batiuşin însăşi, componenţa ei lăsa mult de dorit.

Lipsa de eficacitate în anchetarea afacerii Rubinstein a fost scoasă în evidenţă de către senatorul Zavadski83. În memoriile sale, generalul Lukomski, membru al statului-major, povesteşte că unul dintre principalii jurişti ai comisiei, colonelul Rezanov, persoană competentă fără îndoială, se întâmpla să fie de asemenea mare amator de cărţi, de restaurante bune, de dineuri bine stropite; un altul, Orlov, se va dovedi a fi un renegat care va lucra în poliţia secretă după anul 1917, apoi va trece la Albi, iar în perioada emigrării, se va face

cunoscut prin comportamentul său provocator. Au existat fără îndoială în sânul acestei comisii şi alte personaje dubioase care nu refuzau mita şi care făcuseră bani din eliberarea deţinuţilor. Printr-o serie de acte nesocotite, comisia a atras asupra ei atenţia Justiţiei militare din Petrograd şi a înalţilor funcţionari din ministerul de Justiţie.

Cu toate acestea, doar Statul-Major se ocupa de problema speculanţilor, şi aceasta, în legătură cu activităţile „evreilor în general". Pe data de 9 ianuarie 1916, directorul interimar al Departamentului de poliţie, Kafafov, a semnat o directivă clasată ca secret al apărării, adresată tuturor guvernatorilor de provincii şi de oraşe cât şi tuturor comandamentelor de jandarmerie. Dar „serviciul de informaţii" al opiniei a aflat foarte curând secretul şi, o lună mai târziu, la 10 februarie, toate afacerile au încetat, Ceheidze* dă citire următorului document din înaltul tribunei Dumei. Şi ceea ce se putea citi nu era numai faptul că „evreii fac propagandă revoluţionară", dar că pe deasupra activităţii criminale de propagandă... ei îşi fixaseră două obiective importante: să urce în mod artificial preţurile mărfurilor de primă necesitate şi să retragă din circulaţie moneda curentă" – căutau astfel „să facă în aşa fel încât populaţia să-şi piardă încrederea în moneda rusească", să răspândească zvonul că „guvernul rus este în faliment, că nu mai este suficient metal pentru a fabrica monede". Scopul tuturor acestor acţiuni, conform circularei, era „să obţină desfiinţarea Zonei de rezidenţă, căci evreii gândeau că perioada respectivă era cea mai favorabilă pentru a-şi atinge scopurile, menţinând neliniştea în ţară". Departamentul nu a însoţit aceste observaţii de nicio măsură concretă:

era pur şi simplu „pentru informare84". Iată care a fost reacţia lui

Miliukov: „Se utilizează în cazul evreilor metoda Rostopcin*– sunt prezentaţi în faţa unei mulţimi surescitate căreia i se spune: ei sunt vinovaţii, sunt ai voştri, faceţi cu ei ce doriţi85". În cursul aceloraşi zile, poliţia a încercuit Bursa din Moscova, a făcut controale de identitate printre operatori şi a descoperit şaptezeci de evrei în situaţie ilegală; o razie de acelaşi gen a avut loc la Odessa.

Aceasta a pătruns de asemenea în hemiciclul Dumei, provocând un adevărat cataclism – faptul de care se temeau atât de mult în urmă
<notă>
— Lider menşevik, deputat în cea de a treia şi a patra Dumă; în februarie
1917, preşedinte al Sovietului din Petrograd. Va emigra în 1921 şi se va sinucide în 1926.
** Rezumat stenografiat al dezbaterilor celei de-a patra Dume, 10 februarie 1916, p. 1312.
</notă>
cu un an membrii Consiliului de miniştri era pe cale de a se produce acum: „În perioada actuală, nu se poate tolera instaurarea în sânul Dumei a unei dezbateri asupra chestiunii evreieşti, dezbatere care ar putea lua o formă periculoasă şi ar putea să servească drept pretext unei agravări de conflicte între naţionalităţi86. Dar dezbaterea s-a instaurat de-a binelea şi a durat mai multe luni. Reacţia cea mai vie şi cea mai pătimaşă la circulara Departamentului a fost cea a lui Şingariov – nu avea egal în felul său de a comunica auditorilor toată indignarea care îl îngreţoşa: „Nu există josnicie mai mare, mai mare mârşăvie de care statul să nu fie făcut vinovat faţă de evrei, el, care e un stat creştin… să răspândească asupra unui întreg popor calomnii fără cel mai mic temei… Societatea rusă nu va putea vindeca durerile decât după ce veţi scoate acest ghimpe, acest rău care cangrenează viaţa ţării – persecuţia naţionalităţilor…

Da, ne doare pentru guvernul nostru, ne este ruşine cu statul nostru!" Armata rusă s-a trezit fără muniţii în Galiţia – „să fi fost evreii responsabili de aceasta?" „Cât despre creşterea preţurilor, motivele sale sunt numeroase şi complexe… De ce, în acest caz, circulara nu-i menţiona decât pe evrei, de ce nu vorbeşte şi de ruşi şi de alţii?" De fapt, preţurile au sărit în aer în toată Rusia. Acelaşi lucru şi în privinţa dispariţiei monedelor. Iar toate acestea le găsim într-o circulară a poliţiei87!"

Nimic de obiectat.

E uşor de redactat o circulară în spatele unui birou, dar foarte

neplăcut să-i răspunzi în faţa unui Parlament înfuriat. Este însă tocmai ceea ce a trebuit să facă autorul său, Kafafov. Acesta se apăra: circulara nu conţinea nicio directivă, nu era adresată populaţiei, ci autorităţilor locale, pentru informare şi nu pentru a fi urmată; ea nu a stârnit entuziasm decât după ce a fost vândută de funcţionarii „timoraţi” şi făcută publică din înaltul tribunei. Ce ciudat, continua Kafafov: nu se vorbeşte aici de alte circulare confidenţiale care au făcut, fără îndoială, şi ele obiectul unor scurgeri de

<notă>

— Andrei Şingariov (1869 – 1918), medic, va fi ministru al Agriculturii în primul guvern provizoriu şi ministru al Finanţelor în timpul celui de-al doilea.

Masacrat pe patul de spital pe 18 ianuarie 1918.

</notă>

Informaţii; astfel, din mai 1915, el însuşi parafase una conţinând următorul ordin: „Se observă o creştere a urii faţă de evrei în cadrul anumitor categorii ale populaţiei Imperiului”, iar Departamentul „cerea să fie luate măsuri dintre cele mai energice în vederea împiedicării oricărei demonstraţii făcute în acest sens”, a oricărui act de violenţă din partea populaţiei îndreptat împotriva evreilor.

„Să se ia măsurile cele mai energice pentru a înăbuşi din faşă propaganda care începe să ia amploare prin anumite locuri, pentru a o împiedica să ajungă la izbucnirea unui pogrom”. Sau, cu o lună înainte, la începutul lui februarie, această directivă trimisă la

Poltava: să se întărească supravegherea pentru „a fi în măsură să se împiedice la timp orice tentativă de pogrom împotriva evreilor85”.

Şi plângându-se: cum se face că circulare ca acestea nu interesează opinia publicului, că sunt lăsate să treacă în cea mai mare tăcere?

În intervenţia sa înflăcărată, Şingariov pusese de îndată în gardă

Duma faţă de pericolul „de a porni dezbateri nesfârşite peste ocean asupra problemei evreieşti”. Şi e tocmai ceea ce s-a întâmplat din cauza publicităţii făcute acestei circulare. În rest, Şingariov însuşi a

insistat cu stângăcie în această direcţie abandonând terenul apărării evreilor pentru a declara că adevăraţii trădători erau aişii:

Suhomlinov, Miasoiedov şi generalul Grigoriev, care capitulase în mod ruşinos la Kovno89.

Aceste cuvinte au provocat o reacţie. Markov i-a obiectat că nu avea dreptul să vorbească de Suhomlinov, acesta fiind pentru moment doar inculpat. (Blocul Progresist a avut frumoase succese cu afacerea

Suhomlinov, dar, odată cu sfârşitul Guvernului Provizoriu, el însuşi a trebuit să recunoască faptul că îşi pierduse timpul, că nu avusese loc

<notă>

— Ministru de Război neeficient între 1909 şi 1915, arestat la 3 mai 1916.

eliberat în noiembrie prin intervenţia lui Rasputin.

** Nikolai Markov (1875 – 1945), i se spunea în Dumă „Markov al II-lea”.

pentru a-l distinge de omonimi. Lider al extremei drepte. În noiembrie 1918, va trece în Finlanda, apoi la Berlin şi Paris, unde va conduce o revistă monarhistă, Vulturul bicefal. În 1936 trece în Germania, unde conduce o publicaţie antisemită în limba rusă. Moare la Wiesbaden.

</notă>

nicio trădare). Miasoiedov fusese deja condamnat şi executat (dar anumite fapte ne pot face să ne gândim că şi aceasta era o afacere înscenată); Markov se încăpăţâna să adauge că „fusese alăturat altor şase spioni evrei” (fapt care îmi era necunoscut: Miasoiedov fusese judecat singur) şi că raportul era, iată, de unu la şase90.

Printre unele propuneri care figurau în programul pe care Blocul

Progresist reuşise să-l înjghebe în august 1915, „autonomia Poloniei”.

părea cam fantezistă în măsura în care aceasta se afla în întregime în mâinile germanilor; „egalitatea în drepturi pentru ţărani” nu fusese cerută de către guvern, căci Stolîpin o trecuse ca fiind

înfăptuită şi

Duma fusese cea care nu o ratificase, punând tocmai condiţia egalităţii simultane a evreilor; astfel că „aplicarea treptată a unui proces de reducere a îngrădirilor de drepturi impuse evreilor” – când tocmai caracterul evaziv al acestei formulări sărea în ochi – nu devenea mai puţin principala propunere din programul Blocului. Acesta cuprindea deputaţi evrei, iar presa în idiş aclama: „Comunitatea evreiască urează drum bun Blocului progresist!”

Şi iată că acum, după aproape doi ani de război extenuant, de pierderi grele pe front şi o agitaţie febrilă în spatele acestuia, extrema dreaptă îşi lansa ameninţările: „Aţi înţeles că trebuie să vă explicaţi în faţa poporului pentru tăcerea în legătură cu superioritatea militară a Germaniei, pentru tăcerea în privinţa exploziei preţurilor şi zelul vostru excesiv de a dori să acordaţi egalitate în drepturi evreilor!” Iată deci ceea ce pretindeţi „guvernului, în ceasul de faţă, în plin război, – şi dacă nu satisface aceste exigenţe, îl trimiteţi la plimbare şi nu recunoaşteţi decât un singur guvern, cel care va da egalitatea evreilor!” Dar „nu vom da egalitate acum, tocmai acum când toată lumea e înfierbântată împotriva evreilor;

acţionând astfel, nu faceţi decât să stârniţi opinia publică împotriva acestor nefericiţi92”.

Deputatul Friedman refuză afirmaţia potrivit căreia poporul era în culmea exasperării: „În contextul tragic al oprimării evreilor, se vede mijind o licărire de speranţă şi nu vreau să o trec sub tăcere:

este atitudinea populaţiei ruseşti din provinciile din interior faţă de refugiaţii evrei care ajung acolo”. Aceşti refugiaţi evrei „primesc ajutor şi găzduire”. Este „garanţia viitorului nostru, a fuziunii noastre cu poporul rus”. Dar el subliniază cu insistenţă că răspunderea pentru toate nenorocirile evreilor îi revine guvernului, şi el îşi îndreaptă acuzaţiile către cel mai înalt nivel: „Nu era niciodată pogrom când nu voia guvernul”. Prin intermediul membrilor Dumei, „mă adresez celor 170 de milioane de locuitori ai Rusiei… vor să se servească de mâinile voastre pentru a ridica cuţitul asupra poporului evreu din Rusia93!

La aceasta i se răspunde: deputaţii Dumei ştiu măcar ceea ce se

gândeşte în ţară? „Ţara nu scrie în ziare evreieşti, ţara suferă, munceşte... se zbate în tranşee, iată unde este ţara, şi nu în jurnalele evreieşti unde lucrează indivizi care se supun unor directive misterioase”. A ajuns chiar să se spună: „Ca presa să fie controlată de guvern este un lucru rău, dar există un rău şi mai mare: ca presa să fie controlată de duşmanii statului rus94!”

Cum presimţise Şingariov, majoritatea liberală a Dumei nu mai avea de acum interes să prelungească dezbaterea asupra chestiunii evreieşti. Dar procesul era declanşat şi nimic nu-l mai putea opri.

Timp de patru luni a urmat un şir neîntrerupt de intervenţii care izbucneau în mijlocul altor afaceri de tratat, durând până la sfârşitul sesiunii de toamnă.

Dreapta acuza Blocul Progresist; nu, Duma nu va ataca problema creşterii preţului! „Nu vă veţi lupta cu băncile, cu sindicatele, împotriva grevelor din industrie, căci aceasta ar însemna să vă luptaţi contra evreilor”. În acest timp, municipalitatea reformistă de la Petrograd „a dat aprovizionarea oraşului pe mâinile a doi israeliţi, Levenson şi Lesman: primului îi revenea, aprovizionarea cu carne, celui de al doilea alimentarele – deşi vânduse Finlandei făină în mod ilegal”. Sunt date şi alte exemple de furnizori care umflau artificial preţul95. (Niciunul dintre deputaţi nu îşi lua sarcina de a-i apăra pe aceşti speculanţi).

După aceasta, era imposibil să nu se ridice problema, atât de actuală în timpul acestor ani de război, a acelui numerus clausust

Aşa cum am văzut, acesta a fost restabilit după revoluţia din 1905, dar treptat atenuat prin practicarea externatului din licee şi prin autorizaţia dată evreilor care terminaseră studiile de medicină în străinătate de a da examenul de stat în Rusia; s-au luat şi alte măsuri în acest sens – dar prin abrogare pur şi simplu – în 1915, în momentul când a fost desfiinţată Zona de rezidenţă. P.N. Ignatiev, ministru al Educaţiei publice între anii 1915 – 1916, a redus totodată numerus clausus în instituţiile de învăţământ superior.

Şi iată cum în primăvara anului 1916, pereţii Dumei răsună îndelung de dezbaterea acestei chestiuni. Se examinează statisticile

Ministerului Educaţiei publice, iar profesorul Le vase v, deputat de

Odessa, face cunoscut că dispoziţiile Consiliului de miniştri (autorizând admiterea derogatorie în instituţiile de învăţământ a. copiilor evrei chemaţi la înrolare) au fost extinse în mod arbitrar de către ministerul Educaţiei publice asupra copiilor salariaţilor din

Zemgor, organisme însărcinate cu evacuarea, cu spitalele, dar şi la persoane care se declarau [în mod mincinos] a fi în întreţinerea unei rude înrolate în armată. Şi astfel se face că din 586 de studenţi admişi în 1915 în primul an de medicină la universitatea din

Odessa, „391 sunt evrei", adică două treimi, şi că „mai rămâne doar o treime pentru celelalte naţionalităţi". La universitatea din Rostov pe

Don se găseau: 81 % studenţi evrei la facultatea de Drept, 56 % la facultatea de Medicină, 54% la Facultatea de Ştiinţe96.

Gurevici îi replică lui Levaşev: iată dovada că numerus clausus nu serveşte la nimic! „Care este utilitatea lui numerus clausus, când chiar în acest an, când evreii au beneficiat de un regim superior normei, a rămas destul loc pentru a-i primi pe toţi creştinii care voiau să intre la universitate?" Ce vreţi – săli de curs goale?

Mica Germanie numără un număr mare de profesori evrei, şi nu moare din această cauză97!

Obiecţie din partea lui Markov: „Universităţile sunt goale [pentru că] studenţii ruşi sunt la război, şi sunt trimise [în universităţi]

mulţimi de evrei". „Scăpând de serviciul militar", evreii „au invadat Universitatea din Petrograd şi, datorită acestui fapt, vor îngroşa rândurile inteligheţiei ruseşti... Acest fenomen... este nefast pentru poporul rus, distructiv chiar", căci orice popor „este supus puterii intelectualităţii sale". „Ruşii trebuie să-şi protejeze elita, intelectualii, funcţionarii, guvernul; acesta trebuie să fie rus98".

Şase luni mai târziu, în toamna anului 1916, Friedman va ataca din nou, punând Dumei următoarea întrebare: „Ar fi mai bine ca universităţile noastre să rămână goale... ar fi mai bine ca Rusia să se trezească fără studenţi, decât să admită evreii într-un număr prea

mare99?” Pe de o parte, Gurevici avea, bineînţeles, dreptate: de ce ar fi trebuit ca sălile de curs să rămână goale? Fiecare să facă ceea ce are de făcut. Dar, punând problema în aceşti termeni, nu se complăceau ei oare în bănuielile şi amărăciunea dreptei: deci, nu lucrăm împreună? Unii la război, iar alţii la studii?

(Tatăl meu, de exemplu – a întrerupt studiile la Universitatea din Moscova şi s-a angajat în armată ca voluntar. Se pare că, la acea vreme, nu era altă alternativă: a nu pleca pe front ar fi fost o dezonoare. Cine, dintre aceşti tineri voluntari ruşi, şi chiar dintre profesorii rămaşi la universităţi, înţelegea că viitorul ţării nu se decidea numai pe câmpurile de luptă? Care era mersul timpului nu înţelegea nimeni, nici în Rusia, nici în Europa.)

În primăvara anului 1916, dezbaterea asupra chestiunii evreieşti a fost suspendată pe motiv că ea provoca o agitaţie nedorită în opinia publică. Dar problema naţionalităţilor a fost pusă din nou pe ordinea de zi printr-un amendament la legea asupra membrilor zemstvei raionale. Crearea acestei noi structuri administrative a fost discutată în cursul iernii 1916 – 1917, în cursul ultimilor ani de existenţă ai Dumei. Şi iată că într-o bună zi, în vreme ce principalii oratori erau plecaţi la masă sau se întorseseră în sânul familiei, iar în şedinţă nu mai rămăseseră decât jumătate dintre deputaţii cuminţi, un ţăran din Viatka, pe nume Tarasov, reuşeşte să se strecoare la tribună. Timid, ia cuvântul, încercând să-i facă pe deputaţi să înţeleagă problema pusă în amendament: aceasta prevedea, de fapt, să fie admisă toată lumea, adică şi evreii, şi germanii, toţi cei care vor veni în raionul nostru. Dar care le vor fi drepturile?

Aceste persoane care vor fi înregistrate [în cantonul nostru]… ne vor lua locul, iar de ţărani nu se ocupă nimeni… Dacă cel care conduce administraţia raională este un evreu, iar soţia sa este secretară, atunci ce drepturi vor avea ţăranii?… Ce se va întâmpla cu ţăranii, care va fi poziţia lor?… Iar când bravii noştri luptători se vor întoarce, la ce vor avea dreptul? Să rămână la coadă; dar ţăranii, în timpul războiului, fuseseră în prima linie. Nu faceţi amendamente care intră în contradicţie cu realitatea practică a vieţii ţărăneşti, nu daţi

evreilor şi germanilor dreptul să participe la alegerile membrilor zvemstrelor din raion, căci sunt oameni care nu vor aduce nimic folositor; dimpotrivă, vor dăuna mult şi va fi dezordine în ţară. Noi ţăranii, nu ne vom supune acestor naţionalităţi 00”.

Dar, în tot acest timp, campania în favoarea egalităţii drepturilor pentru evrei se înteţea. Ea beneficia de acum de sprijinul organizaţiilor care, până atunci, nu se simţiseră vizate de chestiune, ca, de exemplu, Grupul muncitoresc central condus de Gvozdev*, care reprezenta interesele proletariatului rus. În primăvara anului

1916, Grupul muncitoresc afirma că este informat că „reacţiunea

[se subînţelege: guvernul şi administraţia Ministerului de Interne]

pregăteşte deschis un pogrom contra evreilor din toată Rusia”. Iar

Kozma Gvozdev îşi repeta tâmpeniile în congresul comitetelor militar-industriale. În martie 1916, într-o scrisoare adresată lui

Rodzianko**, Grupul muncitoresc protesta împotriva suspendării dezbaterii asupra chestiunii evreieşti în Duma; şi acelaşi Grup acuza chiar Duma de bunăvoinţă faţă de antisemiţi: „Atitudinea majorităţii în timpul şedinţei din 10 martie înseamnă defacto să aducă sprijinul său direct şi să vină în ajutorul politicii pogromului antievreiesc dirijat de putere… Prin sprijinul acordat antisemitismului militant de către cercurile conducătoare, majoritatea Dumei dă o lovitură importantă activităţii de apărare naţională101”. (Nu se puseseră de acord, nu înţeleseseră că în cadrul Dumei, tocmai stânga avea nevoie să se pună capăt dezbaterii.) Muncitorii beneficiau totodată de sprijinul

„Grupurilor de evrei” care, potrivit unui raport al departamentului Siguranţei din octombrie 1916, „au invadat capitala şi, fără a aparţine vreunui partid, duc o politică violent ostilă puterii102”.

<notă>

— Numit şi Kuzma Gvozdiov (născut în 1883), muncitor, lider

menşevik, preşedinte al Grupului muncitoresc central; după Februarie, membru al Comitetului central executiv al Sovietului Petrograd, ministru al Muncii în cel de al patrulea Guvern Provizoriu. În lagăr sau în închisoare începând cu 1930.

** Preşedinte al Dumei în perioada 1916 – 1917.

</notă>

Şi unde era puterea în toate acestea? Fără a dispune de probe directe, ne putem gândi că în sânul echipei ministeriale care s-a succedat în 1916, decizia de a proclama egalitatea în drepturi pentru evrei a fost examinată serios. Aceasta fusese evocată de mai multe ori de către Protopopov care reuşise deja, se pare, să-l facă pe Nikolai al II-lea să încline în această direcţie. (Protopopov avea de asemenea interesul să se grăbească pentru a scurta campania pe care stânga o declanşase împotriva sa.) Iar generalul Globacev, ultimul care a condus Departamentul de Securitate înainte de revoluţie, scrie în memoriile sale, redând aluziile lui Dobrovolski care a fost de asemenea ultimul ministru al Justiţiei monarhiei: „Proiectul de lege asupra egalităţii în drepturi pentru evrei era deja gata

[în lunile care au precedat revoluţia] şi, după toate aparenţele, legea ar fi fost promulgată de sărbătorile de Paşte 1917103”.

Dar, în 1917, sărbătorile de Paşte aveau să se desfăşoare sub un cu totul alt regim. Aspiraţiile fierbinţi ale radicalilor şi ale liberalilor noştri vor fi acum realizate.

„Totul pentru victorie!” – da, însă „nu cu această putere!” Opinia publică, atât cea rusească cât şi cea evreiască, ca şi presa, cu toţii erau în totalitate îndreptaţi către Victorie, erau primii care o cereau, – numai că nu cu acest guvern! Nu cu acest ţar! Cu toţii erau, ca întotdeauna, convinşi de justeţea raţionamentului simplu şi genial pe care îl făcuseră la începutul războiului: înainte ca acesta să se sfârşească (pentru că apoi, ar fi prea dificil) şi repurtând victorie după victorie asupra germanilor, să răstoarne ţarul şi să schimbe regimul politic.

Şi abia atunci va veni egalitatea în drepturi pentru evrei.

*

Am examinat sub multiple aspecte circumstanţele în care s-au desfăşurat cei o sută douăzeci de ani de viaţă comună a ruşilor şi a evreilor în sânul aceluiaşi stat. Unele dificultăţi şi-au găsit o rezolvare de-a lungul timpului, altele au apărut şi s-au amplificat pe parcursul anilor care au precedat primăvara lui 1917. Însă caracterul evolutiv al procesului în derulare lua în mod vizibil proporţii şi promitea un viitor constructiv.

Dar tocmai în acest moment, o imensă deflagraţie a spulberat sistemul politic şi social al Rusiei – şi prin urmare roadele evoluţiei, dar şi rezistenţa militară faţă de inamic, plătită cu atât sânge, şi, în fine, perspectivele unui viitor de bunăstare: aceasta a fost revoluţia din Februarie.

Note l. MEE, vol. 2, 1982, pp. 313 – 314.

2. V.I. Lenin, Opere complete în 55 volume [în rusă], 1958 – 1965, vol. 49, p. 64.

3. Voronel, în „22”, Tel-Aviv, 1986, nr. 50, p. 155.

4. MEE, vol. 7, p. 356.

5. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro (Bolşevizmi Iudaizm)

[Revoluţia rusă şi evreii] (Bolşevism şi iudaism), Paris, 1923. p. 143.

6. MEE, vol. 7, p. 356.

7. V.V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia...”, Ob Antisemitizme v Rossii

(„Ce nu ne place la ei...” Despre antisemitismul din Rusia), Paris, 1929, p. 67.

8. MEE, vol. 7, p. 356.

9. Pasmanik, op. cit., p. 144.

10. G.B. Sfiosberg, op. cit., vol. 3, pp. 316 – 317.

11. /. G. Frumkin, Iz istorii russkogo evreistra, [Zb] Kniga o russkom evreistre; Ot 1860 godov de Revoliuţii 1917 g. [Din istoria evreilor ruşi], în

CLER, pp. 85 – 86.

12. Sfiosberg, op. cit., vol. 3, p. 324.

13. Pasmnaik, op. cit., p. 144.
14. Spre exemplu: MEE, vol. 7, p. 357.
15. Preotul Gheorghişavelski, Vospominaniaposlednego protopresvitera russkoi armii i flota [Amintirile ultimului preot al Armatei şi al Flotei ruseşti]
V. 2-h vol., vol. 1, New York, Ed. Cehov, 1954, p. 271.
16. Mihail Lemke, 250 d-nei v ţarskoi Stavke (20 sent. 1915 – iulia 1916)
[250 de zile în Statul-major general (25 sept. 1915 – iulie 1916), Pg.: ES.
1920, p. 153.
17. Progresivnîi blok v 1915 – 1916 gg [Blocul progresist în 1915 – 1916].
Krasnîi arhiv: Istoriceskii Jurnal Ţentrarhiva RSFSR, M: ES, 1922 – 1941, vol. 52, 1932, p. 179.
18. G.S. Dumbadze (Vospominania), Biblioteka-fond „Russkoe Zarubejie”, f/l, A-9, p. 5.
19. Preotul Şavelski, op. cit., vol. 1, p. 272.
20. Lemke, op. cit., p. 37.
21. Preotul Şavelski, op. cit., vol. 1, pp. 272 – 273.
22. Novară Zaria. San Francisco, 1960, 7 mai, p. 3.
23. Lemke, op. cit., p. 325.
24. MEE, vol. 2, p. 24.
25. MEE, vol. 7., p. 356.
26. Preotul Şavelski, op. cit., p. 271.
27. MEE, vol. 7, p. 357.
28. Sfiosberg, op. cit., vol. 3, p. 325.
29. Documenti o presledovanii evreiev [Documente despre persecutarea evreilor], Arhivî Russkoi revoliuţii (Arhive ale Revoluţiei ruse), izdavaiemâl.
V. Ghesenom, Berlin: Slovo, 19221937, vol. 19, 1928, pp. 245 – 284.
30. A.A. Goldenweiser, Pravovoie polojene evreiev v Rossii [Situaţia juridică a evreilor în Rusia], CLER-1 p. 135.

31. G.J. Aronson, V borbe za grajdanskie i naţionalnâie prava: obşcestrennie tecenia v russkom evreistre [În lupta pentru drepturile civile şi naţionale:
tendinţele sociale în lumea evreiască rusă), în CLER-1, p. 232.
32. Nevoie Vremea, 1917, 13 aprilie, p. 3.
33. Sfiosberg, op. cit., vol. 1, Introducere de V. Jabotiński, p. XL
34. L. Andreev, Pervaia stupen [Prima treaptă], Scit [Scutul], 1916, p. 5.
35. Sfiosberg, op. cit., vol. 3, pp. 343 – 344.
36. Ibidem, p. 344.
37. Lemke, op. cit., p. 310.
38. Sfiosberg, op. cit., vol. 3, p. 345.
39. G.A. Ziv. Troţki: Harakteristika. Po licinăm vospominaniam [Troţki:
O caracteristică. Amintiri personale], New York, Narodopravstro, 1921, 30
Iunie, pp. 60 – 63.
40. Gherman Bernstein, Reci, 191 7, 30 iunie, pp. 1 – 2.
41. Progresivnîi blok v 1915 – 1917 gg., Krasnîi arhiv, 1932, vol. 50 – 51, p. 136.
42. Meajdunarodnoe polojenie ţarskoi Rossii vo vremea mirovoi voini
[Situaţia internaţională a Rusiei ţariste în timpul războiului mondial], Krasnîi arhiv, 1934, vol. 64, pp. 5 – 14.
43. Doklad P.N. Miliukova v Voienn-morskoi komissii Gosud, Dumî 19
Innia 1916 g., Krasnîi Arhiv, 1933. vol. 58, pp. 13 – 14.
44. Encyclopedia Iudaica, Ierusalim, 1917, vol. 14, p. 961.
45. A. Soljeniţîn, Krasnoe Koleso [Roata roşie], vol. 3, M.: Voienizdat.
1993, pp. 259 – 263 (traducere franceză: Martie şaptesprezece, vol. 1, Paris.
Ed. Fayard.
46. Tiajeolie dni. Sekretnie zasedania soveta ministrov, 16

iuliasentiabria
1915 [Zile grele. Adunările secrete al e Consiliului de miniştri, 16 iulie – septembrie 1915], Sost. A.N. Iahontov. Arhive ale revoluţiei ruse, 1926, vol.
18, pp. 47 – 48, 57.
47. Ibidem, p. 12.
48. MEE, vol. 7, pp. 358 – 359.
49. Ibidem, p. 359.
50. Sfiosberg, vol. 3, p. 341.
51. /. L. Teitel, Iz moei jizni za 40 let [Patruzeci de ani din viaţa mea].
Paris: I. Povolotki i ko., 1925, p. 210.
52. Sfiosberg, vol. 3, p. 342.
53. MEE, vol. 2, p. 345.
54. D. Lvovici, L. Bramson i soiuz ORI [L. Bramson et OAJ], LE-2.
New York, 1944, p. 29.
55. /. M. Troifki, Samodeiatelinost i samopomoşci evreiev v Rossii
[Spiritul de iniţiativă şi întrajutorare printre evreii din Rusia], CLER-1, pp.
479 – 480, 485 – 489.
56. Aronson, CLER-1, p. 232; /. Troitki, ibidem, P497.
57. Aronson, op. cit., p. 232.
58. /. Troitki, op. cit., p. 484.
59. Aronson, op. cit., p. 230.
60. Sfiosberg, op. cit., vol. 2, pp. 329 – 331
61. D. Azbel, Do, vo vremea i poste [înainte, în timpul şi după], Vremea i mî, New York, Ierusalim, Paris, 1989, nr. 104, pp. 192 – 193.
62. Lemke, op. cit., p. 468.
63. MEE. vol. 7, p. 357.
64. Arhive ale revoluţiei ruse, 1928, vol. XIX, pp. 274, 275.
65. Lemke, op. cit., p. 792.
66. Ibidem, p. 792.
67. S.S. Oldenburg, Ţarstvovanie Imperatora Nikolaia II [Domnia

ţarului
Nikolai II], vol. 2, München, 1949, p. 192.
68. Iz zapisnoi knijki arhivista, Soob. M. Paozerskogo [Din caietele unui arhivist, corn. de M. Paozerski], Krasnîi Arhiv, 1926, vol. 18, pp. 211 – 212.
69. Gosudarstvennaia Duma – Cetviortâi sozâv [A patra Dumă a
Imperiului], rezumat stenografie al dezbaterilor, 22 nov. 1916, pp. 366 – 368.
70. Politiceskoe polojenie Rossii nakanune Fevralskoi revoliuţii [Situaţia politică a Rusiei în ajunul revoluţiei din Februarie], Krasnîi Arhiv, 1926, vol. 17, pp. 17, 23.
71. V. Kaiurov, Petrogradskte rabocie v godi imperialisticeskoi voini
[Muncitorii din Petrograd în perioada războiului imperialist], M., 1930.
72. Maurice Paleologue, Ţarskaia Rossia nakanune revoliuţii [Rusia ţaristă în ajunul revoluţiei], M., Pd., ES, 1923, p. 136.
73. A. Simanovici, Rasputin i evreii. Vospominania licinogo sekretaria
Grigoria Rasputina [Rasputin şi evreii. Amintirile secretarului personal al Im
Grigori Rasputin], (Zb.) Sviatoi ceort. Taina Grigoria Rasputina: Vospom.
Dokumenti, Materiali sletistr. Komissii, M.: Knijnaia Paiaţa, 1991. pp
106 – 107.
74. Sfiosberg, op. cit., vol. 3, p. 347.
75. Simanovici, pp. 89, 100, 102, 108.
76. S.P. Melgunov, Legenda o separatnom mire. Kanun revoliuţii
[Legenda păcii separate. Ajunul revoluţiei]. Paris, 1957, pp. 263, 395, 397.
77. EE, vol. 11, pp. 758, 759.
78. Pizmo ministra unutrennih del A.N. Hvostova Precisedateliu soveta ministrovi. L. Goremîkinu ot 16 dek. 1915 [Scrisoare a

ministrului de Interne

A. N. Hvostov adresată preşedintelui Consiliului de miniştri I.L. Goremîkin, datată 16 decembrie 1915], Delo naroda, 1917, 21 martie, p. 2.

79. Melgunov, op. cit., p. 289.

80. Ibidem, p. 402.

81. V. /V. Semenikov, Politica Romanovâhnakanunerevoliuţii. Ot Antanţi

— K Ghermanii [Politica Romanovilor în ajunul revoluţiei. De la Antantă la

Germania], ML L., ES, 1926, pp. 117, 118, 125.

82. Pizma imperatriţi Alecsandrî Feodorimî k Imperatoru Nikolaiu II /

Per. s angl. V.D. Nabokova [Scrisori ale împărătesei Alexandra Feodorovna către ţarul Nikolai II / trad. din engleză de V.D. Nabokov], Berlin: Slovo.

1922, pp. 202, 204, 211.223, 225, 227.

83. S.V. Zavadski, Na velikom izlome [Marea fractură], Arhive ale revoluţiei ruse, 1923, vol. 8, pp. 19 – 22.

84. Arhive ale revoluţiei ruse, 1928, vol. 19, pp. 267 – 268.

85. Rezumat stenografie al dezbaterilor din cea de a Patra Dumă, 10

februarie 1916, p. 1312.

86. Arhive ale revoluţiei ruse, 1926, vol. 18, p. 49.

87. Rezumat stenografie al dezbaterilor din cea de a patra Dumă, 8 martie

1916, pp. 3037 – 3040.

88. Ibidem, pp. 3137 – 3141.

89. Ibidem, pp. 3036 – 3037.

90. Ibidem, p. 5064.

91. MEE, vol. 7, p. 359.

92. Rezumat stenografie al dezbaterilor din cea de a patra Dumă, februarie 1916, p. 1456 şi 28 – 29 februarie 1916, p. 2471.

93. Ibidem, pp. 1413 – 1414, 1421, 1422.

94. Ibidem, pp. 1453 – 1454; 2477.
95. Ibidem, p. 4518.
96. Ibidem, pp. 3360 – 3363.
97. Ibidem. p. 3392.
98. Ibidem, pp. 1456, 3421, 5065.
99. Ibidem, p. 90.
100. Ibidem, pp. 1069 – 1071.
101. K istorii gvozdeovşcini [Contribuţii la istoria mişcării lui Gvozdiov].
Krasnîi Arhiv, 1934, vol. 67, p. 52.
102. Politiceskoe polojenie Rossii nakanune Fevraliskoi revoliuţii [Situaţia politică a Rusiei în ajunul revoluţiei din Februarie], Krasnîi Arhiv, 1926, vol. 17, p. 14.
103. K.I. Globacev, Pravda o russkoi revoliuţii: Vospominania bâvşego
Naciainika Petrogradskogo Ohrannogo Otdeienia. Dekabri i 922 [Adevărul despre revoluţia rusă: amintiri ale şefului departamentului Ohranei din Petrograd;
decembrie 1922), Hranenie Kolumbiiskovo universiteta, maşinopis, p. 41.

<titlu>Cuprins

<coperta a IV-a>
„Credinţa superstiţioasă în forţa istorică a comploturilor
(de tip individual sau colectiv) lasă cu totul deoparte cauza principală a eşecurilor de care au avut parte atât indivizii, cât şi statele: slăbiciunile omeneşti.

Slăbiciunile noastre ruseşti au fost cele care au determinat tristul curs al istoriei noastre – absurditatea schismei religioase provocate de Nikon, violenţele nesăbuite ale lui Petru cel Mare şi incredibila serie de ciocniri care i-au urmat, obişnuinţa seculară de a ne risipi forţele pentru cauze care nu ne aparţin, suficienţa înveterată a nobilimii şi rigiditatea birocratică de-a lungul întregului secol al XIX-lea. Nu printr-un efect al unui complot urzit din afară ne-am lăsat ţăranii în mizerie.

Nu un complot a determinat grandiosul şi crudul
Petersburg să înăbuşe blânda cultură ucraineană. Nu din cauza unui complot patru ministere nu au fost în stare să se pună de acord în privinţa asumării unui dosar sau altul, şi nu din cauza unui complot şi-au petrecut ani întregi în şicane epuizante, mobilizând toate nivelurile ierarhiei. Nu este rezultatul unui complot faptul că împăraţii noştri, unul după altul, s-au dovedit incapabili să înţeleagă evoluţia lumii şi să definească adevăratele priorităţi. Dacă ne-am fi păstrat puritatea şi forţa care ne-au fost insuflate odinioară de Sfântul Serghie din Radonej, nu ne-am mai teme de niciun complot din lume.

Nu, nu putem spune în niciun caz că evreii au fost aceia care au „organizat” revoluţiile din 1905 sau din 1917, după cum nu putem spune că este vorba de cutare sau cutare naţiune care le-a pus la cale. La fel, nici ruşii, nici ucrainenii, luaţi în ansamblul lor ca naţiuni, nu au fost cei care au organizat pogromurile”.

ISBN 973 – 87199 – 2 – 5
UNIVERS

</coperta a IV-a>
553 pp.